

ئۇشبۇ كىتاب ئېلكتىب تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئاپتورنىڭ رۇخسىتى ۋە تەلپى
بىلەن ئېلكتىب تورىدا تۇنجى بولۇپ تارقىتىلدى.

ÇAĞDAŞ
UYGUR
EDEBİYATI
TARİHİ

**ÇAĞDAŞ UYGUR
EDEBİYATI TARİHİ**

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI TARİHI

T.C. Başbakanlık YurtdiŐi Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen ‘‘Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi’’ adlı proje kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği, T.C. Başbakanlık YurtdiŐi Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı görüşlerini yansıtamaz ve yayın içeriği ile ilgili tek sorumluluk İstanbul niversitesi adına Projeyi yürüten Yrd. Doç. Dr. Reyila KAŞGARLI’ya aittir.

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI TARİHİ

Editör

Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

Yayıma Hazırlayan

Yrd. Doç. Dr. Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

T. C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının desteğiyle yayımlanmıştır.

İnceleyenler

Prof. Dr. Hülya KASAPOLLU ÇENGEL

Doç. Dr. Adem OGER

Kapak Tasarımı

Pınar GÜNGÖR

Dizgi

Özlem Nur KALEZ

Baskı

İlksan Matbaası Ltd. şti.

İvedik Org. San. Bölgesi Ağaç İşleri San. Sit.

521. Sok. No: 35 İvedik / ANKARA

Tel: (0312) 394 39 55

Baskı Yılı

Haziran – 2017

ISBN

978-605-344-509-8

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. şti.

Dgol Caddesi No: 49/B Beşevler, ANKARA

Tel: (0 312) 223 77 73 – 213 32 82 • Faks: (0 312) 215 14 50

info@gazikitabevi.com.tr

www.gazikitabevi.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	xv

1.BÖLÜM

1. ÇİN İDARESİ ALTINDAKİ UYGUR ÖZERK BÖLGESİ'NDE GELİŞEN

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI.....	1
1.1. Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşumu.....	1
1.2. Çağdaş Uygur Edebiyatının Başlangıç Dönemi ve Eğitimde.....	5
Reform.....	5
1.3. Çağdaş Uygur Edebiyatının 1949 Yılından 1966 Yılına Kadarki.....	15
Gelişimi	15
1.4. Çağdaş Uygur Edebiyatının Kültür Devrimi (1966-1976)	18
Dönemindeki Durumu	18
1.5. Çağdaş Uygur Edebiyatının 1976-2000 Yılları Arasındaki.....	22
Gelişimi	22
1.6. Çağdaş Uygur Edebiyatının 2000 Yılından Sonraki Durumu	31

2. BÖLÜM

2. UYGUR ÖZERK BÖLGESİ DIŞINDA GELİŞEN ÇAĞDAŞ.....

UYGUR EDEBİYATI.....	35
2.1. Batı Türkistan'da Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı	35
2.1.1. Batı Türkistan'da Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşumu ve	35
Sosyalist Realizm	35
2.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve 1940'lı Yıllarda Çağdaş Uygur Edebiyatı.....	40
2.1.3. Sosyalist Realizm Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı (1956-1990).....	41
2.1.4. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı	46
2.1.4.1. Kazakistan Sahasında Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı	46
2.1.4.2. Kırgızistan Sahasında Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı	48
2.2. Çağdaş Uygur Edebiyatının Diğer Ülkelerdeki Durumu.....	50

3.BÖLÜM

3. EDEBİ ŞAHSİYETLER

3.1. Abbas Moniyaz Türkiykan (1966-).....	53
3.2. Abdugopur Kutlukov (1936-).....	54
3.3. Abduhalik Uygur (1901-1932).....	55
3.4. Abdukadir Calalidin (1964-).....	57
3.5. Abdukadir Damolla (1862-1924)	59
3.6. Abdukerim Ganiyev (1937-2006)	62
3.7. Abdukerim Hemrayev (1939-)	63
3.8. Abdukerim Hoca (1928-1988)	63
3.9. Abdukerim Mehsut (1938-).....	66
3.10. Abdukerim Rahman (1941-).....	67
3.11. Abdülehet Abdureşit Berki (1971-).....	67
3.12. Abdülezziz Mehsum (1899-1982).....	68
3.13. Abdulhalik Sepiriy (1930-).....	69
3.14. Abdulhey Muhammediy (1901-1937).....	69

3.15. Abdulhey Rozi (1923-1984).....	70
3.16. Abdulhey Sadirov (1913-1942).....	70
3.17. Abdulla Hapiz (1875-1956).....	70
3.18. Abdulla Rozi (1919-1945).....	71
3.19. Abdulla Savut (1950-).....	72
3.20. Abdulla Talip (1926-2005).....	73
3.21. Abdumecit Döletov (1949-2008).....	74
3.22. Abdurahman Ebey (1953-).....	75
3.23. Abdurahman Kahar (1936-).....	75
3.24. Abdurahman Şair (1912-1938).....	77
3.25. Abdurehim Ötkür (1923-1995).....	78
3.26. Abdurehim Rahman (1938-).....	83
3.27. Abdureop Polat Teklimakaniy (1950-).....	84
3.28. Abdureşit İmin (1922-1949).....	86
3.29. Abdurusul Seyit (1965-).....	87
3.30. Abdusalam Gappar (1948-).....	88
3.31. Abduşükür Muhemmetimin (1933-1996).....	88
3.32. Abduveli Ablikimuli Sadirov (1957-).....	90
3.33. Abla İshak Perozan (1965-).....	91
3.34. Ablimit Mesudi (1932-1981).....	92
3.35. Abliz Hezim (1935-).....	92
3.36. Abliz Naziri (1925-1994).....	93
3.37. Abliz Rozi (1936-1995).....	95
3.38. Abliz Şeripi (1921-1971).....	95
3.39. Adil İmin Şadtegin (1965-).....	96
3.40. Adil Tuniyaz (1970-).....	96
3.41. Alimcan Bavdinov (1947-).....	97
3.42. Alimcan İsmayil (1941-).....	98
3.43. Arslan (1946-1996).....	99
3.44. Arup Kasimi (1873-1936).....	101
3.45. Asimcan Obulkasim (1976-).....	101
3.46. Atikem Sidik Aykut (1969-).....	102
3.47. Aybek Ömer Uyguri (1963-).....	103
3.48. Ayimnisa Sulayman (1982-).....	105
3.49. Ayşem Ehmet (1942-).....	106
3.50. Azad Sultan (1950-).....	107
3.51. Bahavuddin Rehimov (1943-).....	108
3.52. Batur Erşidinov (1926-).....	108
3.53. Batur Rozi (1966-2007).....	109
3.54. Bilal Ezizi (1921-1945).....	110
3.55. Boğda Abdulla (1945-).....	111
3.56. Calalidin Behram (1942-).....	113
3.57. Camaldin Kasim (1935-2000).....	114
3.58. Camalidin Bosakov (1918-).....	115
3.59. Cappar Kasim (1949-).....	115
3.60. Casaret Cappar (1972-).....	116

3.61. Çimengül Avut (1973-).....	117
3.62. Dilber Keyyum (1958-)	118
3.63. Dolkun Yasenov (1938-2005).....	118
3.64. Ebeydulla İbrahim (1951-).....	119
3.65. Ehet Turdi (1940-)	122
3.66. Ehmedi (1907-1941).....	125
3.67. Ehmet Hesen (1936-).....	125
3.68. Ehmet İgemberdi Nicadi (1937-).....	126
3.69. Ehmet İmin (1950-).....	127
3.70. Ehmet Kibir (1967-).....	128
3.71. Ehmet Ziyai (1913-1989)	128
3.72. Ehmetcan Haşirov (1938-).....	132
3.73. Ehmetcan Kurban Sabiri (1960-2011)	134
3.74. Ehmetcan Osman (1964-).....	136
3.75. Ehtem Ömer (1963-).....	137
3.76. Ekrem Ehmetov (1950-)	139
3.77. Ekrem Sadirov (1940-)	139
3.78. Elkem Ehtem (1922-1995)	140
3.79. Emet Ömer (1916-1987).....	142
3.80. Enver Abdurehim (1943-).....	143
3.81. Enver Nasiri (1914-1946).....	143
3.82. Erşidin Tatlik (1927-1999)	145
3.83. Eset Abdureşit (1967-)	147
3.84. Ezimcan Nizamiy (1936-).....	148
3.85. Eziz Savut (1943-)	148
3.86. Ezizi (1962-).....	150
3.87. Geyret Abdulla (1952-2016).....	150
3.88. Geyret Asim (1958-).....	151
3.89. Gocimuhemmet Muhemmet (1971-)	152
3.90. Gülbehrem Hoşayeva (1957-)	153
3.91. Gülnara Avutova (1964-).....	154
3.92. Habibulla Yunus (1932-1991).....	155
3.93. Hacı Ehmet Költigin (1942-)	155
3.94. Hacı Mirzahid Kerimi (1939-).....	157
3.95. Halide İsrail (1952-).....	158
3.96. Helil Hemrayev (1928-1993).....	159
3.97. Helil Settar (1914-1942)	160
3.98. Henipe Salihova (1939-).....	161
3.99. Hevir Tömür (1922-1992)	161
3.100. Heyrinisa Turdi (1944-).....	162
3.101. Hezim Behniyazov (1929-1989)	163
3.102. Hezim İskenderov (1906-1970).....	163
3.103. Heziz Hezimov (1929-)	164
3.104. Hizmet Abdullin (1925-1985)	165
3.105. Hurşide İlahunova (1940-).....	166
3.106. İbrahim Turdi (1914-1971).....	166

3.107. İbrahimcan Zakir Helpetoğlu Eliyev (1933-1997).....	167
3.108. İlahun Celilov (1942-).....	168
3.109. İlahun Hoşurov (1941-).....	168
3.110. İliya Behtiya (1932-1987).....	169
3.111. İmin Ehmidi (1944-).....	169
3.112. İmin Tursun (1925-2011).....	171
3.113. İsmail Hacı (1867-1950).....	174
3.114. İsmail Sattarov (1916-1944).....	174
3.115. İsrail İbragimov (1934-).....	175
3.116. Kadir Hasanov (1912- 1976).....	176
3.117. Kasimcan Eysa (1949-).....	178
3.118. Kasimcan Kamberi (1910-1956).....	178
3.119. Keyyum Turdi (1937-2000).....	180
3.120. Kurban Barat (1946-2016).....	182
3.121. Kurban İmin (1914-1992).....	184
3.122. Kurban Tohtemov (1932-1988).....	186
3.123. Kutluk Şevki (1876-1937).....	187
3.124. Lutpulla Mutellip (1922-1945).....	189
3.125. Mahmut Abdurahmanov (1934-2013).....	193
3.126. Mahmut Muhemmet (1952-).....	194
3.127. Mahmut Yolvas (1970-).....	197
3.128. Mahmutcan İslam (1947-).....	197
3.129. Malik Sadirov Ebubekiroğlu (1937-).....	199
3.130. Mannap Kasim (1932-).....	199
3.131. Mehemmet Sidik Noruzov (1922-1993).....	200
3.132. Mehemmetcan Yasin (Buğda) (1945-).....	200
3.133. Mehmet İmin Buğra (1901-1965).....	201
3.134. Memtili Efendi (1901-1937).....	204
3.135. Memtili Zunun (1939-).....	209
3.136. Memtimin Hoşur (1944-).....	211
3.137. Merup Seyidi (1898-1942).....	214
3.138. Mesimcan Zulpikarov (1925-2012).....	215
3.139. Mesut Sabri Baykozi (1887-1952).....	216
3.140. Meşur Celilov (1930-1998).....	219
3.141. Metkasim Abdurahman (1944-).....	219
3.142. Metkasim Metniyaz (1943-).....	221
3.143. Mirzat Kerimi (1939-).....	222
3.144. Mirzehmet Merimov (1938-).....	223
3.145. Mömün Hemra (1938-).....	223
3.146. Mömün Hemrayev (1907-1955).....	223
3.147. Muhemmed İmin Hezret (1950-).....	224
3.148. Muhemmed İmin Tohtayov (1920-1969).....	225
3.149. Muhemmed Şahniyaz (1943-).....	226
3.150. Muhemmed Abliz Böreyar (1958-).....	227
3.151. Muhemmed Bağraş (1952-2013).....	228
3.152. Muhemmed İmin (1946-).....	230

3.153. Muhammet Polat (1941-).....	231
3.154. Muhammet Rehim (1926-).....	232
3.155. Muhammet Şavudun (1942-).....	234
3.156. Muhammet Tatlik (1931-).....	236
3.157. Muhammet Zunun (1937-).....	237
3.158. Muhammetcan Raşidin (1940-).....	237
3.159. Muhammetcan Sadik (1934-2012).....	240
3.160. Muhammetimin Abliz (1991-).....	241
3.161. Muhammetimin Obulkasimov (1943-).....	242
3.162. Muhtar Buğra (1964-).....	244
3.163. Muhtar Muhammetimin Nezer (1974-).....	247
3.164. Munluk Bakiyev (1932-1986).....	247
3.165. Muzepperhan Kurban (1944-).....	248
3.166. Nasuha İmin (1888-1955).....	248
3.167. Nemet Helpet (1888-1962).....	250
3.168. Nesirdin Davut (1941-1995).....	251
3.169. Nesrulla Ablet (1947-).....	252
3.170. Nezerhoca Abdusemet (1887-1952).....	253
3.171. Nişehit (1906-1972).....	255
3.172. Nur İsrailov (1910-1953).....	257
3.173. Nur Rozi (1942-2012).....	258
3.174. Nurahmet Ehmetov (1951-).....	259
3.175. Nuraniye Kemberova (1942-).....	259
3.176. Nurmuhemmet Bosakov (1918-1950).....	260
3.177. Nurmuhemmet Tohti (1949-).....	261
3.178. Osmancan Savut (1945-2013).....	262
3.179. Ömer Abdulla Erkut (1972-).....	263
3.180. Ömer Muhammedi (1906-1931).....	264
3.181. Ömer Muhammetimin Kiroren (1964-).....	266
3.182. Patigül Mehsetova (1959-).....	267
3.183. Patigül Sabitova (1936-).....	268
3.184. Perhat Cilan (1945-).....	268
3.185. Perhat İlyas (1964-).....	269
3.186. Perhat Kazimi (1970-).....	270
3.187. Perhat Tursun (1969-).....	271
3.188. Pettarcan Muhammediy (1930-1984).....	272
3.189. Rahile Hapizova (1937-).....	272
3.190. Rehim Kasim (1936-2012).....	273
3.191. Rehimcan Roziyev (1935-).....	274
3.192. Rehmitulla Cari (1926-1999).....	275
3.193. Rizvangül Yüsüp (1970-).....	277
3.194. Rozi Kasim (1938-1966).....	277
3.195. Rozi Sayit (1944-2001).....	278
3.196. Saadet Babacanova (1943-).....	279
3.197. Saadet Sattar Aytuğ (1975-).....	280
3.198. Sabit Abdurahmanov (1928-2005).....	281

3.199. Savut İskenderov (1935-).....	281
3.200. Savutcan Memetkulov (1940-2006).....	281
3.201. Selimahun Zeynalov (1936-2011).....	282
3.202. Semet Dugayli (1947-2016)	283
3.203. Seypidin Ezizi (1915-2003).....	284
3.204. Söyüngül Çanişev (1940-).....	286
3.205. Sultan Haşim (1941-2014).....	287
3.206. Sultan Mahmut Kaşgarlı (1937-).....	287
3.207. Şahip Abdusalam Nurbeg (1969-).....	289
3.208. Şairem Baratova (1980-).....	289
3.209. Şayim Şavayev (1938-2010)	290
3.210. Şevket Nezeri (1957-).....	291
3.211. Şükür Yalkin (1916-).....	292
3.212. Tahir Hamut (1969-).....	293
3.213. Taşgül Heziyarova (1954-).....	294
3.214. Taşpolat Nametov (1940-).....	294
3.215. Telman Nurahunov (1964-).....	295
3.216. Teyipcan Eliyev (1930-1989).....	295
3.217. Teyipcan Hadi (1925-1989).....	299
3.218. Tohtaş Bekri (1939-).....	300
3.219. Tohti Ayup (1945-).....	300
3.220. Tömür Davamet (1927-).....	302
3.221. Turdi Hasanov (1909-1937)	304
3.222. Turdi Samsak (1923-1992).....	304
3.223. Turgan Tohtemov (1940-2009).....	306
3.224. Turgun Almas (1924-2001).....	307
3.225. Tursun Vahidiy (1918-1977).....	309
3.226. Tursun Yunus (1942-).....	310
3.227. Tursunay Höseyin (1944-).....	310
3.228. Tursuncan Letip (1945-).....	312
3.229. Tursuncan Muhemmet (1965-).....	313
3.230. Tuygun Abduveli (1974-).....	314
3.231. Uçkuncan Ömer (1945-).....	314
3.232. Vilyam Molotov (1976-).....	315
3.233. Yalkun Rozi (1966-).....	316
3.234. Yasincan Sadik Çoğlan (1966-).....	317
3.235. Yehiya Tayirov (1938-).....	318
3.236. Yüsüp Garibi (1864-1940).....	320
3.237. Zamanidin Pakzat (1970-).....	321
3.238. Ziya Semediy (1914-2000).....	321
3.239. Ziyaydin Kaharov (1925- 1986).....	323
3.240. Zordun Sabir (1937-1998).....	323
3.241. Zunun Kadiri (1912-1989).....	327
SONUÇ.....	331
KAYNAKLAR.....	333

ÖNSÖZ

XX. yüzyılın başlarında oluşan ve günümüze kadar devam eden sözlü ve yazılı edebiyat geleneğini ve bu geleneğin ürünlerini içeren Uygur edebiyatına “çağdaş Uygur edebiyatı” denir. Çin idaresi altındaki Uygur Özerk Bölgesi’nde çağdaş Uygur edebiyatına ait çok sayıda eser kaleme alınmış olmakla birlikte pek çok ülkede çağdaş Uygur edebiyatına ait eserler yazılmıştır.

Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi adlı bu çalışma Çin idaresi altındaki Uygur Özerk Bölgesi, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkiye, Kanada ve Avustralya’da oluşturulan çağdaş Uygur edebiyatını konu almaktadır. Çalışmada farklı coğrafyalarda eserler veren yazar ve şairlerin bir bütün halinde ele alınması amaçlanmıştır.

Çağdaş Uygur edebiyatı geniş bir yazar ve şair kadrosuna sahiptir. Bu çalışmada 241 yazar ve şairin hayatı tanıtılmış, edebî çalışmalarından bahsedilmiştir. Edebî şahsiyetlerin seçiminde edebî çalışmalarlarıyla tanınan, eserleri toplumca sevilen ve kabul gören, hayat hikâyeleri ve eserleri okulların ders kitaplarında veya edebiyat tarihî çalışmalarında yer alan kişilere öncelik verilmiştir. Bu edebî şahsiyetlerin içinde 189 kişi Çin idaresi altındaki Uygur Özerk Bölgesi’nde, 47 kişi Kazakistan’da, 2 kişi Kırgızistan’da, 1 kişi Özbekistan’da, 1 kişi Moğolistan’da ve 1 kişi de Çin’in Lancu şehrinde dünyaya gelmiştir. Uygur Özerk Bölgesi’nde dünyaya gelen şair ve yazarlar arasında 22 kişi Kazakistan’a, 14 kişi Kırgızistan’a, 4 kişi Özbekistan’a, 3 kişi Türkiye’ye, 2 kişi Avustralya’ya, 2 kişi Kanada’ya göç etmiş, edebî çalışmalarını gittikleri ülkelerde devam ettirmişlerdir. Bir kişi çalışma ihtiyacından dolayı Pekin’e yerleşmiştir. Kazakistan’dan 13 kişi Uygur Özerk Bölgesi’ne göç etmiş olup aralarından 5 kişi Kazakistan’a dönmüştür. Özbekistan, Moğolistan ve Lancu’da dünyaya gelenler farklı zaman dilimlerinde Uygur Özerk Bölgesi’ne yerleşmişlerdir. Kırgızistan’dan bir kişi Uygur Özerk Bölgesi’ne dönmüş fakat daha sonra geri gitmiştir. Uygur Özerk Bölgesi’nden Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’a gerçekleşen göçler daha çok 1950’li ve 1960’lı yıllara; Türkiye, Avustralya ve Kanada’ya yapılan göçler ise 1980 sonrasına denk gelmektedir. Kazakistan’dan Uygur Özerk Bölgesi’ne yapılan göçler ise 1930’lu yılların başında gerçekleşmiştir.

Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi “Giriş” bölümü, “Çin İdaresi Altındaki Uygur Özerk Bölgesi’nde Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı”, “Uygur Özerk Bölgesi Dışında Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı”, “Edebî Şahsiyetler” olmak üzere üç

ana bölüm ve “Sonuç” bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çağdaş Uygur edebiyatı kavramı üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Uygur Özerk Bölgesi’nde gelişen çağdaş Uygur edebiyatı, gelişimini doğrudan etkileyen tarihî dönemlere göre ele alınmıştır. İkinci bölümde Uygur Özerk Bölgesi dışında gelişen çağdaş Uygur edebiyatının tarihi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde edebî şahsiyetlerin hayatı ve edebî çalışmaları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde farklı ülkelerin sınırları içerisinde yaşayan ve çağdaş Uygur edebiyatına eser kazandıran şair ve yazarlar buldukları ülke sınırlarına, yaşadıkları ve eser verdikleri döneme bakılmaksızın alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Çalışmamız T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının desteklediği “Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi”nin ikinci kitabıdır. Proje ekibi olarak bu kitapta Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel ve Doç. Dr. Adem Öger inceleyen; Yrd. Doç. Dr. Neşe Harbalioğlu editör; Yrd. Doç. Dr. Raile Abdulvahit Kaşgarlı yayıma hazırlayan; Hilal Öztürk, Binure Abudukahaer, Münever Aksu yardımcı olarak görev almıştır.

“Çağdaş Uygur Edebiyatı (1910-2015) Projesi”nin gerçekleşmesinde ve projenin son çıktısı olan bu kitabın ortaya çıkmasında bize destek olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına ve başkanlığın görevlendirdiği projemizden sorumlu uzman Ebubekir Kadri Bişkinler’e ve bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

GİRİŞ

Çağdaş Uygur edebiyatı İslamiyet öncesi (Maniheizm, Budizm Devri) Uygur klasik edebiyatı ve İslami Devir Uygur klasik edebiyatından sonra XX. yüzyılın başlarında oluşan ve günümüze kadar devam eden Uygur edebiyatını ifade etmektedir. Çağdaş Uygur edebiyatı 1910 yılından sonra belirgin biçimde ortaya çıkan ve günümüze kadar çeşitli siyasi ve sosyal atmosferlerde varlığını sürdürerek farklı edebî türlerin görüldüğü bir edebiyattır.

Çağdaş Uygur edebiyatı, Uygur Özerk Bölgesi'nde ve bu bölgenin dışında gelişme göstermiştir. Uygur Özerk Bölgesi, XX. yüzyılda oluşturulan bir ad olmakla beraber bugün Çin Halk Cumhuriyeti idaresi altında bulunmaktadır. Bu coğrafyada bulunan Uygurlar başta olmak üzere Türk boylarının kendileri tarafından kurulan Yarkent Hanlığının çöküsünden (1678) sonra Yakup Beg hâkimiyetine (1864-1878) son veren Mançu-Çing sülâlesi, 1884 yılında bölgeye “yeni toprak” anlamındaki *Şincan* adını vererek bölgeyi kendi imparatorluğunun bir eyaletine dönüştürmüştür (Yu 2010: 197). Bölge, 1912-1949 yılları arasında Milliyetçi Çin Partisinin tayin ettiği Çin kökenli askerî valilerce sömürülmüştür. 1949'da Çin'in yönetimini ele geçiren Çin Komünist Partisinin idaresi altına girmiş ve 1955 yılında özerk bölge statüsüne geçmiştir (Burhan 1986: 780).

Uygurlar XIX. ve XX. yüzyılda yaşanan siyasi ve sosyal olaylar sonucu yoğun bir göç gerçekleştirmiştir. Bu göçler çoğu zaman kitleler halinde Türkistan coğrafyasından batıya ve doğuya doğru olmuştur. Orta Doğu'ya ve Avrupa'ya da az sayıda göç olmuştur. Günümüzde Çin'in izlediği politikaya bağlı olarak göçler bireysel ya da aile düzeyinde devam etmektedir. Uygur Özerk Bölgesi dışında gelişen Uygur edebiyatı esas itibarıyla Batı Türkistan Bölgesi'nde gelişmiştir. Çünkü Batı Türkistan'da bulunan Uygur nüfusu, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar sonucu gerçekleşen göçlerle oldukça artmıştır. Yoğun Uygur nüfusu ve devam eden kültürel hayat Uygur edebiyatının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Farklı zaman dilimlerinde Uygur Özerk Bölgesi'nden göç ile Batı Türkistan'a yerleşen edebî şahsiyetler bu edebiyat çevresine yeni kan olarak katılmışlardır. Batı Türkistan'daki Türk boylarının 1990 sonrası bağımsız cumhuriyetlerini kurmasının ardından Kazakistan merkezli Uygur edebiyatı, gelişimine yeni ortamda devam etmiştir. Batı Türkistan'da Uygur edebiyatının Kazakistan merkezli gelişmesinin nedenleri bu coğrafyada bulunan Uygur nüfusunun gerçekleşen göçle beraber yoğunluk kazanması, Kazakistan'daki edebiyatın genel durumu, gazete ve dergilerin çıkarılması, Kazakistan'daki Uygurlar içinde aydın kesimin daha fazla olması, Yeni Uygur Türkçesi ile eğitim veren okulların kurulması ve aktif olarak faaliyet göstermesi, Uygur aydınlarının gördüğü eğitim, dil ve edebiyat alanındaki çalışmaları, Sovyetlerin

Çin ile olan ilişkilerinde Uygurları koz olarak kullanmasının getirdiği eğitim ve benzeri imkânlar ile açıklanabilir.

Suudî Arabistan'a Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan siyasi baskı ve katliamlar sonucu gerçekleşen göç nedeniyle pek çok Uygur yerleşmiş ve Uygurlar burada kendine özgü dil özellikleri taşıyan eserler vermiştir (Aşçı 1996: 48-51). Çeşitli yollarla Türkiye'ye göç eden Uygurlar da siyasi, dinî ve yoğun olmamakla beraber edebî konularda Yeni Uygur Türkçesiyle eserler yayımlamışlardır. Bunun dışında Avustralya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelere yerleşenler arasında edebî eserler ortaya koyan az sayıda aydının olduğu da bilinmektedir.

XX. yüzyılda Uygur Özerk Bölgesi'nde gelişen çağdaş Uygur edebiyatı, Çağatay edebiyatının devamı olmakla beraber Çin idaresi altında gelişen bir edebiyattır. Bu edebiyat bazı araştırmacılar tarafından “modern Uygur edebiyatı” olarak da adlandırılmıştır (Kaşgarlı 1998: 44). 1949 yılından önceki dönemin “klasik edebiyat” olarak tasnif edildiği çalışmalarda çağdaş Uygur edebiyatı kavramı 1949'dan günümüze kadar olan sürede gelişen edebiyatı ifade etmektedir (Sultan 1997: 1; Ehmedi 1996: 2). XX. yüzyılın başından 1949 yılına kadar olan sürede oluşan Uygur edebiyatı için “çağdaş Uygur edebiyatı”, 1949'dan günümüze kadar olan sürede oluşan edebiyat için ise “bugünkü zaman Uygur edebiyatı” teriminin kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır (Sultan, Zhang, Zaman 2001: 9, 105).

XX. yüzyılda Batı Türkistan'da ve Sovyetler sonrası bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde gelişen Uygur edebiyatı sahasında XX. yüzyılın başından Sovyetlerin dağıldığı 1990'a kadarki Uygur edebiyatı için “Uygur Sovyet edebiyatı” terimi kullanılmıştır (Sadvakasov 1986: 3). Bu edebiyat Çağatay edebiyatının devamı olmakla beraber Batı Türkistan'da gelişen bir edebiyattır.

Bize göre çağdaş Uygur edebiyatı, 1900'lü yılların başlarından günümüze kadarki süreçte gelişen Uygur edebiyatını ifade eder. Çünkü XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ister Batı Türkistan'da olsun ister Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde olsun siyasi atmosfer değişmiş, baskı ve zulme karşı halk ayaklanmaları olmuş, mücadele ruhunu ve demokratik talepleri işleyen pek çok yazar ve şair yetişmiş ve bu yönde eserler verilmiştir. İsmail Gaspıralı'nın başlattığı “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” düsturu, Türkistan bölgesinde bütün Türk boylarını etkilemiş, yeni usul okullar Uygurların yaşadığı coğrafyalarda da görülmeye başlanmıştır. Bu millî uyanış döneminde yurtdışında eğitim alan Uygur aydınların ve diğer Türk boylarına mensup aydınların Uygurların kültürel hayatına katılması, eğitim alanındaki yenileşmeyle beraber edebiyatta yeni türlerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Karluk 2009: 294). XX. yüzyılda Uygur edebiyatı millî uyanışa ve halkın kültürel yaşamındaki değişimlere bağlı olarak roman, hikâye, tiyatro, deneme gibi yeni türlerin denenmesiyle yeni bir

boyut kazanmıştır. Çağdaş Uygur edebiyatı günümüze kadar farklı siyasi sınırlar içerisinde zaman zaman sekteye uğramış olsa da yeni edebî akımları ve yeni edebî türleri bünyesine alarak sürekliliğini korumayı başarmıştır.

1.BÖLÜM

1. ÇİN İDARESİ ALTINDAKİ UYGUR ÖZERK BÖLGESİ'NDE GELİŞEN ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI

1.1. Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşumu

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan topraklarında yaşanan tarihî olaylar neticesinde devrin edebî eserlerinde görülen halk diline yatkınlık eğilimi, demokratik düşüncelerin işlenmesi, Uygur edebiyatında yeni bir devrin başlayacağına işaret etmekteydi. Bu devri temsil eden eserler arasında Molla Bilal Binni Molla Yüsüp'ün (1823-1900) *Gazat Der Mülki Çin*, *Çaîmoza Yüsüphan*, *Nuzugum* destanları, Şair Seid Muhammed Heyd Muhammed Oğlu'nun *Şerhi Şikeste* destanı (1882) vardır. Uygur edebiyatındaki yeni devrin konuları Molla Musa Sayramı (1836-1917), şair Hüseyinhan Tecelli (1850-1930), şair Sabir Ahun Binni Abdukadir (1843-1922), şair Muhammet Resul Şevki (1853-?), şair Abdulla Şerip Oğlu Heste (1854-1907) gibi aydınların eserlerinde farklı boyutlarda ele alınmıştır.

Bu dönemde Uygur halkı içinde halk destanları, halk türküleri ve halk şiirleri, halkın siyasî, ekonomik ve ahlaki durumunu yansıtan bir sanat aynasına dönüşmüştür. Özellikle Çin (Mançu) hanedanlığının baskı ve şiddetleri Uygur destan, koşuk ve türkülerinde büyük bir titizlikle ve sanatla işlenmiştir (Baran 2007: 192). Çağdaş Uygur edebiyatının temel taşı niteliğindeki koşuklar, halk destanları ve fıkralar konu olarak feodal müstebitliğe, istilacılara, zulme, cahilliğe olan isyanı, bağımsızlığa olan isteği işlemiştir. Sadır Pelvan koşukları, Nuzugum koşukları, Abdurahman Han Goca destanı, Seley Çakkın fıkraları ve koşukları, Molla Zeydin fıkraları, Göç-Göç Koşuğu, Seyit Noçi Koşuğu gibi koşuklar, bu devrin başta gelen örneklerindedir (Komisyon 2006a: 237-238). Şubat 1881'de Çin-Rusya arasında İli'yi Çin'e geri verme konusunda şartname imzalanmış, İli'deki halk zorunlu olarak Rusya topraklarına göç ettirilmiştir. Çin (Mançu) hanedanlığı göçü kabul etmeyenlere çok ağır şekilde fiziksel ve ruhsal cezalar uygularken Rusya göç edenlere köle muamelesi yapmıştır. Göç-Göç Koşuğu'nda, Rusların suçu gözler önüne serilmekle beraber halkın nefreti, isyanı, kendi vatanına, sevdiklerine olan özlemi, göç sürecindeki zorluklar şu şekilde dile getirilmiştir (Uçkuncan 1981: 40-43):

Aq padişa leşkeri,

Altun kolap taş kesti.

Dixanlarni köç köç dep,

Qiliç bilen baş kesti.

“Çar padişah askeri,

Altın arayıp taş kesti.

Çiftçileri göç göç diye

Kılıç ile baş kesti.

*“Almutiğa köç” deydu,
Barar yérimiz qumluq.
Ras gépini éytmaydu,
Közi kök, béşi yuñluq*

*Bu yolda tola méñip,
Putum qapirip ketti.
Harviğa çüşey disem,
Höküz aldirap ketti.*

*Bu yolda tola mañdim,
Bu yol miniñ yolduşum.
Hérip éçip kelgende,
Su berdi bir qolduşum.*

*İli yolida tallar,
Her tallarda marcanlar.
Xečniñ şehride işlep,
Urap ketti bu canlar.*

*Xoymu xar bulup kettuq,
Yaqa yurtlarda işlep.
Yar xalta evetiptu,
“Yisun” dep toqaç çişlep.*

*Çilek çilek deydi ken,
Maxtığuçilik yoq çilek.*

‘Almatı’ya göç’ diyor,
Varır yerimiz kumlu.
Gerçekleri söylemiyor.
Gözü mavi, başı tüylü.

Bu yolda çok yürüyüp,
Ayaklarım nasır oldu.
Araca bineyim desem,
Öküz acele etti.

Bu yolda çok yürüdüm,
Bu yol benim yoldaşım.
Yorgun ve aç döndüğümde
Su verdi bir arkadaşım.

İli yolunda dallar,
Her dallarda mercanlar.
Başkalarının şehrinde çalışıp,
Çok yıprandı bu canlar.

Ne kadar çok horlandık,
Yabancı yurtlarda çalışıp.
Yar yolluk yollamış,
‘Yesin’ diye bir dilim ekmek.

Çilek, çilek diyorlar,
Övülecek kadar değil Çilek¹.

¹ Çilek: Kazakistan’ın Almatı şehrinde bulunan yer adı.

*Kelgiçe yayaq kelduq,
Tetür iken bu pelek.
Çöllerge çiqip ketsek,
Çölniñ börisi bardur.
Köç-köç bolğan ellerniñ
Qéri-çürisi bardur.*

*Köçmen bolğan ademler,
Qilvige qarap mañdi.
Köçmey kalğan ademler,
Zalim qulida qaldi.*

*Osekke bararmiz dep,
Ösekçi xiyal qildi.
Yarkent digen yerlerge,
Köçüp barğanlar boldi.*

*Yarkent digen yerlerde,
Qara yağaç köp iken.
Ğériqliq esir qilsa,
Xeş dertlik bolar iken.*

*Ketmeyimiz digen bilen,
Bu işqa nime çare.
Ğulcini bésip aldi,
Dilimiz sunuq pare.*

*Osekke bararmiz dep,
Eski tam ara yattuq.*

Gelirken yaya geldik,
Tersine dönmüş bu felek.
Çöllere çıkıp gitsek,
Çölün kurdu vardır.
Göç göç olan halkların.
Yaşlı insanı vardır.

Göçmen olan kişiler,
Kıble yönüne yürüdü.
Göçmeden kalan kişiler,
Zalimin elinde kaldı.

Osek'e varacağız diye,
Yalancı hayal kurdu.
Yarkent denen yerlere,
Göçüp gidenler oldu.

Yarkent denen yerlerde,
Karaağaç çok imiş.
Gurbet esir alırsa,
Halk dertli olur imiş.

Gitmeyeceğiz desek bile,
Bu işe var mı çare.
Gulca'yı istila etti,
Gönlümüz kırık, pare.

Osek'e varacağız diye,
Kötü yerlerde yattık.

<i>Öy cayimiz pütkiçe,</i>	Ev mekânımız olana dek,
<i>Muşeqqet- elem tarttuq</i>	Meşakkat, elem çektik.
<i>Miñ capa bilen salğan,</i>	Bin türlü cefayla kuran,
<i>Qaldi bağı-bostanlar.</i>	Bağ ve bahçeler kaldı.
<i>Yurtimizdin ayrılıp,</i>	Yurdumuzdan ayrılıp,
<i>Dilda qaldi armanlar.</i>	Gönülde hasretler kaldı.

<i>Zalim begler yol bermes,</i>	Zalim beyler yol vermez,
<i>Yol üstide turğuzmas.</i>	Yol üzerinde durdurmaz.
<i>Başqa qattiq muñ çüşti,</i>	Başa ağır dert düştü,
<i>Beşxuliqtin yer tegmes.</i>	Beşhulık'tan yer vermez.”

1816-1905 tarihleri arasında yaşayan, asıl ismi Muhammet Salih olan ve halk içinde Seley Çakkan, Epçilem, Gepçilem, Bilgin, Molla, Çevik gibi lakaplarla tanınan kişinin fıkralarında ise hiciv yöntemiyle, tefecilikle, dolandırıcılıkla, dalkavuklarla, cahillerle alay edilmiş, kişiler cahillikten ve ahmaklıktan kurtulmaya, adaletli ve dürüst olmaya çağrılmıştır. *Toğra Yéziptimen* “Doğru Yazmışım” başlıklı fıkrasında adaletsizliğe, haksızlığa olan isyanını şöyle anlatmıştır:

Seley Çaqqan usta xettat bolğanliqtin yurt qazisi uniñğa:

—*Siz hüsniyetni yahşi yazisiz. Munu taxtiğa “şeriet mehkimisi” dep yézip bériñ, körgeñ kişi heyran qalsun, -deptu.*

Seley Çaqqan qoliğa qelem élip “çomaqçılar mehkimisi” dep yéziptu. Qazi gezeplinip, Seley Çaqqanni uruşqa buyruptu. Seley Çaqqan qeddini ruslap, qaziğa humuyup:

—*Heqiqeten toğra yéziptimen, bu cay ismi cismiğa layiq çomaqçılar mehkimisi iken, -deptu* (Kaşgarlı 2008: 32).

“Seley Çakkan usta hattat olduğundan, yurt kadısı ona:

—Sizin yazınız çok güzel. Şu tahtaya “Şeriat Mahkemesi” diye yazıverin. Gören kişi hayran olsun, demiş.

Seley Çakkan eline kalem almış, ‘Çomakçılar Mahkemesi’ diye yazmış. Kadı sinirlenmiş, Seley Çakkan’ı dövme emri vermiş. Seley Çakkan başı dik hâlde:

—Hakikaten doğru yazmışım, bu yer ismine uygun ‘Çomakçılar Mahkemesi’ imiş, demiş.”

Uygur aydınlarının zalim yönetime ve zengin derebeylerine karşı açmış oldukları savaşla çağdaş Uygur edebiyatı yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

1.2. Çağdaş Uygur Edebiyatının Başlangıç Dönemi ve Eğitimde Reform

Çağdaş Uygur edebiyatının başlangıç dönemi XX. yüzyılın başından 1930'lardaki eğitimde reform dönemine kadar olan süreyi kapsar.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında Moğol-Çin istilası döneminde Uygurlar içinde ilk uyananlar, yurtdışında okuyup dünyadaki gelişmelerden etkilenen ve yenilikçi fikirleri Uygur Bölgesi'ne getiren aydınlardır. Vatansever Uygur zenginlerinden Hüseyin Musabayup ve Bahavudun Musabayup kardeşlerin desteği ile 1885'de Atuş Eksak'ta kurulan cedit okuluna Türkiye'den getirilen Ebabekri adlı Uygur, öğretmen olmuştur (Kaşgarlı 1998: 45). Abdukadir Binni Abdülvaris Ezizi (Abdukadir Damolla) Buhara'da sekiz yıl eğitim aldıktan sonra 1901'de Kaşgar'a dönmüş, ceditizm fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Abdukadir Damolla, 1907'de hacca gitme vesilesiyle Mısır'da ve Türkiye'de kalmış, ülkeye döndükten sonra halkın cahillikten kurtulması için çeşitli konularda eserler yazmıştır (Komisyon 2006a: 261-263). Musabayuplar yine 1889'da İli'de "*Hüseyiniye Mektipi*"ni, 1905'de "*Hüner Kesip Mektipi*"ni açmıştır. Bu okulların etkisiyle Turpan, Piçan, Guçun, Kumul, Gulca, Aksu, Kuça, Kutubi, Kaşgar, Kağılık, Hoten, Astın Atuş gibi şehir ve ilçelerde de cedit okulları açılmış ve aydınlar yetişmiştir (Komisyon 1989: 481). Turpan'ın Astane ilinde doğmuş olan Mehsut Muhiti, 1913'de Tatar aydını Heyder Efendi Sayrani'yi, 1917'de Gülendem Avistey başkanlığındaki altı Tatar aydınıni ülkeye getirmiş, Turpan, Guçun, Ürünçi, Çöçek gibi şehirlerde yeni okullar açmıştır (Mutii 1984: 13-105, 107). Ziya Gökalp, Talat Paşa gibi devrin önemli siyasetçilerinin gönderdiği Habibzade Ahmet Kemal 1914'de Kaşgar'a gelmiş ve Uygurların çağdaş eğitim veren okullar açmasına yardım etmiş, halkı aydınlatma, mücadeleye çağırma faaliyetlerine katılmış, Öğretmen Yetiştirme Okulunda öğretmenlik yapmıştır (İlku 1955: 19-23). Memtili Efendi gibi şairler Türkiye'den gelen bu öğretmenden eğitim almış, ileride yapacakları edebî çalışmalarının konusuna ve mücadelesine dair alt yapılarını bu dönemdeki eğitimi sırasında oluşturmuştur. XX. yüzyılın başında Türkiye'ye eğitim için gönderilen gençlerden Tursun Efendi, Mesut Sabri Baykuzu, Abdurahman Şadi, Hesen, Ehmet Nejati, Kamal Bedri 1914 yılının sonbaharında Kaşgar'a dönmüş ve Eksak'taki cedit okulunda öğretmenliğe başlamıştır (İlku 1955: 61). Cedit okulları, eskiden uygulanan "Usul-i Kadim" yani sadece Arapça ve din üzerine yapılan eğitim yerine tarih, coğrafya, beden eğitimi, matematik, hatiplik gibi bilgilerin öğretildiği "Usul-i Cedit" tarzındaki okullardı. Meşhur Türk âlimi İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı "Usul-i Cedit" okulları daha sonraki dönemlerde Türk dünyasındaki bütün reformculara isim babalığı yapmış, Müslüman Türk gruplarında toplumsal reform ve değişim taleplerini yansıtan bir

deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganı ile birlikte Cedidizm, Panslavizm karşıtı ve Türk dünyasını asgari müştereklerde birleştirmeyi amaçlayan siyasi bir akım hâline dönüşmüştür (Andican 2003: 24, 25). Bu ideolojilerin konu edildiği ve Rusya işgalindeki Türklerin yayımladığı çeşitli kitap, gazete ve dergiler Uygur Bölgesi'ne de ulaşmıştır. Özellikle Gaspıralı'nın 1883'de başlayıp yayın hayatını tam otuz üç yıl sürdürdüğü *Tercüman* gazetesinin, *Şura* ve *Til Yariş* gibi dergilerin büyük etkisi olmuştur (Komisyon 2006a: 241). Böylece Uygur Bölgesi'nde eğitimde reform, halkın cehaletten ve esaretten kurtulması için onları bilinçlendirme gibi görüşler, halk içinde geniş ölçüde rağbet görmüş ve benimsenmiştir. Bu fikirlerin mahsulü olarak gazetecilik ve yayıncılık işleri hızla yayılmış, gelişmiştir (Tatlık 2004: 51-56). Gazete ve dergilerin yayımlanması, çağdaş Uygur edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

1929'da Kaşgar'a giden Gunnar Yarring, Kaşgar'da gazete veya matbaa olmadığını, kâtiplerin el yazısı eserleri yine el yazısıyla kopyaladığını, bu eserlerin dinî eserler olduğunu, en çok istinsah edilen eserin *Kıssâsü'l Enbiyâ* olduğunu kaydeder (Yarring 1998: 110, 244). Burhan Şehidi 1900'lü yılların başında Uygur Bölgesi'nde basın yayın kuruluşunun ve gazetenin olmadığını kaydederek Lekok'un yazdıklarını doğrulamaktadır (Burhan Şehidi 1986: 214; Sulayman 2000: 8). Ancak Burhan Şehidi'nin yazdıkları, devletin kurduğu böyle bir müessesenin olmadığını göstermektedir. Oysa yayıncılık faaliyetlerinin ilk adımı olarak 1899'da Uygur aydınları ve zenginleri tarafından *Matbaa-yi Hurşid* kurulmuştur. 1905'de Kaşgar'da kurulan *Şivit* matbaasında *Sultan Satuk Buğrahan* ve *Dünya Coğrafisi* adlı iki kitap yayımlanmıştır. 1910'da Kaşgar'da Yenihisarlı Nur Hacı tarafından *Matbaa-yi Nur* adlı bir taş baskı (litografi) matbaası tesis edilerek birçok kitap yayımlanmıştır. 1920'de Gulca Küre'de bir taş baskı matbaası daha tesis edilerek birçok edebî kitap yayımlanmıştır (Kaşgarlı 1998: 46). Bunların dışında elek baskı (serigrafi) da zaman zaman kullanılmıştır. 1915'de Kaşgar'da cedid okullarının ders kitapları ve halkın İslam dinini doğru şekilde öğrenmesi için hazırlanan *Ulu Din Risalesi* adlı kitap elek baskı yöntemiyle basılmıştır. 1917'de Ürümçi'de hapisteki Ahmet Kemal tarafından hazırlanarak dışarıda Burhan Şehidi tarafından basılan ve yayın hayatına altı ay devam edebilen *Yeñi Hayat* gazetesi, bu gazete kapandıktan sonra Burhan Şehidi tarafından yayımlanan ve yayın hayatına iki ay devam edebilen *Turan* gazetesi elek baskı yöntemiyle basılmıştır (İlku 1955: 112-114). Ayrıca 1911'de Kaşgar'da Kutluk Şevki tarafından *Añ* gazetesi, 1922'de İli'de *İli Déhqanliri*, 1930'lu yıllarda Kaşgar'da *Qeşqer Şıncañ Géziti*, 1924'de *Şıncañ Géziti* ve *İli Şıncañ Géziti*, 1930'lu yıllarda *Çöçek Uçurliri Şıncañ Géziti*, *İnqilabçil Yaşlar Géziti*, 1934'de Ürümçi'de *Şıncañ Uyğurliri Géziti*, 1939'da Hoten'de *Şıncañ Géziti* yayımlanmıştır (Tatlık 2004: 51-54). Yine 1936'da Aksu'da yayımlanan *Aqsu Uçuri*, Gulca'da

yayımlanan *Alğa* gibi gazeteler de vardır (Komisyon 2006a: 387, 463). Bunların dışında son zamanlarda Uygur aydını Nizamiddin Hüseyin Bey'in katkılarıyla gün ışığına çıkan ve İsveç'teki Lund Üniversitesi Kütüphanesi ve Stockholm Üniversitesi Kütüphanesinde beş külliyat hâlinde bulunduğu açıklanan *Yeñi Hayat*, *Şerqi Türkistan Hayati*, *Erkin Türkistan*. *İnqilabi Şerqi Türkistan*, *Erk* gibi gazeteler de yayımlanmıştır (İnayet 2013: 2-5). Bu tür gazetelerin yayımlanması, çağdaş Uygur edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. *Şincañ Géziti*'nin 243-246 sayılarında "Türk Edebiyatı Tarihi" başlıklı makale yayımlanmıştır. Yine bu gazetede *Edebiyat Güzari* başlığıyla şiir, kısa hikâye, tercüme eserler verilmiştir. *İnqilabi Şerqi Türkistan*'ın *Ösüş* "Yetişmek" başlığında edebî eserler yer almıştır. Gazetelerin yanı sıra *Cahangirlikke Qarşi Birliksep*, *Xelq Birlik Sépi*, *Yeñi Şincañ*, *Jenuptin Avaz*, *Hanteñri*, *Şincañ Medeniyeti*, *Çin-i Türkistan*, *İttipaq*, *Hayat Mucellisi*, *Altay*, *Dunya Edibiyatidin Qısqartmilar*, *İslam Yaşliri*, *Xelq Avazi*, *Xelqçilliq*, *Köreş*, *Hayat* gibi dergiler de yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 463, 464; Tatlik 2004: 54-56). Ayrıca Kaşgar'da yabancı misyonerlerin matbaa tesislerinden de yararlanıldığı bilinmektedir. Gunnar Yarring, 1893'de Stokholm'da verilen karar üzerine 1910'da uygulamaya geçilerek 1912'de Kaşgar'da yayınevi kurulduğunu ve bu yayınevinin 1938'e kadar varlığını sürdürdüğünü doğruluyor (Yarring 1998: 320). Bu yayınevi ilk zamanlarda İncil'i Yeni Uygur Türkçesine çevirmiş ve 1917'de *Álemin Yaratılışı*, 1921'de *Tevrat*, 1923'de *Nezmeler*'i basmıştır. Yayınevi kurulmadan önce elle çevrilerek çalıştırılan basit matbaa kullanılmış ve Uygur dili ders kitabı basılmıştır. Yayınevi kurulduktan sonra İsveç'teki eğitim kurumlarında kullanılan ders kitapları Yeni Uygur Türkçesine çevrilerek ve düzeltmeler yapılarak basılmıştır. 1929'da G. Albert'ın yazdığı *İmla Kaidesi Kılavuzu*, 1936'da O. Hemanson'un yazdığı *Orta Asya Tarihi* basılmıştır. 1935'de Uygur dili grameri ve takvimler basılmıştır. Kaşgar'daki İsveç yayınevinde dini yayma amacıyla yabancı kaynaklı edebî eserlerin Yeni Uygur Türkçesine çevrilmiş şekli basılmakla beraber ticari amaçlı olarak da kullanıldığı kaydedilmiştir (Yarring 1998: 325-327). İslami eserleri basmaya bir türlü yanaşmayan bu yayınevi, 1933'de *Şerqi Türkistan İslam Cumhuriyeti* kurulduğunda yönetimin Müslümanlara geçmesi üzerine zorunlu olarak İslami eserleri basmıştır. 1933'de hükümet *İstiklaliyet* dergisini aynı yılın ikinci yarısında ise *Şerki Türkistan Mevcudiyeti* adlı haftalık gazeteyi basmıştır. Bu gazetenin yerini daha sonra *İstiklal Türkistan* adlı haftalık gazete almıştır. 1934'de onun yerine geçen *Erkin Hayat* ve bu gazetenin de yerine geçen *Yeñi Hayat* (1934-1937) da burada basılmıştır (Yarring 1998: 333). Kaşgar yerli hükümeti, Mayıs 1937'de Kaşgar'da İsveç misyonerlerinden baskı makinesi ödünç alarak yayınevi kurduktan sonra ayda iki defa yayımlanan *Yeñi Hayat* gazetesini artık bu yayınevinde basmaya başlamıştır. 15. 10. 1933'de Kutluk

Hacı Şevki yönetiminde *Şerqi Türkistan Heptilik Géziti*, aralık ayında *İstiklal* adlı aylık dergi basılmaya başlanmıştır (Hacı 1986: 17-65). *Şerki Türkistan İslam Cumhuriyeti*'nin paraları da İsveç misyonerleri yayınevinde basılmıştır (Yarring, 1998: 335).

XX. yüzyılın başlangıcında Uygur halkının hayatında önemli bir yere sahip olan eğitimde reform hareketi, feodal güçlerin, hükümetin baskılarına rağmen tüm hızıyla devam etmiştir. Âdeta bir akım hâline gelen ceditizm sayesinde şairler şiirlerinde, halkı uyandırma, baskıya karşı isyan etme, cehaletten kurtulmaya çağırma gibi konuları işlemiştir. Çağdaş Tatar edebiyatının özellikle Abdullah Tukay şiirlerinin, çağdaş Uygur şiirlerine etkisi büyük olmuştur. Durgunluktaki Uygur edebiyatına canlılık veren Abduhalik Uygur'un şiirlerinde bunu görmek mümkündür (Sulayman 2000: 110). Abduhalik Uygur'un şiirlerindeki isyan ruhu ve onun halka olan etkisi, dönemin valisi Yang Zeng-şin ve Jin Shu-ren'i telaşlandırmıştır. Bu nedenle yönetim, Abduhalik Uygur'a yönelik takibi artırmış ve şairin şiirlerinin halk arasında yaygınlaşmasını yasaklamıştır. Buna rağmen Abduhalik Uygur *Oyğan* "Uyan" ve *Açıl* "Açıl" başlıklı şiirlerini yazmıştır. 1924 yılında yazılan *Oyğan* başlıklı şiirinde şöyle yazmıştır:

*Ey péqir Uyğur, oyğan, uyquñ yeter,
Sende mal yoq, emdi ketse can kéter.
Bu ölümün özeñni qutquzmisañ,
Ah, séniñ haliñ xeter, haliñ xeter.*

"Ey fakir Uygur uyan, uykun yeter
Sende mal yok şimdi gitse can gider
Bu ölümden kendini kurtarmazsan
Ah!... Senin hâlin beter, hâlin beter."

*Qop! Dedim, béşiñ köter! Uyqiñni aç!
Reqibiñ başini kes, qanini çaç!
Köz éçip etrapqa obdan baqmisañ,
Ölüsen armanda bir kün nailac.*

"Kalk dedim, başını kaldır, uykunu aç!
Rakibin başını kes, kanını saç!
Göz açıp etrafa iyice bakmazsan
Ölürsün hasretle bir gün yok ilâç."

*Hélimu cansızğa oxşaydu téniñ,
Şuña yoqmu ançe ölümdin ğémiñ?
Qiçqarsam qimirlimayla yatisen,
Oyğanmay ölmekçimu sen şu pétiñ?!*

“Hâlâ bir cansıza benziyor vücudun
Bu sebepten mi ölümden gam etmiyorsun?
Çağırsam kımıldamadan yatıyorsun
Uyanmadan öylece ölmek mi istiyorsun.”

*Közününi yoğan éçip etrapqa baq,
Öz iqbalin heqqide oyla uzaq.
Ketse goldin bu ğenimet pursiti,
Kéleçek işin çataq, işin çataq.*

“Gözünü dört açıp çevrene bir bak
Kendi istikbalin hakkında düşün uzak
Gitse eğer elinden bu değerli fırsatlar
Gelecekte işin kesat, işin kesat.”

*Éçinar könlüm saña, ey Uyğurum,
Sepdişim, qérindişim, bir tuqqinim.
Köyünüp halinğa, oyğatsam séni,
Añlimaysen zadi, neme bolğiniñ?*

“Acıyorum hâline ey Uyğurum
Arkadaşım, kardeşim, bir tuğkunum
Hâline acıyıp seni uyandırsam
Duymuyorsun, söyle bana ne oldun.”

*Kélidu bir kün puşayman qilisen,
Tektige gepniñ şu çağda yétisen.
“Xep!” déseñ u çağda ülgirelmey qalar,
Şunda uyğur söziğe ten bérisen.*

“Gelecek bir gün pişman olursun
O zaman söylediklerimi anlarsın
‘Eyvah’ dediğinde iş işten geçer
O zaman Uygurun sözüne gelirsin.”

(Zeynalov 2007: 19; İnayet 2007: 46-47)

Abduhalik Uygur’un şiirinde işlenen bu tema çağdaş Uygur edebiyatı için örnek teşkil etmektedir.

Abdulkadir Damolla, Abduhalik Uygur, Lutpulla Mutellip, Nasuha İmin, Hapiz Hacı, Kutluk Hacı Şevki, Nimşehit, Abdurahman Şair ve Memtili Efendi gibi isimler devrin önde gelen şairleridir.

Çağdaş Uygur edebiyatında 1920-1930’lu yıllarda, bir önceki dönem olan Çağatay edebiyatı devrinde pek görülmeyen tiyatro, hikâye gibi edebî türler yazılmıştır. Eski Uygur edebiyatında bazı örnekleri olan ve Çağatay Edebiyatı devrinde kaybolan, XIX. yüzyılda Avrupa şiirlerinde görülmeye başlayan serbest vezinli şiir şekilleri çağdaş Uygur edebiyatında tekrar görülmeye başlamıştır.

Şubat 1931’de Kumul’un Şupol köyünde bulunan onbaşı Cang Guo-hu’nun bir Uygur kızını kendi kadını yapma girişimi neticesinde çiftçiler ayaklanmış, bu ayaklanma Hocaniyaz Hacı başkanlığındaki çiftçiler ayaklanmasını doğurmuştur (Ma, Shu 2007: 54). Bu ayaklanmanın etkisi büyük, kapsamı geniş olduğu için Cin Şu-ren Uygur Bölgesi’ni idare etmekten aciz kalmış, siyasi reformcuları kullanan ve sonra onları devre dışı bırakan Şeng Şi-sey, 1933’de yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönem Guomintang (Milliyetçi Parti) yönetimindeki Çin’in Japon istilasına altına girmeye başladığı Uygur Bölgesi’nin vaziyetinin de çok karışık ve kritik olduğu bir dönemdir (Komisyon 1989: 537). Bu nedenle Şeng Şi-sey, ülkeyi elinde tutabilmek için Rusya’yla iş birliği yapmış, halkın isteklerine uyumlu politika izlemiş ve onların güvenini kazanmıştır (Komisyon 1989: 544). Şeng Şi-sey’in izlediği aldattıcı politikayla 1934-1937 yılları arasında ülkede büyük gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme eğitim, tarım, sulama, ulaşım, ticaret ve sanayi alanında kendini göstermiştir. Özellikle eğitimde reform hareketleri bu dönemde şehirlerden köylere kadar yapılmış, il ve ilçe merkezlerinde sıkça vatan sevgisinin anlatıldığı şiir okuma ve tiyatro sahneleme etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. 1940’dan önce Uygur Bölgesi genelinde dört kamu medeniyet sarayı, iki yüz on dokuz kamu kütüphanesi, altmış altı kamu okuma salonu, seksen dokuz kulüp, üç sinema, otuz bir tiyatro salonu, on altı spor meydanı, yirmi iki kamu parkı, iki yüz doksan beş eğitim reform birimi, yedi gazete yayınevi oluşturulmuştur. Ayrıca Çin-Rusya Medeniyet Cemiyeti kurulmuş, Rusya sosyalizminin başarıları

kapsamlı olarak tanıtılmıştır (Komisyon 1989: 546). Bu tanıtım sırasında Rus edebiyatı ve o dönemlerde Rusya'nın işgali altında bulunan Özbek, Kazak, Tatarların edebiyatı ile tanışma imkânı elde edilmiştir. Rus yazarı Tolstoy, Çehov, Puşkin, Gogol, Belinski, Turgenev'in eserleri, Maksim Gorki'nin *Ana*, Sırafimoviç'in *Demir Akım* romanları, Mayakoviski'nin *Viladimir İl'iç Lenin* destanı, Özbek yazarlarından Hemze Hekimzede Niyazi'nin, Hurşid Reşid'in tiyatro eserleri, Gapur Gulam'ın şiirleri, Kazak şairi Cambul'un şiirleri, Abay'ın fikir ve düşüncelerinin ürünü olan *Halk Sözleri*, Tatar şairlerinden Hadi Taktaş'ın, Abdullah Tukay'ın şiirleri, Tacik yazarı Sedirdin Eyni'nin *Kullar* adlı romanı Uygur toplumunca sevilerek okunan edebî eserler olmuştur. Uygur Bölgesi'ndeki Uygurlar ve Uygur edebiyatı bu eserlerden etkilenmiştir. Özellikle Batı Türkistan'da yaşayan ve Sovyetler Dönemi Uygur edebiyatının temsilcileri olan Nezer Hoca Abdusemetov, Hebib Zakiri, Abdulhey Muhemmedi, Abdulhemit Hocamberdi, Ömer Muhemmedi, Hezim İskenderov gibi yazarların etkisi çok derin olmuştur. Uygur edebiyatında konulardan türlere kadar bir yenilenme ve gelişme meydana gelmiştir (Komisyon 2006a: 344, 345).

Bu dönemde şiir, hikâye ve tiyatro eserleri çağdaş Uygur edebiyatının en gelişmiş türleri olarak karşımıza çıkar.

Şiir bu dönem Uygur edebiyatında en çok yazılan edebî türdür. Bu dönemde halkın yüreğinde yer edinmiş şiirler için şunları örnek gösterebiliriz: Şair Abduhalik Uygur'un *Zulme Karşı, Açıl, Uyan, Cehalet Pınarı*; şair Lutpulla Mutellip'in *Yıllara Cevap, Sevgi ve Nefret* adlı şiirleri; Memtili Efendi'nin *Kurtuluş Yolunda, Ordumuz* adlı şiirleri... Bunların dışında ünlü şair ve yazar Nimşehit'in (1906-1972) pek çok destanı, bilimsel makalesi, şiiri ve romanı bulunmaktadır. *Madar Ezem* adlı şiir derlemesi; *Doğru Yol Işıkları, Esarettakilere Hitap, Huzurunda, Hiyanetten Şikayet, Vatan Aşkı, Uyan, Mezardan Gelen Ses* gibi şiirler Nimşehit'in eserlerinden bazılarıdır (Kaşgarlı 1998: 46).

Lutpulla Mutellip (1922-1945) 1930-1940'lı yıllardaki Uygur kültür ve edebiyat tarihinde yeni bir çığır açan edebî şahsiyetlerdendir. Onun yazmış olduğu şiirleri, manzum eserleri ve makaleleri, Uygur halkını dünyadaki uygar, özgür toplumlardan biri hâline getirmek için harcadığı çaba, verdiği emek ve yaptığı mücadelelerinin bir parçasıdır. Şair, yazar, sanatkâr ve millî mücahit kimliğiyle Uygur halkının yüreğinde silinmez izler bırakan Lutpulla Mutellip, çağdaş Uygur şiirine modern dünya şiirinin ve klasik Çağatay şiirinin şekil ve nazım biçimlerini getirerek çağdaş Uygur şiirinde yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ayrıca Uygur edebî dilinin gelişimine katkıda bulunmuştur (Komisyon 2006a: 414).

1934'ten itibaren Uygur Bölgesi'nin her yerinde âdeta bir akım hâline gelen eğitimde reform hareketi Uygur Medeniyetini Geliştirme Birimi'ni de beraberinde getirmiştir. Bu birim eğitim hizmetinin yanı sıra edebiyat ve sanat hizmetlerini de üstlenmiştir. Her birimin bünyesinde bulunan tanıtım bürosu "*Sanayinepise*" adlı sanatçı kadrosunu bulundurmıştır. Bu kişiler bazen yabancı, çoğu zaman ise yerli yazarların tiyatro metinlerini sahnede sergilemişlerdir. Böylece Uygur tiyatroculuğu büyük gelişme göstermiştir. Uygur edebiyatında yazılan tiyatro eserleri de sayıca artmıştır. Abdulla Rozi (1919-1945) *Tömür Aka Keldi* "Timur Ağa Geldi", *Ögey Ana* "Üvey Anne" gibi tiyatro eserleri ile çağdaş Uygur edebiyatının ilk tiyatro eseri yazarı olmuştur. *Ögey Ana* 1980'li yıllarda tekrar ışığına çıkmıştır (Zaman 1996: 4-40).

1934 ilkbaharında Mömin Efendi'nin Uygur halk sözlü edebiyatı ürünü olan *Boz Yiğit*'i drama metni hâlinde yazmasının ve bu eserin sahnede gösterilmesinin ardından Uygur tiyatroculuğu hızla ilerlemiştir. Hemit Hekimi'nin *Anargül* "Anargül", Ziya Semedi'nin *Qanlıq Dağ* "Kanlı Leke", Zunun Kadiri'nin *Ğunçem* "Goncam", Kasimcan Kembiri'nin *Zeynepke Töhmet* "Zeynep'e İftira", Lupulla Mutellip'in *Çimengül* "Çimengül", *Samsaq Akañ Qaynaydu* "Samsak Ağabeyin Köpürüyor", Şükür Yalkun'un *Şañxey Kéçisi* "Şanghay Gecesi" gibi sahne eserleri önde gelen eserlerdendir (Komisyon 2006a: 361). Bunların içinde *Ğunçem*, 1990'lı yıllarda tekrar sahnede gösterilmiştir.

Uygur Bölgesi'nde hikâye türünün ilk ürünleri 1938'lerde görülmeye başlar. Seypidin Ezizi'nin *Yétim Tohti* "Yetim Durdu" adlı kısa hikâyesi ilk örneklerden biridir. Çöçek'te yayımlanan *Yéñi Hayat* dergisinde bu hikâyeden sonra Ezizi'nin *Zamanqul* "Zamankul", *Menzire* "Manzara", *Aççıq Xatire* "Acı Hatıra" gibi hikâyeleri okuyucularla buluşur. *Şanlıq Qurban* "Şanlı Kurban" adlı hikâyesinde Çinli asker kızın Japon istilacıları köprüye götürerek kendisiyle beraber patlatması anlatılır. Bu hikâye daha sonra ilköğretim dil ve edebiyat ders kitaplarına konmuştur. Ayup Mensuri'nin hayattaki olumsuz olayları anlattığı *Barat Celligür* "Barat Hırsız"; Lutpulla Mutellip'in *Ecel Huduquşida* "Ecel Telaşında", *Padişah Samurayliri Éğir Halsıraydu* "Padişah Samurayları Çok Hâlsiz" gibi eserleri zamanının örneklerindedir (Ma, Shu 2007: 76, 77; Polat 1985: 16).

1937'den itibaren kendi hâkimiyetini sağlama alan Şeng Şi-sey gerçek yüzünü göstermeye başlamış, mücadelecileri, aydınları, ileri görüşlü demokratik düşüncelere sahip insanları takip etme, yok etme çalışmalarına hız vermiştir. 1937-1942 yıllarında üç defa "kasıtlı eylem" yaptıkları bahanesiyle aydınları vahşice yok etmiştir. Bu süreçte yüz binden fazla kişiyi hapse atmış, elli binden fazla kişiyi feci şekilde öldürmüştür (Komisyon 1989: 573; Ma, Shu 2007: 70). Bu uygulama sırasında Memtili Efendi gibi şair ve eğitimci aydınların yanı sıra Mömin Efendi, Hemit Hekimi gibi Uygur tiyatro yazarları da hayatını

kaybetmiştir. Yurtdışında eğitim almış aydınların, müzisyenlerin, sanatçıların, yazarların ve şairlerin çoğu tutuklanmış, hapslere atılmış, katledilmiştir. Dolayısıyla 1943'lerde tiyatro eserleri üretimi artık durgunluk noktasına gelmiştir (Komisyon 2006a: 365).

Şeng Şi-sey'in uyguladığı terör politikasının olağan bir sonucu olarak Uygur Bölgesi'nde 9 Nisan 1944 tarihinde *Ğulca Azathq Teşkilati* kurulmuştur. 17 Ağustos 1944'de Nilka Ayaklanması'nda ilk kurşun sıkılmıştır. Bunun ardından gelen 7 Kasım 1944 tarihli *Gulca Ayaklanması* sonucu 12. 11. 1944 tarihinde kuzeydeki üç vilayeti esas alan *Doğu Türkistan Cumhuriyeti* kurulmuştur. Bu bölgede Yeni Uygur Türkçesiyle ve Rusça olarak *Şerqi Türkistan Géziti* yayımlanmıştır (Ma, Shu 2007: 76, 77). Güney bölgelerindeki yedi vilayet ise yine Milliyetçi Çin yönetiminde kalmıştır. Böylece çağdaş Uygur edebiyatı iki bölgede farklı yönetim altında, farklı siyasi atmosferde devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu bölgede iktisat, sağlık ve eğitim hizmetleri, edebiyat, sanat, basın yayın işleri hızla gelişmiştir. Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin Rusya ile olan ilişkileri nedeniyle Rusya, eğitim araç gereçleri ve edebî eserlerin temini hususunda destek vermiştir (Komisyon 2006a: 460, 461). Basın yayınınun gelişmesi eserlerin yayımlanması için yeni fırsatlar yaratmış, devlet edebiyat ve sanatın gelişmesi için önemli girişimlerde bulunmuştur. Hükümet 1946 yılında 294 sayılı kararı ile başarılı gazeteci ve yazarlardan Hüsiyin Nasirov, Nur Muhemmet Bosakov, Muhemmet Sidik Noruzov, Abdureşit İminov, Hemit Töhpi, Elkem Ehtem, Kevir Niyaz, Abdulhey Rozi, Yasın Hudaberdi, Nasır Hesen'i *İstiklaliyet Üçün Köreş* madalyası, *Pidai* madalyası ve *Sadaqet* madalyası ile ödüllendirmiştir (Azad Şerkiy Türkistan Gazetesi 1946: 1).

Bu dönemde pek çok yazar ve şair eserleriyle Uygur edebiyatının ölmez örneklerini oluşturmuştur. Zunun Kadiri'nin *Muellimniñ Xéti* "Öğretmenin Mektubu", *Küçükke Hucum* "Eniğe Hucum", *İkki Barmıqum Bilen* "İki Parmağımla", *Mağdur Ketkende* "Dermandan Kesilirken" gibi hikâyeleri Uygur edebiyatında yeni bir çığır açması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

1943'den sonra durma noktasına gelen tiyatro eserleri, Cumhuriyet döneminde yeniden canlanmaya başlamıştır. Ziya Semedi, Zunun Kadiri, Nişehit gibi yazarlar tiyatro yapıtlarıyla bu ortamı desteklemişlerdir.

10. 10. 1945 tarihinde Cang Cie-şı'nın radyodan verdiği "Meseleyi Barışçıl Yollarla Çözme" nutkundan sonra Doğu Türkistan Cumhuriyeti 02. 01. 1946 tarihinde Milliyetçi Çin Hükümeti ile on bir maddelik bir anlaşma imzalamıştır (Ma, Shu 2007: 82; Teylur 2006b: 80). 05 Nisan-06 Haziran 1946 tarihinde bu anlaşmanın iki eki imzalanmıştır (Ma, Shu 2007: 83). Anlaşma gereği Koalisyon Hükümeti kurulmuş, vilayet ve ilçelerin yönetim kadrosuna demokratik, halkçı görüşteki kişiler atanmış, Ürümçi'de yayınevleri kurulmuş,

doğrudan veya dolaylı olarak hükümet nezaretinde olan veya bağımsız sivil topluma ait gazete ve dergiler yayımlanmıştır. 1945-1949 yıllarında Nimşehit Armiye Damolla'nın *Miñ Öy ve Perhat-Şirin* "Bin Ev ve Ferhat-Şirin" destanı, *Almanah* adlı kitap, *Edebiyat-Sen'et Sehiri* "Edebiyat Sanat Sabahı" gibi eserler yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 465, 466, 473).

Ülkenin geri kalan yedi vilayetindeki Uygur edebiyatının durumunu o yıllarda Ürümçi'de Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Şıncañ Géziti*, *Oyğan* gazetesi (1947-1949), *Yalqun* gazetesi (1947-1949), *Heqiqet* gazetesi (1949), *Mediniyet*, *Xanteñri*, *Altay*, *Yeñi Şıncañ*, *Örnek* gibi dergiler ve diğer il merkezlerinde yayımlanan *Qeşqer Şıncañ Géziti*, *Aqsu Géziti*, *Yeken Géziti*, *Bext Yultuzi Géziti* gibi gazete ve dergilerden öğrenmek mümkündür. Yedi vilayetteki gazete basımevleri, dergi basımevleri ve *Altay Neşriyatı*, *Hanteñri Neşriyatı* gibi yayınevlerinin yayınladığı eserler arasında Ehmet Ziyai'nin *Tozimas Çiçekler* "Solmaz Çiçekler", *Ladax Yolida Karvan* "Ladah Yolunda Kervan"; Abdurehim Ötkür'ün *Yürek Muñliri* "Kalp Hüzünleri" (1946), *Tarim Boyliri* "Tarım Kıyıları" (1948) gibi kitapları vardır.

1947'de Şair Kurban İmin tarafından hazırlanan *Şerin* "Şirin" adlı kitap yayımlanmıştır. Bu kitapta Mömün Hemrayev, Kurban İmin, Nurmuhmet Erki, Turgun Almas gibi şairlerin yaklaşık kırk şiiri yer almaktadır. Bu kitap *Qeşqer Géziti* yayınevinde basılmış, dağıtılırken hükümet dairelerince alıkonulmuştur. Yedi vilayette edebî eserleri ile tanınan yazarlardan Lutpulla Mutellip, Abdureziz Mahsum, Ehmet Ziyai, İbrahim Turdi, Kurban İmin, Abdurehim Tileşov Ötkür, Turgun Almas, İmir Hösiyün Kazi, Muhammed Peyzi, İmin Tursun, Rehmitulla Cari, Mömün Hemrayev, Muhammed İmin Kurbanı, Ablitip Rahman, Abdurehim Eysa, Tursun Vahidi, Rozi Kadiri, Hevir Tömür, Muhammetimin Tohtiniyaz, Muhammed İmin Tohtayov, Letip Semidi, Abdukadir Rahman, Abdulla Talip, Cappar Emet, Molla Muhammed Ogurhemra, İbrahim Niyaz, Abla Hesen, Mukiyit Yüsüp, Abduresul Abdukeyyum önde gelen isimlerdendir (Komisyon 2006: 509, 516).

Muhammed İmin Tohtayov'un (1920-1969) 1945'de yazdığı *Qanlıq Yer* "Kanlı Yer" adlı romanı çağdaş Uygur edebiyatının ilk romanı olması nedeniyle önemli bir eserdir (Ehmedi 1996: 219). Bu dönemde az da olsa nesir örnekleri bulunmaktadır. Lutpulla Mutellip'in *Ecel Huduqişida* "Ecel Telaşında", *Padişa Samurayliri Eğir Halsıraydu* "Padişah Samurayları Çok Hâlsiz"; Abdurehim Ötkür'ün *Déñizdin Sada* "Denizden Seda", *Baş Egim* "Köşe Başı" gibi nesirleri yazılmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 329).

25.02.1947 tarihinde Milliyetçi Çin hükümeti anlaşmayı kendiliğinden feshetmiş ve sivil giyinen askerlerle koalisyon hükümetinde görevli Üç Vilayet temsilcilerine saldırmıştır (Liu 2003: 1616). Böylece koalisyon sona ermiş, vekiller de Ürümçi'den İli'ye dönmüştür. Tarihi kaynaklarda "25 Şubat Olayı"

olarak anılan bu olaydan sonra yedi vilayetin vaziyeti daha da kötüye gitmiş, hükümet terörü yeni bir boyuta ulaşmış, pek çok aydın, yazar, şair zarar görmüştür. Demokratik görüşlere, millî duyguları uyandırmaya yönelik edebî eserlere yer veren gazetelere el konularak hükümeti öven makaleler yayımlanmaya başlanmıştır (Komisyon 2006a: 512-514).

1930-1940'lı yıllarda çağdaş Uygur edebiyatında halkı bilgisizlikten ve esaretten kurtarma, halka hürriyet için mücadele etme ruhunu aşılama amacıyla pek çok eser yazılmış; hürriyete olan inancı, vatanseverlik duygusunu ve millî ruhu güçlendirme, birlik ve beraberliği vurgulama teması bütün eserlere hâkim olmuştur. Bu duygular bazen doğrudan doğruya bazen de temsili ifadelerle okuyucuya verilmiştir. Örneğin *zulmet* karanlığı; *kış*, *küz* esareti; *tañ*, *bahar* kurtuluşu; *yultuz*, *kün*, *quyaş* ise hürriyet ve kurtuluşu temsil etmiştir (Çengel 2013: 148-149).

1.3. Çağdaş Uygur Edebiyatının 1949 Yılından 1966 Yılına Kadarki Gelişimi

Üç vilayet hükümetinin başkanı Ehmecan Kasimi ve onun mücadele arkadaşları, Pekin'deki toplantıya katılmak üzere Almatı aktarmalı uçağa binmiş ve "27 Ağustos 1949'da gerçekleşen uçak kazası" olarak açıklanan olay nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. 25 Eylül 1949'da komünist parti askerleri Uygur Bölgesi'ne girmiştir (Teylur 2006a: 80, 81). Böylece çağdaş Uygur edebiyatı, komünist parti yönetimindeki ortamda gelişimini sürdürmüştür.

1951'deki "Toprak Reformu ve Komünleştirme" etkinliğiyle, yerliler içindeki tüm zenginlerin mal varlığı Çin devletinin idaresine geçmiştir. Zenginler öldürülmüş, onların mal varlığının bir kısmı fakirlere dağıtılmak yoluyla fakirlerin desteği kendi isteğiyle veya zorla kazanılmış, Uygur Bölgesi'ndeki halk dört yüz elli komüne ayrılmıştır. 1956'daki "Tüm Çiçekler Eşit Açılmalı, Tüm Fikirler Özgürce Dile Getirilmeli" etkinliği ile Çinli askerlerin ve komünist parti üyelerinin denetiminde insanlar önce konuşurulmuş, sonra halkın sesi olan aydınlar mevcut yönetim sistemine olan memnuniyetsizliklerini, isteklerini dile getirdikleri için "Yerli Milliyetçi" suçundan cezalandırılmıştır. 1959'da Çin'de üç yıl ağır geçecek olan kıtlık başlayınca bu yapay kıtlıktan Uygur Bölgesi de payını almıştır. 1962'de Rus işgalindeki Türk topraklarına toplu göç gerçekleşmiştir (Teylur 2006b: 4-17). Bu göç sırasında bazı yazar ve şairler de Batı Türkistan'a yerleşmiş, edebî çalışmalarını buldukları siyasi sınırlar içerisinde sürdürmüştür. Çin idaresi altında bulunan Uygur Bölgesi'nde gelişen Uygur edebiyatı ile Rus işgalindeki topraklarda gelişen Uygur edebiyatı arasında köprü görevi üstlenmiş, bağların kopmaması için katkıda bulunmuşlardır.

Bu dönem edebiyatı devrin siyasi ihtiyacından dolayı zenginlerin topraklarına sahip olan fakirlerin sevincini, Başkan Mao'ya, komünist partiye ve onun Çin

Halk Kurtuluş Ordusu'na olan övgülerini anlatan eserlerle devam etmiştir. Ablimit Mesudi'nin *Sarañ Saqaydi* "Deli İyileşti" başlıklı hikâyesinde Hidayetullah ve Davut tipi üzerinden eski yönetimde toprak sahibinin zulüm ve işkencesi nedeniyle çiftçilerin yaşam haklarından mahrum kaldığı için deliye döndükleri, komünist parti yönetiminde ise huzur ve sevinç içinde oldukları anlatılarak yeni yönetim ve sosyalizm methedilmiştir. Zunun Kadiri'nin *Çéniqış* "Çelikleşmek, Sağlamlaşmak" adlı hikâyesinde eskiden tembel ve beceriksiz olan Metniyaz'ın komünist parti yönetiminde becerikli ve topluma yararlı biri olduğu anlatılarak yeni yönetim övülmüştür (İnayet 2009: 73-117). Erşidin Tatlik'in Uygur hikâyecilik sahasındaki ilk uzun hikâyesi olan *Sinaq* "Deneme" başlıklı eserinde Uygur çiftçilerin komün hayatı anlatılmıştır.

1956'da uygulanan "Tüm Çiçekler Eşit Açılmalı, Tüm Fikirler Özgürce Dile Getirilmeli" etkinliği Uygur edebiyatına ve sanatına yeni talep ve istekleri getirmiştir. Böylece Teyipcan Eliyev'in *Valaqtékkürüpnîñ Ölümi* "Gevezenin Ölümü", Mömin Sepiri'nin *Quluplanğan Kabinét* "Kilitlenen Kabin", Rehim Kasim'in *Başlıq Çüşken Pabida* "Amirinin Bindiği Araba" gibi hicviye eserleri yazılarak topluma yararı olmayan kimi mevki sahipleri tenkit edilmiştir. Fakat 1957'de yürütülen "Sağcılara Karşı Hareket", 1958 ve 1959'da yürütülen "Yerli Milliyetçiliğe Karşı Mücadele"de bu eserler karalanmış, yazarları da cezalandırılmıştır. 1961'de Pekin yönetim kadrosundaki Zhu En-lai'nin "Açılma ve Dile Getirme" prensibinin devam ettirilmesi, edebiyat ve sanatta demokrasinin uygulanması hususundaki konuşmasının ardından Teyipcan Eliyev'in *Veten Heqqide Ğezel* "Vatan Hakkında Gazel", Nimşehit'in *Tarim Qizi* "Tarım Kızı", Kurban Barat'ın *Déhqan Ata* "Çiftçi Ata", Rehim Kasim'in *Yaşısun Qoli Gül İşçanniñ Qoli* "Yaşasın Eli Gül Çalışkanın Eli" gibi şiirleri ve Erşidin Tatlik'in *Xalta Koçidin Yanğanda* "Çıkmaz Sokaktan Dönerken", Keyyum Turdi'nin *Qızıl Yultuzluq Şepke* "Kırmızı Yıldızlı Şapka", Ehet Turdi'nin *Hayatniñ Başlinişi* "Hayatın Başlanması", Abla Ehmidi'nin *Yéñi Öyge Köçüş* "Yeni Eve Taşınmak" gibi hikâyeleri yazılmıştır. 1962-1963 yıllarından itibaren yürütülen "Sınıf Mücadelesini Asla Unutmamak Lazım" sloganı gereği edebiyat yine siyasi konularla sınırlanmaya başlanmıştır (Sultan 2001: 14-18).

1950 yılından 1960 yılına kadar komünist parti yönetiminden önceki dönemde yazılmış sahne eserlerinin devamlı oynanmasının yanı sıra Muhammet Tatlik'in *Yétimlar Köz Yéşi* "Yetimlerin Gözyaşı", Necmidin Sidik'in *Qulluktin Azad* "Kulluktan Kurtulmak", Emet Ömer'in *Tañ Bilen Baraverlik* "Sabah ile Beraberlik", Zunun Kadiri'nin *Toy* "Düğün", Seypidin Ezizi'nin *Küreş Yoli* "Mücadele Yolu", *Xémirturuç Séliş Kérek* "Maya Koymak Lazım", Burhan Şehidi'nin *Yalquntağ Ğezipi* "Yalkundağı'nın Gazabı", Şükür Yalkun'un *Yalguz Qiz* "Yalnız Kız", *Del Toy Küni* "Tam da Düğün Günü" gibi eserleri yazılmış, sahnelerde gösterilmiştir. Bu eserlerde dönemin hikâye eserleri gibi önceki

yönetimde insanların çektiği acılar, komünist parti yönetiminde ise özgürlük ve eşitliğe kavuşan halkın güzel hayatı, sosyalistik kuruluş için canla başla çalıştıkları anlatılmış, iki yönetim karşılaştırılmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 295).

1949 yılından 1966 yılına kadar edebiyatın diğer türleri gibi şiirlerde de yeni yönetimi övmeye dayalı, komünist yönetimden beklentileri ve halkın umutlarını içeren eserler meydana gelmiştir. Abliz Şeripi'nin *Yéni Dunya Qurimiz* "Yeni Dünya Kuracağız", *Yürektin Aqar Söyğü Qesidisi* "Yürekten Çıkar Sevgi Kasidesi", *Qizil Naxşilar* "Kızıl Şarkılar", *Uluğ Vetende* "Ulu Vatanda", Teyipcan Eliyev'in *Şikayet* "Şikâyet", *Oyğınayli Dehqanlar* "Uyanalım Çiftçiler", *Mao Cuşığa Xet* "Mao Başkan'a Mektup", *Melimiz Aldidin Poyiz Ötidu* "Mahallemizin Önünden Tren Geçiyor", *Su Keldi* "Su Geldi" adlı şiirleri, Elkem Ehtem'in *Saadetxan* "Saadethan", Abdükerim Hoca'nın *Ayxan* "Ayhan", Rehim Kasim'in *Çolpan* "Çolpan", Muhammet Rehim'in *Ana* "Ana" destanları bu bakış açısıyla yazılmıştır (Komisyon 2006a: 525; Sultan 1995: 67; Sultan 1995: 13).

Bu dönemde şiir, en çok yazılan edebî tür olmaya devam etmiştir. Bunun nedeni Uygur edebiyatında şiirin eskiden beri esas tür olarak ön planda tutulması ve devrin ihtiyacıdır. Çünkü bu dönem edebiyattan yönetimi methetmesini ve bu vesileyle halkın ruhsal dünyasını değiştirmesini istemekteydi. Şiir kısa, öz, duygulu biçimiyle bu isteği yerine getirmeye elverişli bir tür olduğundan edebî değeri düşük siyasi şiirler oldukça fazla yazılmıştır. Bu duruma rağmen aşk, vatan sevgisi ve doğa sevgisini konu alan birkaç nadir şiir var ki bugüne dek değerini hiç yitirmemiştir. Teyipcan Eliyev'in *Yolluq Alma* "Uğurlanan Elma", *Tügimes Naxşa* "Bitmeyen Şarkı", *Veten Heqqide Ğezel* "Vatan Hakkında Gazel", Elkem Ehtem'in *Parçe* "Parça" adlı şiirleri bunun örneklerindedir. *Tügimes Naxşa*'da şair:

<i>Her axşimi naxşa éytimen,</i>	"Her akşam şarkı söylerim
<i>Şu koçidin egip kételmey.</i>	Şu sokaktan ayrılamayıp
<i>Bir pellini közlep mañimen,</i>	Bir amacı gözleyip yürürüm
<i>Avarimen téxi yételmey.</i>	Avareyim henüz varamayıp.

<i>Bügün axşam ötkentim yene,</i>	Bugün akşam geçmiştim yine
<i>Naxşam bilen dérize qéqip.</i>	Şarkım ile pencere tıklayıp
<i>Qeyerdidu işik ğiçirlap,</i>	Neredendir kapı gıcırdayıp
<i>Kayıp ketti bir bovay çiqip.</i>	Kızdı bana bir dede çıkıp.

<i>Carqiraysen her küni şundaq,</i>	Bağırıyorsun her gün böylesin
<i>Sarañmusen oñşalmaydiğan?</i>	Deli misin iyileşmeyen?
<i>Ya ademge uyqu bermeyesen,</i>	Ve insanı uyutmuyorsun
<i>Qandak naxşa bu tügimeydiğan?</i>	Nasıl şarkı bu hiç bitmeyen?
— <i>Kayima bovoy, senmu bir çağda,</i>	
<i>Yaş idiñgu uxlimaydiğan.</i>	Kızma dede, sen de eskiden
<i>Senmu éytip tügitemigen,</i>	Genç idin ya uyku sarmayan.
<i>Şundaq naxşa bu tügimeydiğan.</i>	Sen de söyleyip bitiremeyen
	Öyle şarkı bu hiç bitmeyen.”

(Rehim 1998a: 264)

dizeleriyle tutkusunu, aşkını, sevgisini anlatmıştır. Bu tutku, bu sevgi herhangi bir somut kişi veya nesneye olan tutku veya aşk değildir. O, kuşaktan kuşağa geçmiş, insanların yüreğinde saklı, bitmez tükenmez bir özgürlük tutkusudur. Dolayısıyla Uygur halkı 1956’da yayımlanmış olan bu şiiri kendi duygularının aynası olarak bugünlere dek taşımış, farklı melodiler eşliğinde şarkı olarak dilinden hiç düşürmemiştir.

1950-1960’lı yıllarda siyasi şiirler dışında hicvi şiirler de yazılmıştır. Teyipcan Eliyev’in *Valaqtekkürüpnin Ölümü* “Gevezenin Ölümü”, *Sañ Mudirinin Ziyandaşqa Qarşi Acayip Tedbiri Heqqide Qoşaq* “Depo Müdürünün Zararlı Şeye Karşı Acayip Tedbiri Hakkında Koşuk”; Mömin Sepiri’nin *Meclisler Macrasi* “Meclisler Kavgası”, *Bir Mutihem Kördümnen* “Bir Utanmaz Gördüm Ben”, *Quluplanğan Kabinét* “Kilitlenen Oda”; Rehim Kasim’in *Başliq Çüşken Pabida* “Amirin Bindiği Araba” gibi şiirleri bu devirde yazılan hicvi şiirlerin başında gelir. *Valaqtekkürüpnin Ölümü*’nde şair kendi görevini yapmayan ama kişisel isteği doğrultusunda hareket eden, halkın görüşleriyle ilgilenmeyen, sabahtan akşama kadar boş konuşan bir yöneticiyi anlatmış, onun itibarını kaybettiği acı sonuyla bu tür insanların mutlaka başarısız olacağı mesajını vermiştir. Ayrıca diğer kişileri de bundan ders çıkarmaya çağırmıştır.

1.4. Çağdaş Uygur Edebiyatının Kültür Devrimi (1966-1976) Dönemindeki Durumu

08.08.1966 tarihinde Pekin yönetimi, Kültür Devrimi’nin başladığını duyurmuştur. Kültür Devrimi sırasında yurtdışında akrabası olanlar hapislere atılmış, camiler yıkılmış, kitaplar yakılmış, okullarda eğitim Mao’nun konuşmalarını ezberlemeyle sınırlanmış, insanlar düşüncesinden dolayı ağır cezalara çarptırılmış, tanıdıklarının suçlu düşüncelerini ilgili yöneticilere ihbar

etmeyenler de aynı şekilde ağır cezalandırılmış, kısacası insanların yaşam odağı siyasi olaylar olmuştur (Teylur 2006b: 19-21). 06.09.1976 tarihinde Mao Zedong'un ölümü ile Kültür Devrimi sona ermiştir.

Kültür Devrimi sırasında halkın duygularını, görüşlerini, tarihî gerçekleri yazan şair ve yazarların eserleri karalanarak kendileri “milliyetçi”, “ayrılıkçı”, “Türkçü” olmakla suçlanmış, cezalandırılmış ve haislere atılmıştır. Lutpulla Mutellip *Pantürkist* “Türkçü”, *Gomindañçi Unsur* “Milliyetçi Çin Yanlısı” olarak suçlanmıştır. Nimşehit ise çektiği eziyetler sonucu hayatını kaybetmiştir. Nimşehit'in *Gör Ağzidin Yanğanda* “Ölümden Dönüldüğünde” adlı manzum romanı, Zunun Kadir'in roman ve senaryoları, Keyyum Turdi'nin 1966 yılında tamamladığı *Altun Bulaq* “Altın Pınar” adlı uzun hikâyesi devrimciler tarafından yok edilmiştir (Polat 2014: 1196)

Aydınlar birer birer yok edilmiş, sürgünlere gönderilmiştir. Bu dönemdeki siyaseti övmeyen tüm eserler evlerden toplanarak ateşe verilmiştir. Uygur Bölgesi'nde belli bir ideolojiye dayalı millî edebiyatı, millî kültürü yok etme eğilimi uygulanmıştır. Edebiyat ve kültür siyasi propaganda için kullanılmıştır. Fakat her şeyin farkında olan Uygur aydınları, bu durumu devrim sırasında yayımlanamayacağını bildiği edebî eserlerinde dile getirmiş, yaşanan tarihi edebî şekilde sonraki kuşaklara aktarmayı ihmal etmemiştir. Teyipcan Eliyev'in 1973'de yazılıp saklanan, 1980'de yayımlanan *Körüvidim Çüşümde Bulbul* “Görmüştüm Rüyamda Bülbül” başlıklı şiiri aydınların sadece yazma haklarından değil, yaşama haklarından da alıkonulduklarını şöyle anlatmıştır (Rehim 1998b: 5):

<i>Körüvidim çüşümde bulbul,</i>	“Görmüştüm rüyamda bülbül
<i>Mundaú tebir berdi beziler,</i>	Böyle tabir verdi kimisi
“ <i>Yaxşiliq bar sañimu çoqum,</i>	Hayrı vardır sana da kesin
<i>Tüzülidiken xata enziler”</i>	Kalkacakmış üzerindeki suç.

<i>Bezi çağda aram béridu,</i>	Kimi zaman huzur veriyor
<i>Dertmen üçün mundaq teselliy.</i>	Dertli için böyle teselli
<i>Biraq şu küni bir pişkel kélidu,</i>	Fakat şu gün olur şansızlık
<i>Solap qoyuşti solaş üçünla.</i>	Tutukladı, mahkûm etmek amacı.

<i>Bulbul körüp hélimu yaxşi,</i>	İyiki tek bülbül görmüşüm
<i>Éliniptimen solaqqa-bentke.</i>	Tutsak oldum atıldım hapse

Höpüp körgeñ bolsam çüşümde, Hüthüt görseydim eğer rüyamda
Ketidikenmen udul lehetke. Gidecekmişim doğru mezara.”

Şairlerin birbirlerinin durumunu merak ettikleri, şiir yazmalarının yasaklandığı bir ortamda arkadaşlarına elden gönderdikleri mektuplarda şiirler yazarak destek oldukları bilinir (Kaşgarlı 1970: 1-8).

Nimşehit, Rozi Kasim gibi şair ve yazarlar bu dönemdeki siyasi zulümler nedeniyle hayatını kaybetmişlerdir. Bu dönemde edebî eserler için yayımlanma fırsatı ve ortamı verilmemiştir. Hatta edebî eserlerin üretimi yasaklanmıştır. Kültür Devrimi'nin sonuna doğru edebî özellikleri ön planda olmayan ama siyasi havası ağır basan eserler yayımlanmaya başlanmıştır. Örneğin 1974 yılında Keyum Turdi'nin *Qızıltaş Çırağlı* “Kırmızı Dağ Işıkları” adlı romanı yayımlanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 5, 73). Bu dönem edebiyatında nasıl yazdığın değil, ne yazdığın önemlidir.

Huşur İbrahim, Mirzahid Kérim, Hacı Ehmet gibi şairler hapisteyken bile şiir yazmaya devam etmiş ve bu şiirleri bir şekilde saklayarak 1980'den sonra yayımlamışlardır. Mirzahid Kerim'in *Xoş Ürümçi* “Elveda Ürümçi”, *Çölde Küz* “Çölde Güz”, *Tutqun Gezili* “Tutsak Gazeli”, *Men Ölmidim* “Ben Ölmedim”, *Men Gül İçide* “Ben Gül İçinde” gibi şiirleri; Hacı Ehmet'in *Mehbus Tilekliri* “Mahpus Dilekleri”, *Visal Arzusi* “Kavuşma Arzusu”, *Hayatqa Muhebbet* “Hayata Sevgi”, *Hicran Qoşaqlı* “Ayrılık Koşukları” gibi şiirleri aydınların zor günler geçirirken yaşama olan sevgilerini ve geleceğe yönelik inançlarını kaybetmediğinin birer kanıtıdır (Sultan 2001: 36). Kurban Barat'ın *Apetlik Yıllardin Açıq Xatire* “Afetli Yıllardan Acı Hatıra” başlığı altındaki seksenden fazla şiiri bu tür eserlerin önde gelenlerindedir. Bu şiirler 1966-1976 arasında gizlice yazılmış, Kültür Devrimi sona erdikten sonra yayımlanmıştır. *Yığa Qoşiqi* “Ağıt Koşuğu”, *Divaniniñ Heykili* “Dilencinin Heykeli”, *Şairliq* “Şairlik”, *Qizniñ Ölümü* “Kızın Ölümü”, *Keçköz Suliri* “Sonbahar Suları”, *Otun Satquçi Bala* “Odun Satıcı Çocuk” gibi şiirlerde pek çok şairin o dönemlerde düşünmeye ve anlatmaya cesaret edemediği konuları görmek mümkündür (Sultan 2002: 142-143). Bu şiirler şahsın duygularını değil, sayısız afet yaşayan toplumun acılarını yüksek edebî beceriyle ifade etmesi bakımından çağdaş Uygur şiirinde önemli bir yere sahiptir.

Yine bu dönemde Abdurehim Ötkür'ün *İz* adlı şiiri yazılmıştır (Komisyon 2007: 140). Şair bu şiirde:

Yaş iduq uzun seperge atlinip çiqqanda biz,

Emdi atqa mingüdek bop qaldi ayna nevrimiz.

“Genç idik uzun sefere çıktığımız anda biz,

Şimdi ata binecek kadar büyüdü torunlarımız.”

*Az iduq müşkül seperge atlinip çiqqanda biz,
Emdi çoñ karvan atalduq qaldurup çöllerde iz.*

“Az idik müşkül sefere çıktığımız anda biz,
Şimdi büyük kervan olduk, bırakıp çöllerde iz”.

dizeleriyle halkın mücadele hayatının geçmişini ve bugününü anlatırken

Qaldi iz çöller ara, gahi davanlarda yene

Qaldi ni ni arslanlar deşti çölde qebrisiz.

“Kaldı iz çöller içinde, bazen yokuşlarda yine
Kaldı nice aslanlar çöllerde kabirsiz.”

dizeleriyle mücadele sürecinde verilen şehitleri anlatmıştır. Buradaki şehitler belli bir dönemdeki şehitler değildir. Onlar tarihin başlangıcından beri çeşitli dönemlerde, insanca yaşama uğruna canlarını feda etmiş kahramanlardır. Şair bu gerçeği iki dize ile özetleyerek ifade etmiştir.

Qebrisiz qaldi dimeñ, yulğun qizarğan dalida,

Gül çiçekke pürkinur tañna baharda qebrimiz.

“Kabirsiz kaldı demeyin, ılgın kızaran bozkırda,
Gül çiçeğe bürünür sonraki baharda kabrimiz.”

Qaldi iz, qaldi menzil, qaldi yiraqta hemmisi,

Çıksa boran köçse qumlar hem kömülmes izimiz.

“Kaldı iz, kaldı menzil, kaldı uzaklarda hepsi,
Çıksa boran, göçse kumlar hiç gömülmez izimiz.”

Toxtimas karvan yolidin gerçe atlar bek oruq,

Tapqusi hiç bolmisa, bu izni bir kün nevrimiz ya evrimiz.

“Bitmez bu kervan yolu, gerçi atlar pek zayıf,
Bulacak hiç olmazsa, bu izi bir gün torunlarımız.”

dizeleriyle mücadele son hedefine ulaşamamış olsa da bu izlerin silinemeyeceği, şu an halkın durumu zayıf olsa da sonraki kuşakların bu mücadeleyi devam ettireceğine olan sonsuz inanç ve güven anlatılmıştır. Bu şiir, şairin 1994’te yayımlanan *İz* adlı romanının giriş bölümünde romanda anlatılacak Kumul çiftçiler mücadelesinin tüm sürecinin özeti tarzında verilmiştir.

1960'lı yılların ortalarından 1970'li yılların sonuna kadar sahne eserleri de edebiyatın diğer türleri gibi büyük darbe görmüştür. Bu dönemde yeni eserlerin ortaya çıkması mümkün olmadığı gibi eskiden yazılan eserlerin sahnelerde gösterilmesi de yasaklanmış, sadece Çince'den çevrilen *Qızıl Çırağ* "Kırmızı Işık" adlı eser sahnelenmiştir. Böylece on küsur yıl boyunca Uygur halkı sahnelerde bir tek bu eseri izlemiştir (Komisyon 2006c: 811).

Çağdaş Uygur edebiyatının bu döneminde çeviri eserlerin önemli bir yeri vardır. Edebî eser yazmak yasaklanırken Çince'den *Mao Cu-şi Şiirliri* "Mao Başkan'ın Şiirleri", *Zhu En-lai'nin Yaşlıq Devridiki Şiirliri* "Cu En-lai'nin Gençlik Devrindeki Şiirleri", *Tian An Men Şiirliri* "Tian An Men Şiirleri" gibi eserler Yeni Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Nitekim F. Sema Barutçu Özönder'in *Doğu Türkistan'da Basın-Yayın Hayatı: Milletler Neşriyatı'nın Edebî Neşriyatı Örneğinde* adlı çalışması bu konuyla ilgili bir fikir verebilir. Bu makalede Çin'in en büyük azınlık yayınevi olan Milletler Neşriyatı'nın Yeni Uygur Türkçesi kitap kataloğu incelenmiş, Kurumun yayınlarının Merkezî Hükümetin azınlık topluma karşı yürüttüğü siyasetle birebir uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Özönder'in tespitine göre yayınevini 1953-1980 yılları arasındaki edebî yayın faaliyeti, birkaç istisna dışında tamamen parti ideolojisine dönük propaganda eserleridir ve çok az Rusçadan tercüme yapılmazsa hemen hepsi Çince'den tercümedir (Emet 2009: 28).

1966-1976 yılları arasında Uygur Bölgesi'nde büyük darbeye uğrayan Uygur edebiyatında kayda değer hikâye yayımlanmamıştır. Ancak el yazması halinde halk arasında okunan Perhat Cilan'ın *Pul* "Para", Mehmet İlyas'ın *Muhabbet Logikisi* "Sevgi Mantiği" adlı hikâyelerini dile getirmek mümkündür (Komisyon 2006c: 432). Devrim sırasında böyle hikâyelerin ve bazı bedii değeri olan şiirlerin yazılması, halk içinde el yazısı şekliyle not defterlerinde saklanması, 1980'lerden sonra gün ışığına çıkması, Uygur edebiyatının Uygur toplumu var olduğu müddetçe tarihin karanlıklarına gömülemeyeceğini kanıtlamıştır (Sultan 2001: 14-18).

1.5. Çağdaş Uygur Edebiyatının 1976-2000 Yılları Arasındaki Gelişimi

1976 yılındaki Mao'nun ölümünden sonra Kültür Devrimi sona ermiştir. Kültür Devrimi'nin Uygur toplumunda bıraktığı izlerden biri pek çok Çince sözcüğün dile yerleşmesidir. Bu alıntı sözcükler devletin tüzükleri, kuralları, Devrim'in propaganda metinleri Yeni Uygur Türkçesine çevrilerek gazetelerde, dergilerde yerini alırken sözcük hazinesine katılmıştır.

Kültür Devrimi'nden sonra ekonomik açıdan kalkınma ihtiyacı hisseden Çin, liberalleşme ve dışa açılım politikası uygulamıştır. Bu politika, Uygur Bölgesi ve Uygurlara yönelik yumuşama siyasetini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1978'den sonra Uygur edebiyatında canlanma görülmüştür.

1980'lere kadar mevcut bulunan *Şincañ Xelq Neşriyatı*, *Maarip Neşriyatı*, *Pekin Milletler Neşriyatı* gibi yayınevlerine *Sehiye Neşriyat*, *Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatı*, *Pen Texnika Neşriyatı*, *Qaşgar Uygur Neşriyatı* gibi yeni yayınevleri eklenerek Uygur edebî eserleri için zemin hazırlanmıştır. *Tarim*, *Milletler Edebiyatı*, *Şincan Sen'iti*, *Miras*, *Bulaq*, *Çolpan* gibi edebî dergiler tesis edilerek edebî eserlere yayımlanma imkânı tanınmıştır. *Dunya Edebiyatı* dergisi aracılığıyla Uygur halkı, önemli yabancı eserleri Yeni Uygur Türkçesiyle okuma fırsatı elde etmiş, dünya edebiyatındaki eserlerle tanışmıştır. Bunun dışında her ilin kendine ait edebî dergileri yayımlanmaya başlamıştır. Tüm bu olumlu koşullar, yazarların büyük bir coşkuyla eser vermelerini sağlamıştır.

Kültür Devrimi'nden sonraki çağdaş Uygur edebiyatında Devrim konusunun işlendiği çok sayıda hikâye ve şiir vardır. Bu eserlerde 1966-1976 yılları arasında Kültür Devrimi'ni gerçekleştiren çetenin uyguladığı Çin şovenizmi tenkit edilmiştir. Onların yaptığı mantıksız hareketler kınanmıştır (Hadi 1996: 22). Kültür Devrimi'nden sonraki yıllarda Devrim sürecinde yaşananların anlatıldığı çok sayıda hikâye yazılmıştır. 1980'li yılların başında yayımlanan Ablimit Sabir'in *Uniñ Makani* "Onun Mekânı", Ehet Turdi'nin *Merhaba Bağven* "Merhaba Öğretmen", Zordun Sabir'in *Qerzdar* "Borçlu", *Qobulhanida* "Görüşme Odasında", *Dolan Yaşliri* "Dolan Gençleri", Kadir Arslan'ın *Titrigen Avaz* "Titreyen Ses" gibi hikâyeleri örnek eserlerdir (Komisyon 2006c: 437).

Tarihî tema çağdaş Uygur edebiyatındaki yasak konuydu. Bu dönemde tarihte geçen vakaları, vatansever şehitleri konu alan eserler yoğunluk kazanmıştır. Teyipcan Hadi bu konudaki eserleriyle Uygur edebiyatında çığır açmıştır. Onun 1980'de yayımlanan *Palvan Keldi* "Pehlivan Geldi", 1987'de yayımlanan *Közümni Êçip Çıqtım* "Gözümü Açıp Çıktım" gibi hikâyelerinde Sadır Pehlivan anlatılmıştır. 1982'de yayımlanan *Aq Östiñim*, *Aq* "Beyaz Irmağım, Beyaz", *Çoruq Hekim* "Çoruk Hekim" adlı hikâyeleri sevilerek okunan hikâyelerdendir (Hadi 1996: 22). 1987'de yayımlanan *Batur Keldi* "Bahadır Geldi" adlı hikâyesinde üç vilayet kahramanlarından Ğeni Batur'un savaştaki kahramanlıklarından biri anlatılmıştır (Hadi 1996: 7). Bu dönemde yine Milliyetçi Çin Partisi döneminde Uygur halkının yaşadığı zorlukları ve boyun eğmeyen ruhunu konu alan *Möminniñ Momiğa Çiqişi* "Mumin'in Göndere Tırmanışı" gibi hikâyeler yazılmış, bu hikâyeler ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır. Köy ve çiftçi hayatı, köylerde yapılan reformlar ve onun çiftçilere olan etkilerinin işlendiği hikâyeler, çağdaş Uygur edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Nurmuhemmet Tohti'nin *Êşip Qalğan Bir Namrat* "Arda Kalan Bir Yoksul" adlı hikâyesi 1994 yılında yayımlanan ve ses getiren örneklerden biridir. Zohregül Abduvahit'in *Axirqi Küz* "Son Sonbahar" adlı hikâyesi *Milletler Edebiyatı* dergisi tarafından 2013 Yılındaki Münevver Eser Ödülü'ne layık görülmüştür.

XX. yüzyılın sonlarına doğru hikâyelerde çoğunlukla toplumdaki olumsuzlukları eleştirme, millî kültürü koruma gibi temalar işlenmiştir. Muhammet Eli Zunun'un *Qoş Mesçit* "Çift Mescit", Kahar Niyaz'ın *Heyt* "Bayram", Halide İsrail'in *Yıltız* "Kök", Ehtem Ömer'in *Uyquluq Seher* "Uykulu Seher", Tohti Ayup'un *Böşük* "Beşik" adlı hikâyeleri toplumdaki olumsuzlukların eleştirilerek millî kültürün konu edildiği eserlerdendir. Son zamanlarda kahramanların psikolojik durumlarını yansıtan, toplumsal bunalımları ve toplumsal bozuklukları edebî seviyede işleyen hikâyeler de yazılmaya başlanmıştır. Memtimin Hoşur, Abbas Moniyaz Türkiyqa gibi yazarlar da bu konuları işleyen önemli yazarlardır. Günümüz yazarlarından Mahmut Muhammet'in *Baş Kiyim Heqqide Parañ* "Doppa Hakkında", Obulkasim Kadir Korgan'ın *Heyt* "Bayram", Memtimin Abliz'in *Çöcige Aylanğan Töge* "Civcive Dönüşen Deve", Gümeynisa Behti'nin *Éğiz Balasi* "Ağız Belası", Abdurahman Hebibulla'nın *Ğeplet* "Gaflet" gibi hikâyeleri özlü anlatıma sahip kısa hikâyelerdir.

Abdurehim Ötkür'ün *Qeşqer Kéçisi* "Kaşgar Gecesi" (1980) adlı destanında 1940'lı yıllarda Kaşgar'daki halkçı güçler ile zalim ve cahil güçler arasındaki mücadele anlatılmıştır. Ötkür'ün *İz* "İz" (1985), iki ciltlik *Oyğanğan Zemin* "Uyanan Zemin" (1988, 1993) adlı romanları, Abdulla Talip'in mücahit şair Lutpulla Mutellip'in hayatını anlatan *Qaynam Örküş* "Girdap Dalgası" romanı, Uygur gençlerinin 1940'larda açık veya gizli gerçekleştirdiği mücadeleleri ve facialı kısmetlerini anlatan *Çala Tekken Oq* "Tam İsabet Etmeyen Kurşun", XIX. yüzyıldaki Kuça halkının zulme karşı mücadelesini anlatan *Lale Kurban* "Lale Kurban" adlı romanı, Abdurahman Kahar'ın Üç Vilayet İnkılabını anlatan *İli Derya Dolqunliri* "İli Nehri Dalgaları", Hevir Tömür'ün şehit Abduhalik Uygur'un hayatını anlatan *Baldur Oyğanğan Adem* "Erken Uyanan Adam" adlı romanı, Memtili Efendi'nin eğitimcilik hayatını, mücadelecilik kişiliğini konu alan Gulam Gopur'un yazdığı üç ciltlik *Bayavandiki Gülhan* "Çöldeki Ateş" romanı, Abduveli Eli'nin Yakup Han Bedevlet'i ve onun mücadelesini anlatan üç ciltlik *Bedölet* "Bedevlet" adlı tarihî kıssası tarihî konulu eserlerin başında gelir.

1980'li yılların sonlarına doğru yayımlanan romanların edebî seviyesi daha yüksektir. Seypidin Ezizi'nin *Sutuq Buğra Han* "Satuk Buğra Han", Ehet Turdi'nin *Untulğan Kişiler* "Unutulan Kişiler", Abdurehim Ötkür'ün *Oyğanğan Zemin* "Uyanan Zemin", Ebeydulla İbrahim'in *Tündiki Çaqqmaq* "Tündeki Şimşek", Calalidin Behram'ın *Méhriyiyah* "Mehriyiyah", Hevir Tömür'ün *Abduqadir Damolla Heqqide Qisse* "Abdukadir Damolla Hakkında Kıssa" adlı romanları Uygur romancılığının gelişmesinin birer örneğidir. Akabinde yazılan Memtimin Huşur'un *Qum Basqan Şehir* "Kumun Bastığı Şehir", Ebeydulla İbrahim'in *Dağ* "Leke", Semet Dugayli'nin *Hayat Şamalliri* "Hayat Rüzgârları", Zordun Sabir'in *Ana Yurt* "Ana Yurt" adlı romanları Uygur edebiyatında önemli yeri olan eserlerdir.

Çağdaş Uygur edebiyatının yeni döneminde roman ön plana çıkmıştır. 1980 yılından 2000 yılına kadar yüzden fazla roman yazılmıştır.

1980’li yılların başında Tursunay Sakım, Reşat Nuri Güntekin’in *Çalığışu* adlı romanını Yeni Uygur Türkçesine aktarmış, bu eser *Şincan Halk Neşriyatı* tarafından yayımlanmıştır. 2010 yılında ise *Dunya Edebiyatı* dergisinde *Yaprak Dökümü* romanının aktarması ciltlere bölünerek yayımlanmıştır. Bu iki romanın yayımlanma tarihi arasından geçen otuz yıla yakın zaman zarfında Türkiye yazarlarının pek çok hikâyesi ve romanı Yeni Uygur Türkçesine aktarılmış, okuyucularla buluşmuştur. 2000 yılından sonra Türkiye’de romanlardan senaryolaştırılarak yapılan dizilerin Yeni Uygur Türkçesine aktarılarak yayımlanması üzerine Türkiye eserlerine olan ilgi daha da artmıştır. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı sözcüklerin, çeviri metni aracılığıyla Yeni Uygur Türkçesine girdiği ve halk tarafından benimsenerek günlük yaşamda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu durumdan hareketle Türkiye edebî eserlerinin Uygurların ruhsal dünyasını etkilemekle kalmayıp çağdaş Uygur edebiyatına da olumlu etki göstereceği öngörülmektedir.

Çağdaş Uygur edebiyatında tiyatro, 1980’den 1990’a kadar diğer edebî türler gibi canlanma yaşamıştır. Hatta bu dönem tiyatro eserleri yüzyılın altın çağı denilebilecek bir gelişme göstermiştir. Devrim’den hemen sonra klasik edebiyatın nadir konuları olan *Ğerip-Senem* “Garip ile Senem”, *Perhad-Şirin* “Ferhat ile Şirin”, *Tahir-Zöhre* “Tahir ile Zöhre” gibi eserler tekrar veya değiştirilerek yazılmış, sahnelerde gösterilmiştir. Seypidin Ezizi’nin *Amannisa* “Amannisa” adlı eseri tarihî konuyu ele alan sahne eseri olarak ün kazanmıştır. Muhammet Eli Zunun’un *Meslihet Çeyi* “Anlaşma Partisi”, *Rabiye-Seidin* “Rabiye ile Seidin”, *Muqam Ustazliri* “Mukam Ustaları”, *Cenuptiki Ceñ Marşı* “Güneydeki Cenk Marşı” adlı eserleri; Tursun Yunus’un *Qanlıq Yıllar* “Kanlı Yıllar”, *Muqam Ecdadliri* “Mukam Ecdatları”, *Dunyavi Tilsimat* “Dünyevi Büyü” adlı eserleri; Tursuncan Letip’in *Bizge İşinemsiz* “Bize Güveniyor musunuz”, *Qéri Yigitniñ Toyi* “Yaşlı Yiğidin Düğünü”, *Tansikeş Tömür Xotunlar* “Dansçı Demir Hatunlar” adlı eserleri, Cappar Kasım’ın *Gülemhan* “Gülemhan” adlı eseri bu devrin tiyatro eserlerini temsil etmiştir. İmin Ehmidi ile Ablet Keyyum’un beraber yazdıkları *Mölcer Tağ Boranları* “Mölcer Dağ Fırtınaları”, Ablet Keyyum’un *Veten Qurbanliri* “Vatan Şehitleri”, Cappar Kasım’ın *Vicdan Soti Aldıda* “Vicdan Mahkemesi Önünde”, Ehtem Ömer’in *Sırtmaq* “Kement”, *Şepqetçi* “Şefkatçi”, Hacı Ehmed Költegin’in *Nuzugum* “Nuzugum” gibi sahne eserleri sahnelerde gösterilmiş, halkın beğenisini kazanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 298).

1990’lı yılların ortalarına doğru tiyatro eserlerinde büyük bir kriz yaşanmıştır. Uygurların hayatına giren televizyon ve televizyon filmlerinin çoğalması, insanların manevî yaşantısının çeşitlenmesi, yaşam ritminin hızlanması gibi nedenlerle tiyatro izleme ihtiyacının azalması, bu tür eserlerin yazılmasını da

olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece tiyatrolar yerini beş veya on dakikalık piyeslere, skeçlere bırakmıştır ki bunlar sanat gecelerinde dans, müzik gibi gösterilerin arasında yer almaya başlamıştır. 1985'den sonra çağdaş Uygur edebiyatında televizyon filmi senaryosu yazılmaya başlanmıştır.

1980'li yıllardan sonra uzun süre kapalı kalan bölge insanların Çin'in yurt dışına açılma politikasından istifade ederek yurt dışına gitme, eğitim alma fırsatları az da olsa elde edilmiştir. Bu nedenle anı ve gezi yazıları niteliğindeki eserler meydana gelmeye başlamıştır. Yabancı ülkelerdeki demokrasi ve millet hakları kültürel açıdan ele alınarak halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Eset Sulayman'ın *Özlük ve Kimlik-Yavrupa Mediniyitige Béqiş* "Özlük ve Kimlik-Avrupa Medeniyetine Bakış" adlı eserinde İsviçre eğitim sistemi tanıtılmıştır. Muhammet İmin Ela'nın yazdığı *Teklimakandin Yavropağıçe* "Taklamakan'dan Avrupa'ya Kadar", Ebeydullah İbrahim'in yazdığı *Yavropada Némilerni Kördüm* "Avrupa'da Neler Gördüm" gibi eserlerde yabancı ülkelere gördükleri, hissettikleri sunulmuştur.

Çağdaş Uygur edebiyatının yeni döneminde 1940'lı yıllarda mevcut olan fakat aradan geçen kırk yıl içinde hiç kaleme alınmamış bir edebî tür yani mensur şiir, tekrar ortaya çıkmıştır. 1980'lerde Abdurehim Ötkür'ün *Şeir ve Şair* "Şiir ve Şair", *Qaşteşiğa Medhiye* "Yeşim Taşına Methiye" gibi mensur şiirleri yayımlanmıştır. Mensur şiir türünde Abduşükür Muhammet İmin'in *Sevdalıq Teeccüpnamisi* "Sevdalık Hayret-nâmesi", Enver Abdurehim'in *Güzilim, Közüñni Yaşlıma* "Güzelim, Akıtma Gözyaşlarını", Nurmhammet Tohti'nin *Külüp Körgenler ve Körüp Külgenler* "Gülüp Görenler ve Görüp Gülenler", Enver Taştömür'ün *Tenha Qiz* "Yalnız Kız" adlı kitabı gibi eserler yayımlanmıştır. Bu mensur şiirler çeşitli konularda kaleme alınmış olup hayat, doğa, toplum ve bireyin duyguları anlatılmıştır. Abdukadir Calalidin'in mensur şiirleri ise felsefi fikirlerin zenginliğiyle dikkat çekicidir. Onun *Çala Köygen Risale* "Tam Yanmamış Risale", *Aşıqlar Tili* "Âşıkların Dili", *Ölüm Meripetnamisi* "Ölüm Marifetnamesi" adlı mensur şiirleri içerdiği felsefi fikirleriyle diğer mensur şiirlerden ayrılır (Harbalioğlu 2017: 649-656; Sultan, Abdurehim 2002: 36).

Çağdaş Uygur edebiyatının bu döneminde göz ardı edilmemesi gereken bir tür daha vardır. O da fıkradır. Uygur halkının kültür hayatında vazgeçilmezlerinden biri olan "*Meşrep*"lerde erkekler toplanır, şarkı söylenir, fıkralar anlatılır. Bu ortam fıkraların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hisam Kurban da meşrep kültürü içinde yetişerek (1930-2013) Meşrep Rehim (1657-1711), Molla Zeydin (1815-1880), Seley Çakkan (1816-1905), Rozi Kahar (1866-1971), Tatlık Kasa (1868-1948), İskender Hekkuli (1918-1979) gibi ünlü nüktedanların izinden gitmiştir (Yuan 1995: 2- 46-52, 96). Onun fıkraları ilk defa 1 Nisan 1980 tarihinde *İli Géziti*'nin edebî sayfasında yayımlanmıştır. 1982 yılından 1995 yılına kadar *Hisam Çaçaqliri* "Hisam Fıkraları" adıyla Yeni Uygur

Türkçesiyle beş kitap, Çince bir kitap yayımlanmıştır (Komisyon 2006b: 40-42).

Devrim'den sonra şiirler, çağdaş Uygur edebiyatının diğer türleri gibi büyük bir coşkuyla kaleme alınmıştır. İlk dönemlerde Kültür Devrimi sırasında yaşananları konu alan eserler yoğun olarak yazılmıştır. Şair Memteli Zunun'un 1979 yılında yazdığı *Quyash Qizi* "Güneş Kızı" adlı destanında kanun ve kuralların çiğnendiği, aydınların hor görüldüğü, demiryollarının paslanıp maden ocaklarının mezarlık sükûnetine dönüştüğünden bahsedilmiş, alt üst olan haklar ve haksızlıklar üzerine fikir yürütülmüştür. Teyipcan Eliyev, solculuğu uğursuz çocuğa benzeterek *Şundaq bala törelse yene / Boğup qoyğuluq boşükidila* "Öyle çocuk doğarsa yine / Boğuvermeli beşiğinde" dizeleriyle halkın nefretini ifade etmiştir (Sultan 2001: 46).

1950'li yıllarda veya Kültür Devrimi sırasında şiir yazma haklarından menedilen Abdurehim Ötkür, Ehmet Ziyai, İmin Tursun, Teyipcan Eliyev, Muhammetcan Raşidin gibi şairler tekrar şiir yazmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda şiirleri ile çağdaş Uygur edebiyatına dâhil olan şairlerden Genizat Geyurani, Muhammetcan Sadık, Rehim Kasim, Tursun Muhammet Pehridin, Abdusalam Tohti, Abduşükür Muhammet İmin, Muhammet Şavudun, Abdurusul Ömer, Muhammetcan Raşidin, Abdukerim Mehsut, Boğda Abdulla, Kurban Barat, Osmancan Savut, Tursun Ay Höseyin, İmin Ehmidi, Hacı Ehmet bu dönem şairlerinin omurgasını oluşturmuştur. Bu şairlere kendini yetiştirmiş, derin bilgiye ve yeni fikirlere sahip, üretim ruhu zengin olan genç kanlar eklenmiştir. Bunların içinde Ebeydulla İbrahim, Arslan, Mamut Zayit, Abdulla Sulayman, Rozi Sayit, Tahir Talip, Kasim Sidik, Yasin Zilal gibi şairler çağdaş Uygur şiirinde var olan ananeleri devam ettirmişlerdir. Ehmetcan Osman, Batur Rozi, Abdukadir Calalidin, Muhter Mehsut, Adil Tuniyaz, Perhat İlyas, Perhat Tursun, Ablet Abdureşit Baki, Ömer Muhammet İmin, Çimengül Avut gibi şairler ise Uygur şiirlerinde var olan kalıplardan kurtularak yeni tarzda, özgün şiirler üretmeye başlamışlardır (Komisyon 2006b: 40-42).

1980'li yılların ortalarından itibaren Uygur şiirlerinde görülmeye başlayan, *Guñga Şiir* veya *Yéñiçe Şiirlar* tabiriyle anılan postmodern şiirler genç şair kadrosuyla oluşmaya başlamıştır (Sultan 1997: 53; Komisyon 2006b: 408). Bu tür şiirlerin özelliği, şiirin konusunun başından sonuna kadar sembol ile ifade edilmesi ve şairin asıl anlatmak istediği şeyin duyguları ve düşünceleri olmasıdır. Bu tür şiirlerde vezin yoktur ve mısra bölükleri net değildir. Cümleler arasında hissedilen boşluk okuyucuyu düşünmeye sevk etmek içindir. Ehmetcan Osman, bu tür özgün şiirleri yazan şairlerin başında gelir. Şair çağdaş Uygur şiirinde bu edebî akımın önderi kabul edilmiştir. Şairin *Séni Soraymen* "Seni Soracağım", *Veten Lirikisi* "Vatan Lirigi", *Encür* "İncir", *Şebnem* "Şebnem", *Baliliqtiki Vetinim* "Çocukluktaki Vatanım" gibi şiirleri Uygur edebiyatının

vazgeçilmez konularından biri olan vatan sevgisinin farklı üslup ve özgün mısralarla işlendiği şiiirleridir.

Sembolik niteliği ile *Yeni Şiir* olarak adlandırılan bu özgün şiiirler zamanla çağdaş Uygur şiiirlerinde özellikle gençler arasında âdeta bir akım hâline gelmiştir. Birçok şair yetişmiş, şiiir kitapları yayımlanmıştır. Abdukadir Calalidin'in *Şarab Tumuri* "Şarap Damarı", Adil Tuniyaz'ın *Söyüp Qalsam Sëni Navada* "Seni Sevecek Olursam Eğer", Boytaq Şairniñ *Mexpiyiti* "Bekâr Şairin Sırları", Déñizdiki *Koça* "Denizdeki Sokak", Perhat Tursun'un *Muhebbet Lirikiliridin 100 Parçe* "Aşk Liriklerinden 100 Parça", Çimengül Avut'un *Tetiir Çëqin* "Ters Şimşek", Muhter Mehsut'un *Tenha Qëyiq* "Yalnız Kayık", Perhat İlyas'ın *Çoğ Sorığan Bala* "Köz İsteyen Çocuk", Polat Hevizulla'nın *Bir Qiz Qelbigë Tëz Sizma* "Bir Kız Kalbine Hızlı Çizim", Ablet Abdureşit Berki'nin *Qiz Pesli* "Kız Sezonu", Zahir Abdurahman'ın *Rohimğa Seper* "Ruhuma Sefer", Ömer Memtimin'in *Qebridiki Pelvan* "Kabirdeki Pehlivan" adlı şiiir kitabı postmodern şiiirlerden oluşan kitaplardır (Komisyon 2006b: 73).

Şairler, önceki yıllarda oluşan "Edebiyatın Siyasete Hizmet Etmesi", "Edebî Eserlerde Belirgin Siyasi Hava Olması" gibi yönlendirici ve kısıtlayıcı çerçevelerin işkencesinden kurtularak gerçek hayatı ve gerçek duyguları estetik şekilde anlatmaya yönelmiştir. Böylece şiiirlerin seviyesinde, anlatım tarzında, şekillerinde, konusunda büyük gelişme yaşanmıştır (Komisyon 2006b: 404).

Muhammetcan Sadik 2000 yılında yayımlanan *Ğurur* "Gurur" adlı şiiirinde insanoğlunu gurur ile özdeşleştirmiş, insanoğlunun en temel belirtisi olan gururun ona yaşam gücü ve cesaret vereceğini serbest şiiir şekliyle şöyle dile getirmiştir (Sadik 2010: 123):

<i>Bolmisa ademde</i>	"Olmazsa insanda
<i>Ğurur dëgen,</i>	Gurur denen şey
<i>Taşlayttimu merdane ayağ</i>	Basarmıydı erkekçesine adım
<i>İşlep yeydiğan quyaşliq alemge</i>	Çalışıp yiyecek güneşli âleme
<i>İşlimey yeydiğan béhiştin.</i>	Çalışmadan yiyecek cennetten.
<i>Minnetlik tamaq</i>	Minnetli yemek
<i>Ademge numus,</i>	İnsana utanç,
<i>Özeñ tikken köçettiki</i>	Kendin diktiğin fidandaki
<i>Sarqim almimu</i>	Atık elma bile
<i>Yürikiñge qent</i>	Yüreğine huzur
<i>Başqilar bergen şërin yëmiştin.</i>	Başkasının verdiği şiiirin yemiştin."

Şair gururu, insanoğlunun kendisine ve başkasına değer verme ruhu diye adlandırmıştır:

<i>Alemge naxşa bolattiñ,</i>	“Âleme şarkı olacaktın,
<i>Dastan bolattiñ,</i>	Destan olacaktın,
<i>Çeylimeyla yaşiyalisañ</i>	Çiğnemedен yaşayabilsen
<i>Can-cigerim</i>	Canım ciğerim
<i>Öz-özününi</i>	Kendi kendini
<i>Özüñniñ putlirida.</i>	Kendi ayaklarınla.
<i>Sen özüñni qedirlimiseñ</i>	Sen kendine değer vermezsen
<i>Qedirlemdu başqilar?!</i>	Değer verir mi başkası?
<i>Ay bol, yoruydu kéçe</i>	Ay ol, aydınlanır gece
<i>Kün bol, yoruydu kündüz.</i>	Güneş ol, aydınlanır gündüz.”

Şair aşağıdaki dizelerde ise gururun yaşam için mücadele vermedeki güç olduğunu, kendi haklarıyla özgürce yaşayabilmek için başkasına değil, kendi gururundan oluşan gücüne dayanması gerektiğini anlatmıştır:

<i>Özgige emes,</i>	“Başkasına değil
<i>Özüñniñ eqli,</i>	Sadece kendi aklına,
<i>Qol putliriñğa tayansañla</i>	El ayaklarına dayanırsan
<i>Senmu can-cigerim yaşiyalaysen</i>	Sen de can ciğerim yaşayabilirsin
<i>Ayvan- saraylarda.</i>	Köşk saraylarda.
<i>Kélidu Sulayman hezinisi saña</i>	Gelecek Süleyman’ın hazinesi
<i>Öz teriñdin,</i>	Kendi emeğinden,
<i>Xizirniñ şepqiti,</i>	Hızırın şefkati,
<i>Ve yaki özginiñ rehmidin emes.</i>	Veya başkasının acımasından değil.
<i>Bolidu qoluñda öz erkiñ,</i>	Olacak elinde kendi özgürlüğün,
<i>Öz hoququñ.</i>	Kendi hakların.
<i>Senmu bir ademdek</i>	Sen de bir insan gibi
<i>Öz burnuñ bilen</i>	Kendi burnunla
<i>Alsañ nepes.</i>	Alırsan nefes.”

Şair aşağıdaki dizelerde gururu olmayan kişiyi iliği olmayan kemiğe benzeterek insanoğlunun kendi mevcudiyetini koruyabildiği sürece kendi değerini kaybetmeyeceğini anlatmıştır:

<i>Ğurursiz adem,</i>	“Gurursuz insan
<i>İliksiz söñek,</i>	İliksiz kemik,
<i>İsmi bar, cismi yoq,</i>	İsmi var, vücudu yok,
<i>Toxtam su</i>	Durgun su
<i>Sésip tügeydiğan az kündila.</i>	Pislenip bitecek az gün içinde.
<i>Senmu yaxşı atilisen</i>	Sen de iyi diye bahsedileceksin
<i>Can-cigerim,</i>	Canım ciğerim
<i>El içide hörmetlinip</i>	Halkın içinde sayılarak
<i>Öz yürikiñ,</i>	Sadece kendi yüreğin,
<i>Öz ağıziñ bilen</i>	Kendi dilinle
<i>Küyligen küydila</i>	Söylediğin ezgilerde.”

Bu şiir çağdaş Uygur şiirlerinin son zamanlardaki gelişimine bir örnektir. Uygur şiirinde ortaya çıkmaya başlayan felsefi düşünceler, sadece şairin hayat ve insan konusundaki arayışlarının mahsulü olmayıp hayat tecrübelerinden elde edilen bulguların da ifadesidir. Uygur aydınlarının yüzeysel düşüncelerden daha derin düşüncelere yöneldiğinin ve eskiden devam edegelen arayışların bu devirde de devam ettiğinin bir kanıtıdır.

Halkı uyandırmaya, özellikle maneviyattaki olumsuzluklardan arınmaya, kendi kültürünü ve benliğini korumaya çağırma bu yüzyılın sonuna doğru işlenen konulardır. Bu konuları başarılı şekilde eserlerinde dile getiren şairlerin başında Rozi Sayit gelir. Şairin *Ah, Méniñ Millitim* “Ah, Benim Milletim”, *İstil Toğrisida* “Tarz Hakkında”, *Aqivet* “Akibet”, *Kona Merez Yéñi Apet* “Eski Çıban Yeni Afet”, *Balilar Pulğa Zar, Çirikler Betxec* “Çocuklar Paraya Hasret, Çürükler İsrafçı” adlı şiirlerinde Uygur toplumunun olumsuz yönleri eleştirilerek bunlardan kurtulması gerektiği anlatılmıştır (Komisyon 2006b: 404).

1991’de *Hunlarniñ Qiskiçe Tarixi* “Hunların Kısa Tarihi”, *Qedimqi Uyğur Edebiyatı* “Eski Uygur Edebiyatı”, *Uyğurlar* “Uygurlar” adlı üç kitap “bölücü görüşler içerdiği” ve “Uygurların tarihini yalandan ürettiği” gerekçesiyle karalanmış, kütüphane ve şahısların evlerinden toplatılmıştır (Kurban 1994: 1-169). Yazarı Turgun Almas önce gözaltına daha sonra ev hapsine alınmıştır. Mayıs 2002 tarihinde Kaşgar Uygur Neşriyatının yayımladığı Uygur kültürüne

ait kitaplar toplatılmıştır ve yayıma hazır bazı kitaplara el konulmuştur (Teylur 2006b: 28, 29). *Qeşqer Edebiyatı* dergisinin 2004 yılı beşinci sayısında yayımlanan *Yava Kepter* “Yabani Güvercin” adlı hikâye, insanları hürriyete teşvik ettiği gerekçesiyle karalanmış, hikâyenin yayımlandığı dergi toplatılmış, yazarı on yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır (Örkişi 2005: 8-17).

1976 yılından sonra yayımlanan şiir kitapları içinde şunları örnek olarak gösterebiliriz: Sultan Mahmut Kaşgarlı'nın *Küreş Naxşiliri* “Mücadele Şarkıları”, *Tolun Ay* “Dolun Ay”; Rehim Kasim'in *Hayatqa Medhiye* “Hayata Övgü”, *Yer- Uluğ Ana* “Toprak-Ulu Ana”; Abdurusul Ömer'in *Ümid Çeçekliri* “Umut Çiçekleri”, *Köñül Söyğüsü* “Gönül Sevgisi”; Muhemmetcan Raşidin'in *Kakkuk Güli* “Guguk Gülü”, *Cahan Digen Yaralğan Şundaq* “Cihan Dediğin Böyle Yaratılmış”; Muhammet Şavudun'un *Bu Yollar Uzun Yollar* “Bu Yollar Uzun Yollar”; Tursunay Hösiyin'in *Cineste* “Vişne”, *Bulbul Navasi* “Bülbül Nevasi”, *Gülñihal* “Gülñihal”, *Çiğir Yol* “Dar Patika”, *Sehra Nezmiliri* “Köy Nazımları”; Arslan'ın *Yaşliq Yultuzliri* “Gençlik Yıldızları”, *Ölmes Tuyğular* “Ölmez Duygular”; Abdükerim Mehsut'un *Tolun Ay* “Dolun Ay”, *Zemin Söyğüsü* “Zemin Sevgisi”; Genizat Geyurani'nin *Tarim Boyida* “Tarım Kıyısında”, *Hayat Qoşiqi* “Hayat Koşuğu”, *Boldi Qil* “Yeter Artık”; Osmancan Savut'un *Almidek Yürekte Alemçe Söyğü* “Elma Kadar Kalpte Âlem Gibi Sevgi”, *Tañ Lirikisi* “Şafak Lirigi”, *Tün Tivişliri* “Tün Sesleri”, *Tañlar Bilen Sözliş* “Şafaklar ile Konuşma”; İmin Ehmidi'nin *Bext Naxşisi* “Baht Şarkısı”, *Gülgün Dalalar* “Güzel Bozkırlar”; Rozi Sayit'in *Qaştesiniñ Rivayiti* “Yeşim Taşının Rivayeti”, *Bu Qiz Kimni Tallisun* “Bu Kız Kimi Seçsin”, *Merhaba* “Merhaba”, *Köñüldiki Gepler* “Gönüldeki Sözler”, *Muhebbettin Pütken Naxşilar* “Sevgiden Oluşan Şarkılar”, *Dehqan Kulkisi* “Çiftçi Gülcüğü”; Teyipcan Eliyev'in *Tügimes Naxşa* “Bitmeyen Şarkı”; Abdurehim Ötkür'ün *Ömür Menzilliri* “Ömür Menzilleri”; Dilber Keyyum'un *Tamçe* “Damla”, Hacı Ehmet Költigin'in *Öçmes Yultuzlar* “Sönmez Yıldızlar”, *Altun Açquç* “Altın Anahtar”, *Şepeq Culasi* “Şafak Cilası”, *Rubailer* “Rubailer”...

Bu dönemde yazılan şiirlerde de romanlarda olduğu gibi özgürlük mücadelesi konu edilmiştir. Pek çok aşk şiiri yazılmıştır. Ancak bu aşk şiirindeki sevgili hürriyettir. Tan, bahar kurtuluşu; tün, kış esareti temsil etmektedir.

1990'lı yıllardan başlayarak şiirler yaygın tür olma özelliğini romanlara bırakmıştır. Böylece 1930'lardan beri şiir merkezli devam eden ve gelişen çağdaş Uygur edebiyatı, artık roman ve hikâye merkezli bir edebiyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebî akım olarak sosyalist realizm, tenkidi realizm, postmodernizm gibi akımları görmek mümkündür.

1.6. Çağdaş Uygur Edebiyatının 2000 Yılından Sonraki Durumu

2000'li yıllara gelindiğinde bir önceki yüzyılın yazarları ve şairleri olan Ehet Turdi, Boğda Abdulla, Calalidin Behram, Ehtem Ömer, Tursuncan Muhemmet,

Muhammetcan Raşidin, Mahmut Muhammet, Memtimin Hoşur, Abbas Moniyaz Türkiykan, Ezizi, Ebeydulla İbrahim, Halide İsrail, Adil Tuniyaz, Perhat Tursun gibi ünlü isimler edebî eserleriyle Uygur edebiyatının omurgasını oluşturmuştur.

Mevcut yazar ve şairlere Polat Hevzulla, Erkin Nur, Vahitcan Osman, Perhat İlyas, Ömer Muhammetimin Kroren, Zahir Abdurahman, İlgarcan Sadik, Tahir Hamut, Gocimuhemmet Muhammet, Abdureşit Eli, Mutellip Mensur Ovçi, Şahip Abdusalam Nurbeg, Abdureşit Sulayman, Hayatnopus Muhammet, Risalet Merdan gibi isimler katılmıştır.

Çin edebiyat tarihinde ortaya çıkan “80’li yıllıklar” terimi Uygur edebiyatında da tartışmalara konu olmuştur. Çin edebiyatı için kullanılan bu terim, 1980’li yıllarda dünyaya gelen şair ve yazarlar ve onların eserleri için kullanılmıştır. Uygur edebiyatında bu terim, makaleler aracılığıyla gündeme getirilmiş olsa da pek özümsememiştir (Muhammetimin 2011: 105-113).

2000 yılından sonra eserleriyle çağdaş Uygur şiirinin sürekliliğini sağlayan Osmancan Muhammet Pasan, Ablet Nurahun Zeperi, Abdureşit Muhammet İmin, Hezreteli Eli, Ömer Mehmud, Mehmudcan Hoca Ümütvar, Mehmud Mehdi, Alimcan Tömür Turan, Mehriban Niyaz Çogluk, Peride Yakup gibi genç yeteneklerin kimileri Çince ve Yeni Uygur Türkçesiyle eser vermiştir. Kimi şairlerin şiirleri Çinceye çevrilerek yayımlanmıştır. Uygur yazar ve şairlerin eserlerinin Çince olarak yayımlandığı en son çalışma 2016 yılında yayımlanan *Ranşao de Maisui* “Yanmakta Olan Buğday” adlı Çince antolojidir. Bu kitapta otuzdan fazla genç Uygur şair tanıtılmış ve eserlerinden örnekler verilmiştir (Shalamu 2016: 466).

2000’li yıllara doğru yoğunluk kazanan romanlar, 2000 yılından sonra çocuk edebiyatı alanında da yazılmıştır. Perhat İlyas, Casaret Cappar, Ehmetcan Kurban Sabiri, Perhat Kazim gibi yazarlar bu alana katkıda sağlamıştır. Çocuk edebiyatında neredeyse bütün türlerde eserler verilmiştir.

Bu yıllarda dikkat çeken hususlardan biri edebî eserleri değerlendirme ve ödüllendirme etkinliklerinin daha çok yapılmasıdır. *Hantanrı Edebiyat Mukapati*, bunlardan bir tanesidir (Polat 2014: 1026-1028). Bu tür ödüllendirmelerin büyük çoğunluğunu devlet organize etmiştir. Bunun yanında Uygur aydınlarının masrafları ve ödül olarak verilecek nakit parayı bireysel olarak karşıladığı da görülmüştür.

Yaşı ilerlemiş pek çok edebî şahsiyetin yaş gününü kutlama etkinlikleri yapılmış olup toplantı tarzında gerçekleşen bu etkinliklerde edebî eserlerin dinletisi yapılmış, eserlerine yönelik değerlendirme yazıları okunmuştur. Edebî eserlere yönelik olarak 2000 yılından önce pek görülmeyen araştırma, analiz,

tartışma seminerleri, televizyonda canlı sohbet ve analiz programları sıklıkla gerçekleştirilmiştir.

2000 yılından sonraki çağdaş Uygur edebiyatında yeni bir hadise olarak “ağ edebiyatı” terimi ve internet edebiyatı ortaya çıkmıştır. Uygur Bölgesi, internet konusunda dünyada gelişen teknolojiye 2000 yılında ancak nasibini alabilmiştir. Gençlerin ilk etapta internet ortamında paylaştıkları edebî eserler, okulların dil ve edebiyat ders kitaplarında bulunan hikâyeler, Lutpulla Mutellip, Abdualhak Uygur, Abdurehim Ötkür, Rozi Sayit gibi ünlü şairlerin şiirleri olmuştur. Gençler zamanla özgün eserlerini de paylaşmaya başlamıştır. Çin’de yatılı okulda okuyan liseli ve üniversiteli Uygur gençlerin ailesine ve kendi kültür çevresine olan özlemini biraz da olsa bastırmaya yarayan bu ortam, zamanla başarılı eserlerin ve genç yeteneklerin kendisini belli etmesine olanak sağlamıştır. Gerçi *Tarim, Milletler Edebiyatı* gibi dergiler genç yazar ve şairlere belli oranda yayım hakkı tanımış olsa da çeşitli Uygur internet sitelerinde devletin tüzük ve yönetmeliklerine aykırı olmayan yazıları paylaşmak çok daha kolay olduğundan internet ortamı gençlerin sıklıkla eser paylaştığı yer olmuştur. Özgün eserlerini de paylaşmaya başlayan gençlerden kimileri büyük okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Tursunay Sultan, internet ortamında eser paylaşım iyi bir başarı yakalayan genç yazarlar arasındadır. Tursunay Sultan, Uygur web sitesi olan “elküyi” web sitesinde Bergiye kullanıcı adı ile *Ah, Kiristal Kız* “Ah, Kiristal Kız” adlı romanını paylaşmıştır. Bir milyon okuyucuya ulaşmasının ardından Şincan Yaş-Ösmürler Neşriyatı yazar ile iletişime geçmiş ve 2015 yılında bu romanı yayımlamıştır.

İnternet ortamındaki eserlere yönelik de değerlendirme ödüllendirme sistemi uygulanmıştır. Bunlardan biri Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti internet sayfasında paylaşılan eserler esas alınarak yapılan değerlendirmedir. 2014 yılında başlayan ve ikincisi 2015 yılında gerçekleşen değerlendirmeyi Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti ile İzgü Tor Uçur Limited Şirketi düzenlemiş olup istenilen başarıyı sağlayan edebî eserlere *İzgü Tor Edebiyatı Ödülü* verilmiştir.

İnternet ortamında ünlü yazarlara ait edebî eserlerin ses dosyası olarak paylaşılması, yeni baskısı olmayan ve kolay bulunmayan eserlerin dinleyicisiyle buluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Yeni Uygur Türkçesi konuşamayan eğitimli yeni nesillerin ana dilini geliştirmesinde etkili bir yöntemdir. Sepidin Ezizi’nin *Sultan Sutuq Buğrahan* “Sultan Satuk Buğrahan”, Ehet Turdi’nin *Sersan Ruh* “Savrulan Ruh”, Memtimin Hoşur’un *Qum Basqan Şehir* “Kumun Bastığı Şehir” gibi eserleri internet ortamında paylaşılmıştır. Ancak edebî eserlerin *El-Kitap* “Elektronik Kitap” veya *Avazliq Eser* “Sesli Eser” olarak paylaşıldığı Uygur web sitelerinin sık sık kapanması edebî eserlerden istifadeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

2000 yılından sonraki eserlerde tema olarak Uygur kültürünü, benliğini hatırlatmaktan hiç vazgeçilmemiştir. Bireyin iç duyguları üzerine yoğunlaşan eserler de çoğalmıştır. Bozulan tabiat dengesi ve insan-tabiat ilişkisi gibi konulara eğilim vardır (Öztürk 2016: 85).

Çin'in ekonomik açıdan kalkınma politikası gereği pazarlama önem kazanmıştır. Bu durum çağdaş Uygur edebiyatını da etkilemiştir. Yayınevleri yazar ve şairlerden satış oranı yüksek olabilecek eserler istemektedir.

2002 yılında yükseköğretim kurumlarında Uygur öğrencilere yapılacak derslerde fen bilimlerinin hepsinin, Uygur dili ve edebiyatı derslerinin %75'inin Çince olacağı kararı yürürlüğe girmiştir (Teklimakani 2010: 23). Akabinde başarılı ortaokul mezunlarının Çin'de yatılı lisede Çince eğitim alması uygulamaya konulmuştur. 2010 yılından itibaren kreşlerde Çince eğitim için devlet büyük yatırımlar yapmış ve geniş çaplı uygulama başlatmıştır. Çağdaş Uygur edebiyatı böyle bir ortamda devam etmektedir.

2. BÖLÜM

2. UYGUR ÖZERK BÖLGESİ DIŞINDA GELİŞEN ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI

2.1. Batı Türkistan'da Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı

2.1.1. Batı Türkistan'da Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşumu ve Sosyalist Realizm

Çağdaş Uygur edebiyatı, Çağatay edebiyatına dayanmaktadır. Bu nedenle Batı Türkistan ve Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi, ortak kaynaklardan beslenmiştir. Abdurehim Nizariy (1776-1851), Turdi Geribiy (1802-1862), Bilal Nazım (1825-1900) gibi şairler, XIX. yüzyıl Uygur edebiyatının önemli temsilcileridir (Mollavutov, Reyhanov 2013: 218). Bilal Nazım “Gazat Der Mülk-i Çin”, “Çanmoza Yusufhan”, “Nazugum’un Kıssası” gibi destanlarıyla, lirik şiirlerinden oluşan “Gazelyat” adlı şiir kitabıyla XIX. yüzyıl Uygur toplumunun politik, ekonomik ve kültürel durumunu gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmıştır (Mollavutov 2014: 57). İli Uygurlarının Yettesu bölgesine göçünü ayrıntılı anlatan “Şerh-i Şikeste”yi, Seyit Muhemmet Kaşiy 1882 yılında İli’da yazmıştır. Muhemmet Sidik Yarkendi’nin “Risale-i Mektup” adlı eseri, Kuçar Ayaklanması’nın lideri Reşidin hakkında yazılan manzum bir eserdir (Mollavutov, Reyhanov 2013: 219).

Batı Türkistan’daki Uygur edebiyatı, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali’nden sonra kendini belli etmeye başlamıştır. Bolşevikler “Yeni bir insan yaratmak, yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir byt (bireye ve sosyal bir gruba ait alışkanlıklar, davranışlar, kurallar, gelenekler, inançlar ve düşünce) yaratmak için diğer Türk boylarına yaptığı gibi Uygurlara yönelik de birtakım uygulamalar yapmıştır (Koraş 2015: 21). Bu çerçevede Kazakistan’da ve Özbekistan’da Yeni Uygur Türkçesiyle eğitim verilen okullar açılmış, gazeteler ve dergiler çıkarılmaya başlanmıştır (Sadvakasov 1986: 6). İlk olarak 1918 yılının başında Almatı’nın Verniy ilçesinde Uygur ve Dungan Birleşme Komitesi tarafından toplam altı sayı yayımlanabilen *Sadayi Tarançi* gazetesi çıkmaya başlamıştır. 2 Şubat 1919 günü Abdulla Rozibakiyev’in başkanlığında Uygur gençleri arasında kültür ve eğitim işlerini yürütmek amacıyla Almatı’da Uygur Derneği kurulmuştur. Daha sonra bu derneğin diğer şehir ve köylerde şubeleri oluşturulmuştur. 1 Haziran 1921’de Taşkent’te Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan Uygur ve Dunganlarının eğitim sahasında çalışan temsilcileri ile aydınlarının toplantısı olmuştur. Bu toplantı üzerine *Kembeğeller Avazi* gazetesinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Daha sonra bu gazete Türkistan Uygur

Komünistlerinin Merkezî Bürosunun yayın organı olup 1922 yılında Almatı'da, ardından 1930 yılında Yarkent'te yayımlanmaya başlamıştır. 1932 yılının Mayıs ayından itibaren adı *Kolhozçılar Avazi* olarak değiştirilmiştir (Komisyon: 1967: 187).

Batı Türkistan'da Uygurların kendilerine ait gazete ve dergileri çıkarılmadan önce Uygur yazar ve şairler Tatar Türkçesiyle yayımlanan *Yultuz*, *Vaqit*, *Şura* gibi dergilerde eserlerini yayımlamışlardır. Tatarların bu tür yayımları Uygur aydınların yetişmesine ve ileride yapacağı çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır. Örneğin *Şura* dergisinde Nezerhoca Abdusemetov'un *Türkistan Çiniy Türkliri* "Türkistan'ın Çin'de Bulunan Türkleri", *Tarançi Türkliri* "Tarançi Türkleri" gibi yazıları yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 50).

1922 yılında Taşkent'te yüksek eğitim kurumlarında okuyan Uygur gençlerinin girişimi ile *Yaş Uyğur* adlı ilmi-edebî derginin ilk sayısı el yazması olarak dağıtılmıştır. Ardından 1922-1923 eğitim yılının bitiminde bir günlük gazete olarak Rusya Genç Komünistlerinin Orta Asya Bürosu Neşriyatı tarafından dağıtılmıştır. 23 Şubat 1924 yılında Uygurlar tarafından yürütülen matbaa ve neşriyat işlerinin maddi açıdan desteklenmesi amacıyla Uygur gençlerinin teşebbüsü ile Matbaalara Yardım Cemiyeti kurulmuştur (Komisyon 1967: 187).

1924 yılının Ekim ayının başlarında Moskova'da öğrenci olan Uygur gençlerin girişimiyle tarih, iktisat, edebiyat ve eğitim bölümlerinden oluşan dernek kurulmuştur. Bu derneğin toplantılarında sunulan bildirilerin yanında Uygur edebiyatı hakkında bildiriler de sunulmuştur (Komisyon 1967: 187). Aynı yıl yayın hayatına başlayan ve pek çok edebî eseri bünyesine alan *Birinçi Çamdām* adlı dergi, Batı Türkistan'daki Uygur edebiyatının katettiği mesafeyi gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu dergiyi, 1927 yılında çıkmaya başlayan *Qulutuş* adlı gazete takip etmiştir (Sadvakasov 1986: 7). Bu dergi Kırgızistan Uygurları tarafından Ekim Devrimi'nin 10. yılı münasebetiyle Frunze şehrinde (Bişkek) yayımlanmıştır. Daha sonra Taşkent'te *Kün Çiqiş Heqiqiti*, ardından *Şeriq Heqiqiti* adı ile yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 188).

Genç yazarlar ve şairler, bu gazete ve dergilerde sık sık yayımlanan edebî eserleriyle tanınmaya başlamıştır. 25 Aralık 1926 yılında *Kembeğeller Avazi* gazetesinde Abdulhey Muhammedi'nin bu gazetenin 100. sayısına ithafen yayımlanan *100-çi San* "100. Sayı" adlı hacimli şiiri, 13 Mayıs 1927 yılında Ömer Muhammediy'nin Özbekistan Azınlık Halklar Bilim Merkezinden mezun olması münasebetiyle *Kembeğeller Avazi* gazetesinde *Jilik Ömer Muhammediy* başlığı altında verilen şairin özgeçmişi ve *Güller Têriduq* "Güller Diktik" adlı şiiri bu gazete ve dergilerde yayımlanan eserlere birer örnektir (Komisyon 1967: 188).

29 Nisan-4 Mayıs 1928 tarihlerinde Semerkant'ta Orta Asya Uygurlarının Latin alfabesinin kabul edilişi hakkındaki toplantısı gerçekleşmiştir. 1930 yılının

Mayıs ayında ise Almatı'da Dil Araştırmaları Konferansının ikincisi düzenlenmiştir (Komisyon 1967: 188). 1935 yılının Mayıs ayında Almatı'da Uygur aydınları tarafından bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Özbekistan, Kırgızistan, Moskova ve Leningrad'dan gelen Uygurşinaslar katılmıştır (Komisyon 1967: 190). 3 Mart 1937 yılında hükümet evinde Uygur kültürü ve edebiyatı üzerine ilk defa bir konferans düzenlenmiştir. Konferans'a Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan gelen Uygur aydınları ve Moskova ve Leningrad'daki önemli Uygurşinaslar katılmıştır. Bu münasebetle *Kazaxstanskaya Pravda* gazetesinde *Privet Deyatlam Uygurskoy Kulturu* "Uygur Kültürünü Tanıtan Kişilere Selam Olsun" adlı makale yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 191).

19 Kasım 1935 yılında Yarkent Pedagoji Yüksek Okulunda Edebî Bölüm oluşturulmuştur. Bu bölüme H. İskenderov başkanlık etmiştir (Komisyon 1967: 190).

1930 yılında Uygur şairlerinin *Tañ Nurliri* "Tan Işıkları" adlı ilk şiir kitabı yayımlanmıştır. Eseri derleyen L. Ensariy'dir. Bu eserde Şemikizi, Ömer Muhammedi, H. Eliyev, H. İskenderov, A. Muhammediy, L. Ensariy, H. Zakiriy gibi şairlerin şiirleri yer almıştır. Aynı yıl H. Eliyev tarafından derlenen *Uygur El Edebiyat Parçiliri* "Uygur Halk Edebiyatı Örnekleri" adlı eser yayımlanmıştır. 1931 yılında *Uygur Edebiyatı* adlı kitap yayımlanmıştır. Bu kitap Z. Başiriy tarafından düzenlenip Tatar Türkçesine aktarılmıştır. N. İsrailov'un *Gañ Naxşiliri* "Çalışma Şarkıları" adlı şiir kitabı; Ömer Muhammediy'in *Batur Jillar* "Batur Yıllar" adlı hikâyesi; *Qutuluş* gazetesinde birinci sayıdan 200. sayıya kadar yayımlanan şiirlerin yer aldığı *Qutuluş Eleñgisi* adlı kitabı; *Gemilerdin* "Bodrumlardan" adlı hikâye kitabı, 1932 yılında Taşkent'te Nur İsrailov'un *Qaynam* "Girdap" adlı şiir kitabı yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 189).

1934 yılının Ocak ayında Nur İsrailov'un ilk defa Rusçadan tercüme ettiği eserleri *Literaturniy Uzbekistan* adlı kitapta yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 189).

17 Ekim Bolşevik İhtilali'nden sonra Uygurların kendisine ait gazeteleri, dergileri ve okulları çerçevesinde yetişmiş aydın kadrosuyla oluşturdukları edebiyata "Uygur Sovyet Edebiyatı" denilmiştir. Habib Zakiriy, Abdulhey Muhammediy, Abdulhemit Gocamberdiy, Ömer Muhammediy, Hezim İskenderov gibi yazar ve şairler Sovyet Uygur edebiyatının başlangıç döneminin temsilcileri olmakla beraber Sovyet Dönemi'nde halk içinden yetişmiş gençlerdir. Onlar eserleriyle Uygur edebiyatının ölmez örneklerini oluştururken gazete ve dergilerle beraber yeni rejimi halka anlatmak, gericiğe karşı mücadele etmek ve halkı sosyalist fikirle eğitmek görevini de üstlenmişlerdir (Sadvakasof 1986: 6-7). Böylece Batı Türkistan'da oluşan çağdaş Uygur

edebiyatı, sosyalist realizm akımının etkisinde gelişme göstermiştir. Bu yazar ve şairlerin neredeyse tamamı Almatı'daki Sopi Zervat Okulu gibi birkaç Uygur okulunda okumuşlardır (Mollavutov, Reyhanov 2014: 255).

1910 yılında oluşmaya başlayan Batı Türkistan Uygur edebiyatı hızlı adımlarla ilerlerken 1930'lu yıllara gelindiğinde kan kaybetmeye başlamıştır. 1931 yılında Ömer Muhammediy'in vefatı, Uygur edebiyatı için büyük bir kayıp olmuştur. 1930'lu yıllarda aydınlara yönelik olarak uygulanmaya başlayan takip, tutuklama, işkence, sürgün ve öldürme eylemleri Uygur aydınlarının zor günler geçirmesine neden olmuştur. Yüzlerce aydın çeşitli bahanelerle düşünce suçlusu olarak öldürülmüştür. Hayatta kalanlar ise ağır işkenceye ve zulme maruz kalmıştır. Bu sefer Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'ne göç başlamıştır. Hezerhoca Abdusemetov, bu yıllarda Batı Türkistan'dan göç eden aydınlardan biridir (Mollavutov, Reyhanov 2014: 254-256).

1934 yılının Ağustos ayında bütün Batı Türkistan yazarlarının ilk sempozyumu gerçekleşmiştir. Bu sempozyuma Kazakistan'dan yedi temsilci katılmıştır, temsilcilerden biri de Uygur şairi Hebib Zakiriy'dir (Komisyon 1967: 190). Sempozyum münasebetiyle Uygur şairlerinin *Uygurskaya Poeziya* "Yeni Uygur Türkçesiyle Şiirler" adlı kitabı Rusça olarak yayımlanmıştır. Bu eserde H. Zakirov, A. Muhammedi, H. İskenderov, A. Gocemberdiyev, K. Hasanov gibi şahısların şiirleri yer almıştır (Komisyon 1967: 189-190).

1938 yılının Mayıs ayında Cambul Cabayev'in edebî hayatının 75. yılı münasebetiyle Cambul Cabayev'in eserleri K. Hasanov ve İ. Sattarov'un aktarmasıyla Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır 1939 yılında T. G. Şevçenko'nun *Kobzar* adlı kitabı K. Hasanov ve İ. Sattarov'un tercümesiyle Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 192).

1934 yılında Çelek köyünde *Kolhozçılar Emgigi*, *Çoncida Teçliq*, *Emgek* adlı yerel gazeteler yayımlanmaya başlamıştır (Komisyon 1967: 190).

24 Eylül 1934 yılında Uygur tiyatrosu sahnesinde C. Asimov ve A. Sadirov'un *Anarxan* adlı draması sahnelenmiştir (Komisyon 1967: 190).

1935 yılının Mayıs ayında Almatı'da Uygur aydınları tarafından bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Özbekistan, Kırgızistan, Moskova ve Leningrad'dan gelen Uygurşinaslar katılmıştır (Komisyon 1967: 190).

24 Ağustos 1935 yılında Eljan'da Uygur Devlet Tiyatrosu açılmıştır (Komisyon 1967: 190).

19 Kasım 1935 yılında Yarkent Pedagoji Yüksek Okulunda Edebî Bölüm oluşturulmuştur. Bu bölüme H. İskenderov başkanlık etmiştir (Komisyon 1967: 190).

Kazakistan'ın 15. yılına ithafen Almatı'da *Qizil Bayraq* adlı bir günlük gazete çıkmıştır. 1936 yılında bu gazetenin devamı olarak *Qizil Tuğ* gazetesi yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 190).

1935 yılında A. Gojamberdi'nin *Kolxozğa* "Kolhoza" adlı şiir kitabı; A. Muhemmediy'in *Yaş Güller* "Genç Çiçekler" adlı şiir kitabı; N. İsrailov'un *Qizil Tuğ Nişani* "Kızıl Bayrak Hedefi" adlı uzun hikâyesi, *Yeñi Naxşilar* "Yeni Şarkılar" adlı şiir kitabı, *Günler* "Günler" adlı uzun hikâyesi; A. Musayev'in *Kolxoz Naxşiliri* "Kolhoz Şarkıları" adlı şiir kitabı yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 190).

Batı Türkistan'da oluşan çağdaş Uygur edebiyatı, başlangıç döneminde şiir merkezli bir edebiyat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi beslendiği kaynak olan klasik Uygur edebiyatının ve halk edebiyatının şiir ağırlıklı bir edebiyat oluşudur. Bunun dışında cedit okulları çerçevesinde canlanan sosyal yaşam ve Rusların tek tip insan yetiştirme politikası çerçevesinde edebiyata verdikleri önem dolayısıyla oluşan edebî muhitteki çeşitli kutlama etkinliklerinde şiir okumanın daha çok özümsemesi gibi sebepler de gösterilebilir (İsmayilov 2015: 50). Şiir dışında tiyatro eserleri de yazılmıştır. 1934 yılında kurulan profesyonel Uygur tiyatrosunda pek çok eser sahnelerde oynanmıştır. Tercüme eserlerin ortaya çıkması, bu yıllardaki edebiyatın başarılarından. Puşkin gibi klasik yazarların eserleri ile beraber Gorkiy, Mayakovskiy gibi çağdaş edebiyatın temsilcilerinin eserleri de Yeni Uygur Türkçesine kazandırılmıştır. Aktarılan eserler aracılığıyla Uygur halkı Abdullah Tukay, Sedreddin Ayni, Gapur Gulam, Beyimbet Maylin gibi kardeş edebiyatların temsilcileriyle de buluşmuştur (Sadvakasov 1986: 42).

Nazım ağırlıklı ortaya çıkan çağdaş Uygur edebiyatında hikâye, drama, eleştiri ve edebiyat araştırmaları gibi türler de görülmeye başlanmıştır. Ömer Muhemmediy'in *Ėğir Künlerde* "Ağır Günlerde", *Tudaxun* "Turdahun", *Etiyaz Etigenligi* "Bahar Sabahı", *Sirliq Aydiñlarda* "Gizemli Aydınlıklarda" gibi hikâyeleri döneme damgasını vurmuştur (Sadvakasov 1986: 17-18). Ömer Muhemmediy, Abdulhey Muhemmediy, Mömün Hemrayev gibi yazarlar hikâye yazarlarının önde gelen temsilcileridir (Sadvakasov 1986: 42). Kazakistan ve Kırgızistan'da Uygurların sosyalist realizme ait eserleri oluşmuş ve gelişmeye başlamıştır (Sadvakasov 1986: 18-19). Bazı edebî şahsiyetlerin biyografisi ve eserleri Arap alfabesiyle yayımlanarak Kazak ve Kırgızlarla buluşturulmuştur (Zaman 1995: 505-571, 771-854).

1930'lu yıllarda Batı Türkistan coğrafyasındaki çağdaş Uygur edebiyatı bulunduğu coğrafyadaki sosyalist realizm edebî muhitinin bir parçası olarak gelişmelerini sürdürmüştür. Almatı ve Taşkent'teki yayınevlerinde edebî, siyasî, iktisadî alanda pek çok kitap yayımlanmıştır. 1930-1933 yılları arasında Yeni Uygur Türkçesiyle yüze yakın eser yayımlanmıştır. Rus edebî eserler Yeni

Uygur Türkçesine çevrildiği gibi Uygur yazarların eserleri de Rusça yayımlanmıştır (Sadvakasov 1986: 28). Nur İsrailov'un *Bahar ve Muhebbet* "Bahar ve Sevgi", *Köñüllük Uçrişiş* "Keyifli Karşılaşma" gibi hikâyeleri halkın mutlu yaşamını ve başarılarını konu alan örneklerdendir. A. Muhemmediy'in çocuk hikâyesi olan *Rozaxun* "Rozahun" ise gençlerin Sovyet hâkimiyetini koruma hareketlerine aktif olarak katıldığını, çağdaş okullarda okuduğunu anlatan bir hikâyedir (Sadvakasov 1986: 50-51).

Uygur yazar ve şairler eserlerinde dönemin ihtiyacından dolayı sosyalist realizm konularını işlerken Çin idaresi altındaki topraklarıyla ve kardeşleriyle olan bağlarını asla koparmamışlardır. Nur İsrailov'un *Taşqirisida* "Dışarıda" adlı şiiri, Hezim İskenderov'un *Xanteñri* "Hantanrı" adlı destanı Çin idaresi altındaki toprakları ve Uygurları konu alan eserlerdendir. Bu ve bunun gibi bazı eserlerde vatanın ve halkın maruz kaldığı zulmü ve adaletsizliği dile getirmişlerdir (Sadvakasov 1986: 44).

2.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve 1940'lı Yıllarda Çağdaş Uygur Edebiyatı

1937 yılındaki kanlı katliamlarda Uygur edebiyatının temsilcileri ağır kayıp vermiş, sadece birkaç kişi hayatta kalabilmiştir. Bunlardan bir tanesi şair ve drama yazarı Abdulhey Sadirov'dur (İsmayilov 2015: 64).

Almanlar 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne karşı savaş başlatmışlardır. Sovyet Komünist Partisinin talebi ve organizasyonu üzerine bütün Batı Türkistan coğrafyasında başlayan "Uluq Vetan Uruşu"na, bu coğrafyanın bir topluluğu olarak Uygurlar da katılmıştır. Yeni yetişen yazarlar ve şairler elinde silahlarla ön cepheye sürülmüştür. 1937'deki katliamda hayatta kalan Abdulhey Sadirov diğer yazar ve şairler ile beraber savaşa çağrılmış ve savaş esnasında hayatını kaybetmiştir (İsmayilov 2015: 64). Bu savaşa katılan Uygur halkı içinde yüzlerce kadın ve erkek, gösterdiği fedakârlık ve üstün başarısından dolayı devlet tarafından madalya ile ödüllendirilmiştir (Sadvakasov 1986: 150).

Yazar ve şair kadrosunun kan kaybetmesi özellikle başarılı ve önde gelen önemli şahsiyetlerin hayatını yitirmesi nedeniyle Türkistan Uygur edebiyatı sekteye uğramış, mevcut seviyedeki Uygur dilini ve edebiyatını daha da ileriye taşıyacak eserler ortaya çıkmamıştır. 1937'deki katliam sonrası *Yaşliq Siri* "Gençlik Sırrı" adlı şiir kitabı yayımlanmıştır. Bu kitap 1940 yılında yani savaşın arifesinde basılmış olup edebiyat sahasına yeni adım atmış on sekiz kişinin eserlerinden oluşmuştur. Vatan, parti, arkadaşlık, halkın çalışma gayreti, halkın mutlu yaşamı, kadınların özgürlüğü gibi konuları işlemiştir (Sadvakasov 1986: 151-152). Savaş yıllarında ise İ. Hasanov, E. Ekberov, M. Metbakiyev gibi şairlerin eserleri ilçe çapındaki gazete ve dergilerde basılmıştır. Tema olarak bu savaşı, Sovyetlerin galip geleceğine olan inancı, halkın birlik ve beraberliğini işlemiştir. Savaş sahnesindeki şiddetli çatışmayı ve savaşa katılan Uygurların sergiledikleri kahramanlıkları dile getiren eserler çok az yazılmıştır.

Bu yıllarda kıymetli eser üreten aydınlardan biri Kadir Hasanov'dur. Onun *Jigirme Sekkiz* "Yirmi Sekiz", *Ölüm Düşmenge* "Ölüm Düşmana", *Kence* "Sonuncu", *Şair Dostumğa* "Şair Dostuma", *Xeliq Qehrimani* "Halk Kahramanı", *Qesem* "Yemin" gibi şiirleri ve *Altun Halqa* "Altın Küpe", *Şpion* "İspiyon" gibi piyesleri vardır (İsmayilov 2015: 65). 1930'lu yılların sonundan itibaren eser vermeye başlayan İsmail Sattarov, 1940'lı yıllarda da önemli eserler ortaya koymuştur. Şairin *Qazaqistan* "Kazakistan", *Étiz* "Tarla", *Tağ* "Dağ" adlı şiirlerinde vatanın güzelliği, gül bahçesi olan yaşam, Sovyetlerin teknolojisiyle çöllerin bağa dönmesi edebî bir dil ile methedilmiştir. *Méniñ Armiyem* "Benim Askerim", *Meydandin* "Meydandan", *U Kün Yéqin* "O Gün Yakındır", *Qorqançaq* "Korkak", *Biz Yéñimiz* "Biz Yeneceğiz" adlı şiirleri vatanseverliği ve savaşı konu almaktadır (Sadvakasov 1986: 153).

1944 yılında M. Mukiyimiy'in *Tallanma Eserler* "Seçilmiş Eserler" adlı kitabı Rozi Muhammediyev'in aktarmasıyla Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 192). 1945 yılında E. Hidayetov'un *Sadir Palvan* adlı kitabı yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 192). 1949 yılında İ. Sattarov'un *Nur Bağ Qizi* "Nur Bağ Kızı" adlı destanı; K. Hasanov'un *Kenje* "Sonuncu" adlı şiir kitabı; K. Hasanov ve A. Şemikızı tarafından derlenen *Uygur Xelq Edebiyatı* "Uygur Folkloru"; Gafur Gulam'ın *Tallanğan Şéirlar* "Seçilmiş Şiirler" adlı eserleri yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 193). 1950 yılında Ö. Muhammedi'nin *Eğir Künlerde* "Ağır Günlerde" adlı hikâyesi; K. Hasanov'un *Uygur Ananiliri* "Uygur Gelenekleri" adlı şiir kitabı; İ. Sattarov'un *Yaşlığım* "Gençliğim" adlı şiir kitabı; C. Muftul tarafından derlenen *Uygur Xeliq Çöçekliri* "Uygur Halk Masalları" adlı kitabı yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 193).

Bu yıllarda ilçenin gazete ve dergilerinde şiir, makale, deneme, hikâye gibi türlerde eserler de basılmıştır (Sadvakasov 1986: 155).

1951 yılında Ö. Muhammedi'nin *Şéirlar* "Şiirler", İ. Sattarov'un *Yaşlığım* "Gençliğim", N. Bosakov'un *Yeñilmes Küç* "Yenilmez Güç", L. Mutellip'in *Jillarğa Javap* "Yıllara Cevap", M. Molohov'un *Ular Veten Üçün Jeñ Qildi* "Onlar Vatan İçin Savaştı", S. Eyni'nin *Ötmüştin* "Geçmişten" adlı eseri yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 193).

1952 yılında Kazakistan Sovyet Yazarları Cemiyetinin yanı sıra Uygur Yazarlarının Bürosu kurulmuştur (Komisyon 1967: 193).

2.1.3. Sosyalist Realizm Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı (1956-1990)

1953 yılında Stalin ölmüştür. 1956 yılında yapılan Komünist Partisinin Yirminci Kurultayında Stalin ve dönemi şiddetle eleştirilmiş, o dönemde cezalandırılan ve mahkûm edilen hemen hemen herkese itibarı iade edilmiştir. Sovyetlerde bir yumuşama dönemi başlamıştır (Koraş 2015: 26).

Batı Türkistan'daki Uygurların kültürel yaşamında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1950'li yıllarda bazı yenilikler görülmüştür. Bunlardan biri, 1952'de Kazakistan Yazarlar İttifakıyla birlikte Uygur Yazarlar Cemiyetinin de oluşturulmasıdır. Bir başka yenilik ise Kazakistan SSP Bilimler Akademi Dil Araştırmaları Enstitüsünde Uygur Araştırmaları Bölümünün kurularak Yeni Uygur Türkçesine, çağdaş Uygur edebiyatına ve Uygur tarihine yönelik araştırmaların başlamış olmasıdır (Sadvakasov 1986: 158). Bu yıllarda pek çok Uygur genç yükseköğretim kurumlarında eğitim almıştır. 1954 yılında Moskova'da düzenlenen Sovyet Yazarları 2. Konferansına Uygur yazarlarını temsilen K. Hasanov ve H. Abdullin katılmıştır. 1955 yılının Eylül ayında Abay Kazakistan Devlet Pedagoji Enstitüsünde beşeri bilimler üzerine uzman yetiştirmek amacıyla Uygur Bölümü açılmıştır. 25-28 Mart 1958 tarihinde Kazak SSC Bilim Akademisinin konferans salonunda Uygur okullarının müdürleri, ilmi müdürleri, Uygur dili ve edebiyatı öğretmenlerinin toplantısı olmuştur (Komisyon 1967: 194).

1957'de *Komünizm Tuği* gazetesi çıkmaya başlamış, Jazuşi Neşriyatı Yeni Uygur Türkçesiyle eserler basmaya başlamıştır. Uygur yazarlarının ve şairlerinin edebî eserleri basılmakla birlikte aktarma eserleri de yayımlanmıştır (Sadvakasov 1986: 158). 1958 yılının Ekim ayında Özbekistan Devlet Güzel Edebiyat Neşriyatı, Asya ve Afrika Yazarlarının Taşkent Konferansı nedeniyle Murat Hemrayev tarafından derlenen *Şincan Şairleri* “Şincan Şairleri” adlı kitap yayımlanmıştır. Eser Uygur lehçesinden Özbek Türkçesine Edhem Rehmet ve Hosman Memetahunov tarafından aktarılmıştır (Komisyon 1967: 196). 1960 yılının Eylül ayında Hosman Memetahunov'un *Uygur Edebiyatı Klassikiliri* “Uygur Edebiyatı Klasikleri” adlı kitabı Özbek Türkçesiyle yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 197).

Bu yıllarda yaşanan önemli olaylardan bir diğeri 1956 yılının Eylül ayında bir grup Uygur Özerk Bölgesi Kültür ve Sanat erbabının Almatı'ya ziyarette bulunmasıdır (Komisyon 1967: 194).

Mesumcan Zulpikar'ın *Kona Mektep* “Eski Okul”, Camal Bosakov'un *Bovaylar Kalbi* “Dedeler Kalbi”, *Gördin Qaytqan Hetemqul* “Mezardan Dönen Hetemkul” gibi hikâyeleri basılmıştır. 1955'de *Dostluk* “Dostluk” adlı hikâye kitabı yayımlanmıştır. 1956'da Hizmet Abdullin'in *Gülstan* “Gülstan” adlı uzun hikâye kitabı okuyucusuyla buluşmuştur (Sadvakasov 1986: 157, 166-167). 1960'lı yıllardan sonra Hizmet Abdullin'in *Muhebbet ve Nepret* “Sevgi ve Nefret”, K. Tohtemov'un *Addiy Kişiler* “Sıradan İnsanlar”, Yüsü İlyas'ın *Xoşnilar* “Komşular”, Ehmecan Haşirov'un *Solmas Gül* “Solmaz Gül” gibi hikâye kitapları yayımlanmıştır. Hizmet Abdullin, Camal Bosakov, Ziya Semediy, Turgan Tohtemov gibi yazarların *Köçken Yultuz* “Kayan Yıldız”, *Yalqun* “Alev”, *Bir Tal Papiros* “Bir Tane Sigara”, *Kona Tügmen* “Eski

Değirmen” gibi hikâyeleri de çağdaş Uygur edebiyatının ürünleridir (Sedvakasov 1986: 192-201).

Batı Türkistan’daki çağdaş Uygur edebiyatının gelişimi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızlanmıştır. 1950’li yılların başında Ş. Raşidov’un *Ğaliplar* “Galipler”, V. Katayev’in *Polk Oğli* “Alayın Oğlu”, E. Koşevaya’nın *Oğlum Toğriliq Hékaye* “Oğlum Hakkında Hikâye” adlı kitabı basılmıştır (Komisyon 1967: 193-194). 1958’de Ö. Muhammedi’nin *Şeir ve Hékayiler* “Şiir ve Hikâyeler”, İ Sattarov’un *Tallanma Eserler* “Seçme Eserler”, H. İskenderov’un *Tallanma Eserler* “Seçme Eserler”, H. Abdullin’in *Anayet* “Anayet”, H. Hemrayev’in *Jürek Sirliri* “Yürek Sırları” adlı kitapları yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 196).

1960’lı yıllarda Kazakistan Bilimler Akademisinde Uygur Araştırmaları Bölümü açılmış, böylece Batı Türkistan’daki Uygur Edebiyatı üzerine yapılan araştırmalar daha da gelişme imkânı bulmuştur. Uygurlarla ilgili araştırma yapan ilim adamları tarafından *Uygur Sovet Edebiyatı Tarixiniñ Oçerkliri* “Uygur Sovyet Edebiyatı Tarihinden Bilgiler”, *Uygur Edebiyatı Folkloridiki Janlar* “Uygur Halk Edebiyatındaki Türler”, *Uygur Edebiyatiniñ Qisqıçe Tarixi* “Uygur Edebiyatının Kısa Tarihi”, *Uygur Sovet Edebiyatiniñ Tarixi* “Sovyet Uygur Edebiyatı’nın Tarihi” gibi eserler yayımlanmıştır (Bavdunov 2001: 5-6). Uygur Araştırmaları Bölümü Uygur dili üzerine de çalışmalar yapmış, kitaplar yayımlamıştır. 1961 yılı Temmuz ayında Kazak SSC Bilim Akademisinin neşriyatından yayımlanan *Uygur Filologiyasi Mesililiri* “Uygur Filolojisi Meseleleri” adlı kitap Uygur dili ile ilgilidir (Komisyon 1967: 197).

1963 yılının Nisan ayında Kazakistan Yazarlar Cemiyetinde Uygur edebiyatının durumu ve geleceği hakkında konferans düzenlenmiş, çağdaş Uygur edebiyatı ve Uygur yazarlarının edebî hayatları üzerine konuşmalar yapılmıştır (Komisyon 1967: 198).

1963 yılında Kazak SSC Yüksek Konseyi tarafından Kadir Hasanov, doğumunun 50. yılı ve Sovyet Uygur edebiyatına katkıları dolayısıyla saygı ödülü almıştır (Komisyon 1967: 198).

Bunun dışında bazı tez çalışmaları da yapılmıştır. 5 Kasım 1963 yılında Özbekistan Bilim Akademisinde Hosman Memetahunov *19. Esirde Yaşığan Uygur Şairi Bilal Nazimniñ Hayati ve İjadi* “19. Yüzyılda Yaşayan Uygur Şairi Bilal Nazim’in Hayatı ve Edebî Faaliyetleri” adlı tezini savunmuştur. 16 Kasım 1964 yılında Kazakistan Bilim Akademisi’nde Kurvan Tohtemov *Uygur Sovet Prozisiniñ Şekillinişi ve Tereqqiy Etişi* “Sovyet Uygur Nesrinin Şekillenışı ve Gelişimi” adlı tezini savunmuştur. 9 Haziran 1965’te Kazakistan Bilim Akademisi’nde Patigül Sabitova *Uygur Edebiyatida İjabiy Kehrıman* “Uygur Edebiyatında Olumlu Kahraman” adlı tezini savunmuştur (Komisyon 1967: 198-199).

Batı Türkistan sahasında 1950'li yıllarda şiirler nicelik ve nitelik bakımından gelişme göstermiştir. Sovyetlerin yeni ekim yerleri oluşturma ve toprağı işleme programlarının uygulanmasıyla beraber Uygur edebiyatı da bu konuları ele almıştır. Hezim İskenderov, İliya Behtiya gibi şairler toprağı işleme, çiftçinin hayatı, çalışkanlık gibi konularda eserler yazmıştır. Vatan konusu, bu yıllarda da kaleme alınmıştır. Helil Hemrayev'in *Vetendin Yaxşi Yar Bolmas* "Vatandan Daha İyi Yar Olmaz", *Veten Toğrisida Naxşa* "Vatan Hakkında Şarkı", İliya Behtiya'nın *Veten* "Vatan", Rozi Kadiriy'in *Kün Patmas Alem* "Gün Batmaz Alem" gibi şiirlerinde Çin idaresi altındaki anayurtlarına olan özlem işlenmiş, Uygurlara güzel bir hayat verdiğinden bahsedilerek Sovyetler Birliği methedilmiştir. Bu dönemde Nuzugum, Sadir Pehlivan gibi tarihî şahısların konu edildiği eserler yazılmış ve sahnelerde gösterilmiştir (Sadvakasov 1986: 160-163). Hiciv şiirleri de yazılmıştır. H. İskenderov, İ. Behtiya, N. Hesen bu türün önde gelen temsilcileridir (Sadvakasov 1986: 160-163).

1940'lı yıllarda hikâye ve roman türünde dile getirilecek bir eser ortaya çıkmamışken 1950'li yıllarda hikâye sayısının artmaya başladığı görülmüştür. 1972 yılında kabul edilen Komünist Partinin "Edebî ve Bedii Tenkit Hakkındaki Karar"ı çerçevesinde edebiyatın ve sanatın gelişimine bağlı olan tenkit ve edebiyatın görevleri tespit edilerek mevcut eksikliklerin giderilmesi için yapılması gerekenler belirlenmiştir. Bu karar üzerine Sovyetler Birliği Yazarlar Cemiyetinde ve Kazakistan Yazarlar Cemiyetinde Sovyetler Birliği'ndeki edebiyat bütünüyle değerlendirilmiş, edebiyatın partiye ve halka ait olması hususunda mücadeleyi güçlendirme, bedii beceriyi yükseltme üzerinde durulmuştur. Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin daha sonraki toplantılarında Uygur edebiyatı konusu ele alınmıştır (Sadvakasov 1986: 177). Uygur edebiyatı, yayın hayatına devam eden gazeteler, dergiler ve yayınevleri aracılığıyla okuyucularına pek çok eser sunmuştur. Batı Türkistan'daki diğer Türk boyları, aktarılmış Uygur edebî eserleri ile tanışmıştır. Yine sosyalist realizm edebî muhitinde devrin taleplerine uygun eserler nazım, nesir, deneme, drama türleriyle devam etmiştir. Bunların dışında Çin idaresi altındaki anayurtlarına olan duyguları yansıtan eserler yoğunluk kazanmıştır. Bu tür eserler özellikle Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde doğmuş büyümüş, daha sonra göç ile Batı Türkistan'a yerleşen A. Rozi, B. Erşidinov, Uçkun, A. Kutlukov, M. Hemrayev gibi yazar ve şairlerin eserlerinde daha çok kendini belli etmiştir. Bu eserlerde halkın kaderi, gelecek ve geçmiş üzerine düşünceler, üzüntüler, ayrılık acısı ve özlem duyguları ön plana çıkmıştır. Batur Erşidinov'un *Ana Yer* "Ana Yer" adlı şiiri bu duyguları yansıtırken *Russiyeye Medhiye* "Rusya'ya Methiye" adlı şiiri ikinci vatani olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne olan övgüyü ve şükranlarını dile getirmiştir (Sadvakasov 1986: 182).

1934 yılında M. Hemrayev'in *Dolqunlar Arisida* "Dalgalar Arasında" adlı romanı Taşkent'te yayımlandıktan sonra uzun bir süre bu türün devamı

gelmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş toparlanan ve gelişme gösteren Uygur edebiyatı Hizmet Abdullin, Camalidin Bosakov, Ziya Semedi gibi yazarların emekleriyle adı anılacak romanlara sahip olmuştur. H. Abdullin'in *Turpan Teveside* "Turfan'a Ait Yerlerde", *Teğdir* "Kader" adlı romanları 1960'lı yılların başında yayımlanan ve Çin idaresi altındaki Uygurların hayatını konu alan eserlerdir. Ziya Semedi'nin *Jillar Siri* "Yılların Sırrı", *Mayimhan* "Mayimhan" adlı romanları da aynı konulara temas etmiştir. *Jillar Siri* romanı 1931-1934 yıllarında patlak veren Hocaniyaz Hacı başkanlığındaki Kumul Ayaklanması'nı anlatmıştır. Abdullin'in *Jutdaşlar* "Yurttaşlar" adlı romanı İkinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar olan süreçte cephede ve cephe gerisinde yaşananları konu almıştır (Tohtemov 1980: 15-32). Yine romanlara örnek olarak M. Zulpikarov'un *Lutpulla Mutellip* "Lutpulla Mutellip", M. Roziyev'in *Kün ve Tün* "Gün ve Tün", K. Tohtemov'un *Jağistayliqlar* "Çağıstaylılar", T. Tohtemov'un *Aq Yégin* "Ak Yağış" adlı eserlerini anmak mümkündür (Sadvakasov 1986: 210).

Türkistan edebiyatında "povest" olarak adlandırılan uzun hikâyeler, Uygur edebiyatında 1930'lu yıllarda görülen M. Hemrayev'in *Égir Künlerde* "Ağır Günlerde", N. İsrailov'un *Künler* "Günler", *Qizil Tuğ Nişani* "Kızıl Bayrak Hedefi", T. Hesen'in *Zulum Oçığida* "Zulüm Ocağında" adlı eserleriyle varlığını belli etmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise H. Abdullin'in *Yarkent Navasi* "Yarkent Nevası", Z. Semediy'in *Örük Gülligen Çağda* "Kayısı Çiçek Açtığı Zaman", C. Bosakov'un *Seher Selkini* "Seher Esintisi", E. Aşirov'un *Keçmes Köñlüm* "Geçmez Gönüm" adlı eserleriyle gelişerek devam etmiştir (Sabitova 1980: 60, 68).

Uygur millî draması oluşumunu ve gelişimini "Kök Köynekler" olarak adlandırılan tiyatro grubuna borçludur (Sadvakasov 1986: 21). 1918 yılında Sovyet hâkimiyeti Uygurların yaşadıkları bölge olan Yettesu'ya yerleştikten hemen sonra Verniy şehrinde "Azınlık Milletler Kulübü"nü tesis etmiştir. İsmayil Tayirov'un girişimleriyle kurulan "Uygur Drama Kurjiki", bu kulüpte oyun sergilemiştir. İlk etapta Tayirov, Drama Kurjiki'nde görev alan gençlerin sahne gösterisi için birkaç Özbek dramasını Yeni Uygur Türkçesine aktarmıştır (Kadirov 1987: 89). 1919'da Abdulla Rozibakiyev'in kaleme aldığı *Mensepperes* "Koltuk Sevdalısı" adlı komedi sahnelenmiştir. Fakat son zamanlarda bu eserin orijinali bulunamamıştır (Sadvakasov 1986: 21). 2 Aralık 1924 yılında Almatı'da Burhan Kasimov'un *Teleysiz Künler* "Şanssız Günler" adlı üç perdelik draması sahnelenmiştir (Komisyon 1967: 187).

Drama eserleri, sahnelemenin aktif olarak devam etmesiyle süreklilik arz etmiştir. Pek çok drama eseri yazılmış ve sahnelenmiştir. 1934 yılında mesleki olarak tiyatro oluşturulduktan sonra Calal Asimov ile A. Sadirov'un ilk müzikal draması *Anarxan* "Anarhan" ortaya çıkmıştır (Sadvakasov 1986: 52). 1958 yılının Haziran ayında Uygur müzikal tiyatrosu sahnesinde A. Mehpirov'un

Sadir Palvan “Sadir Pehlivan” adlı draması sahnelenmiştir. 1961 yılının Ekim ayında Uygur müzikal tiyatrosunun sahnesinde K. Hasanov, S. Başoyan, L. Smolaninova’nın *Hayat Yoli* “Hayat Yolu” adlı komedisi sahnelenmiştir. 23 Ocak 1963 yılında Uygur müzikal tiyatrosunun sahnesinde M. Zulpikarov ile S. Hasanov’un *Doxtur Kerekmu* “Doktor Lazım mı?” adlı komedisi sahnelenmiştir (Komisyon 1967: 196-198). Jazuşı Neşriyatı tarafından 1978 yılında yayımlanan *Piesilar* “Piyesler” bu alanda yayımlanmış eserlerdendir. Ehmetcan Kadirov’un yayıma hazırladığı bu kitapta C. Asimov ile A. Sadirov’un *Anarxan* “Anarhan”, İ. Sattarov ile V. Diyakov’un *Ğerip ve Senem* “Garip ile Senem”, Ziya Semediy’in *Laşman* “Gurbetçi İşçi”, Hizmet Abdullin’in *Şavqun* “Gürültü”, C. Bosakov’un *Qaynam* “Gırdap”, E. Aşirov’un *Ölmes Bolup Tuğulğanlar* “Ölmes Olarak Dünyaya Gelenler”, M. Zulpikarov ile S. Hasanov’un *Doxtur Kerekmu?* “Doktor Lazım mı?”, İ. Muhlisov’un *Nesirdin Ependi Qaşqarda* “Nesrettin Efendi Kaşgar’da”, Ş. Şavayev’in *Séniñ Qara Közliriñ* “Senin Kara Gözlerin” adlı dramaları yer almıştır (Kadirov 1978: 1-354).

Bu yıllarda Uygurlara ait olmayan süreli yayımlarda Uygurlarla ilgili yazılara yer verilmiştir. Örneğin 1962 yılının Mart ayında edebî ve siyasi dergi *Prostor*’un 3. sayısı Uygur kültürüne ayrılmıştır. Bu sayıda Uygur yazar ve şairlerin seçme eserleri ile Uygur tarihi, Uygurların o günkü durumu, Batı Türkistan Uygur edebiyatı, Uygur müzik ve sahne sanatı üzerine makaleler yayımlanmıştır (Komisyon 1967: 197).

Batı Türkistan’da yazma ve düşünme özgürlüğüne hasret kalan Uygur yazarlar ve şairler 1940’lı, 1950’li, 1960’lı yıllarda hatta 1970’li yıllarda bile takibe alınmış, kimileri göç etmek zorunda kalmıştır (Mollavutov, Reyhanov 2013: 254).

2.1.4. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Uygur yazarlar ve şairler, bağımsız Cumhuriyetlerde eserler vermeye devam etmiştir.

2.1.4.1. Kazakistan Sahasında Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı

Batı Türkistan’da gelişen Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinin ve Uygur edebiyatına ait kıymetli eserlerin büyük çoğunluğu Kazakistan sahasında bulunmaktaydı. Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra mevcut edebî gelenek devam ettirilmiştir. Bağımsızlıktan önceki dönemde eserleri ile ün kazanan Ehmetcan Haşirov, Abdugopur Kutlukov, Elahun Celil, Ekrem Eehmetov, Şevket Nezeri, Gülbehrem Hoşayeva, Telman Nurahunov gibi isimler edebî hayatına bağımsız Kazakistan’da devam etmişlerdir. Bu yazar ve şair kadrosuna Alimcan Bavdinov, Abduveli Sadirov, Mehemmetimin Obulkasimov Almasbek, Şairem Baratova, Patigül Mehsetova gibi yazar ve

şairlerin katılmasıyla mevcut kadro daha da zenginleşmiştir. Bu yazarların ve şairlerin önemli bir kısmı Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidirler.

Kazakistan'daki Uygurlar şiir, hikâye, uzun hikâye, roman, drama gibi türlerde eserler vermektedirler.

1956 yılından itibaren Yeni Uygur Türkçesiyle basım yapan Jazuşi Neşriyatı kapanmıştır. Günümüzde Uygur yazarların ve şairlerin edebî eserleri daha çok *Uygur Avazi* gazetesinde ve Mir Neşriyatında basılmaktadır. Bunun dışında Uygur okullarının dil ve edebiyat ders kitapları Mektep Neşriyatında basılmaktadır. Uygur aydınlarının bazı eserlerinin bu neşriyatlardan farklı neşriyatlarda basıldığı da bilinmektedir. Mir Neşriyatı kitap basmanın yanında *Uygur Pen*, *Ğunçe* gibi dergileri de çıkartmaktadır. Kitapları Kiril alfabesiyle ve Uygur Özerk Bölgesi'nde kullanılan Arap alfabesiyle yayımlanmaktadır.

Kazakistan'daki eğitim müfredatı gereği lise bitene kadar Yeni Uygur Türkçesiyle eğitim verilen okulların dersleri artık lise aşamasında Kazak Türkçesiyle, İngilizce, Rusça ve Yeni Uygur Türkçesiyle verilmeye başlanmıştır. Uygur dili ve edebiyatı ders kitaplarında Çin idaresi altındaki Uygur Özerk Bölgesi'nde gelişen Uygur edebiyatının da yer aldığı, Uygur öğrencilerin Kazakistan merkezli Batı Türkistan'da gelişen edebiyat yanında Uygur Özerk Bölgesi'nde gelişen Uygur edebiyatının önemli temsilcilerini ve edebî eserlerini de öğrenmekte oldukları gözlemlenmiştir.

İlahun Celil'in *İparhan* "İparhan", Ekrem Ehmetov'un *Sirliq Muhebbet* "Gizemli Sevgi", Gülbehrem Hoşayeva'nın *Men Sëni Qiyalmaymen* "Ben Sana Kıyamam", *Nerdesen Bexit* "Nerdesin Baht", Mesumcan Zulpikar'ın *Hëkayiler* "Hikâyeler" adlı kitabı, Taşpolat Nametov'un çocuk edebiyatına ait eserlerinden oluşan *Solmas Çëçekler* "Solmaz Çiçekler", *Köz Munçaq* "Nazar Boncuğu" adlı kitapları, Abliz Hezim'in *Qutluq Qoňgiraq* "Kutlu Zil" adlı eleştiri makalelerinden oluşan kitabı, İlahun Hoşur'un şiir ve nesirlerden oluşan *Éytsam Tilim Köyidu Éytmisam Dilim* "Söylesem Dilim Yanar Söylemesem Kalbim" adlı kitabı, Ekrem Ehmetov'un müzikal komedi türünde olan *Afriqiliq Köyoğul* "Afrikalı Damat" adlı kitabı, Şairem Baratova'nın *Şatliqqa Teşnaliq* "Mutluluğu Arzu Etmek" adlı şiir kitabı, Bilkis Semedi'nin Ziya Semedi'yi konu alan *Mezkur Vaqielerniñ Tirik Guvaçisi* "İşbu Olayların Canlı Şahidi" adlı eseri, Hakimcan Hemrayev ile Senem Hemrayev'in yayıma hazırladığı Helil Hemrayev'in eserlerinden oluşan *Men Tirik Tuğulğan Öz Jutum Bilen* "Ben Canlı Doğmuşum Öz Yurdumla" adlı çalışması, Şemsidin Abdurehim'in hem Kiril hem Arap alfabesiyle yayımlanan *Tallanma Maqalilar* "Seçme Makaleler" adlı kitabı, Adilcan Zulyarov'un Uygur kültürü üzerine hazırladığı *Yettisu Uyğurliri* "Yettesu Uygurları" adlı kitabı, İliya Behtiya'nın *Mëniñ Bilen Muñdaşqin* "Benimle Dertleş" adlı şiir kitabı bağımsız Kazakistan'da basılan eserlerden bazılarıdır. Ehmetcan Aşirov'un "İdikut" romanı, Ekrem

Ehmetov'un *Maxmut Qaşqari* adlı tarihî draması, Gülbehrem Hoşayeva'nın bazı hikâyeleri, Almasbek Obulkasimov'un şiirleri Türkiye okurlarına ulaşan eserlerin başında gelir. Şairem Baratova, Abdulcan Aznibakiyev, Zuhra İsidullayeva, Sabirem Enverova gibi yazar ve şairler de bu coğrafyada eserler vermektedir.

2.1.4.2. Kırgızistan Sahasında Gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı

Sovyetler Birliği'nin varlığını sürdürdüğü yıllarda Kırgızistan'da basın yayın gelişmemiştir. Kırgız Türkçesiyle kaleme alınan şiirler, makaleler Kazak Türkçesiyle yayımlanan gazetelerde Kırgız Türkçesiyle basılmıştır. 1919-1924 yılları arasında Almatı'da *Kömek* adlı Kazak Türkçesiyle yayımlanan gazetede ve Taşkent'te *Ak Col* gazetesinde, *Şolpan*, *Cas Kayrat* dergilerinde genç Kırgız yazarlar Kasım Tıstanov, Sıdık Karaçev, O. Lapesov, A. Tokombaev, K. Bayalınov, C. Tülögabilov, İ. Kudaybergenov, M. Bayçerikov'un şiirleri ve öyküleri yayımlanmaya başlamıştır (Söylemez 2013: 122). Kırgızistan'da yaşayan Uygurların da uzun bir süre yayın organları olmamıştır. Özbekistan'da ve Kırgızistan'da yaşayan şairlerin ve yazarların eserleri Kazakistan Uygur Neşriyatında basılan edebî kitaplarda yer almış ve bazı şahısların eserleri ayrıca kitap olarak yayımlanmıştır. Kazakistan'da 1957 yılında *Kommunizm Tuği*, 1970 yılında *Yeñi Hayat* gazeteleri yayımlanmaya başlamış; çok sayıda yazarın şiir, deneme, hikâye, uzun hikâye ve romanlarından parçalar bu gazete sayfalarında yer almıştır (Bavdunov 2001: 6).

Kırgızistan'da Uygur edebiyatı 1970'li yıllarda kendini belli etmeye başlamıştır. 1954 yılından itibaren Çin'in izlediği politika doğrultusunda Uygur Özerk Bölgesi'nden Özbek, Kazak, Kırgız gibi halkların yanı sıra Uygurlar da Batı Türkistan'a göç etmişlerdir. Bunların arasında Muhemmet Sidik Noruzov (1922-1992), İbrahimcan İliev (1933-1996), Camal Kasim (1935-2000), Manap Kasim, Abdurehim Rahman, Mehemmetcan Yasin (Buğda) gibi Uygur yazarlar ve şairler de vardır. Bu aydınlar Kırgızistan'da Uygur yayınevi olmadığı için ilk olarak eserlerini Kazakistan'da çıkan *Kommunizm Tuği* ve *Yeñi Hayat* gazetelerinde, bazı eserleri ise Almatı'da kitap olarak yayımlamıştır. 1972'de İsrail İbragimov'un *Memetbaqiniñ Bexti* "Memetbaki'nin Bahtı" adlı uzun hikâyesi, Abdusalam Gappar'ın *Méniñ Qarçuğam* "Benim Kartalım" adlı hikâyesi Kırgızistan'da yayımlanmıştır. Hikâye ve uzun hikâye türünün bir arada bulunduğu bu kitaplara 1980'de *Arşañ* "Kaplıca" adlı eser eklenmiştir. 1980'li yıllarda Nesirdin Davut, Muzeppehan Kurban, Mehemmetcan Yasin, Heyrinisa Turdi, Abliz Rozi, Ezimcan Nizamiy gibi Uygur şairler ve yazarlar Kırgızistan'da eserler vermiştir (Bavdunov 2016: 1-4). Bu şairlere ve yazarlara daha sonraki dönemlerde Abdusalam Gappar, Kasimcan Eysa gibi isimler katılmıştır (Bavdunov 2001: 7).

24 Haziran 1991 tarihinde Bişkek'te Kırgızistan Yazarları Cemiyeti ile beraber Uygur Yazarları Bölümü de kurulmuştur. Şair Camalidin Kasim'in başkanlığındaki bu edebî toplulukta Kırgızistan'da yaşayan şairler, yazarlar, gazeteciler ve âlimler yer almıştır (Bavdunov 2001: 7).

31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Kırgızistan'da yaşayan Uygurlar kendi geleneklerini, dilini, edebiyatını, tarihini ve medeniyetini geliştirmeye başlamışlardır. Uygur Edebî Topluluğu bu dönemden itibaren etkinliğini arttırmıştır. Kırgızistan'daki Uygur yazarların ve şairlerin eserleri ilk olarak *Ümütüm Meniñ Ata Yurt* "Umudum Benim Ata Yurt" (1994) adıyla bir kitapçık şeklinde Kırgız Türkçesiyle yayımlanmıştır. Bunun ardından Abdusalam Gappar'ın *Köñül Sanduğidiki Oylar* "Gönül Sandığındaki Düşünceler", *Kakkuk Bolup Sayridim* "Guguk Olup Öttüm", Nuraniye Kemberova'nın *Arşañ* "Kaplıca", Heyrinisa Turdi'nin *Can Sirim* "Can Sırrım", Kasimcan Eysa'nın *Jürektin Tamğan Tamçılar* "Yürekten Damlayan Damlalar" gibi hikâye ve şiir kitapları Kırgız şairi Marhabay Amatov'un aktarmasıyla Kırgız Türkçesiyle yayımlanmıştır (Bavdunov 2001: 7-8).

Kırgızistan Uygurlarına ait 1994 yılında *İttipaq* gazetesi, 1997 yılında ise *Vijdan Avazi* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete sayfalarında Kırgızistan'da yaşayan şairlerin ve yazarların şiir, hikâye ve denemeleri yayımlanmıştır. Aynı zamanda bu devirde bazı şairlerin ve yazarların eserleri Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmaya başlamıştır. Kasimcan Eysa'nın *Jürektin Tamğan Tamçılar* (1999), Abdurehim Rahman'ın *Rubailar* "Rubailer" (2000) adlı eseri Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan eserlerdendir (Bavdunov 2001: 8).

Kırgızistan'da yaşayan Uygur şairler ve yazarlar, nazım ve nesrin çeşitli türlerinde verdikleri eserlerle Uygur halkının yürüttüğü millî özgürlük mücadelesini, demokrasiyi, vatan ve halk sevgisini işlemişlerdir (Bavdunov 2001: 8).

Bugün Kırgızistan'da edebiyat ile meşgul olan şairlerin ve yazarların eserleri Yeni Uygur Türkçesiyle, Kırgız Türkçesiyle, Rusça ve diğer dillerde yayımlanan çeşitli gazete ve dergilerde yer almış ve müstakil kitap olarak yayımlanma imkânına ulaşmıştır. Yani Kırgızistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Uygur halkının edebiyatı, Kırgızistan Uygur edebiyatı olarak şekillenmiş; yazarlar sayıca az olsa da Kırgızistan Uygur edebiyatının gelişmesi için önemli çalışmalarda bulunmuşlardır (Bavdunov 2001: 8-9). Bu çalışmalar neticesinde 2001 yılında Kırgızistan Millî Üniversitesi Entegrasyon Enstitüsü Uygur Filoloji Fakültesi tarafından Bişkek'te *Qirğizistan Uyğurliriniñ Edebiyati* "Kırgızistan Uygurlarının Edebiyatı" adlı eser yayımlanmıştır. Bu eser,

Kırgızistan sahasındaki Uygur yazarları, şairleri ve onların eserleri hakkında bilgi veren ilk kitap olma özelliğine sahiptir (Bavdunov 2001: 1).

2.2. Çağdaş Uygur Edebiyatının Diğer Ülkelerdeki Durumu

Orta Doğu'daki çeşitli ülkelere 1949 öncesinde yerleşmiş olan Uygurlar bulunmaktadır. Bu coğrafyada edebî eserler oluşturan Uygurlar arasında Bedia Davut Kaşgari de vardır. Şiirlerini Arapça ve İngilizce olarak kaleme alan şairin şiir kitapları Dancaya ve Almancaya çevrilmiştir. "Ulaşılmaz Lotus" adlı eserini kendisi İngilizceye çevirmiş, böylece Bedia Kaşgari kendi eserini başka bir dile çeviren ilk Uygur kökenli Suudi kadın unvanını kazanmıştır (Kaşgari 2001: kapak; Aşçı 1996: 48-51).

Yüzyıllar boyunca değişik aralıklarla farklı sayılarda politik ve kültürel sebeplerle Türkiye'ye yerleşen Uygurlar bulunmaktadır. Ancak çağdaş Uygur edebiyatına ait edebî eserlerin nadir de olsa 1980 sonrası ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneklerin başında Uygur Özerk Bölgesi'ndeyken öğretim üyesi kimliğinin yanında şair kimliğiyle de tanınan S. Mahmut Kaşgarlı gelir. Kaşgarlı 1982 yılında Türkiye'ye göç eden bir aydındır. Şiir kitaplarından biri 1999 yılında Bayrak Matbaası tarafından yayımlanan *Arman* "Arzu" adını taşır. Muhaceretteki Uygurların edebî hayatına katkıda bulunan Taklamakan Uygur Neşriyatı, 1995 yılında kurulan ve 2000 yılından itibaren İstanbul'da aktif olarak faaliyet gösteren bir yayınevi olup Kaşgarlı'nın bir başka şiir kitabı ise bu yayınevi tarafından 2008 yılında *Teñritağ Sadaliri* "Tanrıdağının Sesi" adıyla yayımlanmıştır.

Abdulhekim Baki İltebir'in "Özgürlük İsteyen Anne", *Küreşçan Ecdadlar* "Mücadeleci Ecdatlar" (2012), Muhemmet Kasim Damollam Hesreti'nin *Nicat Yoli* "Kurtuluş Yolu", Ehmet İgemberdi'nin *Hicran Derdi* "Ayrılık Derdi" (2006), Memtimin Huşur'un "Nazugum", Tuygun Abduveli'nin *Közlimde Mügdeydu Quyaş* "Gözlerimde Uyukluyor Güneş" adlı kitabı Taklamakan Uygur Neşriyatının bastığı edebî eserlerden bazılarıdır. Bu neşriyat, eserleri Yeni Uygur Türkçesi veya Türkiye Türkçesiyle yayımlamaktadır. Son zamanlarda İstanbul'da Uygurların Satuk Buğrahan Kitabevi, Kutadgu Bilig Kitabevi gibi yayınevleri kurulmuş olup, bu yayınevlerinde Taklamakan Uygur Neşriyatının yayınlarının yanı sıra Çin idaresi altındaki Uygur Özerk Bölgesi'nde yayımlanan eserler de bulunmaktadır.

Ehmetcan Osman, Uygur şiirinde bir akımın öncüsüdür ve edebî çalışmalarına Tuygun Abduveli gibi son zamanlarda yerleştiği Kanada'da devam etmektedir. Ehmet İgemberdi ve Söyüngül Canişef edebî çalışmalarına Avustralya'da devam etmektedir. Söyüngül Canişef'in hatıralarından oluşan iki kitabı "Göz Yaşlarıyla Islanan Topraklar" ve "Sökmeyen Şafaklar" Türkiye'de Türkiye Türkçesiyle yayımlanmıştır. "Göz Yaşlarıyla Islanan Topraklar" 1949 sonrası Uygur aydınların yaşadıklarına ışık tutan bir eserdir. Canişef'in *Âlemler Ara*

Seper “Âlemler Arasında Yolculuk” adlı fantastik romanı 2016 yılında Taklamakan Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Abdulhekim Baki İltebir, edebî hayatına şu an Amerika’da devam etmektedir. Bu şairler ve yazarlar 1980 sonrası göç etmiş aydınlardır.

Son yüzyılda Orta Doğu’ya, Türkiye’ye, Avrupa’nın değişik ülkelerine ve Amerika’ya göç eden Uygurlar ve onların günümüzdeki evlatları, Muhaceret Edebiyatı denilebilecek bir edebiyat oluşturamamışlardır. Bu nedenle seslerini duyuramamış, bulunduğu ülkelerde etkili olamamışlardır (Koraş 2015: 18-19).

3.BÖLÜM

3. EDEBÎ ŞAHSİYETLER

3.1. Abbas Moniyaz Türkiykan (1966-)

1966 yılında Aksu şehrinde dünyaya gelen yazar, ilkokul ve ortaokul eğitimini Aksu'da tamamladıktan sonra 1986 yılında Hoten Pedagoji Üniversitesi Dil ve Edebiyat Bölümü ön lisans programından mezun olmuş ve Aksu Şehri Bir Numaralı Liseye öğretmen olarak atanmıştır. 1992-1994 yılları arasında Şincan Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimi almıştır. Temmuz 2014'e kadar Aksu Şehri Bir Numaralı Lisedeki "uzman öğretmen, eğitim-öğretim araştırmacısı, alan sorumlusu" gibi görevlerine devam etmiştir. Bu tarihten sonra Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin mesleki yazarlık görevine terfi edilmiştir (Türkiykan 2015: 1).

Türkiykan'ın edebî hayatı 1984 yılında *Yéni Qaştéşi* dergisinde yayımlanan *Burç* "Mesuliyet" adlı hikâyesi ile başlamıştır. *Qonalğu Axşamları* "Konak Akşamları" yazarın 1994 yılında *Aqsu Edebiyatı* dergisinin 3. sayısında yayımlanan ilk uzun hikâyesidir. Daha sonra *Xasiyetlik Zémin* "Haysiyetli Zemin", *Razi Bolğın Raziye* "Hakkını Helal Et Raziya" gibi uzun hikâyeleri, *Azmas Ezitqular* "Azmaz Azanlar", *Şérin Çüşler* "Tatlı Rüyalar" gibi hikâyeleri okuyucusuyla buluşmuştur. Mensur şiir türünde de pek çok eser veren yazarın *Men Yaş Bağven* "Ben Genç Eğitimciyim" adlı ilk mensur şiiri 10. 9. 1988 tarihli *Aksu Geziti*'de yayımlanmıştır. 1998 yılı *Şincan Mediniyeti* dergisinin ilk sayısında yayımlanan *Paci'eniñ Yene Bir Yüzü* "Facianın Diğer Yüzü" ise hatıra türüne ait olan denemelerindendir. "Lise Dil ve Edebiyat Çalışma Kitabı" yazarın eğitim alanına kazandırdığı bir kitaptır. *Edebyat: Epsus, Epsus* "Edebiyat: Yazık, Yazık", *Dunyaviy Metbuatta Uyğurniñ Gépi* "Dünya Basımında Uygur" gibi eleştiri yazıları toplumda ses getirmiştir. *Baliliqtiki Süretler* "Çocukluktaki Fotoğraflar", *Hicran Pütükliri* "Ayrılık Mektupları", *Köz Xatirisi* "Göz Hatırası" gibi eserler denemelerinden bazılarıdır. Yazar yine *Haraqkeş* "Ayyaş", *Üç Ayal ve Bir Yaqiliq Kiyim* "Üç Kadın ve Bir Adet Giysi", *Ata Méhri* "Baba Sevgisi" gibi yirmiden fazla eseri Çince'den Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir. Bunlardan başka yazarın Özbek Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine aktardığı eserler de bulunmaktadır. Yazarın *Şérin Çüşler* "Tatlı Rüyalar" adlı hikâyesi Çinceye çevrilmiş ve *Xiyu Wenxue* dergisinin 2008 yılı altıncı sayısında yayımlanmıştır. Çinceye çevrilen bir başka eser ise *Akesu Wenxue* adlı derginin 2009 yılı beşinci ve altıncı sayılarında yayımlanan *Séhirlilik Muzdavan* "Sihirli Muzdavan" adlı mensur şiiri ve *Kéçidiki*

Naxşa Avazi “Gecedeki Şarki Sesi” adlı hikâyesidir. Yazarın eserleri üzerine pek çok eleştiri yazıları yazılmış olup Hüsen Naman’ın *Aksu Géziti*’nin 07. 12. 1999 sayısında yayımlanan *Azmas Ézitqulardiki Muveppeqiyetler* “Azmaz Azanlardaki Başarı”, Emecan Saymit’ın *Aqsu Edebiyatı*’nin 2000 yılı ikinci sayısında yayımlanan *Azmas Ézitqularğa Seper* “Azmaz Azanlara Yolculuk”, Rozi Sopi’nin *Şincan Edebiy Obzorçiliqi* dergisinin 2014 yılı ilk sayısında yayımlanan *Ğemgüzardin Tuğulğan Oylar* “Sevecenden Doğan Düşünceler” adlı yazıları bunlardan bazılarıdır (Türkiykan 2015: 2).

Türkiykan’ın *Razi Bolğın Raziye* “Hakkını Helal Et Raziya” adlı uzun hikâyesi 1992 yılında Uygur Özerk Bölgesi çapında dördüncüsü düzenlenen Hantanrı Ödülü’ne layık görülmüştür. *Küylar Közi* “Melodiler Gözü” adlı uzun hikâyesi ise 1997 yılında yedincisi düzenlenen aynı adlı ödüle layık görülmüştür. *Axırqi Ov* “Son Av” adlı romanı 2000 yılında Tarım Ödülü’nü almıştır. *Xarabati* “Harabati” adlı tarihî biyografik eseri 2006 yılında *Aksu Şehri 211 Kuruluşu Bir Yaxşi Eser Ödülü*’ne layık görülmüştür. Türkiykan, Orhan Pamuk’un “Pencerenin Arkasındaki Manzara” adlı hikâyesini Çince-den Yeni Uygur Türkçesine çevirmiş olup bu çevirisi 2011 yılında *Baiyulan Ödülü*’ne layık görülmüştür. *Saqalliq Bovaq* “Sakallı Bebek” adlı hikâye kitabı 2012 yılında *Zhejiang Kupası Ödülü*’ne layık görülmüştür (Türkiykan 2015: 2).

Yazar şu an Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesi olarak mesleki yazarlık görevini sürdürmektedir. Aynı zamanda Çin Azınlık Milleti Yazarlar Cemiyeti ve Aksu Şehri Yazarlar Cemiyetinin müdür yardımcısıdır (Türkiykan 2015: 2).

3.2. Abdugopur Kutlukov (1936-)

Abdugopur Kutlukov, 1936 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. O ilk olarak Beytula’daki dinî bir okulda eğitim almıştır. 1962 yılında Ürümqi şehri Pedagoji Enstitüsünün Filoloji Bölümünü bitirmiştir (Hemrayev 2016: 6).

1960’lı yılların başında üç yüz sayfadan oluşan (iki bin mısradan fazla) *Lutpulla Mutellip* manzum romanını kaleme almıştır fakat bu eseri basılamamıştır. Milliyetçilikle suçlandığından Almatı şehrine göç etmiştir (Hemrayev 2016: 6). 1962-1969 yılları arasında Almatı şehri Çelek ilçesi Bayseyit köyünde bir okulda Uygur dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmıştır (Komisyon 2004: 195). Ardından *Yéni Hayat* gazetesinde bölüm başkanı olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 453).

Kutlukov’un *Şincañ Ayalliri*, *Tarım* dergilerinde, *İli Géziti*’nde birçok şiiri yayımlanmıştır. İlk şiiri *Toyuñğa* “Düğününe” adlı şiirdir. 1965 yılında *Kommunizm Tuği* gazetesinde *Uygur Qizi* “Uygur Kızı” adlı şiiri yayımlanmıştır. 1967 yılında *Öçmes Yultuzlar* “Sönmez Yıldızlar” adlı şiir kitabı yayımlanmıştır (Hemrayev 2016: 6). Bu kitabını *Gül ve Köñül* “Gül ve

Gönül” (1969), *Zaytuna* “Zeytuna” (1971), *Asiya* “Asiya” (1973), *Erjürekter* “Korkusuzlar” (1977), *Çimangül* “Çimengül” (1979) adlı hikâye kitapları takip etmiştir. *Yar ve Diyar* “Yar ve Diyar” ise bir başka kitabıdır (Komisyon 2004: 195). Ayrıca *Çimengül* “Çimengül” gibi çocuklar için yazılan birçok fotoromanı yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 453).

Sadaqet Satirliri “Sadakat Satırları”, *Qiran Qismiti* “Delikanlının Kısmeti”, *Uygurstan* “Uyguristan”, *Obamağa Xet* “Obama’ya Mektup” *Seyyara Sergüzeştilliri* “Seyyara’nın Maceraları”, *Şair Otqa Oxşaydu* “Şair Ateşe Benzer”, *Muñluq Qebir* “Bunlu Kabir”, *Coñğar Bürkiti* “Cungar Şahini”, *Köçken Yultuz* “Kayan Yıldız”, *Uygur Qizi* “Uygur Kızı”, *Uygur Oğli* “Uygur Oğlu” gibi şiirleri vardır (Hemrayev 2016: 6).

Bazı eserleri Rusçaya çevrilmiştir. Bazıları ise Kazak, Karakalpak, Özbek lehçelerine aktarılmıştır (Komisyon 2004: 195). Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 453).

3.3. Abduhalik Uygur (1901-1932)

Abduhalik Abdurrahmanoğlu Uygur 9 Şubat 1901 yılında Turfan’da tüccarlıkla uğraşan tahsilli bir ailede dünyaya gelmiştir (Aliyeva 2012: 186). Babası Abdurrahman Mehsum Hacı eğitilmiş, yeniliklere açık bir kişi olduğu için oğlunu küçük yaşlardan itibaren özenle yetiştirmiştir (Kasapoğlu Çengel 2013: 158). Beş yaşında okuma yazma öğrenen Uygur, on iki yaşında dinî mektebe gitmiştir. Burada Arapça ve Farsça öğrenerek klasik Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinin şiirlerini ve destanlarını okumuş ve kendi lirik şiirlerini yazmaya başlamıştır (Aliyeva 2012: 186). Daha sonra Turfan’da bulunan bir Çin okuluna gidip Çince öğrenmeye başlamıştır. Burada Çin edebiyatının klasik eserlerini okuyarak Çin edebiyatı ile tanışmış, ardından Karaşehir’deki bir Moğol okulunda Moğolca öğrenmiştir (Baran 2007: 198; İnyet 1998: 192). 1916 yılında dedesi Mahsum Hacı ile birlikte ticaret yapmak amacıyla Batı Türkistan’a gitmiş, Semey’de Rusça ve Tatar Türkçesi öğrenmiştir (İnyet 2007: 4). Ardından 1923 yılında arkadaşları ile birlikte tekrar Rusya’ya gidip üç yıl boyunca eğitim görmüş; Tolstoy, Maksim Gorki ve Lermontov gibi ünlü Sovyet şair ve yazarlarının eserlerini okumuştur (Baran 2007: 198).

Abduhalik Uygur, babasının geniş maddi imkânları sayesinde aldığı eğitimin sonunda Arapça, Farsça, Çince, Rusça ve Moğolcayı iyice ilerletmiş, bunun yanı sıra asrın modern ilimlerini takip edebilecek teknik bilgiye sahip olmuştur (Tezcan 2003: 19). Babasının ticari münasebetleri dolayısıyla yaptığı seyahatlere oğlu Abduhalik’i de götürmesi, onun dünyadaki sosyal gelişmeleri yakından görmesini ve farklı siyasi rejimler altında yaşayan milletlerle tanışmasını sağlamış, aynı zamanda kendi vatanının siyasi, iktisadi durumunu gezdiği bu ülkelerin durumu ile kıyaslamasına vesile olmuştur (Kaşgarlı 1990: 55). Bu geziler, Rusya’da gördüğü eğitim ve özellikle o dönemde Türkistan

coğrafyasında hızla yayılan cedid hareketi Abduhalik Uygur’u derinden etkilemiş, fikir dünyasının gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Yeşilçiçek, Sakallı 2013: 137).

Uygur, 1926 yılında Rusya’dan yurduna döndükten sonra halkı bilinçlendirmek amacıyla gazete ve dergi çıkarmak için yayınevi kurmak istemiş fakat yönetimin baskıları sonucu bu amacını gerçekleştirememiştir (Aliyeva 2012: 187; Tezcan 2003: 23). 1927 yılında Turfan’da, Mahsut Muhiti ve İskender Hoca gibi kişilerle birlikte “Akartış Birleşmesi” (Aydınlanma Teşkilatı) adı altında bir ilim derneği kurarak eğitim faaliyetlerine girişmiştir. Önce Turfan’da okul açmıştır. Bu okullarda yetişen öğrencilerinin bir kısmı daha sonra Sovyetler Birliği’ne giderek eğitim almış, Uygur halkının eğitim seviyesinin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır (Aliyeva 2012: 187).

Abduhalik Uygur’un halkın millî uyanış ve mücadele gücünü destekleyen siyasi nitelikli şiirleri, dönemin yöneticilerini rahatsız ettiği için şiir yazması ve halkın onun şiirlerini okuması yasaklanmıştır. O, bunun üzerine 1932 yılında *Oyğan* “Uyan”, *Açıl* “Açıl” gibi bazı şiirlerini kumaşa yazarak sokaklara asmış ve bu şekilde baskılara karşı koymuştur (Aliyeva 2012: 187-188).

1930’lu yılların başında Kumul Ayaklanması’nın etkisiyle Turfan’da halk ayaklanmaya başlamış, bunun üzerine Abduhalik Uygur bu ayaklanmayı örgütleme faaliyetlerine girişmiş ve 1931 yılının sonlarına doğru Muhammed Ali Hacı, Abdurrahman Kâri, Tömür Cisa Hacı gibi kişilerden oluşan on yedi kişilik bir ekip kurmuştur (Kaşgarlı 1998a: 111). “Turfan İnkılabı Merkez Komitesi” adını verdikleri bu oluşum, Ruzi Molla adlı bir kişi tarafından Şeng Şi-sey’e ihbar edilmiştir (İnayet 1998: 194). Bu olaydan haberdar olan Abduhalik Uygur’un akrabaları ve dostları onu başka bir yere götürmek istemişler fakat o bunu kabul etmemiş; kısa süre sonra Abduhalik Uygur ve komitenin diğer üyeleri tutuklanmış, 13 Mart 1932 yılında Turfan Yenişehir meydanında direklere bağlanıp kafaları kılıçla kesilerek şehit edilmişlerdir (Doğan, Durmuş 2002: 503; Tezcan 2003: 24).

Abduhalik Uygur’un şiirlerinin tamamı tutuklandığı sırada yakılmıştır. Ancak halkın ezberlediği az bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir (Aliyeva 2012: 188-189). Halk tarafından ezberlenip daha sonra yazıya geçirildiği için de eserlerinde bazı varyantlaşmalar olduğu görülmektedir. Buna çeşitli politik sebeplerle şiiri hafızasında saklayanların ve yazıya geçirenlerin veya yayına hazırlayanların müdahalesi de sebep olmuştur (İnayet 2004: 150). *Uygur Qizi* “Uygur Kızı”, *Yaz Tüni* “Yaz Gecesi”, *Qaydisen* “Nerdesin”, *Oyğan* “Uyan”, *İstemez* “İstemez”, *Yeqin Boldi* “Yaklaştı”, *Bivepa* “Vefasız”, *Behtigül* “Bahtigül”, *Ümid Tebessümi* “Umudun Gülümseyişi”, *Yürek Bağrim Esildi* “Yüreciğim Ezildi”, *Seğiniş* “Özlem”, *Bardur* “Vardır”, *İntizarlıq* “Bekleyiş”, *Perzent* “Evlat”, *Heyr, Körüşermiz* “Güle Güle, Görüşürüz”, *Bahar Çiçikidin*

Bir Tesir “Bahar Çiçeği Hakkında”, *Qil Bahar* “Eyle Bahar”, *Bir Pelekniñ Xemiki* “Aynı Dert”, *Piğan* “Feryat”, *Har* “Diken”, *Gezep ve Zar* “Öfke ve Çılgılık”, *Üzülmes Ümid* “Kesilmez Ümid”, *Açıl* “Açıl”, *Yecuci-Mecuci* “Yecü-Mecüc”, *Ğayritiñdin Aylinay* “Gayretine Aferin”, *İşqi Muhebbet* “Aşk”, *Ne Qilay* “Neyleyim”, *Çirağ* “Kandil”, *Hicran* “Hicran”, *Mersiye* “Mersiye”, *Ümid Kebem* “Umut Kâbem”, *Körüngeñ Tağ Yıraq Emes* “Görünen Dağ Uzak Değil”, *Köñül Xahişi* “Gönül Arzusu”, *Arman* “Arzu”, *Derdi Devran* “Derd-i Devran”, *Peyzi Bar* “Feyzi Var”, *Aylinay* “Kurban Olam”, *Yaman Boldi* “Yaman Oldu”, *Ber Medet* “Ver Medet”, *İlle Kim Küte* “Acaba Kimi Bekliyor”, *Bağ Ara Seyle Qilip* “Bahçede Gezinip”, *Üç Şeir* “Üç Şiir”, *Ruba’i ve Parçılar* “Rubai ve Parçalar”, *Morebbeler* “Murabbalar”, *Salam Xet* “Mektup”, *Arzu-Arminim Meniñ* “Arzu ve İsteğim”, *Lanet Saña Zalimler* “Lanet Size Zalimler”, *Kördüm* “Gördüm”, *Muzlidi* “Soğudu”, *Qizidi* “Yanıyor”, *İç Püşüş* “Can Sıkıntısı”, *Heqiqetniñ Ruhi Qeçip Ketti Meniñ Diyarimdin* “Hakikatın Ruhunu Kaçıp Gitti Benim Diyarımdan”, *Sen Kimniñ Oğlisen*, *Oyliseñçu* “Sen Kimin Oğlusun, Düşün”, *Zulumğa Karşı* “Zulme Karşı”, *Nadanlıq Bulıqi* “Cehalet Pınarı” adlı şiirleri ve *Baki Akiniñ Derdi* “Baki Ağabeyin Derdi” adlı hikâyesi Uygur’un eserlerinden bazılarıdır (Tezcan 2003: 26-103; Kasapoğlu Çengel 2013: 146-158; Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 133; Komisyon 2006a: 312-321). Uygur’un hayatının sonlarına doğru Rus yazarı Tolstoy’un ünlü eseri *Anna Karenina*’yı Yeni Uygur Türkçesine tercüme ettiği de bilinmektedir (Tanrıdağlı 1996: 15).

Sen Kimniñ Oğlisen, *Oylisañçu* şiiri Hoten Ayaklanmasında askerler tarafından marş olarak okutulmuştur (Tezcan 2003: 23).

Şiirlerinin bir kısmı derlenerek Mehmut Zeidi, Mehmet Ekber ve İsmail Tömüri tarafından 1986 yılında Ürümqi’de *Abduhaluk Uygur Şiirleri* adıyla yayımlanmıştır (Aliyeva 2012: 188-189). Çeşitli neşriyatlar tarafından derlenen *Ğezel ve Muhammesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991) adlı antolojilerde Abduhaluk Uygur’un şiirlerine yer verilmiştir (Sartekin 2006b: 16-19).

Türkiye’de eserleri ve edebî hayatı üzerine birçok çalışma yapılan Abduhaluk Uygur’un bir kısım şiirleri Alimcan İnyet tarafından derlenerek 2007 yılında yayımlanmıştır (İnyet 2007). Ayrıca Trakya Üniversitesinde Lütfihan Tezcan tarafından “Abduhaluk Uygur’un Şiirlerinin Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri Açısından İncelenmesi” adıyla bir tez hazırlanmıştır (Tezcan 2003).

3.4. Abdukadir Calalidin (1964-)

Abdukadir Calalidin, 1964 yılının Mart ayında Kaşgar’da Beşkerem köyünde dünyaya gelmiştir. Babasını küçük yaşta kaybettiği için annesinin terbiyesinde büyümüştür. 1986 yılında Kaşgar Pedagoji Enstitüsü Dil ve Edebiyat Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirip Şincan Tecrübe Ortaokulunda dil ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başlamıştır (Calalidin 2015: 1).

1988 yılında Şincan Eğitim Enstitüsünde görevlendirilmiş ve *İlim* dergisinde editör olarak çalışmaya başlamıştır. 1990 yılından itibaren bu enstitünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak ilk ve ortaokul öğretmenlerine Uygur edebiyatı dersi vermiştir. 2009 yılında Şincan Pedagoji Üniversitesinin Edebiyat Enstitüsünde göreve başlayan yazar şu an bu enstitüde profesör olarak görev yapmaktadır (Calalidin 2015: 1).

Abdükadir Calalidin eğitimine ara vermeden kendini geliştirip farklı ülkelerde eğitim almıştır. 2002 yılında Japonya'daki Hokoriko Çağdaş Bilim Teknik Yüksek Enstitüsünün Bilim Araştırmaları Bölümünde bir yıl, 2006 yılında İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Kürsüsünde yine bir yıl burslu olarak okumuştur. Aldığı eğitim onun üzerinde önemli ölçüde etkili olmuş ve tecrübelerini medeniyet ve toplum noktasında karşılaştırarak eserlerine yansıtmıştır (Calalidin 2015: 1-2).

Qiz ve Şeir “Kız ve Şiir” (2000), *Qiz ve Telimat* “Kız ve Talimat” (2000), *Qiz ve Tepişmaq* “Kız ve Bilmece” (2000), *Qiz ve Yehya Eleyhissalam* “Kız ve Yahya Aleyhissalam” (2000), *Cenubta Keç Küz* “Güneyde Sonbahar” (2001), *Poyizdiki Abdüqadir* “Trendeki Abdükadir” (2001), *Teklimakan* “Taklamakan” (2001), *Tuyğu Karvanliri* “Duygu Kervanları” (2001), *Çokan* “Evlenmiş Bayan” (2001), *Aldiniş* “Aldanış” (2001), *Ketseñ Meyli, Tenha Qalimen* “Gidersen Git, Yalnız Kalırım” (2001) adlı şiirleri Abdükadir Calalidin'in eserlerinden bazılarıdır (Sartekin 2006b: 117-118).

Abdükadir Calalidin yirmiden fazla kitabın yazarı ve tercümanıdır. *Şarab Tomuri* “Şarap Damarı” (1993), *Köygen Deñiz* “Yanan Deniz” (2001), *Qıştiki Xaman* “Kış Harmanı” (2012) adlı şiir kitapları; *Eqil Mevisi ve Şeytan* “Akıl Meyvesi ve Şeytan” (1995), *Abdükadir Calalidin Maqaliliri* “Abdükadir Celalidin Makaleleri” (2000), *İnsaniy Süpet Menzili* “İnsanlık Durağı” (2012, 2015), *Yüzimiz, Özümüz ve Közümüz* “Yüzümüz, Kendimiz ve Gözümüz” (2012) adlı makale kitapları; *Özini İzdeş* Bosuğisida “Kendini Arama Kapısında” (2012) ve *Mevcutluq Teşnaliqi* “Mevcut Olma İsteği” (2012) adlı seyahatnameleri Abdükadir Calalidin'in eserlerinden bazılarıdır (Calalidin 2015: 2-5). Aynı zamanda *Mukapatlanğan Şeirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993), *Qeşqerdiki Yer Şari* “Kaşgar'daki Yer Küresi” (2000) adlı antolojilerde bazı şiirleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 20-21).

Bu eserlerinin yanında *Eplaton Parañliri-Soqratniñ Axirqi Künleri* “Platon Sözlere-Sokrat'ın Son Günleri” (Erkin İbrahim ile birlikte), Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin “Böyle Buyurdu Zerdüş”, Machiavelli'in “Hükümdar”, M. Adler'in “Batı Düşüncesi”, N. Havsorn'un “Kızıl Mektup”, Şyavlin Dindar'ın “Fazilet Gülistanı”, G. Orwell'in “Hayvanlar Çiftliği”, Platon'un “İdeal Devlet” adlı eserini ve *Ölüm Rezil Emes* “Ölüm Kötü Değil” adlı şiir kitabını tercüme etmiştir (Calalidin 2015: 3).

Çeşitli aşamalarda okullarda okutulmak üzere *Til-Edebiyat* “Dil ve Edebiyat”, *Yeziqçilik* “Yazı Yazma Teknikleri”, *Til-Edebiyat-Oqutquçılarniñ Oqutuş Qollanmisi* “Dil ve Edebiyat Öğretmenleri İçin Yardımcı Kitap”, *Edebiyat-Sen’et Nezeriyesidin Asaslar* “Edebiyat ve Sanat Nazariyesinin Esasları”, *Qeşqerdiki Yer Şari* “Kaşgar’daki Yer Küresi” gibi eserleri düzenleyerek neşretmiştir. Bu çalışmalarıyla birlikte bazı edebî eserleri ve tercümeleri de ilkököl ve ortaokulların dil ve edebiyat ders kitaplarında yer almış, bazı şiirleri Çinceye tercüme edilmiş, yine bazı eserleri Özbekistan ve Kazakistan’da çeşitli yayınlarda neşredilmiştir (Calalidin 2015: 4-5).

Birçok ilkököl ve ortaokulda eğitimci ve işçi kurslarında yüzlerce toplantı ve konferansa katılan Abdukadir Celalidin, Uygur edebiyatında önemli bir etkiye sahip olan postmodern şiirin önemli temsilcilerinden biridir (Calalidin 2015: 5).

3.5. Abdukadir Damolla (1862-1924)

Uygur cedit hareketinin önemli temsilcilerinden biri olan eğitimci, şair ve âlim Abdukadir Damolla Kaşgar’ın Atuş kasabasının Meşhet köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Zaman 1995: 73). Tam adı Damollam Abdukadir İbni Abdulvaris olup “Kaşgari”, “Gazi”, “Ezizi” gibi isimlerle tanınır (Hüsiyin 2011: 2). Doğumu hakkında çeşitli tarihler ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda 1855 yılında doğduğu belirtilirken bazı kaynaklarda ise 1881 ve 1862 tarihleri onun doğum tarihi olarak gösterilmektedir (Kurban 2010: 169-170; Kaşgarlı 1998: 91).

İlk eğitimini kendi köyündeki Satuk Buğra Han ve Ebu Nasir Semeni adına yapılan kabrin yanındaki Hazreti Sultaniye Medresesinde alan Abdukadir Damolla çok küçük yaşta Kur’ân-ı Kerim’i ezberlemiş, daha 15 yaşlarındayken eğitim için Kaşgar’a gitmiş ve burada Hanlık Medresesinde yüksek eğitime devam etmiştir (Hüsiyin 2011: 2). Kısa bir zaman içinde bu okulu iyi bir derece ile bitirmiş ve genç yaşta yaşadığı bölgede “Şeyhu’l-Ulêmâ” unvanını almıştır. 1891 yıllarında Hokand’a gidip iki yıl, ardından Buhara’ya gidip burada da sekiz yıl eğitim almıştır (Kurban 2010: 170; Komisyon 2006a: 261). Bu sırada hadis, tecvid, akaid gibi İslam bilimlerini öğrenmiş bunun yanında edebiyat, tarih, coğrafya, mantık ve hesap dersleri almış; Farsça, Arapça ve Urduca öğrenmiştir (Hüsiyin 2011: 2). Eğitimine Semerkant, Ufa gibi döneminin önemli merkezlerinde devam eden Damolla’nın bu gezileri onun gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Ehmidi 1996: 300).

1907 yılında hac vazifesini yerine getirmek için gittiği Suudi Arabistan dönüşünde Türkiye ve Mısır’a uğrayan yazar, bu bölgelerde cereyan eden yenileşme akımını yakından görme ve bu akımın ünlü temsilcileri ile tanışma ve tartışma imkânı bulmuştur (Komisyon 2006a: 262). Mısır’da Tatar öğrencilerin yardımıyla ünlü ceditçi Şeyh Reşid Rıza, *Elliva* dergisinin müdürü Mustafa Kamil ve Tehriziye Medresesinin müdürü Sayid Muhammed Efendi ile yenilik

düşünceleri üzerine konuşmalar yapmıştır (Hüsiyin 2011: 2). Bu hac vazifesi ve yaptığı ziyaretler onun bakış açısının daha da genişlemesine vesile olmuştur (Komisyon 2006a: 262). Ülkesine döndüğünde halka cedidcilik ve ıslahat konularını anlatmaya başlamış fakat onun bu çalışmaları bazı siyasi çevreleri rahatsız ettiği için Kaşgar'dan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. 1909 yılında Hokand, Buhara ve Taşkent gibi şehirlerde kalmış, 1911 yılında Almatı'ya geçmiştir (Hüsiyin 2011: 2-3).

Abdükadir Damolla 1920 yılında yurda döndükten sonra Kaşgar'daki en büyük medreselerden biri olan Abduveli Medresesinde ve bunun dışında birçok okulda müderrislik yapmış ve yine Kaşgar'da kadılık görevinde bulunmuştur (Kurban 2010: 175; Tanrıdağlı 1998: 117). Bu görevlerinin yanında içinde bulunduğu cehalet, tefrikacılık ve ihtilaf gibi sebeplerle perişan durumda olan halkı uyandırmak için büyük bir gayretle çalışmalarına başlamıştır. Çünkü ona göre *“Bu zaman gaflet, vurdumduymazlık zamanı değil, uyanma ve kendine gelme zamanı; cahillik ve bilgisizlik devri değil, ilim devridir. Uyuşukluk ve tembellik vakti değil, canlanma ve gayret etme vaktidir... Uyku, ölümün kardeşi ve mukaddimesidir. Bu vaziyette sürekli uyumak, yok olmayı ve ölümü işaret eder.”* (Komisyon 2006a: 262) Damolla'nın başlattığı bu reform hareketinde elbette ki İsmail Gaspıralı'nın cedidcilik düşüncesi ve o dönemde yayımlanmakta olan *Tercüman*, *Vakit* ve *Şura* gibi yayımların da büyük etkisi olmuştur (Kurban 2010: 172).

Damolla ilim öğrenmeyi, insan yetiştirmeyi, birlik ve beraberlik içinde mücadele etmeyi vatanı kurtarmak için ön şart ve mecburi bir vazife olarak görmüştür (Kaşgarlı, 1995: 15). Bunun için dogma, gerçeklikten tamamen uzaklaşmış eğitim sisteminin ıslah edilmesi, dönemin talebi ve halkın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak eğitimin konusu, usulü ve kullanılacak ders kitaplarında köklü değişikliklerde bulunmayı amaçlamıştır (Ehmidi 1996: 300). Abdükadir Damolla eski eğitim sisteminin olumsuzluklarını soyut anlamda tenkit etmekten ziyade, problemlere gerçek anlamda çözümler üretmiş ve alternatifler sunmuş, bu yönde önemli çalışmalar yapmıştır. Okullarda dinî eğitimin yanı sıra pozitif bilimlerin de okutulmasını önermiş, bu yönde kendisi bilfiil çalışmalarda bulunmuş ve ders kitapları hazırlamıştır (Kurban 2010: 173). O, cedidcilik hareketini ilk önce Kaşgar'da, kendisinin eğitim aldığı ve hocalık yaptığı tarihi Hanlık Medresesindeki eğitim reformlarıyla başlatmıştır. Bu hareket kısa süre içinde diğer hocalar ve talebeler tarafından benimsenmiş ve diğer bölgelerde “Yeni Mektep” adı altında yayılmaya başlamıştır (Buğda 2014: 579).

Abdükadir Damolla ve arkadaşlarının çalışmaları sonucunda yeni usule göre eğitim veren okulların hızla çoğalmaya başlamasına müteakip toplum içerisinde bu okulların açılmasına karşı olan yöneticilerin, burjuvaların ve mutaassıp çevrelerin tepkileri de giderek artmıştır (Kurban 2010: 175). Bütün bu tepkilere

rağmen çalışmalarına devam eden Damolla mahalle mescidinin müezzini tarafından 8 Ağustos 1924 tarihinde Kaşgar'da evinin kütüphanesinde şehit edilmiştir (Kurban 2010: 170; Tevekkül 2014a: 436). Ölümü Kaşgar'da ve bütün Türkistan'da büyük bir üzüntüyle karşılanmış, birçok şair tarafından ölümüne ithafen koşuklar ve mersiyeler yazılmıştır (Komisyon 2006a: 267).

Okullarda derslerin Arapça ve Farsça yerine doğrudan Türkçe öğretilmesini öneren Damolla, medreselerde Arapça öğrenmek için yıllarca vakit harcamanın getirdiği kaybı önlemek için klasik metinleri özetleyerek Arap dili, fonetiği ve grameri ile ilgili eserler hazırlamıştır (Kurban 2010: 176). O, böylece Uygur geleneksel eğitimini devam ettirmekle birlikte yeni Uygur eğitiminin kapısını açmış, Arap ve Fars dilinin baskısından kurtulup, Türklük zihniyeti ve bilinci altında Uygur dilinde eğitimin önderlerinden olmuştur (Tevekkül 2014a: 434).

Damolla kız çocukların eğitimine çok önem vermiş ve onlar için özel okullar açılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre *“Kızlar anne olacak insanlardır. Bilgisiz anne ile bilgili annenin, milletin medeniyetine olan etkisi aynı değildir. Çocuklar, bilgisiz annenin terbiyesinde kötü ahlak ve cahillik kazanır. Küçük yaşta yerleşen kötü huy ve cahilliğin arındırılması zordur. Eğer anne okumuş ve bilgili ise, çocuğu güzel ahlâkla terbiye eder, çocukluğunda iyi terbiye gören çocuğun, büyüyünce kemale ermesi kolay olur.”* (Kurban 2010: 177)

Abdükadir Damolla 1900'lü yılların başında Kaşgar'da, başta İsveç olmak üzere batılı misyonerlerin yetim okulları açma ve ücretsiz hastaneler kurma faaliyetlerine karşı çıkmıştır. *“...Çocuklarımız için kaygılanmazsak, gelecek evlatlarımıza nasıl hesap vereceğiz? ...Avrupa'dan gelen misyonerler hastane, okullar açıp bizim sokaklara bıraktığımız çocuklarımızı bizden kaçırıyor.”* diyerek halkı, çocukları için kaygılanmaya ve onlara sahip çıkmaya davet etmiştir (Hüsiyin 2011: 3). Bu misyonerler dil ve kültür alanındaki faaliyetlerini daha etkin yürütebilmek için Kaşgar'da ilk matbaaları kurmuşlardır. Bu matbaalardan biri olan “Swedish Mission Press”e Abdükadir Damolla el koyup ilk Uygur millî matbaasını oluşturmuştur (Yeloğlu 2016: 25-26).

Uygur toplumunda yenileşmenin, uyanışın ve yeni eğitim sisteminin oluşması ve gelişmesi için oldukça çaba sarf eden Abdükadir Damolla gençlerin eğitimine gönül vermiş, medreselerde hocalık yaptığı sırada çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir (Komisyon 2006a: 264). *Miftâhu'l-Edep* adlı eserinde eğitimin önemine dikkat çekerek *“Çocuklarınızı başka bir zaman için eğitin, çünkü onlar sizin yaşadığınız zamandan başka bir zamanda yaşamak için dünyaya geldiler.”* sözleriyle bu eğitimin nasıl olması gerektiğini de açıklamıştır (Ehmedi 1996: 301). Öğrencileri, onun bu yenilikçi fikirlerinin Uygur toplumunda yayılmasında önemli rol oynamışlardır (Komisyon 2006a: 264). Bu öğrencileri arasında ileride kurulacak olan Doğu Türkistan İslam

Cumhuriyeti'nin başbakanı Sabit Abdalbaki Damolla da bulunmaktadır (Kurban 2010: 172).

Kaşgar merkez olmak üzere Abdukadir Damolla'nın teşebbüsü ve önderliğinde meydana gelen cedit hareketi çağdaş Uygur edebiyatının doğmasında önemli rol oynamıştır (Kaşgarlı 1990: 52). Abdukadir Damolla'nın *Akaîd-i Zarûriyye* ve *İbâdât-i İslâmiye* adlı eserleri Ufa'da; *Miftâhu'l-Edep* adlı eseri 1910-1911 yılları Taşkent ve Hokand'da; *Sarf Nehvi*, *Akaîd-i Cevheriyye*, *Mutalie Hidayet*, *Bidâyetü's-Sarf* ve *Tâlîm-i Sebiyan* adlı eserleri 1910 yılında Kaşgar'da Bahavudun Musabayup'un maddi yardımı ile kurulan matbaalarda basılmıştır (Komisyon 2006a: 263-264). Diğer eserleri ise şöyle sıralanabilir: *Külliyât-i Muhâmmes*, *İlm-i Hesâb*, *İlm-i Cografîye*, *Nesâihu'l Etfâl*, *Nesâihu'l Âmme*, *Hidâyetü'n-Nahv*, *Şerhu'l-Emâlî*, *Tecvîd-i Türkî*, *İrşâdu'l-Müslimîn* (Kurban 2010: 171-172).

Külliyât-i Muhâmmes adlı el yazması eserindeki bazı muhammesleri ve *Meviler Münazarası* adlı mesnevisi Recep Yusuf tarafından derlenerek *Bulak* dergisinin 1989 yılı ilk sayısında yayımlanmıştır (Ehmidi 1996: 303). *Akaîd-i Zarûriyye*, *Mutalie Hidayet*, *Miftâhu'l-Edep* gibi eserleri yeni okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur (Komisyon 2006a: 263).

Yazdığı şiirlerin büyük bir kısmı dönemin istilacı yönetimi ve işbirlikçileri tarafından yok edilmiş, sadece 1909 yılında Murat Hoca İşan tarafından Taşkent'te yayımlanan bir kitap için Şeyh Seid'in *Şevk-i Gülîstan* eseri üzerinde yazdığı manzum takrizi korunup günümüze ulaşabilmiş ve *Külliyat Muxemmes* adlı el yazma eseri bulunmuştur (Kaşgarlı 1998: 92; Ehmidi 1996: 303).

3.6. Abdukerim Ganiyev (1937-2006)

Abdukerim Ganiyev 1937 yılında Almatı şehrinin Panfilov ilçesine bağlı Yarkent bölgesinde, Çulukay köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yıl babasını, on beş yaşında annesini kaybetmiştir. Eğitimine kendi köyünde başlamış, daha sonra Yarkent şehrinde devam etmiştir. 1954 yılında Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji Bölümünde başladığı eğitimini 1959 yılında tamamlamış, Emgekçikazak ve Heşkileñ (günümüzdeki Karasay) ilçelerindeki okullarda çalışmış, Uygur dili ve edebiyatı dersleri vermiştir (Komisyon 1982: 25). 1966-1987 yılları arasında Kazak radyosunun yabancı ülkelere yönelik radyo haberlerini yayımlayan baş redaktör olarak çalışmıştır. *Arzu* dergisinin şiir bölümünün başkanı olmuştur (İsmayilov 2015: 252).

Şiir yazmaya çocukluk çağlarında başlayan Abdukerim Ganiyev, 1950'li yılların başlarında ülkedeki *Kolhozçılar Avazi* gazetesinde şiirlerini yayımlamaya başlamıştır (İsmayilov 2015: 251). Aynı yıllarda basılan, Uygur şairlerin şiirlerinden oluşan *İlham Uçqunliri* "İlham Kıvılcımları", *Gunçılar* "Goncalar", *Küreş Naxşiliri* "Mücadele Şarkıları" gibi antolojilerde Ganiyev'in

de şiirleri yer almıştır. 1962 yılında ise şairin *Yaşlıq Tuyğuliri* “Gençlik Duyguları” adıyla ilk kitabı basılmıştır (İsmayilov 2015: 251).

1953 yılında edebiyat sahasına adım atan Ganiyev’in *Yaşlıq Tuyğuliri* “Gençlik Duyguları” (1962), *Veten İşqida* “Vatan Aşkı” (1968), *Qutluq Süret* “Kutlu Sima” (1971), *Çoqqılarğa İntilimen* “Zirvelere Ulaşmak İstiyorum” (1975), *Atılar Yoli* “Ataların Yolu” (1978), *Devir Nepesi* “Devrin Nefesi”, *Esirler Çoqqisida* “Esirlerin Zirvesinde”, *Bahar Çağmaqliri* “Baharın Şimşekleri”, *Yalqunliğan Yalquntağ* “Alevlenen Yalkundağ”, *Bir Deqiçe ve Meñgülik* “Bir Dakika ve Sonsuzluk”, *Menzil Parlaq Édi* “Menzil Parlak İdi”, *Etiyaz Möldiriliri* “Baharın Dolusu” adlı kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 358; Komisyon 1982: 25; İsmayilov 2015: 252, 359).

Hayat Toğriliq Oy “Hayat Hakkında Düşünce”, *Vaqitniñ Siniğiğa Yaralamsen* “Vakitin İmtihanını Başarabilecek misin”, *Ressamlar* “Ressamlar”, *Çoñ Östeñ* “Büyük İrmak”, *Yazğın Sen Qelem* “Yaz Sen Kalem”, *Uluq Bolup Yaşaydu* “Ulu Olarak Yaşar”, *Xalaymen* “İsterim”, *Ana Yutum Çuluqay* “Anayurdum Çulukay”, *Anamniñ Xatirisi* “Annemin Hatırası”, *Mazarlar* “Mezarlar”, *Çuluqayniñ Qizliri* “Çulukay’ın Kızları”, *Çuluqayniñ Yolliri* “Çulukay’ın Yolları”, *Bir Körüşni Arzu Qilip* “Bir Kere Görmeyi Arzu Edip”, *Qaraxaniylar* “Karahanlılar”, *Tağdek Büyük Edipsen* “Dağ Gibi Büyük Yazarsın”, *Qeşqer Doppisi* “Kaşgar Doppası”, *Sen Uluğvar Şehersen* “Sen Ulvi Şehirsin”, *İkki Çuluqay* “İki Çulukay”, *Bahadır* “Bahadır” gibi şiirler Ganiyev’in şiirlerinden bazılarıdır (İsmayilov 2015: 252-259).

Abdukerim Ganiyev, Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 358).

3.7. Abdukerim Hemrayev (1939-)

1939 yılı Uygur Özerk Bölgesi’nin Gulca şehrinde Harembağ Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, Tarlitam Yetimler Okulunda eğitim almıştır. 1966 yılında Almatı’da İnşaat Bölümünü bitirmiştir.

Şairin edebî hayatı 1955 yılında yayımlanan *Yillar Siri* “Yıllar Sırrı” adlı şiiri ile başlamıştır. *Ademler Bextim Méniñ* “İnsanlar Bahtımdır Benim”, *Qelb Nidası* “Kalp Nidası” adlı şiir kitapları Abdukerim Hemrayev’in yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır (Zeynalov 2007: 420).

3.8. Abdukerim Hoca (1928-1988)

Abdukerim Hoca 20 Kasım 1928 tarihinde Kumul’un Altunlukum köyünde çiftçilikle uğraşan bir ailede dünyaya gelmiştir (İsmayil, İslam 1993: 206).

1931 yılında Abdukerim Hoca henüz üç yaşındayken Kumul’da patlak veren çiftçi ayaklamasının kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra ailesi, bazı komşularıyla birlikte Gensu’ya kaçmış; Enşi, Dunhuan, Ciuçüen ve Çanyi gibi

yerlerde birkaç yıl yaşadıkdan sonra Ciuçüen vilayetine yerleşmişlerdir. Abdükerim Hoca ilkokul ve ortaokul tahsilini 1937-1946 yıllarında burada tamamlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 111). Bu sırada Dufu, Li Bey, Bey Cuyi gibi klasik Çin şairlerin şiirlerini ezberlemiş; ayrıca Lu Şün, Gomoru, Mao Dun, Bacin, Lauşi, Ey Çin, Tiancen, Zan Kecia gibi yazarların eserlerini okumuştur. 1946 yılında ailesi ile birlikte ata yurdu Kumul'a dönmüş, aynı yılın sonunda Nencin'e gidip Nencin Devlet Sınır Bölgeleri Okulunda devlet bursu ile bir yıla yakın eğitim almıştır. Bu okulda okuduğu sırada Edebiyat ve Sanat Topluluğu adlı grubu yönetip birçok faaliyet düzenlemiştir (İsmayil, İslam 1993: 207-208).

Abdükerim Hoca 1949 yılının Eylül ayında Halk Kurtuluş Ordusu'na katılarak Ürümqi'ye gitmiştir. 1950 yılının başında Uygur Bölgesi Siyasi Bürosu'nun yerli personelleri eğitime kursuna katılmış, bir taraftan okuyup bir taraftan çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 111). 1950-1953 yıllarında Şincan Kadırlar Okulunda görev almış, 1953-1956 yılları arasında Özerk Bölge Parti Propaganda Bölümü ve Edebiyat-Sanat Yönetiminde, 1957-1966 yılları arasında Çin Yazarlar Cemiyeti Edebî Tercümanlar Grubu Başkanlığında çalışmıştır. *Tarim* dergisinde Kazak Türkçesiyle yayımlanan *Şugila* dergisinde görev almış, Şincan Edebiyatçıları ve Sanatçıları Cemiyetinin üyesi olmuştur (Emet 1998: 108). 1976 yılından 1980 yılının ilk yarısına kadar Merkezî Milletler Tercüme İdaresinin Uygur Bölümünde çalışmıştır. 1980 yılında ise Çin Yazarlar Cemiyeti Uygur Bölgesi Şubesinin başkan yardımcılığını yapmış, aynı zamanda bu Cemiyetin yayını olan *Kövrük* dergisinin (şimdiki adı *Edebî Tercümeler*) baş editörü olmuş ve *Şiiriyet* ve *Tarim* dergilerinin Redaksiyon Bölümünde çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 208-209).

Abdükerim Hoca, 7 Mart 1988 yılında hastalanarak vefat etmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 112).

Edebî faaliyetlerine tercüme ile başlayan Abdükerim Hoca, ilk olarak 1950'li yılların başlarında Lutpulla Mütellip'in daha sonra Nimşehit, Elkem Ehtem, Teyipcan Eliyev, Abliz Naziri gibi Uygur şairlerin şiirlerini Çinceye tercüme etmiş, böylece Uygur edebiyatının Çin'de tanınmasını sağlayan ilk tercüman olmuştur. Bunun yanında klasik Çin şairlerinden Li Bey ve Du Fu'nun şiirlerini ve çağdaş Çin edebiyatı şairlerinden Go Mo-ru, Ey Çin, Go Şiao-çüen, Ven Cie, He Cin-ci'nin şiirlerini Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 112). Bu tercümelemleri *L. Muttalip Şiirleridin Tallanmılar* "L. Mutellip'in Şiirlerinden Seçmeler" ve *Du Fu Şiirleri* "Du Fu Şiirleri" adlı kitaplarda yayımlamıştır. Ayrıca *Maocuşi Şiirleri* "Mao Başkan Şiirleri", *Cu Enlay'nin Yaşliq Devridiki Şiirliri* "Cu En-lai'nin Gençlik Şiirleri", *Tian Anmen Şiirleri* "Tien Enmen Şiirleri" adlı şiir kitaplarının ve *Qizil Qiya* "Kızıl Yokuş", *Bahadır Şah Li Ziçen* "Bahadır Şah Li Zi-çen", *Qizil Ravaqtiki Çüş* "Kızıl Çadırdaki Düş" romanlarının tercümesine yardım etmiştir (Sultan,

Abdurehim 2002: 112). Yaptığı bu tercümelemler ona ilham vererek edebiyat sahasına girmesinde itici güç olmuş, aynı zamanda edebî faaliyetlerinin hızla artmasını sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 210).

Abdukerim Hoca Edebî Tercümanlar Cemiyetinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Edebî tercümelemlerin niteliğini geliştirmek ve halkın gündem güne artan taleplerini karşılamak amacıyla *Edebî Tercümelemler* dergisinde özel bir sayfa ayırıp tercümanları makale yazmaları için örgütlemiştir (İsmayil, İslam 1993: 223).

Abdukerim Hoca ilk eğitiminden itibaren bütün tahsilini Çince aldığı ve Çinliler ile birlikte yaşadığı için ana dilini çok iyi öğrenememiştir. Bu sebeple de ilk şiirlerini Çince kaleme almış, *Yurtum Muhebbiti* adlı ilk şiiri 1953 yılında Çince olarak *Şincañ Géziti'nde* yayımlanmıştır. Bu konudaki görüşlerini “*Eğer ben Çince şiir yazıp, tesadüfen ileride gerçekten bir şair olursam, o zaman insanlar beni hangi milletin şairi olarak tanıyacaktırlar? Dil, bir milleti teşkil eden önemli amillerden biridir. Ben kendi ana dilimi Çince'den daha iyi bilsem ve şiirlerimi her iki dilde yazsam, benim yazdıklarımın Çin kütüphaneleri de Uygur kütüphaneleri de eşit şekilde faydalansa daha iyi olmaz mı?*” sözleriyle dile getirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 2010-211). Nitekim Çince yazma serüveni uzun süre devam etmemiş, 1950’li yılların ortalarında Yeni Uygur Türkçesiyle şiir yazmaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 113). Bunda özellikle 1952-1953 yıllarında bazı arkadaşları ile birlikte güney bölgelerdeki Uygur köylerini dolaşıp halk edebiyatı malzemesi toplaması ve bu vesileyle ana dilini daha iyi öğrenmesi etkili olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 211). Burada yaptıkları araştırmalar ve folklor derlemeleri ile Uygur folklor araştırmalarına büyük katkı sağlamışlardır (Emet 1998: 109).

1950’li yılların sonu ve 1960’lı yılların başı, Abdukerim Hoca’nın edebî faaliyetlerinin ortaya çıkma zamanı olarak kabul edilebilir (Sultan, Abdurehim 2002: 113). *Salam Qeşqer* “Selam Kaşgar”, *Şükri* “Şükür” (Emet 1998: 110-112), *Çéçek Tozisa* “Çiçek Solsa”, *Tañ Seher* “Sabah”, *Yol Üstide* “Yol Üzerinde”, *Tunci Ders* “İlk Ders”, *Merhaba* “Merhaba”, *Derex ve Yapraq* “Ağaç ve Yaprak”, *Çırağ ve Men* “Işık ve Ben”, *On Bahar* “On Bahar”, *Tian Anmen* “Tien Enmen”, *Uruq* “Tohum”, *Aqqu* “Kuğu”, *Qumul Toğrisida İkki Ğezel* “Kumul Üzerine İki Gazel” gibi şiirleri ve 1959 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasının 10. yılına ithafen epik destan türünde yazdığı *Ayxan* “Ayhan” adlı eseri bu dönemin ürünleridir (Sultan, Abdurehim 2002: 113). Bunun dışında *Bahar Nahşisi* “Bahar Şarkısı”, *Lirika* “Lirik Şiirler”, *Keldi* “Geldi”, *Mana Şundaq Yaşisa Dehqan Degen* “İşte Böyle Yaşasa Çiftçiler”, *Mantipez* “Mantıçı”, *Xamanda* “Harmanda”, *Üzüm Pişqanda* “Üzüm Olgunlaşınca”, *Saybağ* “Saybağ”, *Parçılar* “Parçalar”, *Aççıq ve Tatlıq* “Acı ve Tatlı”, *Bulut* “Bulut”, *Küz Bilen Kelgen Şeirilar* “Güzle Gelen Şiirler”, *Bahar Bilen Kelgen Şeirilar* “Baharla Gelen Şiirler”, *Aqsuda Avğust* “Aksu’da

Ağustos”, *Sekkiz Saetniñ Sirtida* “Sekiz Saatin Dışında”, *Ezrail ve Men* “Azrail ve Ben”, *Emet Bovay* “Emet Dede”, *Şairğa* “Şaire”, *Heykel* “Heykel” ve *Cennet Nede Deseñler* “Cennet Nerde Derseniz” şairin bazı şiirleridir (Sultan, Abdurehim 2002: 114-115; İnyet 1998: 195). Şiirlerinin yanında *Birinçi Ceñde* “Birinci Savaşta” (1955) adlı hikâyesi ve bazı yazarlar ile birlikte kaleme aldığı *Yıraqtiki Uçqunlar* “Uzaktaki Kıvılcımlar” adlı film senaryosu vardır (İsmayil, İslam 1993: 213; Sartekin 2006a: 8).

Onunçi Bahar “Onuncu Bahar” (1959) adlı şiir kitabı lirik şiirlerden oluşmuştur. *Bahar Naxşisi* “Bahar Şarkısı” (1980), *Tupraq, Bahar ve Men* “Toprak, Bahar ve Ben” (1984) adlı şiir kitapları Yeni Uygur Türkçesiyle ve Çince olarak yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 245). Bu kitabını *Bahar Bilen Kelgen Şeirler* “Baharla Birlikte Gelen Şiirler” (1987), *Abdukerim Hoca Şiirlerinden Tallanma* “Abdukerim Hoca Şiirlerinden Seçmeler” (1983), *Bahar Yamğuri* “Bahar Yağmuru” (1991) adlı kitapları takip etmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 117; Sartekin 2006b: 14-19).

Şiirlerinin ve destanlarının bir kısmı *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Gezel ve Muhemmesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991), *Mukapatlanğan Şeirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993), *Qamça* “Kamçı” (1993) adlı şiir antolojilerinde ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı destan antolojisinde yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 14-26).

1982 yılında Şişe Lunfu’nun editörlüğünde düzenlenip Japonya’da neşredilen *Çin Azınlık Milletler Edebiyatı*’nın ikinci cildinde Şair Abdukerim Hoca’nın bazı şiirleri ile Van Yici’nin *Uygur Şairi Abdukerim Hoca* adlı makalesi yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 214).

Beş Qit’e “Beş Kıta” adlı şiiri 1982 yılında azınlıkların eserlerinin değerlendirilmesinde ödül almıştır (Zeynalov 2007: 245).

3.9. Abdukerim Mehsut (1938-)

1938 yılında Gulca şehrinin Nagriçi Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. 1945 yılında Gulça Murat Okulunda ilköğretimini tamamlamıştır. Ardından Emetcan Kasimi Bilim Yurdunda eğitim almıştır. Daha sonra Bir Numaralı Öğretmen Yetiştirme Okulunda okumuştur. 1956 yılından itibaren Gulca şehrindeki Özbek okulunun İki Numaralı ve Yedi Numaralı Ortaokulunda eğitim almıştır.

1981 yılından sonra *Ürümçi Keçlik Géziti*’nde editör olarak çalışmıştır. Şincan Yazarlar Cemiyeti üyesidir. Şiiriyet Gülzari adlı antolojide şairin *Qiziltağ Üstide* “Kızıl Dağın Üstünde”, *Tal* “Dal” adlı şiirleri yer almıştır (Zeynalov 2007: 395-396).

3.10. Abdükerim Rahman (1941-)

Abdükerim Rahman 1941 yılında Kaşgar yakınlarındaki Koğan köyünde dünyaya gelmiştir. 1959-1964 yılları arasında Şincan Üniversitesi Filoloji Enstitüsü Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini bitirdikten sonra aynı fakültede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve profesörlüğe kadar yükselmiştir (Komisyon 2006c: 923).

Abdükerim Rahman 1960 yıllarında edebî tenkitçiliğe dair makaleleri ile edebiyat sahasına girmiştir. Özellikle 1980 yıllarından itibaren edebî tenkit, edebiyat teorisi, edebiyat tarihi, Uygur kültürü ve folklor araştırmaları ile meşgul olmuştur. Edebî tenkit sahasında *Çinliq-Edebiyatniñ Ceni* “Realizm Edebiyatın Can Suyu”, *Tipik Personaj Heqqide Bezi Qaraşlirim* “Tipik Karakter Hakkında Bazı Görüşlerim”, *Edebiyatniñ Birinçi Amili Til* “Edebiyatın İlk Amili Dil”, *Şeir İxçam Boluşi Kerek* “Şiir Derli Toplu Olmalı”, *Uygur Hazirqi Zaman Poeziyiside Dastançiliqniñ Orni ve Tereqqiyat Yoli* “Çağdaş Uygur Şiirinde Destancılığın Yeri ve Gelişim Yolu”, *Uygur Edebiyatida Selişturma Tetqiqatni Qanat Yayduruş Toğrisida* “Uygur Edebiyatında Mukayeseli Araştırmaların Yaygınlaşması Hakkında”, *Meşhur Tarixçi ve Şair Molla Musa Seyrami* “Meşhur Tarihçi ve Şair Molla Musa Seyrami” (1983) gibi edebî tenkit ve edebiyat teorilerine dair makaleleri yayımlanmıştır (Komisyon 2006c: 923; Sartekin 2006b: 133). Bu makalelerinden bir kısmını *Edebiyatqa Dair Mulahiziler* “Edebiyata Dair Mülâhazalar” (1984), *Folklor ve Yazma Edebiyat* “Folklor ve Yazılı Edebiyat” (1989) kitaplarında toplayarak neşretmiştir (Sartekin 2006b: 24; Komisyon 2006c: 924).

Arslan Abdulla, Yolvas Raşidin ve Geni Abdugül ile birlikte *‘Qutadğu Bilik’ İstistikisi* “Kutadgu Bilig’in Üslubu” (2001) adlı eseri neşretmişlerdir (Sartekin 2006b: 25).

Edebî tenkitlerinin yanında folklor çalışmaları da yapan Abdükerim Rahman bu çalışmalarını toplayarak *Uygur Xelq Beyitliri* “Uygur Halk Beyitleri” (1981), *Uygur Xelq Dastanliri 1* “Uygur Halk Destanları I” (1981), *Tepişmaqlar* “Bilmeceler” (1981), *Xelq Eğiz Edebiyatı Nezeriyisi* “Folklor Teorisi” (1983), *Yipek Yurtidiki Epsane-Rivayetler* “İpek Yurdundaki Efsane ve Rivayetler” (1985) *Uygur Xelq Tepişmaqliri 3* “Uygur Halk Bilmeceleri 3” (1990) adlı kitapları yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 27-30). *Uygur Xelq Eğiz Edebiyatiniñ Asasliri* “Uygur Folklorunun Esasları” (1982) adlı eserini ise Muhemmet Zunun ile birlikte hazırlamıştır (Sartekin 2006b: 27).

3.11. Abdülehet Abdureşit Berki (1971-)

Abdülehet Abdureşit Berki, 1971 yılında Hoten şehrinin Lop ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Lop’ta tamamladıktan sonra 1988 yılında Şincan Pedagoji Üniversitesi Çin Dilleri ve Edebiyatları Fakültesi Uygur

Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimine başlamıştır. Mezun olduktan sonra 1994 yılında Şincan Maarif Enstitüsü Çin Dilleri ve Edebiyatları Fakültesinde okutman olarak çalışmaya başlamıştır (Berki 2014: 1).

1988 yılından itibaren edebî dergilerde şiirleri yayımlanmaya başlayan Berki, 2000 yılından sonra nesir türüne yoğunlaşmıştır.

Qiz Pesli “Kız Faslı” (2000) adlı şiir kitabı Berki’nin ilk kitabıdır. Bu kitabını düzyazılarından oluşan *Köz İçidiki Köz, Söz İçidiki Söz* “Göz İçindeki Göz, Söz İçindeki Söz” (2003) adlı kitabı izlemiştir. 2004 yılında ilk romanı olan *Söygi ve Qisas* “Sevgi ve Kısas” yayımlanmıştır. Aynı yıl uzun hikâyelerden oluşan *Artbaliq Heqqide Qisse* “Artbalık Hakkında Kıssa” adlı hikâye kitabı okuyucularla buluşmuştur.

Eylül 2007’den Temmuz 2008’e kadar Henan Üniversitesinde Edebî Eleştiri Eğitim Programı’na katılmıştır. 2008 yılında Şincan Üniversitesi Filoloji Enstitüsünde “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı” programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2011 yılında “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatındaki Romanlarda Görülen Kurgu Kalıplaşması Üzerine Araştırma” adlı teziyle mezun olmuştur. Hemen ardından Pekin Merkezî Milletler Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı Fakültesinde “Uygur Dili, Edebiyatı ve Medeniyeti” programında doktora eğitimine başlamıştır. 2013 yılında “Yusuf Has Hacip’in Edebiyat ve Sanat ile İlgili Görüşleri Üzerine Araştırma” adlı teziyle doktor unvanını aldıktan sonra aynı yılın sonunda doçent olmuştur. 2014 yılında Siçuen Üniversitesinin daveti üzerine bu üniversiteye bağlı araştırmacı olarak görev yapmıştır (Berki 2014: 2).

Devlet destekli “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatındaki Romanlarda Görülen Kurgu Kalıplaşması Üzerine Araştırma” adlı projeyi yürütmüştür.

Berki, edebî eserlerinde toplumsal konulara da ağırlık vermiştir. *Uluğ Quruq Gep ve Çümile Rohi* “Muhteşem Boş Konuşma ve Karınca Ruhü” (2010) adlı eser bunlardan biridir. 2014 yılına kadar beş edebî kitabı, on çeviri kitabı, otuzdan fazla araştırma yazısı yayımlanmıştır. Bazı eserleri Çinceye, İngilizceye, Almancaya ve Arapçaya çevrilerek yayımlanmıştır. Şu an Çin Azınlık Yazarlar Cemiyetinin ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Berki 2014: 3).

3.12. Abduleziz Mehsum (1899-1982)

Şair Abduleziz Mehsum Ezizi, 1899 yılında Kaşgar’a bağlı Atuş’ta dünyaya gelmiştir (Baran 2007: 200). Babası, çağdaş Uygur eğitim sisteminin temelini kuran âlimlerden biri olan Abdukadir Abdulvaris Azizi’dir (Emet 1998: 12). İlk eğitimini babasının elinde almış, ondan dinî ve fenni ilimleri aynı zamanda Arap ve Fars dillerini öğrenmiş, daha sonra Kaşgar Hanlık Medresesinde okumuştur (Komisyon 2006a: 379). 1920’li yıllarda babası tarafından tahsilini

devam ettirmesi için Hindistan'a gönderilen şair burada üniversite eğitimi almıştır (Kaşgarlı 1998: 150). Öğrencilik yıllarında Hindistan halkının İngiliz sömürgeciliğine karşı başlattığı harekete aktif olarak katılmıştır (Emet 1998: 12). Bu dönemde siyasi ve toplumsal faaliyetlerde oynadığı rol ile Hindistan halkı arasında tanınan bir sima olmuştur (Komisyon 2006a: 379).

1923 yılında Kaşgar'da babasının bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine 1924 yılında ülkesine dönmüş ve babasının mücadelesine sahip çıkarak halkın özgürlüğü için çalışmıştır (Emet 1998: 13).

1946 yılında Aksu valiliği, 1950 yıllarının başında Liçün şirketinin başkan yardımcılığı görevlerini yürütmüştür (Komisyon 2006a: 379). Hayatının kırk yıldan fazlasını hapislerde ve ceza kamplarında geçiren şair, 1980 yılında serbest bırakıldıktan sonra Şayar, Kuça, Kaşgar ve Gulca şehirlerini ziyaret etmiş ve Ürümçi'ye yerleşmiştir (Kaşgarlı 1998: 152). 1982 yılının Ağustos ayında Ürümçi'de "tren kazası" olarak açıklanan bir kazada 83 yaşında vefat etmiştir (Emet 1998: 13).

Abdureziz Mehsum, 1920 yıllarında şiir yazmaya başlamış ve 1930-1940 yıllarında şiirlerini yayımlatmıştır. Şiirlerinde "Ezizi" mahlasını kullanan şairin şiirlerinden bir kısmı *Teñritağ* dergisinin 1987 ve 1989 yılı sayılarında yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 379). *Veten Muhebbeti* "Vatan Sevgisi", *Könlüm* "Gönlüm" gibi şiirleri vardır (Emet 1998: 14; Kaşgarlı 1998: 153).

3.13. Abdulhalik Sepiriy (1930-)

1930 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1951 yılında Ehmetcan Kasimi Bilim Yurdundan mezun olmuştur. 1953 yılında Şincan Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesini bitirmiştir.

1951 yılında Ürümçi'deki *Alğa* gazetesinde *Veten* "Vatan" adlı şiirinin yayımlanması ile edebiyat dünyasına adım atmıştır. Uygur Özerk Bölgesi ve Almatı'da birçok gazete ve dergide şiirleri yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 286).

3.14. Abdulhey Muhammediy (1901-1937)

1901 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrindeki Çilek ilçesine bağlı Bayseyit köyünde dünyaya gelmiştir. Köydeki eğitiminden sonra Almatı şehrinde Öğretmen Hazırlık Okulunda okumuştur. 1919-1926 yılları arasında Taşkent ve Moskova'da üniversite eğitimini tamamlamış, Orta Asya Devlet Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 34).

Abdulhey Muhammediy Batı Türkistan'daki Uygur edebiyatının öncülerinden biri olup bu edebiyatın oluşması ve gelişmesinde önemli rol üstlenmiştir. Ayrıca Uygur okullarında okutulan ders kitaplarının hazırlanmasında ciddi katkıları

olmuştur. Eserleri yaşadığı dönemin en önemli, en can alıcı konularını içermiş ve bu alanda derin iz bırakmıştır (Zeynalov 2007: 34).

Abdulhey Muhammediy'in *Yüzinçi Can* "Yüzüncü Can", *Éçilmas Köñlüm* "Sevinmez Gönlüm", *Yaş Cürigim* "Genç Yüreğim", *Qaç* "Kaç" gibi şiirleri vardır (Sadvakasov 1986: 9, 10).

Yaş Güller "Genç Güller" (1935), *Rozaxun* "Rozahun" (1935), *Balilarğa Soğa* "Çocuklara Hediye" (İ. İsrailov ile birlikte) gibi kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 34; Komisyon 1982: 13).

3.15. Abdulhey Rozi (1923-1984)

1923 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrindeki Uygur ilçesine bağlı Ketmençi köyünde dünyaya gelmiştir. 1933 yılında ailesi ile birlikte Gulca şehrine göç etmiştir. 1942 yılında İli Askerî Okulunu bitirip eğitim alanında çalışmaya başlamıştır. Birkaç yıl Şiir, Edebiyat ve Sanatçılar Cemiyetinde ve Yazarlar Cemiyetinde şiir kolu başkanı olarak görev yapmıştır (Zeynalov 2007: 146).

1962 yılında Batı Türkistan'a göç etmiştir ve Almatı'da dergi ve gazetelerde çalışmıştır. İlk eserleri 1938 yılında basılmıştır. İlk şiir kitabı 1950 yılında *İli Naxşilari* "İli Şarkıları" ismi ile Almatı'da Kazak Eli Yayınevinden çıkmıştır. *Şair İzidin* "Şairin İzinden" adlı şiir kitabı ise Ürümçi'de yayımlanmıştır. Daha sonra *Étiz Naxşilari* "Tarla Şarkıları", *Bahar Çeşmeleri* "Bahar Çeşmeleri", *Çiñqi Çüş* "Tam Öğlen" adlı eserleri Jazuşı Yayınevinden yayımlanmıştır. A. Rozi Sovyet Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 146).

3.16. Abdulhey Sadirov (1913-1942)

1913 yılında Almatı şehrinin Emgeçikazak ilçesinin Bayanday köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşında anne ve babasını kaybettiği için yetimhanede yetişmiştir. Onun sanata olan yeteneği Almatı'daki Uygur Drama Truppasına girdikten sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Sadirov, *Anarxan* "Anarhan" adlı dramının yazarıdır. İlk zamanlarda şarkı sözleri de yazmıştır. *Nazugum* "Nazugum" Sadirov'un dikkat çeken şiirleri arasındadır (Komisyon 1982: 14).

Nazi Almanya'sı ve diğer Mihver Devletleri ülkelerine karşı Sovyetler Birliği topraklarını savunmaya yönelik gerçekleştirilen *Uluq Vatan Uruşı*'ne katılmış, 1942 yılında hayatını kaybetmiştir (Abdurahmanov 2014: 172).

3.17. Abdulla Hapiz (1875-1956)

Şair Abdulla Hapiz, 1875 yılında Gulca'nın Hudiyaryüzi köyünün Kumul Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Gulca'daki Beytullah Medresesi'nde aldıktan sonra köyüne dönüp çiftçilik yapmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 370).

Abdulla Hapiz, ömrünün büyük bir kısmını köy köy gezerek halkla iç içe geçirmiştir. Özellikle İli nehri kenarındaki köylerin hemen hemen hepsini gezmiş, bu sayede devrinin siyasi, toplumsal durumunu çok iyi analiz etmiş, çok sayıda çiftçi ve halk tabakasından insanla tanışmıştır (Zaman 1995: 87). Dolayısıyla onun bu gezilerinin edebî yaratıcılığına da büyük etkisi olmuştur (Ehmedi 1996: 315). Gezileri sırasında misafir olduğu evlerde koşuklarını, şiirlerini okuyup karşılaştığı komik hikâyeleri anlatarak insanlarla sohbet etmesi onun toplum tarafından tanınmasını sağlamıştır (Zaman 1995: 88). Neşeli ve şakacı mizahı, hayata olan olumlu bakışı ile kısa sürede halkın sevgisini ve dostluğunu kazanmış, kendisine “beyit söyleyen, şair” anlamlarındaki “Hafız” adı verilmiştir (Ehmedi 1996: 313).

1981 yılında şairin kendi kalemle yazdığı bir el yazma divanı bulunmuştur. Bu divanı, şair 1944-1948 yılları arasında derlemiş, ona 1930 yılından bu yıllara kadar olan süreçte yazdığı şiirlerini ve hikâyelerini koymuştur. Üç nüsha şeklinde hazırlanan bu divanlardan birini Hudiyaryüzi’ndeki, birini Turpanyüzi’ndeki diğerini ise Kepekyüzi’ndeki dostlarına bırakmıştır. Bulunan divan ise Kepekyüzi’ndeki öğrencisi ve dostu Nizamidin Aka’nın sakladığı nüshadır. 282 sayfa olan bu divanın 238 sayfası günümüze kadar korunup gelebilmiştir (Ehmedi 1996: 316).

Edebiyat sahasına “Kalem” takma adıyla giren şair, hiçbir şiir ustasından eğitim almamıştır (Ehmedi 1996: 313; Zaman 1995: 91). Eserleri ilk defa *İli Deryasi* dergisinin 1982 yılı 4. sayısında yayımlanmıştır. 1983 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından *Güdük* “Düdük” kitabında hayatı ve eserleri tanıtılmış ve bazı şiirlerine yer verilmiştir (Ehmedi 1996: 317-318). *Yusuf ve Züleyha* destanı 1983 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından neşredilmiştir (Tanrıdağlı 1996: 16).

3.18. Abdulla Rozi (1919-1945)

Abdulla Rozi, Aksu kasabasının Meşihet köyünde ticaretle uğraşan bir ailede dünyaya gelmiş, küçük yaşlarında ailesi ile birlikte Üçturfan’a göç etmişlerdir (Zaman 1995: 188). Yedi yaşından on yedi yaşına kadar dinî mekteplerde okuyan yazar, bu sırada Doğu edebiyatının ve klasik Uygur edebiyatının önemli temsilcileri ve bunların eserleri ile tanışmıştır. 1935 yılında Üçturfan’da açılan Öğretmen Okuluna gitmiş, bu okulu bitirdikten sonra kısa bir süre köylerde öğretmenlik yapmıştır. 1936 yılının sonlarına doğru Ürümçi’de Öğretmen Yetiştirme Okulunda eğitimine devam etmiştir. Bu sırada “Arzu” takma adıyla yazdığı birkaç felsefi ve ilmi makalesi *Şincan Géziti’nde* yayımlanmıştır. Onun bu takma adı daha sonra mektepte kendisinin de katıldığı ve aktif olarak faaliyetlerde bulunduğu Edebî Sohbet Grubunun adı olmuştur. Fakat bu sohbet grubu çok geçmeden okul yöneticileri tarafından “gerici” olarak nitelendirilip dağıtılmış, Abdullah Rozi de okuldan uzaklaştırılarak Manas kasabasına gönderilmiştir (Ehmedi 1996: 389).

Manas'ta Kasaba Eğitim İdaresi bünyesinde eğitim müfettişi olarak görev almış, ayrıca Uygur Derneğinin başkâtibi olmuştur. 1940 yılında Aksu'ya gidip maarif başmüfettişi olarak çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 410). Aksu'da bulunduğu sırada, bölgeye çeşitli yerlerden sürgüne gönderilen ve aralarında Lutpulla Mutellip'in de bulunduğu aydınların baskıcı yönetime karşı faaliyetlerine devam etmek için kurdukları topluluğa katılmış ve yazdığı eserlerle halkı mücadeleye çağırmıştır (Zaman 1995: 189). 1943-1944 yılında Üçturfan'da Sanayi-i Nefisenin çalışmalarına yardımcı olmuş, Lutpulla Mutellip ve arkadaşları ile birlikte birçok sahne eserinde bizzat kendisi rol almıştır. Bu çalışmaları neticesinde Üçturfan'da yerli sanatçıların bilgisi ve sanat tekniği ilerlemiştir (Tanrıdağlı 1996: 23-24).

1945 yılında kurucularından biri olduğu *Uçqunlar İttifaqı* "Kıvılcımlar Cemiyeti" ile birlikte Üç Vilayet İnkılabı'nı desteklemiş, Milliyetçi Çin'e karşı ayaklanma hazırlığı yaptıkları sırada ihbar edilip tutuklanmıştır. Tutuklu bulunduğu sırada hapisane duvarlarına *Heq Adalet Aldida* "Hak Adalet Önünde" şiirini yazan şair 18 Eylül 1945 yılında Lutpulla Mutellip, Müniridin Hoca, Bilal Ezizi gibi aydınlarla birlikte hapisanede şehit edilmiştir (Ehmidi 1996: 391; Zaman 1995: 196).

Tömür Aka Keldi "Timur Ağa Geldi", *Ögey Ana* "Üvey Anne" gibi dramaları ile Uygur edebiyatının ilk tiyatro yazarı olan Abdulla Rozi; *Tömür Aka Oyğandı* "Timur Ağa Uyandı" adlı draması; *Aprel Özgirişidin Keyinki Uyğur Şiiriyiti* "Nisan Değişiminden Sonra Uyğur Şiiri", *Kelpin ve Dolan Şeviliri* "Kelpin ve Dolan Şiveleri" gibi ilmî makaleleri; *Leyli-Mecnun' Operasi Sehnide Oyniliş Munasiviti Bilen* "Leyla ile Mecnun' Operasının Sahnede Oynanması Münasebetiyle" gibi eleştiri yazılarını yazmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 133-134; Komisyon 2006a: 411). Lutpulla Mutellip ile birlikte yazdığı *Uyğur Edebiyatı* "Uygur Edebiyatı" adlı eser öğretmen okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur. *Bilim Beğida* "Bilim Bahçesinde" şiiri daha sonraları öğrenci marşına dönüştürülmüştür (Komisyon 2006a: 411).

3.19. Abdulla Savut (1950-)

Abdulla Savut, 1950 yılının Nisan ayında Aksu'da dünyaya gelmiştir. 1972-1974 yıllarında Kızılsu Öğretmen Okulunda okumuş, eğitimini tamamladıktan sonra Aktu Eğitim Müdürlüğünde ve radyoda, Aktu Parti Komitesinin Propaganda Bölümünde çalışmıştır. 1988-1995 yıllarında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazar olarak görev almıştır (Komisyon 2006c: 800).

Abdulla Savut'un edebî faaliyetleri 1970'li yıllarda şiir alanında başlamıştır. Onun şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Hayat Küiyi* "Hayat Ezgisi", *Könlüm* "Gönlüm", *Saňa Hemra Bolay Meñgü* "Sana Yoldaş Olayım Sonsuza Kadar", *Qedeh* "Kadeh", *Kördüm Seni* "Gördüm Seni", *Tok Ketidu* "Elektrik Gidiyor",

Yetkin Qizim Halimğa “Beni Anla Kızım”... Bu şiirlerinin dışında *Taş Boran* “Taş Boran”, *Teñriniñ Oğli* “Tanrı’nın Oğlu”, *Arslan Qutraydu* “Aslan Kuduruyor”, *Evlıya Ot* “Evlıya Ot”, *Vesiyet* “Vasiyet” (1990), *Yetimniñ Sergüzeştisi* “Yetimin Macerası” adlı hikâyeleri; *Qanlıq Qırğaq* “Kanlı Kıyı” (1985), *Maña İcazet Beriñlar* “Bana İcazet Veriniz”, *Dat Basmas Qiliç* “Paslanmaz Kılıç”, *Muhebbet Qariğu Emes* “Sevgi Kör Değil”, *Qismet* “Kısmet” (1995), *Upuqta Qetip Qalğan Kün* “Ufukta Donakalan Güneş” (1991), *Üşşük Mañğan Keçe* “Soğuk Yürüyen Gece” (1992) adlı uzun hikâyeleri; *Çaqmaq* “Yıldırım” (1986), *Yultuz Epsanisi* “Yıldız Efsanesi” (1999), *Pütmes Setirler* “Bitmez Satırlar” (2000), *Hayatliq Zenciri* “Hayat Zinciri” (2000) adlı romanları; *Ğezeller* “Gazeller” (1991), *İkki Ğezel* “İki Gazel” (1992) adlı şiirleri vardır (Sultan, Abdurehim 2002: 289-290; Sartekin 2006a: 4; Sartekin 2006b: 74, 102-103). Hikâye ve uzun hikâyelerinin bir kısmı *Qanlıq Qırğaq* “Kanlı Kıyı” (1985), *Dat Basmas Qiliç* “Paslanmaz Kılıç” (1988), *Maña İcazet Beriñlar* “Bana İcazet Veriniz” (1991), *Muhebbet Qariğu Emes* “Sevgi Kör Değil” (1993), *Taş Boran* “Taş Boran” (1986), *Sir Yésilgende* “Sır Çözüldüğünde” (2001) adlı kitaplarda yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 5-11). Bazı şiirleri ise *Yurtumda Toy* “Ülkemde Dügün” (1983), *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Quyaş Qesidisi* “Güneş Kasidesi” (1991) antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 15-18).

3.20. Abdulla Talip (1926-2005)

Yazar Abdulla Talip, Kelpin ilçesinde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1943 yılından 1946 yılına kadar Aksu Öğretmen Yetiştirme Okulunda okumuş, eğitimini tamamladıktan sonra aynı okulda öğretmen olmuştur. 1955-1956 yılları arasında Pekin Pedagoji Enstitüsüne girmiş, burada bir süre eğitim aldıktan sonra Şincañ Maarif Neşriyatında sorumlu yazar, Eğitim Müdürlüğü Eğitim İlmî Araştırmaları Bölümünde araştırmacı olarak çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 537).

Abdulla Talip, 1943 yılı *Aksu Şincañ Géziti*’nin *Cenub Şamili* “Güney Rüzgârı” edebiyat sayfasında yayımladığı *Meripet Ana* “Marifet Ana” adlı şiiri ile edebiyat sahasına girip önce “Agahi” ardından “Pezli Cahad” takma adıyla yüzden fazla lirik gazel ve rubai, *Seddiçin* “Çin Seddi” adlı tarihî destanı ve bir kısım deneme ve eleştiri yazıları kaleme almıştır. *Erkin-Canan* “Erkin ile Canan”, *Söyğünüm Ela* “Sevgilim Ala” adlı dramaları sahneleştirilip Aksu’da oynanmıştır. 1970 yıllarının sonlarında edebiyat ve eğitim araştırmalarına ağırlık verip şair Lutpulla Mutellip’in hayatına ithafen *Qaynam Örküşü* “Girdap Dalgası” (1982) adlı biyografik romanını, *Çala Tegken Oq* “İskalayan Kurşun” (1985) adlı romanını ve *Uygur Maarip Tarixidin Oçerklar* “Uygur Eğitim Tarihinden Denemeler” (1986) adlı ilmî nesrini yazmış, bunun dışında eğitim ve ilmî araştırmaları üzerine onlarca makale yayımlamıştır (Komisyon 2006a: 537-538).

3.21. Abdumecit Döletov (1949-2008)

Şiir meydanına 1970’li yıllarda girip kırk yıl boyunca bu alanda kalem oynatan ve “Sirdaş” takma adını kullanan şair ve gazeteci Abdumecit Döletov, 31 Mart 1949 tarihinde Almatı şehrinin Çelek ilçesinin Bayseyit köyünde dünyaya gelmiştir. Ortaokulu bitirip Kazak Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Bölümünde tahsil görmüş ve 1970 yılında *Kommunizm Tuği* (Şimdiki Uygur Avazi) gazetesinin yazı işlerinde dizgi sorumlusu olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra bu gazetede muhabirlik ve Kültür Edebiyat Bölümlerinde başkanlık görevlerini yerine getirmiştir. 1984 yılında başyazar yardımcılığı görevine atanmış ve ömrünün sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür. 2008 yılında 59 yaşında vefat etmiştir (Abdurahmanov 2014: 234, 235).

Şiire olan ilgisi okul yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Onun ilk şiirleri yerel bir gazete olan *Emgek Tuği*, daha sonra ülke çapında yayımlanan *Kommunizm Tuği* gazetelerinde sürekli basılmıştır. Şiirlerinden bazıları şunlardır: *Vetnim* “Vatanım”, *Toxtatmiğin* “Durdurma”, *Yut* “Yurt”, *Sunmas Qanitim* “Kırılmaz Kanatım”, *Séginimen* “Özlüyorum”, *Eziz Yut* “Aziz Yurt”, *Yutqa Séğiniş* “Vatana Özlem”, *Yürekte Sen* “Yüreğimde Sen”, *Yezam Bovayliriğa* “Köyümün Dedelerine”, *Yezamda* “Köyümde”, *Ademler* “Ademler”, *Siler Bolğaç* “Siz Olduğunuz İçin”, *Yut Çoñliri* “Yurt Büyükleri”, *Oçaq* “Ocak”, *Uygur Néni* “Uygur Ekmeği”, *Uygur Dastixini* “Uygur Sofrası”, *Méniñ Tumarim* “Benim Cevşenim”, *Birla Arman* “Bir Tek Arman”, *Béçare Bolmayli* “Zavallı Olmayalım”, *Xoşlişiş Aldidiki Oy* “Vedalaşmadan Önceki Düşünce”, *Ğulca Yolida* “Gulca Yolunda”, *Qebirstandiki Oy* “Kabristandaki Düşünce”, *Qizğiniş* “Kıskanma”, *Bosuğa* “Eşik”, *Köz-Eynek* “Göz Aynadır”, *Hayatni Çüşiniş* “Hayatı Anlamak” (Abdurahmanov 2014: 235-245)...

1973 yılında şairin *Men Yigirmide* “Yirmi Yaşımdayım” adlı ilk kitabı yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 234). Ayrıca *Bahar Qaytidu* “Bahar Dönecek”, *Ademlerge Aşiqmen* “İnsanlara Aşığım”, *Yurt Navaliri* “Memleket Nevaları”, *Qanatliq Oylar* “Kanatlı Düşünceler”, *Aq Tañlirim* “Ak Tanlarım”, *Aq Térek Kök Térek* “Ak Ağaç Gök Ağaç”, *Toyname* “Toyname”, *Hey Duniya Duniya* “Hey Dünya Dünya”, *Atamdin Añliğan Çöçek ve Temsiller* “Babamdan Duyduğum Masallar”, *Bir Arman Bar* “Bir Arman Var”, *Yavayi Söyğü* “Yabani Sevgi”, *Men Söygen Hayat* “Benim Sevdiğim Hayat”, *Beldiñdiki Söhbət* “Oturaktaki Sohbet”, *Rohlar Sözleydu* “Ruhlar Konuşuyor” adlı kitapları basılmıştır (Abdurahmanov 2014: 234-235).

Abdumecit Döletov iki yüzden fazla şarkı sözünün yazarıdır (Abdurahmanov 2014: 235).

Eserleri Kazak, Özbek, Kırgız, Tatar, Türkiye Türkçesi gibi lehçelere ve Rus, Kore dillerine çevrilmiştir. Rus diline tercüme edilen bir kısım şiirleri

Moskova’da çıkarılan *Drujba Narodov, İstoki, Literaturnaya Gazeta* gibi çoğu gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 235).

Abay, A. S. Puşkin, S. Esenin, M. Jumabayev, H. H. Niyaziy, M. Makataev, M. Tsvetayeva, A. Ahmatova, F. Ongarsınova, E. Tecibayev, T. Moldagaliyev, İ. Saparbayev gibi yazarların eserlerini Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir (Abdurahmanov 2014: 235).

Abdumecit Döletov, 1992 yılında Kazakistan Yazarlar Cemiyeti tarafından İliya Behtiya adına verilen ödülün ilk sahibi olmuştur. Sonraki yıl ise Türk Dilli Halklar Uluslararası Şiir Festivali’nde ödül almıştır (Abdurahmanov 2014: 235).

3.22. Abdurahman Ebey (1953-)

Yazar Abdurahman Ebey, 1953 yılında Moğolistan Halk Cumhuriyeti’nin Kobda ilçesindeki Uygur Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. 1955 yılında ailesiyle birlikte ana vatanı olan Uygur Özerk Bölgesi’ne dönmüştür. 1977 yılında Şincan Üniversitesinin Dil-Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur.

Nesir alanındaki başarıları ile tanınan Abdurahman Ebey’in *Ğilapsiz Xencer* “Kılıfsız Hançer”, *Mustapa* “Mustafa”, *Méniñ Dadam* “Benim Babam” (1996), *Exmetcan Qasimi Heqqide Hékayiler* “Ehmetcan Kasimi Hakkında Hikâyeler” (1986) gibi hikâye kitapları yayımlanmıştır (Abliz 2013: 149). *Balilar Oyunliri* “Çocuk Oyunları” (1984) ise yazarın bir başka eseridir (Abliz 2013: 149). *Şincañ Medeniyiti* dergisinin 2010 yılı dördüncü sayısında yayımlanan *Tarix Betliri-Muñğuliyedin Vetinige Qaytqan Uyğurlar* “Tarihin Sayfaları-Moğolistan’dan Vatanına Dönen Uygurlar” adlı makalesi ile Moğolistan’daki Uygurların durumunu gözler önüne sermiştir. Ayrıca çeviriler de yapmış olan Ebey Fransız yazar H. Gravud’a ait *Tülke Rinard* “Tilki Rinard” (1983) (1998), Rus yazar M. Branov’a ait *Sovét Xelq Çöçekliri* “Sovyet Halk Masalları” (1988), Alman yazar Barbara Agertis’e ait *Hayvanat Padişahi Kim* “Hayvanların Padişahi Kim” (1991) adlı aktarma kitaplarını Uygur okuyucularıyla buluşturmuştur.

3.23. Abdurahman Kahar (1936-)

Abdurahman Kahar, 1936 yılında Gulca’nın Boynikesik Mahallesi’nde marangozlukla geçinen bir ailede dünyaya gelmiştir. Döneminin önemli şairlerinden biri olan ağabeyi Tursun Kahar’ın evindeki kütüphanesinde çok sayıda eser ve kendisinin düzenlediği el yazması kitapları vardır. Böyle bir evde kitaplarla iç içe büyüyen Abdurahman Kahar’ın küçük yaşlarda edebiyata olan ilgisini gören ağabeyi, ona her gün on beş yirmi mısra şiir ezberletmeye başlamış, böylece yazarın daha küçük yaşlarda ciddi bir edebî birikimi oluşmuştur (İsmayil, İslam 1993: 378-379).

Abdurahman Kahar, ilkokul ve ortaokul eğitimini Gulca'da aldıktan sonra 1953-1956 yılları arasında Şincan Enstitüsü Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur (Komisyon 2006c: 650). Mezun olduktan sonra sırasıyla Ürümçi İki Numaralı Öğretmen Okulunda, Eğitim Bakanlığında ve Radyo Pedagoji Üniversitesinde, 1961 yılında Gulca Öğretmen Okulunda, 1978 yılından itibaren İli Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde çalışmıştır. 1989 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde editör olarak görev almıştır (İsmayil, İslam 1993: 378; Komisyon 2006c: 650).

Seksenden fazla şiiri, on beşten fazla hikâyesi, dört uzun hikâyesi ve iki cilt romanı olan Abdurahman Kahar'ın edebiyata yönelmesinde ağabeyinden sonra öğretmenleri Manap Kadiri ve Abdusopur gibi önemli yazarların etkisi olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 380). Bunun dışında 1945 yılında Üç Vilayet İnkılabı'nın başarıya ulaşması, birçok gazete ve derginin neşredilmeye başlamasını; kültür, edebiyat ve sanat faaliyetlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda bu dönemde Batı Türkistan'dan gelen çok sayıda edebî kitap halk içinde yayılarak insanlar arasında kitap okumaya ve edebî faaliyetlere olan ilgiyi günden güne arttırmıştır. Bu gibi sebepler Abdurahman Kahar'ın da edebiyata olan ilgisini arttırmış ve onun bu alana yönelmesine vesile olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 378-379). O, bu sıralarda Zunun Kadir, Ömer Muhemmedi, İsmail Sattarov, Kadir Hesen gibi önemli şahısların eserlerini; Sedridin Eyni, Gorki, Abdullah Tukay, Aybek, Abay, Puşkin, Çehov gibi yazarların şiir, destan, hikâye, uzun hikâye ve romanlarını okumuş ve onlardan ilham alarak edebî faaliyetler ile meşgul olmaya başlamıştır. Bunun neticesinde 1953 yılında *Şincan Edebiyat ve Sanatçılar* dergisinin 12. sayısında ilk şiiri *Bextimiz Küldi* "Bahtımız Güldü", ardından *İli Deryasi* "İli Nehri", *Kel Şair* "Gel Şair" gibi şiirleri yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 378-380).

Abdurahman Kahar'ın bazı hikâye ve uzun hikâyeleri şöyledir: *Kiçik Yol Başlığuçı* "Küçük Yol Rehberi", *Emet Hacı* "Emet Hacı", *Nizamidunniñ İşi* "Nizamidin'in İşi", *Nizamidin Heqqide Hékaye* "Nizamidin Hakkında Hikâye", *Hesret* "Hasret", *Ana Vesiyiti* "Ana Vasiyeti", *Munar* "Minare", *Sazende Dehqan* "Sazende Çiftçi", *Navayi Heykili Aldida* "Nevai Heykeli Önünde", *Keçür Meni Nazaket* "Affet Beni Nezaket" (1986), *Ah, Yaşliqim* "Ah, Gençliğim", *Bext* "Baht" (1991), *Ademler Maña Rehim Qilmañlar* "İnsanlar Bana Acımayın" (1988), *Qiz Qelbi* "Kızın Kalbi" (1981), *Rustem* "Rustem" (1984), *Ular İkkisi* "Onların İkisi" (1985), *Peltu Éliš Heqqide Hékaye* "Palto Alma Hakkında Hikâye" (1986), *Arzu* "Arzu" (1987), *Çoğluq-Tuğluq* "Çoğluk-Tuğluk" (1989), *Heqiqiy İşlar Yezilğan Xatire* "Gerçeklerin Yazıldığı Günlük" (1991), *Gezep* "Öfke" (2001), *Uniñ 1000. Küni* "Onun Bininci Günü" (İsmayil, İslam 1993: 380; Komisyon 2006c: 651; Sartekin 2006b: 145-154)...

Keçür Meni Nazaket "Affet Beni Nezaket" (1992), *Abdurahman Kahar Hékaye-Povestliridin Tallanma* "Abdurahman Kahar Hikâyelerinden Seçmeler" (1999),

Vapa “Vefa” (1991) adlı kitapları yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 5-10). Ayrıca bazı hikâyeleri *Sovğat* “Hediye” (1985) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Bunun dışında *İli Dolqunliri 1-2* “İli Dalgaları 1-2” (1982, 1988), *Köñül* “Gönül” (1995), *Hayat Siri* “Hayatın Sırrı” (1993), *Avat Şeherniñ Yeñi Puqrasi* “Mamur Şehrin Yeni Sakini” (1998), *Yiraqtiki Kişiler* “Uzaktaki Kişiler” (1999) adlı romanları yayımlanmıştır (Komisyon 2006c: 651).

Abdurahman Kahar, Çin Yazarlar Cemiyetinin ve Çin Yazarlar Cemiyeti Uygur Bölgesi Şubesinin üyesidir (İsmayıl, İslam 1993: 378).

3.24. Abdurahman Şair (1912-1938)

Abdurahman Çonahun oğlu Abdurahman Şair, 1912 yılında Atuş kasabasının İtarçi köyünde dünyaya gelmiştir. Eğitime önem veren babası, oğlunun iyi bir eğitim görmesi için gayret göstermiştir. Abdurahman Şair, ilk tahsilini kendi memleketinde aldıktan sonra 1928 yılında ailesi ile birlikte Kaşgar’a yerleşmiş, burada eğitimine Abdukerim Damollam adlı hocada devam etmiştir. Bu sırada Arap, Doğu ve Uygur klasik edebiyatı temsilcilerinin önemli eserleri ile tanışmıştır (Ehmedi 1996: 371).

1933 yılında Memtili Tevfik Efendi’nin eğitim ve medeniyet fikirlerini paylaşmış, bu alandaki çalışmalara katılmak amacıyla ailesini yanına alarak Atuş’a dönmüş ve Memtili Efendi’nin açmış olduğu öğretmen yetiştirme kursuna katılmıştır (Komisyon 2006a: 400-401). Bu sıralarda Memtili Efendi’nin tesiri ile edebiyat sahasına adım atıp onun da yardımlarıyla şiir yazmaya başlamıştır (Ehmedi 1996: 371).

Abdurahman Şair, öğretmen yetiştirme kursunu bitirdikten sonra öğretmenlik ve okul müdürlüğü gibi çeşitli görevlerde bulunmuş, birkaç kasaba ve onlarca köyde eğitim işlerini düzenlemek için gayretle çalışmıştır (Komisyon 2006a: 401). Atuş’un Miyyi köyünde kurulan ilkokulda müdür ve başöğretmen olarak görev almıştır. Bu süreçte, köydeki halkın desteği ile akşam kursları açıp yetişkinler arasında okuma yazma öğrenme hareketini başlatmıştır (Ehmedi 1996: 371).

Abdurahman Şair, Memtili Efendi ile birlikte yeni usul eğitimi alanında çalışmalar yapmış, Memtili’nin kurduğu İzciler Grubunun faaliyetlerine katılarak yeni okulların halk içinde yaygınlaşması için çalışmalar yapmıştır (Ehmedi 1996: 372).

1937 yılında Atuş’un Mehşet köyünde bir ortaokulda düzenlenen toplantıda Memtili Efendi’nin konuşmalarından etkilenerek *Veda* “Veda” şiirini yazmıştır (Ehmedi 1996: 373).

1937 yılının Nisan ayında Memtili Efendi'nin tutuklanmasından sonra Atuş'taki eğitim faaliyetlerinin sorumlusu olmuştur. Aynı yıl Eylül ayında Atuş'ta eğitiminde tanınan öğretmen meslektaşları Livahidin Kariy, Nizamidin Tohtihaci, Emet Mehsum, Abdugupur Kunaci ve öğrenci rehberi Yar Muhammed ile birlikte tutuklanmış, 1938 yılının Nisan ayında hapisanede şehit edilmiştir (Komisyon 2006a: 401).

Abdurahman Şair'in onlarca şiiri insanlar tarafından ezberlenerek günümüze kadar korunabilmiştir (Komisyon 2006a: 401). 1980 yılından sonra Atuş'ta Mirehmed Seyit ve Abdükerim Hacı; Abdurahman Şair'in hayatı ve edebî faaliyetleri üzerine araştırmalar yapmış ve bazı şiirlerini bularak yayıma hazırlamışlardır. 1989 yılında *Şincan Maaripi* dergisinde Mirehmed Seid'in, Abdurahman Şair'in hayatı ve edebî faaliyetleri üzerine yazdığı makalesi yayımlanmış ve bu makalede Abdurahman Şair'in bazı şiirleri yer almıştır (Ehmedi 1996: 374).

3.25. Abdurehim Ötkür (1923-1995)

Şair ve yazar Abdurehim Tileşup Ötkür, 1923 yılında Kumul'da tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. Bir yaşında annesini, dört yaşında da babasını kaybetmiştir (Komisyon 2006a: 530). Babası Tileş Begim, vefat etmeden önce henüz dört yaşında olan oğlunu, Kumul'un önde gelen isimlerinden biri olan dostu Osman Hacı'ya evlatlık olarak vermiştir. Kendi çocuğu olmayan Osman Hacı, ticaretle uğraşan ve bu sebeple yabancı ülkelere gidip gelen görmüş ve okumuş bir kişi olarak Ötkür'ü kendi oğlu gibi görmüş ve iyi bir eğitim almasına özen göstermiştir (Zaman 1995: 462). Abdurehim Ötkür ilk olarak dinî mektepte okumuş, bu dönemde yetişmesinde Sufi Allahyar'ın şiirlerinin önemli etkisi olmuştur. Ötkür'ün dinî mektepte okuduğu bu yıllarda Hoca Niyaz Hacı önderliğinde gerçekleşen Kumul Ayaklanması sırasında Kumul'daki bütün okullar kapatılmış ve halk şehri terk etmeye başlamıştır (Kasapoğlu Çengel 2013: 162). Abdurehim Ötkür de bu sebeple tahsiline devam edememiş, Osman Hacı ve ailesi ile birlikte Kumul'dan ayrılarak Gensu'ya gitmek zorunda kalmıştır. Burada Osman Hacı'nın kayınvalidesi Marihan Hanım'dan evde ders alarak eğitimine devam etmiştir. Marihan Hanım'dan dinlediği hikâyeler, masallar, atasözleri ve bilmeceler onun edebî hayatında önemli rol oynamıştır (Kasapoğlu Çengel 2002: 38). Aynı yıllarda Osman Hacı'nın kardeşleri tarafından zor işlerde çalıştırılmış ve bir süre çobanlık yapmıştır. İlerde kaleme alacağı *İz* "İz" romanının konusunu oluşturan Tömür Helpe öncülüğünde gerçekleşen halk ayaklanması olan Kumul Ayaklanması hakkındaki ilk bilgileri çobanlık ettiği sırada kendisine dostluk eden Çoban Rozi'den öğrenmiştir (Kasapoğlu Çengel 2000: 23).

Kumul'daki ayaklanmanın başarıyla neticelenmesinden sonra Osman Hacı, Üçturfan sınırına gümrük görevlisi olarak tayin edilmiş, bu sebeple ailesi ile

birlikte önce geçici olarak Kansu bölgesine gitmiş, ardından Üçturfan'a dönmüştür. Hayatındaki bu sıkıntılar sebebiyle ilk tahsilini ancak 1936 yılında tamamlayabilen Ötkür, orta tahsilini Ürümçi'deki bir gimnaziyada (askerî okulda) yapmıştır (Komisyon 2006a: 531; İnayet 1998: 194-195). Sovyetlerde eğitim alan ilk Uygur aydınlarının da öğretmenleri arasında bulunduğu bu okul, onun için âdeta yeni bir dünya olmuştur. Bu okulda pozitif bilimlerle, Rus ve Sovyet Edebiyatı ile tanışmış; Puşkin, Lermontov, Tolstoy, Abdullah Tukay, Hadi Tahtaş, Uygur, Ömer Muhammedi, Turdi Hesên gibi yazarlardan ilham alarak okul duvar gazetesinde ilk şiirlerini yayımlamaya başlamıştır (Zaman 1995: 463). Üç yıl bu gimnaziyada okuduktan sonra 1939 yılında Şincan Öğretmen Okuluna girmiş, 1942 yılında Pedagoji Fakültesini iyi bir derece ile bitirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 82). Üniversite yıllarında Çinli bilim adamlarından aldığı felsefe, iktisat ve edebiyat derslerinin onun edebî çizgisinin oluşumunda etkisi olmuştur (Ay 2007b: XXXIII). Ayrıca onun şiirlerinden Türk Edebiyatının önemli temsilcileri Ziya Gökalp ve Mehmet Akif'i okuduğu, onların düşünce ve üsluplarından etkilendiği açıkça görülmektedir (Emet 1997: 43).

Eğitimi tamamladıktan sonra Kız Gimnaziyasında öğretmen olarak çalışmış, öğretmenlik mesleğini daha sonra gazetecilik izlemiştir (Komisyon 2006a: 531; Kasapoğlu Çengel 2013: 162). Bir süre Ürümçi Ortaokulunun müdürlüğünü de yapan Ötkür çeşitli gazetelerde editörlük yapmış; Rusça, Arapça ve Slav dillerinde eserler okumuş, Yeni Uygur Türkçesinin eski gramerini incelemiş ve Batı Türkistan'da yayımlanan *Şerq Heqiqiti* ve *Qazaq Eli* gibi dergiler vasıtasıyla klasik edebiyat ve aruz vezniyle tanışma imkânı bulmuştur (Turan 1986: 581; Kasapoğlu Çengel 2002: 38). Özellikle Özbek, Tatar, Arap ve Fars edebiyatının onun üzerindeki etkisi derin olmuştur (Zaman 1995: 464). Aynı yıllarda editörlük yapmış, *Şincañ Géziti*'nin Uygur Editörlük Bölümünün baş editörlüğü, *Altay* dergisinin baş editör yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur. Bu sırada eski ve yeni Türk dili ve Çinceyi öğrenmiştir (Zaman 1995: 464).

1943-1944 yıllarında halkın Şeng Şi-sey hükümetinin baskıcı politikalarına başkaldırması Üç Vilayet İnkılabı'nı beraberinde getirmiş, bu dönemde ayaklanmaya öncülük edenler ve şiirleriyle bu ayaklanmayı destekleyenler tutuklanmaya başlamıştır. Abdurehim Ötkür de 1944 yılında tutuklanmış, bir yıl sonra serbest bırakılmıştır (Kasapoğlu Çengel 2013: 163).

1949 yılından sonra meydana gelen siyasi olaylar şair ve yazarların yazma özgürlüğünü kısıtlamış, bu yasağa karşı gelenler ise ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Abdurehim Ötkür'ün 1949-1968 yılları arasında şiir yazamamasını bu mevcut koşullarla açıklamak mümkündür. Aynı zamanda kimi kaynaklarda tam tarihi bilinmemekle birlikte şairin bu dönemlerde uzun bir süre hapis yattığı belirtilmektedir (Kasapoğlu Çengel 2000: 26).

1949 yılından 1967 yılına kadar Abdurehim Ötkür, siyasi bürolarda ve *Şincañ Géziti* idaresinde tercüme çalışmaları ile meşgul olmuştur. 1979 yılından sonra Şincan Sosyal Bilimler Akademisinin Edebiyat Araştırmaları Bölümünün başkan yardımcısı ve bu akademi tarafından yayımlanan *Sosyal Bilimler* dergisinin yazı işleri müdürü olarak çalışmıştır (Kaşgarlı 1998a: 244; Komisyon 2006a: 532).

1966-1976 yılları arasında Mao tarafından gerçekleştirilen Kültür Devrimi boyunca zor günler geçiren şair, bu dönemde devrimi gerçekleştiren Dörtlü Çete'nin yaşattığı sıkıntıları şiirleriyle dile getirmiştir (Kasapoğlu Çengel 2013: 163).

Çin Türk Dili İlim Cemiyeti, Çin Eski Yazı Araştırmaları İlmî Cemiyeti ve Çin Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyeliklerinde bulunmuştur (Zaman 1995: 464). Abdurehim Ötkür, 6 Ekim 1995 yılında 72 yaşında yakalandığı kanser hastalığını yenemeyerek Ürümçi'de vefat etmiştir (Ay 2007b: XXXVI).

Şiirlerinde “Miskin” takma adını kullanan Abdurehim Ötkür'ün beş yüzden fazla şiiri olduğu ve bunların üç külliyyat ve iki destanda toplandığı bilinmektedir (Kasapoğlu Çengel 2000: 28; Kasapoğlu Çengel 2013: 163). Eserleri şiir kitapları, romanları, tiyatro eserleri, makaleleri ve çevirilerinden oluşmaktadır (Kasapoğlu Çengel 2013: 163).

Abdurehim Ötkür'ün şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Erk Qoşığı* “Hürriyet Koşuğu”, *Şeref Şanim Qeni* “Şeref-Şanim Hani”, *Namus Aqlansun* “Namus Temizlensin”, *Tarim* “Tarım”, *Yeñi Cuñgo Gülistaniğa* “Yeni Çin Gülistanına”, *Çillañ Xoruzum*, *Çillañ* “Öt Horozum Öt”, *İcad Qoşuği* “İcat Koşuğu”, *Tañ Şamalliri* “Tan Rüzgârları”, *Telke Heqqide Qoşaq* “Telke Hakkında Koşuk”, *Böşük Elliyi* “Beşik Ninnisi”, *Cenupqa Xet* “Güneye Mektup”, *Deñizden Sada* “Denizden Seda”, *Baş Egim* “Köşe Başı”, *Muzliğan Şehir* “Üşümüş Şehir”, *Kuçar Yolida Bir Tün* “Kuçar Yolunda Bir Gece”, *Qelemge* “Kaleme”, *Serlevhasiz* “Başlıksız”, *Uçraqanda* “Karşılaşınca”, *Ay Tolun Qiz* “Dolunay Kız”, *Bahar Çillaymen* “Baharı Çağırıyorum”, *Keçe* “Gece”, *Elvida Saña* “Elveda Sana”, *Teñri Téği* “Tanrı Dağı”, *Kel Kel Saba* “Gel Gel Saba”, *Arman Nime?* “Amaç Ne?”, *Muhebbet Heqqide Gezel* “Sevgi Hakkında Gazel”, *Tañ Ziyasi Yoq Midur?* “Tan Ziyası Yok Mudur?”, *Tova Dep Tuttum Yaq* “Tövbe Deyip Tuttum Yaka”, *Küz Keçisi* “Güz Gecesi”, *İçey Qeşqer Şarabidin* “İçeyim Kaşgar Şarabından”, *Yangusi Tañ Meş'ili* “Yanacak Tan Meşalesi”, *Xecle Xainlar Xecle* “Harcayın Hainler Harcayın”, *Aq Emes Saçimdiki* “Ak Değil Saçımdaki”, *İz* “İz”, *Boğda Anam* “Boğda Anam”, *Bahar Keldi* “Bahar Geldi”, *Balam Bolsa Şundaq Bolsa* “Çocuğum Olsa, Şöyle Olsa”, *Yañrat Veten Muqamini* “Yükselt Vatan Ezgisini”, *Uluğ Ana Heqqide Çöçek* “Ulu Ana Hakkında Masal”, *Yaxşi* “İyi”, *Gül ve Azğan* “Çiçek ve Yaban Gülü”, *Essalam*

Ey Qeşqirim “Selam Ey Kaşgar’ım”, *Bayrağım Sen Sen* “Bayrağımın Sen”, *Canan İstemsen* “Canan İster misin”, *Milli Ke’bemizge* “Millî Kabemize”, *Yurtum Qaldi* “Yurdum Kaldı”, *Baliqçi ve Uñin Qizi* “Balıkçı ve Kızı”, *Vicdan Deviti* “Vicdan Daveti”, *Secdiğahimğa* “Seccademe”, *Texi Köp İmtixan Şunçe* “Daha Çok İmtihan”, *Yiraqtin Xet* “Uzaktan Mektup”, *Qeşqer Qizi* “Kaşgar Kızı”, *Qeşqer Güzilige* “Kaşgar Güzeline”, *İdiqut* “İdikut”, *Bizeñlik* “Yüzsüzlük”, *Buyluq* “Buyluk”, *Xasiyetlik Uçrişiş* “Haysiyetli Karşılaşma”, *Yeter Ey Çerx* “Yeter Ey Dünya”, *Tepilmas* “Bulunmaz”, *Kerek Bolsa* “Gerek Olsa”, *Qelbim Bahar* “Kalbim Bahar”, *Bulbul Sayraydu* “Bülbül Ötüyor”, *Ğezel* “Gazel”, *Ğenimet* “Ganimet”, *Xelq Maqalliridin İqtibaslar* “Atasözlerinden Alıntılar”, *Babur Ğezilige Muşaire* “Babur’un Gazeline Muşaire”, *Serlevhisiz Şeirler* “Başlıksız Şiirler”, *Tova Deymen Tova, Yaşliq* “Tövbe Diyorum Tövbe, Gençlik”, *Gül Emesken Yaşliğım* “Çiçek Değilmiş Gençliğim”, *Ömür Heqqide Muxemmes* “Ömür Hakkında Muhammes”, *Şeir ve Şair* “Şiir ve Şair”, *Xoş Mubarek Bu İşiñ* “Kutlu Olsun Bu İşin”, *Xoşluğım* “Sevincim”, *Qaş Teşiğa Medhiye* “Yeşim Taşına Medhiye”, *Gañ Qanat Laçin* “Çelik Kanatlı Şahin”, *Dolqunluq Hayat* “Dalgalı Hayat”, *Küreş Dolqunliri* “Mücadele Dalgaları”, *İyul Boranliri* “Temmuz Fırtınaları”, “İt Ürür, Kervan Yürür”, *Rubailer* “Rubailer”, *Qaynam-Taşqinliqqa Çömgen Hayat* “Coşkulu Hayat”, *Tömür Qanat Laçin* “Demir Kanatlı Şahin” (Zaman 1995: 465; Kasapoğlu Çengel 2002: 33-127; İnyet 1998: 195; Kasapoğlu Çengel 2013: 162; Komisyon 2006a: 531; Turan 1986: 582)... Ayrıca 1945 yılında Tukay’ın *Müritler Kabristanının Bir Avaz* “Müritler Kabristanından Bir Ses” şiirine nazire olarak *Bilmedim* “Bilmedim” şiirini yazmıştır (Kasapoğlu Çengel 2002: 40). Bunların dışında Nevai’nin gazelinesini tahmis ettiği *Navayi Ğezilige Muhemmes* “Nevai Gazeline Muhammes” ve Nevai’ye nazire olarak yazdığı *Şair Dostumğa* “Şair Dostuma” adlı şiiri vardır (Kasapoğlu Çengel 2002: 46; Kasapoğlu Çengel 1998a: 94).

Bu şiirlerinin bir kısmı *Yürek Muñliri* “Kalp Hüzünleri” (1946), *Tarım Boyliri* “Tarım Kıyıları” (1948) ve *Ömür Menzilliri* (1985, 1988) kitaplarında toplanarak neşredilmiştir (Komisyon 2006a: 531-532; Kasapoğlu Çengel 2013: 163). Yine bir kısmı *Ğezel ve Muhemmesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Qutluq İz* “Kutlu İz” (1985), *Toy Çaçqusi* “Düğün Şekeri” (1985), *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Yeñi Rubailer* “Yeni Rubailer” (1990), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991), *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991) adlı antolojilerde yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 16-19).

Tarım Boyliri kitabındaki şiirler sonraki dönemlerde yasaklanmıştır. Daha sonraki yıllarda yayımlanan *Ömür Menzili*’nde ise yasaklanmış şiirlerin büyük bir kısmı yer almaktadır (Kasapoğlu Çengel 1998b: 600).

Şiirlerinin dışında *Tamçe Qandin Milyon Çeçekler* “Bir Damla Kandan Milyon Çiçek” (1942) ve L. Mutellip ile birlikte kaleme alınan *Çiñ Moden* “Çinmoden”

(1943) dramaları; *Qeşqer Kéçisi* “Kaşgar Gecesi” (1980 ve 1983) destanı; *İz* “İz” (1985) romanı ve bu romanın devamı olan *Oyğanğan Zemin I-II* “Uyanan Topraklar I-II” (1989, 1994) romanları yayımlanmıştır (Kasapoğlu Çengel 2013: 163). Bu romanların son cildi olan üçüncüsünü yazmaktan belli sebeplerden dolayı vazgeçtiğini II. cildin sonuna eklediği yazıyla bildirmiş ve okuyucularından özür dilemiştir (Tanrıdağlı 1998: 105). *İz* romanının önsözü Abdurehim Ötkür’ün o tarihten otuz yıl önce, yani 1950’li yıllarda yazdığı *İz* adlı şiiri ile başlar (Ersöz 2014: 26). Aynı dönemlerde bestelenen bu şiir ve beste 1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi sırasında yasaklanmıştır. Aynı zamanda yazar bu faaliyetlerinden dolayı uzun yıllar düşünce suçlusu olarak tutuklu kalmıştır (Ay 2007a: 56).

Bu eserlerinin dışında dil, edebiyat ve sanat alanında bilimsel makaleler yazmıştır (Kasapoğlu Çengel 2002: 39). *Nevayi İzini Boylap* “Nevai’nin İzinde”, *Miil Tiyatro Sen’itiniñ Xususiyetleri Qaysiliri* “Millî Tiyatro Sanatının Hususiyetleri Nelerdir?”, *Uyğur Klassik Edebiyatı Heqqide Bezi Mulahiziler* “Klasik Uygur Edebiyatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Uyğur Medeniyet Tarihidiki Parlaq Namayende ‘Kutatğu Bilik’* “Uygur Medeniyeti Tarihindeki Parlak Eser ‘Kutadgu Bilig’ ”, *Çağatay Edebiyatı ve Aruz Vezni* “Çağatay Edebiyatı ve Aruz Vezni”, *Yüsüp Has Hacip ve Uyğur Edebiyatı* “Yusuf Has Hâcip ve Uygur edebiyatı”, *Kutatğu Bilik’te İnsanniñ Menivi Kemalet Temisi* “‘Kutadgu Bilig’de İnsanın Manevi Olgunluğu Teması”, *Rubai ve Uniñ Klassik Nemuniliri* “Rubai ve Onun Klasik Numuneleri”, *Yipek Yolidiki Nahşa Avazi ‘Türki Tillar Divani’*, “İpek Yolundaki Şarkı Sesi Divanü Lügati-t Türk”, *Kumul Mukamliriniñ Özgiçilikleri Toğrisida* “Kumul Makamlarının Özellikleri Hakkında”, *Uyğur Şiiriyidiki Aruz Vezni Toğrisida* “Uygur Şiirindeki Aruz Vezni Hakkında” gibi makaleler bunlardan bazılarıdır (Kasapoğlu Çengel 2000: 30). Bu makalelerin bir kısmı *Xeziniler Bosuğisida* “Hazinele Eşiğinde” (1996) adlı antolojide yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 14).

Abdurehim Ötkür’ün vefatından bir süre önce, 1989 yılının Ağustos ayında *Sözde ‘Doğu Türkistan’ Gerçekte Ne İfade Eder* başlıklı makalesi Ürümçi televizyonlarında kendi sesiyle yayımlanmıştır. Aynı makale bir süre sonra Uygur Özerk Bölgesi Siyasi İstişare Daimî Komitesi Toplantısı’nda yazar tarafından okunmuş, sonraki dönemlerde de aynı komite bülteninde hizmete özel materyal olarak yayımlanmıştır (Yusuf 1997: 23). Kendisinin hayatı boyunca savunduğu ve eserlerinde yer verdiği fikirlere aykırı olan bu makaleyi, döneminin siyasi ve toplumsal şartlarıyla açıklamak mümkündür (Tural 1997: 58).

İlmî çalışmalarını Çin Yazarlar Cemiyeti, Uygur Bölgesi Batı Asya Araştırma Cemiyeti, Uygur Klasik Edebiyatı Araştırma Cemiyeti, Uygur Bölgesi “Kutadgu Bilig” Araştırma Cemiyeti, Uygur Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti, “12 Mukam” İlmî Cemiyeti gibi kurumlarda devam

ettirmiş, 1986 yılında Los Angeles'ta gerçekleşen Uluslararası İlmî Muhakeme Toplantısı'na Çinli bilim insanlarını temsilen katılmış; burada Kutadgu Bilig ile ilgili önemli bir tebliğ sunmuştur (Kasapoğlu Çengel 2000: 27).

Uygur edebiyatı ve Uygur dilinin inceliklerine hâkim olan Ötkür'ün memlekette yayımlanan klasik eserlerin çoğuna emeği geçmiştir. Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan *Kutadgu Bilig* adlı eseri Yeni Uygur Türkçesine aktarmıştır (Turan 1986: 582). Bunun yanında *Divanü Lügati-t Türk ve Kısası'l Enbiya* gibi önemli eserleri Yeni Uygur Türkçesine aktaran komisyonda yer almıştır (Kasapoğlu Çengel 2002: 39). İbrahim Muti ve Mir Sultan Osmanov ile birlikte 1983 yılında *Türki Tillar Divanı'nı*, 1984 yılında *Kutadgu Bilig'i* Yeni Uygur Türkçesine aktararak yayımlamıştır (Ay 2007b: XXXIX). Çin yazarlarından Libey ve Dufu'nun şiirleri; *Seyvençi*, *Lyuxulen*, *Li Çiçeñ* gibi büyük ölçekteki edebî eserleri tercüme etmiştir (Zaman 1995: 464).

Qeşqer Keçisi 1981 yılında Azınlık Milletler Edebî Faaliyetleri Birinci Toplantısı'nda birincilik ödülüne layık görülmüştür. Destan, 1988 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından Çinceye tercüme edilmiştir (Komisyon 2006a: 532-533). *Tamçe Qandin Milyon Çeçekler* adlı tiyatro eseri dalında birincilik ödülünü almıştır. Bazı eserleri ders kitaplarında yer almış, yine bazı eserleri Japoncaya çevrilmiş ve Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi Türk lehçelerine aktarılmıştır (Kasapoğlu Çengel 2013: 163).

Ürümçi'de okuduğu sıralarda Ötkür, Kumul Ayaklanması'nın önderi ve ayaklanmadan sonra kurulan Doğu Türkistan Hükümeti'nin başkan yardımcısı olan Hoca Niyaz Hacı ile tanışmış ve bir süre onun misafirhanesinde kalmıştır. Hoca Niyaz Hacı'nın sohbetlerine katılarak ondan dinlediği Timur Halife'nin başlattığı isyandan, istiklal mücadelesinden ve Timur Halife'nin kişisel özelliklerinden çok etkilenmiştir. Timur Halife'nin mezarını ziyaret ettiğinde türbenin harap halinden etkilenmiş ancak burayı onarma imkânı bulamamıştır (Ay 2007a: 58-59). Timur Halife'nin türbesini yapmanın taş toprakla mümkün olmadığını anladıktan sonra onu sözle yapmaya karar vermiş ve Uygurların tarihi romancılığını başlatan *İz* romanını kaleme almıştır (Tanrıdağlı 1997: 48). Mücadelesini hem millî istiklal hareketlerine katılarak hem de şiirleriyle gerçekleştiren şair, ömrünün yaklaşık yirmi yılını hapisanelerde geçirmiştir (Kasapoğlu Çengel 2000: 285).

3.26. Abdurehim Rahman (1938-)

Abdurehim Rahman, 1938 yılında Atuş'un Meşhet kasabasında dünyaya gelmiştir. 1954-1957 yılları arasında Ürümçi Tıp Okulunda eğitim almış ve Uygur Özerk Bölgesi Sağlık Müdürlüğünde çalışmıştır. 1963 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan Sokuluk şehri Malavodniy köyüne göç etmiştir. Ticaret

alanında çalışmış, 1976 yılından 1982 yılına kadar *Kommunizm Tuğı, Yéni Hayat* gazetelerinin Kırgızistan muhabirliğini yapmıştır.

Abdurehim Rahman öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Yazdığı şiirler *Tibbi Mektep, Edebiy İcad* gibi gazetelerde yayımlanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren yazdığı şiirler *Kommunizm Tuğı, Yéni Hayat* gazetelerinde yayımlanmıştır. 1994 yılında Kazakistan Yazarlar Cemiyeti Bedii Edebiyat Propaganda Bürosu tarafından basılan *Ümütüm Méniñ-Ata Yurt* "Umudum Benim Ata Yurt" adlı kitabında bir kısım şiirleri yayımlanmıştır. 2000 yılında A. Rahman'ın *Rubaiylar* "Rubailer" adlı kitabı basılmıştır (Baudunov 2001: 162). *Ğezeller* "Gazeller", *Ay Désem* "Ay Desem", *Bügün* "Bugün", *Cuda* "Ayrılık", *Yariñ Séniñ* "Yârin Senin", *Muveşşeh* "Muvaşşah", *Bir Çiqqın* "Bir Çık", *Qembernisa* "Kambenisa", *Rubaiylar* "Rubailer" adlı şiirleri ile *Solğan Ğunçe* "Solmuş Gonca" adlı hikâyesi *Qirğizistan Uyğurliriniñ Edebiyatı* "Kırgızistan Uygurlarının Edebiyatı" (2001) adlı çalışmada yer almıştır (Baudunov 2001: 163-187).

3.27. Abdureop Polat Teklimakanıy (1950-)

Abdureop Polat 1 Kasım 1950 yılında Kaşgar'ın Yumulakşekölbeşi Mahallesi'nde öğretmen bir ailede dünyaya gelmiştir. 1966 yılında Kaşgar Uygur Lisesini bitirdikten sonra 1972 yılında Pekin Merkezî Milletler Üniversitesi Azınlık Milletler Dili ve Edebiyatı Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1975 yılında mezun olup aynı fakültede öğretim elemanı olarak çalışmaya başlamıştır (Teklimakanıy 2005: 1).

1978-1982 yıllarında Pekin Yabancı Diller Üniversitesinde Arap dilini öğrenen Abdureop Polat, 1984-1985 yıllarında Irak Arap Cumhuriyeti'ne giderek Bağdat, Kufe, Ncef ve Kerbela gibi şehirlerde Arap dili üzerine pratik yapma imkânı bulmuştur. 1986-1988 yıllarında Pekin Üniversitesinde Fars dili öğrenmiştir. 1996-1997 yıllarında "Araştırmacı Akademisyen" sıfatıyla Mısır Arap Cumhuriyeti'ne gidip Kahire Üniversitesinde Arap Edebiyatı; Ezher Üniversitesinde ise İslam Dini Esasları alanlarında eğitim almıştır. 1997-2002 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'ne gidip Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde Çağatay Dili ve Edebiyatı üzerine eğitim görüp "Edebiyat Doktoru" unvanını almıştır (Teklimakanıy 2004: 2).

Uygur Edebiyatı, Uygur Dili Araştırmaları, Uygur Dili Leksikolojisi, Tercüme Nazariyesi ve Pratiği, Çağatay Uygur Dili, Çağatay Uygur Edebiyatı, Nevai Eserleri Araştırmaları, Türk Dili ve Arap Dili gibi dersler veren Abdureop Polat 1992 yılında doçent, 2004 yılında ise profesör olmuştur.

Eserlerinde "Teklimakanıy" mahlasını kullanan Abdureop Polat'ın günümüze kadar çeşitli dergilerde birçok eseri yayımlanmıştır. *Uyğurda Ebgaliq* "Uygurda

Dilencilik” (1996-1997) tenkidi realizm eseri; *Muellim* “Muallim” (2007), *Oquğuçı* “Öğrenci” (2007), *Öginiş Eñi-Nusretniñ Teñi* “Öğrenme İsteği Başarının Anahtarındır” (2009) nesirleri; *Kaşğeri Yili* “Kaşgarî Yılı” (2008) şarkı metni; *Meniñ Kaşğeri Yilim* “Benim Kaşgarî Yılım” (2009) hatırası, *“Muhakemetul Luğeteyn”din “Meariful Luğeteyn” (Qoş Til Maaripi) ğiçe-Elišir Nevaiy Eserleri Seliştirme Tetqiqatığa Muqeddime* “ ‘Muhakemetül Lugateyn’den ‘Meariful Lugateyn’e (Çift Dilli Eğitim) Kadar Alişir Nevai Eserleri Karşılaştırma Araştırmasına Mukaddime” (2002), *Heq ve Hoquq Meripiti Uyğur Mevcudluqi ve Tereqqiyatiniñ Meñgülik Ul Teşi* “Hak ve Hukuk Eğitimi Uygur Mevcudiyeti ve Gelişiminin Ebedi Temel Taşı” (2004), *Uyğur Tiliniñ İmla ve Teleppuz Ölçimini Bekitiş Heqqide* “Uygur Dilinin İmla ve Teleffuz Ölçüsünü Karara Bağlama Hakkında” (2005), *Uyğur On İkki Muqami Tekstliri Boyıçe Seliştirme Tetqiqat Elip Berişniñ Real Ehmiyiti Toğrisida* “Uygur On İki Makam Metinleri Doğrultusunda Karşılaştırmalı Araştırmaların Gerçek Önemi Hakkında” (2006), *Musa Seyrami ve Uyğur Tarixşunasliqi* “Musa Seyrami ve Uygur Tarih Bilimi” (2007), *Uyğur Çölirak Muqami Tekstliri Üstide Tetqiqat* “Uygur Çölirak Makamı Metinleri Üzerine Araştırma” (2009), *Uyğur Muşaverek Muqami Tekstliri Üstide Tetqiqat* “Uygur Muşaverek Makamı Metinleri Üzerine Araştırma” (2009) makaleleri ve *Uyğur On İkki Muqami ve Nammuqam Naxşisi* “Uygur On iki Makamı ve Nammukam Şarkısı” (2006), *Guman-Herqetiniñ Ölümsüz Ğezili ‘Kaşğer’ Heqqide* “Kuşku-Hirkatı’nin Ölümsüz Gazeli ‘Kaşgar’ Hakkında” (2007), *Radil Abla Teñlimisi ve Uyğur Turmuş Pelsepisi* “Radil Abla Teorisi ve Uygur Yaşam Felsefesi” (2005) gibi eserleri yayımlanmıştır.

Yayımlanan kitapları ise *Çağatay Tili* “Çağatay Dili” (1986) (Hemit Tömür ile birlikte), *Nevaiy: Muhakemetul Luğeteyn* “Nevai: Muhakemetü’l Lugateyn” (1988) (Hemit Tömür ile birlikte), *Çağatay Uyğur Tili Tetqiqatidin İlmîy Maqaliler* “Çağatay Uygur Dili Araştırmaları Üzerine İlmî Makaleler” (1993), *Beytullahniñ Tarixi* “Beytullah’ın Tarihi” (1993), *Uyğur Tili Leksikologiyisi* “Uygur Dili Leksikolojisi” (1995), *“Muhakemetul Luğeteyn”din “Meariful Luğeteyn” ğiçe* “ ‘Muhakemetül Lugateyn’den ‘Meariful Lugateyn’e Kadar” (2002), *Uyğurdiki Ebgaliq* “Uygurdaki Dilencilik” (1997), Emme Pare Tepsiri “Amme Süresinin Tefsiri” (2003), *Çağatay Uyğur Tili Heqqide Mupessel Bayan* “Çağatay Uygur Dili Hakkında Detaylı Beyan” (2004), *Çağatay Uyğur Edebiyatı Cevherliridin-Esliy Yezilişi Bilen Uyğur On İkki Muqami Tekstliri* “Çağatay Uygur Edebiyatı Cevherlerinden-Asıl Yazılışı ile Birlikte Uygur On İki Makam Metinleri” (2005), *Çağatay Uyğur Tili Grammatikisi* “Çağatay Uygur Dili Grameri” (2007), *Uyğur On İkki Muqami Tekstliri Üstide Tetqiqat* “Uygur On İki Makam Metinleri Üzerine Araştırma” (2009) adlı araştırma kitapları ve *Kor Xeridar* “Kör Müşteri” (1989, 2000) adlı hikâye kitabıdır.

Nevroz Heqqide “Nevruz Hakkında” adlı nesri 22 Mart 2006 yılında Merkezî Halk Radyosunda Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır.

1991 yılında “Pekin Şehri Münevver Eğitimci” olarak ödüllendirilen Teklimakaniy’in *Uygur Tili Leksikologiyisi* adlı eseri, Münevver Has Eser Değerlendirme Toplantısı’nda Uygur Özerk Bölgesi çapında birinci dereceye, Pekin şehri çapında ikinci dereceye layık görülmüştür. 1995 yılında ise ülke çapında değerlendirilen Bavgan Eğitim Fondu Münevver Eğitimci Ödülü’nü almıştır (Teklimakaniy 2003: 3). *Çağatay Tili* adlı eseri 1989 yılında Millet İşleri Komitesi tarafından 3. Münevver Eser Ödülü’ne; *Uygur Tili Leksikologiyisi* eseri 1997 yılında Millî Yazıdaki Kitaplar arasında 3. Münevver Eser Ödülü’ne layık görülmüş; *Radil Abla Teñlimisi ve Uygur Turmuş Pelsepisi* eserleri ise 2006 yılında *Kroran* dergisi tarafından “Uygurlar ve Gelişme Temasındaki Münevver Eser” olarak ödüllendirilmiştir. *Uygurda Ebgaliq* eseri 2001 yılında Almanya’daki Uygurlar tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.

1996 yılında *Çağatay Uygur Edebiyatı Cevherliridin-Esliy Yezilişi Bilen Uygur On İkki Muqami Tekstliri* adlı eseri yayımlandığından beri Merkezî Milletler Üniversitesi Uygur Dil ve Edebiyat Fakültesinin Çağatay Uygur Edebiyatı Bölümünde ve Şincan Sanat Enstitüsü Makam İcra Bölümünde ders kitabı olarak kullanılmaktadır. *Çağatay Uygur Tili Grammatikisi* adlı eseri Pekin Eğitim Müdürlüğü tarafından 2006 yılı “Pekin Şehir Çapında Ender Ders Kitabı” olarak değerlendirilmiştir. *Uygur On İkki Muqami Tekstliri Üstide Tetqiqat* kitabı Merkezî Milletler Üniversitesi Uygur Dil ve Edebiyat Fakültesinin yüksek lisans ve doktora öğrencileri için açılan Uygur Klasik Edebiyatı Araştırmaları dersinin ders kitabı olarak kullanılmaktadır.

3.28. Abdureşit İmin (1922-1949)

Abdureşit İmin, 7 Eylül 1922 tarihinde İli şehrinin Sümül ilçesinde, Hunhay Mazar köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1930-1934 yılları arasında köy okulunda okumuş, 1934-1938 yılları arasında Çince eğitim verilen bir ortaokulda eğitim almıştır. Ardından 1938 yılından 1941 yılına kadar Milletler Askerî Okulunun Çince sınıfında okumuştur (İmin 1997: 3-5). Askerî okulu bitirdikten sonra 7 Kasım 1944’e kadar *İli Şincan Géziti*’nde tercüman olarak çalışmıştır. Üç Vilayet İnkılabı’ndan sonra bir yıl *Azat Şerqiy Türkistan* gazetesinin Çince sayfalarının başyazarlığını yapmıştır. 1946 yılından 1948 yılına kadar *İnqilaviy Şerqiy Türkistan* gazetesinde yazar ve muhabir olarak çalışmıştır. 1948 yılından itibaren *İttipaq* gazetesinde özel muhabir olarak çalışmıştır (İmin 1997: 6). İmin, Ehmecan Kasimi önderliğindeki Üç Vilayet Hükümeti’nin delegasyonu dâhilinde 1949 yılı Ağustos ayında Pekin’e görüşmeye giderken uçak kazasında hayatını kaybetmiştir (İmin 1997: 10).

Edebî çalışmalarına 1940’lı yılların ortalarında başlamıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Qadaymiz Tuğimizni* “Dikiceğiz Bayrağımızı”, *Qurimiz* “Kuracağız”,

Yanmaymiz Zadi “Asla Geri Adım Atmayacağız”, *Qeni* “Hani” (İmin 1997: 7-8)... Haber ve hikâyelerinden bazıları şunlardır: *Sayahet İlhami* “Seyahat ilhamı”, *Kürüşüş* “Mücadele”, *Keçki Saqçiliq* “Gece Nöbeti” (İmin 1997: 9)... Eserleri el yazması halinde korunmuş, şiir ve hikâyelerinden oluşan *Küreş İlhamliri* “Mücadele İlhamları” adlı kitabı 1997 yılında Bişkek’te yayımlanmıştır (İmin 1997: 7).

3.29. Abdurusul Seyit (1965-)

Yazar Abdurusul Seyit, 1965 yılının Aralık ayında Gulca kasabasının Üçon Huyzu köyü Muhebbetyüzi Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu kendi köyünde tamamlamış, 1987 yılında İli Maliye ve Ticaret Okulunun Muhasebecilik Bölümüne kabul edilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra İli Halk Radyosunda muhabirlik ve editörlük işlerinde çalışmaya başlayan yazar hâlen bu görevini sürdürmektedir (Seyit 2016: 1).

Abdurusul Seyit Azınlık Milletler Yazarları İlim Cemiyeti, Halk Folklor Araştırmacıları Cemiyeti, Uygur Özerk Bölge Yazarlar Cemiyeti, *İli Deryasi* dergisinin editörlük heyeti üyesi ve İli Folklor Araştırmacıları Cemiyetinin başkan yardımcılığını yapmıştır (Seyit 2016: 2).

1983 yılında *İli Géziti*’nde yayımlanan *Bizmu Uçimiz* “Biz de Uçacağız” adlı şiiri ile edebiyat sahasına adım atan yazar, çeşitli yayınlarda birçok şiir, hikâye, uzun hikâye, edebî hatıra ve eleştiri yazısı yayımlamıştır. Yazarın hikâyelerinin bir kısmı şöyledir: *Bombayniñ Arqa Koçisi* “Bombay’ın Arka Sokağı”, *Siqiliş* “Sıkılmak”, *Kelin Müşükniñ Derdi* “Gelin Kedinin Derdi”, *Erşamulniñ Buliqi* “Erşamul’un Pınarı”, *Bihude Ketmigen Bedel* “Beyhude Olmayan Bedel”, *Yüriki Ciğildaydiğan Adem* “Yüreği Titreyen Adam” (1991), *Galzañ* “Aptal” (1991), *Elem Qilğan İş* “İzdiraplı İş” (1991), *Xorluq* “Rezalet” (1993), *İmansiz* “İmansız” (1993), *Çekmen Çapan* “Cüppe” (1993), *Amet Qaçqanda* “Şans Kaçtığında” (1995), *Haza’ğa Aylanğan Çay* “Yasa Dönen Merasim” (1995), *İşik Çekküçiler* “Kapı Vurucular” (1995), *Musapir Quş* “Gurbetçi Kuş” (1996), *Aq Saray Çüşi* “Beyaz Saray Düşü” (1997), *İkkinçi Doqmuş* “İkinci Köşe” (2000) (Sartekin 2006b: 149-153; Seyit 2016: 1-2)... Bu hikâyelerinin bir kısmı *Bombayniñ Arqa Koçisi* “Bombay’ın Arka Sokağı” (1996, 2000) ve *Qismet Pütülgen Xetler* “Kısmetin Yazıldığı Mektuplar” (1994, 2016) kitaplarında neşredilmiştir (Seyit 2016: 2). Bunun yanında iki ciltlik *Çaqçaqçılar Çayxanisi* “Şakacılar Kahvehanesi” (2009, 2011) adlı eseri ve *Kakkuklar Ketidu, Külke Ketmeydu* “Guguklar Gidiyor, Gülüş Gitmiyor” adlı biyografik eseri vardır (Seyit 2016: 1-2). *Siqiliş*, *Kelin Müşükniñ Derdi*, *Erşamulniñ Buliqi*, *Bihude Ketmigen Bedel* gibi çok sayıda hikâyeleri Çinceye tercüme edilmiştir (Seyit 2016: 2).

Bombayniñ Arqa Koçisi hikâyesi sekincisi düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne, *Kakkuklar Ketidu*, *Külke Ketmeydu* eseri dördüncüsü düzenlenen İli

Nehri Edebiyat Ödülü'ne, *Çaçaççılar Çayhanisi* adlı kitabının ikinci cildi birincisi düzenlenen İli Edebiyat ve Sanat Ödülü'ne layık görülmüştür. Yazar, *İli Deryasi* dergisinin kuruluşunun 35. yılında Katkısı Olan Yazar Ödülü'ne layık görülmüştür (Seyit 2016: 1-2).

3.30. Abdusalım Gappar (1948-)

Abdusalım İsmailoğlu Gappar 1948 yılında Gulca şehrinde memur bir ailede dünyaya gelmiştir. 1962 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan'ın Bişkek şehrine göç etmiştir. 1970 yılında ortaokulu Kırgız lehçesinde bitirmiştir. 1976 yılında *Méniñ Qarğocem* "Benim Sığırcığım" adlı ilk hikâyesi basıldıktan sonra yazdığı kısa hikâyeler *Kommunizm Tuğı, Yéñi Hayat, İttipaq, Vijdan Avazi* adlı gazetelerde basılmıştır.

1994 yılında Kırgızistan Yazarlar Cemiyeti Bediyy Edebiyat Propaganda Bürosu tarafından basılan *Ümütüm Méniñ-Ata Yurt* "Umudum Benim Ata Yurt" adlı kitapta bazı hikâyeleri yer almıştır.

Abdusalım Gappar'ın *Köñül Sanduğumdaki Oylar* "Gönül Sandığımdaki Düşünceler" (1996), *Kakkuk Bolup Sayridim* "Guguk Olup Öttüm" (1997) adlı hikâye kitapları Kırgız şairi Marhabay Amatov'un aktarmasıyla Kırgız lehçesinde basılmıştır (Baudunov 2001: 297). *Ata İzi Bilen* "Atanın İzi İle", *Qebristandiki Süret* "Kabristandaki Fotoğraf", *Ayal Kişi* "Kadın Milleti", *Qérindaşlıq* "Kardeşlik", *Dua* "Dua", *Qutluq Cay* "Kutlu Yer", *Séğiniş* "Özlem" adlı kısa hikâyeleri *Qirğizistan Uyğurliriniñ Edebiyatı* "Kırgızistan Uygurlarının Edebiyatı" (2001) adlı çalışmada yer almıştır (Baudunov 2001: 298-306).

3.31. Abduşükür Muhemmetimin (1933-1996)

Abduşükür Muhemmetimin, 28 Eylül 1933 tarihinde Atuş'un Bağerik köyünde eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini 1941 yılında Ürümçi'deki bir mektepte aldıktan sonra Kaşgar'daki Heytgah Medresesinde dinî eğitim görmüştür. Ortaokul ve lise eğitimini de yine Kaşgar'da Nezarbağ Ortaokulunda almış, bu okulu 1950 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Çin Komünist Gençler İttifakı'na katılıp gençlerin ve öğrencilerin temsilcisi seçilmiş ve Kuzeybatı Öğrenciler Derneğinin üyesi olmuştur. 1950 yılında Şincan Enstitüsünde eğitime başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 350). Eğitimini tamamladıktan sonra Kuzey Batı Üniversitesinde 1954 yılının sonlarına kadar yüksek lisans eğitimi almıştır. Bu tarihten itibaren Şincan Üniversitesinde eğitim ve araştırma ile meşgul olmuştur. 27 Şubat 1996 yılında Ürümçi'de vefat etmiştir (Komisyon 2006b: 255-256).

Abduşükür Muhemmetimin küçük yaşlarında annesinden *Yusuf ile Züleyha, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun* gibi klasik eserleri, komşularından halk hikâyeleri ve masalları dinleyerek büyümüş; öğrencilik yıllarında birçok Çin

yazarı ve Ömer Muhammedi, Lutpulla Mutellip gibi yazar ve şairlerin eserlerini, *Odessa, Ramayana, Mahabarata, Kelile ve Dimne* gibi destanları okumuştur. Okuduğu bu şiirler, hikâye ve destanlar onun küçük yaşta edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 350-352).

Abduşükür Muhammetimin hayatını ilim öğrenmeye ve araştırmalara adanmış; birçok dil bilmesi sebebiyle araştırma dairesini geniş tutarak mantık, dil, edebiyat, sanat, tarih, din, Türkoloji, arkeoloji, etnografya, Uygur Medeniyeti, Batı Türkistan gibi farklı alanlarda araştırmalar yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 358). Çin Azınlık Milletler Felsefe Araştırmaları Cemiyeti, Çin Azınlık Milletler Edebiyatı İlim Cemiyeti, Çin Türkoloji İlim Cemiyeti, Çin Orta Asya Medeniyeti Araştırma Cemiyeti, Klasik Uygur Edebiyatı Araştırma Cemiyeti, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti gibi derneklerin üyesi olmuş aynı zamanda çeşitli dönemlerde Batı Sanat Araştırmaları Cemiyeti, İpek Yolu Araştırma Cemiyeti, Özerk Bölge Makam Sanatı Araştırma Cemiyeti, Uygur Özerk Bölgesi Estetik İlmî Cemiyeti gibi derneklerin başkan yardımcılığı vazifelerini üstlenmiştir. Çeşitli sempozyumlara katılan yazar Japonya ve Batı Türkistan'da birçok incelemelerde bulunmuş, birikimlerini ilmî konferanslarda paylaşmıştır (Komisyon 2006b: 256-257).

Abduşükür Muhammetimin'in ilmî araştırma faaliyeti *Şincan İstitütü İlmîy Jurnili*'nin 1956 yılında yayımlanan *Uygur Xelqiniñ Miladiye 11. Esirdiki İkki Büyüük Alimi* "Uygur Halkının Miladi 11. Yüzyıldaki İki Büyük Alimi" makalesi ile başlamıştır. Ardından yaptığı çalışmalar neticesinde *Uygur Xelqiniñ Klassik Muzikisi 'On İkki Muqam' Heqqide* "Uygur Halkının Klasik Musikisi 'On İki Makam' Hakkında", *Şincañniñ Tañ Devridiki Naxşa-Ussul Seniti* "Şincan'ın Tan Hanedanlığı Dönemindeki Şarkı ve Dans Sanatı", *Farabi ve Uniñ Pelsepe Sistemi* "Farabi ve Onun Felsefe Sistemi", *Omomiy Estetika* "Umumi Estetik" (1985), *Qatlamliq Estetika* "Katmanlı Estetik" (1994), *Uygur Pelsepe Tarixi* "Uygur Felsefe Tarihi", *Uygur Muqamliri Xezinisi* "Uygur Makamları Hazinesi", *Ğerbiy Diyar Taş Kemir Sen'iti* "Batı Bölgelerindeki Taş Oyma Sanatı", *Qutadğu Bilik Xezinisi* "Kutadgu Bilig Hazinesi", *Aile* "Aile", "Eski Merkezî Asya", "Uygurlarda İslam Kültürü" gibi eserlerini yayımlamıştır (Tarimi 2016: 66; Komisyon 2006b: 257).

Yüsüp Xas Hacip Farabi İlğar İctimaiy İdiyileriniñ Munevver Varisi "Yusuf Has Hacip: Farabi'nin Gelişmiş Sosyal Fikirlerinin Varisi", *Ottura Esir Uygur Medeniyetiniñ Qamusi 'Qutadğu Bilik'* "Orta Çağ Uygur Medeniyeti'nin Kamusu 'Kutadgu Bilig'", *Yipek Yolidiki Bibaha Göher-Uygur Edebiyatı* "İpek Yolu'ndaki Değerli Mücevher: Uygur Edebiyatı", *Elişir Nevainiñ Medeniyet Tariximizda Tutqan Orni* "Ali Şir Nevai'nin Medeniyet Tarihimizdeki Yeri", *Uygur Xelqi ve Uniñ Medeniyeti* "Uygur Halkı ve Medeniyeti", *Yipek Yolidiki Seliştirme Edebiyat* "İpek Yolu'ndaki Karşılaştırmalı Edebiyat" gibi makaleleri yayımlanmıştır (Komisyon 2006b: 257-258).

Bunun yanında bazı yazarlarla birlikte *Uygur Pelsepe Tarixiğa Ait Mesililer* “Uygur Felsefe Tarihine Dair Meseleler”, *Uygur Edebiyatı Tarixi* “Uygur Edebiyat Tarihi”, *Cuñgo Az Sanliq Milletler Pelsepe Tarixi* “Çin Azınlık Milletler Felsefe Tarihi”, *Şıncañdiki Milletlerniñ Pelsepe-İdiye Tarixi* “Şincan’daki Milletlerin Felsefe-Fikir Tarihi” adlı kitapları yayımlamıştır. Ayrıca *Turan Tarixi* “Turan Tarihi”, *Üç Vilayet İnkılabiniñ Qisqıçe Tarixi* “Üç Vilayet İnkılabının Kısa Tarihi”, *Analitik Poetika* “Analitik Poetika” adlı eserleri yazmıştır (Komisyon 2006b: 257).

Abduşükür Muhemmetimin, 1948 yılında ilk şiirlerini yazmaya başlamış, şiirlerinde “Quruq” ve “Şeydayı” takma adlarını kullanmıştır. Şiirlerinin bazıları şöyledir: *Tañ Böşükide* “Tan Beşiğinde”, *Altun Tupraq* “Altın Toprak”, *İbret ve Hékmət* “İbret ve Hikmet”, *Miñ Patman Şakalidin Çiqmas Qetre Bal* “Bin Ton Kabuğundan Çıkmaz Bir Damla Bal”, *Bağven Köñül Elge Gül Tiler* “Bahçıvan Gönül Ülkeye Gül Diler”, *Bir Qiz Toğriliq Hékiye* “Bir Kız Hakkında Hikâye”, *Muekkel İzlermen* “Vekil Ararım” (1991), *Bir Tamçe Yaş* “Bir Damla Yaş” (1991), *Emdi Sen Bolup Qaldıñ Ğemnak Tamçe Yaş* “Şimdi Sen Oldun Kederli Bir Damla Yaş” (1991), *Hayat Qisqa* “Hayat Kısa” (1991) (Sartekin 2006b: 102; İsmayil, İslam 1993: 352-358)...

Bu şiirlerinin bir kısmı *Rubaiyat* “Rubaiyat” (1981), *Rubaiyat 2* (1989) *Çuğluq* “Kırmızı Çiçek”, *Ğezeliyat* “Gazeliyat” (1982), *Bahariyat* “Bahariyat”, *Şirin ve Şerin* “Şirin ve Tatlı”, *Aq Tuz* “Beyaz Tuz”, *Şebnem ve Uçqun* “Şebnem ve Kıvılcım”, *Köñül Küyliri* “Gönül Ezgileri”, *Visal Beği* “Vuslat Bahçesi” gibi kitaplarında toplanmıştır (Komisyon 2006b: 258-259). Bazı şiirleri ise *Çuğluq* “Kırmızı Çiçek” (1986), *Yapraqtiki Neqışler* “Yapraktaki Nakışlar” (1989), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991) adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 17-18).

Bunun dışında *Késilgen Qulaq* “Kesilmiş Kulak” (1951), *Kiçikkine Asigül* “Küçük Asigül” adlı hikâyeleri; *Arifname* “Arifname” adlı nesri; *Qedimki Yipek Yoli* “Eski İpek Yolu”, *Ordida Bahar* “Sarayda Bahar”, *Teñritağ Naxşisi* “Tanrı Dağı Şarkısı” adlı dramaları; *Komraciva* “Kamraciya”, *Küsen Melikisi* “Küsen Prensesi” adlı senaryoları; *Qarliq Tağ Şecerisi* “Karlı Dağ Şeceresi” (1987) ve *Farabi* “Farabi” adlı romanları; *Perhat-Şirin Tragediyisi ve Uniñ Uygurlar Arasidiki Rivayet Şekli* “Ferhat ile Şirin’in Trajedisi ve Bunun Uygurlar Arasındaki Rivayet Şekli” (1982) adlı makalesi vardır (Sartekin 2006b: 132; Komisyon 2006b: 258-259).

3.32. Abduveli Ablikimuli Sadirov (1957-)

Ablakim oğlu Abduveli Sadirov 1957’de Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1981’de Frunze Trafik ve Ulaşım Enstitüsünden mezun olmuştur. Çocukluğundan itibaren edebiyata olan yatkınlığı, özel ilgisi onun yazı yazmasına neden olmuştur. İç dünyasındaki duygu ve araştırmalar onu tamamen

edebiyata yönlendirmiştir. Dolayısıyla 2000 yılından itibaren on dört roman yazarak edebiyat çevresinin dikkatini çekmiştir. Özellikle tarihî ve fantastik eserler yazmış ve bu konudaki başarısını gözler önüne sermiştir. Sadirov eserlerinde Uygur halkının millî özelliklerini detaylı olarak ele almıştır (Asimov 2014: 12).

Roman ağırlıklı eserler veren Sadirov'un *Kaşgar Gladyatörleri* (2016) romanı Mir Neşriyatından yayımlanmıştır. *Vzglyad Volga* "Kurdun Keskin Bakışı" (2004), *Bolat İs Aula Pokoryaet New York* "Köylü Bolat'ın Newyork'u Fethetmesi" (2008), *Ot Bagdada Do Kaşgara* "Bağdat'dan Kaşgar'a Kadar" (2009), *Uznitsa Uygurskoy Kreposti Por-Bajın* "Por Bajın Şehrinin Esiri" (2009), *Jil Takoy Paren* "Öyle Bir Delikanlı Vardı" (2011), *Potomstvennyy Potporuçik* "Soylu Teğmen" (2012), *Monah İz Turfana* "Turfandan Gelen Keşiş" (2013), *Tainstvennyy Takli Makan* "Gizemli Taklaman" (2015), *Printsessa Ukoka* "Prens Ukoka" (2016), *Gibel Uygurskogo Kagana* "Uygur Kağanının Ölümü" (2016) adlı romanları yayımlanmıştır.

3.33. Abla İshak Perozan (1965-)

Yazar Abla İshak Perozan, 7 Temmuz 1965 tarihinde Kumul'un Şamalçaharbağ köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1987 yılında Şian Kara Kuvvetleri Enstitüsü Ürümçi Şubesinin Tercümanlık Bölümünü bitirmiştir ve aynı yıl Kızılsu Askerî Bölgesi'ne bağlı Sınır Koruma 11. Tümen 2. Bölüğe gönderilmiş, burada tercümanlıkla meşgul olmuştur. Ardından Kızılsu Askerî Bölgesi Seferberlik Bölüğünde ve Mori Halk Silahlı Cemiyetinde danışmanlık yapmış ve Guçun'da tercüman olarak çalışmıştır. 1995 yılı Ekim ayında Şincan Halk Korallık Kadırlar Okulunda öğretmenlik yapmıştır (Perozan 2015: 1).

2002 yılında askeriyeden ayrılarak meslek değiştirmiş ve Ekonomi İşleri İdaresinde kâtip olarak çalışmaya başlamıştır. 2006 yılında Özerk Bölge Devlet Misafirleri Araç Tahsis Kurumu sekreter yardımcısı ve ekip başkanı yardımcısı olarak görev almıştır (Perozan 2015: 1).

Abla İshak Perozan'ın edebî faaliyetleri, 1985 yılında *Ceñ Ğelibisi* gazetesinde yayımlanan *Salam Güzel Ürümçi* "Selam Güzel Ürümçi" şiiri ile başlamıştır. Bu şiirinden sonra birçok gazete ve dergide şiir, makale ve tercüme eserleri yayımlanmıştır. *Zilale* "Soğuk", *Baharda Tozuğan Çeçekler* "Baharda Solan Çiçekler", *Ayalliq Qelbniñ İzhari* "Kadın Kalbinin İzhari", *Tuğqan Yoqlaş* "Akraba Ziyareti", *Külümsireş* "Gülümseme", *Ösme* "Büyüme", *Aq Atniñ Hékayisi* "Beyaz Atın Hikâyesi", *Vicdan Qazasi* "Vicdan Kazası", *Eqide* "Akide" gibi üç yüzden fazla hikâye, uzun hikâye ve şiiri yayımlanmıştır (Perozan 2015: 1-2). *Baharda Toziğan Çeçekler* "Baharda Solan Çiçekler", *Quyaş Söygen Aral* "Güneşin Sevdigi Ada" gibi hikâye kitapları ve *Ğayib Bolğan Yiñnağuş* "Kaybolan Yusufçuk" ve *Yillar* "Yıllar" gibi romanları neşredilmiştir (Sartekin 2006b: 1; Perozan 2015: 2).

Aq Atniñ Hékeyisi, Tuğqan Yoqlaş, Ösme, Vicdan Qazasi gibi hikâye ve uzun hikâyeleri Çinceye tercüme edilip bazı dergilerde yayımlanmıştır. *Zilale, Eqide, Tuğqan Yoqlaş* gibi hikâyeleri Merkezî Halk Radyosu ve Şıncan Halk Radyosunda yayımlanmıştır (Perozan 2015: 2).

3.34. Ablimit Mesudi (1932-1981)

Ablimit Mesudi, 1932 yılında Gulca'da dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu kendi memleketinde tamamladıktan sonra 1950 yılında Şıncan Kadırlar Okuluna girmiş, burada bir yıl okuduktan sonra 1951 yılında Gençler İttifakı Komitesinde çalışmaya başlamıştır. Bunun dışında *Şıncan Yaşlıri* gazetesinde editörlük ve Bir Ağustos Dokuma Fabrikasında işçilik yapan yazar, bir süre öğretmen olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 510).

Yazar, 9 Şubat 1981 yılında Ürümeçi'de Çinli suikastçılar tarafından şehit edilmiştir (İltebir 1996: 95; Komisyon 2006c: 510).

Ablimit Mesudi'nin edebî faaliyetleri 1950 yılının ilk yarısında hikâyecilik ile başlamıştır. Bu yıllarda *Metvaqi* "Metvaki", *U Öz Yolini Tapti* "O Kendi Yolunu Buldu" (1986), *Azad Yeziniñ Qizi* "Özgür Köyün Kızı" (1955), *Sarañ Saqaydi* "Deli İyileşti", *Deslepki Qedem* "İlk Adım", Kariz Palvanlıri "Kariz Pehlivanları" gibi hikâyeler yazmıştır. Bu hikâyelerini 1957 yılında *Deslepki Qedem* "İlk Adım" adıyla toplayarak yayımlamıştır. Yayımlanan bu kitap, Uygur sahasındaki ilk hikâye kitabı olması sebebiyle çağdaş Uygur edebiyatı tarihinde mühim rol oynar (Komisyon 2006c: 510-511).

Hikâyelerinin bir kısmı *Hékayiler* "Hikâyeler" (1980) ve *Seher* "Seher" (1985) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Ablimit Mesudi, ayrıca çağdaş Uygur edebiyatında nesir türünün ilk temsilcilerinden biri sayılmaktadır (Komisyon 2006c: 512).

3.35. Abliz Hezim (1935-)

1935 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1960 yılı Şıncan Pedogoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. 1963 yılı Batı Türkistan'a göç etmiştir.

1995 yılına kadar *Yeñi Hayat* gazetesinde ve *Arzu* dergisinde önemli görevler almıştır. Şiirleri ve çocuk masalları da vardır. On kadar kitabı yayımlanmış olup seçmelerden oluşan üç ciltlik eseri okuyucusuyla buluşmuştur.

Şıncan Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatından 1988 yılında masal kitabı, 2004 yılında ise *99 Tepişmaq* "99 Bulmaca" ve *Qızıqarlıq Söz Oyunlıri* "İlginç Söz Oyunları" adlı kitapları yayımlanmıştır.

Yazsam Deymen Bügün Bir Şeir "Yazsam Diyorum Bugün Bir Şiir", *Hey Ademler* "Hey İnsanlar", *Sen Baharniñ Egiz Süyisen* "Sen Baharın İlk

Suyusun”, *Keçközde* “Güz Sonunda”, *Ca Külkiler* “Sahte Gülücükler”, *Heqiqetni Şeirğa Ulap* “Hakikatı Şiire Bağlayıp”, *Men Kütken Cahan* “Benim Beklediğim Dünya” gibi şiirleri *Şeiriyet Gülzari* adlı çalışmada yer almıştır (Zeynalov 2007: 333-338).

Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 333).

3.36. Abliz Naziri (1925-1994)

Şair ve gazeteci Abliz Naziri, 1925 yılında Turfan’da tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1939 yılına kadar ilk eğitimini dini medresede ve ilkokul mektebinde almıştır. 1942 yılında Eski Şincan Eyalet Öğretmen Okulundan mezun olmuştur (Zaman 1995: 395).

Eğitimi tamamladıktan sonra Ürümçi ve Piçan gibi yerlerde öğretmenlik yapan şair uzun yıllar basın yayın organlarında çeşitli görevlerde bulunmuştur (Zeynalov 2007: 192; İsmayil, İslam 1993: 139). 1946 yılında Merkezî Uygur Derneği Tanıtım Bölümü tarafından çıkartılan *Medeniyet* dergisinde editör olarak çalışmıştır. 1947 yılında “11 Maddelik Antlaşma”nın bozulmasından sonra Gulca’ya tayin edilip 1950 yılına kadar Üç Vilayet Hükümetinin gazetesinde ve Barış ve Halkçılığı Koruma İttifakı’nın organı olan *İttipaq* dergisinde editörlük yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 139). 1950 yılında Ürümçi’ye gönderilip *Alğa* gazetesinin Redaksiyon Bölümünde birkaç yıl çalıştıktan sonra *Şincañ Géziti’nde* editör, Uygur editörlük bölüm başkanı, gazete idaresinin başkâtip yardımcısı ve baş editör yardımcısı olarak çalışmıştır (Zaman 1995: 395). 1979 yılından sonra Şincan Edebiyat ve Sanatçılar Derneğine tayin edilip parti grubunun sekreter yardımcılığı, Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin başkan yardımcılığı, Yazarlar Cemiyeti başkanlığı, *Tarim* dergisinin baş editörlüğü gibi vazifeleri yürütmüştür (İsmayil, İslam 1993: 139).

Abliz Naziri, edebî hayatına küçük yaşlarda başlayıp ilk şiirlerini okul duvar gazetesinde yayımlamıştır. Öğretmen Okulunda okuduğu sırada Nur İsrayilov, Ömer Muhammedi, Puşkin, Lermontov, Gorki, Çehov, Hadi Tahtaş gibi yazar ve şairlerin eserleri ile tanışmış, yaptığı bu okumaların edebî bakış açısına büyük etkisi olmuştur (Zaman 1995: 395-396). “Zerek” (Akıllı) takma adıyla çok sayıda şiir, hikâye, deneme ve nesir yazan Abliz Naziri çeşitli dergi ve gazetelerde çalışırken aynı zamanda edebî faaliyetlerle meşgul olmuş, Üç Vilayet İnkılabı yayımlarında çalıştığı sırada *Arzu* “Arzu”, *Könlüm Sendidur* “Gönlüm Sendedir” gibi şiirleri; *Altay Partizanliriniñ Xatirisi* “Altay Partizanlarının Hatırası” denemesi; *Medeniyetke Hücum* “Medeniyete Hücum” nesrini; *Muñluq Alçuq* “Hüzünlü Alçuk”, *Micilğan Yürekler* “Ezilmiş Yürekler” adlı hikâyelerini yazıp yayımlamıştır (Komisyon 2006a: 497; Zaman 1995: 396). Bunun dışında *Siñlimğa* “Kız Kardeşime”, *Xet* “Mektup”, *Seherde* “Seherde”, *Kiçik Dostlarğa* “Küçük Dostlara”, *Azadixan* “Azadihan”, *Xeyr, İli* “Hoşçakal İli”, *Qeşqer Qiziğa Xet* “Kaşgar Kızına Mektup”, *Xuañxe Dolquni*

“Huanhe Dalgası”, *Qizim Alim Bol* “Kızım Alim Ol”, *Ferhad Bol* “Farhat Ol”, *Salam Deñlar* “Selam Söyleyin”, *Gülümge* “Çiçeğime”, *Qar ve Maysa* “Kar ve Filiz”, *Men ve Nevrem* “Ben ve Torunum”, *Sazende Dostumğa* “Sazende Dostuma” şiirlerini ve *Şanlıq Qurban* “Şanlı Kurban” adlı destanını yazmıştır (Zaman 1995: 396-397; İsmayil, İslam 1993: 40, 142, 144; Komisyon 2006a: 497).

Şiirlerinin büyük bir kısmı Dört Kişilik Çete’nin kültür baskısının hüküm sürdüğü yıllarda yok olup gitmiş, saklanabilen bir kısmı sonraki dönemlerde toplanarak *Çeçek Pesli* “Çiçek Faslı” (1980) kitabında yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 497; İsmayil, İslam 1993: 141).

Şiirlerinin bir kısmı *Yaşısun Çoñ Sekrep İlgirileş* “Yaşasın Büyük Sıçrayıp İlerleme” (1960), *Ceñ Naxşisi* “Savaş Şarkısı” (1975), *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Tarım Örkeşliri* “Tarım Dalgaları” (1980), *Toy Çaçquşi* “Düğün Şekeri” (1985), *Mukapatlangan Şéirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-26). Edebî ahbarat ve hatıra yazılarının yer aldığı *Könlüm Sendidur* “Gönlüm Sendedir” (2004) adlı eseri yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 35).

Şair, Muhemmet Şavudun’un ilk şiir kitabı *Yürek Naxşiliri* “Yürek Şarkıları” için *Kiriş Söz Ornida* “Ön Söz Yerine” bölümünü yazmıştır (İsmail, İslam 1993: 387).

Yazdığı eserler dışında tercüme faaliyetlerinde de bulunan Abliz Naziri, Sovyet edebiyatından bazı eserleri Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir (Komisyon 2006a: 497). Özbek, Kazak ve Tatar yazarlarından ve şairlerinden bazı hikâye, şiir ve destanları Yeni Uygur Türkçesine aktarmıştır (Zaman 1995: 397).

Qar ve Maysa, *Men ve Nevrem* adlı şiirleri 1981 yılında Azınlık Halklar Yazarlarının 30 Yıllık Münevver Eserlerinin Değerlendirilmesi Toplantısı’nda ikincilik ödülüne layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 144-145).

Uygur haberciliğinin ve edebiyatının gelişmesinde büyük bir rolü olan yazar, gazetecilik ve habercilik işlerinin yoğunluğundan dolayı sonraki dönemlerde edebî çalışmalarına ara vermek zorunda kalmış; bu sırada yazarların eserlerini redakte etmekle meşgul olup habercilik işleri ile uğraşmıştır (Zaman 1995: 398; İsmayil, İslam 1993: 145). Millî haber ağı kurma yolunda gece gündüz çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 141).

Abliz Nazir 1947 yılından vefatına kadar düzenli bir şekilde yayıncılık işleri ile meşgul olmuştur (Zaman 1995: 397). Üç Vilayet İnkılabı’nın yayını olan gazetede, *Ösüş* “Yükseliş” adlı edebiyat sayfasını Zunun Kadiri ile birlikte çıkarmış, *İttipaq* dergisinde de birlikte çalışmışlardır. Bu çalışmalar ve Zunun Kadiri’nin edebî üslubu Abliz Naziri’yi derinden etkilemiş ve gazetede

görevine daha sıkı sarılmasını ve daha büyük bir sorumluluk ile çalışmasını sağlamıştır (Zaman 1995: 398).

3.37. Abliz Rozi (1936-1995)

Abliz Rozi 1936 yılında Gulca şehrinde memur bir ailede dünyaya gelmiştir. 1951 yılında ortaöğrenimini tamamlayıp Ürümçi şehrindeki Şincan Kadrlar Okulunda okumaya başlamıştır. 1955 yılında öğrenimini tamamlayıp ailesiyle birlikte Kırgızistan'ın Toxmaq şehrine göç etmişlerdir. 1955 yılından 1957 yılına kadar Toxmaq şehrindeki 4. Mekanizatörlük Okulunda okuyup teknisyen olarak mezun olmuştur. 1958 yılında Sovyet ordusuna askerlik için çağırılıp 1961 yılına kadar askeriyede hizmet vermiştir. 1961 yılından 1994 yılına kadar Bişkek şehrindeki otobüs merkezlerinde şoför ve teknisyen olarak çalışmıştır. 1994 yılı Mart ayında *İttipaq* gazetesinde başkâtip olarak göreve başlamıştır. 5 Ekim 1995'te kalp krizi sonucu vefat etmiştir.

Abliz Rozi, gençlik çağlarında Uygur klasik edebiyatına, halk edebiyatının hiciv türüne ilgi duymaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren atasözleri ve Seley Çakkan Fıkraları yazmaya başlamıştır. Yazmış olduğu bu eserleri *Kommunizm Tuği*, *Yëni Hayat*, *İttipaq* gazetelerinde, *Pervaz* dergisinde yayımlanmıştır. 1500'den fazla atasözünü düzenleyip kitaplaştırmak istemiş fakat ömrü vefa etmemiştir (Baudunov 2001: 280).

3.38. Abliz Şeripi (1921-1971)

Abliz Şeripi, 1921 yılının Ekim ayında Turfan vilayetinin Astane köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik döneminde kendi memleketindeki okullarda eğitim aldıktan sonra 1935 yılında Batı Türkistan'a giderek Taşkent'teki Orta Asya Üniversitesinde okumuştur. 1937 yılında eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine dönerek Ürümçi'deki *Şincan Gëziti*'nin Redaksiyon Bölümünde çalışmaya başlamıştır. Bu gazetede bağımsızlık, demokrasi hakkında makaleler yazmış, adaletsiz düzeni ve baskıcı yönetimin zulümlerini halka anlatmıştır. Bu yazıları ve inkılabî faaliyetleri sebebiyle Şeng Şi-sey yönetimi tarafından 1940 yılının Haziran ayında tutuklanmış ve beş yıl hapiste kalmıştır (Zaman 1995: 365-366).

1945 yılında Milliyetçi Çin yönetimi ile "On Bir Maddelik Antlaşma" imzalandıktan sonra 1946 yılının Haziran ayında hapisten çıkan şair, ilk önce Koalisyon Hükümeti'nin Eğitim Bakanlığında çalışmış, 1947 yılında bu antlaşma bozulduktan sonra Gulca'ya gidip *Alğa* gazetesinde çalışmıştır. 1949 yılından sonra Merkezî Milletler Neşriyatı ve Şincan Halk Neşriyatında çalışmıştır (Komisyon 2006a: 525). 1955-1971 yılları arasında Şincan Halk Radyo İstasyonunun sorumlusu olmuştur (Zaman 1995: 366).

1966 yılında başlatılan Kültür Devrimi yıllarında zor günler yaşayan şair, kalp hastalığına yakalanmış ve 1971 yılın Şubat ayında vefat etmiştir (Zaman 1995: 366).

Abliz Şeripi edebiyat sahasına 1938 yılında girmiştir. “Tañ” takma adıyla yazdığı şiirleri bu yıllarda *Şıncañ Géziti*’nde, *Alğa* gazetesinde ve Çin-Sovyet Dostluk Cemiyeti tarafından 1946-1949 yıllarında çıkarılan *Örnek* dergisinde yayımlanmıştır (Komisyon 2006: 525).

Akopta “Siperde” (1947) adlı destanı; (Zaman 1995: 366) *Yeni Dunya Qurimiz* “Yeni Dünya Kuracağız”, *Yürektin Aqar Söygi Qesidisi* “Yürekten Akar Sevgi Kasidesi”, *Qizil Naxşilar* “Kızıl Şarkılar”, *Uluğ Vetende* “Ulu Vatanda”, *Negir Ceñçisige* “Negir Savaşçısına” adlı şiirleri Abliz Şeripi’nin eserlerinden bazılarıdır (Komisyon 2006: 525).

Şiirlerinin bir kısmı *Şanlıq Yillar* “Şanlı Yıllar” (1965) ve *Güdük* “Düdük” (1982) antolojilerinde yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 14-15).

3.39. Adil İmin Şadtegin (1965-)

Çocuk edebiyatı alanında eserler veren yazar Adil İmin Şadtegin, 1965 yılında Yeken ilçesinde doğmuştur. 1987 yılında Kaşgar Pedagoji Enstitüsü Siyasi Bilimler Fakültesini bitirmiştir. Aynı yıl Yeken ilçesinin Bir Numaralı Ortaokuluna atanmıştır. Üniversitede okuduğu sırada Uygur klasik edebiyatı, halk edebiyatı ve çocuk edebiyatıyla ilgilenmeye başlayan Şadtegin’in çeşitli gazete ve dergilerde *Yoqalmas Bayliq* “Yitmez Zenginlik”, *Qar Melike* “Kar Prenses”, *Üç Yigit* “Üç Yiğit”, *Aqqiz ve Qaraqiz* “Ak Kız ve Kara Kız” gibi şiirleri ve masalları yayımlanmıştır. Ayrıca denemeler de kaleme almıştır (Ekrem 2014: 461). Yazarın *Bulbulname* “Bülbülname”, *Xasiyetlik Çüş* “Haysiyetli Düş”, *Etirgül Melike* “Gül Prenses”, *Toz Melike* “Tavus Kuşu Prenses”, *Aqqu Melike* “Kuğu Prenses”, *Xirustal Keş* “Kristal Ayakkabı”, *Bext Arilini İzdeş* “Baht Adasını Aramak”, *Xirustal Şahzade* “Kristal Prens” gibi masal kitapları; *Pexirdinniñ Sirliq Dunyadiki Sergüzeştleri* “Fahrettin’in Gizemli Dünyadaki Maceraları” ve *Şahzade Nur Eziz Heqqide Qisse* “Prens Nur Eziz Hakkında Kıssa” adlı masalımsı çocuk romanları bulunmaktadır. Bunlarla birlikte Yeken Bir Numaralı Ortaokulda okutulan ders kitabı olan *Muqam Yurti-Yeken* “Makamın Memleketi-Yeken” kitabının “Tarih ve Medeniyet” bölümünü yazmıştır.

Adil İmin, Özerk Bölge Halk Edebiyatı Araştırma Cemiyetinin ve Kaşgar İli Halk Edebiyatı Araştırma Cemiyetinin üyesidir (Ekrem 2014: 462).

3.40. Adil Tuniyaz (1970-)

Şair Adil Tuniyaz 1970 yılının Ağustos ayında Kagilik ilçesinde öğretmen bir ailede dünyaya gelmiştir. 1993 yılında Şincan Üniversitesinin Edebiyat

Bölümünü bitirdikten sonra Şincan Halk Radyosunun Edebiyat ve Sanat Bölümünde çalışmıştır (Abdurehim 2012: 465).

İlk şiiri *Süzük Su* “Duru Su”, 1982 yılında *Şincañ Ösmürliri* gazetesinde yayımlanan *Çöçeklirim* “Masallarım”, *Söyüp Qalsam Seni Navada* “Sevsem Seni Tesadüfen”, *Altun Qorçaqliq Melike* “Altın Bebekli Prenses”, *Vaqitniñ Sirtida* “Zamanın Dışında”, *Bir Tal Qurt* “Bir Kurt”, *Ömüçük Naxşiliri* “Örümcek Şarkıları”, *Çiş Yuduruş* “Diş Temizletme”, *Sitoklimdiki Uyğur* “Stokholmdeki Uyğur”, *Süverekke Medhiye* “Hamam Böceğine Methiye”, *Mazar Yötkes* “Mezarı Taşımak”, *Şeirniñ Teni* “Şiirin Teni”, *Erler Koçisidiki Bir Murasim* “Erkekler Sokağındaki Bir Merasim”, *Bir Qağa Yaki Üçinçi Qağa* “Bir Karga Ya da Üçüncü Karga”, *Otun Baziri* “Odun Pazarı”, *Tenhaliqqa Yüzliniş* “Tenhalığa Doğru”, *Qeşqerge Seper* “Kaşgar’a Yolculuk”, *Uyğur Koçığa Çıqqanda* “Uygur Sokağa Çıktığında”, *Ereblerniñ Söñiki* “Arapların Kemiği”, *Çümbeldiki Köz* “Peçedeki Göz”, *Şairni İzdeş* “Şairi Arayış”, *Ana Til* “Ana Dil”, *Ğerb Epsanisi* “Batı Efsanesi”, *Üçinçi Ayğa Kiriş* “Üçüncü Aya Giriş” adlı şiirleri; *Qeşqerdiki Yer Şari* “Kaşgar’daki Yer Küresi”, *Erkekler, Qeni Siler* “Erkekler Nerdesiniz”, *Süzük Seper* “Temiz Yolculuk”, *Deñiz Yüzidin 154 Metir Çoñqurluqta* “Deniz Seviyesinden 154 Metre Aşağıda” adlı destanları vardır (Abdurehim 2012: 465-466).

Şair, şiirlerinin bir kısmını *Söyüp Qalsam Seni Navada* “Sevsem Seni Tesadüfen”, *Boytaq Şairniñ Mexpiyiti* “Bekâr Şairin Gizemi”, *Çümbeldiki Köz* “Peçedeki Göz”, *Deñizdiki Koça* “Denizdeki Sokak” adlı kitaplarında toplamıştır. Ayrıca *Peyğember Diyarida Keçiler* “Peygamber Diyarında Geceler” adlı makale kitabı yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 465).

3.41. Alimcan Bavdinov (1947-)

Muhidin oğlu Alimcan Bavdinov 17 Haziran 1948 tarihinde Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Korgas ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokul eğitimini memleketinde tamamlamıştır. 1962’de ailesiyle birlikte Kazakistan’ın Almatı şehri Çilek ilçesine göç etmiştir. Daha sonra Kazak Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesinden mezun olmuştur.

Alimcan Bavdinov Batı Türkistan’a göç ettiği ilk yıllardan itibaren ilçe genelinde çıkan gazetede yazılar yazmaya başlamıştır. 1969’da *Emgek Tuği* adlı gazetede redaktör olarak işe başlamıştır. 1973’e kadar bu gazetede muhabir ve bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. 1973’de *Kommunizm Tuği* gazetesinin eki olan Arap harfleriyle yayımlanan *Yeñi Hayat* gazetesinin daveti üzerine bu gazetede muhabir ve bölüm başkanı olarak çalışmıştır. Son altı yılda sorumlu sekreter olarak görev yapmıştır. 2001-2013 yılları arasında Alimcan Bavdinov, merkezi Washington’da (ABD) bulunan “Özgür Asya” Radyosunun Uygur Bölümü muhabiri olarak görev yapmıştır (Bavdinov 2014).

Nesir türünde eserler kaleme alan yazarın 1980’li yılların sonunda *Qalğan Köñil* “Kırılan Kalp”, *Oylanmay Basqan Qedem* “Düşünmeden Atılan Adım”, *Ay Yüzidiki Bulut* “Ay Yüzündeki Bulut” gibi uzun hikâyeleri yayımlanmıştır. Bu hikâyeleri 2016 yılında yayımlanan *Sen Nede Bexit?* “Nerdesin Baht?” adındaki hikâye kitabında okuyucusuyla tekrar buluşmuştur. *Sen Nede Bexit* adlı kitapta yine *Mahigülñiñ Teğdiri* “Mahigül’ün Kaderi”, *Untalmaymen Sėni!* “Unutamam Seni”, *Ah Cudaliq* “Ah Ayrılık”, *Ana Vesiyiti* “Ana Vasiyeti”, *Beş Künlük Alem* “Beş Günlük Alem” gibi hikâyeleri de yer almıştır (Bavdinov 2016: 3). Yazarın *Mehbus* “Mahpus” (2008), *Ötme Alem* “Ödünç Dünya”, *Uznik* “Tutsak” (2014) adlı eserleri de vardır.

1978’den itibaren SSCB Gazeteciler Cemiyeti, 2004’den itibaren Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Bavdinov 2014).

3.42. Alimcan İsmayil (1941-)

Alimcan İsmayil, 1941 yılında Tarbagatay vilayetinin Çöçek kasabasında çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu Çöçek’te okuduktan sonra 1955 yılında Ürümçi’ye gidip Kadırlar Okulunun Maliye ve İktisat Fakültesinde okumuştur. 1957 yılında eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak Karaşehir’de ardından Korla’da görevlendirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 688).

1958 yılında *Bayingülin Gėziti*’ne tayin edilen yazar, bu gazetede bir süre muhabir ve edebiyat sayfasının editörü olarak çalışmış ancak 1963 yılında gazetenin yayınının durdurulması ve mevcut siyasi baskı ortamında yazma özgürlüğünden mahrum kalması nedeniyle uzun süre insanların şüpheli bakışları altında sessiz sedasız çalışıp hatıra yazmakla meşgul olmuştur. On beş yıl bu şekilde yaşadıktan sonra nihayet 1978 yılında aklanmış, ardından Bayingülin Kültür Derneğinin kütüphanesinde çalışmaya başlamış, edebiyat ve sanat faaliyetlerinin düzenlenmesinden sorumlu olmuştur. 1979 yılında Korla’da *Bostan* adlı edebiyat dergisinin kurulmasına yardım etmiş, 1980 yılında bu derginin sorumlu editörlüğünü yürütmüştür (İsmayil, İslam 1993: 688-689). 1984-2000 yıllarında *Tarim* dergisinin Editörlük Bölümünde, ardından Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazar olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 461). Yazar, aynı zamanda Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 688).

Alimcan İsmayil’in edebî faaliyetleri 1960 yıllarında deneme sahasında hayat bulmuş, *Bayingülin Gėziti*’nde çalıştığı yıllarda ilk küçük denemelerini yazmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 688; Komisyon 2006c: 461).

1979 yılında hikâye yazmaya başlayan yazarın, hikâye ve uzun hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Sadaqet* “Sadakat” (1979), *Neşpüt Üzgen Künlerde* “Armut

Toplayan Günlerde”, *İcare Heqqi* “Kira Hakkı”, *Ömür İzi* “Ömür İzi”, *Aq Çaçlıq Kişi* “Ak Saçlı Adam” (1980), *Leqemler Siri* “Lakaplar Sırrı”, *Deslepki Muhebbet* “İlk Aşk”, *Yultuzlar Cimirlaydu*, “Yıldızlar Parılıyor” (1987), *Teqdir* “Kader” (1985), *Yiğlima Qiz* “Ağlama Kız” (1991), *Sehraliqlar* “Köylüler” (1989), *Şuci Bolğandin Keyin* “Sekreter Olduktan Sonra”, *Zemin Üçün* “Toprak İçin”, *Visal Yolida* “Vuslat Yolunda”, *Xazan Pesli* “Sonbahar Faslı” (1996), *Haşim Bovay* “Haşim Dede” (1985), *Xeyr-Xoş Tursunay* “Hoşça Kal Tursunay” (1986) *Caza* “Ceza” (1993), *Timtas Gügüm* “Sakin Alacakaranlık” (1990), *Meñgülik Hemrah* “Ebedi Yoldaş” (1992), *Tumanliq Şehir* “Dumanlı Şehir” (1995), *Çiğir Yol* “Çığır Yol” (1997), *Aq Yeğin* “Ak Yağış” (2004) (Sartekin 2006a: 4-7; İsmayil, İslam 1993: 689-693; Sartekin 2006b: 145-150; Komisyon 2006c: 461-462)...

Bu hikâye ve uzun hikâyelerinin bir kısmı *Yiğlima Qiz* “Ağlama Kız” (1992) *Xilvettiki Bina* “Yalnız Bina” (1996), *Her Kallida Bir Xiyal* “Her Kafada Bir Hayal” (1999), *Deslepki Muhebbet* “İlk Aşk” (1985), *Teqdir* “Kader” (1989) ve *Yultuzlar Cimirlaydu* “Yıldızlar Parılıyor” (1989) kitaplarında yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 689-690; Sartekin 2006b: 5-11). Ayrıca *Sama* “Sema” (1982) ve *Sovğat* “Hediye” (1985) adlı antolojilerde bazı hikâyeleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Hikâyelerinin yanında *Tumanliq Upuq* “Dumanlı Ufuk” (2000) ve *Zamandaşlar* “Çağdaşlar” (2004) adlı romanları yayımlanmış; *Neşpützarliqta* “Armutlukta” adlı draması sahnelerde oynanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 689; Komisyon 2006c: 462; Sartekin 2006b: 4).

Başlamçı “Lider” adlı hikâyesi 1984 yılında *Şincañ Géziti* tarafından köy temalı eserler arasında birincilik ödülüne layık görülmüştür. *Neşpüt Üzgen Künlerde*, *İcare Heqqi*, *Ömür İzi* adlı hikâyeleri ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 690).

3.43. Arslan (1946-1996)

Arslan adıyla bilinen yazarın asıl adı ve soyadı Muhemmet Hoşur’dur. 1946 yılında Tarbağatay vilayetinin Dörbilcin kasabasında dünyaya gelmiştir. 1953 yılında Dörbilcin’de ilkokula başlayan şair, 1954 yılında ailesi ile birlikte Atuş’a yerleştiği için eğitimini Atuş’taki başka bir ilkokulda tamamlamıştır. 1956-1962 yıllarında Merkezî Milletler Enstitüsünde okumuştur (Komisyon 2006b: 377).

1970-1974 yıllarında *Xoten Géziti* idaresinde ve Kaşgar Kültür ve Eğitim İdaresinde çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 585; Komisyon 2006b: 377). 1976 yılında Şincan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde görevlendirilip *Tarim* dergisinin Redaksiyon Bölümünde editör ve baş editör yardımcısı olarak çalışmıştır (Komisyon 2006b: 377).

Arslan Çin Yazarlar Cemiyetinin ve Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin, Çin Azınlık Milletler Yazarları İlim Cemiyetinin üyesi olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 593). 26 Kasım 1996 yılında Ürümçi’de vefat etmiştir (Komisyon 2006c: 377).

Şair Arslan’ın edebî faaliyetleri 1962 yılında *Qizilsu Géziti*’nde yayımlanan *Yezamğa* “Köyüme” şiiri ile başlamıştır. Yayımlanan diğer şiirleri ise şöyledir: *Atuş Süretliri* “Atuş Manzaraları”, *Yürükim Yiğlaydu* “Yüreğim Ağlıyor”, *Tupraq Qissisi* “Toprak Kıssası”, *Tarım Dolquni* “Tarım Dalgası”, *Bivapa Misralirim* “Vefasız Mısrarım”, *Ölmes Tuyğular* “Ölmez Duygular”, *Reñga Reñ Şéirlar* “Rengarenk Şiirler”, *Ber Pelek Alem Ğemini Mey Qilip* “Ver Felek Dünya Gamını Mey Kılıp”, *Sehirlük Sirlar* “Sihirli Sırlar”, *Sumbul Çaç* “Uzun Saç” (1981), *Quyaş Nurimen* “Güneş Nuruyum”, *Veten Qesidisi* “Vatan Kasidesi”, *Sehra Xatirilir* “Köy Hatıraları”, *Tağ Lirikisi* “Dağ Lirigi”, *Gül* “Çiçek”, *Qış Tuyğuliri* “Kış Duyguları”, *Kindik Qenim Tamğan Mekan* “Göbek Kanımın Damladığı Mekan”, *Göherlerniñ Göhiri* “İncilerin İncisi”, *Yoqmu Ayniñ Makani* “Yok Mu Ayın Mekanı”, *Xumarliq Mekan* “Tutkulu Mekan”, *Figen, Meniñ Yultuzum* “Benim Yıldızım” (1981) (Sartekin 2006b: 157; İnalet 1998: 196; Komisyon 2006b: 377-379; İsmayil, İslam 1993: 586-593)... Ayrıca *Kélersenmu* “Gelir misin Acaba”, *Kakkuk* “Guguk”, *Nava Qilğın* “Neva Kıl”, *Zuhrasi Sen* “Zehra’sı Sen”, *Yaz* “Yaz”, *Gül Nezmisi* “Gül Nazmi” gibi şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 529-532).

Şiirlerinin yanında *Qelbler Meş’ili* “Kalpler Meşalesi”, *Sehra Xatirilir* “Köy Hatıraları”, *Yultuzlar Yurti* “Yıldızlar Yurdu”, *Zemin Erkisi* “Toprağın Sevimlisi”, *Ah Meniñ Xelqim* “Ah Benim Halkım” destanları; *Derdmen Haraqeş* “Dertli Ayyaş”, *Aq Köñül’ Xuşametçi* “İyi Niyetli Dalkavuk”, *Sipaye Ayal* “Nazik Kadın”, *Söyümlükni Söymeslik Gunah* “Sevgiliyi Sevmemek Günah”, *Qimiriğın Levler* “Kımıldayan Dudaklar” hikâyeleri; *Sehirlük Heykel* “Sihirli Heykel”, *Kesik Kalla* “Kesik Kelle”, *Upuqtiki Süretler* “Ufuktaki Manzaralar” (1992) uzun hikâyeleri; *Kuenlun Boranliri* “Kuenlun Fırtınaları” film senaryosu; *Yen’en Muhebbeti* “Yenen Sevgisi” destanı; *Qisas Xenciri* “Kıssas Hançeri” film senaryosu ve *Külpetlik Muhebbet* “Külfetli Sevgi” operası vardır (İsmayil, İslam 1993: 585, 586; Komisyon 2006b: 377-384).

Yayımlanan kitapları ise şöyledir: *Yultuzlar Yurti* “Yıldızlar Ülkesi” (1983) destan kitabı; *Yaşliq Yultuzliri* “Gençlik Yıldızları” (1984), *Ölmes Tuyğular* “Ölmez Duygular” (1988) ve Çince olarak yayımlanan *Arslan Şéirliridin Tallanma* “Arslan Şiirlerinden Seçmeler” (1992) şiir kitapları; *Sehirlük Heykel* (1993), *Upuqtiki Süretler* (1998) hikâye ve uzun hikâye kitapları; *Yaylaq Bürküti* “Yayla Kartalı”, *3. İmpiriyiniñ Güllinişi ve Halakiti* “Üçüncü İmparatorluğun Yükselişi ve Yok Oluşu” tercüme kitapları vardır (İsmayil, İslam 1993: 585; Komisyon 2006b: 386). Şiirlerinin bir kısmı *Quyaş Qesidisi* “Güneş Kasidesi” (1991) antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 18).

Şair Arslan, *Yultuzlar Yurti* “Yıldızlar Ülkesi” destanı; *Yoqmu Ayniñ Makani* “Yok mu ayın Mekânı” şiiri, *Qisas Xenciri* “Kıyas Hançeri” film senaryosu, *Üzümzar Mekan* “Üzümlü Mekân” şarkı metni ve *Yanvar Qayğusi* “Ocak Endişesi” tercüme şiiri ile Münevver Edebî Eserlerin Değerlendirilmesi Toplantısı’nda ayrı ayrı birincilik ve ikincilik ödüllerine layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 593).

3.44. Arup Kasimi (1873-1936)

Şair Arup Kasimi, 1873 yılında Gulca kasabasının Çolukay köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Çocukluk dönemini kendi köyünde çiftçilerin arasında geçirmiş fakat daha sonra yaşadıkları zorluklar sebebiyle ailesi ile birlikte birçok şehir değiştirmek zorunda kalmış, en sonunda Yarkent’e yerleşmişlerdir (Zaman 1995: 127). Yarkent’te medresede ve pozitif bilimlerin de okutulduğu okullarda tahsil görmüş, burada Arap, Fars ve Rus dillerini öğrenmiş, aynı zamanda sanat eğitimi almıştır (Komisyon 2006a: 276). Ancak yaşadığı zor şartlar ve toplumsal karışıklıklar sebebiyle tahsiline devam edememiş, ailesi ile birlikte tekrar Gulca’ya dönmüştür. Gulca’da terzilikle uğraşan yazar, bunun yanında toplumun eğitimi ve aydınlanması için yapılan faaliyetlere katılmıştır (Ehmidi 1996: 308). Özellikle gençleri, eğitim almaları ve yeni okullara giderek çağdaş ilimleri öğrenmeleri konusunda teşvik etmiş, eğitimin önemini vurgulamıştır. Bu konudaki fikirlerini, yazdığı *Oquñ* “Okuyun” şiiri ile estetik yolla da ortaya koymuştur (Zaman 1995: 128).

Arup Kasimi, edebî hayata 1900’lü yıllarda başlamış ve vefatına kadar çok sayıda şiir, masal ve destan yazmıştır (Komisyon 2006a: 276). 1934 yılında *Tülke Bilen Kağa* “Tilki ile Karga” şiirini kaleme almıştır (Emet 1998: 10). Eserlerinin büyük bir kısmı günümüze kadar olan süreçte çeşitli toplumsal ve siyasi olaylarda yok olmuş; az sayıda şiir, gazel ve muhammesleri bir de destanı oğlu Hüseyin tarafından korunabilmiştir. Bunların içindeki on iki şiir ve mesnevi şeklinde yazılan bir masal, şairin kısa bir biyografisi ile birlikte *İli Deryasi* dergisinin 1987 yılının ilk sayısında Hüseyin Arup ve Tursun Zerdin tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır (Ehmidi 1996: 308-309; Zaman 1995: 129).

3.45. Asimcan Obulkasim (1976-)

Asimcan Obulkasim, 16 Aralık 1976 yılında Gulca’nın Karivay Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini tamamladıktan sonra Şincan Üniversitesinin Tarih Fakültesine kabul edilmiştir. 1999 yılında bu fakülteden mezun olmuş, 2001 yılında *İli Deryasi* dergisinin Uygur Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır. Obulkasim, hâlen bu görevini sürdürmektedir.

Asimcan Obulkasim’in günümüze kadar çeşitli yayınlarda tarih ve edebiyat alanlarında yazmış olduğu elliye yakın makalesi ve iki yüzden fazla şiiri ve

destanı yayımlanmıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Tarqalmaqta Yultuzlar* “Dağılmakta Yıldızlar” (2001), *Xazan Yağar* “Hazan Yağar” (2001), *Tenha Yamğur* “Yalnız Yağmur” (2001), *Keçe Saet Toqquz* “Gece Saat Dokuz” (2001), *Nazim* “Nazım” (2001)... *Çumen* “Dışarı Çıkmak”, *Zai Luşañ* “Yolda”, *Kunan* “Sefalet” gibi şiirleri *Ranşaode Maisui* “Yanan Buğday” adlı Çince antolojide yer almıştır (Shalamu 2016: 253-263; Sartekin 2006b: 192).

Bunun yanı sıra *Keşte Yopurmaq* “İşlenmiş Yaprak” (2012) ve *Ay Bolmisa Yultuz Bar* “Ay Yoksa Yıldız Var” adlı şiir kitapları yayımlanmıştır.

2013 yılında *Keşte Yopurmaq* adlı şiir kitabı, İli Oblastı’nda düzenlenen Kültür-Sanat Bayramı’nda İli Edebiyat ve Sanat Ödülü’ne layık görülmüştür. Daha sonra Köknur Edebiyat Ödülü almıştır. Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Shalamu 2016: 252).

3.46. Atikem Sidik Aykut (1969-)

Atikem Sidik Aykut, 1969 yılının 18 Eylül günü Kaşgar şehrinin Konaşer ilçesine bağlı Opal köyünde dünyaya gelmiştir. 1983 yılına kadar Opal köyünün ilkökul ve ortaokulunda eğitim almıştır. 1983 yılında Konaşer ilçesindeki Yeza Égilik Bankasında çalışmaya başlamıştır. 2003 yılında Şincan Maliye-İktisat Enstitüsünün İktisat Politikası lisansını açıktan bitirmiştir. Kaşgar Konaşer Yeza Égilik Teraqqiyat Bankasında kredi memuru olarak çalışmaktadır.

Aykut’un edebî hayatı, 1996 yılında *Yeza Pul Muamile* gazetesinde yayımlanan *Dostumğa* “Dostuma” adlı hiciv şiiri ile başlamıştır. Bunun ardından *Qeşqer*, *Tarim*, *Teñritağ*, *Şincañ Medeniyiti*, *Şincañ Ayalliri*, *Şincañ Yaşliri*, *Yéñi Qaş Téşi*, *Aqsu Edebiyati*, *Qeşqer Edebiyati*, *İli Deryasi* gibi dergilerde *Reñ* “Renk”, *Muhebbetniñ Payani* “Sevginin Payanı” gibi uzun hikâyeleri; *Érimnin Kiçik Xotuni* “Kocamın Küçük Karısı”, *Şorluq* “Tuzlak Yer” gibi hikâyeleri; *Dadamniñ Sayisi* “Babamın Gölgesi”, *Miracixan* “Miracihan”, *Men Héçnéme Démidim* “Ben Bir şey Demedim” gibi şiirleri; *Yürek Nidaliri* “Kalp Nidaları”, *Hayat Köndürgüçi* “Hayat Alıştırıcı” gibi mensur şiirleri yayımlanmıştır (Aykut 2016: 1).

Aqsu Edebiyati dergisinde *Tepekkurdin Tamçilar* “Tefekkürden Damlalar” (2005) adlı mensur şiir; *Tarim* dergisinde *Bir Otlam Su* “Bir Yudum Su”, *Tilek* “Dilek” (2009) şiirleri; *Kroran* dergisinde *Kéçide Qalğan Ayal* “Gecede Kalan Kadın” (2011) adlı hikâyesi; *Qeşqer* dergisinde *Ğenimet Demler* “Ganimet Anlar” (2012) adlı gezi yazısı; *Qeşqer* dergisinde *Nadamet* “Nedamet” (2013) adlı hikâyesi; *Tarim* dergisinde *Çéqir Köñül* “Çakır Gönül” (2015) adlı uzun hikâyesi; *Tarim* dergisinde *Bext Çüşi* “Baht Düşü” (2016) gibi eserler yayımlanmıştır. Bunlar gibi üç yüzden fazla şiir, nesir, hikâye ve uzun hikâyesi

yayımlanmıştır (Aykut 2016: 1). *Gül Qiz Bilen İpare* “Gülkız ile İpare” (2016) adlı edebî çocuk hikâyeleri Aykut’un kitapları arasındadır.

2001 yılında *Qeşqer Edebiyatı* dergisinin “Yeni Çağ, Yeni Arayış” konusunda düzenlediği ödüllü eserler yarışmasında bir kısım şiirleri üçüncülük ödülüne layık görülmüştür. 2005 yılında yine bir kısım şiirleri on dördüncüsü düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür. 2010 yılında *Tarim Dergisi Neşriyatı* tarafından yapılan değerlendirmede Seçkin Yazar Ödülü’ne erişmiştir.

Atikem Sidik Aykut’un *Ay Pesli* “Ay Faslı” adlı romanı 2016 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır.

Şiir, mensur şiir ve nesir alanında eser veren Atikem Sidik Aykut “Ağ Edebiyatı” hadisesinin gelişimine eserleriyle önemli katkıda bulunan aydınlardan biridir (Abdurehim 2012: 464).

Aykut, Kaşgar Şehri Yazarlar Cemiyeti ve Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Aykut 2016).

3.47. Aybek Ömer Uyguri (1963-)

Aybek Ömer Uyguri 1963 yılında Çöçek şehrinin Dörbilcin ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1986 yılında Kaşgar Pedagoji Enstitüsünün Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünü yüksek bir derece ile tamamlamıştır. Karamay şehri İki Numaralı Ortaokula atanmıştır. Burada dil ve edebiyat öğretmenliği, sınıf danışmanlığı, dil edebiyat grubu sorumluluğu, kurs rehberliği gibi görevlerde bulunmuştur. 2001 yılında Karamay Şehri Eğitim Öğretim Alanı Ortaokul Dil ve Edebiyat Araştırmacıları ekibinde yer almıştır ve hâlâ çalışmalarına devam etmektedir. Şu anda uzman başöğretmenlik, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin Karamay Yazarlar Cemiyeti üyeliği, *Karamay Maarip* dergisinin başyazarlığı ve *Maybulaq* dergisinin yayın kurulu üyeliği gibi görevlerini sürdürmektedir (Ekrem 2014: 394).

Aybek Ömer Uyguri’nin edebiyat yaşamı Kaşgar Pedagoji Enstitüsünde okuduğu sırada kaleme aldığı *Bomba* “Bomba” adlı şiiri ile başlamıştır. Bu şiiri *Şeirmidu Sëniñ Közlerin* “Şiir midir Senin Gözlerin”, *Balilardin Sorap Bëqinlar* “Çocuklara Bir Sorun”, *İlgiri Bu Cayda Aqqan Bir Derya* “Eskiden Burada Akan Bir Derya”, *Xotunum Mundaq Deydu* “Karım Böyle Diyor” gibi şiirleri izlemiştir. Ardından *Qiriq Yaşqa Kirgende Qiriq Arzu Qiriq Gem* “Kırık Yaşa Girildiğinde Kırık Arzu Kırık Gam”, *Mextumsulaniñ Öyi Terepte* “Mahtumsula’nın Evi Tarafında”, *Ger Dozax Keltürse Hayatqa Malal* “Eğer Cehennem Getirse Hayata Melal”, *Men ve Dëñiz* “Ben ve Deniz”, *Qıştiki Seyle* “Kıştaki Seyahat”, *Untulğan Söygi* “Unutulan Sevgi”, *Namratliqqa Mersiye* “Yoksulluğa Mersiye”, *Şëir İzdeş Élani* “Şiir Arama İlanı”, *Men Şundaq Şair* “Ben Öyle Şairim”, *Üçinçi Yiqiliş* “Üçüncü Düşüş”, *Baharistan* “Baharistan”

gibi şiirleri kaleme almış ve çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır (Ekrem 2014: 395).

Uyguri, çocuk edebiyatı alanında da çalışmalar yapmıştır. *Uçar TexSidiki Muqam Avazi* “UFO’daki Mukam Avazi”, *Çümüliniñ Dost İzdişi* “Karıncanın Arkadaş Arayışı”, *Bügünki Bostan Çaç Oyuni* “Bugünkü Dolgun Saç Oyunu”, *Perişte Bilen Ötken Künler* “Peri ile Geçen Günler”, *Badam Doppiliq Bulbul* “Badam Doppalı Bülbül” gibi kitapları yayımlanmıştır. *Töge Padişah Yolğun Xaniş ve Yiltiz İzdeş* “Deve Kral İlgin Kraliçe ve Yıldız Arama” adlı kitabı ise Uyguri’nin bir başka romanıdır (Ekrem 2014: 397).

2003 yılında *Ğayivi Dersxana* “Hayalet Dershane” adlı edebî çocuk masalı on ikincisi düzenlenen Hantenri Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür (Ekrem 2014: 395). 2005 yılında Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı tarafından yayımlanan *Uçar Texsidiki Muqam Avazi* “UFO’daki Mukam Avazi” adlı masal kitabıyla 2006 yılında Uluslararası Anderson Çocuk Edebiyatı Şeref Ödülü’ne layık görülmüştür (Ekrem 2014: 395-396).

2003 yılından itibaren ortaokul ders kitaplarını hazırlama, Uygur Özerk Bölgesi’nde eğitimcileri yetiştirme ve eğitimci yetiştirme kurslarında ders verme, ilmi muhakeme faaliyetlerinde bildiri sunma, çeşitli yarışma organizasyonlarında jüri görevi, yükseköğretim sınav sorularını hazırlama gibi önemli hizmetlerde bulunmuştur (Ekrem 2014: 398-399).

Bugün Uygur Özerk Bölgesi’nde okullarda okutulan ders kitaplarını düzenlemektedir. Eğitim alanıyla ilgili yazdığı makaleler çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. *Cuñgo Milletliri, Şincañ Maaripi, Küsen Medeniyiti* gibi gazete ve dergilerde yerini alan *Edebiyatimizdeki Yéñiliq-Xasliqniñ Şehirlişisi* “Edebiyatımızdaki Yenilik-Ayrıcalığın Şehirleşmesi”, *Balilarni Ğeribliq Nuqtisidin Közitiş* “Çocukları Zavallılık Noktasından Değerlendirme”, *Méni Çöçütken Séğiniş* “Beni Şaşırtan Özlem”, *Edebiyat Bilen Réalliq Otturisidiki Ariliq Effékti Heqqide* “Edebiyat ile Realite Arasındaki Mesafe Efekti Hakkında”, *Agah Bol Qaramay Xasliqniñ Dağda Qalmisun* “Dikkat Et Karamay, Ayrıcalığın Hüzne Gark Olmasın”, *Muhebbetke “Hö-pö” Démeyle* “Aşka Ters Tepki Vermeyelim”, *Oqutquçiniñ Mene Qatlimi* “Eğiticinin Mana Katmanı”, *Şéir Bilen Uyğurçe Otupiyeniñ Diyalogi* “Şiir ile Uygurca Ütopyanın Diyalogu”, *Edebiyatimizdeki Mueyyenleştüriş Éñi* “Edebiyatımızdaki Olumlama Zihniyeti”, *Yéñi Ders İslahatiğa Nezer* “Yeni Ders Reformuna Bakış” gibi yazılar bunlardan bazılarıdır (Ekrem 2014: 399). Bunun dışında *Enene ve Bizniñ Réalliqimiz* “Anana ve Bizim Realitemiz” adlı iki ciltlik ilmi çalışması yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 399-400). *Ğayivi Dersxana* “Hayalet Dershane”, *Müşükniñ Télévizor Körüşü* “Kedinin Televizyon İzlemesi”, *Etirgül Xaniş* “Gül Kraliçe”, *Sélim Bovay ve Uniñ Cerenliri* “Selim Dede ve Onun

Ceylanları” adlı kısa masalları ilkokullarda okutulmaktadır. *Qolay Élipbe* “Kolay Alfabe” adlı alfabe kitabı ise Uyguri’nin bir başka çalışmasıdır.

2012 yılında ünlü nüktedan ve halk sanatkarı Hisam Kurban’ın başkahraman olarak yer aldığı *Hésamniñ İlim-Pen Sepiri* “Hisam’ın Bilgiye Yolculuğu” üst başlığıyla *Adem Bedini* “İnsan Bedeni”, *Teklimakan* “Taklaman”, *Pilanétılar Ara Uruş* “Gök Cisimleri Arasında Uçuş” adlı üç kitabı Şincañ Pen-Téxnika Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 400). Ayrıca *Hésamniñ İlim-Pen Sepiri* üst başlığındaki kitapların devamı olan *Alemniñ Çoñ Partlışı* “Dünyanın Büyük Patlaması”, *Kiçik Tiptiki Alemniñ Çoñ Partlışı* “Küçük Boyuttaki Dünyanın Büyük Patlaması”, *Qara Öñkür* “Kara Delik”, *Gen* “Gen” adlı kitapları yazmıştır (Ekrem 2014: 401).

3.48. Ayimnisa Sulayman (1982-)

Ayimnisa Sulayman, 1982 yılının Haziran ayında Keriye kasabasının Karakir köyünde memur bir ailede dünyaya gelmiştir. 1999 yılında Hoten Pedagoji Okulunu bitirdikten sonra 2004-2006 yıllarında Şincan Maarif Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Bölümünde lisans eğitimi almıştır (Shalamu 2016: 316).

Eğitimi tamamlandıktan sonra 2006 yılından 2007 yılına kadar Keriye İki Numaralı İlkokulda görev almış, 2008 yılında Keriye Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde çalışmaya başlamıştır. Şu an Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti ve Hoten Yazarlar Cemiyetinin üyesidir.

Ayimnisa Sulayman’ın edebî faaliyetleri ortaokulda okuduğu sırada başlamış, 2000 yılında *Aqsu Edebiyatı* dergisinde yayımlanan *Sürgün Qilma Hicran Çölige* “Sürgün Etme Hicran Çölüne” adlı şiiri ile edebiyat sahasına adım atmıştır. Bu tarihten günümüze kadar çeşitli dergilerde altı yüzden fazla şiir, ellinin üzerinde mensur şiir, hikâye, eleştiri yazısı ve makalesi yayımlanmıştır. Çeşitli dergilerde hayat hikâyesi ile birlikte eserleri tanıtılmıştır (Shalamu 2016: 316).

Yayımlanan şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Yurt İşqi* “Vatan Aşkı” (2002), *Söygi Sahili* “Sevgi Sahili” (2003), *Men Bar Men Seniñdin Yiraq Cayda* “Ben Varım Ben Senden Uzak Bir Yerde” (2003), *Söygiñdin Bextke Tolidu Cahan* “Sevgi Aracılığıyla Huzura Dolacak Dünya” (2003), *Xiyaliñda Tünise Naxşam* “Hayalinde Gecelese Şarkım” (2003), *Yürükim Misali Gülxanlıq Magma* “Yüreğim Sanki Alev Alev Magma” (2003), *Kelmidiñ* “Gelmedin” (2003), *Seğimaymen Emdi Heçkimni* “Özlemiyorum Artık Hiç Kimseyi” (2003), *Kel* “Gel” (2004), *Közüñni Yaşlıma Omaq Periştem* “Ağlama Sevimli Meleşim” (2004), *Mexpiy Seğiniş* “Gizli Özlem” (2004), *Kütimen Ehtimal* “Bekliyorum Belkide” (2004), *Şeir Bolup Yezilğan Sen Kim?* “Şiir Olup Yazılan Sen Kimsin” (2004), *Tuyuşsiz* “Ansızın” (2004), *Niqabliq Seher* “Maskeli Seher” (2004), *Söygi Eyyamliri* “Sevgi Günleri” (2004), *Yiraqtiki Küleñge* “Uzaktaki Gölge”

(2004), *Rencime* “Üzülme” (2004), *Közlirimdin Külke Sorima* “Gözlerimde Gülüş Arama” (2004), *Şéirlar* “Şiirler” (2005), *Seğiniş* “Özlem” (2005), *Xalisañ* “İstersen” (2005), ‘*Ana*’ *Desem Tevriner Dunya* “ ‘Anne’ Desem Titrer Dünya” (2005), *Yürükimde Miñ Deñiz Hicran* “Yüreğimde Bin Deniz Hicran” (2005), *Bextlikmen Dertliriñ Bilen* “Mutluyum Dertlerin İle” (2005), ‘*Muhabbet*’ *Degen* “ ‘Aşk’ Denilen” (2005), *Men Saña Amraq* “Ben Seni Seviyorum” (2005), *Bilseñ* “Bilsen” (2005), *Unutmas Deme* “Unutmaz Deme” (2005), *Kütüş* “Bekleyiş” (2005), *Tapalmay Qalsañ* “Bulmazsan” (2005), *Azabqa Qaytiş* “Azaba Dönüş” (2005), *Men Körgen Qatil* “Benim Gördüğüm Katil” (2005), *Kelip Qalsañ Eger Tuyuqsız* “Gelirsen Eğer Aniden” (2005) (Sartekin 2006a: 285-306), *Tilek* “Dilek” (2005), *Ümidlik Gügüm* “Ümitli Alaca Karanlık” (2005), *Bileymen* “Bileyim” (2005), *Eger* “Eğer” (2005), *Iştin Çüşkende* “Mesai Bittiğinde” (2005), *Seni Yene Oylap Bir Keçe* “Yine Seni Düşünüp Bir Gece” (2005) (Sartekin 2006b: 127)... Bu şiirlerinin yanında günümüze kadar *Ot Pesli* “Ateş Faslı” (2006) adlı şiir kitabı ve *Oqutuş Tetqiqat Muhakime Munbiri* “Öğretim Araştırma Muhakeme Minberi” (2007) adlı makale kitabı yayımlanmıştır. Ayrıca *Yuruñqaş Şatliqi* “Yurunkaş Sevinci”, *Keriye Qesidisi* “Keriye Kasidesi” gibi antolojilerde bazı eserleri yer almıştır.

Yazdığı eserlerle birçok ödülün sahibi olan Ayimnisa Sulayman 2002, 2003 ve 2004 yıllarında Hoten’de düzenlenen Nadir Eserlerin Değerlendirilmesi Toplantısı’nda ardı ardına birinci seçilmiş; *Tarim* dergisinde yayımlanan *Şéir Bolup Yezilğan Sen Kim* “Şiir Olup Yazılan Sen Kimsin” adlı bir grup şiiri ile 2005 yılında Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür.

Ayimnisa Sulayman, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Shalamu 2016: 316).

3.49. Ayşem Emet (1942-)

Ayşem Emet, 1942 yılının Mayıs ayında Kumul Kona Şehir’de tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1953 yılına kadar ilkokulda, 1955 yılına kadar Kumul Öğretmen Okulunda, 1955-1958 yılları arasında ise Şincan Enstitüsünde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra 1971 yılına kadar Ürümçi İki Numaralı Öğretmen Okulunda ve Kumul Aratürük Ortaokulunda dil ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır. Daha sonra *Qumul Géziti*’nde editörlük yapmış, 1979 yılından sonra *Qumul Edebiyatı* dergisinde baş editör olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 563).

Küçük yaşlarında Kumul’da düzenli olarak halk şölenlerine katılmış ve bu şölenlerde söylenen koşukları büyük bir zevkle dinlemiştir. Bu edebî ortam onun edebiyata ve sanata olan ilgisini uyandırmıştır (İsmayil, İslam 1993: 563).

Edebiyat sahasına 1957 yılında yazdığı şiir ile giren Ayşem Emet’in *Bahar Şamili* “Bahar Rüzgârı” adlı ilk şiiri *Tarim* dergisinde yayımlanmıştır (İsmayil,

İslam 1993: 564; Komisyon 2006c: 451). 1980 yılından sonra nesir alanında eser vermeye başlamıştır. *Qara Çamidan* “Kara Sandık”, *Hesret* “Hasret”, *Başliqniñ Rayi* “Başkanın İsteği”, *Xicilliq* “Mahcubiyet”, *Tağ Mevisi* “Dağ Meyvesi”, *Yeñi Öyge Köçüş* “Yeni Eve Taşınma” (1965) adlı hikâyelerini; *Qiz Meñzidiki Xal* “Kız Yüzündeki Ben” adlı uzun hikâyesini yazmıştır (Komisyon 2006c: 451; İsmayil, İslam 1993: 564; Sartekin 2006a: 12). Uzun hikâyelerinin bir kısmını *Melikiniñ Meñzidiki Dağ* “Melike’nin Yüzündeki Leke” (1995) adlı kitabında toplayarak yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 7).

Öçmes İzlar “Silinmez İzler” (1983), *Muhammet Beşir Çiñvañ* “Beylerbeyi Muhammet Beşir” (1999) adlı romanları; *Mehribanu Vañ* “Beylerbeyi Mihribanu” adlı draması ve *Qumul Xelq Qoşaqiridiki Qumul Şivisi* “Kumul Halk Koşuklarındaki Kumul Şivesi” adlı makalesi yayımlanmıştır (Komisyon 2006c: 451). Ayşem Ehmet’in toplayıp derlediği üç binden fazla halk koşuğu ve *Yaçibeg* “Yaçibeg”, *Tömür Xelpe* “Timur Halife” gibi halk destanları *Qumul Edebiyatı* ve *Bulaq* dergilerinde yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 564).

Ayşem Ehmet, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesi, Çin Halk Edebiyatçıları ve Sanatçılar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 569).

3.50. Azad Sultan (1950-)

Azad Sultan, 1950 yılında Ürümqi’de aydın bir ailede dünyaya gelmiştir. 1973-1978 yılları arasında Şincan Tecrübe Ortaokulunda öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1978 yılında Tiancin Nenkey Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1982 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve aynı üniversitede profesörlüğe kadar yükselmiştir. Bunun dışında Üniversitenin fakülte dekanlığı, rektör yardımcılığı, Filoloji Enstitüsünün müdürlüğü ve Üniversitenin okul parti komitesinin başkan yardımcılığı görevlerini yürütmüştür (Komisyon 2006c: 928-929).

Azad Sultan’ın edebî tenkit ve edebiyat araştırmalarına yönelik çalışmaları 1980 yıllarında başlamıştır. *Ğerb Modernizm Edebiyatı Heqqide* “Batı Modernizm Edebiyatı Hakkında”, *Yazğuçi Abdurêhim Ötkürniñ Proza İcadıyiti Heqqide* “Yazar Abdurehim Ötkür’ün Nesri Eser Yazarlığı Hakkında”, *Yazğuçi Zunun Qadiri Heqqide* “Yazar Zunun Kadiri Hakkında”, *Şair Abdukêrim Hociniñ Şêir İcadıyiti Toğrisida* “Şair Abdukerim Hoca’nın Şiirleri Hakkında”, *Uygur Edebiyatidiki Yeñi Yultuz-Yazğuçi Halide İsrail Toğrisida* “Uygur Edebiyatındaki Yeni Yıldız, Yazar Halide İsrail Hakkında”, *Bir Esirlik Uygur Edebiyatı Toğrisida* “Bir Asırlık Uygur Edebiyatı Hakkında”, *Şincandiki Az Sanliq Milletlerniñ Hazirqi-Bügünki Zamandiki Mühim Edebiy Eserleri Heqqide Tetqiqat* “Şincandaki Azınlık Milletlerin Çağdaş Dönemdeki Önemli Edebî Eserleri Hakkında Araştırma”, *Uygur Bügünki Zaman Edebiyatı* “1949 Sonrası

Çağdaş Uygur Edebiyatı”, *Yaponğa Qarşi Uruş Mezgilidiki Uyğur Edebiyatı* “Japonya Savaşı Döneminde Uygur Edebiyatı”, *Uyğur Bügünki Zaman Edebiyat Tarixi* “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi” adlı eserlerini kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 929-930).

Bu makalelerinin bir kısmını *Bügünki Zaman Uyğur Edebiyatı Toğrisida* “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı Hakkında” (1997) adlı kitabında toplayarak yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 24). Bu eser beşincisi düzenlenen Tulpar Ödülü’ne layık görülmüştür (Komisyon 2006c: 929-930).

Azat Sultan’ın *20-Esir Uyğur Edebiyatınıñ Omumiy Ehvali* “XX. Yüzyıl Uygur Edebiyatının Genel Durumu” adlı yazısı, *İlmiy Maqaliler Toplimi* “İlmî Makaleler Kitabı”nda yer almıştır (Rehman, Abdulla 2001: 1-37). *Ershı Shıji Weiwuer Wenxueshi* “XX. Yüzyıl Uygur Edebiyatı Tarihi” (2001) Azat Sultan’ın Zhangming ve Nurmemet Zaman ile beraber yayıma hazırladığı Çince bir çalışmadır. *Uyğur Bügünki Zaman Edebiyat Tarihi* “1949 Sonrası Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi” (2002) Sultan’ın Kerimcan Abdurehim ile beraber hazırladığı üniversite ders kitabıdır.

3.51. Bahavuddin Rehimov (1943-)

“Bahar”, “İdikut” takma adını kullanan Bahavuddin Seydulla Oğlu Rahimov, 1943 yılında Turfan iline bağlı Toksun ilçesinin Karasu köyünde muhafazakâr bir ailede dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini ve ortaöğrenimini Çöçek şehrinde tamamlamıştır. 1962 yılında Batı Türkistan’a göç etmek zorunda kalmıştır. 1970 yılında Özbekistan’ın Taşkent şehrinde Taşkent Devlet Üniversitesi Basın Yayın Bölümünden mezun olmuştur (Zeynalov 2007: 500).

Rehimov, 1960 yılının başlarında *Tarim* dergisinde yayımlanan *Bizniñ Yaylaq* “Bizim Yayla” kasidesi ile edebiyat dünyasına katılmıştır. Eserlerini hem Yeni Uygur Türkçesi hem de Kazak Türkçesiyle yazmıştır. *Bahar Naxşiliri* “Bahar Şarkıları” (1984), Kazak Türkçesi ile kaleme aldığı *Togız Perne* “Dokuz Perde” ve *Seni Oylaymın* “Seni Düşünüyorum” (2004) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır (Zeynalov 2007: 50).

Hapaşlap Can-Capañni “Sırtımda Taşıyıp Cefanı”, *Çarçidim* “Yorulдум”, *Yaxşidur-Yaxşi* “İyidir İyi”, *Qerizdarmen* “Borçluyum”, *Soridiñ* “Sordun”, *Ayrima* “Ayrırma”, *Söygü Béğidin* “Sevgi Bağından”, *Bilip Qoy* “Bilesin” gibi şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2017: 500-505).

3.52. Batur Erşidinov (1926-)

1926 yılında Yarkent şehrinde bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir. 1930 yılında ailesi ile birlikte Gulca şehrine göç etmiştir. 1944 yılında Ürümçi Pedagoji Okulundan mezun olmuştur. 1962 yılında tekrar Batı Türkistan’a göç etmiştir (Zeynalov 2007: 210).

İlk eserlerini 1947 yılında yayımlamaya başlayan Erşidinov, çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan eserleriyle okuyucusuyla sık sık buluşmuştur. İlk şiir kitabı *Yaşlıq Tuyğiliri* “Gençlik Duyguları” 1957 yılında Ürümçi’de basılmıştır. *Dala* “Bozkır”, *Tağ Şamalliri* “Dağ Esintileri”, *Dastanlar Duniyasiğa Sayahet* “Destanlar Dünyasına Sayahat” (2003), *XX. Esir Namayendiliri* “XX. Yüzyılda Öne Çıkanlar” (2005), *Veten İşqi* “Vatan Aşkı” (2006), *İstiqlaliyet Yolida* “İstiklal Yolunda” (2007) gibi eserleri yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 210).

Saňa Oxşaş “Senin Gibi”, *Dilbirimge* “Yârime”, *Cudaliq* “Ayrılık”, *Yoqtur* “Yoktur”, *Muxemmes* “Muhammes”, *Bovilirim Kamaletke Yétiptéken* “Dedelerim Kemalete Ermişmiş” gibi bir kısım şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 210-215).

3.53. Batur Rozi (1966-2007)

Şair, tercüman ve yazar Batur Rozi 16 Haziran 1966 yılında Yeken kasabası Kaçun köyü Çimdu Mahallesi’nde eğitimci bir ailede dünyaya gelmiştir. 1987 yılında Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesini tamamladıktan sonra Şincan Renkli Metal Şirketi Köktokay Maden Ocağı Bölgesi Millî Lisesine öğretmen olarak tayin edilmiştir. 1989 yılında görevi bırakmıştır. 27 Mart 2007 tarihinde Ürümçi’de ani kalp krizi geçirek hayatını kaybedene kadar yalnızca edebiyat, tercüme ve araştırma çalışmaları ile meşgul olmuştur (Abdurehim 2012: 419).

Edebî faaliyetlerine lisede okuduğu yıllarda başlayan Batur Rozi, 1980 sonrası gelişen postmodern şiirlerin öncülerindedir. 1984 yılında *Tarim* dergisinde yayımlanan *Veten Oğlimen* “Vatanın Oğluyum”, *Bürküt* “Şahin”, *Orman* “Orman” adlı şiirleri ile edebiyat sahasına adım atmıştır. *Şehit Bolğan Çüş* “Şehit Olan Düş”, *Boran ve Yer* “Boran ve Yer” gibi şiirlerini *Şehit Bolğan Qebrisiz Şeir* “Şehit Olmuş Kabirsız Şiir”, *Teñrige İltica* “Tanrıya İltica”, *Şair Yoq Dunya* “Şairin Olmadığı Dünya”, *Söñikimge Uyulğan Xet* “Kemiğime Oyulan Yazı” gibi şiirleri izlemiştir (Abdurehim 2012: 420).

Günümüze kadar Çince ve Yeni Uygur Türkçesiyle yayın yapan çeşitli gazete ve dergilerde birçok şiir, makale ve tercüme yayımlanmıştır. *Pilsirattin Ötkenler* “Sırat Köprüsünden Geçenler” (1999) Batur Rozi’nin ilk romanıdır. *Baş Zindanlirığa Hucum* “Baş Zindanlarına Hücum”, *Şuñqar Bolğan Xanike* “Şahin Olan Prenses”, *Tecelli* “Tecelli”, *Farabi* “Farabi” ise yayımlanan çocuk edebiyatına ait kitaplarından bazılarıdır (Abdurehim 2012: 420).

Batur Rozi, *Tutuq Şeirilar Toğrisida Qaraşlırim* “Postmodern Şiir Hakkındaki Görüşüm”, *Şiiriyette Adem I* “Şiirde İnsan I”, *Şiiriyette Adem II* “Şiirde İnsan II” gibi eleştiri yazılarının yanı sıra yabancı şairlerin *Dēñiz Qebristani* “Deniz Kabristanı” (Valeri), *Tuyğu* “Duygu” (Rimbo), *Kona Kiyim Yiğquçi Ayal* “Eski Kıyafetleri Toplayıcı Kadın” (Marlamey), *Qara At* “Kara At” (Herman Hessi)

gibi yüzlerce şiirini Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir (Abdurehim 2012: 419-421).

3.54. Bilal Ezizi (1921-1945)

Bilal Ezizi, 1921 yılında Hoten’de eğitime önem veren bir ailede dünyaya gelmiştir. Eğitimli bir kişi olan babası, oğlunun ilim sahibi ve topluma faydalı birisi olması için çok uğraşmıştır. Okuma-yazmayı ailesinden öğrenen Bilal Ezizi, daha sonra dinî mektebe gönderilmiştir. Nevai, Lutfi, Nevbeti gibi klasik şairlerin eserlerinin ders olarak okutulduğu bu mektepte bu önemli şairleri ve onların eserlerini tanıma imkânı bulmuş, böylece küçük yaşta edebiyata ilgi duymaya başlayarak on beş yaşında ilk şiirlerini kaleme almıştır (Ehmedi 1996: 394).

1930’lu yılların sonunda birçok şehirde olduğu gibi Hoten’de de aydınlanma hareketi doğrultusunda yeni eğitim, medeniyet ve matbaa kuruluşları tesis edilmeye başlamış ve yapılan bu faaliyetler *Hoten Géziti* ile halka tanıtılmıştır (Ehmedi 1996: 394). Bilal Ezizi de bu yenileşme sürecinde 1939 yılında Hoten’de açılan öğretmen yetiştirme kursunda iki dönem okuyup bu kursu tamamladıktan sonra *Hoten Géziti*’nde editör olarak çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 412).

1942 yılında eğitim almak amacıyla Ürümçi’ye giden yazar ilk olarak öğretmen yetiştirme okulunda, sonra askerî okulda okumuştur (Komisyon 2006a: 412). Ürümçi’de Lutpulla Mutellip ve bazı yenilik taraftarı gençler ile tanışmıştır. Bu gençler ile yaptıkları sohbetler ve bu yıllarda toplumdaki acımasız gerçekler Bilal Ezizi’nin fikirlerinde büyük değişiklikler meydana getirmiştir (Ehmedi 1996: 396).

1943 yılında Ürümçi’de başlayan siyasi baskı ortamında pek çok aydın hapisaneye atılmış, bu süreçte Bilal Ezizi de Aksu’ya sürgüne gönderilmiştir (Emet 1998: 66). Aksu Konaşehar kasabasında Karakol İdaresinde çalışmaya başlamış ve hayatının sonuna kadar buradaki görevini sürdürmüştür (Komisyon 2006a: 412). Aksu’da bulunduğu sıralarda Lutpulla Mutellip ile faaliyetlerine devam etmiş, 1944 yılında Gulca’da Üç Vilayet İnkılabı patlak verdiğinde Lutpulla Mutellip ve Muniridin Hoca gibi gençler ile birlikte “*Uçqunlar İttipaqi*”nin (Kıvılcımlar Cemiyeti) kuruluşuna katılmış ve yaptığı çalışmalarla bu teşkilatın önemli isimlerinden biri olmuştur (Ehmedi 1996: 396). Teşkilattaki mücadele arkadaşları ile birlikte ayaklanma hazırladıkları sırada tutuklanarak hapse atılmıştır (Ehmedi 1996: 396-397). Hapisanede yeni bir isyan çıkartmalarından ve halkın direnişe aktif olarak katılmasından korkan Milliyetçi Çin yönetimi, Bilal Ezizi ve arkadaşlarını 18 Eylül 1945 tarihinde idam etmişlerdir (Baran 2007: 201).

Kısa hayatında Uygur edebiyatına önemli eserler kazandıran şair *Mektep "Okul"* (1980), *Birlik "Birlik"* (1980), *Güzel Şıncañ "Güzel Şincan"*, *Oquş Bilen "Okuma ile"*, *Küreş Bilen "Mücadele ile"* (1980), *Aprel Qiziğa "Nisan Kızına"*, *Ana Bilen Qiz "Ana ile Kız"*, *Veten Xisletliri "Vatan Özellikleri"*, *Veten Üçün "Vatan İçin"* (1980), *Yoldişimğa "Yoldaşıma"* (1980), *Qerzimiz "Borcumuz"*, *Gülümge "Çiçeğime"* (1980), *Ziyai Ğezelige Muxemmes "Ziyai Gazeline Muhammes"*, *Ğezel "Gazel"*, *Köñül "Gönül"* (1980), *Mart Şamiliğa Xitap "Mart Rüzgârına Hitap"*, *Néme Boldi "Ne Oldu"*, *Yillarğa Soal "Yıllara Sual"* (1980), *Buradiriñge "Biraderine"*, *Uruş Bilen "Savaşla"*, *Düşmen Néme Qilmaqçı "Düşman Ne Yapmak İstiyor"*, *Ömür Atqan Oq "Ömür, Yaydan Çıkmış Ok"* (1980), *Ölmisun "Ölmesin"* (1980) adlı şiirleri yazıp çeşitli dergilerde yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 80-81; Komisyon 2006a: 412-413; Emet 1998: 66).

Şiirlerinin bir kısmı *Bilal Ezizi Şéirliri "Bilal Ezizi Şiirleri"* (1981) adıyla neşredilmiştir (Ehmedi 1996: 397). Bazı şiirleri *Arzu Bostani "Arzu Bahçesi"* (1989) adlı şiir antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 18).

3.55. Boğda Abdulla (1945-)

Boğda Abdulla, 5 Kasım 1945 yılında Çin'in Lencu şehrinde tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. Daha sonraki yıllarda ailesi ile birlikte Ürümçi'ye yerleşmişlerdir. 1960 yılına kadar Ürümçi İki Numaralı Öğretmen Okulunun idaresindeki ilkokulda ve Ürümçi Tecrübe Ortaokulunda okumuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 127). Küçük yaşlarda ananesinden ve komşularından masallar, koşuklar ve çeşitli edebî eserler dinleyerek büyüyen Boğda Abdulla ilkokul ve ortaokul yaşlarında Lermontov, Puşkin, Hemit Alimcan, Uygur, Abay gibi önemli şahısların eserlerini okumuş, bu yaşlarda şiire ilgi duymaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 524).

1960-1965 yılları arasında Şincan Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde okuyan şair, eğitimini tamamladıktan sonra aynı fakültede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Hâlen bu fakültede profesör olarak görevini sürdürmektedir (Sultan, Abdurehim 2002: 127).

1954 yılında *Şıncañ Yaşliri* gazetesinde yayımlanan *Dehqan Qizliri Heqqide Qoşaq "Çiftçi Kızları Hakkında Koşuk"* adlı şiiri ile edebiyat sahasına adım atan şairin yayımlanan şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Deñiz "Deniz"*, *Çuğluq Balladisi "Ateşli Destan"*, *Cilğidin Çoqqilarğa "Dereden Tepelere"*, *Mecnuntalniñ Tegide "Salkımsöğüdün Altında"*, *Bulbulni Solima Qepezge "Bülbülü Hapsetme Kafese"*, *Kayima Ana "Sinirlenme Ana"*, *Anican Anican Yaşığın Uzaq "Anneciğim, Anneciğim Çok Yaşayın"*, *Ana "Ana"*, *Turpan Qesidisi "Turfan Kasidesi"* *Gül ve Muqamçı "Çiçek ve Makamcı"*, *Çüş Köridu Bir Tüp Anar Gül "Düş Görüyor Bir Nar Çiçeği"*, *Qağa Heqqide Rivayet "Karga Hakkında Rivayet"*, *Eqide "Akide"*, *Aqqu Heqqide Rivayet "Kuğu*

Hakkında Rivayet”, *Örkişini Bergin Tögiler* “Hörgücünü Ver Develer”, *Şeiriyet İlahi* “Şiir Tanrısı”, *Yaz Yamğuri* “Yaz Yağmuru”, *Bir Rivayet* “Bir Rivayet”, *Qiz Qel’esi* “Kız Kulesi”, *Muqam* “Makam”, *Tarim* “Tarım”, *Krorenge Qaytiş* “Kroren’e Dönüş”, *Salğa Teşi* “Kemet Taşı”, *Üç Metir* “Üç Metre”, *Çoğ* “Kor”, *Yetim Qiz Heqqide Çöçek* “Yetim Kız Hakkında Masal”, *Sayram Rivayiti* “Sayram Rivayeti”, *Aqqu Heqqide Rivayet* “Kuğu Hakkında Rivayet”, *Turna Heqqide Rivayet* “Turna Hakkında Rivayet”, *Şox Balilarga* “Afacan Çocuklara”, *Çaşqan Şundaq Deydiken* “Tavşan Şöyle Diyormuş”, *Parçe* “Parça”, *Köz* “Göz”, *Enber Heqqide Rivayet* “Anber Hakkında Efsane”, *Quyun Heqqide Rivayet* “Kasırga Hakkında Efsane”, *Ana Yer* “Ana Toprak”, *Qizil Pöpüklük Neyze* “Kızıl Saçaklı Mızrak”, *Fudavyüen* “Ders Danışmanı”, *Kiçik Minbiñ* “Küçük Milis”, *Ayniñ Kiçik Mehmini* “Ayın Küçük Misafiri”, *Derya ve Evlat* “Derya ve Evlat”, *Cilğidin Çoqqilarğa* “Dereden Tepelere”, *Yürek Lirikisi* “Yürek Lirigi”, *Eyp Etmeñlar* “Ayıp Etmeyiniz”, *Tağlarni Quçaqlap* “Dağlara Sarılıp”, *Şaxlardin Yultuzlarga* “Dallardan Yıldızlara”, *Tiyanşanğa* “Tanrı Dağı’na”, *Eynekke Qariğanda* “Aynaya Bakarken”, *İli Deryasığa* “İli Nehri’ne”, *Alma Satquçi Qizğa* “Elma Satıcısı Kıza”, *Şairniñ Qebre Teşiğa* “Şairin Mezar Taşına”, *Bir Rivayet* “Bir Rivayet”, *Sihirlik Tağlar* “Gizemli Dağlar”, *Bügün ve Ete* “Bugün ve Yarın”, *Gunahkar Kelin* “Günahkâr Gelin”, *Ud Çalidu Pars Dilbiri* “Ud Çalıyor Acem Güzeli”, *Bir Tüp Derex* “Bir Ağaç”, *Gülehmer* “Gülahmer”, *Qedimiy Yarğolda Keçköz* “Tarihi Yargol’da Güz Sonu”, *Cigde Derixi* “İğde Ağacı”, *Mermer Ustisiğa* “Mermer Ustasına”, *Keçide Deñizğa Nezer* “Gece Denize Bakış”, *Ay Seylisi* “Ay Gezintisi” (1995), *Qizil Etirgül* “Kızıl İtr Gülü” (1995), *Gülni Taşlimañlar* “Çiçeği Bırakmayın” (2004)... Bu şiirlerinin yanında *Güldestixan* “Güldestihan”, *Meryem*, (Komisyon 2006b: 288) *Melike Amannisa*, *Cuñğar Yultuziğa* “Cungar Yıldızına” destanlarını yazmıştır (Sartekin 2006b: 107-125; Emet 1998: 126; İsmayil, İslam 1993: 525-531; İnyet 2000: 245-248; Karaman 2015: 704-709; Komisyon 2006b: 288-303).

Şairin günümüze kadar yazdığı eserleri *Bahar Ğunçiliri* “Bahar Goncaları” (1978), *Yelken* “Yelken” (1983), *Çüş Köridu Bir Tüp Anargül* “Rüya Görüyor Bir Nar Çiçeği” (1988), *Qiz Qeles* “Kız Kulesi” (1993), *Salğa Teşi* “Kemet Taşı” (1998) (Komisyon 2006b: 295), *Şeir Meñgü Axirlaşmaydu* “Şiir Ebediyen Sonlanmaz” (2002), *Yeziqçiliq Toğrisida* “Yazarlık Hakkında” (1983), *Yeziqçilik İlm* “Yazarlık İlm” (1996), *Şeiriyettiki Boşluq* “Şiirdeki Boşluk” (2004), *Komzek Kötürgen Qiz* “Güveç Taşıyan Kız” (2004), *Qedimiy Yarğolda Keçköz* “Tarihi Yargol’da Güz Sonu” kitaplarında toplanarak yayımlanmıştır (Karaman 2015: 701).

Bazı şiirleri ve destanları *Tiyanşan Naxşisi* “Tanrı Dağı Şarkısı” (1973), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991) ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-26).

Yaklaşık kırk kadar şiiri Çinceye tercüme edilen şairin *Güldestixan* destanı ve *Yürek Lirikisi*, *Yoruñqaştin Çıqqan Qiz* şiiri Özerk Bölge Çapında Münevver Eserleri Değerlendirme Toplatisi'nda birincilik ödüllerine layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 525). 1995 yılında *Teñritağ* dergisi tarafından *Salğa Têşi* “Kement Taşı” şiiriyle ilgili olarak bazı şairlerin ve eleştirmenlerin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir (Komisyon 2006b: 292).

Boğda Abdulla Çin Yazarlar Cemiyeti, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesi ve Çin Azınlık Milletler Cemiyeti İlmî Araştırma Kuruluşunun üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 532).

3.56. Calalidin Behram (1942-)

Calalidin Behram, 1942 yılının Ağustos ayında Gulca'da zanaatkar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1957-1961 yıllarında Şincan Sanat Okulunun Güzel Sanatlar Bölümünde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra Hoten'de görevlendirilerek 1981 yılına kadar öğretmenlik yapmış ve çeşitli kültürel sahalarda çalışmıştır (Komisyon 2006c: 737). Hoten'in çeşitli köylerinde öğretmenlik yaptığı dönemlerde buradaki çevre, sosyal şartlar, insanların karakterleri ve toplum-insan ilişkisi genç yazarı derinden etkilemiş ve hislerini bu dönemde yazdığı hikâye ve romanlarına yansıtmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 222-223). 1981 yılında Şincan Halk Neşriyatı Güzel Sanatlar Bölümünde çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006c: 737).

Calalidin Behram, ilk edebî faaliyetlerine 1960'lı yıllarda yazmış olduğu dramalar ile başlamıştır. Bu sıralarda yine *Untulğan Qelb* “Unutulan Kalp”, *Kütülmigen Teqdir* “Beklenmedik Kader”, *Ömür Xatirilir* “Ömür Hatıraları” gibi hikâyelerini yazmış ancak Kültür Devrimi'nin ağır siyasi ve sosyal koşulları sebebiyle yazmış olduğu bu eserleri yayımlayamamış, hatta bu eserler sebebiyle birtakım sıkıntılar yaşamıştır (Komisyon 2006c: 737).

1979 yılında yazdığı *Bulbul Bostanni Tapti* “Bülbül Bahçeyi Buldu” hikâyesi ile edebiyat sahasına resmî olarak adım atmış ve toplum tarafından tanınmaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 221). Yazarın yayımlanan diğer hikâye ve uzun hikâyeleri şöyledir: *Harvikeş* “Akrabacı”, *500 Yüenlik Çaççaq* “500 Yüenlik Şaka”, *Toyda* “Düğünde” hikâyeleri; *Qabahetlik Çüş* “Suçlu Düş” (1993), *Adem Parçisi* “İnsan Parçası”, *Qamğaq* “Deve Diken” (1988), *Qudretlik İlah* “Kudretli İlah” (1994), *Hemnepes* “Aynı Havayı Soluyanlar” (1984), *Nomussizliq* “Namussuzluk” (1990), *Qumluqtiki Ateş* “Kumluktaki Ateş” (1994), *Töhmet* “İftira” (2003) (Sartekin 2006b: 153; Sultan, Abdurehim 2002: 221-222; Sartekin 2006a: 4-5)... Bu hikâye ve uzun hikâyelerin bir kısmı *Qamğaq* “Deve Dikeni” (1991), *Calalidin Behram Povestliridin Tallanma* “Celalidin Behram Hikâyelerinden Seçmeler” (2000), *Bulbul Bostanni Tapti* “Bülbül Bahçeyi Buldu” (1982), *Aygüzel* “Aygüzel” (1984), *Danur Tağda*

“Danur Dağda” (1999), *Ötne Alem* “Ödünç Dünya” (2000) adlı kitaplarda toplanmıştır (Sartekin 2006b: 5-11).

Hikâyelerinin yanında *Mehrigiyah* “Mihrigiyah” (1988), *Nativanlar* “Zayıflar” (2004), *Visal Deqiqlir* “Vuslat Dakikaları” (2006) ve altı ciltlik *Leyiğan Bulaq* “Bulanan Pınar” (ilk 4 cildi 1998, son 2 cildi 1999, 2000) romanları yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 2-4; Sultan, Abdurehim 2002: 221-222; Komisyon 2006c: 737).

Kömürçi Bala “Kömürçü Çocuk” (2005, 2009), *Mehrigiyah* (1999, 2015) romanları, *Amet ve Apet* “Şans ve Bela” (2006, 2016) ve *Ğelite Qismetler* “Garip Kısmetler” (2011, 2015) adlı eserleri tekrar basılmıştır.

3.57. Camaldin Kasim (1935-2000)

Camaldin Kasim 1935 yılında Uygur Özerk Bölgesi'nin Gulca şehri yakınındaki Turpan Yüzü köyünde sanatkar bir ailede dünyaya gelmiştir. Eğitimine Gulca'daki Murat adlı okulda başlamış, ardından İli Okulunda devam etmiştir. 1953-1957 yılları arasında İli Darilmuelliminde eğitim almıştır. 1958 yılından itibaren Gulca şehrindeki Gençler Komitesinde çalışmıştır. 1961 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan'ın Bişkek şehrine göç etmiştir (Zeynalov 2007: 382). 1961 yılından 1970 yılına kadar Kırgız Motorlu Taşıtlar Fabrikasında, 1970 yılından itibaren emekli olana kadar Kırgızistan Demir Yollarında çalışmıştır. 2000 yılında kalp krizi sonucu vefat etmiştir (Baudunov 2001: 108).

Camaldin Kasim, edebî çalışmalarına 1953 yılında başlamıştır. Onun yazdığı şiirler Uygur Özerk Bölgesi'nde *Şıncañ Géziti*, *Şıncañ Yaşlar Géziti*, *Şıncañ Edebiyat-Seniti*, *Tarim* gibi gazete ve dergilerde; Batı Türkistan'a göç ettikten sonra ise eserleri *Kommunizm Tuğı*, *Yéni Hayat*, *İttipaq*, *Pervaz* ve *Arzu* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 108).

Şairin 1971 yılında *Dil Deptiri* “Gönül Defteri”, 1977 yılında *Yollar ve Oylar* “Yollar ve Düşünceler”, 1983 yılında *İzdigenlirim* “Aradıklarım”, 1988 yılında *Kéler Künni Kütkende* “Gelecek Günü Beklerken”, 1991 yılında ise *Qeşqer Yoli* “Kaşgar Yoli” adlı şiir kitapları basılmıştır. Şairin bazı şiirleri Kırgız ve Özbek lehçelerine aktarılmıştır. Camaldin Kasim, Nadirbék Alimbékov'un *Gül Ömür* “Gül Ömür” (1993), Marhabay Amatov'un *Ot Boyidiki Oylar* “Ot Yanındaki Düşünceler” (1993) adlı kitaplarını Kırgız Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine aktarmıştır (Baudunov 2001: 108).

Camaldin Kasim, 1991 yılında Bişkek şehrinde Kırgızistan Yazarlar Cemiyetine bağlı Uygur Yazarlar Bölümü başkanı olmuştur. Onun önderliğinde Kırgızistan'da yaşayıp edebiyatla meşgul olan şair ve yazarların eserleri Kırgız Türkçesiyle yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 109).

3.58. Camalidin Bosakov (1918-)

Camalidin Bosakov 1918 yılında Yarkent'te dünyaya gelmiştir. Onun babası tanınmış eğitim gönüllülerinden biridir (Zaman 1995: 561).

Camalidin Bosakov ortaokulu bitirince 1932 yılında Taşkent'e gidip eğitim aldıktan sonra yine eğitim gönüllülerinin okulunda okumuştur. 1936 yılından sonra eğitim alanında hizmet vermiştir. Öğretmenlik, okul müdürlüğü, ilçe eğitim müdürlüğü teftişliği ve savaş yıllarında kolhoz reisliği yapmıştır. Emekli olana kadar Almatı'daki Jazuşı Neşriyatının Uygur Bölümünü kurmuştur (Zaman 1995: 561, 562).

Çocukluk devirlerinde edebiyatla ilgilenmeye başlamış, okulun duvar gazetesi ve aylık dergisinde yazdıkları yayımlanmıştır. Bir iki perdelik kısa sahne eserlerini yazan Bosakov "Ümit" takma adını kullanmıştır (Zaman 1995: 562).

Camalidin'in Almatı'ya gelip neşriyatta çalışması, dünya edebiyatı ile tanışması onu edebî açıdan geliştirmiştir. İ. Şamyakin'nin *Keñ Éqin* "Geniş Akın", T. Simoşkin'in *Şallanğan Alitét* "Seçilen Alitet" gibi eserlerini tercüme etmiş, Abdulla Kadiri'nin *Ötken Künler* "Geçmiş Günler" adlı eserini aktarmıştır (Zaman 1995: 562).

Camalidin Bosakov'un Kazakistan Devlet Güzel Edebiyat Neşriyatı tarafından 1960 yılında yayımlanan *Hékayiler* "Hikâyeler" adlı kitabı çeşitli zamanlarda yazdığı hikâyelerini kapsamaktadır (Bahtiya 1961: 134). *Qaynam* "Gırdap", *Muellimler* "Muellimler" gibi romanları; *Bovaylar Qelbi* "Dedelerin Kalbi", *Aqivet* "Akibet", *İştियाq* "Bağlılık", *Xelq Hapizi* "Halkın Hafizi", *Seher Selikini* "Seher Serini", *Yoluñlar Bolsun* "İyi Yolculuklar", *Ölük Éşek Öltürüp Téper* "Ölü Eşek Öldürüp Tekmeler", *Göridin Qaytqan Hétemqul* "Mezardan Dönen Hetemkul", *Semimi Dostluq* "Samimi Dostluk" gibi şiirleri bilinmektedir (Bahtiya 1961: 132-139; Zaman 1995: 562).

Eserleri Rus dili ve Kazak lehçesine çevrilmiştir (Zaman 1995: 562).

3.59. Cappar Kasim (1949-)

Cappar Kasim, 1949 yılında Gulca ilçesinin Rozimetyüz köyünde dünyaya gelmiştir. 1956 yılından 1966 yılına kadar memleketinde ilkokul ve ortaokul eğitimini almış, 1966 yılından 1967 yılına kadar da İli şehrindeki Maliye Okulunda okumuştur. 1967 yılından 1971 yılına kadar çeşitli işlerde çalışmıştır. 1971 yılından 1975 yılına kadar Merkezî Milletler Enstitüsünde eğitim almıştır. 1975 yılında İli Parti Propaganda Bölümünde çalışırken aynı zamanda *İli Deryasi* dergisinde yazarlık görevini yürütmüştür. 1982-1983 yıllarında Merkezî Milletler Enstitüsünde eğitim kursuna katılmıştır. 1983 yılından 1986 yılına kadar Merkezî Halk Radyo Kurumunda yazarlık ve tercümanlık yapmıştır. 1992 yılından 1994 yılına kadar Kazakistan Almatı Devletlik

Tiyatro-Sinema Enstitüsünde tiyatro teorisi eğitimi almıştır. 1986 yılından günümüze kadar ise İli Kültür İdaresi başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir (Elçin 2012: 183).

Cappar Kasim'in şimdiye kadar ondan fazla sahne eseri, otuza yakın tercüme hikâyesi, üç yüze yakın şiiri, otuzdan fazla çeşitli konularda yazdığı makalesi yayımlanmıştır (Elçin 2012: 183). 1995 yılında *Vicdan Soti Aldida* "Vicdan Mahkemesi Önünde" adlı sahne eserleri kitabı, 1996 yılında *Gayib Bolğan Yazğuçı* "Kaybolan Yazar" adlı hikâye kitabı yayımlanmıştır (Elçin 2012: 183-184).

Yazarın *Almazardiki İttipaqliq* "Elma Bahçesindeki Birlik" adlı draması 1979 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun otuzuncu yılı münasebeti ile düzenlenen sanat ödülleri töreninde ikincilik ödülüne layık görülmüştür. *Vicdan Soti Aldida* adlı komedisi 1990 yılında Kuzey Çin'de düzenlenen Yerel Halklar Tiyatro Eserlerini İnceleme Töreni'nde yer almıştır. Bu eseri 1991 yılında Uygur Özerk Bölgesi çapında düzenlenen Tiyatro Festivali'nde ikincilik ödülü almıştır. *Keldim Yene Séğiniş* "Geldin Yine Özleyip" adlı iki şarkı sözü Merkezî Halk Radyo Kurumu ve Şincan Halk Radyo Kurumunun düzenlediği şarkı sözü yarışmasında ikincilik ve üçüncülük ödülleriyle layık görülmüştür. Cappar Kasim'in yazdığı ve yönetmenliğini yaptığı *İli Vadisida Meşrep* "İli Vadisinde Meşrep" adlı sanatsal televizyon filmi 1991 yılında ülke çapında düzenlenen sanatsal televizyon filmleri yarışmasında Tulpar Ödülleri'nde birinciliğe layık görülmüştür. *Gülemxan* "Gülemhan", Cappar Kasim'in Kazakistan Almatı Devlet Tiyatro-Sinema Enstitüsünde eğitim aldığı 1993-1997 yılları arasında Almatı, Gulca ve Ürümqi gibi yerlerde yazdığı geniş çaptaki sahne eseridir. Bu eser 1997 yılında Pekin'de "Beş Bir Kuruluş" Ödülü'ne, aynı yılın Kasım ayında ise Çindu şehrinde düzenlenen ülke çapındaki en büyük sanat ödülü olan Vénhua-Ciyan Ödülü'ne layık görülmüştür (Elçin 2012: 184).

3.60. Casaret Cappar (1972-)

Casaret Cappar Uygur çocuk edebiyatı yazarlarından biridir. 2 Aralık 1972 tarihinde Karikaş ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1995 yılında Kuzeybatı Pedagoji Üniversitesini bitirip Hoten şehri Pedagoji Okuluna atanmıştır. Hâlen bu okulda çalışmaktadır (Ekrem 2014: 301). Eğitim ıslahatı doğrultusunda hazırlanan ilköğretim edebiyat, müzik ders kitapları ve pedagoji okulları edebiyat ders kitaplarında onun çeşitli türlere ait otuzdan fazla eseri yer almıştır (Ekrem 2014: 301-302).

Képinek Qiz "Kelebek Kız", *Qorçaq Bala* "Korkak Çocuk", *Baliliq Eslimisi* "Çocukluk Hatırası", *Tinçliq Keptiri* "Barış Güvercini" gibi ondan fazla şiiri bestelenmiştir. *Siñlim* "Kız Kardeşim" adlı şiiri Hantanrı Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. *Quşqa Aylanğan Bala* "Kuşa Dönüşen Çocuk", *Çoğbaş*

Bilen Şoxbaş “Çogbaş ile Şohbaş”, *Salam Muellim* “Selam Muellim” gibi çocuk kitapları Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı ve Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından neşredilmiştir. 2007 yılında yazarın ilk çocuk romanı *Yağaç Qulaq* “Afacan” yayımlanmıştır. Bu romanı, bir başka çocuk romanı olan *Böre Qiz* “Kurt Kız” (2012) takip etmiştir (Ekrem 2014: 302).

3.61. Çimengül Avut (1973-)

6 Aralık 1973 tarihinde Uygur Özerk Bölgesi Kaşgar şehrinde aydın bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1979-1984 yılları arasında Kaşgar şehri Gocam Kölbeşi İlkokulunda, 1984-1991 yılları arasında Kaşgar İli Uygur Lisesinin ortaokul ve lise bölümlerinde eğitim görmüştür. 1991-1996 yılları arasında Kaşgar Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde lisans eğitimi almıştır. 1996 yılında eğitimini tamamlayıp Kaşgar Uygur Neşriyatı'nın Uygur Editörlük Bölümünde editör olarak görevlendirilmiş, hâlen bu görevini sürdürmektedir (Abdurehim 2012: 495).

1987 yılı *Tarim Ğunçiliri* dergisinde yayımlanan *Asmanğa Qarap* “Göge Bakıp” adlı şiiri ile edebiyat dünyasına katılmıştır. Günümüze kadar çeşitli dergi ve gazetelerde beş yüzden fazla şiiri yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 495).

Çimengül Avut'un yayımlanan şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Tökülgen Naxşa* “Dökülen Şarkı” (1992), *Olturar Sükütte Hayat Dilberim* “Oturur Sükutta Hayat Dilberim” (1992), *Tolğiniğu Ravab Tarisi* “Çevriliyor Ravap Teli” (1992), *Söyğü* “Sevgi” (1992), *Kel Yürükim* “Gel Yüreğim” (1992), *Sebiylik Xatirisi* “Çocukluk Hatırası” (1992), *Uzutuş* “Uğurlama” (1997), *On Yettinçi Avğust Keçisi* “17 Ağustos Gecesi” (1997), *İkki Müveşşeh* “İkki Müveşşeh” (2002), *Bulbulname* “Bülbülname” (2005), *Xiyal* “Hayal” (1992), *Giganit Bir Şebnem* “Heybetli Bir Şebnem” (1992), *Ğalibliq İlkide Yapyeşil Çirağ* “Galiplik İçinde Yemyeşil Bir Lamba” (1992), *Men Şundaq İnsan* “Ben Böyle Bir İnsanım” (1992), *Çimenistan* “Çimenistan” (1998), *Köl* “Göl” (2002), *Yulğuiñ Kelmes Çeçini* “Yolasın Gelmez Saçını” (2002), *Qoqas* “Köz” (2002), *Ğezel* “Gazel” (2003), *Çiñqi Çüş* “Tam Öğlen” (2003), *Ezizim* “Azizim” (2003), *Ögze* “Çatı” (2003), *Bir Tamçe Nur* “Bir Hüzme Işık” (2003) (Sartekin 2006a: 206-288; Sartekin 2006b: 103-199)...

İlk şiir kitabı *Tetür Çeqin* “Ters Şimşek” üniversitede eğitim gördüğü sırada yayımlanmıştır. Bu ilk kitabından sonra ardı ardına *Qisas Ğunçisi* “Kıyas Goncası”, *Taş Yapraq* “Taş Yaprak”, *Barsa Kelmes Yol* “Gidince Dönülmez Yol” (2007) gibi şiir kitapları yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 495).

Çimengül Avut, 2004 yılında Özerk Bölge çapında birincisi düzenlenen Kadın Edebiyatı Sempozyumunda Özerk Bölge'deki “On Meşhur Kadın Yazar”dan biri seçilmiştir. *Barsa Kelmes Yol* adlı şiir kitabı 2008 yılında dokuzuncusu

düzenlenen Azınlık Milletler Tulpar Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. *Şor Deryaniñ U Teripi* “Tuzlu Nehrin Öbür Tarafı” destanı ise on dördüncüsü düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Sözlerini kendisinin yazdığı ve İzzet İlyas tarafından seslendirilen *Sim-Sim Yamğur* “Çişil Çişil Yağmur” adlı şarkısı Moda Şarkılar Yarışması'nda altın ödüle layık görülmüştür. Son zamanlarda, şiir dışında edebî hatıra türüne ait yazıları da yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 495-497).

3.62. Dilber Keyyum (1958-)

Dilber Keyyum Kaşgar şehrinde memur bir ailede dünyaya gelmiştir. 1973 yılında bulunduğu şehirdeki liseden mezun olmuş ve aynı yıl Kaşgar Şehri Öğretmen Yetiştirme Okulunda başladığı eğitimini 1975 yılında tamamlayarak Kaşgar şehri Üç Numaralı Lisede edebiyat öğretmeni olarak işe başlamıştır. Beş yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1980-1988 yılları arasında *Qeşqer Edebiyati* dergisinde editörlük yapmıştır. 1988 yılından itibaren mesleki yazarlık görevine getirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 718).

Çocukluğundan itibaren Uygur halk türkülerine, şiire ve edebî eserlere ilgi duymuştur. Ocak 1980 tarihinde *Qeşqer Géziti*'de yayımlanan *Bolsa Bir Tamçe* “Olsa Bir Damla” adlı şiiri ile edebiyat sahasına ilk adımını atmıştır. Şiir ile başlayan edebî çalışmaları nesirlerle devam etmiştir. *Tamçe* “Damla” adlı şiir kitabı ile *Titriğen Yürek* “Titreyen Yürek” adlı hikâye kitabı ilk yayımlanan kitaplarıdır. Kadın yazarların hikâyelerinden seçilen *Sot Üstide* “Mahkemede Yargılanırken” adlı hikâye kitabını ve Kaşgarlı Mahmut için yazılan şiirlerden oluşan *Süzük Bulaq* “Duru Pınar” adlı şiir kitabını yayıma hazırlamıştır. 1981 yılında Özerk Bölge çapında düzenlenen Azınlık Halkların Münevver Eserlerinin Değerlendirilmesi Toplantısı'nda iki gazeli üçüncülüğe layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 720). Keyyum'un 1983'de Kaşgarlı Mahmut'un mezarının bulunuşu nedeniyle yazdığı *Ecdadim Teşekkürü* “Ecdadım Teşekkürü” adlı şiiri ve Kaşgarlı Mahmut'un annesini konu alan *Ana* “Ana” adlı hikâyesi, yazarın tanınmasını sağlayan eserlerindedir. *Heqiqet Oğli* “Hakikatin Oğlu” adlı hikâyesi ise Memtili Efendi'nin hayatını konu almaktadır (İsmayil, İslam 1993: 721).

Yazar şu an Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesi aynı zamanda Kaşgar İli Yazarlar Cemiyetinin de başkan yardımcısıdır (İsmayil, İslam 1993: 718).

3.63. Dolkun Yassenov (1938-2005)

Şiirlerinde “Uçqun” takma adını kullanan Dolkun Yassenov, 1938 yılında günümüzdeki Uygur Özerk Bölgesi'nin Süydün ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Yassen Hudavedi toplumca bilinen kültürlü bir kişidir. Dolkun

Yasenov'un yetişmesinde babası ve onun çevresi etkili olmuştur (İsmayilov 2015: 272).

Yasenov lise eğitimini tamamladıktan sonra Ürümçi'deki Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. Mezun olduktan sonra Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Fakültesine girmiştir. Beş yılın ardından kendi yurduna dönüp edebiyat dergilerinde çalışmıştır. Ardından Kazakistan'a geri dönmüştür. Almatı'ya gelince önce *Yéñi Hayat*, ardından *Kommunizm Tuği* gazetelerinde önceleri memur, sonraları ise bölüm başkanı olarak çalışmıştır. Ardından *Yéñi Zaman* adlı özel gazetede başyazar olarak hizmet vermiştir (İsmayilov 2015: 273).

Dolkun Yasenov'un ilk şiirleri 1954 yılında *Tarim* dergisinde yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 272). *İkki Tamça* "İki Damla", *Axirqi Deqiçe* "Son Dakika", *Hicran Ayrıklık*, *Kariz Qissisi* "Kariz Kıssası", *Yer Avazi* "Yer Avazı" gibi şiirleri vardır (İsmayilov 2015: 273-280). İlk kitabı ise 1973 yılında Jazuşı Neşriyatından yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 272-273). *Taştiki Gül* "Taştaki Gül", *Çiğir Yollar* "Patikalar", *Upuqlar* "Ufuklar", *Gülনারینیñ Dosti* "Gülnare'nin Dostu" Yasenov'un kitaplarından bazılarıdır (İsmayilov 2015: 273). Bunun dışında, Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı tarafından yayımlanan *Vatan Tuyğusi* "Vatan Duygusu", 1979 yılında Jazuşı Neşriyatından yayımlanan *Hayat Qongiriği* "Hayat Düdüğü", 1986 yılında Mektep Neşriyatı tarafından yayımlanan *Ana Yer Mehri* "Ana Yer Sevgisi", 1982 yılında Jazuşı Neşriyatından yayımlanan *Yer Avazi* "Yer Avazı" adlı şiir kitapları da Yasenov'a aittir (İsmayilov 2015: 272-273).

3.64. Ebeydulla İbrahim (1951-)

Ebeydulla İbrahim, 1951 yılında Hoten'in Çira kasabasında eğitime önem veren bir ailede dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006c: 760). Babası İbrahim Bey, ipek ve kumaş ticareti ile uğraşan, eğitilmiş, Arap ve Fars edebiyatı ve klasik Uygur edebiyatına hâkim bir kişidir. Kişisel kütüphanesinde çok sayıda el yazması eser olan İbrahim Bey'in sık sık dostları ile toplanarak ilim sohbetlerinde bulunması, bu ortamda büyüyen Ebeydulla İbrahim'in edebiyata ilgisini arttırmıştır. İbrahim'in ilme ve edebiyata olan bu merakı babasının dikkatini çekmiş, okuma yazma öğrenene kadar ona *Çahar Derviş*, *Binbir Gece*, *Yusuf ile Züleyha*, *Yusuf-Ahmet* gibi kitapları okuyup hikâye, masal ve fıkralar anlatmıştır. Bu edebî çevre, Ebeydulla İbrahim'in kendini bu alanda yetiştirmesine ve küçük yaşlarından itibaren edebiyatla içli dışlı olmasına sebep olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 634-635).

1957 yılında ilk eğitimine başlayan yazar 1966 yılına kadar ilkokul ve ortaokulu tamamlamış, yükseköğretim imtihanlarına hazırlandığı sırada Kültür Devrimi başladığı için eğitimini devam ettirememiş ve doğduğu köye dönmüştür (Komisyon 2006c: 760). Burada bir süre çiftçilik yapmış ve köy memuru olarak

çalışmıştır. Bu vasıta ile köy hayatını daha yakından tanımış, burada yaşadığı ve işittiği hadiseleri biriktirerek ileriki edebî faaliyetleri için materyal toplamıştır. Eğitimine kendi imkânlarıyla devam etmek amacıyla köyde bulunduğu bu dönemde tarih, edebiyat, felsefe, tıp, kimya gibi bilimlere ait kitaplar okumuş ve Çin yazısını kendi çabalarıyla öğrenmiştir (İsmayil, İslam 1993: 635-636).

1972 yılında Şincan Üniversitesinin Edebiyat Fakültesine giren yazar, 1976 yılında bu okuldan mezun olmuştur (Komisyon 2006c: 760-761). Üniversiteyi Kültür Devrimi döneminin ağır şartları altında okuduğu için burada geçirdiği dört yıllık eğitim hayatı, onun derslerde iyi bir eğitim almasına olanak vermemiş ancak Ebeydulla İbrahim, kendisi gibi eğitime önem veren bazı arkadaşlarıyla beraber kişisel çabaları ve okuduğu çeşitli kitaplar vasıtasıyla ilmini arttırmaya devam etmiştir. Aynı zamanda bu dönem onun edebiyat bilgisini de olgunlaştırdığı ve sistematik hale getirdiği bir dönemdir (İsmayil, İslam 1993: 637).

Eğitimini tamamladıktan sonra *Şıncañ Yaşliri* dergisinde çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006c: 761).

Ebeydulla İbrahim, edebî çalışmalarına 1963 yılında *Xoten Géziti*'nde yayımlanan *Talmaydiken Biliki* "Yorulmazmış Bileği" adlı şiiriyle başlamıştır. *Yulğun Çéçiki* "İlgün Çiçeği", *Yaşliq Naxşisi* "Gençlik Şarkısı", *Terim Pesli* "Ekim Zamanı", *Qiliç ve Qelem* "Kılıç ve Kalem", *Hayattin Xatiriler* "Hayattan Hatıralar", *Çaqir Veten* "Çağır Vatan", *Vetenge* "Vatana", *Gül Yézam* "Çiçek Köyüm", *Xoten Qeğizi* "Hoten Kâğıdı", *Etleske Muxemmes* "Atlasa Muhammes", *Gilem* "Kilim", *Muqam Heqqide Muxemmes* "Makam Hakkında Muhammes", (Sultan, Abdurehim 2002: 275) *Köklem* "Bahar", *Parçe* "Parça", *Qelb Sözüüm* "Kalp Sözüüm", *İlim* "İlm", *Ömürge Xitap* "Ömre Hitap", *Dostum Bolsañ* "Dostum Olursan", *Robailar* "Rubailer" adlı şiirleri vardır (İsmayil, İslam 1993: 636-637). *Qeşqerde Keç* "Kaşgar'da Akşam", *Qeşqer Bağçisi* "Kaşgar Bahçesi", *Qeşqer Ustisiğa* "Kaşgar Ustasına" şiirlerinden ibaret *Üç Ğezel* "Üç Gazel" eseri onun en önemli şiirlerindedir (Sultan, Abdurehim 2002: 275).

Gülzüper "Gülzüper", *Polat Polat*, *Dostumniñ Xatirisi* "Dostumun Hatırası", *Çimende Toy* "Çayırdaki Dügün", *Qara ve Aq* "Kara ve Ak", *Hesen-Hüsen* "Gökkuşağı" ve *Tarim Aqıdu* "Tarım Akıyor" destanlarını yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 638; Sultan, Abdurehim 2002: 276). Şiir ve destanlarının yanında *Acayip Közler* "Acayip Gözler", *Yer* "Toprak", *Kün Nedin Çiqidu* "Güneş Neden Doğuyor?", *Seriq Sebde* "Sarı Süsen Çiçeği", *Hey Ademler* "Hey İnsanlar", *İnsan Qediri* "İnsanın Değeri", *Küleymu Ya Yiğlaymu* "Güleyim mi Ağlayayım mı", *Qorqunçluq Yekşenbe* "Korkunç Pazar", *Xeyr-Xoş Başliq* "Hoşça Kal Başkan", *Üç Bolka* "Üç Tane Somun Ekmeği", *Paxtekler* "Kumrular", *Tomanliq Dunya* "Dumanlı Dünya", *Nadamet Yéşi* "Pişmanlık

Yaşı”, *Emā* “Kör” hikâyeleri; *Uygur Şeiriyitidiki Aruz Vezni Toğrisida* “Uygur Şiirindeki Aruz Vezni Hakkında”, *Aruz Vezni* “Aruz Vezni”deki Güzellik Unsurları” gibi ilmî makaleleri yazmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 277; İsmayil, İslam 1993: 633-636, 638).

Nazugum “Nazuğum” dramasını ve *Sirliq Karvan* “Sırlı Kervan” senaryosunu yazmıştır. Ebeydulla İbrahim Arap Yarımadası, Kore ve Japonya gibi ülkelere yaptığı ziyaretleri esasında yazdığı gezi yazıları ile Uygur edebiyatında yeni gelişmekte olan hatıra türünün gelişmesine katkı sağlamıştır (Komisyon 2006c: 767-768).

Ebeydulla İbrahim’in günümüze kadar neşredilen kitapları şöyledir: *Tumanliq Dunya* “Dumanlı Dünya” (1999), *Xisletlik Salam* “Nitelikli Selam” (1989), *Üç Bolka* “Üç Tane Somun Ekmeği” (1985, 1999), *Acayip Kózler* “Acayip Gözler” (1986), *Seriq Sebde* “Sarı Süsen Çiçeği” (1997, 1999), *Tumanliq Dunya* “Dumanlı Dünya” (1991), *Aq Kepter* “Beyaz Güvercin” (1990, 1992) hikâye kitapları; *Yulğun Çéçiki* “İlgün Çiçeği” (1981), *Köklem* “Bahar” (1981), *Hesen ve Hüsen* “Gökkuşağı” (1983) şiir kitapları; *Sirliq Karvan* “Sırlı Kervan” (1988) film-senaryo eseri; *Tündiki Çaçmaq* “Gecedeki Yıldırım” (1988), *Dağ* “Leke” (1996), *Boz Dala* “Boz Bozkır” (2006) romanları; (Sartekin 2006b: 4) *Sayahetname* “Seyahatname” (1999, 1998), *Yavropada Nemilerni Kórdüm* “Avrupa’da Neler Gördüm” (2000), *Amerikada 15 Kün* “Amerika’da 15 Gün” (2001) edebî hatıraları (Komisyon 2006c: 768; Sartekin 2006b: 11; İsmayil, İslam 1993: 645).

Çinceden *Marko Polo* “Marko Polo”, *Acayip Veqeler* “Acayip Olaylar”, *Ecdihaniñ Öç Elişi* “Ejderhanın İntikamı” gibi kitapları, kırka yakın şiir ve eleştiri yazısını tercüme etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 633).

Nazugum draması 1979 yılında Kültür Bakanlığı tarafından birincisi düzenlenen Münevver Sahne Eserleri Toplantısı’nda birincilik ödülü, *Polat* destanı 1981 yılında Münevver Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda ikincilik ödülü; *Çimende Toy* destanı 1983 yılında *Tarim* dergisinin birincisi düzenlenen Münevver Eser Ödülü; *Üç Bolka*, *Paxtekler* hikâyeleri ise 1984 ve 1987 yıllarında Çocuk Hizmetini Uyumlu Hale Getirme Komisyonunun Edebiyat-Sanat Komitesi, Özerk Bölge Komünist Parti Gençler Kolu Başkanlığı ve Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin birlikte düzenlediği Çocuk Edebiyatına Dair Münevver Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda ayrı ayrı birincilik ödülleri almıştır. Şairin kendisi de bu başarıları dolayısıyla 1984 ve 1985 yıllarında iki kere “Münevver Bilim Adamı” olarak ödüllendirilmiş, Özerk Bölge Halk Hükümetinin birincilik ve ikincilik ödülüne layık görülmüştür. 1989 yılında Halk Hükümeti tarafından “Münevver Uzman” olarak adlandırılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 633-634).

Seriq Sebde, Tomanliq Dunya, Acayip Kozler, Yer gibi on üç hikâyesi ve bazı şiirleri Çinceye tercüme edilerek *Milletler Edebiyatı, Ğerbiy Diyar Edebiyatı* gibi dergilerde yayımlanmıştır. 1988 ve 1989 yılında yazarın *Nadamet Yeşi, Yer, Kün Nedin Çiqidu, Ema* gibi hikâyeleri; *Yulğun Çeçiki, Dostum Bolsañ* gibi sekiz şiiri ve *Qara ve Aq* destanından bazı parçalar Kazakistan'da Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Kommunizm Tuĝi, Yeñi Hayat* gazetelerinde ve *Pervaz* dergisinde yazarın özgeçmişi ile birlikte yayımlanmıştır. Bazı eserleri *Bahar Cilvisi* "Bahar Parıltısı", *Sirliq Karvan* "Sırlı Kervan", *Toy Çaçqusi* "Düğün Şekeri", *Bizniñ Evlad* "Bizim Evlat", *100 Hékaye* "100 Hikâye" gibi antolojilerde ve ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 634).

Ebeydulla İbrahim'in adı, edebiyat sahasındaki bu çalışmalarıyla öne çıksa da kendisi aynı zamanda önemli bir dergicidir. Dergi çıkarma ve yönetme yönünde önemli faaliyetlerde bulunmuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 274).

1984 yılından itibaren Çin Yazarlar Cemiyetinin üyesi, Çin Azınlık Milletler Yazarları İlim Cemiyeti ve Uygur Özerk Bölgesi Muhabirler Cemiyetinin yönetim üyesi, Çin Yazarlar Cemiyeti Şıncan Uygur Özerk Bölgesi Şubesi ve Çunhu Gençler Derneğinin daimî heyet üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 645)

3.65. Ehet Turdi (1940-)

Ehet Turdi, 20 Kasım 1940 tarihinde Kaşgar'da zanaatkâr bir ailede dünyaya gelmiştir. 1949 yılından 1959 yılına kadar ilkokul ve ortaokulda okumuş, 1959 yılında Şıncan Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesinde eğitime başlamıştır (Komisyon 2006c: 637). Ehet Turdi'nin yetişmesinde ve küçük yaşlarda edebiyata ve sanata ilgili olmasında annesinin önemli bir etkisi vardır. Annesi bir süre öğretmenlik yapmıştır. Bu sebeple oğlunun da bilimle ilgilenen, çalışkan biri olarak yetişmesine özen göstermiş, küçük yaşlardan itibaren ona klasik Uygur edebiyatı ve Dünya edebiyatındaki önemli eserleri okuyup masal, efsane ve rivayetleri anlatmıştır. Ehet Turdi'nin de annesinden öğrendiği bu hikâyeleri bazen onlara kendi tasavvuru ile bir şeyler ekleyip değiştirerek arkadaşlarına anlattığı; yine Kaşgar'da ünlü meddah ve vaizlerin hikâye, cenkname, nükte ve şakalarını büyük bir zevkle dinlediği kaynaklarda geçmektedir (İsmayil, İslam 1993: 494-495).

Ortaokulda okuduğu sıralarda ders dışındaki vakitlerini kitap okumakla geçiren Ehet Turdi, Çin ve Dünya edebiyatından çok sayıda önemli eser okumuş, özellikle Lu Şün, Çehov, Ömer Muhammedi, Zunun Kadiri gibi yazarların hikâyeleri; Yuan Cin'in "Yeni Kahramanlar", Puşkin'in "Yüzbaşının Kızı", Lermontov'un "Zamanımızın Bir Kahramanı", Gorki'nin "Ana", "İnsanlar Arasında", "Benim Üniversitelerim", Aybek'in "Kutlu Kan", Nevai gibi roman ve uzun hikâyeleri onu derinden etkilemiştir (İsmayil, İslam 1993: 495).

Ehet Turdi, ortaokulu bitirdikten sonra dil ve edebiyat öğretmenlerinin yardımı ve bazı dostlarının desteğiyle “Edebiy İcadıyet Ekibi”ni (Edebî Yazarlık Ekibi) kurmuş, kendisinin ilk edebî faaliyetleri de bu sıralarda başlamıştır. Bu yıllarda yazdığı *Çin Dostluq* “Gerçek Dostluk”, *Sinalmiğan Yigit* “Sınanmayan Yiğit”, *Dağda Qalğan Qiz* “Üzülen Kız” adlı hikâyelerinin bazıları okul dergisinde yayımlanmış, bazıları da bu edebiyat ekibinin düzenlediği Edebiyat ve Sanat Gecesi toplantılarında okunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 495).

1964 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Uygur Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde görevlendirilerek dernek idaresindeki *Tarim* dergisinin Redaksiyon Bölümünde çalışmış, ardından derginin baş editör yardımcısı olarak görevine devam etmiştir (Komisyon 2006c: 637).

1983 yılında Çin Yazarlar Cemiyetinin üyesi, 1988 yılında Çin Azınlık Milletler Yazarları İlim Cemiyetinin ve Uygur Özerk Bölgesi Kutadgu Bilig Araştırmaları Cemiyetinin yönetim kurulu üyesi olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 492). 1988 yılında 5. Dönem Edebiyatçılar ve Sanatçılar Kurultayına temsilci olarak katılan yazar, 1989 yılının Mart ayında açılan Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin 4. Dönem Vekiller Kurultayında Yazarlar Cemiyetinin yönetim kurulu üyesi olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 510). 2000 yılında emekli oluncaya kadar Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazarlık yapmıştır. Uygur Klasik Edebiyatı ve Mukam İlmî Cemiyetinin daimî heyet üyesi, profesyonel yazarı, Şincan Pedagoji Üniversitesi Filoloji Enstitüsünün fahri profesörüdür (Turdi 2009: 1-2).

Edebî çalışmalarına 1958 yılında *Tarim* dergisinde yayımlanan *Gürüç* “Pirinç” hikâyesi ile başlayan Ehet Turdi’nin hikâye ve uzun hikâyelerinin bir kısmı şöyledir: *Hayatniñ Başlinişi* “Hayatın Başlangıcı” (1963), *Deştke Bahar Keldi* “Çöle Bahar Geldi” (1963), *Küreş Davam Qilidu* “Mücadele Devam Edecek” (1964), *Azad Zamanemdin Aylınay* “Özgür Çağa Şükürler Olsun”, *Bizniñ Evlad* “Bizim Evlat”, *Yalqunluq Yaşliq* “Ateşli Gençlik” (1974), *Merhaba Bağven* “Merhaba Ustaz” *Mehpus Qizi* “Mahpus Kızı” (1980), *Xeyr-Xoş Toqquz Künlük Makan* “Hoşça Kal Dokuz Günlük Mekân”, *Qiziq İşlar* “İlginç İşler”, *Neme Degülük* “Ne Demeli”, *Eşrep Bova* “Eşref Dede”, *Gülxan* “Gülhan” (1979), *Sınaq Meydandiki Letipe* “Sınav Meydanındaki Latife”, *Ah, Naxşa* “Ah Şarkı” (1992), *U Yolvastin Çüşti* “O Kaplandan Düştü”, *Beş Yüz Kilometr Yiraqliqta* “Beş Yüz Kilometre Uzaklıkta”, *Qıyanliq Derya* “Taşkın Nehir”, *Bahardiki Cudun* “Bahardaki Soğuk” (1982), *Muzliğan Yürek* “Donmuş Yürek” (1984), *Sebiyler Paciesi* “Sabiler Faciası”, *Qaş Bilen Kirpik Ariliqida* “Kaş ile Kirpik Arasında”, *Elvida Köz Yeşim* “Elveda Gözyaşım” (1985)... Yazarın yayımlanan romanları ise şöyledir: *Untulğan Kişiler* “Unutulan Kişiler” (1987), *Hayat Şundaq* “Hayat Böyle” (1991, 2009, 2016), *Ay Yamğuri*, “Ay Yağmuru” (1994), *Yiraqta Qalğan Muhebbet* “Uzakta Kalan Sevgi” (1998), *Sersan Roh* “Şaşkın Ruh” (1999), *Bextsiz Seidiye* “Bahtsız Seidiye” (2002, 2009, 2016), *Qabahet*

“Kabahat”, *Kona Koça* “Eski Sokak” (2010-2013) (Turdi 2009: 2; Sultan, Abdurehim 2002: 213-215; Sartekin 2006a: 5; İsmayil, İslam 1993: 493).

Otuz yıllık yazarlık hayatında çok sayıda eser kaleme alan Ehet Turdi'nin, *Gülxan* “Gülhan” (1980), *Girimsen Yollar* “İssız Yollar” (1985) ve *Qetre* “Damla” (1985), *Qıyanliq Derya* “Taşkın Nehir” (1982), *Elvida Köz Yeşim* “Elveda Göz Yaşım” (1991), *Xeyr-Xoş Toqquz Künlik Mekan* “Hoşça Kal Dokuz Günlük Mekân” (1993) adlı hikâye ve uzun hikâye kitapları ve *Men Su İçken Deryalar* “Benim Su İçtiğim Nehirler” (2014) adlı eserleri de yayımlanmıştır (Turdi 2009: 2; İsmayil, İslam 1993: 492-493; Sartekin 2006b: 4-10).

Bazı hikâyeleri *Yeşil Maysılar* “Yeşil Çimenlik” (1976), *Seğiniş* “Özlem” (1984), *Sovğat* “Hediye” (1985), *Yeşil Vada* “Yeşil Vadi” (1985) ve *Seher* “Seher” (1985) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

1986 yılında *Pirozimizniñ Süpitini Östürüp Povest İcadıyıtide Yeñi Seviye Yarıtayli* “Nesrimizin Kalitesini Yükseltip Uzun Hikâye Üretiminde Yeni Bir Seviye Yaratalım” adlı makalesi yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 133).

Gülxan hikâyesi, 1979 yılında Devlet Bayramınının 30. yılına armağan edilmesi sebebiyle ikincilik ödülüne, *Hayatniñ Başlinişi* hikâyesi 1981 yılında Azınlık Milletlerin Edebî Eserlerini Değerlendirme Toplantısı'nda ikincilik ödülüne, *Qıyanliq Derya* uzun hikâyesi 1985 yılında Çin Yazarlar Cemiyeti ile Devlet Millî İşler Komitesi tarafından Pekin'de ikincisi düzenlenen Azınlık Milletler Edebiyatını Değerlendirme Toplantısı'nda Münevver Povest Ödülü'ne, *Untulğan Kişiler* romanı 1989 yılında Yeni Devirdeki Münevver Eser Ödülü'ne layık görülmüştür. *Merhaba Bağven, Eşrep Bova, Sinaq Meydanidiki Letipe, Gülxan* hikâyeleri ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır. *Küreş Davam Qilidu, Bizniñ Evlad* “Bizim Çocuk”, *Gülxan, U Yolvastin Çüşti, Beş Yüz Kilometr Yiraqliqta, Sinaq Meydanidiki Letipe* gibi hikâyeleri Çinceye tercüme edilmiş ve çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. *Hayatniñ Başlinişi* hikâyesi Çin Azınlık Milletler Edebiyat İlmî Cemiyeti tarafından düzenlenen 1981 yılı Şangay Edebiyat-Sanat Neşriyatı tarafından neşredilen *Çin Azınlık Milletler Edebiyatından Seçme Eserler* kitabının 2. cildinde yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 493-494). *Untulğan Kişiler, Hayat Şundaq, Sersan Roh, Bextsiz Seidiye* gibi romanları Çin Kitap Ödülü, Tulpar Edebiyat Ödülü, Tanrıdağı Edebiyat ve Sanat Ödülü gibi çeşitli ödüllere layık görülmüştür. *Sinaq Meydandiki Letipe, Xeyr Xoş Toqquz Künlik Mekan* hikâyeleri birçok dile tercüme edilmiş ve *Çet El Yazğuçiliriniñ Hékayiliri* “Yabancı Yazarların Hikâyeleri” adlı kitap ile *Pervaz* adlı dergide neşredilmiştir (Turdi 2009: 3).

Yazarın bütün eserleri, edebî hayatınının 50. yılı anısına toplanarak 10 cilt halinde neşredilmiştir (Turdi 2009: 3).

3.66. Ehmedi (1907-1941)

Şair Ehmedi (Ehmed Kadı Ahunum), Mekit kasabasına bağlı Gazköl köyünün Çekilik Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Dedesi Pazil Ahun'un elinde ilk dinî eğitimini aldıktan sonra Kaşgar'da Heytgah Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir (Komisyon 2006a: 299). Burada Arap ve Fars dillerini iyi derecede öğrenmiş, klasik Uygur edebiyatı ve Doğu edebiyatları ile tanışmıştır (Zaman 1995: 122). Aynı zamanda Uygur cedid hareketinin önemli temsilcilerinden olan Abdukadir Damolla, Nimşehit gibi isimlerle tanışıp onların fikirlerinden etkilenmiştir (Komisyon 2006a: 299).

1927 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Mekit kasabasında kadı olarak göreve başlamış ama bir süre sonra yerli cahil çevreler ile anlaşamadığı için görevini bırakmak zorunda kalmıştır (Komisyon 2006a: 299-300). 1929 yılında Yeken'e gitmiş ve Aral Kumbağı'ndaki Abdalbaki Hezret Medresesinde müderrislik yapmıştır (Ehmidi 1996: 358). 1933 yılında Mekit'e dönüp buradaki Uygur Derneğinde kâtip olarak görev almıştır. 1937 yılındaki toplumsal olaylar sırasında hayatı tehlike altına girdiği için Yeken, Yenisar ve Peyzavat gibi yerlerde iki yıl kadar gizlenmek durumunda kalmıştır (Komisyon 2006a: 300).

1939 yılında tekrar Mekit'e dönmüş ve Osman Hacim'in medresesinde müderrislik yapmış bir taraftan da edebî faaliyetlerde bulunmuş; şiirler yazmış ve yabancı dillerden bazı eserler tercüme etmiştir (Ehmidi 1996: 359).

Şair Ehmedi, 1941 yılının Ocak ayında 36 yaşında hastalık sebebi ile vefat etmiştir (Ehmidi 1996: 359).

Şiirlerinde "Ehmedi" takma adını kullanan şair edebî faaliyetlerine Kaşgar'da okuduğu sıralarda başlamış, hayatı boyunca 3800 mısranın üzerinde mesnevi, gazel, muhammes ve rubai yazmıştır (Zaman 1995: 124). Şeyh Sadii'nin *Gülistan ve Bostan* adlı iki meşhur eserini mesnevi şeklinde, Zemahşeri'nin *Nevabiul Kelam* eserini nazım şeklinde ve Lokman Hekim'in *100 Nasihatı* adlı eseri mesnevi üslubuyla Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir. Fakat bu eserler Kültür Devrimi sırasında yakılmıştır (Komisyon 2006a: 299-300). Şairin günümüze ulaşabilen iki divanı vardır. Ehmedi, el yazmaları ve eserlerinde yer alan resimlerinden anlaşıldığı üzere aynı zamanda yetenekli bir hattat ve ressamdır (Tanrıdağlı 1996: 18; Ehmidi 1996: 359).

Ehmedi'nin hayatı, edebî faaliyetleri ve eserlerinden bazıları Abdurehim Sabit tarafından derlenerek 1986 yılında *Bulaq* dergisinde yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 301).

3.67. Ehmet Hesin (1936-)

Şiirlerinde "Şuñqar" takma adını kullanan Ehmet Hesin, 1936 yılı Kaşgar şehrinin Üstün Atuş ilçesinde dünyaya gelmiştir. Şincan Pedagoji Enstitüsünün

Dil ve Edebiyat Fakültesinde okuduğu 1957 yılında çeşitli dergi ve gazetelerde şiirleri yayımlanmıştır. Batı Türkistan'a göç ettikten sonra çeşitli sebeplerden dolayı çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından tekrar eserler vermeye başlamıştır. Birçok şiiri *Yeñi Hayat ve Uyğur Avazi* gazetelerinde yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 354).

Qeşqer Söyğüsü "Kaşgar Sevgisi", *İzde* "Ara", *Çayqal Sayram* "Çalkalan, Sayram" adlı şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 354).

3.68. Ehmet İğemberdi Nicadi (1937-)

"Nicadi" takma adını kullanan Ehmet İğemberdi, 4 Nisan 1937'de Ürümçi'ye bağlı Beşbalık'ta (bugünkü adıyla Cimsar) çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1947 yılında on yaşındayken babasını kaybetmiştir. 1946-1949 yıllarında Ürümçi Gerbi Östeñ Merkez İlkokulunda, 1949-1952 yıllarında ise Ürümçi Öğretmen Yetiştirme Okulunda eğitim görmüştür (Doğan 2013: 1).

1953 yılında Ürümçi'deki Enstitüye giren İğemberdi, 1956 yılında bu Enstitünün Uygur Dili ve Edebiyatı Fakültesini bitirmiştir. Aynı yıl yüksek lisans yapmaya başlayan şair 1957 yılında Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi Gazetecilik Bölümüne okumak üzere gönderilmiştir. 1961 yılında buradan mezun olarak vatanına dönmüş ve 1961-1963 yılları arasında Ürümçi'deki *Tarim* dergisinde çalışmıştır (Yasin 2005: 3, 5)

1963 tarihinde başta Uygur milliyetçiliği yaparak halkı kışkırtma iddiası olmak üzere çeşitli faaliyetleri ve düşüncelerinden dolayı önce Kumul şehrine, ardından da başka bölgelere sürgün edilmiştir. 1966 tarihinde Kültür Devrimi sırasında tutuklanmış, 10 yıl süresince hapisane, kamp ve kömür ocaklarında çalıştırılarak çeşitli işkencelere ve baskılara maruz bırakılmıştır. 1979 yılında serbest bırakılmış, 1982 yılında suçsuz olduğuna karar verilerek aklanmış ve gazetecilik mesleğine geri dönmüştür. 1985 yılına kadar Folklor Cemiyetinin yayın organı olan *Miras* dergisinde redaktör olarak çalışmıştır. Aynı yıl ailesi ile birlikte Avustralya'ya göç etmiştir. Hâlen Sidney'de edebî çalışmalarına devam etmektedir (Doğan 2013: 1).

Şairin değişik zamanlarda ve yerlerde yayımlanmış pek çok makaleleri, şiirleri ve kitapları bulunmaktadır. *Zindandin Yañriğan Otluq Sadalar* "Zindandan Haykıran Ateşli Sesler" (1998), *Hicran* "Ayrılık" (2005) ve *Hicran Derdi* "Ayrılık Acısı" (2006) adlı şiir kitapları; makalelerinin toplandığı *Şerqi Türkistan, Türk Dunyasiniñ Qanlıq Yarisi* "Doğu Türkistan Türk Dünyasının Kanlı Yarısı" (2000) ve *Şerqi Türkistan Vetinim Méniñ* "Doğu Türkistan Vatanım Benim" (2000) adlı kitapları İstanbul'da yayımlanmıştır. *Hicran* adlı eserinde 1953-2004 yılları arasında kaleme aldığı şiirleri yer almaktadır.

Bunların yanında Uygur şairlerinden Abduleziz Mehsum'un şiirlerini *Hesret* adıyla düzenleyerek 2002 yılında neşretmiştir (Doğan 2013: 2).

Ehmet İgementi, Türkiye'de ve dünyada pek çok panel, konferans ve sempozyuma katılmıştır. 2007 yılında Doğu Türkistan Vakfında düzenlenen bir törenle sanatta 50. yılı kutlanmıştır (Doğan 2013: 2).

3.69. Ehmet İmin (1950-)

Ehmet İmin, 1950 yılının Nisan ayında Ürümçi'de eğitime önem veren tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1957 yılından 1967 yılına kadar ilkokul ve ortaokulda okumuştur. Ancak bu dönemlere denk gelen Kültür Devrimi sebebiyle eğitim hayatında bazı sıkıntılı süreçler yaşamış, bu sebeple köyüne dönüp bir süre geçici işlerde çalışmıştır. 1979-1981 yılları arasında Şincan Üniversitesi Çin Dili Bölümünde okumuştur. 1981 yılında Şincan Halk Neşriyatı Uygurca Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır (Harbalioglu 2017: 650; Sultan, Abdurehim 2002: 338).

Edebî faaliyetlerine 1980'li yıllarda başlayan Ehmet İmin'in ilk eseri *Qelb Sadaliri* "Kalp Sedaları" adlı mensur şiirdir. Bu eseri *Muqaddime* "Mukaddime", *Çoğ "Kor"*, *Seide "Seide"*, *Naxşa "Şarkı"*, *Derya Boyida* "Nehir Kenarında", *Sama Tuyğuliri*, "Semah Duyguları", *Anamğa Xet* "Anneme Mektup", *Yamğurdiki Seyle* "Yağmurda Gezinti", *Baş Bahar* "Baş Bahar", *Xatime* "Son" gibi mensur şiirlerden oluşmaktadır. Bunun yanında *Şöhret* "Şöhret", *Muhebbet* "Sevgi", *Tirik Yetimniñ Atisiğa* "Sağ Yetimin Babasına", *Köyümsiz Bala* "Merhametsiz Çocuk", *Yamanlaqtiki Ayal* "Baba Evindeki Kadın", *Muzikidiki Süret* "Müzikteki Suret", *Pezilet İgisige Medhiye* "Fazilet Sahibine Medhiye", *Ğeplet Uyqusida* "Gaflet Uykusunda", *Bahar Tiniqi* "Bahar Nefesi" ve *Késellerge Dora* "Hastalara İlaç" gibi eserleri ile alana katkı sağlamıştır (Harbalioglu 2017: 650, 651; Komisyon 2006c: 892; Sultan, Abdurehim 2002: 338-340).

Çağdaş Uygur edebiyatında mensur şiirin önemli temsilcilerinden biri olan Ehmet İmin *Tuprağ Sadasi* "Toprağın Sesi", *Sada* "Ses", *Mana Tamaşa* "İşte Eğlence", *Ana Tilim* "Ana Dilim" gibi mensur şiirlerini ve *Untulmas Bir İş* "Unutulmaz Bir İş", *Aptobustiki Macira* "Otobüsteki Macera", *Ov Tamaşisi* "Av Eğlencesi", *Şuñqar* "Şahin", *Zirape* "Zürafa", *Ret Qilingan Meslihet* "Reddedilen Tavsiye", *Pem* "İdrak", *Bulbulniñ Cavabi* "Bülbülün Cevabı" gibi edebî ürünlerini kaleme almıştır (Harbalioglu 2017: 651-652).

Mensur şiirlerinin bir kısmını *Qelb Sadaliri* (1985), *Bahar Tiniqi* (1992), *Culdur Kepen Xotunniñ Sadasi* "Yamalı Kıyafetli Kadının Sesi" (2000) gibi kitaplarda toplamıştır. *Bahar Tiniqi* adlı eseri Münevver Eser Ödülü'ne layık görülmüştür. *Sada*, *Ot Tamaşasi* adlı mensur şiirleri Hantanrı Edebiyat

Ödülü'ne layık görülmüştür. Ödüllendirilen bir başka eseri ise *Pezilet İgisige Medhiye* adlı eserdir (Sultan, Abdurehim 2002: 338).

3.70. Ehmet Kibir (1967-)

Ehmet Kibir 1967 yılında Kuça ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1993 yılında Şincan Üniversitesinin Çin Dilleri Fakültesi lisans programından mezun olmuştur. 2009 yılının Aralık ayında Merkezî Parti Okulunda yüksek lisans eğitimi almıştır (Abliz 2013: 124).

Ehmet Kibir, 1987 yılından itibaren edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Şimdiye değin çeşitli türlerde dört yüzü aşkın eser kaleme almıştır. Şincan Halk Neşriyatı tarafından *Sapa Maaripimu Xata Maaripimu* “Kaliteli Eğitim mi Yoksa Yanlış Eğitim mi”, *Qadir Baqi ve Bir Kent Heqqide Hékiye* “Kadir Baki ve Bir Kent Hakkında Hikâye” adlı kitapları yayımlanmıştır. *Ğérib Ana* “Zavallı Ana” adlı hikâyesi üniversite ders kitabında yer almıştır (Abliz 2013: 125).

3.71. Ehmet Ziyai (1913-1989)

Ehmet Ziyai, 1913 yılının Nisan ayında Kaşgar'ın Yenişehar kasabasındaki Hanerik köyünde dünyaya gelmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 97). Babası Mollahun Hacı, Mekke ve Medine'de on iki yıl İslam ilimlerini öğrenmiş, 1920'li yılların başında yurduna döndükten sonra Hanerik'ta bir medrese kurmuş ve burada üç binden fazla öğrenci yetiştirmiş döneminin önemli âlimlerinden biridir. Şahsi kütüphanesinde on binden fazla kitabı muhafaza eden Mollahun Hacı'nın edebiyat sahasındaki faaliyetleri, Ehmet Ziyai'nin edebiyata olan ilgisini arttırmış; özellikle babasının kütüphanesindeki klasik Uygur, Arap ve Fars edebiyatlarının önemli şair ve yazarlarını, Abdurrahman Cami, Lütfi, Nevai, Fuzuli, Şirazi, Hüveyda, Abdurrahim Nizari gibi kimselerin eserlerini okuması onun daha küçük yaşlarda bu alana yönelmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur (Zaman 1995: 425). 1928 yılına kadar babası tarafından eğitilen yazar; edebiyat, felsefe, tarih, mantık, matematik gibi ilimleri öğrenmiştir (Kasapoğlu Çengel 2013: 148). Aynı zamanda Arap, Fars ve Urdu dillerini öğrenip bu dillerde yazılan dinî ve edebî eserleri okumuştur (Ehmedi 1996: 375).

1935 yılında Kaşgar'da Kutluk Hacı Şevki'nin koordinatörlüğünde çıkan *Yeñi Hayat* gazetesinde görev alarak gazetecilik hayatına adım atmış ve burada başta şiir olmak üzere çeşitli eserlerini yayımlamaya başlamıştır (Kaşgarlı 1998a: 187). Bu gazetenin adı daha sonraları *Qeşqer Şıncañ Géziti* olarak değiştirilmiştir (Zaman 1995: 425). 1937 yılında Kaşgar'da kurulan Sanayi-i Nefise içerisinde oluşturulan Edebî Yaratıcılık Grubunun başkanlığını da yapan yazar aynı yıl, Kutluk Hacı Şevki'nin tutuklanarak hapisaneye atılması ve öldürülmesinin ardından gazetenin baş editörlüğünü üstüne almış ve 1943 yılına

kadar bu görevini sürdürmüştür (Zaman 1995: 426; Sultan, Abdurehim 2002: 97-98). Fakat bu gazetede teşvik edilen fikirlerden rahatsız olan Şeng Şi-sey yönetimi, Ehmet Ziyai'yi "tehlikeli" bularak onu göz önünde tutmak için 1943 yılının Nisan ayında Ürümçi'de faaliyette bulunan *Şıncañ Géziti*'ne göndermişlerdir. Bu gazetede vatanın birliği ve halkın özgürlüğü doğrultusunda eserler vermeye devam eden yazar, burada bir süre dönemin önemli aydınlarından Lutpulla Mutellip ile birlikte çalışma imkânı bulmuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 98; İsmayil, İslam 1993: 13). Ehmet Ziyai'nin eserlerinde ortaya konan halk ile yönetici arasındaki sınıf farkı, halkın adaletsiz düzene karşı mücadele etmesi yönündeki fikirler Şeng Şi-sey yönetimini rahatsız etmiş, bunun neticesinde 1944 yılının Mart ayında yazar tutuklanmış ve iki yıl boyunca hapisanede kalmıştır (İsmayil, İslam 1993: 13). 1944 yılındaki millî ayaklanma neticesinde kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin Milliyetçi Çin hükümeti ile yaptığı barış antlaşması gereği tutuklu bulunan bir kısım aydınlarla birlikte Ehmet Ziyai de serbest bırakılmıştır (Kaşgarlı 1998a: 187). 1946 yılının Haziran ayında Kaşgar'a dönen Ehmet Ziyai, burada ticaret kervanlarına katılarak Ladah'a gitmiştir. Bu gezilerinde karşılaştığı birtakım hadiseleri daha sonraları eserlerinde işlemiştir (İsmayil, İslam 1993: 13-14).

Yazar, 1947 yılından 1952 yılına kadar *Qaşqar Géziti*'nin koordinatörlüğünü yapmıştır. 1952 yılında "Pantürkist", "milliyetçi" suçlamalarıyla hapse atılmış, 1956 yılında serbest bırakılmıştır. Fakat çok geçmeden tekrar milliyetçilikle suçlanarak 1961 yılında tutuklanmıştır. 1977 yılına kadar bu şekilde hapis ve takip altında yaşamıştır (Kaşgarlı 1998a: 189-190).

Yazar, hayatı boyunca birçok farklı görevlerde bulunmuş, 1957-1960 yıllarında Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde, 1980-1986 yıllarında Şıncan Sosyal Bilimler Akademisinde klasik edebiyat araştırmaları ile meşgul olmuştur. 1986 yılında Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümeti Danışma Dairesinde çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 402).

1984 yılında Kaşgar'a gidip Subhanalla köyündeki Rabiye-Seidin mezarlığını ziyaret eden Ehmet Ziyai, burada Rabiye ve Seidin hakkında anlatılan halk hikâyelerini ve efsaneleri dinleyerek gerekli materyalleri toplayıp Ürümçi'ye dönmüştür (Zaman 1995: 431-433).

1985 yılında Suudi Arabistan'a giderek hac vazifesini yerine getirmiş, dönüşte İstanbul'a uğrayarak on gün burada bulunmuştur. Başından geçen ağır şartlar neticesinde kanser hastalığına yakalanan yazar, 1989 yılında Ekim ayında 76 yaşında Ürümçi'de vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 402; Kaşgarlı 1998: 1991).

Ehmet Ziyai, ilk şiirlerini on yaşında yazmaya başlamış, 13 yaşında *Gül ve Bulbul* "Gül ve Bülbül" destanını Farsça olarak kaleme almış, aynı zamanda "Ziyai" takma adını ilk defa bu destanda kullanmıştır (Ehmedi 1996: 376; Kasapoğlu Çengel 2013: 148). 1939 yılında *Rabiye-Seidin* adlı destanını

yazmaya başlamış fakat tamamlayamadan tutuklanmış ve bu esere el konulmuştur (Komisyon 2006a: 402).

Ehmet Ziyai'nin şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Axturup Yürdüm Mehubni* "Arayıp Durdum Sevgiliyi", *Muhebbet ve Hayat* "Sevgi ve Yaşam", *Teleysiz Karollar* "Talihsiz Krallar", *Terbiyet* "Terbiye", *Gezel* "Gazel", *Oxşarmu?* "Benzer mi?", *Yurt-El Üçün* "Vatan ve Halk İçin", *Heyret İçide* "Hayret İçinde", *Qeni Tañniñ Nesimi?* "Hani, Sabahın Nesimi", *Cahan Lenger* "Dünya Kervansaray", *Gül Tola Güllükte Emma* "Çiçek Çok Çiçeklikte Ama" *Küreşcan Bolmiğuçe* "Mücadeleci Olmayınca", *Sayra* "Öt", *Ney Sadası* "Ney Sesi", *Könlümge Xitap* "Gönlüme Hitap", *Körüp İlim Çeçeklerini* "Görüp İlim Çiçeklerini", *Bulbulğa Xitap* "Bülbüle Hitap", *Arzu* "Arzu", *İttipaqliq Céñi* "Birlik Savaşı", *Veten Gülzari Yaşnaydu* "Vatan Bahçesi Çiçekleniyor", *Selip Mehriñni Könlümge* "Salıp Sevgini Gönlüme", *Qiz Köñlini Bastı Gem* "Kız Gönlünü Bastı Endişe", *Çin Muhebbet Bolsila* "Sadece Gerçek Sevgi Olsa", *Köñül Ger Rencise* "Eğer Kalp Kırılırsa", *Yar Kélur* "Yar Gelir", *İlim Söyğüsü Dilda* "İlim Sevgisi Gönülde", *Güzel Diyarım* "Güzel Diyarım", *Yazsa Bolamdu* "Yazsa Olur mu?", *Şair Xiyali* "Şair Hayali", *Ter Bilen* "Ter İle", *İçkiniñ Kimniñ Qeni?* "İçtiğin Kimin Kanı", *Yürekni Öget Xelq Gemige* "Yüreği Alıştır Halkın Gamına" (Kaşgarlı 1998a: 191; İnyet 2013: 30; Kasapoğlu Çengel 2013: 148; Komisyon 2006a: 402; Sultan, Abdurehim 2002: 98-99, 377; Zaman 1995: 429-430)... Bu şiirlerinin bir kısmı *Gezel ve Muhammesler* "Gazel ve Muhammesler" (1983), *Toy Çaçqusi* "Düğün Şekeri" (1985), *Qutluq İz* "Kutlu İz" (1985) ve *Arzu Bostani* "Arzu Bahçesi" (1989) adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 16-18).

Şiirlerinin dışında *Tañ Paciesi* "Tan Faciası" adlı hikâyesi; *Rabiye-Seidin* "Rabia ile Seidin", *Qara Künler, Nurluq Hayat* "Kara Günler, Nurlu Hayat", *Vañ Ciñvey* "Van Cinvey" adlı drama ve operaları; *Turmuş Saziniñ Buzuq Pedisi* "Hayat Sazının Bozuk Ahengi", *Pidakarliq Medali* "Fedakârlık Madalyası", *İlim Abidilerimizniñ Qurğuçiliri-Yüsüp ve Mehmud* "İlim Abidelerimizin Kurucuları Yüsüp ve Mehmud" adlı destanları; *Uygur Klassik Edebiyatiniñ Tereqqiyati ve Uniñdin Öginidiğanlirimiz* "Klasik Uygur Edebiyatı'nın Gelişmesi ve Ondan Öğreneceklerimiz", *Tarixiy Miras "Qutadğubilik" Toğrisida* "Tarihi Miras Kutadgu Bilig Hakkında", *'Qutadğubilik' Kimniñ ve Uniñ Tili Qaysi Til?* "'Kutadgu Bilig' Kimin ve Onun Dili Hangi Dil?" *Klassik Edebiyatimizniñ Qedimiyliki ve Uniñ Çet Til Tesirige Uçraş Ceryani* "Klasik Edebiyatımızın Kadimliği ve Onun Yabancı Dil Tesirine Uğrama Cereyanı", *Uygur Xelq Eğiz Edebiyatiniñ Xislet ve Senet Üñçiliri* "Uygur Halk Folklorunun Özellikleri ve Sanat İncileri", *Siri Eçilmiğan Bayan* "Sırrı Açılmayan Beyan", *Medeniyet ve Yeñi Quruluş* "Medeniyet ve Yeni Kuruluş" gibi makaleleri vardır (Komisyon 2006a: 402; Sultan, Abdurehim 2002: 98-103).

1940 yıllarında *Qaşqar Géziti* ile *Şıncañ Géziti*'nin edebiyat sayfalarında *Yaş Yazğuçılarğa Yardım* "Genç Yazarlara Yardım" adıyla birçok makale yayımlayan Ziyai, bu dönemde yazdığı şiirlerle birçok edebiyatçının dikkatini çekmiştir. Bilal Ezizi gibi şairler onun gazeline muhammes yazmış, Muhammed Erki gibi şairler şiirlerini taklit ederek bazı eserler yazmışlardır (Ehmedi 1996: 377-378; İsmayil, İslam 1993: 19).

Ehmet Ziyai'nin *Tozumas Çeçekler* "Solmaz Çiçekler" şiir kitabı, *Ladax Yolida Karvan* "Ladah Yolunda Kervan" adlı hatırası, *Vicdan ve Muhakime* "Vicdan ve Muhakeme" adlı siyasi nitelikli kitabı, *Seper Xaritasi* "Yolculuk Hatırası", *Tan Faciası* "Tan Faciası", *Zafer Hatırası* "Zafer Hatırası" ve *Rabiye-Seidin* "Rabiye ile Seidin" (1985) adlı kitapları neşredilmiştir (Sartekin 2006b: 26; Zaman 1995: 428-429; Zeynalov 2007: 88; Kaşgarlı 1990: 57).

1987 yılında Şincan Halk Neşriyatı, Ehmet Ziyai'nin yarım asırlık edebî hayatında yazdığı beş yüzden fazla eserini, Şeng Şi-sey yönetiminden ve bazı toplumsal olaylardan sağ kalabilen bazı şiir, opera ve makalelerini toplayarak *Ehmet Ziyai Eserliri* "Ehmet Ziyai Eserleri" kitabını ve şairin hayatının sonlarında yazdığı *Yüsüp ve Mehmud* "Yusuf ve Mahmut" destanını neşretmiştir (Ehmedi 1996: 378; İsmayil, İslam 1993: 18-19).

Ehmet Ziyai, yazdığı eserlerin yanında yaptığı tercümelemlerle de edebiyat sahasında önemli faaliyetlerde bulunmuştur. *Revzetusit Safa* "Dostlar Gülistanı", *Büyük Hon İmparatorluqi Tarixi* "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi", *İslam Pelsepe Tarixi* "İslam Felsefe Tarihi", *Qutadğubilik İncumeliri* "Kutadgu Bilig İncelemeleri", *Qutadğubilik İndikisi* "Kutadgu Bilig İndeksi", *Tarixi Reşidi* "Tarih-i Reşidi" gibi kitapları Farsçadan tercüme ederek ya da Türk lehçelerinden aktararak Uygur tarih ve edebiyat araştırmaları sahasına önemli kaynaklar sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 19). 1963 yılında Kaşgar'ın eski valisi İmnop Hamut'un desteği ile Kaşgarlı Mahmut'un *Türki Tillar Divani* adlı eserini tercüme etmeye başlamış ve 1965 yılının Nisan ayında ilk tercüme nüshası çıkmıştır. Eserin Mısır'da bulunan nüshası esas alınarak hazırlanan bu tercüme Kültür Devrimi sırasındaki karışıklıklar sebebiyle kaybolmuştur (İsmayil, İslam 1993: 17).

Ehmet Ziyai, Abdurehim Nizari'nin *Rabie-Seedin* destanını, Molla Şakir'in *Zepername* "Zafername" destanını neşre hazırlamış, 1980 yılında Sosyal Bilimler Akademisinde çalıştığı sırada Yusuf Has Hacip'in eseri *Kutadgu Bilig*'i Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 18; Komisyon 2006a: 403).

Ladax Yolida Karvan, 1948-1949 yıllarında Urduca, Rusça, İngilizce ve Çinceye çevrilmiş; *Tozumas Çeçekler* ise 1963 yılında Mısır'da neşredilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 16-17). 1949 yılından sonra *Qara Künler*, *Nurluq Hayat*,

Rabiye-Seidin dramaları sahnelerde oynanmış ve yayımlanmıştır (Zulpikar 2014: 303).

Vatanın bağımsızlığını elde etmek için halkın ilim vasıtası ile uyanıp fedakârlıkla mücadele etme ruhuna sahip olması gerektiğini düşünen Ehmet Ziyai, bu konudaki görüşlerini: “*Benim ömür boyu vazifem; Uygur ve dünya klasiklerini gayretle öğrenmek ve öğrenmeyi son nefesime kadar durdurmamaktır. Mukaddes borcum; vatanın bağımsızlığı ve Cemiyetini savunmak, halkın yürek sedasını yansıtıp onların vekili olarak konuşmaktır!*” sözleriyle yansıtmıştır (İsmayil, İslam 1993: 15, 20).

3.72. Ehmetcan Haşirov (1938-)

Hikâye ve roman yazarı, edebî çevirmen, Kazak dili ve edebiyatı araştırmacısı uzman Ahmetcan Aşirov Aksopıoğlu, 20 Temmuz 1938 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Almatı şehrinde, şimdiki adı Emgeçikazak ilçesi olan, eski adıyla Çelek ilçesinin Malivay köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının adı Aşir Aksopi (1887-1946), annesinin adı Aksopi Simam'dır (1904-1956). Eşi Aşirova Asiya Arupkızı (1938-), Abay Kazak Millî Üniversitesini 1962 yılında bitirmiş Uygur dili ve edebiyatı uzmanıdır.

Ehmetcan Haşirov, 1956 yılında Taldı Korgan şehrinin Panfilov Pedagoji Okulunu tamamlamıştır. 1961'de şimdiki adı El Farabi Kazak Millî Üniversitesi olan C. M. Kirov Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinden mezun olmuş; Kazak Dili ve Edebiyatı araştırmacısı unvanını almıştır.

1961-1962 yılları arasında Kazak Radyosunun Uygur Bölümünde çalışmıştır. 1962-1965 yılları arasında, İ. Altınсарın Pedagoji İlimleri Enstitüsünde yüksek lisans yapmıştır. Yüksek lisansını tamamladıktan sonra Almatı şehrindeki Kızıl-Talgar Okulunda öğretmen olarak çalışmıştır. Hizmetlerinden dolayı 2011 yılında bu okulun bir sınıfına Ehmetcan Haşirov adı verilmiştir.

Ehmetcan Haşirov 1969 yılında daha sonra adı Kazakistan Yazarlar İttifakı olarak değiştirilen SSCB Yazarlar İttifakı üyesi olmuştur. 1970-1982 yılları arasında *Kommunizm Tuği* gazetesinde Edebiyat Sanat Bölümü müdürü olmuştur. Daha sonra gazetenin sekreterliğinde çalışmıştır. 1982'den beri Kazakistan Yazarlar İttifakı Uygur Edebiyatı Bölümünde danışman olarak çalışmaya devam etmektedir (Koraş 2014a: 121).

Haşirov, 1986 yılında Kazakistan Yazarlar İttifakı 9. Kurultayında yönetim kurulu sekreterliğine seçilmiştir; böylece İttifak içindeki ilk Uygur sekreter olmuştur. Aynı zamanda SSCB yazarlarının 8. Kurultayında temsilci olarak seçilmiştir ve 1986'de Lenin ve Drojvi Karadov SSCB Yazarlar İttifakı Kurultayına katılma imkânını kazanmıştır. Edebiyat Kurulu Vakfının üyesi vasfıyla cemiyette çalışmalarını sürmektedir (Koraş 2014a: 121-122).

Kazakistan'da yayımlanmakta olan *Culduz* ve *Prostor* dergilerinin üyesidir.

Haşirov, 1956 yılında *Addiy Kişiler* “Sivil İnsanlar” ve *Seher Salkını* “Sabah Serinliği” adlı hikâyelerinin yayımlanması ile yazarlığa adım atmıştır.

Hikâye kitapları *Yaşığınım Yaşığan* “Hayata Devam” 1965 yılında, *Keçmes Könlüm* “Vazgeçmez Gönlüm” 1969 yılında, *Solmas Gül* “Solmaz Çiçek” 1977 yılında, *Nur Ana* 1988 yılında; ilk romanı *Yalguz Yalpus* “Yalnız Nane” 1987 yılında Jazuşı Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır.

Yazarın “İdikut” adındaki tarihi romanının ilk baskısı 2003 yılında Kazakistan Devlet Komisyonu tarafından Yeni Uygur Türkçesiyle Jazuşı Neşriyatından yayımlanmıştır. Bu roman, 2010 yılında Hamit Hemrayev ve Enver Meşurov’un Rusça çevirisiyle Mir Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır.

İdikut romanının yanında *Solmas Gül*, *Nur Ana* (1980’de Rusça basıldı), *Yalguz Yalpus* (1989’da Rusça basıldı) ve diğer eserleri Kazak, Yakut, Kırgız ve Özbek lehçelerine ve Rusça, Ukraynaca ve Çinceye çevrilerek yayımlanmıştır.

Müellifin *Yerge Tökülgen Yaş* (Yere Dökülen Gözyaşı) adlı eseri 1989 yılında Halk Neşriyatı tarafından Uygur Özerk Bölgesi’nde yayımlanmıştır. 1990 yılında, *Nur Ana*, *Soldattan Kalan Yalguz Tuyaq* ve *Yerge Tökülgen Yaş* hikâyeleri Kazak Türkçesiyle yayımlanan *Culduz* dergisinde yayımlanmıştır.

Yazarın başka dil ve lehçelerden Uygur edebiyatına kazandırdığı çevirileri de vardır. Rus drama yazarı A. P Çehop’un *Aliçilik Bey*, İspanyol şair ve drama yazarı Garsiya Lorca’nın *Kanlı Düğün* trajedileri ile Kazak şair ve yazarı K. Şağitova’nın *Ah Yiğitler* komedisi Aşirov tarafından Yeni Uygur Türkçesine çevrilip sahnelenmiştir.

Haşirov’un Uygur millî dramasının gelişmesinde çok emeği vardır. Onun *Ölmes Bolup Tuğulğanlar* (1973), *Muqamçı* (1981), *Dihkan* (1985), *Epçil*, *İdikut* (2009) dramaları ile *Yalguz Yalpus* “Yalnız Nane” gibi eserleri K. Gocamyaruf Cumhuriyet Devlet Uygur Tiyatrosu’nda sahnelenmiştir.

İdikut romanıyla 2003 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Uygur Hami Kulübünün En Yüksek İlham Ödülü’nü almıştır. *İdikut* romanı, ünlü Kazak tiyatro sanatçısı Yalkun Şemiyev’in yönetmenliğinde sahneye uyarlanmış ve yazara, Orta Asya Devletleri III. Uluslararası Tiyatrolar Festivali’nde “Sanat Adamı” unvanı verilmiştir. Bu drama, 2012’de Kazakistan Yazarlar İttifakı tarafından uluslararası “Alaş Ödülü”ne layık görülmüştür (Koraş 2014a: 122).

İdikut romanının devamı olan *Barçuk Art Tekin* adlı romanı Almatı’da, *Atamura*, *Dili Ziya* adlı romanı 2013 Yılında Moskova’da Ladomir Yayınevi tarafından Rusça ve Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır. 2014 yılında *Culduz* dergisinin 1. sayısında T. Takanoglu aktarması ile *Aq Köylekli Ayal*, *Gülşenem*, *Estelik* adlı hikâyeleri Kazak Türkçesiyle yayımlanmıştır.

Ehmetcan Haşirov, 1991 yılından sonra Kazakistan'da Yeni Uygur Türkçesiyle neşredilen *Arzu* gazetesinin başmuharriri olarak çalışmaya başlamıştır. 2002 yılında ise Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Edebiyat Ödülü Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. Haşirov'a 1988 yılında Sovyetler edebiyatına katkılarından dolayı Kazak SSR Yüksek Şurasının "Emgektiki Elaligi Üçün" adlı övünç madalyası, 1998'de ise "Astana" madalyası verilmiştir. Bunun dışında yazar 2009 yılında millî ve sosyal faaliyetlerdeki katkısı ile barışın korunması ve cemiyetin geliştirilmesi için verdiği hizmetlerden dolayı "Hürmet" madalyası; 2011 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in "Algıs Hatı" (teşekkür belgesi) ile 2014 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu başkanı Kasım Jomart Tokayev'den tebrik mektubu almıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Tiyatro Çalışanları Cemiyetinin üyesi olan Haşirov 2014 yılında Kazakistan Yazarlar ve Tiyatro Çalışanları Cemiyetinin "Enlikgöl 2014" yarışmasında "Yılın Yazarı" unvanını almaya hak kazanmıştır.

Ehmetcan Haşirov Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nazarbayev hakkında *Köşbaşısı "Lider"* başlıklı bir makale yazmış ve bu makale 2013'te *Kazak Edebiyatı* gazetesinde yayımlanmıştır. 2013 yılında Cumhurbaşkanı ile görüşüp konuşan ilk Uygur yazar olmuştur. Ehmetcan Haşirov 1994 ve sonrasında 2012, 2013, 2014 yıllarında Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın emriyle devlet yardımı almaya layık görülmüştür. Yazdığı eserler Uygur okullarında ders materyali olarak kullanılmaktadır.

Kazakistan Yazarlar İttifakı kurucularından olan Haşirov, Kazakistan Yazarlar Cemiyeti Uygur Edebiyatı Bölüm müdürü ve Uygur Edebiyatı Kurulunun başkanı sıfatı ile çalışmalarına devam etmektedir. Ehmetcan Haşirov ve eserleri hakkında pek çok tanıtma yazısı yazılmıştır (Koraş 2014a: 123).

Yazarın elde bulunan romanları *İdikut* (2003) ve *Baurçuk Art Tekin*'dir (2013). Birbirinin devamı niteliğindeki bu iki eser tarihi İdikut Uygur Devleti dönemini konu almaktadır (Koraş 2014a: 125).

Yazarın 1965 yılında *Osılay Ömir Sürgim Keledi* (hikâyeler), 1969 yılında *Munu Umıta Almaymın* (hikâyeler), 1977 yılında *Solmaytın Gülder* (hikâyeler), 1987 yılında *Yalgız Yalbız* (roman), 1988 yılında *Nur Ana* (hikâyeler), 2003 yılında da *İdikut* (roman) adlı eserleri Jazuşı Neşriyatından yayımlanmıştır (Koraş 2014a: 126). Ömer Bilgen'in Türkiye Türkçesine aktardığı *İdikut* romanı 2016 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.

3.73. Ehmetcan Kurban Sabiri (1960-2011)

Ehmetcan Kurban Sabiri 4 Eylül 1960 yılında Korgas nahiyesinin Kökdala Çiftçilik Meydanı'nda asker bir ailede dünyaya gelmiştir (Ekrem 2014: 57).

1978-1983 yılları arasında Şincan Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Mezun olunca Şincan televizyon kanalının Edebiyat ve Sanat Bölümünde çalışmıştır. Televizyonda yayımlanan iki yüzden fazla şarkı, drama ve operanın sanat yazarlığını yapmıştır (Ekrem 2014: 57).

Qimmatlik Hayat “Kıymetli Hayat”, *Yoqlap Turğın Ata-Anaını* “Sık Ziyaret Et Anne Babanı”, *Ademler* “İnsanlar” gibi yüz elliden fazla şarkı sözü yazmıştır. 1986 yılında Şincan Televizyon Kanalının Tercüme Editörlük Bölümüne atanmış, merkezî televizyon kanalının Yeni Uygur Türkçesine tercüme edilen özel programları ve Şincan Haberleri programının sorumlu editörü olarak çalışmış, özel programlarda yer alan üç yüzden fazla şiiri Çince’den tercüme etmiştir. 1991 yılında Şincan televizyon kanalının Uygurlara Özel Program Bölümüne atandıktan sonra programların hazırlanması ve geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmıştır (Ekrem 2014: 58). 1994 yılından 1999 yılına kadar *Télévizor Körgüçilerini Dosti* “Seyirci Dostu” programını yürütmüş, Tanrı Dağlarının güneyinde ve kuzeyinde muhabirlik yapmış, beş yüzden fazla özel programın metnini yazmıştır (Ekrem 2014: 58-59). Nisan 2001’de Şincan Televizyon Kanalının Özel Program Bölümünün müdür yardımcılığına atanmış ve *Etrapimizdiki İşlar* “Etrafımızdaki Eşler”, *Qanun ve Puğra* “Kanun ve Vatandaş”, *Maarip Gülzari* “Eğitim Bahçesi”, *Mumbet Tupraq* “Verimli Toprak” gibi programların sorumluluğunu üstlenmiştir (Ekrem 2014: 58-59).

18 Kasım 2011’de Ürümçi’de kalp hastalığından hayatını kaybetmiştir (Ekrem 2014: 57).

1978 yılında *İli Géziti*’nde yayımlanan *Kökdala* “Kökdala” adlı şiiriyle edebiyat sahasına adım atmıştır. *Yalğuz Tam* “Yalnız Duvar”, *Bizniñ Dukan* “Bizim Dükkân”, *Quyaş ve Momay* “Güneş ve Nine” gibi otuz civarında uzun hikâyeye ve hikâyeye kaleme almıştır. *Seherde Körgen Çüşler* “Seherde Görülen Düşler”, *Noruz Lirikisi* “Nevruz Lirigi” gibi kırk civarında mensur şiiri yayımlanmıştır². *Hékayidiki Şeir ve Muzika* “Hikâyedeki Şiir ve Müzik”, *Edebiyatniñ Til Sen’iti İkenlikini Untup Qalmayli* “Edebiyatın Dil Sanatı Olduğunu Unutmayalım” gibi yirmi civarında edebî inceleme yazısı yazmıştır (Ekrem 2014: 59-60). *Yine Kökdala* “Yine Kökdala”, *Kökdala Qissisi* “Kökdala Kıssası”, *Gumanxorniñ Oylığanliri* “Kuşkucunun Düşündükleri”, *Yezamda Keç* “Köyümde Geç” gibi beş yüzden fazla şiiri okuyucularına sunmuştur. Şincan televizyonunda yayımlanan elliden fazla sanat filminin, ona yakın skecin ve üç televizyon filminin senaryosunu yazmıştır (Ekrem 2014: 59-60).

Doksanlı yıllardan itibaren çocuk edebiyatına yönelmiş ve roman türünde eserler kaleme almıştır. *Kök Östeñ* “Gök Irmak”, *Elqutniñ Ana Yurtidiki Sayahiti* “Elkut’un Memleketindeki Seyahatı”, *Çeçen Qoşmaqlar* “Zeki

² Mensur şiir ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Harbalioğlu 2017: 649-656.

İkizler”, *Ormanlıqtiki Oyunlar* “Ormandaki Oyunlar”, *Sirliq Öñkür* “Gizemli Mağara” gibi yedi romanı ve beş ciltlik Yeni Uygur Türkçesi-Çince resimli çocuk bilmeceleri yayımlanmıştır. Çocuk masalları alanında da eserler veren yazar, *Kalte Quyruq Çaşqanniñ Müşükler Arisidiki Sergüzeştleri* “Kısa Kuyruklu Farenin Kediler Arasındaki Sergüzeştleri”, *Çoğluq ve Uniñ Oyunçuqliri* “Çoğluk ve Onun Oyuncakları”, *Aq Quşqaçniñ Hékeyisi* “Ak Serçenin Hikâyesi” gibi masalları yazmıştır. *Balilar Yumurliri* “Çocuk Fıkraları”, on ciltlik *Uygurçe-Xenzuce Qiziqarliq Soalavablar* “Uygurca-Çince Enteresan Sorular ve Yanıtlar” gibi eserleri okuyucusuyla paylaşmıştır. Sabiri’nin çocuk edebiyatı eserleri toplam kırk yedi kitap olarak yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 60-61). Bunların dışında *Qanatliq Bala* “Kanatlı Çocuk” ve *Ömüçük Palvan* “Örümcek Pehlivan” adlı iki çocuk romanının ilkinin bitirmiş ancak baskıya hazırlamak için ömrü vefa etmemiştir (Ekrem 2014: 61).

1985 yılında *Teklimakanda Yaşaymiz* “Taklamakan’da Yaşıyoruz”, *Gülbağ* “Gül Bahçesi”, *Yultuzum* “Yıldızım”, *Tolun Ay* “Dolun Ay” adlı şarkı sözleri Uygur Özerk Bölgesi’nde ilk kez verilen Çocuklar Edebiyatı Ödülü’ne layık görülmüştür. Onun hazırladığı *Yüksel Qorğas* “Geliş Korgas”, *Sehirlik Simfoniye* “Sihirli Semfoni”, *Paytexttiki Teñritağlıqlar* “Başkentteki Tanrıdağlılar” gibi yirmiden fazla film ülke ve özerk bölge dâhilinde birincilik ve ikincilik ödülleri almıştır (Ekrem 2014: 58).

Ehmetcan Kurban Sabiri Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin, Uygur Özerk Bölgesi Halk Edebiyatı Cemiyetinin ve Çin Halk Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesi olmuştur (Ekrem 2014: 61).

3.74. Ehmetcan Osman (1964-)

Ehmetcan Osman Ürümçi’de dünyaya gelmiştir. Babası maden ocağında müdürlük görevini yürüttüğü için Kültür Devrimi döneminde “burjuva”, “kapitalist” olarak suçlanmış ve altı yıllık hapis hayatını çalışma kamplarında geçirmiştir. Dolayısıyla Osman’ın çocukluğu bir suçlunun çocuğu olarak geçmiştir. On sekiz yaşındayken babasını kaybetmiştir (Osman 20015: 8). 1981 yılında Şincan Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde üniversite eğitimine başlamıştır. 1982 yılında devletin burslu öğrencisi olarak Suriye’deki Şam Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitim almıştır. Ülkeye döndükten sonra bazı sıkıntılar nedeniyle ailesiyle beraber tekrar Suriye’ye gitmiştir. Fakat sınır dışı edilince önce Türkiye’ye gitmiş, daha sonra Kanada’ya sığınmıştır (Ela 2015: 37).

Ehmetcan Osman şiir yazmaya çocukluk yıllarında başlamıştır. İlk şiiri *Silergimu Dep Qoyay* “Size de Söyleyeyim” 1977 yılında Şincan Halk Radyo Kurumunun Çocuk Programı’nda okunmuştur. Osman, çağdaş Uygur

edebiyatında postmodern şiirin öncüsü, bir akımın başlatıcısı olmuştur (Ela 2015: 7).

Osman'ın ilk şiir kitabı 1988 yılında Suriye Dimeşk'te Arapça yayımlanan *Al-suquut Al-thaanîy* "İkinci Düşüş" adlı şiir kitabıdır. 1990 yılında bu kitabı yine Arapça yayımlanan *Lughz Al-a'araas* "Düğünlerin Sırrı" takip etmiştir. *Uyghur Qizi Lerikisi* "Uygur Kızı Lirigi" ise 1992 yılında Ürümçi'de Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır. *Roh Pesli* "Ruh Faslı" (1996) ise Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmış bir başka kitabıdır.

Ehmetcan Osman'ın Arapça yayımlanmış diğer şiir kitapları şunlardır: *Al-wasiy Ala Al-thaat* "Benlik Sahibi" (1997), *Ka'an* "Sanki" (1998) *Fiy Atlaal Somar Haythu Oqiyim* "Benim Yerleştiğim Sümer Harebesinde" (2003), *Hissaty Min Al-layl* "Geceden Nasibim" (2007).

Son yıllarda *Uyghurland, the Farthest Exile* "Uygur Bölgesi, En Uzak Sürgün Yeri" (2015) adlı İngilizceye çevrilmiş bir şiir kitabı ile "Ah, Uygur Toprağı" (2015), "Uygur Şairi Ehmetcan Osman'ın Seçme Şiirleri" (2015) adlı Japoncaya çevrilmiş şiir kitapları yayımlanmıştır. *Ehmetcan Osman Tallanma Şeirliri* "Ehmetcan Osman'ın Seçme Şiirleri" (2015) adlı kitap ise İstanbul'da Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır.

3.75. Ehtem Ömer (1963-)

Ehtem Ömer, 1963 yılının Ekim ayında Mekit kasabasının Yantak köyünde öğretmen bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini altı yaşındayken köyündeki bir mektepte almaya başlayan yazar, ilkokulu bitirdikten sonra yine kendi köyünde bir ortaokulda okumuş, bu okulu 1979 yılında tamamlamıştır. 1981 yılında Kaşgar Öğretmen Okulunun Mekit Şubesindeki eğitimini tamamladıktan sonra ilkokul öğretmeni ve Komünist Parti Köy Gençler Kolu Şubesinde memur olarak çalışmıştır. Ardından bir süre kasaba radyosunda, 1985 yılında ise Kaşgar Halk Radyosunda görev almış, 1988 yılında Kaşgar Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde, 1994 yılında Ürümçi'de Tanrı Dağı Sinema Stüdyosunda mesleki yazarlık yapmış ve Uygur Özerk Bölgesi Opera Kurumunda görev almıştır (Komisyon 2006c: 705). Ehtem Ömer, Çin Yazarlar İlim Cemiyeti ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Öger, Güler 2014: 66).

"Benim yazmamdaki sebep, halkımıza özünü tanıtmaktır." sözleriyle edebiyata bakış açısını ortaya koyan Ehtem Ömer'in (Güler 2013: 16) edebî faaliyetleri 1983 yılında *Şincan Ösmürliri* gazetesinde yayımlanan *Kinoxana İşiki Aldida* "Sinema Kapısı Önünde" hikâyesi ile başlamıştır. 1986 yılında yayımlanan *Ah Rehimsiz Derya* "Ah Merhametsiz Nehir" adlı uzun hikâyesi ile edebiyat sahasında tanınmaya başlayan yazarın diğer hikâyeleri şöyledir: *Yultuzsiz Geçe* "Yıldızsız Gece", *Qağciriğan Tiniq* "Kuruyan Nefes", *Uyquluq Seher* "Uykulu

Seher”, *Qedimiy Zerdap* “Eski Zerdap”, *Yüreksiz Söygi* “Yüreksiz Sevgi”, *Ürümçiniñ Arqa Koçisi* “Ürümçi’nin Arka Sokağı”, *Kona Paxta* “Eski Pamuk”, *Qurtlap Ketken Köl* “Kuruyup Giden Göl” (1989), *Qiyamette Qalğan Sehra* “Kıyamete Kalan Köy”, *Omiqim Közüñni Yaşlıma* “Sevgilim, Ağlama”, *Qara Cañgal* “Kara Orman”, *Samavi Çembirek* “Efsane Çember”, *Men Yaşığan Dünya* “Benim Yaşadığım Dünya”, *Qiz Ketidu* “Kız Gidiyor”, *Boran* “Fırtına”, *Torğay* “Tarla Kuşu”, *Çırağ* “Işık”, *Kona Qalpaqniñ Sayési* “Eski Kalpağın Gölgesi”, *Şerik* “Ortak”, *Tiriliş* “Diriliş”, *Keçiniñ Közi* “Gecenin Gözü”, *Deligulluqtiki Söygi* “Arada Kalan Sevgi”, *Zemin Qara Ademliriñge* “Dünya İnsanlarına Bak” (1986), *Bayavanniñ Siri* “Çölün Sırrı” (2001), *Sirtmaq* “Kement”, *Şepqetçi* “Şefkatli”, *Nesiridin Ependi* “Nasrettin Hoca” *Vaskitbol Çolpini-Adilcan* “Basketbol Yıldızı Adilcan”, *Ur Toqmaq* “Vur Tokmak”, *Qara Basqan* “Kara Basan”, *Toğraqniñ Révayiti* “Kavak Ağacının Rivayeti”, *Yıraq Qirlardin Yerge Salam* “Uzak Kırlardan Toprağa Selam”, *Tunci Axşam* “İlk Akşam”, *Söygi Qedri* “Sevgi Kadri”, *Halkın Yeri* “Halkın Toprağı”, *Xotunniñ Aşnisi* “Karının Dostu”, *Şair* “Şair”, *Tügimes Azab* “Tükenmez Azap”, *Lencu KoçiSidiki Bir Uyğur* “Lencu Sokağındaki Bir Uygur”, *Restorandin İşrethaniğa* “Restorandan Eğlence Mekanına”, *Rembal* “Büyücü”, *Uzaq Kiçe* “Uzun Gece”, *Eñ Ahırqi Tarım Yolvisi* “Sonuncu Tarım Kaplanı”, *Karçığa Balisi* “Kartal Yavrusu”, *Hebiniñ Ala Müşüki* “Hebi’nin Ala Kedisi”, *Qumluq Titrevatidu* “Kum Titriyor”, *Men Kan İçmeyttim* “Ben Kan İçmiyordum”, *Ah Meniñ Kindik Kenim* “Ah Benim Göbek Kanım”, *Teklimikandiki Yava Adem* “Taklamakan’daki Yabani İnsan”, *Şum Peşane* “Uğursuz”, *Hesret* “Hasret”, *Zemin Qara Ademliriñge* “Toprak, Bak İnsanlarına”, *Qebre Macrasi* “Kabir Macerası” (1988), *Taş Munar* “Taş Minare” (1994) (Sartekin 2006a: 5; Öger, Güler 2014: 67-68; Sultan, Abdurehim 2002: 254-255; Sartekin 2006b: 73-147).

Yazarın hikâyeleri *Qurtlap Ketken Köl* “Böceklenmiş Göl” (1996), *Ehtem Ömer Povestliridin Tallanma* “Ehtem Ömer Uzun Hikâyelerinden Seçmeler” (1999), *Tunci Axşam* “İlk Akşam” (1992), *Söygi Qedri* “Sevginin Değeri” (1994), *Qan Reñ Cilğa* “Kan Rengi Dere” (1997), *Qumluq Titrevatidu* “Kumluk Titriyor” (2014), *Deligulluqtiki Söygi* “Arada Kalan Sevgi” (2016), *Çümbellik Sahibcamal* “Peçeli Güzel” (2008, 2015) ve *Ah Rehimsiz Derya* “Ah Merhametsiz Nehir” (2008, 2013) adlı kitaplarda ve *Acayip Altun* “Acayip Altın” (1993) adlı çocuk antolojisinde neşredilmiştir (Sartekin 2006b: 5-13).

Hikâyelerinin yanında *Qiyamette Qalğan Sehra* “Kıyamete Kalan Köy” (1988), *Vaskitbol Çolpini-Adilcan* “Basketbol Yıldızı Adilcan” (1999), *Yıraq Qirlardin Ana Yerge Salam* “Uzak Kırlardan Ana Vatana Selam” (1994) adlı hatıra kitapları; *Özimizni Etirap Qilayli* “Kendimizi İtiraf Edelim” adlı makalesi; *Yegane Aral* “Tek Ada” (2000, 2009, 2016) adlı romanı ve *Nesiridin Ependi* “Nasrettin Hoca” adlı televizyon filmi senaryosu; sahnelerde gösterilen *Sirtmaq* “Kement”, *Şepqetçi*

“Şefkatçi” gibi dramaları vardır (Sartekin 2006b: 33-34; Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 140; Sultan, Abdurehim 2002: 255; Komisyon 2006c: 706).

Ehtem Ömer’in hikâyeleri üzerine Nevşehir Üniversitesinde Hamide Güler tarafından “Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ehtem Ömer ve Hikâyeleri” adlı tez hazırlanmıştır (Güler 2013).

3.76. Ekrem Emetov (1950-)

Ekrem Emetov 1950 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesi Kişi Dikan köyünde dünyaya gelmiştir. 1973-1975 yılları arasında Taşkent Medeniyet Yüksekokulunda eğitim almıştır. 1976 yılında oyuncu olarak çalışmaya başlamıştır (Celilov 2004: 6).

1979-1983 yılları arasında T. Jürgenov Ulusal Sanat Akademisinin Dram Yönetmenliği Bölümünü tamamlamıştır. Nartay Bekejanov Kazak Drama Tiyatrosunda yönetmen olarak görev yapmıştır. “Çok Değerli X”, “Kargaşa İçindeki Haylazlar”, “Biz Üç Kişiydik”, “Volokalam Taş Yolu” gibi tiyatro oyunlarını sahnelemiştir. 1985 yılından itibaren Uygur tiyatrosunda yönetmen olarak görev yapmış ve “Kurnaz Âşıklar”, “Periler Davası”, “Maskaracı”, “Savcının Yardımcısı”, “Zulpikar”, “Tebessüm” gibi tiyatro oyunlarının yönetmenliğini üstlenmiştir (Celilov 2004: 6).

Okul yıllarından itibaren ilçe genelinde çıkan *İli Vadisi* gazetesinde yazıları, daha sonra *Uygur Avazi* gazetesinde ve *Pervaz* dergisinde eserleri yayımlanmıştır (Celilov 2004: 6).

1985 yılından itibaren Uygur Tiyatrosunda çalışmaya başlayan Ekrem Emetov’un *Afriqalıq Küyoğul* “Afrikalı Damat”, *Qutluq Qelem* “Kutlu Kalem” adlı piyesleri sahnelenmiştir. 2009 yılında *Qutrğan Böriler* adlı uzun hikâyesinin de içinde bulunduğu *Sırlı Maxabat* “Gizemli Sevgi” adlı kitabı yayımlanmıştır. 2016 yılında yine *Heqiqet Eğilir Sunmas* “Hakikat Eğilir Bükülmez” adlı iki bölümlü drama eseri yazılıp sahnelerde gösterilmiştir (Nurahunov 2016: 8).

Maxmut Qaşqari adlı tarihî draması 2015 yılında Ankara’da Türksöy’un organize ettiği Uluslararası Drama Yarışması’nda ikincilik ödülü kazanmıştır (Nurahunov 2016: 8)

Ekrem Emetov ayrıca Kazak, Rus, Özbek drama yazarlarının piyeslerini çevirmiştir. Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Nurahunov 2016: 8)

3.77. Ekrem Sadirov (1940-)

15 Mart 1940’da Gulca şehrinin Topidön Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. 1957 yılında Gulca şehrindeki Özbek okulunda ilköğretimi tamamlamıştır. 1957-1958 yıllarında İli Emetcan Kasimi Bilim Yurdunda eğitim almıştır.

Daha sonra Kazakistan Pedagoji Enstitüsü Fizik-Matematik Fakültesini bitirmiştir (Zeynalov 2007: 439).

Tebessüm “Tebessüm”, *Quşlar Uçuş Kelmekte* “Kuşlar Uçuş Gelmekte”, *Tömür Qanatlar* “Demir Kanatlar”, *Şirin Demler* “Tatlı Anlar”, *Ömür Öter* “Ömür Geçer”, *Oyna Oyna* “Oyna Oyna” adlı şiir kitapları vardır (Zeynalov 2007: 439).

Teşvişim “Endişem”, *Dostlarğa* “Dostlara”, *Kel* “Gel”, *Kelmidi* “Gelmedi”, *Qilma* “Kılma”, *Edip Jürigi* “Yazarın Kalbi”, *Appaq Könlüm* “Temiz Kalbim”, *Sekkiz-On Melisi* “Sekiz-On Mahellesi” adlı şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 439-442).

3.78. Elkem Ehtem (1922-1995)

Şair Elkem Ehtem, 22 Ağustos 1922 yılında Kazakistan’ın Çelek bölgesi Hocakol köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1931 yılında ailesi ile birlikte Gulca’ya yerleşmiştir (Komisyon 2006a: 486). Çocukluğunu Ara Östen, Çulukay ve Nilka köylerinde geçiren yazar, küçük yaşta tarla işlerinde çalışmış ve çiftçilerin çektiği sıkıntılara tanık olmuştur (Zaman 1995: 374). 1936 yılında Gulca’da maden ocağında çocuk işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Farklı milletlere ait birçok işçinin çalıştığı bu maden ocağında çok zor şartlar altında çalışmıştır. İşçiler madenden çıktıklarında *Binbir Gece Masalları*, *Cemişid*, *Ruşen Destanı* ve *Çin Tömür Batur Masalı* gibi kahramanlık destanlarını ve çeşitli masal, rivayet ve efsaneleri anlatırken Ehtem de halk edebiyatı örnekleriyle tanışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 102-103). 1937 yılında bir mektepte işçi olarak çalışmaya başlayan yazar, geceleri kendi kendine okuma yazma öğrenmiştir (Zaman 1995: 374).

1939 yılında Öğretmen Yetiştirme Okuluna girmiş, burada Lutpulla Mutellip ve Bilal Ezizi gibi şairler ile tanışıp dostluk kurmuştur. Bu okulda aynı zamanda Rus edebiyatının Puşkin, Lermontov gibi önemli temsilcilerinin eserlerini okumuştur. Hamit Alimcan, Uygur, Abdullah Tukay, Hadi Tahtaş gibi Özbek ve Tatar şairlerin eserleri ile tanışmış ve onlardan beslenmiştir (İsmayil, İslam 1993: 103).

Elkem Ehtem’in edebiyat sahasına girmesinde Lutpulla Mutellip’in önemli etkisi olmuştur. Lutpulla Mutellip, onu şiir yazması için teşvik etmiş, okul duvar gazetesine ve Ürümçi’deki bazı dergi ve gazetelere şiirler göndermesine vesile olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 103).

1942 yılında okulunu bitirip Gulca’ya dönen Elkem Ehtem, burada öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Bu sırada Batı Türkistan’dan gelen gazete ve dergileri, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Kazak Türkçesiyle yayımlanmış kitapları okuyup eşitsizlik, özgürlük gibi konular üzerine düşünüp mücadele yolları aramıştır (Zaman 1995: 375). Bu dönemlerde bazı lirik şiirler yazmış olsa da Şeng Şi-sey yönetiminin baskıları sebebiyle bunları yayımlatma imkânı

bulamamıştır. Çok geçmeden birçok aydın gibi görevden alınmıştır. Bunun üzerine köyüne dönen yazar, çiftçilik yaparak geçimini sağlamaya çalışmıştır (Tanrıdağlı 1996: 36). Bu olay onu çok etkilemiş ve dönemin adaletsiz düzenine olan nefretini arttırmıştır (Zaman 1995: 375-377).

1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı saflarına katılmış ve 1949 yılının sonuna kadar Üç Vilayet Hükümeti'nin gazetesinde muhabirlik, editörlük ve yöneticilik gibi görevlerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 104; Komisyon 2006a: 486). 1947 yılında imzalanan antlaşma gereği Üç Vilayet İnkılabı'nın lideri Ehmecan Kasimi ve ekibi güneye gittiklerinde Elkem Ehem de muhabir sıfatıyla onlara katılmıştır (Zaman 1995: 375). Bu dönemlerde yazdığı şiirlerle Üç Vilayet bölgesindeki edebiyatın öncülerinden biri olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 105). Yaptığı çalışmalar dolayısıyla birçok gazeteci ve yazar gibi o da *İstiqlaliyet Üçün Köreş* madalyası, *Pidai* madalyası ve *Sadaqet* madalyası ile ödüllendirilmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 134-135).

1949 yılından sonra Elkem Ehem, *Yeñi Yol* gazetesinde, İli Bölgesi Parti Tanıtım Bölümünde, *İli Géziti*'nde çalışmıştır. 1956-1963 yıllarında Uygur Özerk Bölgesi Dil ve Edebiyat Komitesinin müdür yardımcısı, 1963-1966 yıllarında Kültür Bakanı yardımcısı olmuştur. 1959 yılında Çin Yazarlar Cemiyeti Uygur Özerk Bölge Şubesinin müdürü olarak görev almıştır (Komisyon 2006a: 487).

1966 yılında Kültür Devrimi başlayınca Elkem Ehem ailesi ile birlikte Tarım bölgesine sürgün edilmiş, burada birkaç yıl ev hapsinde tutulup zor günler geçirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 110).

1979 yılında Çin Edebiyatçıları ve Sanatçıları Derneğinin Dördüncü Dönem Temsilciler Kurultayına katılmış ve Çin Yazarlar Cemiyeti ve Halk Edebiyatı Araştırma Cemiyetinin üyesi olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 111).

Şair Elkem Ehem 5 Haziran 1995 tarihinde Ürümçi'de vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 489).

Elkem Ehem'in edebî hayatı boyunca kaleme aldığı ve günümüze ulaşan şiirlerinden bir kısmı şöyledir: *Yadimda Sen* "Aklımda Sen", *Dilber* "Dilber", *Töküldi Yaş* "Döküldü Yaş", *Qeşqer Qizi* "Kaşgar Kızı", *Qış* "Kış", *Siñlimğa* "Kız Kardeşime", *Öçmes Tilekler* "Silinmez Dilekler", *Eçiniş* "Acımak", *Baharni Seğindim* "Baharı Özledim", *Küldür Köñülni* "Güldür Gönülü", *Bext Bérip Kel* "Mutluluk Verip Gel", *Tañ Atqanda* "Tan Attığımda", *Kompartiyeye* "Komünist Partiye", *Mavcuşi Dese* "Mao Başkan Dese", *Veten* "Vatan", *Beyciñ* "Pekin", *Ümid Dolqunliri* "Ümit Dalgaları", *Küreş Dolqunliri* "Mücadele Dalgaları", *Yeñiş Dolqunliri* "Zafer Dalgaları", *Zep Elem Çektim Bugün* "Çok Izdırap Çektim Bugün", *Der Maña Tarım Şu Dem* "Söyley Bana Tarım Şu an", *Dilda Şu Zat* "Gönülde O Zat", *Arman* "Ülkü", *Tañ* "Tan", *Köñüller Küldi*

“Gönüller Güldü”, *Xenzu Xelqige* “Çin Halkına”, *Berdim Cavab* “Verdim Cevap”, *Eyibim Sadir Emes* “Ayıbım Yok”, *İli Vadisi* “İli Vadisi”, *Çoñ Yürüşke Tentene* “Büyük Yürüyüşe Tantana”, *Tumar Qildim* “Cevşen Yaptım”, *Tañ Atti* “Tan Attı”, *Deñiz Boyida Bir Kéçe* “Deniz Kenarında Bir Gece”, *Men Aldim Ülge* “Ben Örnek Aldım”, *Kelgende Yaz* “Yaz Geldiğinde”, *Yetmidi Sözüüm* “Yetmedi Sözüüm”, *Guñçendañğa* “Komünist Partisine”, *Héçbir Yoruq Yoq* “Hiçbir Işık Yok”, *Dostumğa Xet* “Dostuma Mektup”, *Dostum Mutellip* “Dostum Mutellip”, *Yézamğa Xet* “Köyüme Mektup”, *Aydiñ Kéçide* “Mehtaplı Gecede”, *Lutpulla Mutellipni Esleş* “Lutpulla Mutellip’i Anma”, *Parçe* “Parça”, *Vede* “Vaad”, *Ceñçiğe* “Askere”, *Qiziniñ Xéti* “Kızının Mektubu” (Emet 1998: 57-58; Komisyon 2006a: 488-489; Baran 2007: 202; İsmayil, İslam 1993: 108-114; Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 137; Zaman 1995: 383-389)... Bu şiirlerinin bir kısmını *Ümid Dolqunliri* “Ümit Dalgaları” (1951), *Küreş Dolqunliri* “Mücadele Dalgaları” (1980) ve *Yeñiş Dolqunliri* “Zafer Dalgaları” (1986) gibi şiir kitaplarında toplamış; ayrıca şiirlerinin yanında *Saadetxan* “Saadethan”, *Alvasti* “Albastı” gibi lirik destanlarını ve *Cenub Xatiriliri* “Güney Hatıraları” adlı hatıra yazısını kaleme almıştır (Komisyon 2006a: 489; Zaman 1995: 377). 1958 yılında *Küreş Dolqunliri* kitabının Çince tercümesi neşredilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 108).

Bazı şiirleri ve destanları *Yaşısun Çoñ Sekrep İlğirileş* “Yaşasın Büyük Sıçrayıp İlerleme Devri” (1960), *Şanlıq Yillar* “Şanlı Yıllar” (1965), *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Gezel ve Muxemmesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Toy Çaçqusi* “Düğün Şekeri” (1985), *Muhebbet Lirikiliri* “Sevgi Lirikleri” (1991), *Muqapatlangan Şeirlerdin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı şiir antolojileri ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı destan antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-26).

1981 yılında *Tañ Atqanda* şiiri Azınlık Milletler Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülüne; *Berdim Cavab* şiiri Azınlık Halklar Yazarlarının Eserlerini Değerlendirme etkinliğinde Münevver Eser Ödülü’ne layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 111).

Tan Atqanda, *Mavcuşi Dése* ve *Tañ* gibi şiirleri 1950’li yıllarda bestelenip, radyo ve sahnelerde söylenmiştir (Zaman 1995: 394).

3.79. Emet Ömer (1916-1987)

Emet Ömer, 1916 yılında Kaşgar’ın Nezerbağ Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. 1939 yılında Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirmiş ve Hoten’de çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 408-409).

Hoten’de Sanayi-i Nefisenin kurulmasına katkıda bulunan Emet Ömer, kendi yazdığı eserlerin sahnelerdeki gösterimi için yönetmen olarak görev almıştır. 1941 yılında Guma kasabasında İşçiler Derneği başkanlığını yapmış ve burada

Sanayi-i Nefise kurmuştur. Hoten ve Guma'daki çeşitli sanat kurumlarında yöneticilik yaptıktan sonra 1946 yılında Kaşgar'a giderek Uygur Derneğinde sanat işleri ile meşgul olmuştur. 1951 yılında Çin Halk Özgürlük Ordusu'na katılmış, 5. bölük 13. tümen sanat ekibinin sorumlusu olmuştur. 1953 yılından vefatına kadar Sanat Ekibi ve Şarkı-Dans Ekibi gibi gruplarda yönetmenlik yapmış ve oyuncu olarak çalışmıştır (Komisyon 2006a: 409).

Edebî hayatı boyunca birçok sahne eseri yazıp bunları sahneleyen Emet Ömer'in *Parixor Hakim* "Rüşvetçi Hakim", *Savatsızlıqniñ Ziyini* "Cahilliğin Zararı", *Maxusen* "Ma Hosan", *Tañdin Kéyin* "Sabahtan Sonra", *Qanlıq Tilxet* "Kanlı Senet" adlı dramaları; *Perhad-Şerin* "Ferhat ve Şirin" adlı operası ve *Taşvay* "Taşvay" adlı denemesi vardır (Komisyon 2006a: 409).

Şincan Halk Neşriyatı 1985 yılında onun eserlerini ve nüktelerini derleyerek *Emet Ömer Eserleri* "Emet Ömer Eserleri" adıyla neşretmiştir (Komisyon 2006a: 409).

3.80. Enver Abdurehim (1943-)

Enver Abdurehim, 1943 yılında Bortala'da dünyaya gelmiştir. Madencilik Yüksek Okulunda eğitim gören yazar, uzun süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1983 yılında *Tarim* dergisinin Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006c: 925).

Enver Abdurehim'in edebî tenkit alanındaki çalışmaları 1970'li yılların sonlarında başlamış, *Edebiy İcadıyettiki Milliy Alahidilik Heqqide* "Edebiyattaki Millî Özellikler Hakkında", *İnsan Xarakteri Qelipqa Çüşemdu?* "İnsan Karakteri Bir Kalıba Sığar mı?", *Hevzixan Xarekteri-Heqiqiy Realizmlıq Rohniñ Mehsuli* "Hevzihan Karakteri Gerçek Realizm Ruhunun Mahsulü", *Tema Tallaş Toğrisida Mulahize* "Tema Seçme Hakkında Mulahaza", *Yeñi Devr Uyğur Edebiyatiniñ Tereqqiyat Musapisi* "Çağdaş Uygur Edebiyatı'nın Gelişim Mesafesi" gibi çok sayıda makale yazmıştır (Komisyon 2006c: 925).

1993 yılında *Teñritağ* dergisi tarafından "Kütüphaneleri Seven Tenkitçi" seçilen Enver Abdurehim'in *İcadıyet ve İcadıyetçi* "Edebiyat ve Edebiyatçı" (1987), *Edip, Eser ve Baha* "Yazar, Eser ve Değerlendirme" (1993), *Tarim ve Ben* "Tarım ve Ben", *Yazğuçılar Bilen Söhbət* "Yazarlar ile Sohbet" kitapları ve *Güzilim, Közüñni Yaşlıma* "Güzelim, Akıtma Gözyaşlarını", *Vapadarim Meni Keçürgin* "Vefalım Beni Bağışla" (1999) ve *Muhebbet Qérimaydu* "Sevgi Yaşlanmıyor" (2005) adlı mensur şiir kitapları yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 13; Komisyon 2006c: 925-926; Abdulvahit Kaşgarlı 2014a: 140).

3.81. Enver Nasiri (1914-1946)

Şair Enver Nasiri (Enver Nasiri Mehpir oğlu), 1914 yılında Almatı'nın Çilek kasabasının Dehan köyünde demirci bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Dehan köyündeki dinî bir mektepte aldıktan sonra Zervat Okulunda eğitim

görmüştür. 1930 yılında ailesi ile birlikte Gulca şehrine yerleşmişlerdir (Zulpikar 2014: 305). On beş yaşında babasının vefatından sonra hayatı zor bir döneme giren Enver Nasiri, lokantalarda ve köylerde çalışarak geçimini sağlamak zorunda kalmış, bu sebeple okuluna devam edememiştir (Ehmedi 1996: 381).

1934 yılında Yeni Uygur Türkçesiyle ve Çince yayımlanan *İli Şincan Géziti*'nde işçi olarak çalışmaya başlamış, iki sene sonra dizgici ve redaktör olarak gazetede işine devam etmiş, ardından bu gazetede editörlüğe yükselmiştir (Tanrıdağlı 1996: 31). Bu zamanlar İli'de çeşitli kültür derneklerinin kurulmaya başladığı bir dönemdir. Enver Nasiri de Uygur Derneğine katılıp burada birçok faaliyette aktif bir şekilde yer almıştır. Aynı zamanda derneğin idaresindeki Sanayi-i Nefise Grubunun başkan yardımcısı olarak çalışmıştır. Bu grup bünyesinde halkın okuma yazma öğrenmesi için akşam kursları açma gibi etkinlikler gerçekleştirmiş, eğitim-kültür alanında pek çok çalışma yapmıştır (Zaman 1995: 354).

Enver Nasiri genç sanatçılar, yazarlar ve şairlerin yetişmesine çok önem vermiş ve bu hususta çalışmalar yapmıştır (Zaman 1995: 355). 1936-1937 yıllarında *İli Şincan Géziti*'ndeki görevinin yanında *Balılar ve Yaş Ösmürler Üçün Jurnal* adlı dergiyi neşretmeye başlamıştır. Özellikle genç şair Lutpulla Mutellip'in edebî yeteneğinden çok etkilenmiş ve şiirlerinin neşre hazırlanmasında ona destek olmuştur. Bu hususta Lutpulla Mutellip şöyle demiştir: “Benim ilk hocam Enver Nasiri'dir. O, beni hakikaten bir yazar olarak yetiştirdi.” (Zulpikar 2014: 306)

1937 yılında Gulca'daki Yardım Okulunda öğretmenlik yapmaya başlayan yazar, aynı yıl Gulca'da kurulan Milletler Kulübü'nün çalışmalarına aktif olarak katılmış ve onun sorumlularından biri olmuş, çok sayıda sanatçının yetişmesine vesile olmuştur (Komisyon 2006a: 404). Şair Kasimcan Kamberi, sanat işlerine yardım etmesi için davet ettiği kişiler arasındadır (Zaman 1995: 355).

Enver Nasiri 1938 yılında akciğer hastalığına yakalanmıştır. Yaşadığı maddi zorluklar hastalığının gittikçe ilerlemesine sebep olsa da onun Üç Vilayet İnkılabı'na katılmasına engel olamamış, şair büyük bir coşku ile inkılaba iştirak etmiş ve bu dönemde yazdığı eserlerde Milliyetçi Çin yönetiminin yaptığı zulümleri, haksızlıkları ortaya koyarak halkı bu adaletsiz yönetime karşı kesin bir şekilde mücadele vermeye teşvik etmiştir (Zaman 1995: 356-357). İnkılap başarıya ulaştıktan sonra 1945-1946 yıllarında yeni kurulan hükümetin Karakol İdaresinde kâtip olarak çalışmıştır. Fakat hastalığının daha da ilerlemesi sebebiyle işine devam edememiş ve 1946 yılının Kasım ayında 33 yaşında vefat etmiştir (Ehmedi 1996: 383).

Enver Nasiri'nin edebî faaliyetleri 1935 yılında başlamış, *İli Şincan Géziti*'nde çalıştığı sırada, bir taraftan Uygur Derneğinin çalışmalarına katılmış bir taraftan

da edebî faaliyetlerle meşgul olmuştur (Komisyon 2006a: 404). 1938 yılında yazdığı *Kün Çiqiş Şamili* “Doğu Rüzgârı” ve *Qışqa Beğişlap* “Kışa İthafen” şiirleri ona ün kazandırmıştır (Ehmedi 1996: 382).

Enver Nasiri'nin hikâyeleri ve uzun hikâyelerinden bir kısmı şöyledir: *Xudaniñ Ğezipini Untuş* “Allah'ın Gazabını Unutuş” (1987), *Eh Yeñi Küy* “Ah Yeni Melodi” (1990), *Teñrige Yezilğan Xet* “Tanrı'ya Yazılan Mektup” (1990), *Teverruk Saz* “Kutsal Saz” (1991), *Sunğan Qanat* “Kırılmış Kanat” (1991), *Baliliq Dunya* “Çocuklu Dünya” (1993), *Hékayiler* “Hikâyeler” (1995), *Xeyr-Xoş Tağlar* “Hoşça Kalın Dağlar” (1997), *Qoyun İçidiki Dunya* “Kucak İçindeki Dünya” (1991), *Şeherdin Yıraq Cayda* “Şehirden Uzak Yerde” (1997), *Quşqaçlar Uçup Ketti* “Serçeler Uçtu Gitti” (1999), *Çim Öy* “Çim Ev” (1999), *Ensiz Adem* “Tedirgin Adam” (2000), *Böşüktiki Bovay* “Beşikteki Dede” (2002), *Xilvettiki Mehelle* “İssız Yerdeki Mahalle” (2004) (Sartekin 2006b: 145-154)... Bu hikâyelerinin bir kısmı *Ensiz Adem* “Tedirgin Adam” (2004) kitabında toplanarak yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 12). Bazı şiirleri *Güdük* “Düdük” (1982) ve *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 15-19).

3.82. Erşidin Tatlik (1927-1999)

Erşidin Tatlik, 1927 yılında Aksu ili Konaşcher ilçesine bağlı Mollalar köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, şehir pazarında kumaş satarak geçimini sağlayan Tatlik Ahun'dur. Erşidin Tatlik altı yaşına kadar nüktedan, dansçı ve iyi dutar çalması ile tanınan dedesi Molla Musa Ahun'un evinde yaşamıştır. Yedi yaşına girdiğinde Rozahun Helpitim adında bir hocanın dinî okuluna başlamış ve iki yıl boyunca eğitim almıştır. Dokuz yaşında pozitif bilimlerin okutulduğu ilkokula geçmiş, burada üçüncü sınıfa kadar okumuştur. Bu okulda üçüncü sınıftan sonraki sınıfların olmaması, annesinin vefat etmesi ve güney bölgelerde başlayan halk ayaklanmaları gibi sebeplerle eğitimine devam edememiş, bir süre köy ve dağlık bölgelerdeki akrabalarının yanında kaldıktan sonra şehre dönüp ufak tefek eşyalar satarak geçimini sağlamaya çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 197). Dayısı Memetnur Ahun'dan temin ettiği *Qehrimani Qatil*, *Cami'ul Hikâyet*, *Delle* ve *Muhter* gibi Çağatayca eserler üzerine yoğunlaşarak okumayı öğrenmiştir. Çağatay yazısını öğrendikten sonra *Binbir Gece*, *Şahname*, *Ebumuslim*, *Kıyasü'l Enbiya*, *Zemçiname* gibi kitapları okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 198).

Ağır vergiler, piyasanın durgunluğu ve sanayi mallarının pahalılığı gibi sebeplerle dükkânını kapatmak zorunda kalan yazar, bir süre Aksu Konaşcher Uygur Derneğinde ve Aksu Uygur Derneğinde çalışmış, ardından köylerde ilkokullarda öğretmenlik yapmıştır. 1945 yılında Üç Vilayet İnkılabı Ordusu Aksu'ya girdikten sonra Millî Ordu'ya katılmış; önce yerli halktan müteşekkil Fedailer Cemiyetinin kâtibi, daha sonra Birlik Komutanı olmuştur. Millî Ordu,

İli'ye girdikten sonra ilk olarak baş karargâhta, daha sonra Gulca Askerî Komutanlığında kâtiplik, ardından ekonomi bölüm başkanlığı, siyasi danışmanlık gibi görevlerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 198).

1950 yılında Aksu'da Vilayet İttifakı'nın başkanlık görevini yürüten yazar, 1951-1952 yıllarında yeni kurulmuş yerli yönetimin desteği ve yönlendirmesiyle Teyipcan Eliyev, Elkem Ehtem, Davut Turahmetov gibi bilim adamları ve sanatçılarla birlikte güney bölgelerdeki Uygur yerleşim birimlerinde geniş çaplı sosyolojik araştırmalar yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 199). Bu araştırmalar sayesinde destanlar dâhil olmak üzere çok sayıda folklor malzemesi derlenmiştir. Söz konusu ürünler araştırmaya katılan bilim adamları ve şairlerin düzenlemelerinden sonra 1950 ve 1960'lı yıllarda Ürümçi'deki gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Mehmet 2009: 1542).

1953 yılında Şincan Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinde, şimdiki adı *Tarim* olan *Şincan Edebiyatı ve Sanatı* dergisinde editör olarak çalışmıştır. 1983 yılında ise Uygur Özerk Bölgesi Halk Edebiyatı ve Sanatı Araştırma Cemiyetinde *Miras* dergisinin editörü olarak çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006c: 529). Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesi, Çin Halk Folklor Araştırmacıları Cemiyeti ve onun şubesinin üyeliklerinde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 205).

Yazar Erşidin Tatlik, 1999 yılında Ürümçi'de hastalık sebebiyle vefat etmiştir (Komisyon 2006c: 529).

Erşidin Tatlik, edebî çalışmalarına Üç Vilayet İnkılabı'nın matbaalarında yayımlanan *Veten Balisiğa* "Vatan Çocuğuna" adlı şiiri ile başlamıştır (Komisyon 2006c: 529-530). Onun edebiyat sahasına girmesinde Abdullah Tukay'ın şiirlerinin önemli etkisi olmuştur. *Şarqiratma* "Şelale", *Qariğay* "Çam" gibi birçok şiiri kaleme almış, bu şiirlerinin bir kısmını *Aqsu Deryasi* "Aksu Nehri" (1957) *Qelb Küni* "Kalp Günü" (1981) ve *Bahar Çeçekliri* "Bahar Çiçekleri" (1981) adlı kitaplarında yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 15; İsmayil, İslam 1993: 199-201; Komisyon 2006c: 530).

Erşidin Tatlik'in hikâye yazarlığı 1955 yılında başlamıştır. *Sinaq* "Sınav"(1957), *Sadiq Bapkar* "Sadık Bezci", *Puşayman* "Pişman" (1955), *Xalta Koçidin Yanğanda* "Çıkmaz Sokaktan Dönerken" (1961), *Tañ Aldidiki Yultuzlar* "Güneş Doğmadan Önceki Yıldızlar", *Haraq İçse İlham Kélemdü?* "Rakı İçse İlham Gelir mi?" *Toğra Yol* "Doğru Yol" (1955), *Tunci Poyiz Şopuri* "İlk Tren Makinisti", *Buniñ Bexti Bar* "Bunun Şansı Var" (1981) ve *Naborçikke* "Dizgiciye" (1981), *Orunlanğan Tapşuruq* "Tamamlanan Ödev" (1960), *Tunci Silo* "İlk Silo" (1960), *Yolda* "Yolda" (1963) gibi hikâyeleri ve uzun hikâyeleri yazmıştır (Sartekin 2006a: 11; İsmayil, İslam 1993: 203; Sartekin 2006b: 146; Komisyon 2006c: 530). Bu hikâyelerin bir kısmını *Xalta Koçidin Yanğanda*

“Çıkmaz Sokaktan Dönerken” (1989) kitabında yayımlamıştır. Ayrıca *Hékayiler* (1980) antolojisinde bazı eserleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 7-12).

1961 yılında yazılmış olan *Xalta Koçidin Yanğanda* adlı eseri, çağdaş Uygur edebiyatının ilk uzun hikâyesi sayılmaktadır (İnayet, Bilir 2014: 40). Bunun dışında *Veten Qurbanliri* “Vatan Kurbanları” ve *Del Toy Küni* “Tam Dügün Günü” adlı komedileri vardır (İsmayil, İslam 1993: 199).

Erşidin Tatlik’in Uygur edebiyatının ünlü simalarından biri olan Nimşehit’in eserlerinin toplanıp düzenlenmesi ve neşre hazırlanması yolunda önemli çalışmaları bulunmaktadır. 1980 yılında Nimşehit’in *Yürek Sözi* “Yürek Sözü” şiir kitabı ve 1998 yılında Nimşehit’in günümüze ulaşan bütün eserlerinin yer aldığı *Nimşehit Eserliri* “Nimşehit Eserleri” kitabını neşre hazırlayıp yayımlamıştır. Aynı şekilde Doğu edebiyatının önemli eserlerinden *Binbir Gece Masalları*’nı da neşre hazırlayarak bu eserin Uygurlara tanıtılmasında önemli hizmetleri bulunmuştur (Komisyon 2006c: 536-537). Lutpulla Mutellip’in *Tahir Zöhre* “Tahir ile Zühre” ve *Gerib Senem* “Garip ile Senem” adlı operalarını kâğıda aktarıp düzeltmelerini yapmış ve yayımlanması için Şincan Yaş Ösmürler Neşriyatına göndermiştir. Ancak eser basılamamış ve 13 Mart 2000 tarihinde oğlu Erkin Erşidin’e iade edilmiştir (Baran 2008: 191).

3.83. Eset Abdureşit (1967-)

Eset Abdureşit, 22 Kasım 1967 tarihinde Tokkuztara kasabasında eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. 1988 yılında Şincan Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra *İli Keçlik Geziti*’nde muhabir ve editör olarak çalışmıştır. 1996 yılında İli Deryasi Uygur Editörlük Bölümünde baş editör yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır. Hâlen bu görevini sürdürmektedir (Abdureşit 2016: 1).

Eset Abdureşit’in edebî hayatı 1990’lı yıllarda başlamıştır. *Erkekler* “Erkekler”(1995), *Adinoşka* “Adinoşka” (2000), *İnsap* “İnsaf” (1991), *Azabliq Külke* “Azaplı Gülüş” (1991), *Teqdirniñ Rezilliki* “Kaderin Rezilliği” (1993), *Eytilmiğan Hékaye* “Anlatılmayan Hikâye” (1993), *Bizniñ Mehelle* “Bizim Mahalle” (1994), *İkki Bağlam Paxal* “İki Deste Saman” (1996), *Meniñ Dadam* “Benim Babam”(1997), *Nur İzdeş* “Nur Arayış” (2000), *Böre İt* “Kurt İt” (2000), *Bu Degen Turmuş* “İşte Hayat” (2002), *Keçidiki Aşiq* “Gecedeki Âşık” (2003) gibi hikâyeleri ve *Qoşmaq Qebre* “İkiz Kabır”, *Aydiki Dağ* “Aydaki Leke” (1998), *Aq Romal* “Beyaz Başörtü” ve *İli Yoli Egri-Toqay* “İli Yolu Engebeli” gibi eserleri kaleme almıştır (Abdureşit 2016: 1; Sartekin 2006b: 149-154).

Hikâyelerinin bir kısmı *Aydiki Dağ* “Aydaki Leke” (2001), *Yekpay Ayağ* “Tek Ayakkabı” ve *İli Yoli Egri-Toqay* “İli Yolu Engebeli” kitaplarında toplanarak neşredilmiştir (Abdureşit 2016: 2).

Erkekler adlı hikâyesi yedincisi düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü'ne, *Adinoşka* hikâyesi üçüncüsü düzenlenen İli Nehri Edebiyat Ödülü'ne, *Aq Romal* adlı uzun hikâyesi üçüncüsü düzenlenen Tanrı Dağı Edebiyat-Sanat Ödülü'ne layık görülmüştür. *Aq Romal* aynı zamanda Çinceye tercüme edilmiş ve *Milletler Edebiyatı* dergisi tarafından 2011 yılında verilen Münevver Eser Ödülü'nü almıştır. *Şeherniñ Hékayisi* "Şehrin Hikâyesi" adlı eseri lise dil ve edebiyat ders kitabında yer almıştır. Bunun dışında bazı eserleri Çinceye ve Kazak Türkçesine çevrilmiş ve antoloji kitaplarında yer almıştır (Abdureşit 2016: 2).

Yazar Çin Azınlık Milletler Yazarları İlmî Cemiyetinin üyesi, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesi ve yazarı, İli Yazarlar Cemiyetinin başkâtibidir (Abdureşit 2016: 2).

3.84. Ezimcan Nizamiy (1936-)

Ezimcan Nizamidin Töreoğlu, 2 Mayıs 1936 yılında Ürümqi'de dünyaya gelmiştir. 1946 yılından 1951 yılına kadar Kargalık'taki ve Kaşgar'daki dinî okullarda okumuş, 1953 yılında Ürümqi'deki Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirip 1953 yılından 1960 yılına kadar Şincan Şinhua Matbaası Yeni Uygur Türkçesi Bölümünde redaktör olarak çalışmıştır. 1960 yılında Kırgızistan'ın Bişkek şehrine göç etmiştir. 1966 yılında Rusya'nın Voronej şehrinde eğitim alıp demir lehimleme mesleğini öğrenmiştir (Baudunov 2001: 291).

Edebiyata ve sanata olan ilgisi gençlik yıllarında ortaya çıkmaya başlayan Ezimcan Nizamiy, 1957 yılından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. 1968 yılından beri yazdığı şiirler *Kommunizm Tuğı* ve *Yéni Hayat* gazetelerinde basılmıştır (Baudunov 2001: 291).

3.85. Eziz Savut (1943-)

Gazeteci ve yazar Eziz Savut Aksu şehrinde dünyaya gelmiştir. Önce dinî okulda eğitime başlamış, daha sonra yeni usul okulda devam etmiştir. 1959 yılında Kaşgar Tarım Meslek Yüksek Okulundan mezun olunca memleketi Aksu şehrinde tarım teknik öğretmeni olarak çalışmıştır. 1980 yılında *Aqsu Géziti*'nde çalışmaya başlamıştır. Gazetede editörlük, baş editörlük, editörler odası başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 570).

Yazarın edebî hayatı yüksekokuldayken başlamıştır. *Yardem* "Yardım" adlı ilk hikâyesi Ekim 1958'de *Qeşqer Géziti*'nde basılmıştır. *Tarım* dergisinin 1964 yılı onuncu sayısında yayımlanan *Kakkuk Gülini İzdep* "Guguk Gülünü Arayıp" adlı hikâyesine kadarki eserleri dikkat çekmemiştir. Bu hikâye sosyalist realizm tarzının örnek eserlerinden olduğu için yazarın tanınmasını sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 571). Kültür Devrimi sırasında diğer yazarlar gibi yazma imkânı bulamamış, Kültür Devrimi sona erince tekrar yazmaya başlamıştır. 1977 yılında devir özelliği belirgin olan *Oğut Teqsim Qilidiğan Cayda* "Gübre

Dağıtılacak Yerde” adlı hikâyesi yayımlanmıştır. Bu hikâyesini *Muhebbet Naxşisi* “Sevgi Şarkısı”, *Qoşnilar* “Komşular”, *Ata-anılar* “Anne Babalar” gibi hikâyeleri takip etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 572).

Eziz Savut içinde bulunduğu dönemin isteklerini yerine getirmenin yanı sıra millî duyguları kabartan ve millî benliği hatırlatan eserler de kaleme almıştır. Onun *Qérindaşlar* “Kardeşler”, *Güzellik Yultuzi* “Güzellik Yıldızı”, *Möyduñ Tuancañ* “Möyduñ Komutan” gibi eserleri Üç Vilayet İnkılabı ve bu inkılabın etkisiyle güneydeki Uygur yerleşim bölgelerinde ortaya çıkan ayaklanmaları dile getirmiştir. *Xanteñri Qizi* “Hantanrı Kızı” onun bu konudaki örnek uzun hikâyelerinden biridir (İsmayil, İslam 1993: 573).

Yazarın hazırladığı Doğu edebiyatına ait *Şahname*, *Temurname*, *Berzuname* gibi eserlerden örnekler *Bulaq*, *Aqsu Edebiyatı* gibi dergilerde yayımlanmıştır. *Muhammet Binni Abdulla Xarabatı ve Uniñ Mesneviy Xarabatı Namliq Didaktik Esiri Toğrisida* “Muhammet Binni Abdulla Harabatı ve Onun Mesnevi Harabatı Adlı Eseri Hakkında” adlı yazısı yazarın ilmî araştırmalarının ürünüdür. Bu araştırma temelinde hazırladığı *Mesneviy Xarabatı* “Mesnevi Harabatı” adlı eseri ise 1987 yılında Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Hikâye kitapları 1984 yılından sonra yayımlanmıştır. Yazarın Memtimin Hoşur ile beraber hazırladığı *Muhebbet Naxşisi* “Sevgi Şarkısı”, *Kona-Yéñi İşlar* “Eski ve Güncel Olaylar” adlı kitapları yayımlanmıştır. Bazı hikâyeleri *Töhpe* “Tuhfe”, *Sama* “Gök”, *Hayat Beygisi* “Yaşam Yarışı”, *Yeşil Vada* “Yeşil Vadi”, *Sovğat* “Hediye”, *Séğiniş* “Özlem” gibi hikâye kitaplarında yer almıştır. *Nurğa Medhiye* “İşığa Methiye”, *Muhebbet Naxşisi* “Sevgi Şarkısı”, *Hesel Sétivéliş* “Bal Satın Alma”, *Tunci Seper* “İlk Yolculuk” gibi hikâyeleri Çinceye çevrilerek yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 570).

Yazarın *Kakkuk Gülini İzdep* “Guguk Gülünü Arayıp” adlı hikâyesi 1981 yılında Özerk Bölge genelinde son otuz yılın edebî eserlerine yönelik yapılan değerlendirmede üçüncülüğe layık görülmüştür. *Qoşnilar* “Komşular” adlı hikâyesi ise 1984 yılında *Şincañ Géziti* idaresi tarafından düzenlenen Köy Üretimi Konulu Eserlerin Değerlendirilmesi Toplantısı’nda ikinciliğe layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 571). *Aqsu Edebiyatı* dergisinin devlet kurumlarındaki muhatapları arasında dağıtılan ve diğer vatandaşlara kapalı bir dergiyken 1983 yılından itibaren ülke çapında dağıtıma açılması, Eziz Savut’un başarılı ve titiz çalışmalarından ayrı düşünülemez (İsmayil, İslam 1993: 575).

Eziz Savut Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesi, Çin Halk Edebiyatçıları ve Sanatçıları Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesi, Aksu Vilayeti Edebiyatçıları Cemiyetinin başkan yardımcısıdır (İsmayil, İslam 1993: 575).

3.86. Ezizi (1962-)

Ezizi 1962 yılının Eylül ayında Hoten Çıra kasabasının Mazarkul köyünde dünyaya gelmiştir. 1980 yılında Çıra Bir Numaralı Ortaokulu bitirdikten sonra Şincan Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesine kabul edilmiştir (Ezizi 2012: 1).

1985 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra Şincan Halk Radyosunda 1988 yılına kadar spiker olarak çalışmıştır. 1988 yılında *Şincañ Yaşliri* dergisinin Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır ve bu birimde müdürlük, baş editör yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur (Ezizi 2012: 1).

Ezizi ortaokulda okuduğu sıralarda edebiyatla, özellikle şiirle ilgilenmeye başlamış, 1982 yılında üniversitede okurken ilk şiiri yayımlanmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli matbaalarda şiir, mensur şiir, hikâye, makale ve edebî, ilmî tercüme eserleri yayımlanmıştır. Şimdiye kadar çeşitli yayınlarda *Aşiq Rivayiti* “Âşık Rivayeti” (2006), *Çüşümdiki Qiz* “Düşümdeki Kız” (2012) adlı şiir kitapları; *Hidayet Nuri* “Hidayet Nuru”, *Periduddin Ettar* “Feridüddin Attar” gibi ilmî eserleri; *Roh Pakliqi-Dil Cilvisi* “Ruh Temizliği, Gönül Pırlıtsı”, *Ayallarniñ Bexit Quyışı* “Kadınların Baht Güneşi”, *Edep Exlaq Mizanliri* “Edep Ahlak Mizanları” gibi tercüme eserleri; *Ehmed Yesseviy* “Ahmet Yesevi”, *Semerqent* “Semerkant”, *Sirname* “Sırname” gibi aktarma romanları yayımlanmıştır. Şiirlerinin bir kısmı *Oyğaq Evlat* “Uyanık Evlat”, *Otluq Tilekler* “Ateşli Dilekler” (1993) gibi antolojilerde yer almıştır (Ezizi 2012: 1).

Aşiq Rivayiti şiir kitabı ve *Periduddin Ettar* ilmî eseri Özbek Türkçesine aktarılarak Özbekistan’da neşredilmiştir. 2011 yılında Özbekistan’da yayımlanan *20. Esir Cahan Şéiriyiti* “20. Yüzyıl Dünya Şiiri” adlı antolojide Uygur edebiyatını temsilen Ezizi’nin on beş şiiri yer almıştır. Bazı şiirleri Çinceye çevrilmiş, bazı şiirleri ise edebiyat ders kitaplarında yer almıştır. Eserleri çeşitli derecelerde ödüllere layık görülmüştür (Ezizi 2012: 1).

3.87. Geyret Abdulla (1952-2016)

Yazar Geyret Abdulla, 1 Mart 1952 günü Aksu’da aydın bir ailede dünyaya gelmiştir. 1970 yılına kadar Aksu Bir Numaralı İlkokulda ve Aksu Bir Numaralı Ortaokulda okumuştur. 1970-1972 yıllarında Aksu’nun Egerçi köyünde zorunlu çalışmaya gönderilmiştir. 1972-1976 yıllarında Şincan Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Bölümünde okuyup eğitimini tamamladıktan sonra *Şincañ Géziti* idaresinde muhabir ve editör olarak çalışmaya başlamıştır. 1982-1983 yıllarında Çin Sosyal Bilimler Akademisi Haber Araştırmaları Biriminde, 1985-1987 yıllarında Merkezî Parti Okulunda eğitim almıştır (Geyret 2015: 1).

Geyret Abdulla, Çin Uygur Medeniyeti ve Tarih Araştırmaları İlmî Cemiyetinin, Çin Uygur Klasik Edebiyatı ve “On İki Makam” Araştırmaları İlmî Cemiyetinin yönetim kurulu üyeliği, Çin Yazarlar Cemiyetinin ve Çin

Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin üyeliğinde bulunmuştur (Geyret 2015: 4).

Yazar Gayret Abdulla, 40 yıla yakın habercilik hayatında gazeteciliğin hemen hemen her aşamasında çalışmış, haber muhabiri sıfatıyla her türde haber ve makale yayımlamıştır. Yazdığı haber metinleri ve haberciliğe dair ilmî makalelerinin bir kısmı çeşitli derecelerde ödüllere layık görülmüştür. 1996 yılında uzman muhabir unvanına sahip olmuştur. Aynı zamanda “on münevver haberci” listesine girmiş ve Çin habercilerinin önemli bir ödülü olan Fen Çancyan Haber Ödülü’ne layık görülmüştür (Geyret 2015: 2).

Geyret Abdulla Şincan Üniversitesinde okuduğu sıralarda *Tarim* dergisinde yayımlanan *Quyaşniñ Eksini Kördüm Tamçidin* “Güneşin Yansımasını Gördüm Damladan” adlı şiiri ile edebî çalışmalarına başlamıştır. Ardından çok sayıdaki şiirleri çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır (Geyret 2015: 2).

Geyret Abdulla’nın bazı eserleri şöyledir: *April Estilıkliri* “Nisan Hatıraları” (1981), *Pegahtin Törge* “Kapının Eşiğinden Baş Köşeye”, *Eqide* “Akide”, *Texminen Mudir* “Tahminen Müdür”, *Şundaqmu Ata Bar* “Böyle Baba da Var”, *Resmiyet* “Resmiyet”, *Taşvay* “Taşvay”, *Berheq Meslihet* “Önemli Maslahat” gibi hikâye, deneme ve hatıraları; *Taş Abide* “Taş Abide” (1985), *Öz Teqdiriniñ Xocayinliri* “Kendi Kaderinin Sahipleri” (1990), *Tevrük* “Miras”, *Abral Guvah* “Abral Şahit” adlı romanları (Geyret 2015: 2-3; Sartekin 2006b: 71)...

Hikâye ve uzun hikâyelerinin bir kısmını daha sonra *Taş Abide* (1985), *Öz Teqdiriniñ Xocayinliri* “Kendi Kaderinin Sahipleri” (1990), *Tiyanşan Boylap* “Tanrı Dağı Eteğinde” (1984) ve *Eqide* “Akide” (2015) adlı kitaplarında; bazı şiirlerini ise *Gül Zémin* “Gül Toprak” adlı kitabında toplayarak yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 5, 20; Geyret 2015: 2).

Bu eserlerinin yanında Çince ve başka dillerden hikâye ve şiirleri Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiş ve bu tercümelerinden *Yañ Keyxuy Naxşisi* “Yan Keyhuy Şarkısı” destanı, *Zeñger Kóz* “Mavi Göz” adlı hikâye kitabı, üç ciltlik *5000 Yilniñ Mabeynide* “5000 Yıldan Bu Yana”, *Nobel Edebiyat Mukapatığa Erişken Yazğuçılarniñ Hékeyilirdin Tallanma* “Nobel Edebiyat Ödülünü Alan Yazarların Hikâyelerinden Seçmeler” ve iki ciltlik *Esselam Şincañ* “Selam Sincan” adlı kitapları da yayımlanmıştır (Geyret 2015: 3).

Tevrük romanı 2011 yılında Halk İşleri Komitesi tarafından tavsiye edilen 100 temel eser arasında yer almıştır (Geyret 2015: 3).

3.88. Geyret Asim (1958-)

1958 yılında dünyaya gelen Geyret Asim, edebî faaliyetlerine 1979 yılında yazmış olduğu *Musacan Bovay* “Musacan Dede” adlı hikâyesi ile başlamıştır.

Eğitimi Çince olarak almıştır. Edebî eserlerini Çince ve Yeni Uygur Türkçesi olmak üzere iki dilde kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 467-468).

Yazarın hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Pul Xuda Emes* “Para Tanrı Değil”, *Oyğanğanlar ve Uxlavatqanlar* “Uyananlar ve Uyuyanlar” (1986), *Quyaş Hemmige Şahit* “Güneş Her Şeye Şahit”, *Peride* “Feride”, *Kona Gilem* “Eski Kilim”, *Yaşısun Turmuş* “Yaşasın Hayat”, *Şenbe* “Cumartesi” (1987), *İşlarniñ Hemmisi Meñgülük Emes* “İşlerin Hepsisi Sonsuz Değildir” (1987) *Appaq Pıkaq* “Ak Araba” (1988), *U Haraq İçmeytti* “O Rakı İçmezdi” (1989), *Rustem Aka* “Rüstem Ağabey” (1992), *Yaxşimusiz* “İyi misiniz” (1992), *İkki Rubaiy* “İki Rubai” (1993), *Çañ Çañqariniñ Tercimihali* “Çan Çankari’nin Hayat Hikâyesi” (1994), *İsmail Bilen Roşengül* “İsmail ile Ruşengül” (1995), *Qoluñğa Çıqsa Külme, Çiqmisa Yiğlima* “Eline Geçerse Gülme, Geçmezse de Ağlama” (1999), *Su Özi Sözleydu* “Su Kendisi Anlatır” (1999), *Pervanem* “Pervanem” (2001), *Yapsam Pişarmu, Kömseme Pişarmu* “Öyle mi Yapayım, Yoksa Böyle mi Yapayım” (2004) (Sartekin 2006b: 147-154; Komisyon 2006c: 468)... Hikâyelerinin yanında *Yıllar Közini Eçip Kelidu* “Yıllar Gözünü Açarak Gelirler” (1991), *Köz* “Göz” (1993), *Xalide* “Halide” (1998), *Eñ Axirqi Er* “Sonuncu Er” (2000) adlı uzun hikâyeleri ve *Yiğlima İnsan* “Ağlama İnsan” (2000), *Axirqi Aqsöñek* “Son Aristokrat” (2001), *Yat Köleñgiler* “Yabancı Gölgeleler” (2002), *Sersan Hëssiyatlar* “Şaşkın Hissiyatlar” (2002), *Xam Süt Emgen Bendiler* “Çiğ Süt Emmiş Kullar” (2003), *Güllale* “Güllale” (2004) *Muhebbet Özi Sözleydu* “Sevgi Kendisi Anlatır” (2005) romanları vardır (Sartekin 2006b: 3-4; Sartekin 2006b: 145). Yazar, hikâyelerinin bir kısmını *Qizil Asman* “Kızıl Gök” (1999) ve *Peride* “Feride” (1994) kitaplarında neşretmiştir (Sartekin 2006b: 6-10).

3.89. Gocimuhemmet Muhemmet (1971-)

Gocimuhemmet Muhemmet, 27 Eylül 1971 yılında Guma kasabasının Koştağ köyünde dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini tamamladıktan sonra 1990-2002 yıllarında Hoten Pamuk Dokuma Fabrikasında, 2005 yılında ise Hoten Ulaşım Şirketinde çalışmıştır (Şalamu 2016: 181).

Gocimuhemmet Muhemmet’in edebî faaliyetleri 1990 yılında *Yëni Qaşteşi* dergisinde yayımlanan *Meniñ Cennitim* “Benim Cennetim” adlı şiiri ile başlamıştır. Şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Veten* “Vatan” (1999), *Derizem* “Pencerem” (1999), *Kakkuk* “Guguk” (1999), *Sözlişiş* “Söyleşme” (1999), *Parçe Şolilar* “Parça Gölgeleler” (2000), *41. Ayağ* “41. Ayak” (2002), *Sulğun Ay* “Solmuş Ay” (2002), *Barmaqlirim Çaçlarğa Amraq* “Parmaklarım Saçları Seviyor” (2002), *On Üç Yaşliq Qiz* “On Üç Yaşındaki Kız” (2002), *Hoten-Qum Şehir* “Hotan, Kum Şehir” (2002), *Neme Ançe Ğerib Ademmen* “Ne Kadar Kimsesiz Bir Adamım” (2003), *Seğiniş* “Özlem” (2003), *Meni Kütme* “Beni Bekleme” (2003), *Xoten* “Hoten” (2005), *Peqet Sarañ Özige Sözler* “Sedece

Deli Kendi Kendine Konuşur” (2005), *Men Öley* “Ben Öleyim” (2005), *Bu Ğemsiz Şairniñ Naxşisi Emes* “Bu Gamsız Bir Şairin Şarkısı Değil” (2005), *Muhabbet Emesmu Muşu Ezizim* “Aşk Değil mi Bu Azizim” (1994), *Söyümlük Hicran* “Sevimli Hicran” (1994), *Ah Aycamal* “Ah Aycemal” (1994), *Sehradiki Qızlar* “Köydeki Kızlar” (1995), *Sehra Küzliri* “Köy Güzleri” (1995), *Anamni Seğiniş* “Annemi Özleyip” (1995), *Cenub Qızliri* “Güney Kızları” (1997), *Uçrişiş* “Karşılaşma” (1997), *Anamğa Mektup* “Anneme Mektup” (1997), *Ayalni Tonuş* “Kadını Tanımak” (1998), *Oylanğın O Anañ Elliktin Aşqan* “Düşün, O Annen Elliye Geçmiş” (1998), *Ana Qesidisi* “Anne Kasidesi” (1999), *Ayal Heqqide* “Kadın Hakkında” (1999), *Anam Yaqqan Gülhanlar* “Annemin Yaktığı Alev” (1999), *Ayallar Heqqide Naxşa* “Kadımlar Hakkında Şarkı” (1999), *Ana Heqqide Naxşa* “Anne Hakkında Şarkı” (2000), *Mubarek* “Mubarek” (2001), *Ayallar* “Kadımlar” (2001), *Tak, Tak, Tak Men Keldim* “Tak, Tak, Tak Ben Geldim” (2003), *Tova* “Tövbe” (2003), *Bahar Şenbisi* “Baharın Cumartesi” (2004) (Sartekin 2006b: 189-733), *Tasadiپی Asta ve Asta* “Tesadüfen Yavaş ve Yavaş” (1994), *Lekin Esla Bilmeyesen Meni* “Lakin Asla Bilmiyorsun Beni” (1994), *Yigirme Birinçi Esir Aldığa* “Yirmi Birinci Asır Önüne” (1995), *Kentimdiki Kiçik Bir Eriq* “Kentimdeki Küçük Bir Arık” (1995), *Men Körgen Yeza* “Benim Gördüğüm Köy” (1999), *Hékmet Otliri* “Hikmet Ateşleri” (2004), *Zimistan* “Kara Kış” (2004), *Ayal* “Ayal” (2005), *Arman* “Arzu” (2005), *Nevai Bëğida* “Nevai Bahçesinde” (2001), *Dutarniñ Tili* “Dutarın Dili” (2001), *Quy Saqi* “Doldur Saki” (2001), *Piçaq Asqan Er* “Bıçak Asan Erkek” (2001), *Çuvulğan Dil* “Karışan Dil” (2003), *Yazdim Saña Muhabbet Xeti* “Yazdım Sana Aşk Mektubu” (2003), *Ölöp Ketken Qiz* “Ölen Kız” (2003), *Yoçun Şehir* “Yabancı Şehir” (2003), *Güzel Qelb* “Güzel Kalp” (2003), *Munardiki Ay* “Minaredeki Ay” (2003) (Sartekin 2006a: 220-606)... Bunun dışında yazdığı *Quyayş Yalğan Yaki Qar Yalğan* “Güneş Yalan Ya Da Kar Yalan”, *Meşrep Çöli* “Ziyafet Çölü”, *Erniñ İppiti* “Erkeğin İffeti”, *Dutarçi Ayal* “Dutarcı Kadın” gibi birçok şiiri Han Tanrı Edebiyat Ödülü, *Teñritağ* dergisi tarafından tertiplenen Akyol Şiir Ödülü gibi çeşitli ödüllere layık görülmüştür (Şalamu 2016: 181).

Şair, 2004 yılından itibaren Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Şalamu 2016: 181).

3.90. Gülbehrem Hoşayeva (1957-)

Gülbehrem Hoşayeva 13 Şubat 1957 tarihinde Kazakistan’ın Uygur ilçesi, Galcat köyünde dünyaya gelmiştir. 1978 yılında Almatı Yabancı Diller Enstitüsünün İngiliz Dili Fakültesinden mezun olunca 1978-1979 eğitim öğretim yılında Galcat Ortaokulunda İngilizce dersi vermeye başlamıştır (Yüsüpov 2017: 3).

1978'de *Komünizm Tuğı* gazetesinde yayımlanan *Mini Kütüzgen Bala* “Beni Bekleten Çocuk” adlı hikâyesiyle yazarlığa ilk adımı atmıştır (Yüsüpov 2017: 3). 1979 yılında bahsi geçen gazetenin daveti üzerine “Medeniyet”, “Edebiyat ve Sanat” bölümlerinde gazeteciliğe başlamış, bu görevine yirmi yıl boyunca devam etmiştir. 1999 yılında El Farabi Kazak Millî Üniversitesinin İktisat, Kanun, Şark fakültelerinde İngilizce okutmanlığına başlamıştır. İngilizceden Rusçaya ve Kazak Türkçesine çevrilen eserleri orijinali ve çevirisi ile karşılaştırmıştır. 2006 yılında Astana şehrinde bu alanda hazırladığı doktora tezini savunmuştur. 2006-2008 yılları arasında Quddus Hocamirayov adlı devlet Uygur tiyatrosunun başkanı Murat Ehmediyev'in talebi üzerine Uygur tiyatrosuna ait *Sen'et Géziti*'nin baş editörlük görevini üstlenmiştir (Yüsüpov 2017: 3).

Yazar, akademisyen, gazeteci Gülbahrem Hoşayeva okuyucularına birçok hikâye, uzun hikâye ve düz yazısı ile ulaşmıştır. Eserleri Kazakistan'da Kazak Türkçesi veya Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Arucan, Rauan, Jıldız, Aqiqat, Mısl, İrade, İntizar, Exbarat* gibi dergilerde ve *Uygur Avazi, Aziya Bugun, Almatı Aqşamı* gibi gazetelerde basılmıştır. *Çüşümge Bolsimu Kirseñçu Ana* “Seni En Azından Rüyamda Görseydim Anneciğim” adlı hikâyesi Türkiye Türkçesine aktarılarak *Günce Sanat* dergisinin 46. sayısında yayımlanmıştır. Hoşayeva'nın yayımlanmış hikâye kitaplarından bazıları şunlardır: *Derdi Yoq Demsen Méni* “Derdi Yok mu Sanırsın Beni” (2004), *Men Séni Qiyalmaymen* “Ben Sana Kıyamam” (2008), *Köndim-ay Sağan Tağdırım* “Kaderim Sana Boyun Eğdim” (2010), *Cürektin Çıqqan Bir Tamçe Yaş* “Yürekten Kopan Bir Damla Yaş” (2016)... Bunun dışında 2013 yılında akademik bir çalışma olan *İngiliz Tilini Tercime Qiliş Usulliri* “İngilizceyi Tercüme Etme Yöntemleri” adlı kitabı yayımlanmıştır (Yüsüpov 2017: 4).

Günümüzde filoloji alanında El Farabi Kazak Millî Üniversitesinde doçent unvanıyla akademik çalışmalarına devam etmektedir. Yazar Kazakistan Gazeteciler Cemiyetinin, Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Yüsüpov 2017: 4).

3.91. Gülnara Avutova (1964-)

1964 yılında Uygur ilçesinde Dolama köyünde dünyaya gelmiştir. 1987 yılında Kazakistan Abay Pedogoji Enstitüsünün Filoloji Fakültesi Uygur Bölümünü bitirmiştir (Zeynalov 2007: 584).

Pervaz, Arzu, Didar, İntizar dergilerinde sıkça şiirleri yayımlanmıştır. *Anılar Avazi* “Annelerin Sesi” adlı lirik şiirler kitabında birçok şiiri mevcuttur. 90'lı yılların başında *Gülzarim* “Gülzarim” adlı şiir kitabı yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 584).

G. Avutova Kazakistan Penler Akademisinin Şarkşinaslık Enstitüsünün Uygurşinas Okulunda çalışmaktadır. Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 584).

3.92. Habibulla Yunus (1932-1991)

1932 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yıl ailesi ile birlikte Çağıstay'a göç etmiştir. Köyde ilkokulu tamamlayıp İli Bilim Yurdunda eğitim almıştır. Daha sonra Şincan Milletler Enstitüsünde okumuştur. 1956 yılında Orta Asya Üniversitesinde eğitim almıştır (Zeynalov 2007: 302).

Tunci Yamğur "İlk Yağmur", *Sehirlık Ney* "Sihirli Ney", *Rubaiylar* "Rubailer" adlı kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 302).

3.93. Hacı Ehmet Költigin (1942-)

Şair ve dergici Hacı Ehmet, 1942 yılının Eylül ayında Kaşgar'a bağlı Şamalbağ köyünün Kökerik Mahallesi'nde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1949-1955 yılları arasında ilkokul ve ortaokulda, 1956 yılında Milli Mekteplere Öğretmen Yetiştirme kursunda okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 604). Küçük yaşlarında anne ve babasından dinlediği masal, şiir ve koşuklar onun edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır. İlkokul ve ortaokulda edebiyat derslerini büyük bir ilgiyle takip eden şair; Ömer Muhemmedi, Lutpulla Mutellip gibi Uygur edebiyatının önemli yazarlarının eserlerini ve Uygur halk edebiyatı numunelerini okumuştur. Bunun dışında Puşkin, Lermontov, Abdullah Tukay gibi şahısların eserleri ile tanışmış ve bu eserlerden esinlenerek ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 604-605; Komisyon 2006b: 336).

Hacı Ehmet Költigin, 1957-1960 yıllarında Şincan Milletler Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra Aksu'ya gidip Kızıl Ortaokulunda 1961 yılına kadar öğretmen olarak görev yapmıştır. Ancak bazı sosyal meseleler sebebiyle bu görevinden ayrılıp ailesinin yanına dönmüş ve 1964 yılının sonuna kadar çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır. 1965 yılında Kaşgar Öğretmen Okulunun öğretmen yetiştirme kursuna katılmış, aynı yıl bu okulda edebiyat öğretmeni olarak göreve başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 604).

Şair Hacı Ehmet Költigin, 1958 yılında başlatılan "Sağcılığa Karşı Mücade" politikası sebebiyle çok zor yıllar geçirmiştir. Uzun süredir topladığı el yazma kitaplarına bu dönemde el konmuş fakat o yine de şiir yazmaya devam etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 605). 1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi'nde bir süre hapis yatmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2012: 348).

1980 yılında *Qeşqer Edebiyatı* dergisinde editör olarak çalışmaya başlamış, 1994 yılında emekli oluncaya kadar dergideki görevine devam etmiştir (Komisyon 2006b: 336; İsmayil, İslam 1993: 604).

Hacı Ehmet, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin, Çin Azınlık Milletler Yazarları İlmî Cemiyetinin, Çin Halk Edebiyatçıları ve Sanatçıları Cemiyetinin ve Çağdaş Çin Edebiyatı Araştırmaları Cemiyetinin üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 612).

Hacı Ehmet Költigin, 1958 yılında *Şincañ Géziti*'nde yayımlanan *Nurluq Çırağlar* "Aydınlık Lambalar" şiiri ile edebî çalışmalarına başlamış ve bu tarihten sonra çeşitli gazete ve dergilerde ardı ardına şiirleri yayımlanmıştır. Bu şiirlerinden bazıları şöyledir: *Bahar Tuyğusi* "Bahar Duygusu", *Ney* "Ney", *Bulaq* "Pınar", *Hayat İşqi* "Hayat Sevgisi", *Gülcahan* "Gülcahan", *Mehbus Tilekliri* "Mahpus Dilekleri", *Hayatqa Muhebbet* "Hayata Sevgi", *Visal Arzusi* "Kavuşma Arzusu", *Qelb Sadasi* "Kalp Sedası", *Hicran Qoşaqliri* "Hicran Koşukları", *Öçmes Yultuzlar* "Sönmez Yıldızlar", *Kitap Heqqide Ballada* "Kitap Hakkında Ballada", *Dolan Naxşiliri* "Dolan Şarkıları", *Nuzugum, Bürküt Naxşisi* "Kartal Şarkısı", *Tebiettur Meniñ Davamim* "Tabiattır Benim Devamım", *Hava* "Hava", *Susiz Eqin* "Susuz Ekin", *Çüş* "Düş", *Qebriname* "Kabirname", *Özümgə Soal* "Kendime Soru", *Pinhan Tuyğular* "Pinhan Duygular", *Şeir ve Şair* "Şiir ve Şair", *Çüşlirimni Ovlaydu Şeir* "Düşlerimi Avlıyor Şiir", *Uluğlayli İnsanni* "Yüceltelim İnsanı", *Rubaiyeler* "Rubailer", *Keleçek* "Gelecek", *Küç Birlikte* "Güç Birlikte", *Muellim* "Muallim", *Qizil Derya Vadisida Bahar* "Kızıl Nehir Vadisinde Bahar", *Dağdam Yol* "Geniş Yol", *Ğezeller* "Gazeller", *Torğay Bilen Boynaq* "Çayır Kuşu ile Boynak", *Bir Tirik Murdiniñ Qebre Teşiğa Beğişlima* "Canlı Bir Ölünün Mezar Taşına Armağan", *Yeşil Köklem* "Yeşil Bahar" (İsmayil, İslam 1993: 605-612), *Altun Açquç* "Altın Anahtar", *Şepeq Culası* "Şafak Cilası" (Abdülvahit Kaşgarlı 2012: 355; Komisyon 2006b: 337-342)...

Şiirlerinin dışında *Gülcamal* "Gülcamal" adlı uzun hikâyesini; *Qariğuca* "Sığırcık", *Balılarniñ Dosti* "Çocukların Dostu", *Yaxşiliq* "İyilik", *Keçki Tamaq* "Akşam Yemeği", *Yürek* "Yürek", *Ademler* "İnsanlar", *Témi Yoq Öy* "Duvarı Olmayan Ev", *Sehirlilik Altun* "Sihirli Altın", *Keçki Şepeq* "Akşamüstü Güneş Işığı" hikâyeleri; *Nuzugum* "Nuzugum", *Seley Çaqqan* "Seley Çakkan" dramalarını; *Qedirdanim* "Kadirşinasım", *Keştiçi Qiz Qoşiqi* "İşlemeci Kış Koşuğu", *Qeşqer Qizi* "Kaşgar Kızı" adlı şarkı metinlerini yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 610-611; Komisyon 2006b: 343-344).

Uygur Şeiriyiti Toğrisida "Uygur Şiiri Hakkında", *Deñiz Ünçiliri* "Deniz İncileri", *Kitap ve Edebiy İcadıyet* "Kitap ve Edebî Yazarlık" gibi ilmî eserleri neşretmiş; *Uygur Xelq Letipiliri Heqqide* "Uygur Halk Nükteleri", *Uygur Edebiyatida Proziçiliqniñ Şekillinişi ve Ravaclinişi* "Uygur Edebiyatında Hikâye Türünün Oluşumu ve Gelişimi", *Zohoridin Hekimbeg Devridiki Qeşqerde Edebiy Hayat* "Zohoridin Hakimbeg Devrinde Kaşgar'daki Edebî Hayat", *Tozumas Çeçekler* "Solmaz Çiçekler", *İlham Toğrisida* "İlham Hakkında", *Şeir Heqqide Parañ* "Şiir Hakkında Sohbet", *Uygur Xelq*

Qoşaqiriniñ Vezin ve Qapiye Şekilliri “Uygur Halk Koşuklarının Vezin ve Kafıye Şekilleri” makalelerini yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 611; Komisyon 2006b: 345). Muhemmet Rehim ve Hacı Tursun ile birlikte *Kitap ve Edebiy İcadıyet* “Kitap ve Edebî Yazarlık” (1991) eserini neşretmiştir (Sartekin 2006b: 24).

Hacı Ehmet Költigin kaleme aldığı şiir, hikâye ve makalelerini *Öçmes Yultuzlar* “Silinmez Yıldızlar” (1982), *Şepeq Culasi* “Şafak Cılası” (1994), *Rubaiyeler* “Rubailer” (1999), *Nurluq Çolpan* “Nurlu Çoban Yıldızı” (1986), *Sehirlık Altun* “Sihirli Altın” (1991), *Alim-Ediblerimiz Heqqide Hékayiler* “Alim ve Yazarlarımız Hakkında Hikâyeler” (1999), *Qıyan* “Sel” (1987), *Yava Çeçek* “Yabani Çeçek” (1997), *Acayıp Altun* “Acayıp Altın” (1993), *Boz Torğay* “Boz Toygar” (2004) eserlerinde toplayarak neşretmiştir (Sartekin 2006b: 11-12; Komisyon 2006b: 346).

Hayatqa Muhebbet “Hayat Sevgisi”, *Köz Yeşi ve Külke* “Gözyaşı ve Kahkaha”, *Ölüm Saitide* “Ölüm Saatinde”, *Dunyada Eñ Muqaddes Nerse* “Dünyadaki En Kutsal Şey” gibi kısa mensur şiirlerinden oluşan *Hayat Shepılliri* “Hayat Sayfaları” adlı eseri yayımlanmıştır (Komisyon 2006b: 344).

Bazı hikâyeleri *Kişiler* “Kişiler”, *Yeşil Vada* “Yeşil Vadi”, *Ğunçılar* “Goncalar” gibi antolojilerde; bazı şiirleri ise *Altun Açquç* “Altın Anahtar” (1982), *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Mukatpatlangan Şéirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) ve *Samanyoli* “Samanyolu” (1993) gibi antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 15-21; İsmayil, İslam 1993: 610).

Uyğur Şéiriyiti Toğrisida “Uygur Şiiri Hakkında” (1982) makalesi daha sonra ayrı bir kitapçık olarak basılmıştır. *Deñiz Üñçiliri* “Deniz İncileri” makalesi ise Kazakistan’da Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Yeñi Hayat* gazetesi tarafından basılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 611). Bazı eserleri okul ders kitaplarında yer almıştır. Bazı eserleri diğer lehçelere aktarılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 612).

Hacı Ehmet tarafından toplanıp düzenlenen *Nesiridin Ependi Letipiliri* “Nasrettin Hoca Nükteleri” ve *Uyğur Xelq Meselliri* “Uygur Halk Masalları” eserleri ile *Ğezeller* “Gazeller”, *Mehbus Tilekliri* “Mahpus Dilekleri” adlı şiirleri çeşitli derecelerde ödüllere layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 611-612).

3.94. Hacı Mirzahid Kerimi (1939-)

Hacı Mirzahid, 21 Kasım 1939 günü Kaşgar’ın Tarboğuz köyünde tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1942-1955 yıllarında Kaşgar’da ilkokul ve ortaokulda, 1955-1958 yıllarında Şincan Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra Kaşgar Uygur Neşriyatında editör olarak çalışmaya başlamıştır (Kerimi 2015: 1).

İlk şiirlerini ortaokulda okuduğu sıralarda yazmaya başlayan Hacı Mirzahid Kerimi, Şincan Enstitüsünde okuduğu yıllarda *Ana Vesiyiti* “Ana Vasiyeti”, *Ceñçimen* “Savaşçıyım”, *Bext Qizi Albomidin* “Şans Kızı Albümünden”, *Zumret Dolqunni Söyüp Keler Sal* “Zümrüt Gibi Dalgayı Öperek Gelir Kayık” (1982) gibi şiirlerini kaleme almış ve bunları çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 84; Kerimi 2015: 1).

Hacı Mirzahid Kerimi'nin günümüze kadar *Altun Açquç* “Altın Anahtar”, *Qanatlanğan Tilek* “Coşan Dilekler” (1985), *Süzük Taramlar* “Temiz Tutamlar” (1993) şiir kitapları; *Qatilniñ Qizi* “Katilin Kızı” (2004) adlı hikâye kitabı; *Heytgahta Heyt Küni* “Heytgah'ta Bayram Günü” (1993) adlı destan kitabı; iki ciltlik *Yüsüp Xas Hacip* “Yusuf Has Hacib” (2002), iki ciltlik *Cudaliq* “Ayrılık” (1990), iki ciltlik *Sultan Abdureşitxan* “Sultan Abdureşit Han” (2000) ve Savut Davut ile birlikte yazdıkları *Seidxan* “Saithan” adlı romanları neşredilmiştir (Kerimi 2015: 1, 2; Sartekin 2006b: 1-3, 8-19). Bazı şiirleri *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 15-18).

Hacı Mirzahid Kerimi, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin ve Çin Azınlık Millet Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Kerimi 2015: 2).

3.95. Halide İsrail (1952-)

Halide İsrail, 1952 yılının Ekim ayında Kaşgar'da memur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İdari vazifedeki annesinin tayinleri sebebiyle çocukluk yıllarını Aksu, Hoten gibi yerlerde geçirmiştir. Ortaokulu bitirdikten sonra 1971-1972 yıllarında *Xoten Géziti* idaresinde çalışmıştır. 1972 yılında Merkezî Milletler Enstitüsünün Dil Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamış, 1975 yılında eğitimini tamamladıktan sonra *Şincañ Géziti*'nin Yeni Uygur Türkçesi Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır (Komisyon 2006c: 721).

“Uygur Edebiyatının Yeni Yıldızı” olarak adlandırılan Halide İsrail, edebî çalışmalarına 1985 yılında yayımlanan *Eh Hayat* “Ah, Hayat” adlı hikâyesi ile başlamıştır. *Ana* “Ana”, *Oyğiniş* “Uyanış”, *Eñ Güzel Xatire* “En Güzel Hatıra”, *Yiltiz* “Kök”, *Hañgit Köli* “Akbaba Gölü”, *Timtas Şeher* “Sessiz Şehir”, *Arman* “Arzu” gibi hikâyeler; *Qumluqniñ Çüşi* “Kumsalın Düşü” (1989), *U Közler* “O Gözler”, *Reñdar Quyun* “Renkli Kasırğa”, *Baharda Yağqan Qar* “Baharda Yağan Kar”, *Mextumsula* “Mahtumsula”, *Orbita* “Yörünge”, *Reñdar Quyaş* “Renkli Güneş” (1990) gibi hikâye ve uzun hikâyeleri yazmıştır (Sartekin 2006a: 4-5; Sultan, Abdurehim 2002: 245, 246).

Bazı hikâyeleri *Timtas Şeher* (2001) kitabında toplanarak neşredilmiş, yine bazı eserleri *Qumluqniñ Çüşi* (1992) ve *Qutluq Keçe* “Kutlu Gece” (1992) antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 5-12). Bu hikâyelerinin bir kısmı

Çinceye tercüme edilmiştir. *Altun Keş* “Altın Ayakkabı” yazarın 2016 yılında yayımlanan romanıdır (Sartekin 2006b: 8; Komisyon 2006c: 722).

3.96. Helil Hemrayev (1928-1993)

Helil Hemrayev 1928 yılında Yarkent şehrinin Celilyüzi köyünde fakir bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir. Şairin çocukluk ve gençlik yılları Uygur Özerk Bölgesi’nde, İli Vadisi’nde geçmiştir. Küçük yaşlarında yetim kalmıştır. Helil Hemrayev babasını kaybettikten sonra annesi onu yedi yaşındayken Gulca’da bir yetimhaneye bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. O burada okula gitmiş ve eğitim almıştır (Sedvakasov 1986: 298).

Helil Hemrayev Gulca’daki askerî okula girmiş ve buradaki eğitimini 1944 yılında tamamlamıştır. Ardından öğretmen yetiştirme kurslarının Dil ve Edebiyat Bölümünü bitirmiştir. Bu ona okullarda çalışma imkânını sağlamıştır. O, yedi farklı Uygur okulunda Uygur dili ve edebiyatı dersi vermiştir. Onun edebiyatla ilgilendiğinden haberdar olan yerli yöneticiler Helil Hemrayev’e İli Şehir Tiyatrosu’nu, sonrasında Gulca Şehir Kütüphanesi’ni kurmayı teklif etmişlerdir (İsmayilov 2015: 130).

1956 yılında Helil Hemrayev Batı Türkistan’a göç etmiş, aynı yıl Abay Pedagoji Enstitüsünün Filoloji Fakültesi Yeni Uygur Türkçesi Bölümüne kayıt olmuştur. Buradan mezun olduktan sonra şair, birkaç yıl boyunca *Kommunizm Tuği* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Okul yıllarında çalışmalarına başlayan Hemrayev tekrar çocukları yetiştirme işine geri dönmüş ve emekli olana kadar Yarkent’teki Pencim Köyü Ortaokulunda Uygur edebiyatı dersi vermiştir (İsmayilov 2015: 130).

H. Hemrayev’in edebiyat çalışmaları 40’lı yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Yazdığı şiirlerin bazıları bestelenmiştir. *Örük Gülligen Çağda* “Kayısı Çiçek Açtığı Zaman”, *Yürek Dolquni* “Yürek Dalgası”, *Şeriqtin Yëni Duniyağa* “Doğudan Yeni Dünyaya”, *Gülümge Xet* “Gülüme Mektup” gibi şiirleri buna örnektir (İsmayilov 2015: 130-131).

Şairin ilk kitabı *Yürek Sirliri* “Yürek Sırları” öğrencilik yıllarında basılmıştır. Bu kitabını *İli Boyidiki Naxşilar* “İli Deryası Kıyısındaki Şarkılar” (1962), *Dala Yultuzliri* “Bozkır Yıldızları” (1966), *Casaret* “Cesaret” (1969), *Dala Şuñqarliri* “Bozkır Kartalları”, *Tallanma Eserler* “Seçme Eserler” (1978) adlı kitapları izlemiştir. *Sadir Çaqqan* “Sadir Çakkan”, *Yaxşiliqqa Yamanliq* “İyiliğe Kötülük” gibi kitapları ise çocuklara yönelik kitaplardır. 1979 yılında Jazuşi Neşriyatında yayımlanan *Vetinimni Küyleymen* “Vatanımı Methederim” adlı şiir kitabı, Hemrayev’in bir diğer eseridir (İsmayilov 2015: 131).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Şairliq Hayat* “Şairin Hayatı”, *Azat Zamanni* “Azat Zamani”, *Bexit Toğrisida Naxşa* “Mutluluk Hakkında Şarkı”, *Yut İlhami* “Memleket İlhamı”, *Dastixan* “Sofra”, *U Maña Ezizdur* “O Benim İçin

Azizdir”, *İşçan Yigitke* “Çalışkan Yiğide”, *Xamanda* “Harmanda”, *Déxan Kulkisi* “Çiftçinin Gülcüğü”, *Déxan gezivi* “Çiftçinin Gazabı”, *Küzgi Dala* “Sonbahardaki Bozkır”, *Étizda* “Tarlada”, *Déxan* “Çiftçi”, *Déxan Arzusi* “Çiftçinin Arzusu”, *Méniñ Yutum* “Benim Memleketim”, *Ata Aliqini* “Babanın Avucu”, *Şair* “Şair”, *Dost Bolsa* “Dost Olsa”, *Armiya* “Asker”, *El-Yutni Söygen Ezizni Xar Ételmes Özgiler* “Halkını Vatanını Seven Azizi Hor Yapamaz Başkası”, *Nepesimde Veten İşqi Sözi Bar* Nefesimde Vatan Aşkı Sözü Var”, *Şairğa İlham Kelgende* “Şairin İlhamı Geldiğinde”, *Hayat* “Hayat”, *Keler Evlat Şairliriğa* “Sonraki Kuşak Şairlerine”, *Oqup Bersem* “Okusam”, *Hasan-Hüsen Çeçildi* “Gökkuşağı Çıktı”, *Tağ Körünüşi* “Dağın Görüntüsü”, *Yarkent Arşini* “Yarkent Kaplıcası”, *Tañ Peytide* “Tan Anında”, *İssiğ Kölde Bir Kéçe* “İssik Göl’de Bir Gece”, *Gülemxan* “Gülemhan”, *Quyaş Qizi* “Güneş Kızı”(İsmayilov 2015: 131-146)...

3.97. Helil Settar (1914-1942)

Şair Helil Settar, bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti’nin Almatı şehrindeki Çelek bölgesinde, Karayota köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini bu köydeki ilkokulda aldıktan sonra Zervat Ortaokulunda okumuştur. 1930 yılında ailesi ile birlikte ana yurdu İli’ye dönerek Gulca’daki Ara Ötsen köyüne yerleşmişlerdir (Komisyon 2006a: 406).

1932 yılında *İli Deryasi* gazetesinde editörlük yaparak gazeteciliğe başlamıştır. Merup Seidi, Ayup Mensuri, Hebip Yunuçi, Enver Nasiri, Yusupcan Gopuri gibi şair ve gazetecilerin yardımı ile bu meslekte bir hayli ilerlemiştir (Zaman 1995: 337). Haberciliğin yanında yazdığı şiirler ve makaleler ile halkı uyandırmaya çalışmış, toplumdaki eşitsizliğe, zulme, hurafeye ve bilgisizliğe karşı savaş açmıştır (Ehmidi 1996: 379). Yazdığı eserlerle yeni medeniyet ve eğitim hareketinin aktif propagandacılarından biri olmuştur. 1936 yılında *Şincañ Uyğur Géziti*’ne tayin edilip burada editör olarak çalışmıştır (Komisyon 2006a: 406).

Şair, 1940 yılının Nisan ayında tutuklanarak hapse atılmış ve 1942 yılında hapishanede şehit edilmiştir (Komisyon 2006a: 406).

Helil Settar, 1936 yılında *Şincañ Uyğur Géziti*’nde basılan *İş Nuri* “İş Nuru” adlı şiiri vasıtasıyla çağdaş Uygur şiirinde yeni üslubun tipik örneğini yaratmıştır (Ehmidi 1996: 380). *İli Deryasi* gazetesinde 1933 yılında yayımlanan *Şincañ Kelgüsi* “Şincan’ın Geleceği” adlı şiiri ödüle layık görülmüştür (Ehmidi 1996: 379). Bunların dışında *Qaçan Tüger* “Ne Zaman Biter”, *Gülistan* “Gülistan”, *Ketmigın Yaz* “Gitme Yaz”, *Tekebbur* “Tekebbür”, *Bolmisa* “Olmazsa”, *Xuşallıq* “Sevinç”, *İliniñ Şox Suliri* “İli’nin Coşkun Suları”, *Bizniñ Şair* “Bizim Şair”, *Muqaddes Kün* “Mukaddes Gün”, *Duttarım* “Dutarım”, *İş Qedimiñge Salamlar* “İş Adımına Selamlar”, *Oquğuçi Qizğa*

“Öğrenci Kızı”, *Kördüñlarmu* “Gördünüz mü” şiirleri ve *İkki Yıllıq Devr* “İki Yıllık Devir” adlı makalesi vardır (Ehmidi 1996: 379-380).

Hékayiler “Hikâyeler” (1980) ve *Samanyoli* “Samanyolu” (1993) adlı antolojilerde hikâyeleri ve şiirleri yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 12-20).

1988 yılında *İli Deryasi* dergisinde Dursun Zerin tarafından Helil Settar’ın hayatı ve edebî faaliyetleri tanıtılmış, sekiz şiiri okuyucuyla paylaşılmıştır (Ehmidi 1996: 380).

3.98. Henipe Salihova (1939-)

1939 yılında Gulca’da dünyaya gelmiştir. 1952’de Ürümçi Pedagoji Enstitüsüne başlamış ve 1958 yılında mezun olmuştur (Zeynalov 2007: 416).

Batı Türkistan’a göç ettikten sonra 1967 yılında Endican Devlet Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesini bitirmiş ve aynı yerde öğretim görevlisi olarak görev almıştır (Zeynalov 2007: 416).

Hem Yeni Uygur Türkçesiyle hem de Özbek Türkçesiyle eserler vermiştir. Şiir kitaplarından birisi *Söyğü Sırları* “Sevgi Sırları” adıyla yayımlanmıştır. *Keşpiyat* “Keşfiyat”, *Al Qoluñğa Altun Piyale* “Al Eline Altın Kâse”, *Rohim Çeşmisi* “Ruhumun Çeşmesi”, *Dutar Navasi* “Dutar Nevası”, *Ayal Qelbini Oçuq Bilgen Kim* “Kadın Kalbini Açık Bilen Kim”, *Şair ve Deriya* “Şair ve Derya”, *Tarım* “Tarım” gibi şiirleri *Şeiriyet Gülzarı* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 416-419).

3.99. Hevir Tömür (1922-1992)

Yazar Hevir Tömür, 1922 yılında Toksun kasabasında dünyaya gelmiştir. Kuça ve Toksun’da ilkokul ve ortaokulda okumuştur (Komisyon 2006a: 528). Babası, halk ayaklanmasının lideri Tömür Helpe’ye katılarak güney bölgelerin tamamını gezmiştir. Yazar 1937 yılında Şincan Öğretmen Okulunda okumaya başlamış, 1939 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Toksun kasabasında öğretmenlik yapmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 207). Aynı zamanda bu yıllarda edebî faaliyetlere başlamış ve 1944 yılından itibaren şiirleri gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Komisyon 2006a: 528).

1945 yılında Ürümçi’de çeşitli matbaalarda yazarlık görevinde bulunmuş, 1949 yılından sonra birçok farklı işte çalışmıştır (Komisyon 2006a: 528). Bu dönemlerde babasından dolayı yıllarca sorgulanmış ve uzun süre ev hapsinde yaşamıştır. 1979 yılından sonra aklanınca Uygur Özerk Bölgesi Siyasi Danışma Kurumu Tarih Materyalleri Araştırma Dairesinde çalışmaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 207). Burada çalışırken çok sayıda tarihî hatıra yazmanın dışında edebî eserler de kaleme almıştır (Komisyon 2006a: 529).

Yazar Hevir Tömür, 29 Ocak 1992 tarihinde Ürümçi’de vefat etmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 207).

Hevir Tömür *Bala* “Çocuk”, *Aldanğan Çolpan* “Aldanan Çolpan”, *Tinçliq* “Barış” adlı destanlarını ve *Yolvas Uxlap Yatatti* “Kaplan Uyuyordu” adlı hikâyesini, *İkki Ana* “İki Ana”, *Keldi Bahar* “Geldi Bahar” adlı dramalarını, *Molla Zeydin* “Molla Zeydin” adlı film senaryosunu yazmıştır (Komisyon 2006a: 528, 529).

1980 sonrasında edebî sahada tekrar kalem oynatmaya başlayan Tömür’ün *Molla Zeydin Heqqide Qisse 1-2* “Molla Zeydin Hakkında Kıssa 1 - 2” (1981-1991), *Abduqadir Damolla Heqqide Qisse* “Abdukadir Damolla Hakkında Kıssa” (1991), Abduhalık Uygur’un hayatını konu alan *Baldur Oyğanğan Adem* “Erken Uyanan Adam” (1987), *Tañ Aldida* “Şafak Sökmeden Önce” (1985) gibi eserleri yayımlanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 207).

Hikâyelerinin bir kısmı *Hevir Tömür Hékayiliridin Tallanma* “Hevir Tömür Hikâyelerinden Seçmeler” (2000) eserinde toplanmıştır (Sartekin 2006b: 11).

3.100. Heyrinisa Turdi (1944-)

Heyrinisa Turdi, 1944 yılında Uygur Bölgesi’nin Çöçek şehrinde dünyaya gelmiştir. 1961 yılında Ürümçi Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirdikten sonra öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. 1962 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan’ın Bişkek şehrine göç etmiş, yirmi yılı aşkın bir süre bir fabrikada çalışmıştır. 1993 yılından itibaren Kırgızistan Radyo ve Televizyon Kurumunun Yeni Uygur Türkçesi Yayın Bölümünde yazar olarak çalışmıştır (Baudunov 2001: 269).

Heyrinisa Turdi’nin edebî çalışmaları 1970’li yıllarda başlamıştır. Onun *Şaptul Çéçigi* “Şeftali Çiçeği” adlı ilk şiiri 1971 yılında gazetede yayımlanmıştır. Bu tarihten itibaren onun şiirleri ve hikâyeleri *Uygur Avazi*, *Yéñi Hayat*, *Arzu*, *Pervaz* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 269). Eserlerine örnek olarak *Eşu Tün* “O Gece”, *Oğlumğa* “Oğluma”, *Men Ana* “Ben Anayım”, *Qeşqer* “Kaşgar”, *Cudaliq* “Ayrılık” gibi şiirleri; *Qiz Qelbi* “Kızın Kalbi”, *Poçta Sanduği* “Posta Kutusu” gibi hikâyeleri göstermek mümkündür (Baudunov 2001: 270-279).

1994 yılında Kırgız Türkçesiyle basılan *Ümütüm-Ata Yurt* “Umudum Atayurt” adlı kitapta bazı şiirleri yer almıştır. 1997 yılında Kırgız şairi Marhabay Amatov’un aktarmasıyla *Can Sirim* “Can Sırrım” adlı şiir kitabı Kırgız Türkçesiyle yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 269). *Aniniñ Qelbide Alemçe Söyğü* “Ananın Kalbinde Dünya Kadar Sevgi” (2001) adlı kitap Heyrinisa Turdi’nin Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan kitaplarından (Baudunov 2016: 2).

3.101. Hezim Behniyazov (1929-1989)

1929 yılında Almatı ili Uygur ilçesinin Çon Dehan köyünde dünyaya gelmiştir. 1946 yılında Yarkent Pedagoji Okulunu bitirip aynı yerde dil ve edebiyat dersleri vermeye başlamıştır. Daha sonra V. İ. Lenin Orta Asya Üniversitesinde başladığı eğitimi 1954 yılında bitirmiştir. Yüksek lisans mezunudur. Yayınlarında ve Kazakistan Yazarlar Cemiyetinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Uzun yıllar *Kommunizm Tuği* gazetesinde çalışmıştır (Zeynalov 2007: 255).

Şiirler “Şiirler”, *Ilhan Gülzari* “İlham Gülzari”, *Dehan Oğli* “Çiftçi Oğlu” gibi şiir kitapları yayımlanmıştır. Puşkin ve başka şairlerin eserlerinin Yeni Uygur Türkçesine çevrilmesinde aktif rol oynamıştır (Zeynalov 2007: 255).

3.102. Hezim İskenderov (1906-1970)

İskenderov Batı Türkistan Uygur edebiyatının kurucularındandır (Zeynalov 2007: 41). 1906 yılında Almatı şehrine bağlı Uygur ilçesinin Avat köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir (Abdurahmanov 2014: 148). Ortaokulu doğduğu köyde bitirdikten sonra 1923 yılında Taşkent’teki Orta Asya Komünistler Üniversitesinde okumuş, eğitimini 1928 yılında tamamlamıştır (Zaman 1995: 537; Abdurahmanov 2014: 148). Önce Almatı’daki Zervat Uygur Okulunda, sonra Yarkent’teki Pedagoji Teknik Okulunda ve parti mekteplerinde öğretmenlik yapmıştır (Zaman 1995: 538).

İskenderov’un şiirleri Taşkent’te okurken duvar gazetelerinde ve elyazması dergilerde yer almıştır (Abdurahmanov 2014: 148). Şair yazın hayatına sosyal açıdan öneme sahip konular ve gerçekçi meseleler üzerine yazarak başlamıştır (Zaman 1995: 538). Yeteneğini ortaya koyan eserleri *Kembeğeller Avazi* gazetesinde “Tetik” takma adıyla 1927 yılında boy göstermiştir (Abdurahmanov 2014: 148). *Kembeğeller Avazi* gazetesinde yayımlanan ilk şiirinde *Qiziltuğ*’da “Kızıl Bayrak” işçilerle çiftçilerin beraber yaşadığı yeni düzen, orak-çekiç ittifakı ve onun parlak geleceği övülmüştür (Zaman 1995: 538). İlk kitabı *Çeliş Dolqunlirida* “Mücadele Dalgalarında” adıyla 1934 yılında basılmıştır (Abdurahmanov 2014: 148). Hezim İskenderov’un bu yıllarda yazdığı *Uygur Qizi* “Uygur Kızı” (1936), *Xanteñri* “Hantanrı” (1935) adlı şiirlerinde halkçılık ve hümanizm fikri kendini belli etmiştir (Zaman 1995: 539). Daha sonra *Sazim* “Sazım” (1936), *Şéirlar* “Şiirlar” (1937) adlı kitapları yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 148). Kolektifleştirme siyasetinin yürütüldüğü bu yıllarda şair, şiirleri aracılığıyla çiftçileri kolektif ekonomiye katılmaya çağırması; sonraki devirlerdeki eserlerinin temelini Komünist Partiye, vatana, Lenin’e bağlılık teşkil etmiştir (Zaman 1995: 539).

1937 yılında şairin yazarlık hayatının onuncu yılı kutlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 148). O, Sovyet Uygur edebiyatının gelişimi için gösterdiği hizmetler

karşılığında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezî Yürütme Komitesi tarafından ödüllendirilmiş, eserleri Rus dili ve Kazak lehçesinde neşredilmiştir (Zaman 1995: 539-540).

1937 yılı sonlarında sosyalist düzenin düşmanı olma suçuyla tutuklanmış, on yılı aşkın bir süre Sibiry'a da sürgün hayatı yaşamıştır. 40'lı yılların sonlarında sürgünden azat edilen şair, edebiyat sahasına geri dönmüştür. Bu geri dönüş de kolay olmamıştır. Şairin eserlerini yayımlatmasının önu uzun bir süre kesilmiştir. Fakat daha sonra eserlerini yayımlatma imkânına kavuşmuştur (Abdurahmanov 2014: 148).

Eserlerine örnek olarak *Bahar* “Bahar”, *Hayat İlhamliri* “Hayat İlhamları”, *Yazay Dastan* “Yazayım Destan”, *Etizlarda* “Tarlalarda”, *Qazaq Éli* “Kazak Eli”, *Salam Yarkent* “Selam Yarkent”, *Ustazimğa* “Ustazıma”, *Qazaqistan* “Kazakistan”, *İli* “İli”, *Küz Axşimi* “Güz Akşamı”, *Ğulca Yoli* “Gulca Yolu”, *Ana* “Ana”, *Körüşüş Xoşallığı* “Kavuşma Sevinci”, *Dutar* “Dutar”, *Xettat Armini* “Hat Ustasının Arzusu”, *Tarim* “Tarim”, *Bahar* “Bahar”, *Kel Bulbul* “Gel Bülbül”, *Méni Kütkin* “Beni Bekle”, *Şairğa* “Şaire”, *Séni Yadlap* “Seni Anarak”, *Dostlarğa* “Dostlara” gibi şiirleri göstermek mümkündür (Zenalov 2007: 41-56; Abdurahmanov 2014: 149-152; Zaman 1995: 540). 1956 yılında uzun bir aradan sonra *Téçliq Naxşiliri* “Barış Şarkıları” kitabı okuyucusuyla buluşmuştur. Sonrasında *İlham Tuyğuliri* “İlham Duyguları”, *Nazugum* “Nazugum”, *Tallanma Eserler* “Seçme Eserler” adlı kitapları yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 148). Aydının birçok eseri Rus dili ve Kazak lehçesine çevrilmiştir (Zeynalov 2007: 41).

İskenderov uzun süren bir hastalığın sonucunda 1970 yılında vefat etmiştir (Abdurahmanov 2014: 149).

3.103. Heziz Hezimov (1929-)

1929 yılında Almatı şehri Uygur ilçesinin Avat köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğreniminden sonra Abay Kazak Devlet Enstitüsünden 1951 yılında mezun olmuştur. Mezuniyet sonrasında *Yeñi Hayat* dergisinde çalışmaya başlamıştır. 1958 yılından itibaren eğitim alanında görev yapmıştır (Zeynalov 2007: 266).

Baharim Méniñ “Baharım Benim”, *Saatimğa* “Saatime”, *Küttüm* “Bekledim”, *Baharda* “Baharda”, *Muhebbet* “Aşk”, *Çal Ravabiñni* “Çal Rebabımı” gibi şiirleri *Şéiriyet Gülzarı* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 266).

Yaşliq Naxşisi “Gençlik Şarkısı”, *Tağ Bağrida* “Dağ Yokuşunda”, *Yeza Naxşiliri* “Köy Şarkıları” kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca şairin çocuklar için yazdığı *Barmakçı Bala* “Parmakçı Çocuk” adlı resimli kitabı vardır. Sovyet Yazarlar Cemiyetinin üyesi olmuştur (Zeynalov 2007: 266).

3.104. Hizmet Abdullin (1925-1985)

1929 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinin Emgekçikazak ilçesine bağlı Bayanday köyünde dünyaya gelmiştir (Zeynalov 2007: 162). O, Taşkensaz köyünde ortaokulda okurken edebiyata ilgi duymaya başlamıştır (Zaman 1995: 564). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar tarafından askere alınmış ve cepheden 1950 yılında dönmüştür (Zeynalov 2007: 162). Döndükten sonra Almatı'daki *Yéni Hayat* dergisinin Yazı İşleri Bölümünde bölüm başkanlığı, başkâtiplik gibi görevlerde bulunmuştur (Zaman 1995: 564).

Abdullin'in *Gülistan* "Gülistan" adlı eseri 1954 yılında yayımlanmıştır. Bu eser İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazdığı ilk eseridir (Bahtiya 1961: 124).

Teseddipi Uçruşuş "Tesadüfen Karşılaşma" ve *Oçı İmercan* "Avcı İmercan" hikâyelerinin yer aldığı *Hékayeler* "Hikâyeler" kitabı, Kazakistan Devlet Güzel Edebiyat Neşriyatı tarafından 1956 yılında basılmıştır (Bahtiya 1961: 127).

1958 yılında Kazakistan Bedii Edebiyat Neşriyatında yazar, 1962 yılından 1965 yılına kadar *Kommunizm Tuğı* gazetesinde bölüm başkanlığı, Kazakistan Yazarlar Cemiyeti Uygur Bölümünün başkanı, danışmanı ve rehberi olarak görev almıştır. 1954 yılında Sovyet Yazarlar Cemiyeti üyesi olmuştur. 1957 yılında Sovyetler Birliği'ndeki üst düzey yetkililerden oluşan bir ekiple Çin Halk Cumhuriyeti'nin birçok merkezini ziyaret etmiş, Uygur Özerk Bölgesi'ne de gitmiştir (Zaman 1995: 565).

Edebî faaliyetlerine tercümelerle başlamıştır. A. S. Puşkin, Lermontov, A. Tolstoy, D. Furmanov, M. İsakovski, Rabindranath Tagore gibi meşhur şair ve yazarların eserlerini Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir. Önde gelen dram yazarlarının eserleri de Hizmet Abdullin tercümesiyle sahneye konmuştur (Zaman 1995: 564).

Hem Sovyet Cemiyeti tarafından hem de Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından takdirname ve madalyalarla mükâfatlandırılmıştır (Zaman 1995: 571).

Ana "Ana", *Tinçliq Yéñidu* "Barış Yenecek", *Lénin Yolida* "Lenin Yolunda", *Asmanda* "Gökte", *Qelemmaş Dostumğa* "Kalemdaş Dostuma", *Şair* "Şair", *Qoğunluqqa Barğanda* "Kavun Tarlasına Gidince", *Asi Yayliqi* "Asi Yayalası", *Essalam Azadliqlar* "Selam Azatlıklar", *Bombapereslerge* "Bombacılar", *Keçürümçan Bol* "Bağışlayıcı Ol", *Cahilliq ve Şepqet* "İnatçılık ve Şefkat", *Dilreba* "Dilreba", *Vesiyet* "Vasiyet" gibi şiirlerini yazmıştır (Zaman 1995: 566-568).

Hikâye ve uzun hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Yurtdaşlar* "Yurttaşlar", *Turpan Teveside* "Turfan Sınırları İçerisinde", *Yillarğa Cavab* "Yıllara Cevap", *Qiyadiki Qiranlar* "Yokuştaki Delikanlılar", *Teqdir* "Kader", *Vahap Tamçiniñ*

Oğli “Vahap Mutahitin Oğlu”, *Köçken Yultuz* “Kayan Yıldız”, *Binakarlar* “İnşaatçılar”, *Advukat* “Avukat”, *Muhabbet Muñliri* “Aşk Üzüntüleri”, *Taşqin* “Taşkın”, *Méhriban Yürekler* “Sevecen Yürekler” (Bahtiya 1961: 128; Zaman 1995: 570)...

Şairin *Didar Ğeniymet* “Kavuşmak Ganimettir” (1977), *Köñülde Qalmisun Arman* “Gönülde Kalmasın Arzu” (1981) adlı kitapları basılmıştır (Zaman 1995: 566). Ayrıca *Tükgen Tügüçler* “Düğümlenen Düğümler” adlı bir hikâye kitabı da bulunmaktadır. Bunların dışında *Yarkent Navasi* “Yarkent Nevası”, *Lutpulla* “Lutpulla”, *Şavqun* “Gürültü” gibi drama eserlerini de kaleme almıştır (Zaman 1995: 570).

3.105. Hurşide İlahunova (1940-)

1940 yılında Uygur Özerk Bölgesi'nin Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini bu şehirde tamamlamıştır. Daha sonra Ürümçi şehrindeki Şincan Enstitüsünün Tarım Fakültesini bitirmiş, 1963 yılında ise Batı Türkistan'a göç etmiştir. 1968-1996 yılları arasında *Komunizm Tuği* ve *Yeñi Hayat* gazetelerinde görev almıştır (Zeynalov 2007: 448).

Turnilar “Turnalar” (1978), *Anilar Avazı* “Anaların Sesi” (1983) *Büşük Naxşisi* “Beşik Şarkısı” (1988), 2001 yılında *Cutum Anam Puraydu* “Memleketim Annem Gibi Kokuyor” (2001) gibi şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 448).

Cennet Aniniñ Ayığıda Dep “Cenneti Ananın Ayağında Diyerek”, *Uyğur Qizliri* “Uygur Kızları”, *Ana Böşügüm* “Ana Beşiğim”, *Şair- Xeliq Üçün Yaralğan* “Şair, Halk İçin Yaralmış”, *Yassaviy Hékmiti* “Yesevi Hikmeti”, *Parçılar* “Parçalar” gibi şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 448-452).

Kazakistan Cumhuriyetinin bağımsızlığının onuncu yılı münasebetiyle şiirleri yayımlanan Hurşide İlahunova, Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 448).

3.106. İbrahim Turdi (1914-1971)

İbrahim Turdi, 1914 yılında Uygur Özerk Bölgesi'nin Atuş kasabasında dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokul eğitimini Atuş ve Kaşgar'da almıştır. 1930'lu yılların başında Millî İstiklal Savaşı'na katılmıştır. Mahmut Muhiti'nin desteğiyle bir grup gençle beraber eğitim için Taşkent'e gönderilmiş, Taşkent Üniversitesinin Siyasi Hukuk Fakültesinde eğitim almış ve 1937 yılında Uygur Özerk Bölgesi'ne geri dönmüştür. Eğitim ve kültür sahalarında çalışmıştır (Kaşgarlı 1998: 175). Yönetime karşı hareketlerinden ötürü tutuklanmış, 1946 yılında serbest bırakılmıştır. 1946 yılının sonunda Ürümçi'den Üç Vilayet İnkılabı'nın merkezi Gulca'ya gelerek Uygur Bölgesi Barış ve Halkçılığı

Koruma Cemiyetinin Merkezî Yönetim Kurulu üyeliği, Kültür Dairesi başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. 1955 yılında kurulan Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümetinin İcra Komitesinin üyesi, Uygur Özerk Bölgesi Kültür ve Eğitim Komisyonu başkan yardımcısı, Uygur Özerk Bölgesi Halk İşleri Nezaretinin nazırı, Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcısı olarak çalışmıştır (Kaşgarlı 1998: 176).

1958 yılında milliyetçilikle suçlanmış ve bütün görevlerinden azledilmiştir. Kültür Devrimi döneminde tutuklanarak hapse atılmış, 5 Mayıs 1971 tarihinde hapiste hayatını kaybetmiştir (Kaşgarlı 1998: 176).

Şair İbrahim Turdi, 1940'lı yılların başlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Yazdığı şiir ve destanlar çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. 1957 yılında Pekin Milletler Neşriyatı tarafından *Köñül Arzusu* "Gönül Arzusu" adlı şiir ve destanlarından oluşan kitabı yayımlanmıştır (Kaşgarlı 1998: 178).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Teqdir* "Kader", *Tentene* "Tantana", *Büyük Coşku* "Büyük Coşku", *Biğimni Ver* "Bağımı Ver", *Qurup Ketsun Quruk Gep* "Yok Olsun Boş Laf", *Xuma Xan* "Humahan" (Kaşgarlı 1998: 178)...

3.107. İbrahimcan Zakir Helpetoğlu Eliyev (1933-1997)

İbrahimcan Zakir Helpetoğlu Eliyev, 1933 yılında Korgas ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini Korgas ve Gulca şehirlerinde tamamlamış, 1952 yılından 1953 yılına kadar Pekin Akademisinde eğitim almıştır. 1954-1956 yıllarında Uygur Özerk Bölgesi Komsomol Komitesinde, 1956 yılından 1960 yılına kadar *Şincañ Yaşliri* gazetesinde başyazar olarak çalışmıştır. 1960 yılında Komünist Partinin Gençler Komitesi tarafından yazar hakkında üç ay karalama kampanyası yürütüldükten sonra sağcılık ve milliyetçilik suçlamalarıyla bir yıllığına Turfan'a sürgün edilmiştir (Baudunov 2001: 147).

O, 1961 yılında Batı Türkistan'a göç etmiş; Almatı, Taşkent gibi şehirlerde daha sonra Kırgızistan'ın Alamédin bölgesi Vasilovka köyünde yaşamış, 10 Ekim 1997 tarihinde vefat etmiştir (Baudunov 2001: 147).

İbrahimcan Zakir Helpetoğlu Eliyev, öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır (Baudunov 2001: 147). *Kommunizm Tuği*, *Yéni Hayat* gazetelerinde *Dostuñ Qarğa Bolsa* "Dostun Karga Olursa", *Saman Tégide Su Bar İken* "Samanın Altında Su Varmış", *Sergerdanliqta Ötken Künler* "Gurbette Geçen Günler", *Miñdin Birini Éytsam* "Binde Birini Söylesem" gibi Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nin durumu üzerine tarihî, siyasî, edebî yazıları yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 147).

Ömrünün sonlarına doğru *Evlatlar Qelbi* "Evlatların Kalbi" adlı tarihî, siyasi ve sanatsal romanını yazmıştır. Bu eseri vefatının ardından yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 148).

3.108. İlahun Celilov (1942-)

İlahun Celilov, 8 Mart 1942’de Uygur ilçesinin Ketmen köyünde dünyaya gelmiştir. 1959 yılında ortaokulu tamamladıktan sonra iki yıl boyunca kolhozda çalışmış, ardından Almatı’daki Kazakistan Devlet Pedagoji Enstitüsünün Filoloji Fakültesinde eğitim almıştır. Askerlik görevinin ardından önce öğretmenlik yapmış, sonra *Kommunizm Tuği* gazetesinde redaktör, muhabir, bölüm başkanı olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 487).

Dëñiz Sadasi “Denizin Sedası”, *Muhit Çıllaydu* “Muhit Çağırır”, *Yergé Tazim* “Yere Selam”, *İntiliş* “İstek”, *Vesiyet* “Vasiyet”, *Salam Xelqim* “Selam Halkım” gibi şiir kitapları; *İparxan* “İparhan”, *Yëñiçe Yañriğan Ahañlar* “Yeni Tarzda Yükselen Melodiler” gibi uzun hikâyeleri yayımlanmıştır. Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 487).

3.109. İlahun Hoşurov (1941-)

Gazeteci ve şair İlahun Hoşurov 15 Mayıs 1941 tarihinde Uygur ilçesinin Aktam köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluk çağları savaştan sonraki zorlu yıllara rastlamıştır. Ortaokulu Çon Aksu, Avat gibi ilçelerde okumuştur. Birkaç yıl boyunca kolhozda çeşitli görevlerde bulunmuştur (Abdurahmanov 2014: 301).

1969 yılında Kazakistan Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Fakültesini bitirdikten sonra, *Kommunizm Tuği* gazetesinin yazı işlerinde çalışmış, otuz yıl buradaki işine devam etmiştir (Abdurahmanov 2014: 301; Zeynalov 2007: 483).

Eserleri diğer Türk lehçelerine aktarılmıştır. Kendisi de Abay’dan başlayarak bir kısım Kazak ve Rus yazarların eserlerini Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir (Abdurahmanov 2014: 301).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Apirin Éytqili Keldim Yut!* “Aferin Demeye Geldim Memleketim”, *Tügimes Naxşam* “Bitmeyen Şarkım”, *Yutqa Tazim* “Memlekete Selam”, *Essalam Aqtam* “Selam Aktam”, *Şu Koça* “İşte O Sokak”, *Kona Mele* “Eski Mehelle”, *Döñ* “Tepe”, *Uygurum* “Uygurum”, *Capağila Tuğulğanmu Uygurlar* “Sadece Cefa İçin Doğmuşmuydu Uygurlar”, *Yutdaşlarğa Xet* “Yurtdaşlara Mektup”, *Uygurlar* “Uygurlar”, *Anam Bolsa* “Anam Olsa”, *Anamğa Xet* “Anama Mektup”, *Kimdin Séni Soraymen* “Seni Kime Soracağım”, *Anam Üçün* “Annem İçin”, *Can Ana Cénim Ana!* “Can Ana Canım Ana”, *Anamni Eslep* “Annemi Hatırlayıp”, *Perqi Yoq* “Farkı Yok”, *Yaman* “Yaman”, *Razimen* “Raziyim”, *Qorunup* “Çekinip”, *İltimas* “Rica”, *Dost Éduq* “Dost İdik”, *Şundaqmu Bolidu* “Öyle de Olur”, *Bilmidim* “Bilmiyorum”, *Umutler Oylar Bermeydu Aram* “Umutlar Düşünceler Rahat Bırakmaz”, *Yürekte Ot Bolmisa* “Yürekte Ateş Olmasa”, *Zamanname* “Zamanname”, *Şair Yürigi* “Şairin Yüreği” (Abdurahmanov 2014: 301-305)...

Güldeste “Güldeste”, *Ayal Qelbi* “Kadının Kalbi”, *Bexitke Başlaydığan Yol* “Mutluluğa Götüren Yol”, *Yürek Soqup Turğanda* “Kalp Atarken”, *Éytsam Tilim Köyidu Éytmisam Dilim* “Söylesem Dilim Yanar Söylemesem Gönlüm”, *Séniñ Namiñdin Sözleymen* “Senin Adına Konuşuyorum”, *Ömürname* “Ömürname” adlı şiir kitapları vardır (Abdurahmanov 2014: 301).

Kazakistan Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 483).

3.110. İliya Behtiya (1932-1987)

1932 yılında Almatı şehri Uygur ilçesinin Çoñ Açınoka köyünde dünyaya gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen çocukluğu bu köyde geçmiştir (Abdurahmanov 2014: 306). 1953 yılında ilköğrenimini bitirmiştir. Abay Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinden 1957 yılında mezun olmuştur (Zeynalov 2007: 295). Önceleri Ketmen köyündeki okulda öğretmenlik yapmış, daha sonra ise yayınevlerinde ve radyoda çalışmıştır (Zeynalov 2007: 295; Abdurahmanov 2014: 306).

Öğrencilik yıllarında sanata ilgi duymaya başlamıştır. Eserleri daha çok folklara ve çocuklara yöneliktir (Zeynalov 2007: 295).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *1941-1945, Çolaq Tağam Toğriliq Söz* “Çolak Amcam Hakkında Söz”, *Bilmigenlerge Bizdin Cavap* “Bilmeyenlere Bizden Cevam”, *Tuğulğan Elge Muhebbitim Bar* “Doğduğum ülkeye Sevgim Var”, *Tuğulğan Yer Topisida* “Doğduğum Yerin Topraklarında”, *Xeliq İçide Mundaq Bir Gep Bar* “Halkın Arasında Böyle Bir Söz Var”, *Méhmanlarniñ Quliğiğa* “Misafirlerin Kulağına”, *Méniñ Yézam* “Benim Köyüm”, *Uygur Éliğa* “Uygur Ülkesine”, *Uygurlarni Tonuşturuş* “Uygurları Tanıtış”, *Ana Tilim-Dana Tilim* “Ana Dilim, Bilge Dilim”, *Qara Yer* “Kara Yer”, *Xamandiki Yamğur* “Harmandaki Yağmur”, *Aşiq Dégen Néme?* “Âşık Nedir”, *Méni Küt* “Beni Bekle”, *Tağ Resimi* “Dağın Resmi”, *İkki Hayat* “İki Hayat”, *Küz Resimliri* “Güz Resimleri” (Abdurahmanov 2014: 307-315)...

3.111. İmin Ehmidi (1944-)

Şair İmin Ehmidi, 1944 yılının Nisan ayında Kaşgar’ın Yenişehir kasabasında, Yandurma köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini doğduğu köydeki bir okulda aldıktan sonra 1960 yılında Kaşgar Bir Numaralı Ortaokulda okumuştur. 1960-1962 yıllarında Pekin Merkezî Milletler Enstitüsünde, 1962-1968 yıllarında Pekin Pedagoji Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 158-159).

İmin Ehmidi, küçük yaşlarında dedesinin okuduğu masal ve efsanelerle büyümüş; ilkokulda okuduğu sınıflarda aldığı dinî eğitim vasıtasıyla Sofi Allayar, Nevai, Hoca Hafız, Şah Meşrep gibi şairleri ve *Kıyasü’l Enbiya*, *Satuk Buğrahan Destanı*, *Cemşitname* gibi eserleri okumuş ve Çağatay Türkçesini çok

iyi öğrenmiştir. Ortaokula başladıktan sonra ise Puşkin, Lermontov, Abdullah Tukay, Ömer Muhammedi, İsmail Settari, Lutpulla Mutellip, Nimşehit, Teyipcan Eliyov, Rehim Kasimi gibi şairlerin eserleri ile tanışmıştır. Bu eserlerden aldığı ilhamla yazdığı ilk şiirleri okulun duvar gazetesinde yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 623-624).

Eğitimi tamamladıktan sonra 1986 yılına kadar Aksu Halk Mahkemesinde ve Aksu Parti Komitesinde çalışmıştır. 1986 yılında Uygur Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde görevlendirilmiş ve ilk olarak Dernek Parti Kurumunun sekreter yardımcısı, ardından derneğin başkan yardımcısı, 1996 yılında Şincan Sanat Enstitüsünün parti sekreter yardımcısı ve enstitü müdürü olarak çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 159).

İmin Ehmedi edebî çalışmalarına 1959 yılında *Qeşqer Géziti* 'nde yayımlanan *Öktebir* "Ekim", *Tarim Bağrida Éçildi Çéçek* "Tarım Bağrında Açıldı Çiçek" gibi şiirleri ile başlamış; bu şiirlerin ardından kesintisiz bir şekilde yazdığı şiirleri ile çağdaş Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olmuştur (Komisyon 2006b: 367). Yazdığı şiirlerin önemli bir kısmı Kültür Devrimi sırasında yok olan İmin Ehmedi'nin şiirlerinden bazıları şöyledir: *Suçimen* "Sucuyum", *Komsomol* "Komsomol", *Su* "Su", *İcadkarğa* "Yazara", *Héslirim* "Hislerim", *Yillar* "Yıllar", *Yéza Muhebbiti* "Köy Sevgisi", *Oğlumğa* "Oğluma", *Seriq' Naxşa* "Yasak Şarkı" (1981), *Kuça Körpisi* "Kuça Kürkü" (1980), *Miñöy* "Bin Ev" (1980), *Arzu Bostani* "Arzu Bahçesi" (1980), *Şair Dostumğa* "Şair Dostuma" (1980), *Kömür Heqqide Qisse* "Kömür Hakkında Kıssa" (1982), *Pezilet Heqqide Muxemmes* "Fazilet Hakkında Muhammes", *Hayat Yiltizi* "Yaşamın Kökü", *Ottuz Beşinçi Bahar* "Otuz Beşinci Bahar", *Yurtumda Deñiz Yoq* "Ülkemde Deniz Yok", *Asmanlar Tağlar* "Gökler, Dağlar", *Anamğa* "Anneme", *Tenha Lirikilar* "Yalnız Lirikler", *Eslengen Yillar* "Hatırlanan Yıllar", *Visal Arzuliri* "Vuslat Arzuları", *Hayat Heqqide* "Hayat Hakkında", *Hanteñri* "Hantanrı", *Tarim* "Tarım", *Cahanname Eynikim* "Cihannuma Aynam", *Ezgu Heslirim* "Mukaddes Hislerim", *İcad Şerbiti* "İcat Şerbeti", *Yézam Avazi* "Köyümün Sesi" (1984), *Sehra Qizi* "Köy Kızı" (1985), *Senetkar* "Sanatkâr", *Naxşiçimğa* "Şarkıcıma", *Senet İşqi* "Sanat Aşkı", *Qerzim Meniñ* "Borcum Benim", *Boz Torğay* "Boz Toygar" (1984), *Sahildiki Armanlar* "Sahildaki Arzular", *Köygen Tağlar* "Yanan Dağlar", *Hayat Termiliri* "Hayat Damlaları", *Axirqi Bayavan* "Son Çöl", *Cigde Hidi* "İğde Kokusu", *Aqsu* "Aksu" (1980), *Eslime* "Hatıra", *Teşekkür* "Teşekkür", *Gunah Mendimu Yaki Qapaqta* "Günah Bende mi Yoksa Kabakta mı" (1981), *Şerq* "Doğu" (1983), *Biz Quyaşqa Ot Bergen Diyar* "Biz Güneşe Ateş Veren Diyar" (1983), *Şerq Güzili* "Doğu Güzeli" (1983), *Bilip Qaldim Seniñ Köñlüñni* "Bildim Senin Gönülündekini", *Tyenenminde Bir Qiz* "Tiananmen'de Bir Kız" (1983), *Bahar İstiki* "Bahar İsteği" (1983), *Men ve Quyaş* "Ben ve Güneş" (1983), *Kesilgen Müñgüz* "Kesilmiş Boynuz" (1983), *Hayat Yiltizi* "Hayat Yıldızı" (1983),

Xanteñri Etikide “Hantanrı Eteğinde” (1983), *Muhebbet Simfoniyesi* “Sevgi Senfonisi” (1984), *Xitabim* “Hitabım” (1984), *Botulkiniñ Zari* “Şişenin İniltisi” (1984), *Ölmes Yultuzlar* “Ölmez Yıldızlar” (1984), *Keç Lirikisi* “Akşam Liriği” (1984), *İş Lirikisi* “İş Liriği” (1984), *Parçe* “Parça” (1984), *Bahar Naxşiliri* “Bahar Şarkıları” (1984) *Şéirlar* “Şiirler”, *Şatliqim* “Neşem” (1986) (Sartekin 2006b: 81-90; Komisyon 2006b: 367-374; İsmayil, İslam 1993: 624)... Bu şiirlerinin bir kısmını *Bext Naxşisi* “Baht Şarkısı” (1983), *Gülgün Dalalar* “Güzel Bozkır”, *Söyülgen Yıllar* “Sevilmiş Yıllar” (1993) ve *Otqa Tuğulğan Bala* “Ateşe Doğan Çocuk” (2011-2014) kitaplarında toplayarak yayımlamıştır (Ehmid, 2014; Komisyon 2006b: 368-374).

Şiirlerinin dışında *Tinç Dalalar* “Sakin Bozkır” (1985), *Veten Pexri* “Vatanın Gururu”, *Qebre* “Mezar” (1982), *Yaşliqim Sende Qalsa İdi Veten* “Gençliğim Sende Kalsaydı Vatan” (1983), *Gülgün Dalalar* “Güzel Bozkır” (1989), *Muqeddes Sepil* “Mukaddes Kale”, *Hayatim* “Hayatım”, *Meniñ Qelbim Dalalarda* “Benim Kalbim Bozkırlarda”; *Mölcertağ Boranliri* “Mölcer Dağı Fırtınaları” (Ablet Keyyum ile birlikte), *Özümgé Mesxire* “Kendime İstihza” (1980) destanları; *Biz Qurmaqçı Bolğan Şéir Rohi* “Kurmak İsteddiğimiz Şiir Ruhı” *Hékayiciliq Toğrisida* “Hikâyecilik Hakkında” (1982), *Uygur Povest İcadıyitiniñ Teximu Güllep Yaşnişi Üçün Ortaq Tirişayli* “Uygur Uzun Hikâyelerinin Daha da Gelişmesi İçin Birlikte Çalışalım” (1986), *Ecdadlar İzidin Meñip Milliy Edebiyatimizniñ Güllep Yaşnişi Üçün Ortaq Tirişayli* “Ecdatların İzinden Yürüyüp Millî Edebiyatımızın Gelişmesi İçin Birlikte Çalışalım” (1986) adlı denemeleri, makaleleri ve *Oqutquçi* “Öğretmen” (1980) adlı hikâyesi vardır (Sartekin 2006b: 71-133; Komisyon 2006b: 368, 375; İsmayil, İslam 1993: 625).

Yeni Uygur Türkçesiyle yazılmış bazı şiirlerin Çinceye tercüme edilmesinde önemli katkıları olmuştur. İmin Ehmid’in kendi eserleri başta Çince olmak üzere birçok dile tercüme edilmiş, şiirleri üzerine birçok eleştiri yazılmıştır (Komisyon 2006b: 376). *Mölcer Tağ Boranliri* draması Kültür Bakanlığı tarafından ödüllendirilmiş, sahnelerde oynanmış ve televizyonlarda yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 628).

3.112. İmin Tursun (1925-2011)

İmin Tursun, 9 Ekim 1925 tarihinde Ürümçi’de esnaf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Emet 1998: 89). Eğitime önem veren babası, oğlunun iyi bir tahsil görmesini isteyerek onu altı yaşında mahalledeki dinî bir okula göndermiştir. Bu okulda Çağatay yazısını ve Arapçayı öğrenmiş; Nevai, Kul Hoca Ahmed gibi şairlerin eserleri ile tanışmıştır (Zaman 1995: 493). Çocukluk devri çalkantılı bir muhitte geçen İmin Tursun, on yaşında anne ve babası ile Şihu, Turfan gibi yerlere gidip köy hayatı ile tanışmıştır. 1935-1938 yılları arasında Niyaziye Okulunda eğitim görmüş, bu okulda okuduğu sırada ders

dışındaki vakitlerinde Rus okulunda ve Çin okulunda okuyup Rusça ve Çince öğrenmiştir. Bu sırada Hoca Niyaz Hacı'nın muhafızlarının sanat ekibinde suflör olmuş ve Merkezî Uygur Derneğine bağlı Sanayi-i Nefisenin faaliyetlerine aktif olarak katılmış, sahnelerde şiirler seslendirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 117-118).

1938 yılının sonlarında girdiği imtihanda başarılı olarak Ürümçi Birinci Askerî Okulda okumaya başlamıştır. Burada Mayakovski, Abdullah Tukay, Sedridin Eyni, Ömer Muhammedi, Şavsən gibi yazarları ve klasik Uygur edebiyatının önemli eserlerini okumuştur. Bu okumaları onun Sovyet edebiyatı ile klasik Uygur edebiyatından etkilenmesine ve şiir hayatına adım atmasına vesile olmuştur. Böylece şiirleri okulun duvar gazetesinde boy göstermeye başlamıştır (Zaman 1995: 494).

1940'lı yıllarda İmin Tursun'un şair Lutpulla Mutellip ile olan dostluğu başlamış, iki genç yazar edebiyat üzerine ve yazmış oldukları eserler hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur. Lutpulla Mutellip Aksu'ya sürgün edildiğinde de devamlı olarak birbirlerine mektup göndererek bu dostluğu devam ettirmişlerdir (İsmayil, İslam 1993: 119).

1941 yılında eğitimini tamamladıktan sonra bazı ilkokul ve öğretmen okullarında, Şıncan Milletler Enstitüsünde öğretmenlik yapmıştır (Komisyon 2006a: 535).

Edebî faaliyetlerinin arttığı 1940'lı yıllarda Milliyetçi Çin Yönetiminin hapisanesine atılmış, burada ağır işkencelere maruz kalmıştır. Bu durum onu derinden etkilemiş ve yaşadığı devre olan nefretini arttırmıştır. 1947-1948 yıllarında "Devrani" takma adıyla yazdığı şiirlerinde bu duyguları görmek mümkündür (Zaman 1995: 496).

1949 yılından sonra yayıncılık işleri ile uğraşan şair, aynı zamanda bu dönemde genç yazarlara yardımcı olarak onların eğitimi ile meşgul olmuştur. Uygur edebî dilinin kuramı ve tarihi, Uygur edebiyatı tarihi ve Uygur halkının tarihine dair araştırmalar ile meşgul olmuş ve bu çerçevede çok sayıda ilmî makale kaleme almış; tarih, filoloji, arkeoloji ve eski yazı araştırmaları ile meşgul olmuştur (Zaman 1995: 496-497). Bu yıllarda Şıncan Halk Neşriyatı ve Uygur Özerk Bölgesi Halk Kurultayı Daimî Komitesinde çalışmış, şiir yazmanın yanında edebî tercüme de yapmıştır (Komisyon 2006a: 535).

Aşırı sol siyasetin etkili olduğu Kültür Devrimi yıllarında İmin Tursun'un şiir yazması yasaklanmış, şair bu yıllarda bilimsel araştırma ve tercümanlık faaliyetleri ile meşgul olmuştur (Emet 1998: 90).

İmin Tursun Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Orta Asya Medeniyet Araştırmaları Cemiyetinin, Çin Millî Diller İlmî Cemiyetinin, Türkî Diller Araştırmaları Cemiyetinin ve Uygur Özerk Bölgesi Tarih İlmî Cemiyetinin üyesi; Çin Millî

Eski Yazı Araştırmaları Cemiyetinin ve Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin fahri üyeliği gibi üyeliklerde bulunmuştur. Aynı zamanda *Tarim* dergisinin heyet üyesi, Uygur Özerk Bölge Makam İlmî Cemiyetinin başkan yardımcısı olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 125).

Şair İmin Tursun 1941 yılından itibaren edebî çalışmalarına başlamış; *Lenin Yolu* “Lenin Yolu”, *Gülüm* “Gülüm”, *Ketmeydu* “Gitmez”, *Oquymen* “Okuyorum”, *Otunçi* “Oduncu”, *Açıl* “Açıl”, *Qoyçi Bay* “Çoban Zengin”, *İştıyaq* “İhtiras”, *Ürümçiğe İkkinçi Xet* “Ürümçi’ye İkinci Mektup”, *Men* “Ben”, *Derdim ve Dermanim* “Derdim ve Dermanım”, *Yeñi Tañ* “Yeni Sabah”, *Yer İgisini Taptı* “Toprak Sahibini Buldu” şiirlerini; *Ayhan* “Ayhan” destanını; *Tahir-Zöhre* “Tahir ile Zühre” dramasını; *Birinçi Tiyatir* “Birinci Tiyatro” gibi komedileri, *Keldi Noruz*, *Küldi Ğunçe* “Geldi Nevruz Güldü Gonca”, *Qizilgül* “Kızılgül”, *Men Tesedduq* “Ben Kurban”, *Eceb Obdan Zaman Keldi* “Çok İyi Bir Zaman Geldi”, *Bulbul Bilen Tuti* “Bülbül ile Tuti”, *Tap Yoluñni Ey Yigit* “Bul Yolunu Ey Yiğit” gibi şiir ve masalları yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 120, 123; Komisyon 2006a: 535; Zaman 1995: 494-496).

Aynı zamanda Uygur edebiyatı ve folklor alanlarında çalışmalarda bulunup *Uygur Edebî Tili ve Uniñ Atalğulirini İşleş Mesililiri* “Uygur Edebî Dili ve Onun Terimlerini Geliştirme Meselesi”, *Edebiy Tenqid Toğisida* “Edebî Tenkit Hakkında”, *Yeñi Edebiy İcadiyitimizniñ On Yilliqi* “Yeni Edebiyatımızın On Yılı”, *Proletariyat Yazğuşisi Gorkiy* “Proleterya Yazarı Gorki”, *Edebî Miras ve Vesiqlirimiz* “Edebî Miras ve Belgelerimiz”, *Uygur Xelq Qosaqliri Toğrisida Mulahize* “Uygur Halk Koşukları Hakkında Mülahaza”, *Çin Muden* “Çimuden”, *Uluğ Leninni Esleş* “Ulu Lenin’i Anma”, *Lenin Yolida Alğa* “Lenin Yolunda İleri” adlı makaleleri yazmıştır (Zaman 1995: 495-496).

Şiirlerinin bir kısmı *Heves* “Heves” (1985), *Baldurqiğa Oxşimas* “Öncekine Benzemez” (2005) ve *Cüp Qoşaq* “Çift Koşuk” (1987) kitaplarında yayımlanmış, yine bir kısmı *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Toy Çaçqusı* “Düğün Şekeri” (1985), *Muqapatlanğan Şeirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-20, 22-94; Zaman 1995: 497).

Bunun dışında makalelerin yer aldığı *Til-Dilniñ Kiliti* “Dil, Gönlün Kilidi” (2005), *Tarimdin Tamçe* “Tarımdan Damla” (1990) kitapları; şiir, mensur şiir ve dramalarının yer aldığı *Seper Sezgüliri* “Sefer Sezgileri” (1988) adlı kitabı yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 125; Sartekin 2006b: 26; Komisyon 2006a: 535-536).

1949 yılından sonra tercüme sahasında önemli çalışmalarda bulunan Tursun *Qizil Ravaqtiki Çüş* “Kızıl Çadırdaki Düş”, *Türkiy Tillar Divani* “Divanü Lugat-it Türk” gibi önemli eserleri tercüme etme ve düzenleme işlerine katılmış; *Zelili Divani*’ni (1985) neşre hazırlamış; *Qisqiçe Xenzuçe-Uygurçe Luğet* “Kısaca

Uygurca-Çince Sözlük” (1963) adlı eserin baş editörü olmuştur (Komisyon 2006a: 535).

Yeziqçiliq Heqqide Heveskarlar Bilen Söhbət “Yazı Hakkında İlgililer ile Sohbet” (1957), *Ottura Cungodin Çegra Rayoniğiçe* “Orta Çin’den Sınır Bölgelerine Kadar” (1964), *Qizil Bayraq Şeceresi* “Kızıl Bayrak Şeceresi” (1964) ve *Qizil Quyaş* “Kızıl Güneş” gibi edebî eserleri tercüme etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 123; Komisyon 2006a: 535). Mao Ze-dong’un *Yen’en Edebiyat-Sen’et Söhbət YiğİNida Sözlengen Nutuq* “Yen’en Edebiyat ve Sanat Sempozyumunda Söylenen Nutuk” eserini tercüme ederek *Şıncañ Géziti*’nde yayımlamıştır (Zaman 1995: 496). Ayrıca Çinlilerin Yeni Uygur Türkçesini öğrenmeleri için yardımcı kitaplar yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 123).

3.113. İsmail Hacı (1867-1950)

Sadece edebiyat alanındaki faaliyetleri ile değil aynı zamanda tabiplik, dinî ilim, hattatlık ve hatiplik yetenekleri ile de tanınan İsmail Hacı, 1867 yılında Hoten’in Guma kasabasının Koştağ köyünde dünyaya gelmiştir. Gençlik döneminde Guma, Kağılık ve Yeken gibi bölgelerde okuyup ilim tahsil etmiş, aynı zamanda klasik Uygur, Arap ve Fars edebiyatlarını iyi derecede öğrenmiştir. Arapçaya ve Farsçaya son derece hâkim olan İsmail Hacı bazı şiirlerini de Farsça olarak kaleme almıştır (Komisyon 2006a: 274-275).

Guma medresesinde müderrislik yaptığı zamanlarda çeşitli vesilelerle çevredeki kasaba ve şehirlere gitmiş ve toplumun farklı tabakalarında yaşayan insanların durumunu derinlemesine gözlemlemiştir. Cahil, gerici fikirdeki mollalar ve açgözlü zenginler ile ciddi münazaralarda bulunmuş, hayatı boyunca hurafelerle ve gerici fikirlerle mücadele etmiştir (Zaman 1995: 86). Şair, 1950 yılında Hoten’de vefat etmiştir (Ehmidi 1996: 304).

İsmail Hacı hayattayken şiirlerinin bir kısmını düzenleyip bir divan oluşturmuştur. Ancak son dönemlerinde şairin divanına el konularak eserlerinin büyük bir kısmı yok olmuştur. Kalan yirmiden fazla eseri ise Mehemmet Çavar’ın gayretleriyle neşre hazırlanıp 1980, 1981 ve 1986 yıllarında *Yeñi Kaşteşi* ve *Bulaq* gibi dergilerde yayımlanmıştır (Ehmidi 1996: 305). Ayrıca eserleri Hoten Vilayeti Eski Eserler Müdürlüğü tarafından toparlanarak neşre hazırlanmıştır (Komisyon 2006a: 276).

3.114. İsmail Sattarov (1916-1944)

Şiir ve drama sahasında eserler veren İsmail Sattarov 1916 yılında Almatı şehrinde demirci fakir bir ailede dünyaya gelmiştir (Abdurahmanov 2014: 181). Babasının adı Metgazi’dir (Zaman 1995: 555). 1924 yılında Zervat Okulunda okumaya başlamış, Ömer Muhammedi’den ders almış ve bu eğitim yıllarında Uygur edebiyatını tanıyıp nadir eserleri okuma fırsatı elde etmiştir (Zaman 1995: 556; Zeynalov 2007: 96). Bu sıralarda sanat ve edebiyata olan tutkusu

ortaya çıkmaya başlamıştır (Zeynalov 2007: 96). Bundan dolayı okulu bitirdikten sonra 1934 yılında yeniden kurulan Uygur tiyatrosuna girmesi tesadüfi bir durum olmamış, kısa bir süre sonra Bakü'ye giderek orada tiyatro yönetmeni yetiştirme kursuna kayıt olmuştur (Zeynalov 2007: 96; Abdurahmanov 2014: 182).

Onun edebî çalışmaları 1930'lu yılların ikinci yarısında *Qiziltuğ* gazetesinde ve neşriyatta çalıştığı zamanlarda daha faal bir hâl almıştır (Abdurahmanov 2014: 182). Kazakistan Bedii Edebiyat Neşriyatında yazarlık, Uygur tiyatrosunda ise yönetmen yardımcılığı görevlerini yerine getirmiştir (Zeynalov 2007: 96).

Sattarov'un edebî faaliyetleri toplamda 7-8 yılı (1936-1944) kapsamaktadır (Bahtiya 1961: 19). İlk zamanlarda tercüme işiyle ilgilenmiş, daha sonra ise tamamen orijinal eserler ortaya koymuştur. Çoğunlukla nazım eserleri kaleme almıştır. Altmışa yakın şiiri, birkaç tercüme eseri okuyucusuyla buluşmuştur (Bahtiya 1961: 19). 1938-1939 yılları arasında yazdığı *Nur Bağ Qizi* "Nur Bağ Kızı" adlı şiiri 1940 yılında yayımlanan *Yaşliğim* "Gençliğim" adlı kitabında yer almıştır (Bahtiya 1961: 24).

Uzun süre ağrılarla boğuştuğundan sonra 20 Mart 1944 tarihinde yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir (Zaman 1995: 556).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Lenin Xatirisi* "Lenin Hatırası", *Bizniñ Yéza* "Bizim Köy", *Almuta* "Almatı", *Qazaqstan* "Kazakistan", *Yutumiz* "Memleketimiz", *Üç Şeir* "Üç Şiir", *Oktyabr Téni* "Ekim Sabahı", *Kéler Çağ* "Gelecek Zaman", *Şepqetlik Qérindaş* "Şefkatlı Kardeş", *Biz Barimiz* "Biz Gideceğiz", *U Kün Yéqin* "O Gün Yakındır", *Maksim Gorkiy* "Maksim Gorki", *Yapon Herbiylirige* "Japonya Askerlerine", *Rexmet Ana* "Teşekkürler Ana", *İştin Kéyin* "Mesai Bitiminden Sonra", *Seherde* "Seherde", *Nur Bağ Qizi* "Nurbağ Kızı", *Muhebbet* "Aşk", *Yaşliğim* "Gençliğim", *Men* "Ben", *Bağ* "Bağ", *İşle Yigit* "Çalış Yiğit", *Yéñip Yanimiz* "Yenerek Döneceğiz", *Qorqqançaqqa* "Korkağa" (Abdurahmanov 182-185; Bahtiya 1961: 20-33)... *Nazugum* "Nazuğum" (Q. Hasanov ile birlikte), *Gülistan* "Gülistan" (Q. Hasanov ile birlikte), *Ğerip-Senem* "Gerip ile Sanem" (V. Dyakov ile birlikte) adlı dramaları vardır (Abdurahmanov 2014: 190-192).

3.115. İsrail İbragimov (1934-)

İsrail Mümünahunoğlu İbragimov 24 Aralık 1934'te Kırgızistan'ın Issık Göl Bölgesi'ndeki Ananyeva köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Mümünahun Aksu'da dünyaya gelmiş, eğitilmiş bir kişidir. Annesi Çolpanhan ise Atuş şehrinde (Baudunov 2001: 34).

İsrail İbragimov, 1952 yılında Rus okulunu bitirdikten sonra Moskova Şarkiyat Enstitüsünün Çin Dili Bölümünde okumaya başlamıştır. Bu okulda bir yıl eğitim aldıktan sonra Enstitü kapanmıştır. Ardından Moskova'daki Jeoloji

Enstitüsünde okumuştur. Frünzé Kan Sanatlar Enstitüsünün Dağ Jeolojisi Fakültesinde okuyup 1959 yılında mezun olmuştur (Baudunov 2001: 34).

Enstitüyü tamamladıktan sonra Kırgızistan Fenler Akademisinin Jeoloji Enstitüsünde 17 yıl çalışmıştır (Baudunov 2001: 34). 1976 yılından 1994 yılına kadar Kırgızistan Devlet Üniversitesinin Jeoloji Fakültesinde doçent olarak çalışmıştır. 1994 yılında Kırgızistan Devlet Millî Üniversitesinin Uygur Filoloji Fakültesine dekan olmuştur (Baudunov 2001: 35).

İsrail İbragimov, Kırgızistan Millî Fenler Akademisinde çalışırken jeoloji alanında 40 makale ve geniş çaplı iki monografi yazmıştır. O, sadece bir âlim olarak değil aynı zamanda gazeteci, sinemacı ve yazarlık yönüyle de tanınmıştır. Eserleri üzerine ikisi geniş çaplı olmak üzere 21 film çekilmiştir (Baudunov 2001: 35).

Kaleme aldığı üç roman, kırkı aşkın uzun hikâye, hikâye ve makaleleri vardır (Baudunov 2001: 35). İlk uzun hikâyesi *Memetbaqiniñ Bexti* “Memetbaki’nin Bahtı” 1972 yılında basıldıktan sonra roman ve uzun hikâyeleri Moskova ve Bişkek şehirlerinde ardı ardına Rusça ve Kırgız Türkçesiyle yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 35). Daha sonra yazarın *Araldiki Qizil Üzümzarlıq* “Adadaki Kırmızı Üzümlük”, *Yëni Yilliq Taksi* “Yeni Yılın Taksisi” gibi uzun hikâyeleri ile *Leglek Quş Ağzidiki Böşük* “Leylek Ağzındaki Böşük” gibi romanları yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 35-36). İlk romanı *Qariqat Temi* “Siyah Frenküzümünün Tadı” 1986 yılında *Kommunizm Tuğı* gazetesinde, *Bir Top Tügmenler* “Bir Grup Değirmenler” adlı uzun hikâyesi 1986 yılında *Pervaz* dergisinde Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 36).

3.116. Kadir Hasanov (1912- 1976)

Kadir Mollahun oğlu Hasanov 1912 yılında Kazakistan Almatı’da dünyaya gelmiştir (Zaman 1995: 550). İlkokuldan sonra Zervat adlı Uygur okulunda okumuştur. Ortaokulu 1929 yılında bitirip *Kembeğeller Avazi* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Bir süre çalıştıktan sonra senaristlik kursuna gidip 1931 yılında bu kursu tamamlamıştır. *Qiziltuğ* gazetesinin Editörlük Bölümünde çalışmış, gazetenin Yazı Kurulunda sorumlu sekreter olmuştur. 1932-1934 yılları arasında Abay Kazakistan Devlet Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur (Zaman 1995: 551).

1935 yılından 1939 yılına kadar Kazakistan Devlet Neşriyatı ile Güzel Edebiyat Neşriyatı bünyesindeki Azınlık Milletler Bölümünün sorumlusu olarak çalışmıştır. Bu sırada yine Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin Uygur Bölümü kurucusu olarak 1939 yılında II. Kazakistan Yazarlar Kurultayında Kazakistan Sovyet Yazarları Cemiyetinin daimî üyeliğine getirilmiştir. 1940 yılından 1945 yılına kadar Yazarlar Kurulunda sorumlu sekreter olarak görev yapmıştır (Zaman 1995: 551).

1934 yılından başlayarak edebiyat sahasında faaliyet göstermeye başlamıştır (Zaman 1995: 551). Onun ilk şiirleri *Kembeğeller Avazi*, *Qutuluş* gazetesi ve *Qızıl Tañ* dergilerinde yayımlanmıştır. *Sotsiyalizm Naxşisi* “Sosyalizm Şarkısı” adlı ilk şiir kitabı 1934 yılında neşredilmiştir. Sonrasında *Tañ Siri* “Sabah Şiiri” (1946), *Şéirlar* “Şiirler” (1948), *Uygur Avazi* “Uygur’un Sesi” (1950), *Bağven* “Öğretmen”, *Kence* “Sonuncu” gibi şiir kitapları neşredilmiştir (Zaman 1995: 551). 1942-1943 yıllarında Özbekistan Taşkent’te *Şark Hakikati* ve Almatı’da *Yeñi Hayat* dergilerinin çıkarılması da onun hayatında önemli rol oynamıştır (Zeynalov 2007: 77).

Hiciv ve fabl türünde eserler vermiştir. *Zuğuy Bilen Kot-Kot* “Uğursuz ile Dırdır”, *Şallaq Atti Mollaq* “Çapkın Yuvarlandı”, *Exmeqniñ Çoñ-Kiçiki Yoq* “Ahmağın Büyüğü Küçüğü Yoktur” adlı şiirleri bu türdeki eserlerine örnektir (Zaman 1995: 552). Bu eserlerden başka *Qeşqerge* “Kaşgar’a”, *Teklimakan* “Taklamakan”, *Veten Tuyğuliri* “Vatan Duyguları” adlı şiirleri de vardır (Zaman 1995: 551-552).

Eserleri Kazak lehçesine aktarılmış ve Rus diline tercüme edilmiştir. 1950 yılında Kadir Hasanov’un, İsmayıl Sattarov ile birlikte yazdıkları *Uygur Avazi* adlı şiiri Rusçaya tercüme edilmiştir. Aynı yıl şairin eserleri *Şéirlar* adıyla kitaplaştırılıp Kazak lehçesinde yayımlanmıştır (Zaman 1995: 553).

Drama türüyle de ilgilenmiştir. 1939’da İli Uygurlarının 1881-1883 yıllarındaki Yedisu’ya göçlerini konu alan *Manan* “Manan” adlı draması yayımlanmıştır. *Gülemxan* “Gülemhan” adlı dramasında ise Sovyet Devri işlenmiştir (Zaman 1995: 553).

Kadir Hasanov İkinci Dünya Savaşı yıllarında *Altun Halqa* “Altın Küpe”, *İşpyon* “Casus”, *Vetenperverler* “Vatanseverler” gibi küçük hacimli dramalar yazmıştır. *Altun Halqa* adlı draması Kazak Türkçesine aktarılıp il tiyatrosunda oynanmıştır. *Vetenperverler* adlı draması ise Kazakistan Merkezî Komsomollar Komitesinde düzenlenen bir kurultayda ikincilik ödülüne layık görülmüştür (Zaman 1995: 554).

Hasanov, tercüme alanında da faaliyet göstermiştir. Lermontov, Şivçenko ve Cambul’un eserlerini, Maksim Gorki’nin *Ana* adlı romanını, Hemza Hekimizade Niyazi’nin *Arşin Mal Alan*, Konstantin Simonov’un *Rus Kişiliri*, N. Popov’un *Aile*, A. Korneyçok’un *Platon Kiriçét*, Gogol’un *Öyliniş* “Evllenme”, Moller’in *İlacısız Tévip* “Çaresiz Tabib” gibi dramalarını çevirmiştir (Zaman 1995: 554).

O, Uygur klasik edebiyatı araştırmaları ile de ilgilenmiştir. Sadir Palvan, Séyit Muhemmet ve XX. yüzyıl Uygur edebiyatı tarihi hakkında makaleler yazmıştır. 1934 yılında Kadir Hasanov’un *Edebiy İcadiyet Meydanida* “Edebî Üretim Meydanında” adlı kitabı yayımlanmıştır. Onun edebiyat tarihi hakkındaki ilmi

incelemeleri Uygur okullarının 8. sınıf öğrencileri için hazırlanan *Uygur Edebiyatı* ders kitabına alınmıştır (Zaman 1995: 554).

Hasanov, Uygur okullarında okutulan ders kitaplarını düzenleme alanında da çaba sarf etmiş, dil ve edebiyat dersinin konularını yenileyip düzenlemiştir. Ayşem Şemiyeva ile birlikte hazırladıkları *Élipbe*, birinci sınıf öğrencileri için *Ana Tili* ders kitabı, beşinci sınıf öğrencileri için *Edebiyat Xristomatiye* “Edebiyat Seçmeler” Uygur okulları için hazırlanan ders kitaplarıdır. Bu kitaplar bir dönem Çin idaresi altındaki Uygur okullarında da kullanılmıştır (Zaman 1995: 555).

3.117. Kasimcan Eysa (1949-)

Kasimcan Eysa, 1949 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1963 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan’a göç etmiş, Bişkek şehrindeki Rus ortaokulunu tamamladıktan sonra inşaat ve ticaret alanlarında çalışmıştır. 1970’li yıllardan itibaren edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır (Baudunov 2001: 307).

1994 yılında Kırgızistan Yazarlar Cemiyeti Bediîy Edebiyat Propaganda Bürosu tarafından basılan *Ümütüm Méniñ-Ata Yurt* “Umudum Benim Ata Yurt” adlı kitapta onun bazı şiirleri yer almıştır (Baudunov 2001: 307). 1996 yılında Kırgız şairi Marhabay Amatov’un aktarmasıyla *Yürektin Tamğan Tamçılar* “Yürekten Damlayan Damlalar” adlı kitabı Kırgız Türkçesiyle basılmıştır (Baudunov 2001: 307). 1999 yılında Kasimcan Eysa’nın *Yürektin Tamğan Tamçılar* adlı şiir kitabı Yeni Uygur Türkçesiyle basılmıştır (Baudunov 2001: 307).

3.118. Kasimcan Kamberi (1910-1956)

Drama yazarı ve şair Kasimcan Kamberi, Atuş kasabasının Boyamet köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini kendi memleketindeki bir okulda aldıktan sonra babası ile birlikte önce Yarkent’e ardından Taşkent’e gidip buradaki okullarda okumuştur (Zaman 1995: 171-172). Bu okullarda Batı Türkistan Uygur şairleri Ömer Muhammedi ve Hezim İskenderov ile tanışmış ve ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır (Ehmidi 1996: 364). Küçük yaşlarından itibaren müziğe ilgi duyan yazar, okul hayatı boyunca birçok edebî etkinliğe katılmış, saz çalma ve gazel okuma yeteneği ile herkes tarafından tanınmıştır (Tanrıdağlı 1996: 22).

1932 yılında Gulca’ya dönüp eğitim faaliyetlerine katılmıştır. “Barış, dost” anlamlarına gelen “İnaq” takma adı ile şiirler yazmış, bunların bir kısmını besteleyerek halkı eğitim almaya ve cehaletle mücadele etmeye çağırmıştır. 1934 yılında kurulan İli Uygur Derneği ve onun idaresindeki Sanayi-i Nefisede aktif olarak çalışmıştır (Komisyon 2006a: 393).

1937 yılında baskıcı yönetimin aydınları yok etme siyaseti doğrultusunda birçok arkadaşı ile birlikte tutuklanarak Ürümcü'de hapisaneye atılan şair, altı yıldan fazla bir süre burada kalmıştır (Ehmidi 1996: 365). 1943 yılının sonlarına doğru kendisi ile birlikte hapisaneden çıkan Ehmecan Kasimi ile tanışmış, birlikte Gulca'ya dönerek Üç Vilayet İnkılabı'nın hazırlık işlerine katılmışlardır. İnkılabtan sonra kurulan hükümetin eğitim, sağlık ve halk mahkemesi gibi önemli organlarında çalışmış, Güney Cephe Kumandanlık Karargâhı'nda güney bölgelerdeki mücadelelere liderlik yapmıştır. "11 Maddelik Antlaşma" imzalandıktan sonra Kaşgar'da vali yardımcısı olmuş (Komisyon 2006a: 394), Üç Vilayet İnkılabı sırasında gösterdiği başarılar dolayısıyla birkaç defa nişan ve madalyayla ödüllendirilmiştir (Ehmidi 1996: 365).

1947 yılında Milliyetçi Çin yönetimi tarafından antlaşma iptal edilmiş, inkılabta destek veren aydınların büyük bir kısmı tutuklanmıştır. Kasimcan Kamberi de aynı yılda tutuklanmış, 1949 yılı Nisan ayına kadar Kaşgar hapisanesinde tutulmuştur (Ehmidi 1996: 365-366). Hapisaneden çıktıktan sonra Uygur Derneği başkanlığı, *Hakikat* gazetesinin baş editörlüğü görevlerinde bulunmuş, dört yıl Yeken valiliği, 1954 yılından itibaren de Uygur Bölgesi Güney İdari Mahkemesinin müdür yardımcılığını yapmıştır. Aynı zamanda Vilayet Halk Kurultayı vekilliği, Vilayet Halk Hükümeti Heyetinin üyeliği ve Çin Komünist Partisi Güney Uygur Bölgesi Komitesi üyeliğine seçilmiştir (Zaman 1995: 177, Komisyon 2006a: 394).

1950 yılında hapisaneden hasta bir şekilde çıkan yazar, eski sağlığına bir türlü kavuşamamış ve 3 Mart 1956 tarihinde Kaşgar'da vefat etmiştir (Ehmidi 1996: 366; Tanrıdağlı 1996: 22).

Şairin günümüze kadar ulaşabilen şiirlerinden bir kısmı şöyledir: *Repiqamge* "Eşime", *Xanteñri* ' *Jurniliniñ Toyığa Beğişlap* "Hantanrı Dergisinin Düğününe İthafen" (Komisyon 2006a: 395) *Purset Saña* "Fırsat Sana", *Veten İşqida* "Vatan Aşkında", *Hemşire* "Hemşire", *Untulmasmen* "Unutulmazım", *Yaşliq Çağlirim* "Gençlik Çağlarım", *Teşekkür* "Teşekkür", *Ölkem* "Vatanım", *Yetişsem* "Yetişsem", *Çelindi Sazim* "Çalındı Sazım", *Gül Êçilsa Bağlarda* "Çiçek Açsa Bahçelerde" (Ehmidi 1996: 366)... Şiirlerinin bir kısmı Güdük "Düdük" (1982) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 15). Bir kısmı da sonraki dönemlerde bestelenerek şarkıya dönüştürülmüştür (Ehmidi 1996: 366). Bunun dışında *Yalğan Tevip* "Yalancı Tabip", *Şanlıq Ğelibe* "Şanlı Zafer", *Perixun* "Büyücü", *Zeynepke Töhma* "Zeynep'e İftira" (Ehmidi 1996: 365), *Zalim Şaňyu* "Zalim İlçe Başkanı", *Parixor Şaňyu* "Rüşvetçi İlçe Başkanı" dramalarını (Zaman 1995: 179); *Ğerip-Senem* "Ğerip ile Sanem", *Nuzugum* "Nuzugum" operalarını ve *Arşin Mal Alan* komedisini yayımlamıştır (Ehmidi 1996: 365).

Kasimcan Kemberi, Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde çağdaş Uygur tiyatrosu ve sahne sanatlarının ilk kurucularından biridir (Zaman 1995: 177). Yazdığı drama, opera ve komedilerin sahnelerde oynanmasını sağlamış, kendisi de Uygur tarihindeki ilk kadın sanatçı olan eşi Raziye Hanım ile birlikte bu oyunlarda bizzat yer almıştır (Ehmidi 1996: 350). Aynı zamanda kendisi çağdaş Uygur edebiyatının önemli sanat mirası "12 Mukam"ı düzenleme işlerinde önemli rol oynamıştır (Ehmidi 1996: 366).

3.119. Keyyum Turdi (1937-2000)

Keyyum Turdi 1937 yılının Kasım ayında Kaşgar'da küçük bir tüccar ailede dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006c: 537). Babası Turdi Hacim aydın ve eğitime önem veren, annesi Asihan Hacim ise zamanının eğitimli kadınlarından biridir. Çocuklarını ilim sahibi, dindar ve ahlaklı biri olarak yetiştirmek isteyen ailesi, Keyyum Turdi'yi ilk olarak Kaşgar'da Konak Baziri İlkokuluna göndermişlerdir. Bu okulu bitirdikten sonra Öğretmen Yetiştirme Okulunun idaresindeki bir ortaokula giden yazar, 1951 yılında Şincan Enstitüsü Hukuk Fakültesinde eğitim almaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 70; İsmayil, İslam 1993: 315).

Keyyum Turdi, 1954 yılında eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak *Şincan Géziti* idaresinde, 1961-1976 yılları arasında ise *Yeken Géziti*'nde muhabir ve editör olarak görev yapmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 70). 1979 yılında Şincan Halk Neşriyatının Yeni Uygur Türkçesi Redaksiyon Bölümü başkan yardımcılığı ve 1980 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 1989 yılında Şincan Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin 4. Kurultayında derneğin başkanlığına getirilip 1997 yılının Ocak ayına kadar bu görevi sürdürmüştür (Sultan, Abdurehim 2002: 70-71). Bunun yanında Çin Azınlık Milletler Yazarları İlim Cemiyetinin başkan yardımcısı ve 7. Dönem Halk Temsilciler Kurultayı vekilliği görevlerini yapmış, 1986 yılında Çin Yazarlar Temsilcileri Grubunun üyesi sıfatıyla Sovyetler Birliği'ne ziyarette bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 315, 328).

Keyyum Turdi, 1950'li yıllardan sonra devlet politikası olarak Kuçar, Bay, Toksu ve Kaşgar civarındaki kolhozlaştırma çalışmalarına katılmış, bu dönemde çiftçilerle vakit geçirerek onların sıkıntılarını ve şikâyetlerini dinlemiştir. Bu tecrübelerini: "...Benim yüreğimde silinmez iz bıraktı, sosyal yaşam ve hayat tecrübesi üzerine önemli bilgiler öğretti... Ben bu sıralarda dertli çiftçilerin acıklı hayatlarını dinledim, yüzlerce zalim toprak ağasının kanlı hesap defterini gördüm... Onlar benim daha sonra güney bölgelerdeki köylerde verilen inkılap mücadelelerini anlatan üç ciltlik romanım *Küreşçan Yillar*'ı yazmamın esas materyalleri oldular." diyerek açıklamıştır (İsmayil, İslam 1993: 317).

Yazar Keyyum Turdi, 2000 yılının Ağustos ayında Karamay'da vefat etmiştir (Komisyon 2006c: 538).

Keyyum Turdi, edebiyata çocukluk dönemlerinde ilgi duymuştur. Ayrıca ilkokulda okuduğu sıralarda öğretmeni Hacı Tohti'nin de onun üzerinde önemli etkisi olmuştur. Uygur halkının özgürlüğü için mücadele eden ve öğrencilerini ileri fikirler ile eğitmek için uğraşan Tohti Hacı, öğrencilerine *Şahname*, *Binbir Gece*, *Kıyasü'l Enbiya* gibi önemli eserleri, Batı Türkistan'dan gelen edebî eserleri ve Lutpulla Mutellip, Ömer Muhammedi, Zunun Kadiri gibi şair ve yazarların şiir, hikâye ve masallarından parçaları okuyor; derslerde Uygur halkının sıkıntılarını, baskıcı yönetimin halk üzerindeki ezizyetlerini, bazı sosyal, siyasi durumları anlatıyor ve aydınların bunlar karşısındaki tutumlarından bahsediyordu. Onun bu derslerinin ve öğrencileriyle yaptıkları okumaların Keyyum Turdi'nin gelişmesinde önemli etkileri olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 316).

Keyyum Turdi'nin ilk eseri 1955 yılında yayımlanan *Oraz Bova* "Oraz Dede" hikâyesidir. Bu hikâye, sonraki dönemlerde Çince ve İngilizceye çevrilmiştir. Bunun dışında yazdığı hikâye ve uzun hikâyeleri şöyledir: *May Etigenliki* "Mayıs Sabahı", *Şemşerxan* "Şemşerhan", *Bext Yoli* "Baht Yolu", *Zerepşan Boyida* "Zereşan Gölü Kıyısında"(1963), *Zeynepxan Şuci Heqqide Hékaye* "Sekreter Zeynephan Hakkında Hikâye" (1964), *Qizil Yoltuzi Bar Şepke* "Kırmızı Yıldızlı Şapka" (1962), *Tinçsiz Künler* "Huzursuz Günler", *Yol* "Yol" (1983), *Boğda Ata* "Boğda Ata" (1985), *İnjener Eliniñ Hékayisi* "Mühendis Ali'nin Hikâyesi" (1986), *Asmandiki Hékaye* "Gökteki Hikâye", *Buluñ Koçidiki Gélitilik* "Çıkmaz Sokaktaki Gariplik", *Sevenlik* "Eksiklik", *Ayxan* "Ayhan" (İsmayil, İslam 1993: 327), *Qizil Tağ Bürkütliri* "Kızıl Dağ Şahinleri" (1974), *Yeşil Mervayit* "Yeşil Mervayit" (1985), *Minbiñ Düycañi* "Sivil Askerin Komutanı" (1964) (Sartekin 2006a: 3-12; Komisyon 2006c: 538-539).

Hikâyelerinin bir kısmı *Boğda Ata* (1989) ve *Zerepşan Boyida* (1981), *Gülzarliq Hoylidiki Kişiler* "Çiçekli Avludaki Kişiler" (1984), ve *Rengareñ Dunya* "Rengârenk Dünya" (1990) adlı kitaplarında yer almıştır (Tanrıdağlı 1996: 155; Sartekin 2006b: 5-8; İsmayil, İslam 1993: 323). Bazı hikâyeleri ise *Hékayiler* "Hikâyeler" (1980), *Seğiniş* "Özlem" (1984), *Sovğat* "Hediye" (1985) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Keyyum Turdi, 1964 yılında *Qiziltağ Çırağliri* "Kızıldağ Lambaları" adlı ilk romanını tamamlamış ancak eser Kültür Devrimi sırasında yakıldığı için bunu yayımlatamamıştır. Yazar 1972 yılında aklında kalanlar doğrultusunda kitabı tekrar yazmaya başlamış, 1974 yılında *Qiziltağ Baturliri* "Kızıldağ Kahramanları" adıyla bu eserini yayımlamıştır. Roman, 1976 yılında Halk Edebiyatı Neşriyatı tarafından *Qiziltağ Étikide* "Kızıldağ Eteğinde" adıyla Çince olarak da neşredilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 321-322). 1985 yılında *Süzük Asman* "Temiz Gök" romanı, 1992 yılında *Cimcit Cuñğariye* "Sakin Cungarya" adlı üç ciltlik eserinin birinci cildi olan *Qametlik Giltağ* "Heybetli

Gildağ” neşredilmiştir. Eser Çinceye tercüme edilmiştir (Komisyon 2006c: 539).

Kültür Devrimi’nden sonraki yıllarda yazarın *Küreşçan Yillar* “Mücadeleci Yıllar” adlı üç ciltlik romanı yayımlanmıştır. Bu romanın birinci cildi *Tañ Aldida* “Şafak Sökmeden Önce” (1979), ikinci cildi *Zerepşan Üstide Nur* “Zerepşan Üzerinde Nur” (1981), son cildi ise *Bahar Nahşisi* “Bahar Şarkısı” (1985) adıyla yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 323-324).

Bext Yoli hikâyesi 1957 yılında Özerk Bölge çapında birincisi düzenlenen Hikâye Yarışması’nda üçüncülük ödülüne; *Küreşçan Yillar* Azınlık Milletler Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülüne layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 318-328).

3.120. Kurban Barat (1946-2016)

Kurban Barat, 1946 yılının Ocak ayında Atuş’un Ağu köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 141). 1952-1958 yıllarında ilkökul ve ortaokulda eğitim almıştır (İsmayil, İslam 1993: 511). Şiire olan ilgisi ilkökul yıllarında başlayan Kurban Barat, ortaokulda okuduğu yıllarda kısa hiciv şiirleri yazarak çevresindekilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bazı öğretmenlerinin yardımı ve sınıf arkadaşlarının desteği ile edebiyat grubu kurmuş ve *Yaş Qelem* adlı edebiyat gazetesini çıkarmış, ilk şiirlerini de önce bu okul gazetesinde daha sonra *Qeşqer Géziti*, *Şıncañ Géziti*, *Yaş Kommunist* gibi gazete ve dergilerde yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 511-512).

1958-1962 yıllarında Şincan Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra *Şıncañ Géziti* idaresinde muhabir, editör olarak çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 141). Bu sıralarda klasik ve çağdaş Uygur edebiyatından Nevai, Nizami, Lutpulla Mutellip, Teyipcan Eliyev gibi şahısların eserlerini okumuş ve bu eserlerden beslenmiştir. Aynı zamanda edebiyat teorisi ve edebiyat tarihine dair eserler okumanın yanı sıra Çin ve Dünya edebiyatının önemli şairlerden Dufu, Li Bey, Eyçin, Bayron, Gyuti, Puşkin, Lermontov gibi şahısların ve özellikle Puşkin’in eserlerini okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 513).

1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi’nde “şüpheli” olarak suçlanan yazarın evi aranarak kitapları toplanmış ve birçok kez sorguya çekilmiştir. 1970 yılında Şinhua 2. Matbaa-Basım Fabrikasına işçi olarak gönderilmiş, burada Yeni Uygur Türkçesi Bölümünde editör olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 516). 1980 yılından itibaren Şincan Halk Neşriyatı ve Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatında çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 141). 1989 yılında Polonya, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelere seyahat etmiştir (Komisyon 2006b: 311).

Şair Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin, Çin Folklor Araştırmaları Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin ve Çin Azınlık Millet Yazarları İlim Cemiyetinin üyesi olmuştur. *Cuñgo Hazırqi Zaman Dañliq Yaşlirinin Luğiti* “Çağdaş Ünlü Çin Gençleri Lugati” ve *Cuñgo Edebiyat Luğiti* “Çin Edebiyat Lügati” adlı eserlerinde hayatı ve edebî çalışmaları üzerine yazılar yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 523).

Özellikle yazdığı şiir ve destanlarla Uygur edebiyatına önemli katkıları olan Kurban Barat, aynı zamanda edebiyat araştırmaları ve klasik Uygur edebiyatı eserlerinin neşre hazırlanması ile meşgul olmuştur. Kurban Barat’ın yayımlanan şiirlerinden bazıları şöyledir: *Kakkuk* “Guguk”, *Bu Yiğa Qoşiqi* “Bu Bir Ağıt Koşuğu”, *Divaniniñ Heykili* “Dilencinin Heykeli”, *Şairliq* “Şairlik”, *Qizniñ Ölümü* “Kızın Ölümü”, *Keç Küz Suliri* “Güz Sonu Suları”, *Şimal Yultuzliriğa Telmürüp* “Kuzey Yıldızlarını Bekleyip”, *Ravap ve Ana* “Ravap ve Anne”, *Otun Satquçi Bala* “Odun Satıcı Çocuk”, *Varaşava* “Varşova”, *Külümsireş* “Gülümsemek”, *Aldıraş Bulutlar* “Yoğun Bulutlar”, *Dereş ve Bina* “Ağaç ve Bina”, *Adam Meskiviçiñ Heykili* “Adam Meskeviç’in Heykeli”, *İstanbulniñ Kepterliri* “İstanbul’un Güvercinleri”, *Zéminini Dessigende* “Toprağını Çiğnediğinde”, *Keç Küz Lirikisi* “Güz Sonu Liriği”, *Cemile* “Cemile”, *Yeşil Hayat* “Yeşil Hayat”, *Dehqan Ata* “Çiftçi Baba”, *Amine* “Emine”, *Ümid Toğruluq Naxşa* “Ümit Üzerine Şarkı”, *Kök Yantaq Çeçekleptu* “Mavi Yantaq Çiçeklemiş”, *Kesilgen Toğraq* “Kesilen Kavak”, *Derya Şarqiraydu Qarañguluqta* “Nehir Şırıldıyor Karanlıkta”, *Ov Miltiqi Kötürgen Bala* “Av Silahını Taşıyan Çocuk”, *Sen-Bürküt Uvisi Sen-Altun Böşük* “Sen Kartal Yuvası, Sen Altın Beşik” (Sultan, Abdurehim 2002: 141)... Bu şiirlerin bir kısmını *Apelik Yillardin Aççiq Hatire* “Afetli Yıllardan Acı Hatıra”, *Yeşil Hayat* (1981) ve *Qar Güli* “Kar Çiçeği” (1993) isimleriyle yayımlamıştır (Komisyon 2006b: 305-311; İnayet 1998: 195; İsmayil, İslam 1993: 516-518).

1998 yılında Şincan Üniversitesi Neşriyatı tarafından şiirlerinin bir kısmı beş ciltlik *Qurban Barat Eserliridin Tallanma* “Kurban Barat Eserlerinden Seçmeler” adıyla yayımlanmıştır (Komisyon 2006b: 311). Şiirlerinin dışında *Qizilgül* “Kızılgül”, *Asiya Asminida Çaqnığan Yultuz* “Asya Göklerinde Parlayan Yıldız” (1982), *Yoqalmas Pelestin* “Yok Olmaz Filistin”, *İnsan ve Zémin* “İnsan ve Toprak”, *Men Eqil İzdeymen* “Ben Akıl Arıyorum”, *Yipi Üzülmek Leglek* “İpi Kopmaz Uçurtma”, *Yipek Yollirida Yeñi Sehipe* “İpek Yollarında Yeni Sayfa”, *Aqarğan Çaç Toğruluq Naxşa* “Ağaran Saç Hakkında Şarkı”, *Aq Romalliq Perizat* “Beyaz Başörtülü Perizat” destanlarını kaleme almış ve bu destanların bir kısmı *Aq Romalliq Perizat* “Beyaz Başörtülü Perizat” (1984) kitabında ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojide yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 26; Komisyon 2006b: 305-311; İsmayil, İslam 1993: 520).

Uygur Şeiriyyiti Qel'esiniñ Ul Taşliri-Qedimki Şeirlar “Uygur Şiir Kalesinin Yapı Taşları: Eski Şiirler”, *Uluğ Şair Mixail Yoriyeviç Lermontov* “Ulu Şair Mihail Yuryeviç Lermontov”, *Şeir Degen Néme?* “Şiir Nedir?” adlı makalelerini kaleme almıştır (Komisyon 2006b: 311).

Edebî tercüme sahasında önemli çalışmalarda bulunan Kurban Barat Çinceden ünlü şair Eyçin'in çok sayıda şiirini, Puşkin'in masallarını ve Lermontov'ın destanlarını tercüme etmiştir. Sadi Şirazi'nin *Bostan* destanını ve Çağatay edebiyatından *Divan-ı Sekkaki*, *Divan-ı Atayi*, *Divan-ı Zuhuri*, *Seddi İskender* gibi önemli eserleri yayıma hazırlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 522-523).

Aq Romalliq Perizat destanı 1986 yılında ikincisi düzenlenen Azınlık Millet Yazarlarının Edebî Eserlerini Değerlendirme Toplantısı'nda ödüllendirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 522).

3.121. Kurban İmin (1914-1992)

Şair Kurban İmin, 1914 yılında Kaşgar'ın Töre Yavag Mahallesi'nde küçük bir tüccar ailesinde dünyaya gelmiştir (Emet 1998: 41). Babası bakkal, annesi ise makarada ip eğirip bunları satarak ailesinin ufak tefek masraflarını üstlenen bir kadındır. Annesi okuma yazma bilmemesine rağmen usta bir koşukçu ve hikâyecidir. Kurban İmin, henüz beş-altı yaşlarından itibaren babasının yanında meyve ve sebze satarak ona yardımcı olmuş, aynı zamanda annesinden çeşitli koşukları, masal ve halk efsanelerini dinleyerek büyümüştür. Annesinden duydukları onun çocuk yaşında edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 126).

1921-1931 yılları arasında kendi mahallesindeki dinî okulda okuyan Kurban İmin, bu süreçte Nevai, Fuzuli, Meşrep, Sufi Allahyar, Hüveyda ve Ahmed Yesevi gibi klasik şairlerin eserleri ile tanışıp şiir yazmaya başlamıştır. 1931 yılının sonlarına doğru anne ve babasının izni olmadan dinî okuldan ayrılıp başka bir ilkokula girmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Sonraki dönemde öğretmen yetiştirme kursunda üç ay okumuştur. Okulunu bitirdikten sonra bir süre Yetimhane Okulunda öğretmenlik yapmıştır. Bu sırada koşuklar ve kısa şiirler yazmaya başlamıştır. 1939 yılından 1942 yılına kadar Ürümçi Öğretmen Okulunda eğitim almıştır (İsmayil, İslam 1993: 126-127).

1942 yılında Yenisar Kasabası Uygur Derneğinin Kültür Bölümünde ve *Qeşqer Géziti*'nde editör olarak çalışmaya başlamış, aynı zamanda Aksu Avat kasabasında Kazirik İlkokulu ve Kaşgar'da Konak Pazarı İlkokulunda görev almıştır (Komisyon 2006a: 517). Bu sırada edebiyatın her türü ile meşgul olup şiir, destan, hikâye ve dramalar yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 128).

1947 yılında bazı şairler ile birlikte *Şerin* “Tatlı” adlı şiir kitabını derlemiştir. Bu kitaptaki şiirlerle halkı uyanmaya, Milliyetçi Çin yönetiminin baskılarına karşı bağımsızlık ve birlik yolunda mücadele etmeye çağırmıştır. Kitap *Qeşqer*

Géziti yayınevinde basılıp dağıtılmaya başladığı sırada Milliyetçi Çin yönetimi görevlileri tarafından toplanıp yakılmıştır. Kurban İmin de gazetede editörlük görevinden uzaklaştırılarak sıkı takip altına alınmış ve şiirlerinin yayımlanması yasaklanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 131). Bu dönemde gurbet hayatı yaşayıp bazı sıkıntılar çekmiştir (Zaman 1995: 441).

1949 yılından sonra Kaşgar Sanat Ekibinde, Şehir Kültür Derneğinde, *Qeşqer Edebiyatı* dergisinde görev almış, Kaşgar Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin başkanlığını yapmıştır (Komisyon 2006a: 517).

1950 yılı Ağustos ayında Kurban İmin Şien’de birincisi düzenlenen Edebiyat ve Sanatçılar Kurultayına katılmıştır. Aynı yıl Şincan Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin hazırlık heyetinin üyesi olmuştur. 1957 yılında Şincan Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin ve Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin daimî üyeliğine seçilmiştir. 1960 yılında Çin Sanatçılar Temsilcilerinin 3. Kurultayına ve 1979 yılında 4. Kurultayına katılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 132-133). Çin Halk Siyasi Danışma Meclisi Uygur Özerk Bölge 5. Dönem Komitesinin üyeliğini, Uygur Özerk Bölge Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin heyet üyeliğini ve Kaşgar Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin başkanlığını yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 138).

Şair, 19 Ağustos 1992 yılında Kaşgar’da vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 517).

Keliñ Yaşlar “Gelin Gençler” adlı ilk şiiri 1937 yılında *Qeşqer Géziti*’nde yayımlanmıştır. Daha sonraki şiirlerini “Şoh” ve “Erkin” takma adıyla yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 127). Onun şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Yeñi Devrge* “Yeni Devre”, *Vetenge Qesem* “Vatana Yemin”, *Barañda* “Kulübede”, *Tiyanşan Naxşiliri* “Tiyanşan Şarkıları”, *Bulbul* “Bülbül”, *Tarim Gezelleri* “Tarım Gazelleri”, *Anamğa* “Anneme”, *Cuzuñli Heqqide Gezel* “Cu Başkan Hakkında Gazel”, *Aççiq Künler* “Acı Günler”, *Erkinlik* “Özgürlük”, *Heytgahda Üç Qiz* “Heytgah’ta Üç Kız”, *Qandaq Devr Bu?* “Nasıl Bir Devir Bu?”, *Alğa Bas, Yaşlar* “İlerleyin Gençler”, *Vaqit-Altun* “Vakit Altındır”, *Kökle Şair!* “Filizlen Şair”, *Veten Heqqide Naxşa* “Vatan Hakkında Şarkı”, *Qeşqerde Bahar* “Kaşgar’da Bahar”, *Tiyanşan Xitabi* “Tiyanşan Hitabı” (Komisyon 2006a: 517-518; İsmayil, İslam 1993: 130-137; Zaman 1995: 441)...

Şiirlerinin yanında *Ğunçemge Xet* “Gunçem’a Mektup”, *Qiriliş ve Tiriliş* “Yok Oluş ve Diriliş”, *Üzülmes Rişte* “Kopmaz Bağ”, *Qeşqer Qizi* “Kaşgar Kızı”, *HaciAxun* “Hacı Ahun”, *Semont İşçisi* “Beton İşçisi” destanları; *Gülqiz* “Gülqiz”, *İbret* “İbret” adlı hikâyeleri, *Azadliq Bahari* “Özgürlük Baharı”, *Bügün Bölekçiğü?* “Bugün Farklı”, *Tokyonıñ Teqdiri* “Tokyo’nun Kaderi”, *Arslan* “Aslan”, *Çeçikim* “Çiçeğim”, *Aşnamğa Deşnem* “Dostuma Serzeniş”, *Qayniğanda Oxşaydu* “Kaynadığında Güzel Olur”, *Toy* “Düğün” adlı dramaları ve Teyipcan Eliyev’in *Veten Heqqide Gezel* “Vatan Hakkında Gazel” şiirine

yazdığı *Veten* “Vatan” adlı muhammesi vardır (İsmayil, İslam 1993: 130, 134; Komisyon 2006a: 517-518).

1987 yılından bu yana şairin *Tarım Gezelleri* “Tarım Gazelleri” ve *Meniñ Naxşam* “Benim Şarkım” (başkaları ile birlikte), *Tarım Ğunçiliri* “Tarım Goncaları” (1978), *Qeşqer Avazi* “Kaşgar’ın Sesi” (1981) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır (Zaman 1995: 442; İsmayil, İslam 1993: 136). Şiirlerinin bir kısmı *Yaşısın Çoñ Sekrep İlgirileş* “Yaşasın Büyük Sıçrayıp İlerleyiş” (1960), *Ceñ Naxşisi* “Savaş Şarkısı” (1975), *Bahar Cilvisi* “İlkahar Parıltısı” (1979), *Ğezel ve Muhammesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Aq Bujğun* “Beyaz Köpük” (1987), *Yapraqtiki Neqışler* “Yapraktaki Nakışlar” (1989), *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Quyaş Qesidisi* “Güneş Kasidesi” (1991), *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991) gibi şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-20).

1979 yılında *Toy* draması Münevver Eser Ödülü’ne; 1981 yılında *Anamğa* “Anneme” şiiri Azınlık Milletler Yazarlarının Edebî Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda üçüncülük ödülüne layık görülmüştür. *Aççıq Künler* “Acı Günler”, *Bulbul* “Bülbül”, *Cuzuñli Heqqide Ğezel*, *Anamğa* şiirleri Çince ve diğer dillere tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 136-137). *Çin Azınlık Milletler Günümüz Yazarlarının Biyografileri* kitabında hayatı ve edebî faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir (Zeynalov 2007: 93).

Kurban İmin, şair Lutpulla Muttelip ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Onun mücadelecî ruhunun, yorulmak bilmeden çalışmasının, dostlarına olan şefkatinin Kurban İmin üzerinde derin tesiri olmuş, bu tesir şiirlerine de yansımıştır (İsmayil, İslam 1993: 127-128).

3.122. Kurban Tohtemov (1932-1988)

Kurban Tohtemov 1932 yılında Almatı şehrinin Panfilov ilçesine bağlı Sadir köyünde dünyaya gelmiştir (İsmayilov 2015: 216-217). Çocukluk devri savaş yıllarına rastlamış ve babasını kaybetmiştir. Yedi yıllık öğrenimini tamamladıktan sonra kolhozda çalışmaya başlamıştır. 1952 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinin Yeni Uygur Türkçesi Bölümüne girmiştir. Bu okuldan mezun olunca 1957 yılında Almatı’ya dönüp *Kommunizm Tuĝi* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. 1958 yılında Abay Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesine atanmış ve bu fakültekteki Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde dersler vermiştir. 1960 yılına kadar bu görevine devam etmiş, aynı yıl Kazakistan Fenler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde çalışmaya başlamıştır (İsmayilov 2015: 217).

1964 yılında Kurban Tohtemov “Uygur Sovyet Uzun Hikâyeciliğinin Şekillenmesi ve İlgi Görmesi” konusu üzerine hazırladığı tezini savunmuş, Fenler Akademisinin Uygur Araştırmaları Bölümünün ilk akademisyeni,

Edebiyatçılar Topluluğunun başkanı olmuştur. 1988 yılında vefat etmiştir (İsmayilov 2015: 217).

Kurban Tohtemov'un edebiyata olan ilgisi Yarkent'te okuduğu yıllarda kendisini belli etmeye başlamıştır. Üniversite yıllarında ise bu alandaki çalışmaları hız kazanmıştır. İlk eserleri gazetelerde yayımlanmış, daha sonra seçme eserlerden oluşan kitaplarda yer almıştır, ardından peş peşe hikâye kitapları yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 217).

Addiy Kişiler "Sıradan İnsanlar", *Qedirdanlirim* "Değerlilerim" adlı hikâye kitapları vardır (İsmayilov 2015: 217).

Hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Süret* "Süret", *Aşiq Yürekler* "Aşık Yürekler", Mahibulaq "*Mahibulak*", *Polat İradilikler* "Çelik İradeliler", *Banixan Çoñnam* "Banihan Ninem", *Vicdan Avazi* "Vicdan Sesi", *Bir Qétim Kéçide* "Bir Defasında Gecede"(İsmayilov 2015: 217-218)... Uzun hikâye ve romanlarından bazıları şunlardır: *Cağıstayliqlar* "Cağıstaylılar", *Tañ Atqanda* "Şafak Söktüğünde", *Bayqimay Bastiñ Tikenni* "Farketmeden Bastın Dikeni" (İsmayilov 2015: 218-221)...

3.123. Kutluk Şevki (1876-1937)

Kutluk Hacı Şevki (Kutluk Hacı Şevket), 1876 yılında Kaşgar'ın Kazançı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Kutluk'tur. "Hacı" adı dinî âlim olduğu ve hacca gittiği için aldığı unvan, "Şevki" ise "istekli, hevesli" anlamlarındaki takma adıdır. Babası Abdurehim Beg Hacı, Kaşgar'ın yerli subaylarından biri olup eğitime önem veren, zeki ve ileri görüşlü bir adamdır. Oğlunun iyi bir eğitim alması arzusuyla onu önce Kaşgar'daki Tac Hekimbeg Medresesine, daha sonra Kazan Medresesine götürmüştü; yazar buralarda bir süre eğitim aldıktan sonra zamanının bilinçli âlimi ve ünlü müderrisi Yakup Ahun Moka'dan eğitim alarak Arapça, Farsça, Kuran-ı Kerim, tefsir ve hadis ilimleri ile edebiyat ve matematik öğrenmiştir (Tevekkül 2014b: 2683).

1908 yılında babası ile birlikte hac vazifesini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a giden yazar, dönüşte Kahire'deki Ezher Üniversitesinde eğitimine devam etmiş, burada Arap dili ve İslam kaidelerini öğrenmiştir (Zaman 1995: 92). Ezher Üniversitesindeki eğitimini tamamladıktan sonra önce Türkiye'ye gidip İstanbul'da, daha sonra Kaşgar ve Buhara'da ilmî faaliyetlerine devam etmiştir (Komisyon 2006a: 278).

Yurt dışında gerçekleşen yaklaşık on senelik eğitim hayatı, Kutluk Şevki'nin zihin dünyasının olgunlaşmasında büyük rol oynamış, özellikle bu yıllarda Türk dünyasında her geçen gün daha da yayılmakta olan cedit hareketi onu derinden etkilemiştir (Tevekkül 2014a: 436). Bu yenileşme sürecinin atmosferinde kendi halkını cehaletten kurtarma ve özgürlüğüne kavuşturma yollarını düşünmüş ve Buhara'daki eğitimini bitirir bitirmez ülkesine dönüp bu yoldaki çalışmalarına

başlamıştır (Zaman 1995: 94). İlk adımını eğitim alanında atarak Usul-i Cedit okullarının açılması ve eğitim işlerinin düzenlenmesi için Kaşgar'a gelmiş, Uygur cedit hareketinin önemli isimlerinden Abdukadir Damolla ve diğer aydınlarla birlikte çalışmalarına başlamıştır (Tevekkül 2014b: 2684). Açtığı çok sayıdaki okulda edebiyat, tarih ve coğrafya dersleri vererek öğrencileri dünyadaki gelişmelerden ve millî özgürlük mücadelelerinden haberdar etmiştir (Tevekkül 2014a: 436) Bu sırada Tac Hekim Beg Medresesinde müderrislik ve Yamul Aldı Camii'nde yardımcı imamlık yapmıştır. 1913 yılında Kaşgar'da Yüsüp Ahun'un evinde açılmış olan Cedit Okulunda tarih ve coğrafya dersleri vererek öğrencileri dünyadaki gelişmelerden ve millî özgürlük mücadelelerinden haberdar etmiştir. Bundan başka daha sonraki dönemlerde Norbişi İlkokulu, Kaşgar Öğretmen Okulu, Kaşgar Darululum ve Kaşgar'da Ablirahun Bayveççe tarafından açılan Türkiye'den Ahmet Peride Abbas'ın müdürü olduğu ilkokulda tarih ve coğrafya ile görgü ve ahlak kuralları dersleri vererek Uygur cedit eğitimine önemli katkılarda bulunmuştur (Tevekkül 2014b: 2685).

Kutluk Şevki, yenilikçi fikirlerin halka ulaşmasında en etkili yolun gazete ve dergiler olduğunu ve bu sebeple bir matbaa kurulması gerekliliğini hissetmiştir. Onun bu fikrinin şekillenmesinde İstanbul'da ve Buhara'da okuduğu zamanlarda çok etkilendiği, Kazan'da neşredilen ve cedit hareketinin yayılmasında çok büyük payı olan *Vakit* ve *Şura* gazeteleri etkili olmuştur (Tevekkül 2014a: 436-437). Bu düşüncelerle 1918 yılında ilk defa Kaşgar'da Uygur dilinde *Añ* gazetesini neşretmiştir. Gazetenin yayımlandıktan bir süre sonra baskıcı yönetim tarafından faaliyetleri durdurulsa da onun Uygur gazetecilik tarihinde oynadığı rol çok önemli olmuştur (Ehmidi 1996: 322). Kutluk Şevki, bu gazetede şiirler ve makaleler yazarak Uygur halkını uyandırmak ve onlara kimliklerini tanıtmak için büyük gayret göstermiştir (Kaşgarlı 1998a: 98).

1929 yılında tekrar hacca giden Kutluk Şevki, burada Hindistan ve Mısırlılarla buluşmuş, ulema ile sohbet etmiştir. Bu haccı Mevlit gününe denk geldiği için Camiul Ezher'deki (Ezher Üniversitesi) etkinliklere katılmış ve burada Arapça okuduğu kasidesi ile herkesi hayran bırakmıştır. Tanıştığı ilim adamlarından Mısır'da kalması yönünde teklifler olsa da o bu teklifleri reddederek yurduna dönmüş ve halkı için mücadele etmeye devam etmiştir (Tevekkül 2014b: 2687).

21 Temmuz 1933 tarihinde Kutluk Şevki'nin editörlüğünde *Şarki Türkistan Hayatı* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 12 Kasım 1933 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra gazete adını *Erkin Türkistan* olarak değiştirerek yayın hayatına devam etmiştir. Fakat 1933 yılında bu Cumhuriyet'in sona ermesiyle derginin de yayın hayatına son verilmiştir (Tevekkül 2014b: 2687-2688). 1934 yılında Kaşgar'da kurulan Uygur Aydınlanma Derneği ve Kaşgar Eğitim İdaresinin gayretleri ve destekleriyle

dergi, *Yeñi Hayat* adıyla yeniden yayımlanmıştır. 1936 yılında ise *Kaşgar Şıncañ Géziti* adıyla neşredilmeye devam etmiştir (Ehmidi 1996: 322).

1937 yılı Nisan ayında Kutluk Hacı Şevki, yaptığı çalışmalardan rahatsız olan Şeng Şi-sey hükümeti tarafından birçok aydın gibi tutuklanarak Kaşgar'da hapisaneye atılmıştır. Altı ay burada tutulduktan sonra 1937 yılının Ekim ayında hapisanede şehit edilmiş, eserlerinin büyük kısmı da bu sırada ve 1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi sırasında yakılarak yok edilmiştir (Tevekkül 2014b: 2690; Komisyon 2006a: 282).

Kutluk Şevki'nin günümüze ulaşabilen şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Toplan Millet* "Toplan Millet", *Ana Til* "Ana Dil", *Qeşqer* "Kaşgar", *Oyğandı* "Uyandı" ve 1924 yılında Abdükadir Damolla'nın şahadetine ithafen yazdığı mersiyesi (Komisyon 2006a: 281; İnalet 1998: 191; Ehmidi 1996: 320)... Bu şiirlerinin bir kısmı 1924 yılında Kaşgar'da *Oyğan ve İnkılap Eşarliri* "Uyan ve İnkılap Şiirleri", *Asaret ve Zalaletke Ot Yaq* "Esaret ve Dalalete Ateş Yak" adlı kitaplarda yer almıştır (Ehmidi 1996: 321).

Çağdaş Uygur matbaacılığının kurucusu olmasının yanında iyi bir tarihçi olan Kutluk Şevki, üç ciltlik tarihi eser olan *Vaka-i Kaşgar*'ı kaleme almıştır (Tevekkül 2014a: 438). O aynı zamanda XX. yüzyıldaki Uygur Bölgesi'nde Kutadgu Bilig'den bahseden ilk kişidir. 1920'li yıllarda *Yeñi Hayat Géziti*'nde yazdığı *Kaşgar* adlı şiirinde Yusuf Has Hacıp ve Kutadgu Bilig'den bahsederek toplumsal ve kültürel kalkınma çalışmalarına destek vermiştir (Yasin 2014: 86).

Kutluk Hacı Şevki'nin Türk dünyasına katkılarından biri de oğlu İmir Hüseyin Kazi Hacı'ya bıraktığı, 1936 yılı Kaşgar Şer-i Mahkemesinin kadısı, ulema Molla Sadik Elem Ahun tarafından yazılan Kaşgarlı Mahmut mezarı ile ilgili vakıf senedini korumuş olmasıdır. Bu senetler Türk âlimi Kaşgarlı Mahmut'un vatani, mezarı, yurt kimliği ve akrabaları hakkında en güvenilir bilgi kaynağı olmuştur (Tevekkül 2014b: 2692).

3.124. Lutpulla Mutellip (1922-1945)

Lutpulla Mutellip (Lutpulla Hezim Mutellip), 16 Kasım 1922 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrine bağlı Çunci köyünde Sayboyu Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Dedesi aslen İli vilayetinin sınırları içerisindeki Nilka ilçesinden olup 1871 yılında ailesi ile birlikte Yedisu bölgesindeki akrabalarının yanına göç etmiştir (İnalet 2010: 231). Babası Hezim Ahun'un sanata düşkün, ileri görüşlü ve yeniliklere açık biri olması Mutellip'in sanatçı kişiliğinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir (Karaman 2014: 101). Hezim Ahun, Arap ve Fars edebiyatını, Lutfi, Nevai, Meşrep gibi klasik şairlerin eserlerini iyi bildiği için Mutellip'in de edebiyata ilgisi küçük yaşta başlamıştır (Kasapoğlu Çengel 2013: 159).

Lutpulla Mutellip, ilk eğitimini kendi köyündeki bir okulda almış ve üç yıl burada okumuştur. 1930'lu yıllarda Hezim Ahun ailesi ile birlikte ata yurdu Nilka'ya dönüp Dörbilcin Mahallesi'ne yerleşmiştir. Böylece Mutellip eğitimine, Gulca şehrinde -dersleri Tatar Türkçesiyle ve Rusça işlenen Tatar ilkokulunda- devam etmiştir (Baran 2008: 174; İneyet 2010: 231-232). Bu okulda çalışkanlığı ve edebiyata düşkünlüğü ile kısa sürede göze giren şair, Batı edebiyatıyla tanışmış, ayrıca ünlü Tatar şairi Abdullah Tukay'ı tanıma fırsatı bulmuştur. İleride onun şiirlerinde görülen Tatar edebiyatı etkisini bu döneme bağlamak mümkündür (Karaman 2014: 102). Tatar okulunda okuduğu sırada bir Tatar ailenin yanında kalmış, ilk şiirini de yine bu okulda 1937 yılında yazmıştır (Turan 1983a: 40). Tatar okulundan sonra Gulca'da bulunan Rus lisesinde iki sene okumuştur. Bu okulda Lermontov, Puşkin, Mayakovski, Çehov ve Gorki gibi Rus yazarlarını ve Lu Şün, Mao Dun, Tien Cien gibi Çin yazarlarını ve şairlerini tanıma fırsatı bulmuş; aynı zamanda dünyadaki önemli siyasi olaylardan haberdar olmuştur (Karaman 2014: 102; Baran 2008: 174). Yüksek tahsilini tamamlamak için Ürümçi'ye giden şair, burada Devlet Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünde eğitimine devam etmiştir (İneyet 1998: 194).

Lutpulla Mutellip'in sanat anlayışının oluşumunda Enver Nasiri'nin etkisi büyüktür. Enver Nasiri, Mutellip'in edebiyata ve sanata olan aşinalığını fark ederek onun şiirlerini *İli Şincañ Géziti*'nde yayımlamaya başlamıştır. Bunun yanında müdür yardımcısı olduğu Uygur Sanat Derneğinde onu çeşitli görevlerde çalıştırarak edebî şahsiyetinin renklenmesini ve sanat anlayışının gelişmesini sağlamıştır (Baran 2008: 177). Mutellip, Enver Nasiri'nin edebî hayatındaki yerini "*Benim ilk hocam Nasiri'dir. O, beni gerçekten de tanınmış bir kalem ustası olarak yetiştirdi.*" şeklinde ifade eder. Nasiri'den sonra Lutpulla Mutellip'in sanat anlayışının gelişiminde önemli role sahip kişilerden biri de şairin Öğretmen Yetiştirme Enstitüsündeki hocalarından İbrahim Muti'dir. İbrahim Muti, şairi Nur Esrail ve Ömer Muhammedi ile tanıştırmıştır. Hocası vasıtasıyla Nur Esrail'in şiir üslubuna vakıf olan Mutellip, Çağatay edebiyatını çok iyi bilen bir hocadan ders alarak kısa zamanda Çağatay şiirini ve edebiyatını da öğrenmiştir (Baran 2008: 177-178).

Lutpulla Mutellip, 1937 yılından sonra Gulca Kara Dön Mahallesi'ndeki Yardım Okulunda öğretmenlik yapmış ve burada sanat işlerinin geliştirilmesi amacıyla Kasımcan Kamberi'nin desteğiyle çok sayıda sanatçının yetişmesini sağlamıştır (Zaman 1995: 355).

1941 yılında Sovyet mühendislerinin araştırma grubunda tercüman olarak güney bölgelere gitmiştir. Bu gezi boyunca Uygur halkı ile iç içe olmuş, halkın yaşamını, düşünce ve fikirlerini daha yakından görmüştür (Baran 2008: 175). Aynı yıl Ürümçi'de *Şincañ Géziti*'nde editör olarak göreve başlamış, "Edebiyat Gülzari" adlı köşesinde şiirler yayımlamıştır (Karaman 2014: 102). Ancak yazdığı bu şiirler sebebiyle Milliyetçi Çin hükümeti tarafından Ürümçi'den

uzaklaştırılıp *Aqsu Şıncañ Géziti*'ne yardımcı editör olarak gönderilmiştir. Bu gazetede Nımşehit, Bilal Ezizi gibi genç şairlerle birlikte "Cenub Şamili" (Güney Rüzgârı) adlı bir sayfa hazırlayıp halkı aydınlatmak amacıyla faaliyetlerine devam etmiştir (Baran 2008: 175). Aksu'da Aksu Uygur Aydınlatma Derneği ve *Aksu Şıncañ Géziti*'nin birlikte çıkardığı *Cenubtin Avaz* gazetesinde yazarlık yapmış, birçok şiir, makale ve tiyatro eseri yazmıştır (Şamil 2011: 64).

1945 yılında Üç Vilayet İnkılabı'na destek olmak için Abdulla Rozi, Münirdin Hoca, Bilal Ezizi gibi yenilikçi gençler ile birlikte -daha sonraları kendi adıyla "Mutellip Teşkilatı" olarak adlandırılan- Uçkunlar İttipakı'nı (Kıvılcımlar Cemiyeti) kurmuştur. Bu teşkilat, birleşerek çiftçileri silahlı mücadele için ayaklandırıp Aksu'ya doğru ilerleyen Üç Vilayet İnkılabı ordusu ile birleşmeyi amaçlamış olsa da Hekim Nur'un ihbarı üzerine Lutpulla Mutellip ve arkadaşları tutuklanarak hapse atılmış, 18 Eylül 1945 yılında hapiste şehit edilmiştir (Baran 2008: 176).

Lutpulla Mutellip, edebî çalışmalarına öğrencilik yıllarında okul gazetesinde yayımlanan şiirleriyle başlamış, sanatını ve kalemını Uygur halkının bağımsızlığı ve gelişmesi için kullanmış, kısa hayatına çok sayıda eser sığdırmıştır (Karaman 2014: 114). Babası küçüklüğünde kendisini "Lutup" diye çağırıldığı için ilk şiirlerinde "Lutup" takma adını, bazı şiirlerinde ise "Qaynam Örküşü" (Girdap Dalgası) takma adını kullanmıştır (Ehmidi 1996: 402; Doğan, Durmuş 2002: 505).

Günümüze ulaşan şiirleri şöyledir: *Meylimu* "Olur mu" (1995), *Saziñni Canım* "Sazini Canım" (1995), *Zöhrecanım* "Zöhre Canım" (1995), *Senetke Muhebbet* "Sanat Sevgisi" (1995), *Gezel* "Gazel", *Muxemmes* "Muhammes" şiirleri, *Qizilgülge Pürkengiçe Yer-Cahan* "Kızıl Güle Bürününce Dünya", *Azatlık Toyı* "Kurtuluş Dügünü", *Batur Yıllar* "Batur Yıllar", *Cuñgo Qizi Reyhanniñ Mart Şamiliğa Buyruqi* "Çin Kızı Reyhan'ın Mart Rüzgarına Emri", *Muxemmes* "Muhammes", *May Naxşisi* "Mayıs Şarkısı", *Kel Yeñi Yıl* "Gel Yeni Yıl", *Çoñ Qehriman Oyğandı* "Büyük Kahraman Uyandı", *Lenin Şundaq Ügetken* "Lenin Öyle Öğretti", *May-Küreşçan Ay* "Mayıs, Mücadeleci Ay", *Tün Yerip İzlar Basqanda* "Geceyi Yarıp Yürürken", *Çimengül Sehnide* "Çimengül Sahnede", *Dostumğa* "Dostuma", *İşle Dixan Aka* "Çalış Çiftçi Ağabey", *Muhebbet hem Nepret* "Sevgi ve Nefret", *Bizniñ Memet* "Bizim Mehmet", *Bir Tatar Şairinin Sözi* "Bir Tatar Şairinin Sözü", *Canan Eyles* "Canan Eyles", *Tesiratım* "Duygularım" (1980), *Yaşlık Ügen* "Gençlik Öğren", *Oğlum Hekkide Mersiye* "Oğlum Hakkında Mersiye", *Ependi Bolmaq* "Efendi Olmak", *Bu Meniñ Yaş Gunçe Gülüm Eçilatti* "Benim Yaş Gonca Gülüm Açacaktı", *Çuñgo Partizanliri* "Çin Gerillaları", *Küreş* "Mücadele", *Çoñ Küreş Qoynida* "Büyük Mücadele Koynunda", *Çungo* "Çin", *Dehqinimğa* "Çiftçime", *Küreşçan Cuñgo Xotun-Qizliri* "Mücadeleci Çin Kadın-Kızları", *Köklem İşqi* "Bahar Aşkı", *Çimen*

“Çimen”, *Biz Şincañ Oğul-Qizliri* “Biz Şincan Oğul-Kızları” (1980), *Küreş İlhami* “Mücadele İlhamı”, *Küreş Sepidin Şepe* “Mücadele Safından İşaret”, *Helqimge* “Halkıma”, *Xiyilçan Tilek* “Hülyalı Dilek” (1982), *Söyümlük Qiliç* “Sevimli Kılıç”, *Men Matros* “Ben Bahriyeli”, *Küreşivatimiz* “Mücadele Ediyoruz”, *Yillarğa Cavap* “Yıllara Cevap” (1980), *Şair Toğrusida Muveşşeh* “Şair Hakkında Muvaşşah”, *Yanar Tağlar* “Yanar Dağlar”, *Çal* “Çal”, *Sazendem* “Sazcım”, *Bahar Heqqida Muveşşeh* “Bahar Hakkında Muvaşşah” (1980), *Peryat* “Feryat” (1980), *Samsaq Akañ Qaynaydu* “Samsak Ağabeyin Sinirleniyor”. Bunun dışında *Küreş Kizi* “Mücadele Kız”, *Borandin Keyinki Aptap* “Fırtınadan Sonraki Güneş”, *Tahir-Zöhre* “Tahir ile Zühre”, *Gerip-Senem* “Garip ile Senem”, *Nurluq Yolğa Qedem* “Işıklı Yola Adım” adlı dramaları; *Tiyatirniñ Kelip Çiqişi ve Ravacliniş Tarixi* “Tiyatronun Menşei ve Gelişim Tarihi” makalesi; *Davanlar Aşqanda* “Vadiler Aşınca” adlı romanı; *Kekirdekni Maylaşqa May Yoq, Harvini Maylaşqa Nede?* “Gırtlacağı Yağlamaya Yağ Yokken, Arabayı Yağlamaya Yağ Nerede”, *Edebiyatimiz Heqqide Muzakire* “Edebiyatımız Hakkında Müzakere”, *Çimengül Sehnide* “Çemengül Sahnede”, *Edebiyat Nezeriyesi* “Edebiyat Nazariyesi”, *Senetke Muhebbet* “Sanat Aşkı” *İvolotsiye ve Rovulutsiye* “Evaluation ve Revaluation”, *Rus Xelqiniñ Sadiq Oğli A. S. Puşkin* “Rus Halkının Sadık Oğlu A. S. Puşkin”, *Mayakovskiy Sovet Edebiyatiniñ Tuğı* “Mayakovski, Sovyet Edebiyatının Bayraktarı”, *Uniñ Kelğüsü Zor Hem Parlak* “Onun Geleceği Büyük ve Parlak”, *Ecel Hudukuşida* “Ecel Telaşında”, *Padişah Samuraylari Eqir Halsiraydu* “Padişah Samurayları Çok Yorgun” mensur şiiri, *Hanvaqma* “Şaşkın” gibi sahnelenen küçük komedileri *Yetip Baridu*, *Azadlik-Küreş* “Özgürlük-Mücadele” gibi şarkı metinleri vardır (Baran 2008: 177-184, Karaman 2014: 104-110; Sartekin 2006b: 82-108; Ehmidi 1996: 402-403; Komisyon 2006a: 418-446).

Ölümünden sonra bazı şiirleri ve sahne eserleri toplanıp 1951 yılında Kazakistan Almatı’da *Yillarğa Cavap* “Yıllara Cevap”, 1956 yılında Ürümçi’de *Muhebbet ve Nefret* “Sevgi ve Nefret”, 1962 yılında Ürümçi’de *Yillarğa Cavap* “Yıllara Cevap” ve 1983 yılında Ürümçi’de *Lütpulla Mutellip Eserleri* adlarıyla yayımlanmıştır (Doğan, Durmuş 2002: 505). 2001 yılında ise bazı şiirleri *L. Mutellipniñ Yeñidin Tepilğan Şeirliri* “Lütpulla Mutellip’in Yeniden Bulunan Şiirleri” kitabında yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 118). Çeşitli neşriyatlar tarafından düzenlenen *Yaşlik Ögen* “Gençlik Öğren” (1957), *Tarim Örkeşliri* “Tarım Dalgaları” (1980), *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991), *Qamça* “Kamçı” (1993) adlı antolojilerde bazı şiirleri; *Hekayiler* “Hikâyeler” (1980) ve *Destanlar* (1980) adlı antolojilerde ise bazı nesir ve destanları yer almıştır (Sartekin 2006b: 12-26).

Lutpulla Mutellip, sahnelenen bazı dramlarını bizzat kendisi yönetmiş ve başrollerinde oynamış aynı zamanda şarkılarını da kendi söyleyerek halk arasında iyi bir ses sanatçısı olduğunu göstermiştir (Tanrıdağlı 1996: 20).

Lutpulla Mutellip, Gulca'daki Rus-Tatar okulunda eğitim aldığı sıralarda komünizm ile tanışmış ve bu fikri benimsemiştir. Bunun sonucu olarak da Çin Komünist Partisinin yanında yer almış ve bu fikirleri bazı eserlerine yansımıştır (Karaman 2014: 114). Fakat onun bu düşünceleri, dönemin diğer şairlerinde olduğu gibi umudunu mazlum milletlerin kurtuluşu, bağımsızlığı için vaatlerde bulunan Çin komünistlerine bağlamış olmasından kaynaklanan bir zorunluluktur (Kaşgarlı 2012: 346).

Lutpulla Mutellip, Uygur edebiyatı tarihinde ilk defa çağdaş anlamda tiyatro kurması, genç yazarları edebî faaliyetlere yönlendirmesi ile çağdaş Uygur edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur (Baran 2008: 176-177). 1949 yılında Ürümcü'de yapılan bir tiyatroya "Lutpulla Mutellip Tiyatrosu" adı verilmiş fakat 1967 yılında bu ad değiştirilmiştir (Kasapoğlu 1991: 444). Şiirleri Mao döneminde yasaklanmış, 1950-1957 yılları arasında bazı şiirleri Kazakistan'da yayımlanmış, 1967 yılında ise bazı eserleri Rusçaya ve Özbek Türkçesine çevrilmiştir (Kasapoğlu Çengel 2013: 160).

3.125. Mahmut Abdurahmanov (1934-2013)

Mahmut Abdurahmanov, 1934 yılında Kazakistan'ın Gulca yolu üzerindeki Teşkensaz köyünde eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. Bulunduğu yerde yedi yıllık öğrenimini tamamladıktan sonra Türgün'deki Pedagoji Okulunda okumuştur. 1953 yılında Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesini kazanmıştır. 1960 yılında basılan *Küreş Naxşiliri* "Mücadele Şarkıları" adlı şiir antolojisinde bazı eserleri yer almıştır (Zeynalov 2007: 312).

Kazakistan Fenler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünün Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışmaya başlamıştır. Uzun yıllar burada çalıştıktan sonra Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsünde çalışmaya başlamış ve bu okulda Edebiyat Fakültesinde Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünü kurmuştur (İsmayilov 2015: 225). Batı Türkistan Uygur edebiyatının tarihi ile ilgili eserleri vardır. Okul ders kitaplarını hazırlamada aktif rol oynamıştır. Çeşitli konularda üç yüze yakın makalesi yayımlanmıştır. 1994 yılında doktor unvanını almıştır (Zeynalov 2007: 312). Filoloji alanında profesör olmuştur. *Uygur Kéneş Edebiyatı Tarixiniñ Oçerkliri* "Batı Türkistan Uygur Edebiyatı", üç ciltlik *Uygur Edebiyatınıñ Tarixi* "Uygur Edebiyatı Tarihi" gibi edebiyata dair kitapları mevcuttur (İsmayilov 2015: 225).

Qelb Naxşiliri "Gönül Şarkıları", *Davanlar* "Doğ Yokuşu", *Qedemler* "Adımlar", *Tügünler* "Düğümler" gibi şiir kitapları yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 226).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Moskova Üni* “Moskva’nın Sesi”, *Lenin Heykili* “Lenin’in Heykeli”, *Vyetnam Yigitige* “Kore Yiğidine”, *Monolog* “Monolog”, *Oy Uçqunliri* “Düşüncenin Kıvılcımları”, *Erler Qayğusi* “Erlerin Kaygısı”, *Muqeddes Qebirler* “Mukaddes Kabırlar”, *Anamğa* “Anama”, *Bayanday* “Bayanday”, *Yut Ahañliri* “Memleket Melodileri”, *Dutar* “Dutar”, *Kona Dutar* “Eski Dutar”, *Pelek Çerxi* “Feleğin Çarkı”, *Séğindim* “Özledim”, *Séğiniş* “Özlem”, *İltimas* “Rica”, *Saz-Sirliq Déñiz* “Saz: Gizemli Deniz”, *Oq ve Saz* “Ok ve Saz”, *Sadir Palvan* “Sadir Pehlivan”, *Qazaqstan* “Kazakistan”, *Yutdişim* “Memleketlim”, *İli Deriyasiğa* “İli Deryasına”, *Essalam Uyğurum* “Selam Uygurum”, *Turnilar* “Turnalar”, *Sezmidim* “Hissetmedim”, *Uyğurum* “Uygurum” (İsmayilov 2015: 226-231)...

3.126. Mahmut Muhemmet (1952-)

Mahmut Muhemmet, 3 Haziran 1952 günü Gulca’nın Herembağ Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. 1958-1962 yılları arasında Gulca Dokuz Numaralı İlkokulunda, 1962-1968 yıllarında Gulca İki Numaralı Ortaokulunda okumuştur. 1970-1973 yıllarında Nilka’da balcılık firmasında çalışmış, 1973-1974 yılları arasında Gulca Karadön köyü Bayköl Mahallesi’nde zorunlu olarak çalışmaya gönderilmiştir (Muhemmet 2015: 1).

1974-1980 yıllarında Karadön Radyosunda, 1980-1985 yılları arasında Gulca Kültür Derneği, Gulca Kültür İdaresinde ve radyoda çalışmıştır. 1985-2000 yıllarında İli Kültür İdaresi, Halk Sanat Sarayı ve kütüphane gibi yerlerde mesleki yazarlık ve rehberlik hizmetinde bulunmuştur. 2000 yılında Özerk Bölge Radyo ve Televizyon İdaresinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 2012 yılında emekli olmuştur (Muhemmet 2015: 1-2).

1993 yılında yardımcı araştırmacı, 2002 yılında editör olan yazar, 1993 yılında bu mesleklerde “münevver uzman” olmuştur. Mahmut Muhemmet Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Azınlık Millet Yazarları İlim Cemiyetinin ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Muhemmet 2015: 2).

Mahmut Muhemmet’in edebî faaliyetleri, çocukluk devirlerinde şiir ile başlamıştır. *Ğunçe Biz* “Goncayız” adlı ilk şiiri 1965 yılında *İli Géziti*’nde yayımlanmıştır. Bunun dışında yayımlanan diğer şiirleri ise şöyledir: *Aq Çaçliq Qiz Yaylaqta* “Beyaz Saçlı Kız Yaylada” (1971) (Muhemmet 2015: 2), *Kéçikken Naxşa* “Gecikmiş Nahşa” (1981), *Vapağa-Capa* “Vefaya Cefa” (1982), *Kirpe ve Éşek* “Kirpi ve Eşek” (1982), *Yillarni Uzatqanda* “Yılları Uğurlarken” (1982), *Şéirlar* “Şiirler” (1985), *Dert Tökkini Emes Bir Şéir* “Dert Döktüğü Bir Şiir Degildir” (2003), *Eytar* “Söyler” (2003), *Heyt Küni* “Bayram Günü” (2003), *Tilek* “Dilek” (2003), *Sen* “Sen” (2003), *Çüş Xatirisi* “Düş Hatırası” (2003), *Texi* “Henüz” (2003), *Hesel* “Bal” (1980), *Ecep Hal* “Acayip Vaziyet” (1980), *Nasus* “Namus” (1980), *Bizniñ Bayraq* “Bizim Bayrak” (1981), *Miñ Çéçek Açtı* “Bin Çiçek Açtı” (1982), *Saña Béğişlaymen* “Sana İthaf

Ediyorum” (1982), *Hayatbexş* “Neşeli” (1982), *Men ve Qelem* “Ben ve Kalem” (1982), *Davutcani Bilidu Oğlum* “Davutcan’ı Biliyor Oğlum” (1983) (Sartekin 2006b: 83159).

Edebî hayatı boyunca çok sayıda şiir kaleme alan Mahmut Muhammet’in şiirleri *Qoñğuraq* “Zil”, *Altun Munar* “Altın Minare”, *Çeşmiler* “Çeşmeler”, *Muhebbet Muñliri* “Sevgi Hüzünleri”, *Bağqa Barayli* “Bahçeye Gidelim” gibi kitaplarda toplanarak yayımlanmıştır (Muhammet 2015: 2).

Sonraki dönemlerde *Yette Bovay Hékayisi* “Yedi Dede Hikâyesi”, *Ustazimniñ Ustazi* “Üstadımın Üstadı”, *Meñgülük Hayat* “Sonsuz Hayat”, *Exmetcan Tutqan Gülçay* “Ehmetcan’ın Uzattığı Gülçay” adlı destanları çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Muhammet 2015: 2). Bazı destanları ise *Tağ Perisi* “Dağ Perisi” (1987) antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 26).

Şiirlerinin dışında yayımlanan hikâyeleri ve uzun hikâyeleri ise şöyledir: *Tañ Quyaşi Nuriğa Çömgen Leylizar* (1971) “Sabah Güneşinin Işıklarına Gömülen Çiçek Bahçesi”, *Salçiniñ Oğli* “Sandalcının Oğlu”, *Seyxindulada Bahar* “Seyhindula’da Bahar”, *İkki Tal Qizil Alma* “İki Kızıl Elma”, *Ah Yantu Süret* “Ah Eğik Suret”, *Güzel Qirğaq* “Güzel Kıyı”, *Ayalimniñ Dosti* “Karımın Dostu”, *Canican Orunduq* “Sevimli Sandalye” (1998), *Meñgülük Hesret* “Sonsuz Hasret”, *Mevaxun* “Mevahun”, *Nezmet Köleñginiñ Acayıp Sergüzeştleri* “Nazmet Kölengi’nin Acayıp Maceraları” (1987, 1988), *Axırqi Külke* “Son Güllüş”, *Öçmes Gülxan* “Sönmez Gülhan”, *Yürek Çidimaydiken* “Yürek Dayanmıyor”, *Hasan Qaymaqniñ Sergüzeştleri* “Hasan Kaymak’ın Maceraları” (Muhammet 2015: 3-4), *Heliqi Yigit* “Deminki Yiğit” (1990), *Sen Qaysi Yolğa Kettiñ?* “Sen Hangi Yola Gittin?” (1981), *Neşpüt* “Armut” (1985), *Gézittiki İsim* “Gazetedeki İsim” (1985), *Kiçikkine İzahat* “Küçücük İzahat” (1986), *Hetteñey* “Keşke” (1986), *Hakayiler* “Hikâyeler” (1987), *Yötkeymiz* “Taşıyoruz” (1988), *Süritini Teqdim Qildi* “Resmini Takdim Etti” (1988), *Oxşap Qalğan Hékaye* “Benzer Hikâye” (1988), *Ğem* “Endişe” (1988), *Yamaşqanniñ Nemisi Yaman?* (1988), *Heyranliqqa Heyranliq* “Hayranlığa Hayranlık” (1989), *Yeqimliq Çaçqaq* “Sevimli Şaka” (1989), *Bir Siqim Kempüt* “Bir Avuç Şeker” (1989), *Pelsepiçi Teqsirim* “Felsefeci Efendim” (1990), *Resimdiki Delo* “Resimdeki Dava” (1991), *Tekşürgüçi* “Müfettiş” (1991), *Sinaymen* “Deneyeceğim” (1991), *İhlas* “İhlas” (1992), *Derdi* “Derd” (1992), *İkki Yigitniñ Keçürmişliri* “İki Gencin Maceraları” (1992) *Hékayiler* “Hikâyeler” (1993), *Yigitmu Yiğlaydu* “Yiğit de Ağlar” (1994), *Haqaret Tallaş* “Hakaret Seçme” (1994), *Ğil-Pal* “Bir Var Bir Yok” (1994), *Ellik Som* “Elli Som” (1994), *Repets* “Prova” (1995), *Bikarlanğan Öy* “Boşaltılmış Ev” (1995), *Doklat* “Rapor” (1995), *Beteley Vekil* “Şansız Vekil” (1995), *Ata Tikken Köçet* “Babanın Ektiği Fidan” (1995), *Noruz Bovay* “Nevruz Dede” (1996), *Kakkuk* “Guguk” (1996) *Çapay Dep* “Keseyim Diye” (1996), *Er Xotunlar* “Karı Kocalar” (1996), *Aşna Mubarek* “Dost Mübarek” (1996), *Pulniñ Karamiti* “Paranın Kerameti” (1996), *Hecvi Hékayiler*

“Hiciv Hikâyeler” (1999), *Yazğuçiliriñ Néme Qilivatidu* “Yazarların Ne Yapıyor” (1999), *Gépide Turidiğan Adem* “Sözünde Duracak Adam” (1999), *İkki Hékaye* “İki Hikâye” (2000), *Şadi Yögimeç* “Şadi Sarmaşık” (2001), *Mensep Tutmiğan Qoşnam* “Yönetici Olmayan Komşum” (2001), *Xeterlik Kövrük* “Tehlikeli Köprü” (2002), *Arman Ependi* “Arman Efendi” (2005), *Bir Bêşimde Miñ Sevda* “Bir Başımda Bin Sevda” (2005), *Xatiremdiki Süretler* “Hatıramdaki Resimler” (1994) (Sartekin 2006a: 5; Sartekin 2006b: 74-154). Bu hikâyeleri ve uzun hikâyeleri sonraki yıllarda *Salçiniñ Oğli* “Sandalcının Oğlu” (1984), *Somkidiki Cédel* “Çantadaki Kavga” (1988), *Ah Yantu Süret* “Ah Eğik Suret” (1986), *Ayalimniñ Dosti* “Karımın Dostu”, *Közler Sözleydu* “Gözler Konuşuyor” (1994), *Karivat Astidiki Er* “Yatağın Altındaki Er” (1997), *Axırqi Külke* “Son Gülüş” (1989) ve *Hasan Qaymaqniñ Sergüzeştleri* “Hasan Kaymak’ın Maceraları” adlarıyla sekiz kitapta toplanmıştır (Muhemmet 2015: 3-4). Bazı hikâye ve uzun hikâyeleri ise *Qiz Köksige Çékilgen Kepter* “Kızın Göğsüne İşlenen Güvercin” (1990), *Qutluq Keçe* “Kutlu Gece” (1992) antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 5-12).

1996 yılında *Şundaq Künlermu Ötken* “Böyle Günler de Yaşanmış” adlı romanı neşredilmiştir. Bu roman eleştirilenler tarafından “felsefi düşünce gücüne sahip eser” olarak değerlendirilmiştir. *Hesam Heqqide Qisse* “Hesam Hakkında Kıssa” (2004), *İşkiyar Namet* “İşkiyar Namet” (2013) adlı romanları birer biyografik eserdir. *Çümbel* “Peçe” (2012) ise hiciv romanıdır (Muhemmet 2015: 5).

Çocuk edebiyatı, şarkı metinleri, hatıra, tezkire alanlarında çalışmalar yapmış olan yazar, *Bağqa Barayli* “Bahçeye Gidelim”, *Köñül İzharim* “Gönül İzharım”, *Sen Şundaq Yaşa* “Sen Böyle Yaşa”, *Qayğuluq Eslimiler* “Kaygılı Hatıralar”, *Qelbimdiki Zordun Sabir* “Kalbimdeki Zordun Sabir”, *Tarixniñ Közi-Musa Sayrami* “Tarihin Gözü: Musa Sayrami”, *Abral Oğli* “Abral Oğlu” gibi kitapları yayımlamıştır (Muhemmet 2015: 6).

Mahmut Muhemmet bütün bu eserlerinin yanında halk folklor miraslarını toplama ve düzenleme yönünde önemli çalışmalara imza atmıştır. Otuz yıla yakın Nüktedan Hisam’ın hayatını araştırmış ve nüktelerini toplayıp düzenlemiştir. Bu çalışmaları neticesinde Yeni Uygur Türkçesi-Çince olarak on kitap halinde *Hesam Çaçaqliri* “Hisam Nükteleri” (1982) eserini neşretmiştir. Bu sahada yine *Teyipçan Eliyov Çaçaqliri* “Teyipcan Eliyov Nükteleri” (2002) ve *Durdane Letipiler* “Kıymetli Nükteler” (2003) kitaplarını neşretmiştir. *Durdane Letipeler* eseri Mahmut Muhemmet’in kendisinin derlediği *İşkiyar Namet Letipiliri* “İşkiyar Namet Nükteleri” ve Teyipcan Hadi ile beraber derlediği *Uygur Xelq Letipiliri* “Uygur Halk Nükteleri” eserlerini içine almaktadır (Muhemmet 2015: 6).

Qedimqi Qeşqer-Üçturpan “Eski Kaşgar-Üçturfan” (1982), *Hazirqi Vinsuniñ Qedimqi Nami* “Şimdiki Vinsu’nun Eski Adı” (1982), *Ayal Padişah Tumaris* “Kadın Hükümdar Tomris” (1982) adlı makaleleri vardır (Sartekin 2006b: 132).

Yazarın kırk yılı aşkın edebî hayatında kaleme aldığı eserleri Şincan Yaşlar Ösmürler Neşriyatı tarafından toplanarak on cilt halinde yayımlanmıştır (Muhemmet 2015: 7) Mahmut Muhemmet şimdiye kadar çeşitli derecelerde birçok ödüle layık görülmüş, 1998 yılında Gulca’da onun yazarlığına ithafen “Mahmut Muhemmet’in Proza Yazarlığı İlmî Sempozyumu” düzenlenmiştir (Muhemmet 2015: 7) 1974 yılında Çinceye çevrilerek *Şincan Edebiyat-Sen’iti* dergisinde yayımlanan *Salçiniñ Oğli* hikâyesi, Mahmut Muhemmet’in Çinceye aktarılan eserlerinden biridir (Muhemmet 2015: 3).

Son zamanlarda yayımlanan *Mirmolla Mirşirof* “Mirmolla Mirşirof” (2015) adlı hikâye kitabı, kısa hiciv hikâyelerinden oluşmuştur.

3.127. Mahmut Yolvas (1970-)

Yazar Mahmut Yolvas, 1970 yılında Uygur Özerk Bölgesi’nin Tokkuztara kasabasının Taştöpe köyünde dünyaya gelmiştir. 1994 yılında Şihenze Ticaret Okulunu bitirmiştir. Çocukluğu Taştöpe köyündeki kırlar, ormanlar ve tarlalarda doğa ile iç içe geçen yazar, bu çocukluk tesirlerini eserlerinde bolca işlemiştir (Yolvas 2014: 1-2).

Mahmut Yolvas, 1993 yılında *İli Deryasi* dergisinde yayımlanan *Késel* “Hasta” adlı hikâyesiyle edebiyat sahasına adım atmıştır. Bu ilk hikâyesinden sonra çeşitli dergi ve gazetelerde *Mora* “Baca” (1998), *Kök Qomuş* “Mavi Kamış” (1999), *Arqa Tam* “Arka Duvar”, *Çirayliq Çiviş* “Güzel Oğlak”, *Momamniñ Buluti* “Ninemin Bulutu” gibi birçok uzun hikâyesi ve hikâyesi yayımlanmıştır (Yolvas 2014: 1; Sartekin 2006b: 152). Bu hikâyeleri *Kök Qomuş* “Mavi Kamış” (2014) adlı kitabında toplayan yazarın ayrıca *Momamniñ Buluti* “Ninemin Bulutu” (2011) adlı çocuk hikâye kitabı da yayımlanmıştır (Yolvas 2014: 1).

Kök Qomuş hikâyesi onuncusu düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüş ve Çinceye tercüme edilerek *Minzu Wexue* dergisinde yayımlanmıştır. *Arqa Tam* adlı uzun hikâyesi 2013 yılında Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne, *Çirayliq Çiviş* hikâyesi beşincisi düzenlenen İli Nehri ‘Çolpan’ Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür. *Momamniñ Buluti* çocuk hikâyesi ilkokulların dil ve edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (Yolvas 2014: 1).

Yazar, Çin Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Yolvas 2014: 1-2).

3.128. Mahmutcan İslam (1947-)

Mahmutcan İslam, Kaşgar iline bağlı Yenişehir ilçesinin Telviçük ırmağı kenarında bulunan Yaylak köyünde bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir.

İlkokul ve lise eğitimini tamamlayarak 1963-1968 yılları arasında Şincan Üniversitesi Dil Edebiyat Fakültesinde üniversite eğitimi almıştır. Mezun olduktan sonra Uygur Özerk Bölgesi Ulaştırma Müdürlüğü Kaşgar Karayolları Birinci Kuruluş İdaresinde ve Kızılsu Kara Yolları Merkez Bürosunda çevirmenlik ve eğiticilik görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca işçi sendikasında çalışmıştır. 1980 yılında iş yeri değişikliği yapılmış, Şincan Halk Neşriyatının Uygur Editörlük Bölümüne tayin edilmiş ve editör olarak çalışmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 655).

İlk eseri 1960 yılında *Şincañ Ösmürliri* adlı gazetede yayımlanan *Mektipim-Gülzar Béğim* “Okulum Gül Bahçem” adlı şiiridir. Bu şiiri *Léyfěñ İzidin* “Lei-Feng’in İzinden” adlı şiiri takip etmiştir. Şiir ve hikâyeleri arasında sosyalist realizm akımına ait örnekleri görmek mümkündür. Yazar ve şair kimliğinin yanında edebiyat araştırmacısı ve çevirmendir (İsmayil, İslam 1993: 657).

Bahar Qoşaqłiri “Bahar Koşukları” (1982), *Yürek Küyleri* “Yürek Melodileri” (1988) adlı şiir kitabı, eleştiri yazılarından oluşan *Tañ Şebnemleri* “Sabah Şebnemleri” (1987) gibi kitapları yayımlanmıştır. Bazı eserleri *Bahar Cilvisi* “Bahar Cilvesi”, *Toy Çaçqusı* “Düğün Şekeri”, *Qeşqer Navası* “Kaşgar Nevası”, *Edebiy İcadıyet Heqqide Mulahiziler* “Edebî Üretim Hakkında Mülâhazalar”, *Uygur Romançılıqi Toğrisida* “Uygur Romancılığı Hakkında” gibi anonim çalışmalarda ve ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 655).

Kakkuk Qonğan Tal “Guguğun Konduğu Dal” adlı hikâyesi 1990 yılında yayımlanmıştır. İslam’ın *Dostluq Küyi* “Dostluk Melodisi” adlı şiiri 1981 yılında Özerk Bölge çapında gerçekleştirilen Azınlıkların Son Otuz Yıldaki Münevver Eserlerin Değerlendirilmesi Toplantısı’nda üçüncü dereceye layık görülmüştür. *Muellim-Ustazim* “Muallim Ustazım” adlı şarkı sözü 1985 yılında ülke çapında gerçekleştirilen *Kiçik Bulbul* “Küçük Bülbül” adlı şarkı yarışmasında üçüncülüğe layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 656).

Quyaşqa Baqqanda “Güneşe Baktığı Zaman”, *Veten İşqi* “Vatan Aşkı”, *Dostluq Küyi* “Dostluk Melodisi”, *Encür Yégende* “İncir Yediği Zaman”, *Seniñ Qebreñ Bizniñ Yürekte* “Senin Kabrın Bizim Yüreğimizde”, *Hesret* “Hasret”, *Anar Güli* “Nar Gülü” gibi şiirleri Çinceye ve diğer Türk lehçelerine çevrilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 656). *Quyaş İllitqan Bahar* “Güneşin Isıttığı Bahar”, *Dalin ve Şavlin* “Büyük Lin ve Küçük Lin”, *Qiriq Birinci* “Kırk Birinci”, *Nilisniñ Ğazğa Minip Sayahet Qilişi* “Nilis’in Kaza Binerek Seyahat Etmesi”, *Yaş ve Külke* “Yaş ve Gülcük” gibi eserler, İslam’ın çevirerek Uygur edebiyatına kazandırdığı roman, uzun hikâye, hikâye, şiir ve dramalardan bazılarıdır (İsmayil, İslam 1993: 663). *Uygur Helq Naxşiliri* “Uygur Halk Şarkıları”, *Ehmet Ziyai Eserliri* “Ehmet Ziyai Eserleri”, *Emir Tömür Koragan Heqqide Qisse* “Emir Timur Koragan Hakkında Kıssa”, *Yéziqçiliq Bilimliri* “Yazarlık

Bilgisi”, *Uygur Edebiyatında Proza* “Uygur Edebiyatında Nesri Eserler” gibi eserlerde yazar editörlük yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 664).

Mahmutcan İslam Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Yazarlar Cemiyeti Uygur Özerk Bölge Şubesinin üyesidir. Aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti Edebiyatçılar ve Sanatçılar İlmî Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin baş editörüdür (İsmayil, İslam 1993: 664).

3.129. Malik Sadirov Ebubekiroğlu (1937-)

Malik Sadirov Ebubekiroğlu, 1937 yılında İli şehrine bağlı Ablasi köyünde dünyaya gelmiştir. 1957 yılında Gulca şehrindeki Ahmetcan Kasimi İli Erkek Lisesini ve 1961 yılında Ürümçi’de Şincan Dil Enstitüsünün Rus Dili Fakültesini bitirmiştir. 1963 yılında Batı Türkistan’a göç etmiştir. 1970-1997 yılları arasında *Uygur Avazi* ve *Yeñi Hayat* gazetelerinde tercüman ve muhabir olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 373).

Heqiqet Quyasi “Hakikatın Güneşi” adlı kitapta şiirleri yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 373).

Tiliñni Yoqatma “Dilini Kaybetme”, *Qorqqançaq* “Korkak”, *Uygurlarñiñ Çiñgizi* “Uygurların Cengiz’i” gibi şiirleri *Şiiriyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 373).

3.130. Mannap Kasim (1932-)

Mannap Kasim, 1932 yılında Uygur Bölgesi’nin Şiho şehrinde aydın bir ailede dünyaya gelmiştir. Şiho Ortaokulunu tamamladıktan sonra 1949-1950 yıllarında İli Erkek Lisesinde okumuştur. 1950 yılında Şincan Enstitüsünde okumaya başlamış, 1951 yılının sonunda üniversite öğrencileriyle birlikte Kuçar, Tohsun, Şayar ve Kaşgar şehirlerine gönderilip bu yerlerde toprak reformunun gerçekleşmesi için çalıştırılmıştır. 1954 yılının Mayıs ayında Ürümçi’ye dönerek *Şincan Géziti*’nde yazarlık ve muhabirlik yapmıştır (Baudunov 2001: 127).

1956 yılında Pekin radyosunun Yeni Uygur Türkçesi Yayın Bölümünde spiker, 1957 yılında Pekin Milletler Neşriyatında imla redaktörü ve yazar olarak çalışmıştır. 1958-1963 yıllarında Ürümçi ve Gulca gibi şehirlerde farklı işlerde çalışmıştır (Baudunov 2001: 127).

Mannap Kasim 1963 yılında Kazakistan’a, daha sonra Kırgızistan’ın Kent bölgesi Novo-Pokrovka köyüne göç etmiş, ticaret alanında çalışmıştır (Baudunov 2001: 127).

O öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye, şiir yazmaya başlamıştır. *Séni Küyleymen* “Seni Methederim” adlı şiiri ile edebiyat sahasına adım atmıştır (Baudunov 2001: 128). Onun 1956 yılında yazdığı birçok şiiri çeşitli yayınlarda

yer almıştır. Kırgızistan'a yerleştikten sonra yazdığı şiirler *Kommunizm Tuği*, *Yéñi Hayat*, *İttipaq*, *Vicdan Avazi* gazetelerinde basılmıştır (Baudunov 2001: 127).

1994 yılında Kırgızistan Edebiyat Neşriyat Bürosu tarafından Kırgız Türkçesiyle yayımlanan *Ümütüm Méniñ Ata Yurt* adlı kitapta Mannap Kasım'ın bir kısım şiirleri yer almıştır. Ayrıca *Şairğa* "Şaire", *Xelqimge* "Halkıma", *Rizvangül* "Rizvangül", *Qerzim Bar* "Borcum Var" adlı şiirleri vardır (Baudunov 2001: 128-129).

3.131. Mehemmet Sidik Noruzov (1922-1993)

Mehemmet Sidik Noruzov, 20 Ağustos 1922 tarihinde Kırgızistan'ın Karakol şehrinde dünyaya gelmiştir. 1932 yılında ailesiyle birlikte Gulca şehrine göç etmiştir. Gulca'da ortaokulu tamamladıktan sonra 1940 yılında Ürümçi'de okumaya başlamış 1944 yılında mezun olmuştur (Baudunov 2001: 15).

1944 yılında Gulca'ya dönmüş, eğitim alanında çalışmıştır (Baudunov 2001: 14). 1982 yılından itibaren burada *Şincañ Edebiyat-Sen'iti* (günümüzdeki *Tarim*) dergisinde müdür yardımcılığı görevini yürütmüştür (Baudunov 2001: 14-15). 1961 yılında ailesiyle tekrar Batı Türkistan'a göç etmiş, Karakol şehrine yerleşmiştir. 1993 yılında vefat etmiştir (Baudunov 2001: 14-15).

Noruzov, öğrencilik yıllarında edebiyatla, bilhassa şiir türüyle ilgilenmeye başlamıştır. *Dilbirimge* "Sevgilime" adlı ilk şiiri 1940 yılında gazetede yayımlanmıştır. Şair Lutpulla Mutellip'in şiirleri, şehit edilmesinin ardından Mehemmet Sidik Noruzov tarafından *Muhebbet ve Nepret* "Sevgi ve Nefret" adıyla yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 15).

Şairin *Cavap* "Cevap" adlı ilk kitabı 1957 yılında Ürümçi'de Şincan Halk Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Daha sonra şiirleri *Kommunizm Tuği*, *Yéñi Hayat* gazetelerinde sürekli olarak okuyucusuyla buluşmuştur. 1982 yılında onun ikinci şiir kitabı *Aq Bulutlar* "Ak Bulutlar" Almatı'da Jazuşi Neşriyatında basılmıştır (Baudunov 2001: 15).

3.132. Mehemmetcan Yasin (Buğda) (1945-)

"Buğda" takma adını kullanan Mehemmetcan Yasin, 1945 yılında Ürümçi şehrinde dünyaya gelmiştir. Ortaokulu Ürümçi'de okumuştur. İki Numaralı Darilmuellimin'de eğitimine devam etmiş, mezun olduktan sonra İli'de memur olarak çalışmaya başlamıştır. 1969 yılında Batı Türkistan'a göç etmiştir. 1985 yılına kadar Kazakistan'ın Kökçetav şehrinde, Almatı'da ve Taşkent'te yaşamıştır. 1985 yılından bu yana Kırgızistan'ın Kara Balta şehrinde yaşamaktadır (Baudunov 2001: 188).

Muhammetcan Yasin'in edebiyata olan ilgisi öğrencilik yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. 1964 yılında *Şincañ Edebiyatı* dergisinde ilk şiiri

yayımlandıktan sonra şiirleri *Şıncañ Yaşliri* dergisi ve *İli Géziti*'nde yer almaya devam etmiştir (Baudunov 2001: 188). Batı Türkistan'a göç ettikten sonra ise *Yéñi Hayat*, *Vicdan Avazi* gazetelerinde sürekli olarak basılmıştır (Baudunov 2001: 189).

Muhammetcan Yasin'in *Millitim* "Milletim", *Ğulca* "Gulca", *Vetanim* "Vatanım", *Veten İşqi* "Vatan Aşkı", *Biz Söygen Bahar* "Bizim Sevdığımız Bahar", *Özem Heqqide* "Kendim Hakkında" adlı şiirleri vardır (Baudunov 2001: 189-200).

3.133. Mehmet İmin Buğra (1901-1965)

Mehmet İmin Buğra, 12 Şubat 1901 tarihinde Hoten'de dünyaya gelmiştir. Babası döneminin ünlü âlimlerinden Pirabidin Hacı, annesi ise Hoten Hanlığı'nı kuran Abdurrahman Paşa'nın ikinci göbekten torunu Sekine Banu Hanım'dır. Mehmet İmin Buğra küçük yaşlarında babasını kaybetmiştir. Altı çocuğuyla baş başa kalan Sekine Hanım, onları iyi bir şekilde yetiştirmek için uğraşmış ancak kısa bir süre sonra 1911 yılında o da vefat etmiştir. Bunun üzerine Mehmet İmin ve kardeşlerine amcaları sahip çıkmıştır (Birinci 1997: 1423).

Dindar bir ailede yetişen Buğra, ilk dinî eğitimini çocukluk yıllarında ailesinden almış, daha sonra Şemsiddin Damolla gibi bölgenin ileri gelen din âlimlerinden ders almıştır (Kurban 2016: 151). Dokuz yaşında ilkokuldan mezun olduktan sonra, Lop ve Karakaş Oybağ Yeni Medresesinden yirmi iki yaşında mezun olmuştur. Tahsili esnasında İslami İlimler, Arap ve Fars dilleri ve edebiyatları, özellikle Ali Şir Nevai hakkında dersler almıştır (Birinci 1997: 1423).

Medresede orta tahsiline devam ettiği yıllarda Hoten'e gönderilen bazı yabancı gazete ve dergileri okumuştur. Hatta Buğra'nın 1913 yılında Türkiye'den Hoten'e gelen bir öğretmenden modern eğitim sistemi ve dünyadaki siyasi durum hakkında bazı şeyler öğrendiği de bilinmektedir. Aynı zamanda kendisi İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Hoten'e gönderilen Adil Hikmet Bey ile görüşme ve fikirlerinden istifade etme imkânı bulmuştur. Dolayısıyla Buğra'nın Osmanlı coğrafyasında büyüyen İttihat ve Terakki Cemiyetinin fikirleri ile hayatının erken dönemlerinde tanıştığını söylemek mümkündür (Kurban 2016: 156).

İlminin yüksekliği ve hitabetinin güzelliği ile kendisini kısa sürede halka sevdiren Mehmet İmin Buğra, Uygur Türkleri tarafından çok sevilen kişilere verilen unvanla "Mehmet İmin Hazretim" şeklinde anılmaktadır (Buğra 1995b: 16). 1922 yılında Hoten'deki Oybağ Medresesinde daha sonra Karakaş'taki Yeni Medresede müderris ve baş müderris olarak vazife yapmış, tefsir ve hadis dersleri okutmuştur (Özkan 1996: 465).

Bu sırada bir yandan da eğitim hayatını devam ettirmiş, Türkiye'den gelen hocalardan yeni ilimler kazanmaya çalışmıştır (Birinci 1997: 1423). 1933

yılıının başında çeşitli şehirlerde incelemelerde bulunmak için çıktığı seyahatte Çöçek'te bulunan meşhur Tatar âlimi Murat Remzi'nin ilim halkasına katılmış ve kısa süre içinde ondan dinî ilimler konusunda yüksek tahsil almıştır (Kurban 2016: 151).

1933 yılında birçok şehirde baş gösteren ayaklanmalar neticesinde Hoten Hükümeti kurulmuş, Mehmet İmin kurulan bu hükümette başkumandan olarak görev almıştır. Ancak kurulan hükümetin ömrü kısa sürmüştür, Mehmet İmin 1934 yılında ülkeyi terk ederek Hindistan'a, ardından Afganistan'a gitmiştir (Birinci 1997: 1424-1425). Burada Türk tarihi araştırmaları ile meşgul olmuştur. Aynı zamanda muhacerette bulunan bazı Uygur gençlerinin Afganistan okullarında eğitim almalarını sağlamış, bazılarını da Türkiye'ye gönderip askerî akademilerde okumalarına yardımcı olmuştur. Bu sırada Türkiye Kabil Büyükelçiliğinde görevli Memduh Şevket Esenal ile tanışmış, onun büyük yardımlarını görmüştür (Batur 1996: 98).

1942 yılında Hindistan Peşaver'de Merkez Cezaevinde altı ay hapis yatan Buğra, 1943 yılında tekrar Çin'e dönerek bir süre gazetecilik ile meşgul olmuştur. Burada *Altay* dergisinin başyazarlığını yapmış, diğer taraftan çeşitli Çin gazetelerinde yazılar kaleme almış, *Erk* gazetesinde yazıları yayımlanmıştır (Birinci 1997: 1425).

1943-1945 yıllarında Çin Kurucu Meclisi üyeliği yapmış, 1 Haziran 1946 yılında kurulan Eyalet Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olarak görev almıştır. Bu vazifesine 1 Ocak 1949 yılında umumi vali yardımcılığı da eklenmiş, aynı zamanda Şincan Üniversitesinin fahri rektörlüğünü yapmış ve tarih dersleri vermiştir (Birinci 1997: 1425). Bu üniversitede ilk defa atom enerjisi konulu bir konferans düzenlemiştir (Buğra 1995b: 21).

Hayatını Uygur toplumunun gelişmesi ve özgürleşmesi yolunda harcayan Mehmet İmin, Uygurların eğitim sisteminin yetersiz olduğunu dile getirmiş, 1945 yılında modern okulların açılmasını ve tarih, coğrafya, millî edebiyat ve İslam dinine ilişkin yeni müfredatlar ile onlara uygun ders kitaplarının hazırlanmasını istemiştir (Kurban 2016: 157). Bu fikirleri döneminin bazı mutaassıp fikirli müderrislerinin sert tepkisine sebep olmuştur (Buğra 1995b: 16). Buğra'ya göre insanların öğrendiği ileri seviyedeki dinî ilimler ile İslam ahlakı, milletin dünyasını ve ahiretini ıslah etmeye hizmet etmelidir. Buna karşılık öğrendiği fen bilimleri ise vatanın bağımsızlığına, milletin özgürlüğüne ve dünya saadetine hizmet etmelidir (Kurban 2016: 157).

1948 yılında Uygur İlmî Tetkikat Cemiyetini kurmuş ve bu kuruma bağlı olarak on beş günlük *Çin-i Türkistan* dergisini çıkarmaya başlamıştır (Kurban 2016: 153).

21 Aralık 1950 yılında tekrar Hindistan'a gitmiş, iki yıl burada kaldıktan sonra 1952 yılında Türkiye'ye gitmiş ve 1955 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı

olmuştur. Daha sonraki dönemlerde Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Pakistan, Irak, İran ve Hindistan gibi ülkelere ziyaretlerde bulunup birçok konferansa katılmıştır. Türkiye’de Göçmenler Derneğini kurmuş ve *Doğu Türkistan’ın Sesi* dergisini çıkarmıştır (Birinci 1997: 1426).

Türkiye’de aktif bir şekilde yayıncılık faaliyetlerinde bulunan İmin Buğra, İstanbul’da bulunduğu 1952-1954 yıllarında *Türkistan* adlı aylık bir dergi çıkarmıştır. Yazıların çoğu imzalı veya imzasız kendi kaleminden çıkan yazılardan oluşan bu derginin ömrü çok kısa olmuş, 1953 yılında geçirdiği kalp krizi dolayısıyla uzunca bir müddet yatağa bağlı kalması sebebiyle derginin yayını durdurulmuştur. 1953 yılında Ankara’ya taşınan yazar, 1956 yılında *Türkistan’ın Sesi* dergisini yayımlamaya başlamış, bu dergiyi 11 sayı yayımlamıştır. Aynı sıralarda *The Voice Of Turkistan* adlı üç aylık İngilizce bir dergiyi de yayın hayatına sokmuştur. Ancak her iki derginin ömrü de maddi imkânsızlıklar sebebiyle uzun soluklu olmamıştır. Aynı yıllarda İstanbul’da neşredilen *Doğu Türkistan’ın Dünü ve Bugünü* (1952), *Doğu Türkistan Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti* (1954) gibi kitapçıklar ve birçok fasikül yayımlamıştır. Çin devlet adamı Chu Chia-hua ile arasında geçen yazışmaların yer aldığı ikinci kitapçığın İngilizce tercümesi de aynı yıl yayımlanmıştır. Haydar Mirza Duğlat’ın 1545 yılında Farsça olarak yazdığı *Tarih-i Reşidi* adlı eseri Türkçeye çevirmek istemiştir. Eserin el yazması nüshalarının mikro filmlerini İngiltere’den getirtmiş ve birinci cildin çevirisini tamamlamış ancak ömrü bu projesini gerçekleştirmeye vefa etmemiştir (Buğra 1995a: 12-13).

14 Haziran 1965 Salı günü öğle üzeri geçirdiği kalp rahatsızlığı nedeniyle vefat eden yazarın cenazesi Ankara Asri Mezarlığı’na defnedilmiştir (Birinci 1997: 1426).

Mehmet İmin Buğra, Türkiye’ye yerleştikten sonra Türk düşünce tarihinin önemli isimleri ile dostluklar kurmuştur. Bunlar arasında özellikle Zeki Velidi Togan, Tahir Çağatay, Ayaz İshaki, İbrahim Yarkın, Said Şamiş, Ahmet Naim, Vali Kayyumhan, Salih Erkinkol, Macit Sekmar, Müstecip Ülküsal, Seydahmet Kırimer gibi isimleri saymak mümkündür. Bu bağlamda Türkiye’de birçok program gerçekleştirmiştir. Pakistan’a yaptığı bir ziyaret sırasında ünlü İslam âlimi, şair Muhammet İkbâl ile de görüşmüş ve onunla fikir alışverişinde bulunmuştur (Kurban 2016: 154-155).

Politikacı, devlet adamı, hukukçu, tarihçi, din adamı, eğitimci kişiliğinin yanı sıra şair ve tiyatro yazarlığı ile de Uygur toplumunun yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan Mehmet İmin *Yurtum* “Yurdum”, *Yurt ve Millet* “Yurt ve Millet”, *Atamızniñ Öz Oğli Biz* “Atamızın Öz Oğluyuz”, *Erkinlik Çağı* “Özgürlük Çağı”, *Şinşinşia* “Şinşinşia”, *Oyğan Millet* “Uyan Millet”, *Silkin* “Kendine Gel”, *Bayram* “Bayram”, *Vatan Bizniñdur* “Vatan Bizimdir”, *Ey Vetan Kurbanları* “Ey Vatan Kurbanları”, *Güzel* “Güzel” ve *Kit’a* şiirleri;

Uygurlar Türktür “Uygurlar Türktür” gibi eserleri ve 1957 yılında Arap memleketlerini ziyaret ettiği sırada *Arap Dünyasına Çağrı* eserini kaleme almıştır (Kurban 2016: 153, 155; Özkan 1996: 468; Tigin 1995: 27-29). Ayrıca Yeni Uygur Türkçesi, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan *Kasaidi Vataniye*’yi yazmıştır (Buğra 1995b: 18).

1924 yılında en önemli eseri sayılan *Şarki Türkistan Tarihi* “Doğu Türkistan Tarihi” eserini yazarak Keşmir’de bastırılmış, aynı kitap düzenlenerek 1987 yılında Ankara’da tekrar yayımlanmıştır (Birinci 1997: 1425). 1948 yılında deneme tarzında yazılarının bulunduğu *Kalem Küreşi* “Kalem Mücadelesi” kitabı Ürümçi’de yayımlanmıştır. Eser, 1990 Haziran ayında kızı Fatma Buğra tarafından yazarın ölümünün 25. yıldönümünde Ankara’da tekrar basılarak ücretsiz olarak dağıtılmıştır (Turan 1998: 226-227).

Ölümünden sonra 1983 yılında Fatma Buğra Hanım tarafından yazılan önsözle *Vatan Qayğusi* “Vatan Kaygısı” şiir kitabı ve *Qutluq Türkan Opereti* “Kutlu Türkan Operası” draması yayımlanmıştır. *Vatan Qayğusi* kitabında bir Farsça ve bir Arapça şiiri de bulunmaktadır (Tigin 1995: 27).

3.134. Memtili Efendi (1901-1937)

“Tevfik” takma adını kullanan Memtili Efendi (Mehmet Ali Tohtaci) 1901 yılında Atuş’un Boyamet kasabasında dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006a: 380). Babası Tohti Hacı, annesi Patmıhan Hanım’dır. Memtili Efendi, iki erkek çocuğun küçüğü olup ağabeyinin adı Nizamidin’dır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 166).

Atuş kasabasının tabiplerinden biri olan Tohti Hacı, açık fikirli ve eğitime oldukça önem veren bir kişidir. Bu sebeple çocuklarının iyi bir eğitim almasını istemiş, onları ilk önce köydeki bir medreseye göndermiştir. Memtili Efendi burada okuma-yazma ve Kur’an-ı Kerim öğrendikten sonra 1914 yılında Atuş’da İkisak köyünde açılan ve Türkiyeli Habibzade Ahmet Kemal’in öğretmenlik yaptığı Ak Meydan Okuluna gitmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 166; Kaşgarlı 1998b: 561). Burada İstanbul’da öğrenim gören öğretmenlerden Ebubekir Efendi ve Dursun Efendi’nin gözetiminde okumuş, daha sonra Ahmet Kemal’in öğrencisi olmuştur (Karluk 2010: 82). Ancak yeni usule göre eğitim veren bu okul, baskıcı yönetimin ve bazı mutaassıp çevrelerin tepkisi nedeniyle kapatılmıştır. Bu okulda kısa bir müddet de olsa eğitim alması, Memtili Efendi’nin dünya görüşünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kaşgarlı 1998a: 122).

Okul kapandıktan sonra Memtili Efendi, babasının yanında tabiplik öğrenmeye başlamış, bir yandan da Nevai, Hoca Hafız Şirazi, Şeyh Seidi, Ahmet Yesevi, Meşrep gibi şair ve düşünürlerin eserlerini okumaya devam etmiştir. İlk öğretmenlik faaliyetlerini de bu dönemde yapmaya başlayan Memtili Efendi,

kasabadaki çocukları toplayıp kendi yaptığı tahtada onlara Ahmet Kemal'den öğrendiği şiirleri, matematik ve alfabe gibi dersleri öğretmiş; akşam kursları düzenleyerek burada yetişkinlere okuma yazma öğretmiştir. Kasabadaki yetişkinler bu sebeple ona "Bala Efendi" (Çocuk öğretmen) ismini takmışlardır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 168).

Tohti Hacı 1920-1921 yıllarında oğlu Memtili Efendi'yi yanına alarak çalışmak amacıyla İli, Börtala ve Çöçek gibi bölgelere gitmiştir (Ehmidi 1996: 350). Memtili Efendi, Çöçek'te tanıştığı Mahmut Hacı adındaki kişiden berberlik öğrenmiş ve bu meslek ile hayatını sürdürmeye başlamıştır. Bu sırada Çöçek'in ileri gelen âlimleri ve esnafları ile tanışmış, gündüzleri berberlik ile uğraşmış, geceleri edebî çalışmalarına devam etmiştir (Kaşgarlı 1998b: 561). Böylece onun berber dükkânı gençlerin fikir alışverişinde bulunduğu bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemde Memtili, Tatar aydını Murat Efendi ile de tanışmış, onunla iyi ilişkilerde bulunmuştur (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 169).

1924 yılında Abdükadir Damolla'nın öldürülmesi Memtili Efendi'de büyük bir etki yaratmış, bu duyguyla *Oqudu Aştı* "Okudu, Aştı" şiirini yazıp dükkânının duvarına asmıştır. Bu şiir kısa sürede halk içinde yayılmış, hükümet ve yandaşları bu durumdan rahatsız olup onu takip altına almışlardır. Bunun üzerine şair, Murat Efendi'nin ve bazı Kazak gençlerinin yardımıyla yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 169).

1926 yılında önce Semey'e sonra Taşkent'e gidip bir süre okumuş, (Komisyon 2006a: 381) daha sonra Uygur tüccar Halil Bey'in yardımıyla Moskova Doğu Üniversitesinde eğitim alma imkânı bulmuştur. Fakat burada aşılacak istenen ideolojik fikirler genç şaire ters geldiği için üniversite hayatı çok uzun sürmemiş, bir buçuk sene okuduktan sonra tahsilini yarıda bırakarak buradan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 170).

1928 yılında Kırım'a gitmiş, Karadeniz kıyılarındaki limanlarda bir süre açıcılık ve kebabçılık ile geçinerek Türkiye'ye gitmek için fırsat kollamıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 170; Komisyon 2006a: 381). 1929 yılının sonbahar aylarında Türk bir gemicinin yardımıyla İstanbul'a ulaşmıştır. Burada bir süre Necmettin adındaki bir balıkçının yanında çalışarak geçimini sağlamıştır (İnayet 2003: 146). Boş zamanlarında bir lokantada tambur eşliğinde şarkı söylemiş, yerli müzisyenlerle tanışmış, aynı zamanda Latin alfabesini öğrenip Türkçe kitap, dergi ve gazeteler okumuştur (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 170). İstanbul'da, daha önceden buraya gelen Uygurların yardımıyla bir öğretmen yetiştirme okuluna temizlik işçisi olarak girmiştir. Bu mektepte çalıştığı sırada, öğretmenler dersteyken kapı eşliğinde durup dersleri dinlemeye çalışmış, ilme olan merakını gören okul görevlileri onu sınav yapmış ve okula öğrenci olarak kabul etmişlerdir (Ehmidi 1996: 351). Bu okulda tarih, coğrafya, edebiyat, pedagoji, psikoloji, müzik, spor ve askerî eğitim gibi dersler almıştır. Bu sırada

Türk Gençler Cemiyetine üye olmuş ve bu birlikte aktif olarak çalışmıştır (İnayet 2003: 146). 1932 yılında okulundan iyi bir derece ile mezun olmuş ve İstanbul'da bir ilköğretim okulunda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 170-171). İstanbul'da bulunduğu sıralarda kısa makaleler yazıp, bunları bazı dergi ve gazetelerde yayımlatarak bir kısım edebî faaliyetlerde de bulunmuştur (Karluk 2010: 83).

1931 yılında Kumul'da Hoca Niyaz Hacı önderliğinde ayaklanma başladığını Türkiye'de gazetelerden öğrenen Memtili Efendi, mevcut durumun, millette ilim öğretmek için iyi bir fırsat olduğunu düşünüp hemen harekete geçmiş ve memleketine dönme isteğini Türk Gençler Cemiyetine iletmıştır (Kaşgarlı 1998b: 562). Onun bu fikri olumlu karşılanmış ve birlik üyelerinden Maciddin Efendi, Durmuş Efendi, Abdullah Efendi, Hüsamettin Efendi ve Talat Efendi gibi 12 kişilik bir ekiple 1932 yılında İstanbul'dan ayrılarak Kaşgar'a gitmiştir (Karluk 2010: 83). 12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş merasimine katılmış, o heyecanı ile *Qutuluş Yolida* "Kurtuluş Yolunda" adlı şiirini yazmış, daha sonra bu şiir kurulan yeni cumhuriyetin devlet marşı olarak kabul edilmiştir (Kaşgarlı 1998b: 563).

Memtili Efendi, ilk ve orta eğitim yıllarını, usul-i cedidin etkili olduğu bir ortam ve mektepte geçirmiş, yüksek tahsilini İstanbul'da tamamlayarak büyük bir umut ile Kaşgar'a dönmüştür. Halkın perişan durumunun farkında olan ve bunu düzeltme yolunun sadece eğitimden geçtiğini düşünen şair, işe Uygur usul-i cedit eğitiminin merkezi durumunda olan Atuş'ta başlamaya karar vermiştir (Karluk 2010: 84). İlk olarak teşkilatlanma işlerini yürütmüş, eğitimi destekleyen bazı kimseler ile Nahiye Eğitim Heyetini, ardından köylerde okulların bütçesini idare etmek için Veliler Heyetini kurmuştur. Okulların mali durumunu düzeltmek ve bütçelerini zenginleştirmek için zekât ve kurban derilerinin, aynı zamanda vakıf topraklarından elde edilen gelirlerin Nahiye Eğitim Heyetine verilmesi kararlaştırılmış, böylece okulların bütçe meseleleri çözülmüştür (Kaşgarlı 2004: 218). Memtili Efendi ilk olarak Kaşgar'da Öğretmen Yetiştirme Okulunu kurmuş ve yurdun çeşitli yerlerinden gelen öğretmen adaylarını yetiştirmeye başlamıştır (Karluk 2010: 83).

Memtili Efendi, kısa bir zamanda Atuş'un 24 köyünde 24 okul açarak Uygur çağdaş eğitiminin temelini atmış, kurduğu bu okullarda öğrencilere tarih, coğrafya, dil, matematik, siyaset bilimi, millî terbiye, Rusça ve Çince gibi dersler okutulmuştur (İnayet 2003: 147-148). Okuma yazmanın çabuk öğretildiği bu yeni okullarda yazıların düzenli ve güzel olmasına önem verilmiş; bunun yanında hayat bilgisi, geleneklere bağlı kalma, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, başkasına yardım etme, çalışkan ve dürüst olma, umudunu kaybetmeme, cesur olma gibi konular işlenip çocukların Uygur toplumuna yararlı birer birey olabilmeleri için emek harcanmıştır. Ayrıca hatiplik dersleri verilip haftada bir kere konuşma yarışması düzenlenmiş; diksiyonun düzgün,

konuşma dilinin yazı dili şeklinde olmasına dikkat edilmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 177).

Memtili Efendi, eğitim faaliyetlerinin yanında Türkiye'deki İzci Teşkilatının aynısını Atuş'ta örgütlemiş (Karluk 2010: 84), bu teşkilatla beraber yaptıkları tanıtım etkinlikleriyle yeni okullar geniş çapta benimsetilmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 173). Bu İzciler Grubunun benzerlerinin diğer bölgelerde de kurulduğu; bu grubun, polislerin bile yapamadığı güvenliği sağlama işlerini yaptığı, polisten çekinmeyenlerin izcilerden çekindiği, İzciler Grubunun farklı bölgelerde 1935'te kurulmaya başladığı ve 1940'lara kadar da mevcudiyetini koruduğu bilinmektedir (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 231).

1934 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılması, hükümet üyelerinden bazılarının hicret etmesi ve Hoca Niyaz Hacı'nın durumu, ilerideki günlerde yaşanacak faciaların habercisi olmuş; Maciddin Bey ve Memtili Efendi aralarında Türkiye'ye dönme konusunu görüşmüş ancak onlar eğitim hizmetinin, halkı aydınlatmanın kendi yaşamlarından daha önemli olduğunu düşünerek Türkiye'ye dönmemeye karar vermişlerdir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 173). Memtili Efendi'nin, açtığı yeni okullara karşı çıkan bazı çevrelere karşı söylediği şu sözler onun kararlılığını açık bir şekilde göstermektedir: *"Biz haklı bir mücadeleye giriştik, karşılıklardan korkmuyoruz, ölsek de geri adım atmayacağız. Ben çok ülkeler gördüm, ağır günler yaşadım. Bilgi öğrendim, vatanım, halkım için çalışmaya geldim. Vatanımı ve halkımı esaretin zincirlerinden kurtarmak için öğretmenlik mesleğini en şerefli meslek, eğitime yolunu en doğru yol olarak seçtim. Belki bir gün, altı kuruşlu kurşun göğsümü hedef alır. Öyle olsa bile geri çekilmem. Halkım için okudum, halkım için çalışacağım. Kaç yıl, kaç ay, kaç gün çalışabilirsem çalışırım. Bu yolda şehit olmaya razıyım."* (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 176)

1935 yılında ilk olarak Atuş'ta Kızlar Lisesini kurarak Uygur eğitim tarihinde bir ilke imza atan Memtili Efendi, bu okulda kadın öğretmenler yetiştirmeye başlamıştır (İnayet 2003: 149; Karluk 2010: 89). Bunun yanı sıra okul dışındaki aydınlanma faaliyetlerine de çok önem vermiş, onun açtığı okuma yazma kursuna katılanlar on binlere ulaşmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 180). Onun bu öğrencileri arasında yakın akrabası olan ve Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinden biri Seypidin Ezizi de vardır (Karluk 2010: 85).

Başlattığı eğitim faaliyetleri yurdun her tarafına yayılmış; Aksu'da Tömür Gazi Ata; Üçturfan'da Satuk Buğra Han; Kuça'da, Bay'da, Toksu'da, Şayar'da Turan Sadikiye, Vatan Yunusiye, Mekteb-i Oğuzhan, Mekteb-i Yeni Yıl, Sabah, Hamidiye gibi okullar onun bu faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (İnayet 2003: 148).

Şeng Şi-sey yönetimi tarafından Uygurlar içindeki bilinçli aydınları ve zenginleri yok ederek Kumul Çiftçiler Ayaklanması'nın tesirini zayıflatma ve Uygur halkını

uzun bir süre başkaldıramaz duruma getirme amacı doğrultusunda 4 Mayıs 1937 tarihinde birçok aydın gibi Memtili Efendi de tutuklanmıştır. Kaşgar'daki Yavağ Hapishanesi'ne götürülen şair, on dört numaralı tek kişilik hücreye hapsedilmiş, birkaç gün sonra yanına Kaşgar Öğretmen Yetiştirme Okulu müdürü, Türkiye'den beraber geldikleri mücadele arkadaşı Hüsamettin Efendi yerleştirilmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 181). Aynı yılın temmuz ayında hapishanede kurşuna dizilmiş; cesedi, kendisi ile birlikte şehit edilen 170 kişinin cesedi ile birlikte yakılmıştır (Kaşgarlı 1998b: 566). Bu haberin Kaşgar'da yayılmasının ardından Memtili Efendi'nin yeğeni Rişat, hemen hapishaneye koşmuş ve kendisinin şaire getirdiği ayakkabı sayesinde Memtili Efendi'nin cesedini bulabilmiştir. Memtili Efendi'nin ağabeyi Nizamidin, öğrencisi Abdugupur Konacı ve arkadaşı Abbas Çon, onun cesedini çuvala koyup ata yükleyerek geceleyin Atuş'a götürmüş ve anne-babasının yanına gizlice gömmüşlerdir (Ehmidi 1996: 354; Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 181).

Okul açma ve halkı aydınlatma işlerinin yanında Uygur Cedit edebiyatına da önemli katkılarda bulunan Memtili Efendi'nin günümüze ulaşan şiirlerinden bazıları şunlardır (Tevekkül 2014a: 434): *Oqudi Aşti* "Okudu, Aşti", *Biz-Muellim* "Biz Öğretmeniz", *Qutuluş Yolida* "Kurtuluş Yolunda", *Veten Üçün* "Vatan İçin", *Mubarek Veten* "Mübarek Vatan", *Oyğan Xelq* "Uyan Halk", *Qutulduq* "Kurtulduk", *Biz Uyğur Baliliri* "Bir Uygur Çocukları", *Ey Ana Yer* "Ey Ana Vatan", *Erpan Künliri* "İrfan Günleri", *Ey, Veten Xelqi* "Ey Vatan Halkı", *Buraderler* "Kardeşler", *Altun Ölke* "Altın Vatan", *Quyaş Tuğqanda* "Güneş Doğduğunda", *Bahar Keldi* "Bahar Geldi", *İzcilar Marşı* "İzciler Marşı", *Kelduq Salamet Aylinip* "Geziden Sağlıkla Döndük", *Tenqid* "Tenkit", *Eşip Ketti* "Geçti", *Oyğiniñ Ehl-i Veten* "Uyanın Ehl-i Vatan", *Türme Hatirisi* "Hapishane Hatırası", *Süt Uyquda* "Süt Uykuda", *Seğiniş* "Özlem" (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 169-171; Komisyon 2006a: 382; İnayet 2003: 152-156)... *Meripet Marşı* "Eğitim Marşı", *Biz İzcilarmiz* "Biz İzcileriz" adlı şiirleri ise izci marşlarıdır (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 231).

Vefatından 1981 yılına kadar olan süre zarfında çeşitli siyasi sebeplerle aydınların öldürülmesi ve yazılı kaynakların yok edilmesine rağmen Memtili Efendi'nin şiirleri öğrencilerinin hafızasında veya not defterlerinde muhafaza edilmiştir. 1981 yılında manevi oğlu ve öğrencisi Mirehmet Seyit tarafından *Bulaq* dergisinde "Şair Tevpik" başlıklı makalede Memtili Efendi'nin hayatı ve yirmi üç şiiri ilk defa okuyucularla buluşturulmuştur. 1997 yılında Yalkun Rozi tarafından şairin hayatını anlatan *Memtili Ependi* adlı kitap yayımlanmıştır. 2000 yılında İbrahim Alp Tekin'in yayıma hazırladığı *Memtili Ependi Şeirliri* adlı kitap yayımlanmıştır. Bu şiirler yayımlanırken Uygurların siyasi durumuna uygun olarak bazı kelimelere yönelik değiştirmeler yapılmıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 229-230) Bu kitapta, Memtili Efendi'nin daha önce bazı dergi ve gazetelerde yayımlanmış 63 şiiri toplanmıştır. Bu 63 şiirden 17'si şairin kendisi

tarafından bestelenmiştir. Bu besteler kişiden kişiye, bölgeden bölgeye geçtiği için bu şiirlerde varyantlaşma görülmektedir (İnayet 2003: 150).

Aksu Şehri Tarih Materyalleri-Maarif Mecmuası'nın 5. cildinde Memtili Efendi'nin beş şarkısı, *Geçmişteki Okul Şarkıları* başlığı altında sözleri değiştirilerek ve müellifin Memtili Efendi olduğu belirtilmeden verilmiştir. Ayrıca *Biz Öğrenciyiz* (İzciler) başlıklı şarkının 1948 yılında Nanking'de yayımlanan *Tanrı Dağ Resimli* dergisinde ve 1950'de Şi An'da yayımlanan *Şinciang Halk Şarkıları* adlı kitapta notasıyla beraber yer aldığı kaydedilmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 231).

Yakın zamanda yapılan araştırmalar sonucunda öğrencisi Mehmet Salih Artuş tarafından temin edilen, Memtili Efendi'nin öğrencilerini millî duygularla yetiştirmek amacıyla Türkiye'de yazılan bazı şiirlerden ve alay marşı olarak okunan bazı şarkılardan istifade ederek yazdığı 17 okul şarkısının yer aldığı bir not defteri bulunmuştur. Bu şarkıların bazılarının Türkiye'deki örneklerinden birebir alındığı, bazılarının ise sözlerinin bir kısmının değiştirildiği görülmektedir. Bu şarkılar şöyledir: *Annem Beni Yetiştürdi* "Annem Beni Yetiştirdi", *Ordumuz* "Ordumuz", *Nurlandurdi* "Nurlandırdı", *Çin Adalet* "Gerçek Adalet", *Biz Şanlı Uygur* "Biz Şanlı Uygur", *İleri Marş İleri* "İleri Marş İleri", *Uyguristan Yaşlarımız* "Uyguristan Gençleriyiz", *Parçe* "Parça", *Uluğ Teñrim* "Ulu Tanrım", *Ey Türkistan* "Ey Türkistan", *Vetenniñ Tereqqisini İsteriz* "Vatanın Terakkisini İsteriz", *Seherde Ağlayan Bülbül*, *Dağ Başını Doman Almış* "Dağ Başını Duman Almış", *Ari Gezer* "Arı Gezer", *Havada Uçar Kuşlar*, *Tenqid-Biz Qarşimiz* "Tenkit-Biz Karşımız", *Qara Qara Qargılarnıñ* "Kara Kara Kargaların" (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 230-244).

Eğitimci Alavudin Efendi, şairin *Yanar Tağlar* "Yanar Dağlar" adlı büyük hacimli bir destan yazdığını söylese de bu eser günümüze dek bulunamamıştır (Abdülvahit Kaşgarlı 2014b: 186).

Memtili Efendi, memleketine döndükten sonraki mücadeleleri sırasında "Dağ Başını Duman Almış" ve "Seherde Ağlayan Bülbül" gibi bazı şiirleri öğrencilerine Türkiye Türkçesindeki okunuşuyla öğretmiştir (Abdülvahit Kaşgarlı 2016: 229-244). Türkiye Türkçesinin gençler arasında yaygın bir şekilde öğrenilmesine katkıda bulunmuştur.

3.135. Memtili Zunun (1939-)

Memtili Zunun, 1939 yılında Kaşgar'ın Sakiye Mahallesi'nde tüccar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1955 yılına kadar ilkokul ve ortaokulda okuduktan sonra 1955-1958 yılları arasında Şincan Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak Ürümçi Ondört Numaralı Ortaokulda, ardından Kaşgar Yenişehir Bir Numaralı Ortaokulda edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 359).

Memtili Zunun ilkokulda okuduğu sıralarda şiir yazmaya başlamıştır. İlk şiiri 1955 yılında şimdiki adı *Tarim* olan *Şincan Edebiyatı ve Sanatı* dergisinde yayımlanan *Doxtur Qiz* “Doktor Kız” adlı şiiridir. Bu ilk şiirinin ardından çeşitli dergilerde *Qelbim Seni Küyleydu* “Kalbim Seni Metheder”, *Eytqina Qeşqer* “Söylesene Kaşgar”, *Bağven Qiz* “Bahçıvan Kız”, *Candin Eziz* “Candan Aziz”, *Küyçi Bolsañ* “Şarkıcı Olsan”, *Bahar Veslige Yetkende* “Bahar Vuslatına Ulaştığında”, *Yaşnidi Nurluq Vetan* “Gelişti Nurlu Vatan”, *Eçildi Gül Bolup Bextim* “Açıldı Gül Olup Bahtım”, *Ustazğa* “Üstada”, *Visal Sehiri* “Vuslat Sabahı”, *Quçaqla U Seniñ Dadañ* “Kucakla, O Senin Baban”, *Gülmehri* “Gülmehri”, *Bille Men* “Beraberim” gibi şiirleri yayımlanmıştır (İnayet 1998: 195; İsmayil, İslam 1993: 360-363; Sultan, Abdurehim 2002: 301). Şiirlerinin bir kısmı çeşitli derecelerde edebiyat ödüllerine layık görülmüştür (Komisyon 2006c: 826).

Şiirlerinin bir kısmı *Karvan Naxşisi* “Kervan Şarkısı” (1982), *Visal Sehiri* “Vuslat Sabahı” (1982), *Aile Naxşiliri* “Aile Şarkıları” (1993) adlı kitaplarda yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 15-19). Bazı şiirleri ise *Mukapatlanğan Şeirlerdin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerinden Seçmeler” (1993), *Yapraqtiki Neqişler* “Yapraktaki Desenler” (1989) ve *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 18-20).

1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi’nin ağır şartları altında dahi eserler vermeye devam eden şair, bu dönemlerde *Böşük* “Beşik”, *Ehtiram* “Saygı”, *Belbağ* “Kemer”, *Meni Küt* “Beni Bekle”, *Qeni Sen Rena* “Nerdesin Rana”, *Bilseñ* “Bilsen”, *Merdlikke Visal Aşna* “Mertliğe Vuslat Dost”, *Şemşer* “Kılıç” şiirlerini yazmıştır. Bu şiiri dönemin yöneticileri tarafından sert bir şekilde karşılık bulmuş ve şair, “şiir yazdığı” elleri ve dört parmağı ezilerek cezalandırılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 362).

Şiirlerinin yanında *Quyaş Qizi* “Güneş Kızı” (1979), *Rabia Seyiddin* “Rabia ile Seyiddin” (1981) destanları *Bay Boluş Yolluq* “Zengin Olmak Yasaldır”, *Heytgah Tumanliri* “Heytgah Dumanları” *Hesnikam Aççıq, Amuti Tatliqmu?*, “Hasan Ağabey Acı, Armutu Tatlı mı”, *Meslihet Çéyi* “Anlaşma Partisi, *Muqam Ustazi* “Makam Ustası”, *Hicran* “Hicran”, *Yette Qizlirim* “Yedi Kızlar’ım”, *Kün Tuğdi* “Güneş Doğdu”, *Cenubtiki Ceñ Marşı* “Güneydeki Cenk Marşı”, *Keçikken Toy* “Geciken Düğün”, *Kömülmes İzlar* “Gömülmez İzler”, *Ezize* “Azize” dramaları; *Söyğü Xetliri* “Sevgi Mektupları” (1957), *Bir Sevet Encür* “Bir Sepet İncir” (1962), *İki Oquğuçum* “İki Öğrencim”, *Başliqmikin Desem* “Başkan mıdır Acaba Desem”, *Qoş Mesçit* “Çift Mescit”, *Munapiqniñ Ölümi* “Münafığın Ölümü”, *Uçraşqanda* “Karşılaşınca”, *Men Ölgen Küni* “Benim Öldüğüm Gün”, *Pezilet* “Fazilet” hikâyeleri yayımlanmıştır (Baran 2007: 205; İsmayil, İslam 1993: 366, 368; Abdulvahit Kaşgarlı 2012: 350; Sartekin 2006a: 11; Sultan, Abdurehim 2002: 301, 302). 1986 yılında senaryosunu yazdığı *Üç Yaş* “Üç Genç” adlı televizyon dizi filmi çekilmiştir (Kaşgarlı 2002: 540).

Memtili Zunun 1960'lı yıllarda şarkı sözü yazmaya başlamış ve *Qizil Günçem Bolup Qal* "Kızıl Goncam Olup Kal", *Éyt Naxşañni Dehqanlar* "Söyleyin Şarkınızı Çiftçiler", *Karvan Naxşisi* "Kervan Şarkısı", *Güzel Arzu* "Güzel Arzu", *Ayniñ Balisi Deymu?* "Aydın Çocuğu mu Diyeyim", *Apaq Qizim* "Apak Kızım", *Exlaq Adem Zinniti* "Ahlak İnsan Süsü", *Badem Doppa* "Badem Doppa" gibi birçok şarkı sözünü yazmıştır. Onun bu şarkı sözlerinin hemen hemen hepsi bestelenmiş ve birçok radyo programında yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 364-365).

Memtili Zunun'un neşredilen diğer eserleri ise şöyledir: *Aça-Señil* "Abla ile Kız Kardeş" adlı hikâye kitabı; *Cenubtiki Ceñ Marşı* "Güneydeki Cenk Marşı" (1987), *Ezizi* "Ezizi" (1991) adlı drama kitapları; *Gülmehri* "Gülmehri" (1979) adlı destan kitabı (Sartekin 2006b: 9-36).

1980 yılından itibaren Kaşgar Şarkı ve Dans Ekibinde, 1991 yılından sonra ise Uygur Özerk Bölgesi Opera Ekibinde mesleki yazar olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 825). Memtili Zunun, Çin Yazarlar Cemiyetinin ve Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 359).

3.136. Memtimin Hoşur (1944-)

Yazar Memtimin Hoşur 1944 yılında Gulca'da demircilikle uğraşan bir ailede dünyaya gelmiştir (İsmayil, İslam 1993: 646). Anne ve babasını çok erken yaşta kaybetmiş, bu sebeple Gulca'da döneminin eğitim beşiği sayılan İli Okulunda öğrenci yurdunda kalarak eğitimini sürdürmüştür (Hasancan 2016b: 3) 1956 yılına kadar Gulca'da Murat Okulunda, 1962 yılına kadar Gulca Üç Numaralı Ortaokulda okumuştur. 1962 yılında Ürümçi'de Şincan Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesine girmiş, 1967 yılına kadar burada eğitim görmüştür (İsmayil, İslam 1993: 646).

Mezun olduğu dönem Kültür Devrimi'nin yaşandığı yıllara denk geldiği için bir süre Sosyal Hizmetler Kurumu, Karayolları Düzenleme Başkanlığı, belediyede sosyalizm propaganda memurluğu gibi edebiyat dışı mesleklerde çalışmıştır (Hasancan 2016b: 3). 1976 yılında Kültür Devrimi sona erdikten sonra edebiyat sahasına dönmüş, 1979 yılında İli Kazak Özerk Oblastı Edebiyat ve Sanatçılar Derneği tarafından çıkartılan *İli Deryasi* dergisinde editörlük ve baş editörlük gibi görevlerde bulunmuş ve 1994 yılına kadar bu gazetede çalışmaya devam etmiştir. 1995 yılında Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin 5. Kurultayı ve 2000 yılında 6. Kurultayında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin başkanlığına, 1996 yılında Şincan Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinin 5. Kurultayında ve 2002 yılı 6. Kurultayında derneğin başkan yardımcılığına getirilmiştir (Komisyon 2006c: 663).

Memtimin Hoşur'ın edebiyata olan ilgisi küçük yaşlarda başlamış, bu dönemlerde okuduğu çok sayıda eserin zihin dünyasında oluşturduğu etkilerle

yazarlık dünyasına adım atmıştır. Bu konuda yazar: “Benim edebî hayata girmemde, Hint yazarlarının hikâyeleri, Arap nesri, dostluk ve muhabbet üzerine yazılan kitaplar çok etkili olmuştur. Ben bu kitapları okuyarak Kirişan Çandır, Ahmed Abbas, Mahmud Teymur, Cibran Halil, Emin Reyhan ve başka çok sayıda yazar ile tanıştım. Onlardaki maharet, eserlerindeki sihirli güç beni cezbedi ve kalbimde edebiyata karşı tutku uyandırdı.” der (İsmayil, İslam 1993: 646-647). Yazar, aynı zamanda Türkiye yazarlarından Aziz Nesin’in hikâyelerini okuduğunu ve bu hikâyelerin kendi edebiyatı üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir (Hasancan 2016b: 5).

Memtimin Hoşur, edebî faaliyetlerine ortaokul çağlarında başlamış, bu yıllarda onun bazı şiirleri *Şıncañ Ösmürliri* gazetesinde yayımlanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 226). Bu şiirlerin dışında yazarın bugüne kadar yetmişten fazla hikâyesi ve uzun hikâyesi *Tarim*, *Teñritağ*, *Şıncañ Medeniyiti*, *İli Deryasi* gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır (Hasancan 2016b: 3). Bu hikâye ve uzun hikâyelerin bir kısmı şöyledir: *Alma* “Elma”, *Axırqi Sinaq* “Son Sınav” (1985), *Qiz Qelbi* “Kızın Kalbi” (1985), *Ustam* “Usta” (1980), *Sinaş* “Deneme”, *Ney Avazi* “Ney Sesi”, *Yiraqtin Yezilğan Xet* “Uzaktan Yazılan Mektup” (1981), *İkki Parçe Xet* “İki Mektup”, *Dehqan* “Çiftçi”, *Kona-Yeñi İşlar* “Eski-Yeni İşler” (1982), *Buğa* “Geyik”, *Haraq Toğrisida Hékaye* “Şarap Hakkında Hikâye” (1987), *Sim-Sim Yamğur* “Çisi Çisi Yağmur”, *Ayxan* “Ayhan” (1989), *Musapirlar Qaviqida* “Yolcular Meyhanesinde” (1990), *Bu Çüş Emes* “Bu Düş Değil”, *Sarañ* “Deli”, *Burut Macirasi* “Bıyık Macerası”, *Qirliq İstakan* “Kenarlı Bardak”, *Altun Çişliq İt* “Altın Dişli Köpek”, *Çar Xoraz* “Renkli Horoz”, *Çoşqilarğa Bayram* “Domuzlara Bayram”, *Qara Qorsaş Serke* “Cahil Önder Koç”, *Nuzugum* “Nuzugum”, *Savaqdaşlar* “Sınıf Arkadaşları” (1986), *Salam Hésam Aka* “Selam Hisam Ağabey”, *Xasiyetlik Qar* “Kutlu Kar” (1993), *İt Étış* “Köpek Avı”, *Görkar* “Mezarıcı”, *Dap* “Tef”, *Şah ve Qağa* “Şah ve Karga”, *Küz Yamğuri* “Güz Yağmuru” (1991), *Yeñi Késel* “Yeni Hasta”, *Dostlar Söhbiti* “Dostlar Sohbeti”, *Ölükke Xet* “Ölüye Mektup”, *Güldeste* “Buket”, *Adet* “Adet” (2001), *Hesen-Hüsen* “Gökkuşağı” (1980), *Aptovuzda* “Otobüste” (1982), *Dervaza* “Anakapı” (1982), *Hemseper* “Yoldaş” (1988), *Gülligen Dala* “Gelişen Bozkır” (1988), *Oqutquçi* “Öğretmen” (1979) (Sartekin 2006a: 14; Hasancan 2016b: 4; Komisyon 2006c: 665; Sultan, Abdurehim 2002: 226-228; İsmayil, İslam 1993: 648; Sartekin 2006b: 76-148)... Bu hikâyeler ve uzun hikâyeler sonraki dönemlerde *Ney Avazi* “Ney Sesi” (1982) *Kona Yeñi İşler* “Eski Yeni İşler”, *Salam Hésam Aka* “Selam Hisem Ağabey” (1989), *Ölükke Xet* “Ölüye Mektup” (1993), *Nuzugum*, *Ot Ketken Derya* “Alev Almış Derya” (2001), *Bu Çüş Emes* “Bu Düş Değil” (1991), *Mehmet Emin Hoşur Hikayiliridin Tallanmilar* “Mehmet Emin Hoşur Hikayelerinden Seçmeler”, *Mehmet Emin Hoşur Povistliridin Tallanmilar* “Mehmet Emin Hoşur Uzun Hikâyelerinden Seçmeler” adlı kitaplarda toplanarak yayımlanmıştır (Hasancan 2016b: 3-4).

Bazı hikâyeleri *Kona-Yeñi İşlar* “Eski-Yeni İşler” (1987), *Seğiniş* “Özlem” (1984), *Sovğat* “Hediye” (1985), *Qutluq Keçe* “Kutlu Gece” (192) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 9-12). Bunun dışında *Yillar Şundaq Ötken* “Yıllar Böyle Geçmişti” (1989), *Qum Basqan Şehir* “Kumun Bastığı Şehir” (1996), *Salçılar* “Sandalçılar” (2012) adlı romanları; *Yillar Şundaq Ötken* “Yıllar Böyle Geçmişti” (2005) adlı hatırası ve başka yazarlarla birlikte düzenlediği *Uygur Xelq Letipiliri* “Uygur Halk Nükteleri” adlı eserleri bulunmaktadır (1987) (Sartekin 2006b: 29-34; Hasancan 2016b: 3-4).

Bütün bu çalışmalarının yanında Memtimin Hoşur, Uygur makamları, İli halk şarkıları ve İli tarihi üzerine çok sayıda araştırma yapmış ve bu araştırmalarının neticelerini çeşitli ilmî eserler ve makalelerde ortaya koymuştur (Komisyon 2006c: 666-667). *Miniñ Anam* “Benim Annem” (1959), *Untulmas Künler* “Unutulmaz Günler” (1988), *Xelq Yetiştürgen Sazende Rozi Abduveli* “Halkın Yetiştirdiği Sazende Rozi Abduveli” (1988), *Turpanyüzülük Naxşiçi Yigit* “Turfanyüzülü Şarkıcı Yiğit” (1990), *Âlim Bolmaq Asan Emes* “Âlim Olmak Kolay Değil” (1991), *Muqam Ustazi Karuşaň Ahunum* “Makam Üstadı Karuşan Ahunum” (2008), *Meripetperver Ticaretçi Savut Yüsüp* “Eğitimci Tüccar Savut Yusuf” (1993) adlı röportajları; *Uygur On İkki Muqaminin İli Varyanti* “Uygur On İki Makamının İli Varyanti” (1997), *İli Xelq Naxşiliriniñ Tarixi Bayanı* “İli Halk Türkülerinin Tarihi Açıklaması” (2006) adlı ilmî eserleri; *Acayip Turmuş Gelite Mentiqe* “Acayip Hayat Garip Mantık” (1986), *On Yilliq Hékaye İcadiyitimiz* “On Yıllık Hikâye Yazarlığımız” (1986), *Çin Ordisiniñ Hatirliridin Kaş’a Nezer* “Çin Saray Hatıralarından Kaş’a Nazar” (1990), *Vañholu Alviñi Toğrisida* “Vanholu Vergisi Hakkında” (1993), *Zeyip Ruh ve Zeyip Muhebbetke Qoşumçe* “Zayıf Ruh ve Zayıf Aşka İlave” (1994), *Tarim Jornili Miniñ Bediiy Yetekçim* “Tarim Dergisi Benim Bedii Danışmanım” (1996), *Qedirleşke Erziydiğan Özini Beğişlaş Rohi* “Yüceltmemiz Gereken Fedakârlık Ruhı” (1997), *Okurmenlerni Hörmetleyli* “Okurlara Saygı Duyalım” (2011) adlı eleştiri eserleri; *Ataqliq Edip Mehriban Ustaz* “Ünlü Yazar Şefkatli Üstat” (1990), *Pezilet Egisi Manap Qadiri* “Fazilet Sahibi Manap Kadiri” (2008), *Abduveli Carullayofni Esleymen* “Abduveli Carullayof’u Hatırlıyorum”, *Axirqi Söhbət* “Son Sohbet” (1988), Hisam Akini *Seğinimen* “Hisam Ağabeyi Özlüyorum” (2013) adlı hatıralarını ve *Teyipcan Hadi Heqqide* “Teyipcan Hadi Hakkında” makalesini yayımlamıştır (Komisyon 2006c: 440; Hasancan 2016b: 4-5).

Memtimin Hoşur’ın *Bu Çüş Emes*, *Burut Macirasi* ve *Ustazim* hikâyeleri, *Savaqdaşlar* uzun hikâyesi ve *Ölükke Xet* kitabı Münevver Eser Ödülü’ne; beş hikâyesi Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür (Komisyon 2006c: 666). Bunun dışında birçok eseri Tarim Edebiyat Ödülü ve Gülzar Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür (Hasancan 2016b: 7). *Buğa* hikâyesi 1985 yılı Çin Yeni Edebiyat Sözlüğü’nün Azınlık Milletler Eserleri kısmında yer almış;

Sınaş, Ney Avazi, Yiraqtin Yezilğan Xet, İkki Parçe Xet, Dehqan, Kona-Yeñi İşlar gibi birçok eseri Çinceye, Kazak Türkçesine ve Kırgız Türkçesine tercüme edilmiş ve birçok edebiyat araştırmacısı tarafından incelenmiştir (İsmayil, İslam 1993: 648). Amerika Birleşik Devletleri Washington State Üniversitesinden mezun olan Dr. Darren Byler tarafından *Burut Macirasi* ve *Çoşkilarga Bayram* hikâyesi İngilizceye çevrilerek *Pathlight Spring* adlı internet dergisi ve *Guernica* adlı internet dergisinde yayımlanmıştır (Hasançan 2016b: 7).

Memtimin Hoşur, 1999 yılında Çin Yazarlar Cemiyeti tarafından “münevver 100 yazar”dan biri seçilmiştir (Hasançan 2016b: 7).

3.137. Merup Seyidi (1898-1942)

Şair Merup Seyidi (Merup Rehmbaki oğlu Seyidi), Kazakistan Cumhuriyeti'nin Almatı şehrine bağlı Çelek bölgesinde, Bay Seyit köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarında anne ve babası vefat ettiği için dayısı Abdülbaki'nin elinde büyümüştür (Komisyon 2006a: 378). İlk eğitimini, Çelek'te Sabit Damolla ve Mezem Ahunum gibi önemli hocalardan almış, Arap ve Fars dillerini ve edebiyatlarını öğrenmiştir. Aynı zamanda dünya edebiyatlarından örnekler okuyup kendisini geliştirmiştir (Zaman 1995: 266).

Merup Seyidi, 1918 yılında Gulca'ya gelip öğretmenlik hayatına başlamıştır. İlk olarak Dadamtu köyündeki okulda dil, hesap ve coğrafya dersleri vermiştir (Zaman 1995: 267). 1931 yılında gizli kurulan İli Uygur Aydınlanma Derneğinin kurucularından biri olan Merup Seyidi, bu derneğin faaliyetlerine katılarak cahillikle mücadele etmiş, eğitimi toplum içinde yaymak için çalışmalarına başlamıştır. Onun eğitim alanındaki bu çalışmalarını işiten Gulca'nın önde gelen isimlerinden Hüseyinbey Yunus ve Abdurahman Şadi, onu önce şehirdeki bazı okullara öğretmen olarak ardından Üçdervaza'daki Hüseyiniye Okuluna müdür olarak göndermişlerdir. Bu mektebin ismini “*Bizim genç goncalarımız; bizim geleceğimiz, bizim ümidimizdir. Bu yüzden Ümit Okulu olsun...*” diyerek “Ümit Okulu” şeklinde değiştirmiştir (Zaman 1995: 268-269). 1936 yılında Ürümçi'ye tayin edilip *Şıncañ Uyğur Géziti*'nde başyazar yardımcısı olarak görev almıştır. Buna ek olarak da öğretmen okulunda pedagoji dersi vermiştir (Ehmidi 1996: 343).

1940 yılının Nisan ayında Şeng Şi-sey yönetimi tarafından tutuklanarak hapse atılan şair, hapishanede şehit edilmiştir (Komisyon 2006a: 379).

Merup Seyidi, edebî çalışmalarına 1930'lu yıllarda başlamış ve birçok şiir kaleme almıştır. Edebiyatı, halkı cahillikten ve zulümden kurtarmak için bir araç olarak kullanmış; eğitimin toplumdaki rolünü ve önemini açık bir şekilde işleyerek insanları eğitime teşvik etmiştir (Zaman 1995: 268-266). Onun şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Ziyaliy* “Aydın”, *Turuñ Dehqanlar* “Kalkın Çiftçiler”, *İli Tağliri* “İli Dağları”, *Eçilğan Gül* “Açılmış Çiçek”, *Etiyaz Pesli*

“Bahar Faslı”, *Bolsa İdi* “Olsaydı”, *Ayhan Anam* “Ayhan Anam”, *Uygur Qizi* “Uygur Kızı”, *Pütün Şincañ Güllendi* “Bütün Şincan Gelişti”, *Köñlimiz Éçildi* “Gönlümüz Ferahladı”, *1 Avğust Şeripige* “1 Ağustos Şerefine”, *Çamda* “Adım At”, *Biz Yaşaymiz* “Biz Yaşıyoruz”, *İstibdat Pütti* “İstibdat Bitti”, *İlixo* “İliho”... Bu şiirlerden bazıları bestelenerek şarkıya dönüştürülmüştür (Zaman 1995: 270; Komisyon 2006a: 378). Şiirlerinin yanında yazdığı birçok makale de çeşitli dergilerde yayımlanmıştır (Ehmidi 1996: 343-345).

3.138. Mesimcan Zulpikarov (1925-2012)

Mesimcan Zulpikarov 1925 yılında Almatı şehrinin Emgekçikazak ilçesinin Çelek köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Mesimcan Zulpikarov altı yaşına geldiğinde ailesi Gulca'ya göç etmişlerdir (Zeynalov 2007: 170).

Ailesi onu askerî okula göndermiştir. Bu okulu bitirdikten sonra 1944 yılında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Millî savaş yıllarında savaşçı, komutan, harp okulu karargâhı yöneticisi ve rehber olarak çalışmıştır. 1952 yılında o askeriyedeki görevini bırakmış ve 1955 yılına kadar Sovyetler-Çin Metalurji İdaresi yönetici yardımcılığı görevinde bulunmuştur (İsmayilov 2015: 181).

Mesimcan Zulpikarov 1955 yılında ailesiyle birlikte Kazakistan'a gelmiş Abay Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsünün Dil Tarih Edebiyat Fakültesini 1961 yılında bitirmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra bu okulda çalışmaya devam etmiştir. 1963-1964 yıllarında Pedagoji İlmini İnceleme-Araştırma Enstitüsünde araştırmacı olarak, 1964-1975 yılları arasında okul müdürü olarak çalışmıştır. Sonrasında ise basımevlerinde görev almıştır (İsmayilov 2015: 181).

Mesimcan Zulpikarov askerî okulda okuduğu sıralarda edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. 1942 yılında *İli Géziti*'nde *Bahar* “Bahar” adlı şiiri yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 181). İlk şiir kitabı Kazakistan'da 1958 yılında Zulpikarov henüz öğrenciyken *Boz Sirliri* “Boz Sırları” adı ile yayımlanmıştır. Bu tarihe kadar şairin şiirleri *Yéni Hayat* dergisinde, *Kommunizm Tuği* gazetesinde ve seçme eserlerin yer aldığı kitaplarda yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 183).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Göherni Su Alur Taştin* “Mücevheri Su Alır Taştan”, *Boz Sirliri* “Boz Sırları”, *Kommunar* “Kommunar”, *Rizvangül* “Rizvangül”, *Ete* “Yarın”, *Çin Dildin Kütseñ*, “Kalbinle Beklesen”, *Ana İşqi* “Ana Aşkı”, *Lirikilar* “Lirikler”, *Pervane* “Pervane”, *Vapa* “Vefa”, *Hayat Yultuzi* “Hayat Yıldızı”, *Vicdan* “Vicdan” (İsmayilov 2015: 182-183)...

Kommunar “Kommunar” (1960), *Rizvangül* “Rizvangül” (1962) adlı şiir kitapları; *Hayat Éqimi* “Hayat Akımı” (1965), *Pervaz* “Yükseliş” (1973), *Himmet* “Çalışma” (1980) adlı hikâye ve uzun hikâye kitabı; 1985 yılında *Yanar Tağ* “Yanar Dağ” adlı üçlemesinin ilk kitabı, sonraki yıllarda ise ikinci ve üçüncü kitapları basılmıştır. Bu kitaplarını *Serap* “Serap” (2005), *Uygur*

Örpi-Adetliri “Uygur Gelenekleri” (2010) adlı eserleri izlemiştir (İsmayilov 2015: 182).

Drama sahasında da eserler vermiştir. 1964 yılında *Doxtur Kérekmu* “Doktor Gerek mi” (S. Hasanov ile birlikte), 1983 yılında *İpek Gilem* “İpek Kilim” adlı eserleri yayımlanmıştır. Ayrıca *Balilar Folklori* “Çocuk Folkloru” adlı bir kitabı da bulunmaktadır. Onun eserleri Kazak lehçesinde ve Rus dilinde de yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 182).

3.139. Mesut Sabri Baykozi (1887-1952)

Mesut Sabri Baykozi, 1887 yılında İli kasabasının Arvuz köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini köyündeki dinî bir okulda aldıktan sonra Gulca’da dinî ve pozitif bilimlerin birlikte öğretildiği bir okulda tahsiline devam etmiştir. Çoğunlukla Tatar öğretmenlerin ders verdiği bu okullarda oldukça başarılı bir eğitim hayatı geçiren Mesut Baykozi, öğretmenlerinin tavsiyesi ile sınıf arkadaşı Abdurahman Şahidi ile birlikte Türkiye’ye gidip eğitimine orada devam etmeye karar vermiştir. 1904 yılında Gulca eşrafının desteğiyle Türkiye’ye gelip İstanbul Tıp Fakültesinde eğitimine başlamıştır (Vahidi, Uyguri 2003: 8-9).

Türkçülüğün çeşitli boyutlarda tartışıldığı ve İttihat-Terakki Fırkasının iktidar olduğu dönemde İstanbul’da bulunan Baykozi, Türkçülük akımının etkisiyle kendi dünya görüşünü ve milliyet algısını geliştirmiştir. Türkiye’de bulunduğu on yıllık süre onun bilgisini, millî his ve şuurunu olgunlaştırmıştır (Karluk 2010: 93-94). Bütün bu görüşlerle 1914 yılında eğitimini tamamlayarak döndüğü memleketinde karşılaştığı halkın durumu onları derinden etkilemiş, milleti içinde bulunduğu kötü vaziyetten kurtarmanın çarelerini aramıştır. Gulca’ya döndüğünde önce muayenehane açarak kendi mesleğini sürdürmüş, bir yandan da Abdurahman Bey ile birlikte okul açma işlerine başlamıştır (Vahidi, Uyguri 2003: 10). Bahavudun Bay’ın desteği ile önce Mekteb-i Turaniye daha sonra dernek okullarını kurmuştur. Abdurahman Bey gibi İstanbul’da okuyan aydınlarla birlikte öğretmenliğe ve dernekte tertipledikleri konferanslara, kültürel etkinliklere devam etmişlerdir. Aynı zamanda bu yıllarda Kafkas cephesinde esir düşen ve Sibiry’a sürgün edilen Osmanlı Türkleri, kaçıp Uygurlara sığınmaya başlayınca bir taraftan onların kendi memleketlerine ulaşmasına yardım ederken diğer taraftan eğitilmiş olanları Gulca’da kalarak öğretmenlik yapmaya teşvik etmiştir (Karluk 2010: 94).

Sabri Baykozi’nin eğitim alanındaki yenilikçi faaliyetleri, dönemin yöneticilerini rahatsız ettiği için 1927 yılında Abdurahman Efendi ile birlikte tutuklanarak Ürümçi’de hapsedilmiştir (Karluk 2010: 94). Daha sonraki dönemlerde Mesut Baykozi’nin oğulları Ertuğrul ve Yıldırım Bey, ardından yeğeni Abdulgafur Bey de hapse atılmış; Ertuğrul Bey, on sene hapis yattıktan sonra sürgün edildiği Tarım bölgesinde bir kaza sonucu vefat etmiş, Yıldırım

Bey ve Abdulgafur Bey ise kurşuna dizilerek infaz edilmişlerdir (Vahidi, Uyguri 2003: 13).

Mesut Sabri Baykozi, üç yıl tutsaklık hayatından sonra 1930 yılında hapisten kurtulup Gulca'ya dönerek muayenehanesini tekrar açmış ancak devamlı gözetim altında kalmaktan kurtulamamıştır. 1933 yılında bir suikast girişiminden son anda kurtulunca çareyi Kaşgar'a gitmekte bulmuştur (Vahidi, Uyguri 2003: 13-14). Burada halk ayaklanmasına katılarak aktif rol oynamış ancak kurulan yeni hükümetin kısa sürede dağıtılması ile 1934 yılında Kaşgar'dan yola çıkarak önce Keşmir'e ardından Hindistan'a gitmiştir (Vahidi, Uyguri 2003: 15).

Hindistan'da kısa bir süre kaldıktan sonra Çin'in o zamanki başkenti Nankin'e dönmüş ve Çince öğrenmiştir (Vahidi, Uyguri 2003: 17). Burada politik hayatına devam etmiş, 12 Aralık 1935 yılında Çin'in 5. Kurultayında Merkez Komite üyeliğine, daha sonra Devlet Konsey üyeliğine seçilmiştir (Karluk 2010: 95).

1944 yılında İli Ayaklanması'nın başarıya ulaşmasının ardından 7 Kasım 1944 tarihinde kurulan yeni hükümetin başbakanlık görevini üstlenmiştir (Özkan 2014: 5). 1946 yılında Milliyetçi Çin yönetimi ile birlikte "11 Maddelik Antlaşma" imzalandıktan sonra Mesut Baykozi, yeni kurulan hükümetin üyeliğine ve Hükümet Teftiş Kurul Başkanlığına getirilmiş, 28 Mayıs 1947 yılında ise genel vali olmuştur (Vahidi, Uyguri 2003: 28). Genel valiliği esnasında halkın kalkınmasına ve eğitimine çok önem vermiş, Ürümçi'deki Uygur Derneği çatısı altında Dernek adıyla bir aydınlar kulübü kurarak millî bilinci oluşturmaya yönelik konferanslar düzenlemeye devam etmiştir. Aynı zamanda Altay Neşriyatından çıkan *Erk* dergisi ve Kurban Koday'ın çıkarmakta olduğu *Yalqın* dergisinde yazılar yazmaya devam etmiştir (Karluk 2010: 95). Nankin'de 240.000 ders kitabı bastırarak okullara dağıtmış, kısa dönemli kurslar açarak öğretmenlerin yetiştirilmesini sağlamıştır. Matbuat işlerini düzene koyarak Ürümçi'de *Han Tanrı* ve *Altay* dergileri çıkartmıştır. Ayrıca büyük şehirlerde kütüphaneler açılmış ve Türk diliyle yayımlanmış kitap, dergi ve gazetelerle doldurulmuştur. Batı-Kuzey tarafından yayına hazırlanan *Cihan*, *İslam Tarihi*, *Gençler*, *Tiyanşan* "Tanrı Dağı" gibi resimli dergiler dağıtılarak halkın, özellikle gençlerin bilgilendirilmesi ve millî benliğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çiftçiler için yer altı su kanalları genişletilerek su yolları yapılmış, maddi sıkıntı içerisindeki halka yardımlar yapılmıştır (Vahidi, Uyguri 2003: 32-33) Onun bütün bu çalışmaları ve bu vesileyle kendi etki alanını genişletmesi bazı yöneticileri rahatsız etmiş ve 17 Temmuz 1948 yılında görevden alınmıştır (Karluk 2010: 95).

Görevinden alındıktan sonra Mesut Baykozi, bir yıl kadar evinde hasta muayenesi ile meşgul olmuştur. 1940'lı yılların sonlarında ülkede çıkan

karışıklıklar sebebiyle birçok aydın ülkeyi terk etmek zorunda kaldığında arkadaşları, Mesut Baykozi'ye yurtdışına çıkma teklifinde bulunsalar da o, arkadaşlarına: “...Ne yazık ki talihsizliğimiz, istediğimiz arzularımıza erişmeden yarı yolda vedalaşıyoruz. Şans çarkımız ters döndü, şansımız bize gülmedi. Büyük hayal ve isteklerimiz yok oldu. Vatanımızın istikbali karardı. Dediğiniz gibi vatanda yaşamamanın bir manası kalmadı. Düşmanlarımız benden intikam almadan durmazlar, ona eminim. Öyle de olsa, ben vatanımdan ayrılmamaya karar verdim. Çünkü ben bu vatanı doğdum, ekmeğini yedim, suyunu içerek büyüdüm, hayatım boyunca vatanım için yaşadım. Onun istikbali için bütün varlığımı adadım. Şimdi ölsem de vatanın bağrında öleyim, vatan diye çarpan kalbim vatanın toprağında dursun, kemiklerim dışarıda değil vatanımda çürüsün. Benim son isteğim budur. Dostlarım yollarınız açık olsun, iyi yolculuklar dilerim.” şeklinde karşılık vermiştir (Vahidi, Uyguri 2003: 42-43).

1950 yılında hapis cezasına çarptırılan Mesut Baykozi, ilerleyen yaşı ve sağlığının yerinde olmaması hasebiyle ev hapsinde tutulmuştur. Hastalığı gittikçe ilerleyip 1952 yılında Ürümçi'deki evinde vefat etmiştir (Vahidi, Uyguri 2003: 43).

Çin'de bulunduğu sırada İsa Yusuf, Mehmet İmin, İbrahim Muti, Abdurrahim Ötkür, Hacı Yakup gibi kişilerle birlikte Yurttaşlar Cemiyetini kurmuş, bu cemiyetin yayın organı olan *Şarki Türkistan Avazı* adlı dergi ve Çince-Yeni Uygur Türkçesiyle yayın yapan *Han Tanrı*, *Altay*, *Erk* adlı dergi ve broşürler bastırarak halka dağıtmışlardır (Vahidi, Uyguri 2003: 17).

Sabri Baykozi'nin eserleri şöyledir: *Uluğ Ana* “Ulu Ana” (1942), *Niyaz Kız* “Niyaz Kız” (1948) romanları, beş makalenin bulunduğu *Türklük Uranı* “Türklük Cevheri” (1948), on sekiz kısa hikâyeden müteşekkil *Derme Çatmalar* (1948), *Bir Nutuk* (1947), *Yurt Mecmuası*, *İlk Öğretmen*, *Gençlerimiz*, 1. -2. -3. -4. -5. *Putuk*, *Kazaklar*, *Tunganlar*, *Uygurca Sarf Nehu* (Vahidi, Uyguri 2003: 17; Karluk 2010: 96)... *Niyaz Kız* romanı 1945 yılında Ürümçi'de dramaya çevrilerek sahnelerde oynanmıştır (Karluk 2010: 96).

Dilin, bir milletin var olmasının en büyük etkenlerinden biri olduğuna inanan Baykozi, Türk dilinin saflığını korumak ve lügat zenginliğini ortaya çıkarmak amacıyla önemli çalışmalara imza atmış; Türk dilinin dilbilgisi, kelime, ifade yönünden ve edebî yönden ne kadar zengin olduğunu çalışmalarında ve söylemlerinde dile getirmiştir. Türk dilinin yabancı diller tarafından yozlaşmasına karşı çalışmalarda bulunmuştur. Temiz Türkçe kullanmaya özen gösterdiği gibi bunu halka yaymaya çalışmıştır. Ona göre: “... Dil, milletin varlığı için en esas şarttır. O yüzden dilin bütünlüğü ve sağlığı için mücadele vermek vatani bir görevdir.” (Vahidi, Uyguri 2003: 18). Mesut Baykozi, İstanbul'dan döndükten sonra kendi bölgesinde konuşulan Türkçe ile İstanbul

Türkçesi arasındaki yakınlığı daha da arttırmak istemiş, bu yönde bazı çalışmaları olmuştur. *Erk* gazetesinde yayımlanan makalelerinde Yeni Uygur Türkçesinde kullanılmayan, Türkiye Türkçesine ait pek çok kelimenin bulunduğu görülmektedir. İstanbul’da özümlediği yaşam tarzını uygulayarak halka örnek olmaya çalışan Baykozi, çocuklarının tamamına Uygur Türklerinde olmayan, Türkiye Türkçesine ait isimler koymuştur. Bütün bunların dışında Türkiye’deki çalışmaları yakından takip etmeye çalışmış, *Erk* gazetesinin 1947 yıllarına ait sayılarında Besim Atalay’ın *Türk Büyükleri* ve *Türk Adları* eserlerini yayımlatmıştır (Karluk 2010: 100-101).

3.140. Meşur Celilov (1930-1998)

1930 yılında Kazakistan’a bağlı Uygur ilçesinin Ketmen köyünde dünyaya gelmiştir. 1948 yılında Yarkent’te Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirmiştir. Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsünün Filoloji Fakültesinde okumuştur (Zeynalov 2007: 291).

Gençlerin eğitimine önem veren, onların edepli, ahlaklı, büyüklere saygılı ve küçüklere sevgi dolu bir nesil olarak yetişmesinde herkesin sorumluluğu vardır diye düşünen yazar, çevresindekileri hep bu düşüncelere yöneltmeye çalışmıştır. *Tepilgan Bloknot* “Bulunan Not”, *Ülgilik Bala* “Örnek Çocuk”, *Pemihan* “Pemihan”, *Şereplik Bala* “Şerefli Çocuk” şiirleri bu düşünceyle yazılmıştır (Zeynalov 2007: 291).

Celilov’un *Veten Saqçisi* “Vatan Polisi”, *Vetinim Bar- Anam Bar*, “Vatanım Var Anam Var”, *Avaz Berimen* “Oy Veririm”, *Yürigimde Hoşalliq* “Yüreğimde Sevinç” şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 291).

3.141. Metkasim Abdurahman (1944-)

Metkasim Abdurahman, 1944 yılı Haziran ayında Keriye ilçe pazarındaki bir ailede dünyaya gelmiştir. 1961 yılında Hoten Şehri Öğretmen Okulundan mezun olduktan sonra Hoten’deki ilkokul ve ortaokulda, Maliye-Ticaret Okulunda dil ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır. 1984 yılından 1987 yılına kadar Şincan Radyo-Televizyon Üniversitesinin Edebiyat Bölümünde eğitim almıştır (Udunluk 2012: 55).

Edebî çalışmalarına şiir yazarak başlamıştır. *Cu Zuñlini Esleymiz* “Cu Başkanı Hatırlıyoruz” adlı ilk şiiri 1978 yılında *Hoten Géziti*’nin *Koénlonda Bahar* adlı edebiyat sayfasında yayımlanmıştır. Hikâye alanında da kalem oynatan Abdurahman, 1982 yılında *Yéñi Qaştéşi* dergisinin başyazarı olmuştur ve böylece gazeteciliğe adım atmıştır. Pek çok hikâyesi, uzun hikâyesi ve şiiri yayımlanmıştır. Şiirleri *Örkeş* “Dalga” adlı antolojide yer almıştır (Udunluk 2012: 56).

Metkasim Abdurahman'ın asıl edebî çalışmaları hikâye türü üzerine yoğunlaşmıştır. Onun eserleri üzerine Yasin Zilal, Enver Hoşur, Muhemmet Barat Teşnai, Sadir Tursunniyaz gibi aydınlar inceleme araştırma makaleleri yayımlamışlardır (Udunluk 2012: 56-58).

Metkasim Abdurahman'ın araştırmaya yönelik yazıları da yayımlanmıştır. *İşçanlıq ve Tedbir-Béyişniñ Obyéktip Amili* “Çalışkanlık ve Tedbir, Zengin Olmanın Objektif Unsuru”, *Toy Muhebbetniñ Xatimisimu* “Evlilik Aşkın Sonumu”, *Kan Qoşaqiriniñ İctimaiy Qimmiti* “Maden Ocağı Koşukların Sosyal Değeri” gibi yazıları, araştırma yazılarından bazılarıdır. Uygur Klasik Edebiyatı incelemeleri alanında *Qelender Şéirliri* “Kalender Şiirleri”, *Nevbiti Şéirliri* “Nevbeti Şiirleri”, *Xarabati Şéirliri* “Harabati Şiirleri” gibi yazıları kaleme almıştır. Ayrıca *Türkiy Tillar Divaniniñ Tarixiy ve İlmîy Qimmiti* “Divanü Lugat-it Türk'ün Tarihi ve İlmî Değeri” ve *Uyğur Xelq Maqal-Temsilliridiki Tébbiy Uçurlar* “Uygur Atasözlerindeki Tıbbî Mesajlar” adlı makaleleri yayımlanmıştır (Udunluk 2012: 57).

Metkasim Abdurahman'ın *Artis* “Oyuncu” adlı hikâyesi ile *Şéhit* “Şehit” adlı uzun hikâyesi ikincisi ve yedincisi düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. İkincisi düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü töreninde aydın yazar seçilerek ödüllendirilmiştir. Dokuz eseri daha Hoten çapında birincisi düzenlenen Münevver Eser Ödülü'ne layık görülmüştür (Udunluk 2012: 58-59).

Onun edebiyata katkıları *Cuñgo Hazirqi Zaman Ataqliq Muherrir-Muxbirlar Tercimihali Kitabı*'nda, 1998 yılında Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanan ve Kerimcan Abdurehim'in hazırladığı *Bügünki Zaman Uyğur Edebiyatı Luğiti*'nde dile getirilmiştir. 1994 yılında “baş editör yardımcısı-profesyonel teknisyen” unvanı kazanmıştır (Udunluk 2012: 59).

Metkasim Abdurahman, bir organizatör olarak pek çok edebî sempozyumun düzenlenmesine imza atmıştır. 1983-1984 yıllarında iki kez Hoten Edebiyat Sempozyumunu düzenlemiştir. 1985 yılında Hoten şehrinde Şincan Edebiyat Sempozyumunun düzenlenmesi için çaba harcamış ve bu toplantıya yüzden fazla kişinin katılmasını bilhassa Zunun Kadiri, Teyipcan Eliyev, Turdi Samsak, Elkem Ehtem, Keyyum Turdi, Zurdun Sabir, Kahar Celil, Ehet Turdi, Ablimit Sadik, Abdurahman Kahar gibi ünlü yazarların katılmasını sağlamıştır. 1993 yılında Çira ilçesinde ilk kez Hoten Edebiyat İnceleme Toplantısı'nı hayata geçirmiştir. 1994 yılında Hoten'de kendisinin ve Nurmuhemmet Tohti, Rozi Sayit, Abdulla Sulayman gibi yazarların eserleri üzerine inceleme toplantısı düzenlemiştir. Bunun ardından 1994 yılında Karakaş ilçesinde, 1995 yılında Keriye ilçesinde, 1996 yılında Guma ilçesinde, 1997 yılında Lop ilçesinde, 1998 yılında Hoten şehrinde, 2000 yılında Çira ilçesinde, 2001 yılında Niye ilçesinde edebiyat inceleme toplantıları düzenlenmiştir. Bunların dışında özel

konulu toplantılar düzenlemek için de çaba sarf etmiştir. Örnek olarak 2000 yılında Hoten’de düzenlediği Düzyazı Eserleri İnceleme Toplantısı, 2001 yılı Temmuz ayında Karakaş İlçesi Halk Hükümeti ile birlikte hiciv şiir ustası Ehmetşah Karakaş’ın doğumunun 260. yılına ithafen düzenlediği sempozyum, 2003 yılında Keriye ilçesinde düzenlediği “Yipek Yolida Karvan” konulu toplantı, 2003 yılında Karakaş ilçesinde Memitimin Kurban’ın yazarlığının 45. yılı münasebeti ile onun eserlerine yönelik düzenlenen inceleme toplantısı, 2003 yılında Lop ilçesinde şair Erşidin Raşidin ve Tursunniyaz Abdulla hakkında düzenlenen inceleme toplantısı gibi toplantıları vermek mümkündür (Udunluk 2012: 58-59).

Pal Qapıqiniñ Siri “Fal Kabağının Sırrı” (1986), *Kançiniñ Oğli* “Madencinin Oğlu” (1992), *Hicran Déği* “Ayrılık Acısı”, *Altınçı Barmaq* “Altıncı Parmak”, *Yeşil Vada* “Yeşil Vadi” adlı hikâye ve uzun hikâye kitapları yayımlanmıştır. Bir başka kitabı ise *Ğerib-Senem* “Garip ile Senem” adlı kitaptır (Udunluk 2012: 56).

3.142. Metkasim Metniyaz (1943-)

Metkasim Metniyaz, 1943 yılının Temmuz ayında Keriye ilçesinin Karakır köyüne bağlı Akösten Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu kendi köyünde ve Keriye’de tamamladıktan sonra 1959-1962 yılları arasında Hoten şehrinin Bir Numaralı Ortaokulunda okumuştur. Aynı yıl, Niye ilçesindeki bir ilkokulda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Ardından İlçe Kültür Merkezi müdürlüğü, İlçe Halk Hükümeti Bürosu müdür yardımcılığı ve müdürlüğü, Niye İlçesi Halk Hükümeti’nin yardımcı hâkimliği, İlçe Siyasi Topluluğunun yardımcı müdürlüğü gibi görevleri yürütmüştür (Udunluk 2012: 55).

Henüz öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. 1961 yılında *Pionerliq Mévisi* “Piyonerliğin Meyvesi” adlı şiiri *Şincañ Pionerler Géziti*’nde yayımlanmıştır. 1962 yılında *Tarim* “Tarım”, *Éziz* “Eziz”, *Méhnet* “Emek” gibi şiirleri yayımlanmıştır. 1965 yılında Uygur Özerk Bölgesi’nin kuruluşunun onuncu yılı kutlamalarında Metkasim Metniyaz, Niye ilçesinin yöneticilerinin talimatıyla *Endirdiki Özgirişler* “Endirdeki Değişim” adlı bir sahne eserini kaleme almıştır (Udunluk 2012: 55). Bu sahne eseri Vilayet çapında yapılan değerlendirmede ödüle layık görülmüştür. 1980 yılında *Arxéolog Xatirisi* “Arkeolog Hatırası” adlı şiiri *Yéñi Qaşteşi* dergisinde yayımlanmıştır. 1981 yılında Kaşgar’da düzenlenen Uygur Özerk Bölgesi çapındaki Edebiyat Sempozyumuna Metkasim Metniyaz da Hoten’den Abdurehim Eli, Abdulla Sulayman, Tilivaldi Hoşur gibi yazarlarla birlikte katılmıştır. 1981 yılında Hoten’de düzenlenen Münevver Eserleri Ödüllendirme etkinliğinde Birinci Dereceli Münevver Eser Ödülü’ne layık görülmüştür (Udunluk 2012: 56).

Metkasim Metniyaz, kültür kurumunda çalışırken Niye ilçesinin kültürel açıdan halk sanatçılarını yetiştirme işlerini yürütmüştür. Bunun üzerine Niye halk şarkılarını derleyip bir kısmını *Miras* dergisinde yayımlamış; 106 adet Niye halk ezgisini derleyip düzenlemiş, bunlardan 54'ünü notaya almış ve bastırarak ülke içindeki ilgililere dağıtmıştır. Bu yıllarda Niye ilçesinde çalışmakta olan Metkasim Ekrem gibi şairlerle birlikte dört sayılık *Niye Edebiyatı* dergisini yayımlatmıştır. Dergide Hemrayı Ğzelliri başlığı altında altmıştan fazla eseri çıkarmıştır (Udunluk 2012: 56).

Kuinlun Bağridiki Zeper Naxşiliri “Kuinlun Bağrındaki Zafer Şarkıları” adlı eseri sahnelemiştir. 1982 yılında köy kültürel hizmeti alanında “başarılı şahıs” seçilerek Uygur Özerk Bölgesi Hükümeti ve Hoten şehrinin belediyesi tarafından ödüllendirilmiştir (Udunluk 2012: 56).

Metkasim Metniyaz'ın yazdığı altı yüzden fazla şiir, iki yüzden fazla rubai, fabl ve hiciv türündeki eserleri ve pek çok hikâyesi çeşitli yayınlarda yer almıştır. *İrade Küyi* “İrade Melodisi”, *Sekkiz Bala Siler Qeyerde* “Sekiz Çocuk Nerdésiniz”, *Tamacanniñ Tovisi* “Tamacan'ın Tövbesi”, *Süküttiki Tesvir* “Süküttaki Tasvir”, *Yiltiz Toğirsida Naxşa* “Yıldız Hakkında Şarkı” gibi şiirleri onun eserlerine örnektir. *İrade Küyi* adlı şiiri 2000 yılında dördüncüsü düzenlenen Tarım Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür (Udunluk 2012: 56).

Arxéolog Xatirisi (1992), *İrade Ötkelliri* “İrade Geçitleri” (2004) *Toy Tentenis* “Düğün Tantanası”, *Ğezeller ve Muxemmesler* “Gazaller ve Muhammesler”, *100 Şeir* “100 Şiir”, *Qamça* “Kamçı” gibi kitapları yayımlanmıştır (Udunluk 2012: 56).

Metkasim Metniyaz, 2000 yılından itibaren Niye ilçesinin kadim medeniyeti, tarihi, meşhur tarihi mekânları üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. *Miras*, *Yéñi Qaştéşi* gibi dergilerde onun *İmami Ce'firi Sadiq Maziri Toğrisida* “İmam-i Caferi Sadık'ın Mezarı Hakkında”, *Cahanğa Meşhur Niye Qedimiy Şehir Xarabisi* “Dünyaca Ünlü Niye Kadim Şehir Harabesi” gibi yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca *Cahanğa Meşhur Niye Qedimiy Şehir Xarabisi* adlı yazı, Niye ilçesi Siyasi Topluluğunun 2004 yılında yayımlanan *Niye Tarihi Matériyalliri* kitabının birinci kısmına dâhil edilmiştir (Udunluk 2012: 57).

3.143. Mirzat Kerimi (1939-)

1939 yılında Kaşgar şehrinde dünyaya gelmiştir. 1958 yılında Şincan Enstitüsünü bitirmiştir. Kaşgar Uygur Neşriyatında muharrir olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 409).

1958 yılından başlayarak şiirlerini yayımlamaya başlamıştır. *Xoş Qeşqer* “Elveda Kaşgar”, *Sandüq İçidiki Bovaq* “Sandık içindeki Bebek”, *Men Gül İçide* “Ben Gül İçindeyim”, *Tün Paciesi* “Gece Faciası”, *Güzel Telke* “Güzel Telke”, *Sayram* “Sayram”, *Kördüm* “Gördüm”, *Yaşliğim Tügimes Dastan*

“Gençliğim Tükenmez Destan” şiirleri Mirzat Kerimi’nin eserlerindedir. *Altun Açkuç* “Altın Anahtar” (1982), *Qanatlanğan Tilek* “Kanatlanan Dilek” şairin yayımlanmış şiir kitaplarından bazılarıdır (Zeynalov 2007: 409-415).

3.144. Mirzehmet Merimov (1938-)

1938 yılında İli Şehri Çağıstay köyünde dünyaya gelmiştir. 1958 yılında ailesi ile beraber Batı Türkistan’a göç etmiş, eğitimine Uygur ilçesinin Çon Aksu köyündeki okulda devam etmiştir (Zeynalov 2007: 375).

Kazak Devlet Üniversitesinin Basın-Yayın Fakültesini bitirmiştir. *Hayat İşkida* “Hayat Aşkıyla”, *Sadaket* “Sadakat”, *Yaşlığım* “Gençliğim”, *Meni Kütkin* “Beni Bekle”, *U Şundaq İnsan İdi* “O Öyle İnsandı” adlı nazım ve nesir eserleri bulunmaktadır (Zeynalov 2007: 375).

3.145. Mömün Hemra (1938-)

“Memnun” takma adını kullanan Mömün Hemra, 1938 yılı Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1960 yılında Şincan Pedagoji Entitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesini tamamladıktan sonra Aksu şehrinin Tohsu ilçesinde öğretmenlik yapmıştır. 1962 yılında Batı Türkistan’a göç etmiş, Çelyak ilçesinde öğretmenlik hayatına devam etmiştir (Zeynalov 2007: 443).

Şiir ve hikâye türünde yazan Mumin Hemra’nın eserleri, 1960 yıllarında gazete ve dergilerde yayımlanmaya başlamıştır. Özellikle *İli Géziti* ve *Tarım* dergisinde birçok eseri yayımlanmıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Ana Tilimdin Ayrilsam* “Anadilimden Ayrılısam”, *Ğeni Batur Yadikarlığı Aldidiki Oy* “Gani Batur Yedigârı Önündeki Düşünce”, *Ğezep Bostanida* “Gazap Bahçesinde”, *Qan Töküldi* “Kan Döküldü”, *Çalğına* “Çalsana”, *Dostlirim* “Dostlarım”, *Nadanliq* “Cahillik”, *Bille Édim* “Beraberdim” (Zeynalov 2007: 443-447)... *Rubaiylar* “Rubailer” (1968), *Sada* “Seda” (1971), *Ömür Yalqun* “Ömür: Alev” (1975), *Çoqqidiki Qar* “Tepedeki Kar” (1978) *Ğunçılar* “Goncalar” (1981) *Bana* “Bahane” (1985), *Şair Duniyasi* “Şairin Dünyası” (1987) *Aq Qoqqilar* “Ak Tepeler” (1991), *Meni Vesliñge Yetküzgin* “Beni Vuslatına Erdir” (2007), *Ömür Aqqan Deriya* “Ömür: Akan Derya” (2007) gibi birçok şiir kitabı yayımlanmıştır.

Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 443).

3.146. Mömün Hemrayev (1907-1955)

Mömün Hemrayev 1907 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesine bağlı Çarin köyünde demirci bir ailede dünyaya gelmiştir (Zaman 1995: 540). Mahallesindeki eski bir okulda okuma yazmayı öğrenen Mömün Hemrayev babasının dükkânında çalışmıştır (Abdurahmanov 2014: 156). Ekim İhtilali’nden sonra önce Almatı’da, sonrasında ise Taşkent’te okumuştur (Zaman 1995: 540). 1929 yılında Pedagoji Bölümünü bitirdikten sonra

Medeniyet Ordusu'nun askeri olarak Surhanderiya şehrindeki uzak köylerden birinde öğretmenlik yapmıştır (Zaman 1995: 540-541; Abdurahmanov 2014: 156).

20-30'lu yıllarda "medeniyet ocağına" dönüşen Taşkent'e geri geldiğinde buradaki edebî muhit Hemrayev'in entelektüel gelişimine olumlu etki göstermiştir (Abdurahmanov 2014: 156). Mömün Hemrayev Taşkent'te *Kün Çiqiş Heqiqiti* gazetesi yazı işleri bürosunda çalışmaya başlamış, aynı zamanda edebî faaliyetlerine de başlamıştır (Zaman 1995: 541).

Éğir Künlerde "Ağır Günlerde" adlı uzun hikâyesini 1931 yılında yazmıştır. Bu hikâye *Şerq Heqiqiti* gazetesinde 1931-1932 yıllarında tefrika edilmiştir. 1934 yılında kitap olarak yayımlanmıştır (Bahtiya 1961: 66).

Batı Türkistan sahasının ilk Uygur romanı olan *Dolqunlar Arisida* "Dalgalar Arasında" (1933), sonrasında ise *Meydandin Avaz* "Meydandan Ses" adlı eserleri yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 156).

1937 yılında Hemrayev halk düşmanı suçlamasıyla tutuklanmış, cezası Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde ağır işte çalışma cezasına çevrilmiştir (Abdurahmanov 2014: 156). Böylece hayatının geri kalanını Uygur Bölgesi'nde geçirmiştir (Zaman 1995: 541). Adını Alimahun diye değiştirmeye mecbur kalan Hemrayev "Usta Âlim", "Dolaniy" takma adını kullanmaya başlamıştır (Abdurahmanov 2014: 156).

Yazar Kaşgar'da çıkan *Yéni Hayat*, sonrasında ise *Şincañ Géziti*'nde başyazar olarak çalışmıştır. Şing Şi-sey Hükümeti onu 1942 yılında tutuklamış, 1946 yılında hapisneden çıkan M. Hemrayev *Añ* gazetesine başyazar olarak atanmıştır. 1947 yılında yeniden hapsedilmiş, 1949 yılında özgürlüğüne kavuşmuştur (Abdurahmanov 2014: 156-157).

Hayatının sonraki on sekiz yılını Uygur Bölgesi'nde geçiren Hemrayev, burada *Canan* "Canan" adlı dramasıyla *Ana* "Ana" adlı romanını yayımlamıştır (Zaman 1995: 541; Abdurahmanov 2014: 157). Fakat eserlerinin bir kısmı kaybolmuştur (Sedvakasov 1986: 122). *Ay* "Ay", *Dostlarğa Salam* "Dostlara Selam", *Ant* "Ant", *Siñlimğa* "Kız Kardeşime", *Ana* "Ana" yazarın bazı şiirleridir (Abdurahmanov 2014: 156-157).

Mömün Hemrayev 1955 yılında Turfan'a yolculuğu sırasında trafik kazası geçirip vefat etmiştir (Zaman 1995: 541).

3.147. Muhammed İmin Hezret (1950-)

Şair ve yazar Muhammed İmin Hezret, 10 Eylül 1950 tarihinde Uygur Özerk Bölgesi'nin Hoten şehrine bağlı Karakaş kasabasında dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve liseyi bu kasabada okumuş, 1972 yılında girdiği Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden 1976 yılında mezun olmuştur. 1977-1981 yılları arasında

Şincañ Medeniyeti dergisinin yazı işleri müdürlüğü görevini yürütmüştür. 1982-1983 yılları arasında Pekin Sinema Üniversitesinin Senaristlik Bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır. 1984-1989 yılları arasında “Tanrı Dağı” film şirketinde senarist olarak çalışmıştır (Doğan 2013: 117).

1989 yılında siyasi nedenler ve baskılardan dolayı Türkiye’ye göç etmiştir. Türkiye’ye geldikten çok kısa bir süre sonra “Doğu Türkistan Mektupları” adı altında köşe yazarlığı yapmıştır. 1994 yılının Nisan ayına kadar bu köşede yazılar yazmıştır. Bu arada geçimini sağlamak için ticaretle de uğraşmıştır (Doğan 2013: 117).

Hezret’in *Rana’nın Düğünü* (1984) ve *Bekârlar Ailesi* (1989) adlı senaryoları vardır. Bu senaryoları filme çekilmiştir. *Güzellik İçin* (1980), *Rubailer ve Benim Aşkım* (2004) adlı şiir kitapları; *Kaçığın Eşi* (1989) adlı romanı; *Hikâyeler* (1989) adlı hikâyeleri vardır. Hezret’in Çin’de yayımlanan eserleri toplatılmıştır. Bunların yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış çok sayıda şiir ve hikâyeleri bulunmaktadır (Doğan 2013: 118). Şiirlerinden bazıları şunlardır: *Miñ Qétim Tuğulsam Uyğur Bolimen* “Bin Defa Dünyaya Gelsem Uygur Olurum”, *Şehitler Rohiğa Qerzim Bar Méniñ* “Şehitlerin Ruhuna Borcum Var Benim”, *Azadlık Marşı* “Özgürlük Marşı” (Doğan 2013: 118)...

3.148. Muhammed İmin Tohtayov (1920-1969)

Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi’nde ilk roman örneğini ortaya koyan yazar Mehmed İmin Tohtayov, 1920 yılında Kaşgar’da yoksul bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. 1937 yılında Şincañ Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirip Şincañ Géziti idaresinde açılan fotoğrafçılık kursunda okumuş ve 1942 yılına kadar bu gazetede çalışmıştır. 1943 yılında millî inkılaba katılma suçundan tutuklanmış ve iki yıl hapiste yatmış, 1945 yılında hapishaneden çıkıp Kaşgar’a dönmüştür (Komisyon 2006a: 523).

1946 yılında Şanghai’ya gidip sinema filmi çekmeyi öğrenen Muhammed İmin, Şanghai’den döndükten sonra Şincañ Gençler Ansamblında çalışmaya başlamıştır. 1948 yılında Hongkong’a gidip eğitim görmüş, ardından Şanghai’daki *Teñritağ Resimlik Jurnili*’nde bir süre editör olarak çalışmıştır. 1951 yılında memleketine dönmüş, Askerî Bölge Sinema Ekibinde ve Uygur Özerk Bölgesi Şarkı-Dans Ekibinde çalışmıştır. 1969 yılında hastalık sebebiyle vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 523).

Muhammed İmin Tohtayov 1945 yılında Kaşgar’da *Qanlıq Yer* “Kanlı Toprak” adlı romanını yazmıştır. Aynı yıllarda bu romanı Şiao Yün-an Çinceye tercüme etmiştir. 1950 yılında romanın bu tercümesi Kuzeybatı Edebiyatçılar ve Sanatçılar Kurultayının sergisine gönderilmiştir. Ardından roman 1951 yılında *Kuzeybatı Edebiyatı ve Sanatı* dergisinde 4. sayıdan 9. sayıya kadar

yayımlanmıştır. Romanın asıl nüshası bulunamasa da Çince tercümesi tekrar Yeni Uygur Türkçesine çevrilip 1992 yılında yayımlanmıştır (Ehmedi 1996: 392-393).

Muhammed İmin Tohtayov, şiir türünde de eserler vermiştir. Günümüze ulaşabilen şiirlerinin bir kısmı ölümünden sonra *Yadikar* “Yadigâr” (1983) adlı kitapta toplanarak neşredilmiştir (Sartekin 2006b: 15).

3.149. Muhammed Şahniyaz (1943-)

Yazar ve gazeteci Muhammed Şahniyaz, Kasım 1943’te Turfan şehrinin Piçan ilçesinde öğretmen bir ailede dünyaya gelmiştir. 1951-1958 yılları arasında ilk ve orta eğitimini tamamlamış, 1958 yılında çalışmaya başlamıştır (Ekrem 2014: 264).

1981 yılında *Turpan* dergisinde yazarlık görevine getirilmiştir. 1987 yılında yazı işleri müdürü, 1990 yılında başyazar olmuştur. 1986 yılında ve 1994 yılında iki kez Uygur Özerk Bölgesi yönetimi tarafından “münevver pentéxnika hadimi” olarak ödüllendirilmiştir. 1989-1999 yılları arasında Turfan’da iki kez başarılı uzman seçilmiştir. 1993 yılının Aralık ayında Merkezî Hükümetin maaşa bağladığı uzman unvanını almıştır (Ekrem 2014: 264).

Muhammed Şahniyaz edebiyat yaşamına 1963 yılında *Şincañ Pionérliri Géziti*’nde yayımlanan *Yardem* “Yardım” adlı hikâyesiyle başlamıştır. Düzyazı ve çocuk edebiyatı türünde eserler vermiştir. *Adem ve Tamaka* “İnsan ve Sigara”, *Hörmet* “Saygı”, *Savaq* “Ders”, *Dostluq Békiti* “Dostluk Durağı”, *Altun Zencirlik Médaliyun* “Altın Zincirli Madalya” hikâyelerini; *Kelgüsiniñ Şairi* “Geleceğin Şairi”, *Abduxaliq Uyğur Heqqide Hékayiler* “Abduhalık Uygur Hakkında Hikâyeler” adlı eserlerini yayımlamıştır (Ekrem 2014: 264).

Muhammed Şahniyaz başka türlerde de yazmış ve *Bulaq* adlı mensur şiirini; *Çilböriniñ Halakiti* “Aç Kurdun Sonu” adlı film senaryosunu; *Güzel Turpan* “Güzel Turfan” adlı televizyon sanat filminin senaryosunu yazmıştır. Yazdığı eserlerin pek çoğu için ödüller almıştır (Ekrem 2014: 265). Ayrıca üç eseriyle Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür. Yazdığı hikâyeler okul ders kitaplarında yer almıştır (Ekrem 2014: 265-266).

Muhammed Şahniyaz’ın ayrıca *Deslepki Qedem* “İlk Adım”, *Sürettiki Yigit* “Fotoğraftaki Yiğit”, *Baldur Oyğanğan Adem-Abduxaliq Uyğur* “Erken Uyanan Adam: Abduhalık Uygur”, *21. Esirge Kiriş* “21. Yüzyıla Giriş”, *Tömür Qizlar* “Demir Kızlar” adlı eserleri bulunmaktadır (Ekrem 2014: 265-266).

Muhammed Şahniyaz Çin Yerli Halklar Halk Yazarları İlmî Topluluğunun ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Ekrem 2014: 266).

3.150. Muhemmet Abliz Böreyar (1958-)

Çocuk edebiyatı ve çocuk folkloru araştırmacısı Muhemmet Abliz Böreyar 1958 yılının Ağustos ayında Atuş'un Üstünatuş köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1966-1977 yıllarında ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini Atuş'ta tamamlamıştır. 1978-1983 yıllarında Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde okumuştur (Abdurehim 2012: 353).

1983-1986 yıllarında Şincan Eğitim Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1987 yılında Kaşgar Uygur Neşriyatında editör olarak çalışmaya başlamıştır. Hâlen bu görevini sürdürmektedir. Görevi sırasında 1988-1990 yıllarında Kaşgar Pedagoji Enstitüsü Dil Fakültesinde İngilizce öğrenen yazar, ayrıca Kaşgar Uygur Neşriyatı Okuma Denetim Dairesinin müdürlüğü, Vilayet Halk Edebiyatçıları ve Sanatçılar Cemiyetinin başkanlığı gibi görevleri yürütmektedir (Abdurehim 2012: 353).

Muhemmet Abliz Böreyar 1989 yılında *Qeşqer Edebiyatı* dergisinde yayımlanan *Kövrük Naxşisi* "Köprü Şarkısı" adlı mensur şiiri ile edebiyat sahasına adım atmıştır. *İnsab Sodigiri* "İnsaf Tüccarı", *Çiraylık Alvasti* "Güzel Albasti", *Ak Yögek* "Ak Kundak", *Kona Tügmen* "Eski Değirmen", *Susiz Derya* "Susuz Nehir", *Altun Çişliq Tilemçi* "Altın Dişli Dilenci", *Oyğaq Bulaq* "Canlı Pınar", *Noxta* "Yular", *Men Özümge Xas* "Kendime Özgüyüm", *Noruz Bovayniñ Hesriti* "Nevruz Dedenin Hasreti", *Qiyamet Müşüki* "Kıyamet Kedisi" gibi çok sayıda mensur şiir yayımlamıştır. Bu eserlerinin bir kısmı *Ak Yögek* "Ak Kundak", *Uygur Nesrliridin Tallanma* "Uygur Mensur Şiirlerinden Seçmeler" gibi kitaplarda yer almıştır (Abdurehim 2012: 353-354).

İnsab Sodigiri adlı mensur şiiri, Şincan Maarif Neşriyatı tarafından 2008 yılında yayımlanan ve liselerde okutulan dil ve edebiyat ders kitabında yer almıştır. *Kona Tügmen*, *Susiz Derya* adlı nesirleri ise 1999 yılında yayımlanan *Şincañ Yeñi Devr Az Sanliq Millet Edebiy Eserliridin Tallanma-Nesirler* "Şincan Yeni Devir Azınlık Millet Edebî Eserlerinden Seçmeler: Mensur Şiirler" adlı Çince kitapta yer almıştır (Abdurehim 2012: 354).

Muhemmet Abliz Böreyar, Uygur Çocuk Edebiyatı araştırmaları sahasında önemli çalışmalarda bulunmuş, Uygur çocuk edebiyatı ve folklorunun önemli bir bölümü olan çocuk oyunlarını toplayıp derlemiştir. Bu çalışmalarını neticesinde onun *Uygur Ösmürliriniñ Enenivi Oyunliri* "Uygur Çocuklarının Geleneksel Oyunları" adlı dört ciltlik kitabı, *Uygur Balilar Oyunliriniñ Derslik Qimmiti* "Uygur Çocuk Oyunlarının Ders Olarak Önemi", *Uygurlarda Bala Terbiyesi ve Balilar Edebiyatı* "Uygurlarda Çocuk Terbiyesi ve Çocuk Edebiyatı", *Türkiy Tillar Divani ve Balilar Oyunliri* "Dîvânü Lugatî't-Türk ve Çocuk Oyunları", *Xelq Eğiz Edebiyatı Miraslirimizni Balilar Edebiyatida Qayta Canlanduruş Heqqide* "Halk Folkloru Miraslarımızı Çocuk Edebiyatında Tekrar

Canlandırma Üzerine”, *Uygur Balilar Eğiz Edebiyatı Qamusi* “Uygur Çocuk Folkloru Kamusu” (2008), iki ciltlik *Uygur Balilar Oyunliri* “Uygur Çocuk Oyunları” (2011), *Uygur Balilar Qoşaqqliri ve Tépışmaqliri* “Uygur Çocuk Koşukları ve Bilmeceleri”, *Uygur Balilar Çöçekliri* “Uygur Çocuk Masalları” gibi eserleri yayımlanmıştır. *Uygur Balilar Eğiz Edebiyatı Qamusi* adlı eseri 2010 yılında Uygur Özerk Bölgesi çapında yedincisi düzenlenen Münevver Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda üçüncülük ödülüne layık görülmüştür. 2010 yılında Kaşgar’da bu eser üzerine ilmî sempozyum düzenlenmiştir (Abdurehim 2012: 354-355).

Muhammet Abliz Böreyar aynı zamanda uzun yıllar yayıncılık sahasında çalışmış; *Hayatta Mundaq Xetlermu Yezilğan* “Hayatta Böyle Mektuplar da Yazılmış”, *Uygur Medeniyet Qamusi* “Uygur Medeniyet Kamusu”, *Burut Macirasi* “Bıyık Macerası”, *Uygur Nesirliridin Tallanma* “Uygur Mensur Şiirlerinden Seçmeler”; *Uygurlarniñ Tarixi Medeniyet Mirasliri* “Uygurların Tarihi Kültür Mirasları”, *Uygurlarniñ Yemek-İçmek Medeniyeti* “Uygurların Yeme-İçme Kültürü”, *Şincañ Milliy Örp-Adet Qamusi* “Şincañ Millî Örf-Adet Kamusu”, *Uygur Xanim-Qizliriniñ Enenevi Kiyim-Keçek ve Zibu-Zinnet Medeniyiti* “Uygur Kadınlarının Geleneksel Giyim-Kuşam ve Ziyet Kültürü”, *Uygur Xelq Meşrepliri Heqqide Omumiy Bayan* “Uygur Halk Şölenleri Hakkında Genel Beyan”, *Uygur Senemliri* “Uygur Senemleri”, *Uygurlarniñ Enenevi Edep-Exlaqi Qamusi* “Uygurların Geleneksel Edep-Ahlak Kamusu” gibi çok sayıda kitabı neşre hazırlayıp redaksiyon işlerini yaparak Uygur kültürünün gelişimi ve yayıncılık işlerinin büyümesi için önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bununla birlikte yine *Muherrirler Sapasiniñ Nadir Eserlerge Bolğan Tesiri Toğrisida* “Editör Kalitesinin Nadir Eserlere Olan Etkileri Hakkında”, *Neşriyatçiliqta Oquş Tekşürüşniñ Mesuliyet ve Mecburiyiti* “Yayıncılıkta Okuma ve Denetimin Sorumluluğu ve Zorunluluğu” gibi bir kısım ilmî makaleleri yayımlamıştır (Abdurehim 2012: 355-356).

3.151. Muhammet Bağraş (1952-2013)

Muhammet Bağraş (Muhammet Osman), 1952 yılında Karaşehir kasabasının Bazar içinde zanaatkâr bir ailede dünyaya gelmiştir. (İsmayil, İslam 1993: 706) İlkokul ve ortaokulu Karaşehir’deki okullarda okuduktan sonra 1965 yılında Aksu Köy Ekonomi Okulunda eğitimine devam etmiştir (Komisyon 2006c: 688).

Muhammet Bağraş’ın çocukluğunun geçtiği ortam ve babası Osman Ustam, onun yetişmesinde ve zihinsel dünyasının olgunlaşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Yazarın çocukluğu Kaydu nehrinin iki yakasındaki bostanlıkta geçmiştir. Okuldan çıktıktan sonra hemen hemen her gün arkadaşlarıyla bu nehrin kenarına gidip burada koyun güden çobanlar, işçiler ve balıkçılarla birlikte vakit geçiren yazar, emekçi hayatını derinden teneffüs etmiş; onlardan

birçok şarkı, masal ve nükte dinleyerek büyümüştür. Aynı zamanda gençliğinden beri çok seyahat eden ve aydın biri olan babasının oğluna gezdiği bu yerlerde karşılaştığı olaylar, büyük şehirler ve oralarda yaşayan halklar hakkında uzun uzun kıssalar anlattığı nakledilir. Bütün bunlar Muhemmet Bağraş üzerinde derin iz bırakmış, kalbinde hayata ve topluma dair güçlü muhabbet uyandırmıştır (İsmayil, İslam 1993: 706).

Eğitimi tamamladıktan sonra ilk olarak Aksu Sanat Ekibinde oyuncu olarak çalışan yazar, daha sonra Ulaşım Bakanlığının Dördüncü Şirketinde Şoför ve Propaganda Bölümünde memur olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 705; Komisyon 2006c: 688). Şoförlük yaptığı sıralarda karşılaştığı hadiseler ve tecrübeler, ileri dönemde yazacağı eserler için bol malzeme toplamasına vesile olmuştur. 1980 yılında yazdığı *Sepdaş* “Mücadele Arkadaşı” adlı ilk hikâyesinin yakaladığı başarı, şoförlük hayatının sonu olmuş ve 1982 yılında Ürümçi’de neşredilen *İşçiler Vaqit Géziti*’nde görevlendirilmiş, Uygurca Bölümünde editör olarak çalışmaya başlamıştır. 1987 yılında ise Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazarlık görevine başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 236).

Gerçek adı Muhemmet Osman olan yazar, edebiyat sahasına adım attıktan sonra Bağraş Gölü’nün adını takma ad olarak kullanmıştır. O, bu konudaki fikirlerini “Eğer birisi bana; ‘Sizdeki edebî heves nereden geliyor?’ diye sorarsa, ben iftiharla; ‘Bunu, beni doğuran anne ve babam, beni bağına basan ana nehir ve ana göl, beni şarkı ile büyüten işçi ve balıkçılar söylesin’ diye cevap veririm. Bu yüzden ben, -artık kendi adım da olan- müstear ismimi, ana nehrin döküldüğü ana gölün adı olan “Bağraş” olarak koydum, bunun için kendimle gurur duyuyorum. Ve benim torunlarımın da bu isimle adlandırılacak olmasından çok memnunum. Benim neslim ilelebet Bağraş çocuğu olarak kalacaktır.” cümleleriyle ifade eder (İsmayil, İslam 1993: 705-706).

Muhemmet Bağraş edebî hayatı boyunca kırktan fazla hikâye, uzun hikâye, mensur şiir ve deneme yayımlamıştır. Onun hikâye ve uzun hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Savab* “Sevap”, *Almiçi* “Elmaçı”, *Ademler* “İnsanlar” (1983), *Güzel Vada* “Güzel Vadi”, *Tenha Maşına* “Yapayalnız Araba”, *Aq Eçilğan Sögetgüli* “Beyaz Açan Zakkum Çiçeği”, *Tügimes Çüşler* “Tükenmez Düşler”, *Tötqulaq* “Dört Kulak”, *Men Ölgen Ademniñ Qarıçuqıda Qetip Qalğan Süret* “Ben Ölen Adamın Gözbebeğinde Donup Kalmış Resimim”, *Yürektağ* “Yürek Dağı” *Ah Şopur*, *Ah Qizçaq* “Ah Şoför, Ah Küçük Kız”, *Cezire* “Çöl” (1993), *Aqsaq Buğa* “Aksak Geyik” (1987), *Rizqi* “Rızkı”, *Egiz Binağa Yandaşqan Botka* “Yüksek Binaya Yanaşan Gecekondu”, *Ata* “Ata” (1982) (Sartekin 2006b: 146; Komisyon 2006c: 689-703; İsmayil, İslam 1993: 709)...

Hikâyelerinin bir kısmı *Savab* “Sevap” (1983), *Yadikar* “Anıt” (1987), (İsmayil, İslam 1993: 709), *Aqsaq Boğa* “Aksak Geyik” (1989), *Yava Etirgüli* “Yabani İtir

Çiçeği” (1992), *Tügimes Çüşler* “Tükenmez Düşler” (1993), *Yürekağ* “Yürek Dağı” (1999), *Şopurniñ Çüşü* “Şoförün Düşü” (2002), *Ürümçiniñ Cilvisi* “Ürümçi’nin Pırıltısı” (2003) adlı kitaplarda yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 5-10).

Bazı eserleri *Seğiniş* “Özlem” (1984), *Sovğat* “Hediye”, *Seher* “Seher”, *Yeşil Vada* “Yeşil Vadi” gibi antolojilerde ve ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 709; Sartekin 2006b: 12).

Sepdaş adlı hikâyesi 1981 yılında Azınlık Millet Yazarlarının 30 Yıllık Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülüne layık görülmüştür. *Savap* hikâyesi 1982 yılında *Tarim* dergisinin değerlendirmesinde ikincilik ödülüne, *Ademler* hikâyesi 1986 yılında Azınlık Millet Yazarlarının Münevver Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülüne, *Güzel Vada* hikâyesi Çin Yazarlar Cemiyeti tarafından Pekin’de neşredilen *Milletler Edebiyatı* dergisinin Şenden Edebiyat Ödülü’ne, *Aqsaq Buğa* adlı uzun hikâyesi Yeni Devir Edebiyat Ödülü’ne layık görülmüştür. Eserlerinin hemen hemen hepsi Çinceye tercüme edilerek çeşitli gazete ve dergilerde yazarın hayatı ve edebî faaliyetleriyle birlikte yayımlanmıştır. Bazı eserleri üzerine Çinli edebiyat eleştirmenleri tarafından yazılar yazılmıştır. *Ademler*, *Rızqi* gibi hikâyeleri Japon, Hint, Tayland ve Roman dillerine çevrilerek yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 709-710).

Muhammet Bağraş Çin Yazarlar Cemiyetinin üyeliği, Çin Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin ve Şıncan Yazarları Cemiyetinin yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 705).

3.152. Muhammet İmin (1946-)

Muhammet İmin, 30 Haziran 1946 tarihinde Kaşgar Yenişehir kasabasının Aral köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1963-1965 yılları arasında Merkezî Milletler Enstitüsünde, 1965-1970 yılları arasında Pekin Pedagoji Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra 1975 yılına kadar Uygur Özerk Bölgesi Halk Emniyet Bakanlığında çalışmıştır. 1975 yılında Pekin’de görevlendirilmiş, 1990 yılına kadar Merkezî Halk Radyosunun Uygur Bölümünde, ardından Halk Kurultayı Daimî Komitesinde görev almıştır (Komisyon 2006c: 457).

Muhammet İmin’in edebî faaliyetleri 1963 yılı *Şıncañ Géziti*’nde yayımlanan *Bextlik Bir Kün* “Mutlu Bir Gün” şiiri ile başlamış, ardından *Bahar Naxşisi* “Bahar Şarkısı”, *Salam Beyciñ* “Selam Pekin”, *Aslan Oyğandi* “Aslan Uyandı”, *Veten İlhami* “Vatan İlhamı”, *Nozugum* “Nozugum”, *Muhebbet Naxşiliri* “Sevgi Şarkıları”, *Pesil Lirikliri* “Fasıl Lirikleri”, *Qelb Cuşqunliri* “Kalp Coşkuları”, *Barikalla Ğunçılar* “Aferin Goncalar”, *Casaretlik Qoşkezek* “Cesur İkiz”, *Bağven Siñlimğa* “Bahçıvan Kız Kardeşime” şiirlerini; *Dutar ve Zulpiqar*

“Dutar ve Zulfıkar”, *Reyhanniñ Sergüzeştleri* “Reyhan’ın Sergüzeştleri”, *Aynuri* “Ay Işığı”, *Torğay* “Çayır Kuşu”, *Rast ve Yalğan* “Gerçek ve Yalan”, *Qorqunçluq Apet* “Korkunç Afet”, *Omurtqisiz Ervah* “Omurgasız Ruh”, *Yoçuq* “Çatlak” (1985) hikâyelerini; *Dağda Qalğan Qiz* “Hayal Kırıklığına Uğrayan Kız” (1987), *Altun Girveklük Hañ* “Altın Kenarlı Çukur”, *İkki Yüzlük Adem* “İki Yüzlü İnsan”, *Vicdaniñ Néme Deydu* “Vicdanın Ne Diyor”, *Axiretlik Sovğa* “Ahretlik Hediye”, *Alvastiğa Tegken Sahibcamal* “Albastıyla Evlenen Sahibcemal” (1999) gibi uzun hikâyelerini kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 457-458; Sartekin 2006b: 147).

Muhammet İmin, yazmış olduğu hikâyelerini *Dağda Qalğan Qiz* (1986), *Qorqunçluq Apet* (1990, 1993), *İkki Yüzlük Adem* (1990), *Altun Girveklük Hañ* (1997), *Alvastiğa Tegken Sahibcamal* (2000) kitaplarında; şiirlerini ise *Reyhan Bergide Şebnem* “Reyhan Yaprağında Şebnem” (1982) kitaplarında neşretmiştir. Ayrıca *Qariğay Bilen Tiyin* “Çam Ağacı ile Sincap” (1984) folklor kitabı yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 28; Komisyon 2006a: 460-461; Komisyon 2006c: 457).

Acayip Altun “Acayip Altın” (1993) adlı çocuk antolojisinde bazı eserleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

3.153. Muhammet Polat (1941-)

Önemli edebî tenkit yazarlarından biri olan Muhammet Polat, 1941 yılının Eylül ayında Turfan’ın Aydinköl köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini kendi köyündeki okullarda aldıktan sonra 1953 yılında Öğretmen Okulunda eğitime başlamış, 1959-1964 yılları arasında Şincan Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde okumuştur (Komisyon 2006c: 923).

Eğitimini tamamladıktan sonra bir süre Bir Temmuz Pamuk Dokuma Fabrikasında çalışmış, 1975 yılından sonra Uygur Özerk Bölge Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinde yazar ve araştırmacı olarak görev almıştır (Komisyon 2006c: 923).

“Uygur Edebiyatı’nın Belinski’si” olarak adlandırılan yazar 1981 yılında *Yaxşıraq Yazayli, Qisqiraq Yazayli* “Daha Güzel Yazalım, Daha Kısa Yazalım” adıyla Uygur Edebiyat tarihindeki ilk eleştiri kitabını yayımlamıştır (Komisyon 2006c: 932). Bu kitabının ardından 1985 yılında *Uygur Edebiyatida Proza* “Uygur Edebiyatında Nesir” ve 1990 yılında Çince *Uygur Edebiyatı Heqqide Mulahiziler* “Uygur Edebiyatı Hakkında Mulahazalar” adlı eserlerini neşretmiştir. *Uygur Edebiyatı Heqqide Mulahiziler* kitabı, bir Uygur edebiyat eleştirmenin Çince olarak neşrettiği ilk ve tek eleştiri kitabı olma sıfatıyla Uygur edebiyatının ve Uygur edebî tenkitçiliğinin Çin’de tanıtılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu kitap aynı zamanda dördüncüsü düzenlenen Azınlık Millet

Yazarlarının Münevver Eserlerini Değerlendirme Toplantısı'nda ödüllendirilmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 366).

Muhammet Polat'ın eleştiri alanında kaleme aldığı makalelerinin bazıları şöyledir: *Yaritiş ve İcad Qiliş-Romançiliqimizni Ravaçlanduruşniñ Birdinbir Yoli* “Yaratma ve İcat Etme: Romancılığımızı Geliştirmenin Tek Yolu”, *Tenqitniñ Edebiyattiki Orni ve Edebiy Tenqitçilikimizniñ Yeqinqi Ehvali* “Tenkidin Edebiyattaki Yeri ve Edebî Tenkitçiliğimizin Son Durumu”, *Yeñi Devr Şeiriyimizniñ Tereqqiyat Yoli Heqqide Qisqıçe Mulahize* “Çağdaş Şiirimizin Gelişim Yolu Hakkında Kısaca Mulahaza”, *Zordun Sabirniñ İcadiyet Yoli ve İcadiyet alahidiligi* “Zordun Sabir'in Yazarlığı” ve Yazarlık Özelliği”... Bu makaleler yazarın *Edebiyat ve Devr* “Edebiyat ve Devir” (1991) adlı kitabında toplanarak yayımlanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 366). 2014 yılında eleştiri yazılarından oluşan iki ciltlik *Uygur Edebiyatında 50 Yil* “Uygur Edebiyatında 50 Yıl” adlı kitabı okuyucusuyla buluşmuştur.

Muhammet Polat, edebî tenkitçiliğinin yanında bazı edebî ve ilmî eserlerin neşre hazırlanması hususunda çalışmalarda bulunmuştur. Uygur edebiyatının önemli isimlerinden Zunun Kadiri'nin bütün eserlerini toplayıp düzenleyerek *Zunun Kadiri Eserleri* (1992) adlı eseri neşre hazırlamıştır. Uygur edebiyatının önemli şairi Teyipcan Eliyev'in makale, hatıra ve hikâyelerinin hepsini toplayarak *Teyipcan Eliyov Eserleri* “Teyipcan Eliyov Eserleri” kitabını neşre hazırlamıştır. Bunun dışında *Uygur Edebiyatı Toğrisida “Uygur Edebiyatı Hakkında”*, *Edebiy İcadiyetke Dair Mulahiziler* “Edebî Yazarlığa Dair Mulahazalar” gibi kitapları düzenlemiş ve neşre hazırlamıştır. Çinli tenkitçi ve edebiyatçıların Uygur yazarlar ve onların eserleri hakkında yazdıkları tenkit ve araştırma makaleleri doğrultusunda *Sadaqet Zéminda Saqlinidu* “Sadakat Toprakta Saklanıyor” makale kitabını düzenleyerek yayımlanmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 369). Emet Derviş ile birlikte *Kitapxanliq Tesirati* “Okurun Duyguları” (1987) adlı eleştiri kitabını neşretmiştir (Sartekin 2006b: 23).

Edebî eleştiri ve makalelerinin yanında bazı hikâyeler de yazan Muhammet Polat, Muhammet Letip ile birlikte *Çin Dostluq* “Gerçek Dostluk” (1981) hikâye kitabını neşretmiş, bazı hikâyeleri *Hékayiler* “Hikâyeler” (1980) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

3.154. Muhammet Rehim (1926-)

Muhammet Rehim, 1926 yılının Kasım ayında İli vilayetinin Korğas kasabasında marangoz bir ailede dünyaya gelmiştir. 1933-1942 yılları arasında ilkokul ve ortaokul eğitimini almış, ardından Rusça dil kursunda eğitim görmüştür (Komisyon 2006b: 186).

Eğitimini tamamladıktan sonra bir süre babası ile birlikte marangozluk yapmış, 1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı'na katılarak askerî ve idari birliklerde kâtip

olarak hizmet vermiştir. 1947 yılında askerî cepheden ayrılarak Gulca'daki İnkılapçı Gençler Teşkilatında çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 175). 1948 yılında Gulca'da Sağlık Yüksek Okuluna başlamış ve iki yıl burada eğitim almıştır (Komisyon 2006b: 186).

1951-1984 yıllarında Uygur Özerk Bölgesi'nde Barış ve Demokrasiyi Koruma İttifakı'nın Kaşgar Yürütme Komitesinde, Kaşgar Bir Numaralı Ortaokulunda ve Uygur Lisesinde öğretmenlik yapmış ardından Ürümçi'ye tayin edilip *Tarim* ve *Şincañ Seniti* dergilerinde editör olarak çalışmıştır (Komisyon 2006b: 186-187).

Muhammet Rehim şiiir, makale ve folklor araştırmaları alanlarında çalışmalar yapmış, aynı zamanda Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin, Çin Folklor Araştırmacıları ve Edebiyatçıları Cemiyetinin ve bu cemiyetin Şincan Şubesinin üyeliğinde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 183-184).

Okul öğretmenlerinin koşuk ve halk masallarına olan merakı ve babasının marangozluk yaptığı sıralarda diğer işçilerle birlikte söyledikleri şarkı, masal ve efsaneler, Muhammet Rehim'in küçük yaşlarından itibaren halk edebiyatına ilgi duymasına sebep olmuş, babasından ve diğer işçilerden öğrendiği masal ve koşukları bir defterde toplamaya başlamıştır. Askerî cephede bulunduğu sıralarda da koşuk, beyit ve masal toplamaya devam etmiş ve bunlardan aldığı ilhamla ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır. Şair Nimşehit'in de yazar Muhammet Rehim üzerinde etkisi olmuştur. Yazar bu konuda "1946 yılında ünlü şair Nimşehit bana şiir hakkında çok şey öğretti." demiştir (İsmayil, İslam 1993: 176).

Muhammet Rehim'in ilk şiiri *Miltiqim* "Tüfeğim" 1947 yılında *Küreş* dergisinde yayımlanmıştır. Bu tarihten itibaren edebî hayatı boyunca iki yüzden fazla şiir, bir destan, ona yakın makale yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 176). Şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Qeriliq* "Yaşlılık", *Düşmen* "Düşman", *Hesret* "Hasret", *Menmu Bildim* "Men de Bildim", *Yağaç Qazan* "Ahşap Kazan", *Şahmat Oyuni* "Satranç Oyunu", *Turpan Üzümi* "Turfan Üzüümü", *Şeirğa İltica* "Şiire İltica", *Yeza Gezelli* "Köy Gazelleri", *Yaşarğan Yeza* "Gençleşen Köy", *Buzulğan Qesem* "Bozulan Yemin", *Bozek ve Rozek* "Ezilmek ve Rozek", *Can Tesedduq* "Can Kurban", *Bahar Qoşaqiliri* "Bahar Koşukları", *Mekitte Tuğulğan Nezmiler* "Mekit'te Doğan Nazımlar", *Gülbahar* (İsmayil, İslam 1993: 177-183; Komisyon 2006b: 188)... Bu şiirlerinin bir kısmını *Bext Naxşiliri* "Mutluluk Şarkıları" (1962), *Gülbahar* "Gülbahar" (1980), *Aydiñ Keçe* "Mehtaplı Gece" (1987), *Seğiniş* "Özlem" (1993) adlı şiir kitaplarında toplamış; bazı şiirleri de *Ceñ Naxşisi* "Cenk Şarkısı" (1975), *Bahar Cilvisi* "Bahar Parıltısı" (1979), *Yapraqtiki Neqışler* "Yapraktaki Nakışlar" (1989), *Muhebbet Lirikiliri* "Sevgi Lirikleri" (1991), *Mukapatlanğan Şeirlardin*

Tallanma “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993), *Qamça* “Kamçı” (1993), *Ğunçılarğa* “Goncalara” (2002) adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-22; Komisyon 2006b: 187).

Şiirlerinin dışında *Ana* adlı destanı, *Meniñ Yeziqçiliq Adetlirim ve Tecribilirim* “Benim Yazma Alışkanlıklarım ve Tecrübelerim” makalesi ve destanlarını topladığı *Dastanlar* “Destanlar” (1980) kitabı vardır (Sartekin 2006b: 26; İsmayil, İslam 1993: 177; İsmayil, İslam 1993: 183). Toplayıp derlediği çok sayıda koşuk, beyit ve bilmeceleleri *İttipaq* ve *Tarim* dergilerinde yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 177).

1998 yılında Teyipcan Eliyev’in bazı şiirlerini toplayarak *Teyipcan Eliyev Şéirliri* “Teyipcan Eliyev Şiirleri” adıyla yayımlamıştır (Abdulvahit Kaşgarlı 2012: 347).

Bütün bu edebî faaliyetlerinin yanında yaptığı folklor çalışmalarını *Uygur Xelq Maqal-Temsilliri I* “Uygur Atasözleri I” (1979) *Uygur Xelq Maqal-Temsilliri 2* “Uygur Atasözleri II” (1983) kitaplarında toplamıştır (Sartekin 2006b: 27-28).

Bahar Qoşaqçiri şiiri, 1981 yılı Özerk Bölge Münevver Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda ikincilik ödülüne layık görülmüş; 1986 yılında *Şéirğa İltica* şiiri, *Ürimçi Keçlik Geziti* Redaksiyon Bölümü tarafından ödüllendirilmiştir. *Uygur Xelq Maqal-Temsilliri* eserinin ilk kitabı, 1983 yılında folklor alanında yapılan diğer çalışmalar arasında birinci seçilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 183).

3.155. Muhemmet Şavudun (1942-)

Şair, edebî tercüman ve yazar Muhemmet Şavudun, 22 Aralık 1942 tarihinde Kuça’da eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, çok iyi bir hattat ve şair aynı zamanda resimle ilgilenen aydın bir kişidir. Muhemmet Şavudun, 1949-1953 yıllarında Kuça’da Bir Numaralı İlkokulda, 1953-1956 yıllarında ortaokulda eğitim almıştır. İlkokulda okuduğu sınıflarda şiir yazmaya başlayan Muhemmet Şavudun’un bu ilk şiirleri okulun duvar gazetelerinde yer almıştır. Ortaokulda okuduğu sınıflarda edebiyat öğretmeni Abdurehim İmin’in teşviki ve desteği ile edebiyata, özellikle de şiire ilgisi daha da artmıştır. 1956 yılında Şincan Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamış, 1960 yılına kadar burada eğitim görmüştür. Bu sırada okul gazetesinde yazar olarak çalışmış ve aldığı özel derslerle Çin ve dünya edebiyatının önemli yazarları ile tanışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 385-386).

Eğitimini tamamladıktan sonra 1961-1962 yıllarında enstitünün idaresindeki ortaokulda öğretmenlik yapmıştır. 1962 yılında *Şincañ Géziti*’nde çalışmış, 1977 yılında Özerk Bölge Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinin yayın organı olan *Tarim* dergisinin sorumlusu olmuştur. 1979 yılında tekrar *Şincañ Géziti*’ne tayin edilmiş ve Yeni Uygur Türkçesi Redaksiyon Bölümünde müdür

yardımcısı, daha sonra Uygur Özel Sayfalar Bölümünün müdürü olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 385).

Muhammet Şavudun, 1957 yılında *Şıncañ Pionérliri* gazetesinde yayımlanan *Çeniq İnim* “Çalış Kardeşim” adlı şiiri ile edebî çalışmalarına başlamıştır. Şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Partiyem* “Partim”, *Vicdan Qesidisi* “Vicdan Kasidesi”, *Yürek Naxşisi* “Yürek Şarkısı”, *Orma Tesiratlıri* “Biçim Tesiratları”, *Gülge Qarap* “Güle Bakıp”, *Qaytip Keldi Yeziğa Amet* “Dönüp Geldi Köye Şans”, *Şehirimiz Avat Körkem* “Şehrimiz Bayındır ve Güzel”, *Bolup Çare Qerindaştın* “Çare Gelir Kardeşten” *Boğda Oğli* “Boğda Oğlu”, *Üzülmes Dombiraniñ Tari Sayrap* “Kopmaz Dombıranın Teli Ötüp”, *Bu Yollar-Uzun Yollar* “Bu Yollar Uzun Yollar”, *Yeza Lirikiliri* “Köy Lirikleri”, *Turpan Küyliri* “Turfan Ezgileri”, *Oğlaq Tartış* “Gökbörü Oyunu”, *Kötüreyli Bizmu Muqamni* “Kaldıralım Biz de Makamı”, *Teñritaş Ata Teğim Ana Teğim* “Tanrı Dağı: Ata Dağım, Ana Dağım”, *Guañcudiki Tesirat* “Guancu’daki Duygular”, *Luşunniñ Qedim Cayiğa Ziyaret* “Luşun’un Eski Yerine Ziyaret”, *Xañcu Tuyğuliri* “Hancu Duyguları”, *Çyentañcañdin Öttuq Kéçide* “Çyentancan’dan Geçtik Gece”, *Nemişqa Öçmes Bu Öyde Çırağ* “Neden Sönmez Bu Evde Lamba”, *Tarım Naxşiliri* “Tarım Şarkıları”, *Çéçek Hidi* “Çiçek Kokusu”, *Gugum* “Gurup Vakti”, *Hösn Qatti Güzelliki* “Hüsün Kattı Güzelliği”, *Qedem* “Adım”, *Sayem* “Gölgem”, *Şam ve Şair* “Mum ve Şair”, *Encür* “İncir”, *Heşqipiçek* “Gündüzsefası”, *Kéçiler* “Geceler” (İsmayil, İslam 1993: 390-396; Komisyon 2006b: 360-363)...

Şiirlerinin bir kısmını *Yürek Naxşiliri* “Yürek Şarkıları” (1981), *Bu Yollar-Uzun Yollar* (1987), *Yapıraq* “Yaprak” (1996) şiir kitaplarında toplamıştır (Komisyon 2006b: 366).

Şiirlerinin dışında *Qış Körünüşliri* “Kış Manzaraları”, *Aile Lirikiliri* “Aile Lirikleri” (İsmayil, İslam 1993: 395-397) *Muellim* “Muallim”, *Alim Bilen Ayim* “Alim ile Ayim”, *Ah Çağçaq* “Ah, Şaka” destanları vardır (Komisyon 2006b: 363).

Bazı şiir ve destanları *Tiyanşan Naxşisi* “Tanrı Dağı Şarkısı” (1973) ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-26). *Alim Bilen Ayim* eseri, Münevver Eser Değerlendirme Toplantısı’nda ödüle layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 386).

Uygur edebiyatının önemli edebî tercümanlarından biri olan Muhammet Şavudun’un ilk edebî tercümesi, 1962 yılındaki *Bir Cümle Söz* şiiridir. Bunun yanında Abdükerim Hoca ve Guo Ci-nan’ın Çince yazılmış şiirlerini; Liu Şiao-vu, Dong Bi-vu, Ye Cian-yin, Ding Yin-çao, Cude gibi şairlerin şiirlerini; *Cuzuñliniñ Yaşliq Mezgilidiki Şéirliri* “Cu Başkan’ın Gençlik Şiirleri”, *Cude Şéirliridin Tallanma* “Cude Şiirlerinden Seçmeler”, *Teyenenmen Şéirliri* “Tiananmen Şiirleri” gibi şiir kitaplarını; *Şişañdiki Ceñ* “Şişan’daki Savaş”, *Yañ Kai-hui Heqqide Naxşa* “Yan Keyhuy Hakkında Şarkı” adlı destan kitaplarını; *Leifeñ Heqqide Hékaşiler* “Leyfen Hakkında Hikâyeler”, *Haci Murat* “Hacı

Murat”, *On Yilğa Medhiye* “On Yıla Methiye”, *Ey Çin Şeirliri* “Eyçin Şiirleri”, *Qizil Çirağ* “Kızıl Lamba” gibi eserleri tercüme etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 387; Komisyon 2006b: 265-266).

Genç yazarların desteklenmesi, örgütlenmesi ve edebî çalışmalarının düzenlenerek yayıma hazırlanması konusunda çalışmalarda bulunan Muhemmet Şavudun, ayrıca eleştiri ile de meşgul olmuş, çok sayıda makale ve eleştiri yazısı kaleme almıştır. *İli Perzentliri* gibi çok sayıda kitabın yayıma hazırlanmasına yardım etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 387).

Şair Muhemmet Şavudun Çin Yazarlar Cemiyetinin üyesidir. Ayrıca Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin başkan yardımcılığı, *Tarim* dergisinin baş editörlüğü gibi görevleri yürütmüştür (İsmayil, İslam 1993: 385-386).

3.156. Muhemmet Tatlik (1931-)

Muhemmet Tatlik, 1931 yılında Avat ilçesinin Goraçöl köyüne bağlı Helpem Mahallesi’nde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. 1938-1942 yılları arasında Helpem İlköğretim Okulunda 1946-1948 yılları arasında Aksu Öğretmen Yetiştirme Okulunda, 1948-1950 yılları arasında Şincan Enstitüsü Sosyal Bilimler Fakültesinde okumuştur. 1953 yılında Şinhua Haber Ajansı Şincan Şubesinde başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür. 1954-1958 yılları arasında Pekin Üniversitesinin Çin Edebiyatı Fakültesinde okumuştur. 1958-1962 yılları arasında yine Şinhua haber Ajansındaki görevini yürütmüştür. 1962-1973 yılları arasında Uygur Özerk Bölgesi Drama-Tiyatro Grubunun başkanlığını yapmıştır. 1973-1976 yılları arasında Komünist Parti Radyo İşleri İdaresi Şubesinin başkan yardımcısı olmuştur. 1976 yılından sonra Uygur Özerk Bölgesi Medeniyet Bakanlığının bakan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Pek çok drama, film senaryosu ve tercüme eserleri bulunmaktadır *Yetimlar Yéşi* “Yetimlerin Gözyaşı”(1952), *Ana ve Bala* “Ana ve Çocuk” (1983 yılında Çinceden uyarlanmıştır) adlı eserleri ülke çapında düzenlenen yarışmada üçüncülük ödülüne layık görülmüştür (Elçin 2012: 121).

Bext Naxşisi “Mutluluğun Şarkısı” film senaryosu, 1978 yılında Guañ Cün-len ile birlikte yazılmış, *Şincañ Seniti*’nde yayımlanmış ve Teñritağ Film Stüdyosu’nda filmi çekilmiştir (Elçin 2012: 122).

Muhemmet Tatlik Çinceden Yeni Uygur Türkçesine dramalar ve film senaryoları çevirmiştir. *Yaş Evlat* “Genç Evlat” (1964), *Ecel Sirtmiqi* “Ecel Kementi” (1985), *Hazazulniñ İndekke Kélişi* “Zalimin Yola Gelişi” (1987) gibi dramalar, Teñritağ Film Stüdyosu tarafından filmi çekilen *Nesirdin Ependi* “Nasrettin Hoca”, *Artis Bolalmiğan Qiz* “Oyuncu Olamayan Kız”, *Qiz Qebrisi* “Kızın Kabri”, *Yetim Qizniñ Muhebbiti* “Yetim Kızın Sevgisi”, *Sahibcamalniñ Ölümi* “Sahipcamal’ın Ölümü”, *Pul Dégen Nerse* “Para Denen Şey”, *Çigra*

Rayondiki Muhebbet “Sınır Bölgedeki Sevgi”, *Paraşut Çeçekliri* “Paraşüt Çiçekleri”, *Qérindaşlar* “Kardeşler”, *Memet Heqqide Parañ* “Memet Hakkında” gibi filmlerin Yeni Uygur Türkçesi tercümelemleri ve Pakistan filmi *Meñgülük Muhebbet* “Sonsuz Sevgi”nin şarkılarının Yeni Uygur Türkçesine tercümelemleri gibi çalışmalar Muhemmet Tatlik’in tercümelemlerinden bazılarıdır (Elçin 2012: 122).

3.157. Muhemmet Zunun (1937-)

Muhemmet Zunun 1937 yılında Kaşgar civarındaki Nezerbağ köyünde dünyaya gelmiştir. 1954 yılında Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra Pekin Pedagoji Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde okumuştur. 1958 yılında Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak işe başlamıştır. 1980 yılından sonra Komünist Parti Uygur Özerk Bölgesi Gençler Kolunda ve Uygur Özerk Bölgesi Parti Komitesi Propaganda Bölümünde başkan yardımcısı, Şincan Pedagoji Üniversitesinde rektör yardımcısı ve Uygur Özerk Bölgesi’nde Kültür Bakanı olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 924).

Muhemmet Zunun, 1950 yıllarından itibaren edebî tenkit, edebiyat nazariyesi alanlarındaki çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarını neticesinde *Şeiriy Obraz Toğrisida* “Şiirdeki Tip Hakkında”, *Yeşinqi Zaman Uygur Edebiyatiniñ Başlinişi Toğrisida* “Yakın Zaman Uygur Edebiyatı’nın Başlanması Hakkında”, *Edebiyat-Sen’et Bilen Siyasiyniñ Munasiviti Toğrisida Deslepki Mulahez* “Edebiyat-Sanat ile Siyasetin Münasebeti Hakkında İlk Mülahaza”, *Edebiyat-Sen’etniñ Çinliqi ve Xahişçanlıqi Toğrisida* “Edebiyat ve Sanatın Gerçekliği ve Kişiselliği Hakkında”, *Edebiy Tenqidte Xuş Puraq Güllerni Perviş Qilişni Asasliq Orunğa Qoyuş Kerek* “Edebî Tenkitte Hoş Kokulu Çiçekler Yetiştirmeyi Esas Almak Gerek”, *‘Çeniqiş’ Hékayisiniñ Bediyy Alahidiliki Toğrisida* “‘Çelikleşmek’ Hikâyesinin Estetik Özellikleri Hakkında” makalelerini yayımlamıştır (Komisyon 2006c: 924). Bu makalelerin bir kısmını *Obraz, Uslup, Xarakter* “Tip, Üslup, Karakter” (1986) kitabında toplamıştır (Sartekin 2006b: 23).

Yaptığı folklor araştırmaları ile *Uygur Xelq Naxşiliri 1* “Uygur Halk Şarkıları I” (1982), *Uygur Xelq Naxşiliri 2* (1983), *Uygur Xelq Naxşiliri 3* (1984), *Uygur Xelq Naxşiliri 4* (1986), *Uygur Xelq Naxşiliri 5* (1986) adlı eserlerin neşredilmesine katkı sağlamıştır (Sartekin 2006b: 28).

Yüsüp-Ehmed (1982) adlı eserini ve Abdikerim Rahman ile birlikte *Uygur Xelq Eğiz Edebiyatiniñ Asasliri* “Uygur Folklorunun Esasları” (1982) adlı eseri neşre hazırlamıştır (Sartekin 2006b: 27).

3.158. Muhemmetcan Raşidin (1940-)

Muhemmetcan Raşidin, 15 Haziran 1940 yılında Gulca’nın Onyaryüzi köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini Gulca’da tamamlayan

şair küçük yaşlarda edebî zevke sahip olmasına rağmen çok istediği halde sosyal bir alanda eğitim görememiş, teknik bir okulda eğitim almıştır. 1955-1958 yılları arasında Sincan Teknik Lisesinde okumuştur. 1959 yılında beş ay süreyle Piçan kasabasında eğitim gören Muhemmetcan Raşidin, 1960-1968 yılları arasında Çapçal ve Gulca kasabalarında memur, teknik eleman, sekreter ve eğitimci gibi vazifelerde bulunmuştur. 1968 yılında Kültür Devrimi'nin olumsuz sonuçlarından etkilenmiş, haksız yere suçlanarak edebî faaliyetleri kesintiye uğramıştır. Aynı zamanda çalıştığı iş kollarının teknik sahalar olması edebî faaliyetlerini kısmen engellemiştir. 1983 yılında aklandıktan sonra Gulca kasabasında dil ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya devam etmiş, 1989 yılında Gulca Yazarlar Cemiyetinden teklif alıncaya kadar öğretmenlik görevini devam ettirmiştir (Yıldırım 2015: 2; Karaman 2013: 103-104).

Muhemmetcan Raşidin'in 1958 yılında yayımlanan ilk şiiri *İli Deryasi* "İli Nehri" adlı eseridir. Bu yıldan itibaren çok sayıda şiir kaleme almış, şiirleri çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 422). Bu şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Cahan Digen Yaralğan Şundaq* "Cihan Dediğin Böyle Yaratılmış", *Sen Yoq* "Sen Yoksun", *Bu Dunya* "Bu Dünya", *İş Heqqiñdin Tutimen* "Yevmiyenden Keserim", *Men Kelimen İkki Közüm Yaş* "Ben Geliyorum İki Gözüm Yaş", *Kakkuk Güli* "Guguk Çiçeği" (1983), *Meşrep Heqqide Muxemmes* "Meşrep Hakkında Muhammes" (1983), *Veten Tağliri* "Vatan Dağları", *Yillar İzi* "Yılların İzi", *Bu Turmuş* "Bu Hayat", *Ana Yer Qesidisi* "Ana Vatan Kasidesi", *Hayat Degen Mana Şu* "Hayat Dediğin İşte Bu", *Umu Bir Ana* "O da Bir Anne", *Yanidu Qelbide Quyaş Bolup İnsan* "Yanıyor Kalbinde Güneş Olup İnsan", *Kütüşke Yaralğanmen Söyginimni* "Beklemek İçin Yaratılmışım Sevdiğimi", *Şu Ademler* "Bu İnsanlar", *Bahar Naxşiliri* "Bahar Şarkıları", *Salam Dostlar* "Selam Dostlar", *Bihude Ötmigen Yillar* "Beyhude Geçmeyen Yıllar", *Exlaq* "Ahlak", *Natayin* "Belirsiz", *Qorqimen* "Korkuyorum", *Şiir, Şöhret ve Men* "Şiir, Şöhret ve Ben", *Sen Mendek Bolalamsen* "Sen Benim Gibi Olabilir misin?" *Yari Yoqni Biçare Deñlar* "Yâri Olmayı Zavallı Deyiniz", *Muhebbetmu Uluq Bir Mektep* "Sevgi de Ulu Bir Mektep", *Dostlarğa* "Dostlara", *Ne Bilsun* "Ne Bilsin", *Ademler Uluğ* "İnsanlar Yücedir", *Yiraqlarğa Ketme*, *Ezizim* "Uzaklara Gitme Azizim", *Xetiñ Keldi, Özüñ Kelmidiñ* "Mektubun Geldi, Kendin Gelmedin", *Yaxşilarğa Naxşilar Tola* "İyilere Şarkı Çok", *Beziler* "Bazıları", *Küt* "Bekle", *Siler Üçün Şa'ir Bolğanmen* "Sizin İçin Şair Oldum", *Dadañdiñ Azmiğın Yoldin Azsañmu?* "Babandan Şaşma Yoldan Şaşsan Da", *Keçürüñ Ularmu Ana Bolidu* "Affedin, Onlar da Anne Olacak", *Yadimizda Bolsun Anılar* "Aklımızda Olsun Anneler", *Emma* "Ama", *Bir Kelseñ* "Bir Gelsen", *Tatliq Çüşlerde Çüşeymen* "Tatlı Düşlerde Görüyorum", *Köñül Köklisun* "Gönül Filizlensin", *Kel* "Gel", *Cimi Gunah Özümde* "Bütün Suç Bende", *Sen Ketken Kuni* "Senin Gittiğin Gün", *Yiğlaymen* "Ağlıyorum", *Seni* "Seni", *Yarımğa Mektup* "Yârime Mektup", *Mendin Bizar Bolma Aldırap* "Benden Usanma Hemen", *Öz Yariñ* "Senin

Yârin”, *Eski Boldum* “Kötü Oldum”, *Kel Deme* “Gel Deme”, *Kiter Bolsañ Xoş Dimey Ketme* “Gideceksen Vedalaşmadan Gitme”, *Xetlirimni Taşlivetmigim* “Mektuplarımı Atma”, *Aşiqlarğa Altun Söz* “Âşıklara Altın Söz”, *Rozi Sayit tutqan Qelem Qolumda* “Rozi Seyit’in Tuttuğu Kalem Elimde”, *Bolsun* “Olsun”, *Xorapat* “Hurafe”, *Televzor* “Televizyon”, *Balilar* “Çocuklar”, *Yatlaştıq* “Yabancılaştık”, *Yaşısun* “Yaşasın”, *Bolgili* “Olmaya”, *Yançuqum* “Cebim”, *Oqup Turimiz* “Okuyoruz”, *Xicalet Duqmuşıda Turup Qaldim* “Utanç Köşesinde Kalakaldım”, *Esqatarsenmu* “Yardımcı Olur musun?”, *Oxşaymiz* “Benziyoruz”, *Bir Kuni* “Bir Gün”, *Risturan* “Restoran”, *Bermiseñmu Berme Qiziñni* “Vermezsen Verme Kızını”, *Ömür Digen* “Ömür Dediğin”, *Ademdek Yaşa* “İnsan Gibi Yaşa”, *Birer Tonuş Bolmisa* “Birer Tanıdık Olmasa”, *Keptudek* “Gelmişmiş”, *Tilemçilerni Tillap Yürmeñlar* “Dinlenciyi Azarlamayın”, *Ürümçi* “Ürümçi”, *Uygur Taamliri* “Uygur Yemekleri”, *Ete Gerçe Tirik Bolsammu* “Yarın Gerçi Yaşıyorsam da”, *Köklem Küyliri* “Bahar Ezgileri”, *Köklem Bezmisi* “Bahar Ziyafeti”, *Bahar Lirikisi* “Bahar Lirigi”, *Sen Baharni İzdiseñ* “Sen Baharı Arıyorsan”, *Veten Heqqide Qoşak* “Vatan Hakkında Koşuk”, *İli Süyi*, *Gulca-Bostanniñ Özi* “Gulca Bostan’ın Kendisi”, *Tağ Şamili* “Dağ Rüzgarı”, *Bext* “Baht”, *Yaşliq* “Gençlik”, *Heqiqet* “Hakikat”, *Buluñlarğa Bir Nezer* “Köşelere Bir Bakış”, *Özümğu Bilettem Untup Qaptimen* “Kendim Biliyordum Unutmuşum”, *Döñmazar* “Dönmezar” (1983) (Sartekin 2006b: 159; Abdülvahit Kaşgarlı 2012: 355; İsmayil, İslam 1993: 426-429; Yıldırım 2015: 2-66; Komisyon 2006b: 387-392; Karaman 2013: 105-119)...

Şiirlerinin yanında “Cahil” başlıklı destanı ve *Mektep* “Okul”, *Oquñlar* “Okuyun”, *Mektep ve Biz* “Okul ve Biz”, *Oğri Heqqide Muxemmes* “Hırsız Hakkında Muhammes”, *Aptobostiki İlhamlar* “Otobüsteki İlhamlar”, *Qaptimen* “Kalmışım” gibi hicivleri ve *Dehşet* “Dehşet” (1990) adlı hikâyesi vardır (Sartekin 2006b: 149; Kaşgarlı 1990: 62; Komisyon 2006b: 393).

Yazmış olduğu şiirlerin bir kısmını *Kakkuk Güli* “Guguk Kuşu Çiçeği” (1986), *Hayat Degen Mana Şu* “Hayat Dediğin İşte Bu” (2005), *Yaxşılarğa Naxşılar Tola* “İyilere Şarkı Çok” (2006), *Ana Tağlar* “Ana Dağlar”, *Ömür İlhamliri* “Ömür İlhamları” (2000), *Yillar İzi* “Yılların İzi” (1990), *Künler Albomi* “Günlerin Albümü” (1996), *Ana Yer Qesidisi* “Ana Toprak Kasidesi” (1998) kitaplarında; hikâyelerini ise *Tingen Köğül* “Rahat Gönül” (2001) kitabında yayımlamıştır (Yıldırım 2015: 3; Sartekin 2006b: 17-23; Karaman 2013: 111-104).

Edebî anlamda Rozi Seyit’i kendisine örnek alan Muhemmetcan Raşidin, 1992 yılında *Teñritağ* dergisi tarafından halkın en sevdiği şairlerden biri seçilmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 166; Yıldırım 2015: 6). Çok sayıda şiiri şarkı olarak düzenlenmiş, bazı şiirleri ders kitaplarında yer almıştır. Eserleri birçok toplantıda ödüllendirilmiş ve edebî faaliyetleri üzerine sempozyumlar düzenlenmiştir (Komisyon 2006b: 397).

Muhammetcan Raşidin'in edebî faaliyetleri üzerine Türkiye'de Gazi Üniversitesinde Nazlı Yıldırım tarafından "Muhammedcan Raşidin'in Seçme Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi" adıyla tez hazırlanmıştır (Yıldırım 2015).

Muhammetcan Raşidin, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin üyesidir (İsmayil, İslam 1993: 429).

3.159. Muhammetcan Sadik (1934-2012)

Muhammetcan Sadik, 20 Kasım 1934 yılında Gulca'da dünyaya gelmiştir. 1941-1948 yıllarında Gulca'da Roşen Okulunda ve Ehmecan Kasimi Ortaokulunda, 1948-1951 yıllarında İli Rus Askerî Okulunda eğitim almış, bu okulda Rus dilini ve edebiyatını öğrenmiştir. 1952 yılında Şincan Milletler Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesine girmiş, 1954 yılına kadar bu enstitüde okumuştur (Komisyon 2006b: 273-274).

Eğitimi tamamladıktan sonra bir süre Hoten ve Kaşgar'da çeşitli okullarda öğretmenlik yapan yazar, 1956 yılında Eski Şincan Pedagoji Enstitüsü kurulduğunda Kaşgar'dan bu enstitüye tayin edilmiş ve Dil ve Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1961-1963 yıllarında Şincan Üniversitesinin Çin Dili ve Edebiyatı Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmış, 1963 yılında Gulca'ya dönüp 1979 yılına kadar İli ve Gulca Kültür ve Eğitim İdarelerinde çalışmıştır. 1979 yılında İli Pedagoji Enstitüsü kurulduğunda bu enstitüde görevlendirilmiş ve burada halk edebiyatı dersleri vermiştir (Mehmet 2006: 22; Komisyon 2006b: 274). 1982-1993 yıllarında enstitünün Edebiyat Fakültesinin dekanı olarak çalışmıştır (Komisyon 2006b: 274).

1992 yılında Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Temsilcileri Kurumu ile birlikte Kazakistan, Özbekistan gibi ülkelere ziyaretlerde bulunan yazar, 1993 yılında emekli olmuştur (Komisyon 2006b: 274).

Muhammetcan Sadik, 1952 yılı *İli Géziti*'nde yayımlanan *1. Mayda* "1 Mayıs'ta" adlı şiiri ile edebiyat sahasına girmiştir. Şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Nan* "Ekmek", *Yéza Yolida* "Köy Yolunda", *Muhebbet Tragediyisi* "Sevgi Trajedisi", *Mey ve Tebessum* "Mey ve Tebessüm", *Ademmen: Yürüki Bar* "Ademmen: Yüreği Var", *Bir Tal Gül Lirikisi* "Bir Çiçek Lirigi", *Uygur Qizi* "Uygur Kızı", *Pota* "Kuşak", *Atmış Yil* "Atmış Yıl", *Kiroren Güzili* "Lolan Güzeli", *Nan Bolmisa Bu Alem Çörgilimeydiken* "Ekmek Olmasa Bu Dünya Dönmeyecekmiş", *Oğul-Qizniñ Yürüki* "Kız ve Erkeğin Yüreği", *Anamğa* "Anama", *Ğurur* "Gurur", *Yolğa Çıqqanda* "Yola Çıktığında" (1995), *Kuşar Xenciri* "Kuşar Hançeri" (1995), Aqsu Koçisidiki Xiyallar "Aksu Sokağındaki Hayaller" (1995), *Toqquz Bulaq* "Dokuz Pınar" (1995), *Bulutlar Üstidiki Héssiyat* "Bulutlar Üstündeki Hissiyat" (1980), *Veten Muhebbeti* "Vatan

Sevgisi” (1980), *Yultuz Bolup* “Yıldız Olup” (1980), *Çaçqini Sumidu Yaki* “Serptiği Su mudur veya” (1980), *Güllük Ravaq* “Desenli Revak”(1980), *Yaşlıq Albumi* “Gençlik Albümü” (1983) (Sartekin 2006b: 108-159)... Bu şiirleri *Muhabbet ve Tebessüm* “Sevgi ve Tebessüm”, *Qelin Qardiki Naxşa* “Yoğun Kardaki Şarkı” (1978), *Tiyanşan Naxşisi* “Tanrı Dağı Şarkısı” (1980) adlı şiir kitaplarında toplamıştır (Sultan, Abdükerim 2002: 120). Ayrıca *Quyaş Qesidisi* “Güneş Kasidesi” (1991), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991), *Mukapatlanğan Şeirlardan Tallanma* “Ödüüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı antolojilerde bazı şiirleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 18-20; Sultan, Abdükerim 2002: 118-119, 124; Abdülvahit Kaşgarlı 2012: 353).

Şiirlerinin yanında *İblis ve Xizir* “İblis ve Hızır” (1999), *Leniti Tayaq* “Lanetli Dayak” (1999) hikâyesi; *Külivatqan Çolpan* “Gülmekte Olan Yıldız” (2001), *Orundalmığan Vezipe* “Gerçekleşmeyen Vaziye” (2002), *Meñgülük Muhabbet* “Sonsuz Sevgi” (2003) adlı uzun hikâyeleri; *Vapa ve Merdlik* “Vefa ve Mertlik”, *Qizil Yulğun* “Kızıl Ilgın Ağacı” (1987), *Tulpar Mingen Palvan* “Tulpar Binen Pehlivan”(1989), *Qizilgül* “Kızılgül” ve *Bulbul* “Bülbül” destanı, *Küntugdi ve Künsulu* “Küntugdi ile Künsulu”, *Sekkaki* “Sekkaki”, *Nazim* “Nazım”, *Yette Yultuz* “Yedi Yıldız” gibi destanlarından teşkil olan *Eqivatqan Derya* “Akan Nehir” adlı kitabı (Eserin diğer adı *İli Xemisisi* “İli Hamsesi”dir), *Zulpikar* “Zülfikar” (1998, 2000) ve *Boz Er* “Delikanlı” (2000) adlı üçlemesi; *İli Perzentliri* “İli Çocukları” (1984), *Toqquz Qevetlik Munarniñ Siri* “Dokuz Katlı Minarenin Sırrı” (2005) romanları vardır (Sartekin 2006b: 4, 145, 152-153; Sartekin 2006a: 7; Sultan, Abdükerim 2002: 121).

Muhammetcan Sadik’in *İki Uygur Bilge: Yusuf Has Hacib ve Kaşgarlı Mahmud’un Kısa Bir Analizi* adlı makalesi, Yusuf Has Hacib ve onun düşünceleri ile ilgili yapılan ilk detaylı çalışmalardan biridir (Jamal, Kafkasyalı 2016: 178). Bu makalenin yanında “Odgurmuş (Uyanmış) Karakteri ile İlgili Bir Analiz”, *Epos ve Oğuzname* (1986) ve *Bir Kuplet Qoşaqniñ Karamiti* “Bir Kıta Koşuğun Kerameti” (1998) adlı makaleleri ve *Uygur Xelq Eğız Edebiyatı Heqqide* “Uygur Folkloru Hakkında” (1995) adlı kitabı vardır (İnayet 2005: 221; Jamal, Kafkasyalı 2016: 181; Mehmet 2006: 26; Sartekin 2006b: 134).

1994 yılı Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti ile İli Kazak Oblostı Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneği birlikte Muhammetcan Sadik’in doğumunun 60. yılını ve edebî hayatının 42. yılını anmak amacıyla sempozyum düzenlemiştir. 2000 yılı Uygur Özerk Bölge Yazarlar Cemiyeti tarafından Muhammetcan Sadik Eserleri İlmî Sempozyumu düzenlenmiştir (Komisyon 2006b: 274).

3.160. Muhammetimin Abliz (1991-)

Çağdaş Uygur edebiyatının çiçeği burnunda şairlerinden biri olan Muhammetimin Abliz, 1991 yılında Guma kasabasında dünyaya gelmiştir. 2010

yılından itibaren şiir yazmaya başlayan şairin Yeni Uygur Türkçesiyle ve Çince kaleme aldığı eserleri çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Yazdığı bu eserlerle “Batı Edebiyat Ödülü”, “Şiiriyet Ödülü”, “Milletler Edebiyatı Yıllık Nadir Eser Ödülü” gibi çeşitli ödüllere layık görülmüştür (Şalamu 2016: 435).

Qaytiş “Dönüş”, *Axirlaşqan Etirgöl* “Solan İtır Gülü” adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. Bazı eserleri *2013 Yilliq Cuñgo Nadir Şéirliri* “2013 Yılı Çin Nadir Şiirleri”, *2015 Yilliq Cuñgo Nadir Şéirliri* “2015 Yılı Çin Nadir Şiirleri” gibi şiir antolojilerinde yer almıştır (Şalamu 2016: 435).

Çinceye çevirdiği şiirlerle dikkat çeken bir şairdir. *Heçkim: Pasan Şéirliridin Tallanma* “Hiç Kimse: Pasan Şiirlerinden Seçmeler” onun Çinceye çevirdiği şiir kitabıdır. Abdureşit Eli’nin *Tündiki Adem* “Gecedeki Adam” (2016) adlı şiir kitabını da Muhammetimin Abliz Çinceye çevirmiştir. Ayrıca Şahip Abdusalam Nurbek’in yayıma hazırladığı, genç Uygur şairlerinin seçme şiirlerinden oluşan *Köyvatqan Buğday* “Yanan Buğday” (2016) adlı antolojinin Çince çevirisini yapmıştır.

Muhammetimin Abliz, Çin Yazarlar Cemiyetinin ve Çin Şiiriyet İlmî Cemiyetinin üyesidir (Şalamu 2016: 435).

3.161. Muhammetimin Obulkasimov (1943-)

Muhammetimin Obulkasimov (Almasbek), 7 Nisan 1943 tarihinde Çöçek’te dindar bir ailede dünyaya gelmiştir (Koraş 2015: 50). Aslen Kaşgarlı olan babası Cappar Hacı, işlerinin yolunda gitmemesi ve Kaşgar’da mevcut bazı toplumsal karışıklıklar sebebiyle Gulca’ya yerleştikten sonra ikinci evliliğini 1942 yılında şairin annesi Heyrinisahan Hanım ile yapmıştır. Annesi Heyrinisahan Hanım ise Kaşgarlı âlim ve sanatçı Mahmut Tahir’in kızıdır (Koraş 2015: 45-46).

Cappar Hacı 1946 yılında şair henüz üç yaşındayken vefat etmiştir. Heyrinisahan Hanım üç yıl sonra Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin kuruluşu sırasında orduda imamlık yapan Obulkasimov adlı bir askerle evlenmiştir. Şairin taşıdığı Obulkasimov soyadı da annesinin ikinci eşi, üvey babasından gelmektedir. Dedesi Mahmut Ahun’un, Muhammetimin Obulkasimov’un yetişmesinde önemli bir yeri vardır. Mahmut Ahun torununun iyi bir eğitim almasını isteyerek henüz ilkokul çağlarına gelmeden ona okuma-yazma öğretmiş ve Kur’an-ı Kerim’den bazı kısa sureler ezberletmiştir. Bu dönemde okuduğu Şeyh Sadi, Hoca Hafız, Abdurrahman Cami, Mirza Bedil, Ali Şir Nevai, Sofi Allahyar ve Meşrep gibi önemli şairler onun şiire yönelmesinde etkili olmuştur (Koraş 2015: 46-50). 1952 yılında ilkokula başlayan şair, ilkokul ve ortaokul eğitimini Çöçek’te almıştır (Koraş 2015: 48-50-51).

Muhammetimin Obulkasimov’un çocukluk çağları döneminin siyasi ve toplumsal karışıkları içinde geçmiştir. 1950’li yıllarda kolhozlaştırma

çalışmaları sebebiyle ailesinin topraklarına el konulmuş, üvey abisi Tursun tutuklanarak iki yıl hapisanede kalmış, 1957 yılında bu sıkıntılardan dolayı dedesi Mahmut Ahun ve ağabeyi vefat etmiştir (Koraş 2015: 51). 1962 yılında katliamların, siyasi baskı ve şiddetin giderek artması üzerine Muhemmetimin ve ailesi, Çöçek'te Kazak, Kırgız, Özbek ve Uygurlardan oluşan kalabalık grubun *Kaharlı Göç* "Büyük Göç" adını verdikleri yürüyüşüne katılarak Batı Türkistan'a göç etmişler ve Semey vilayetinin Arkad köyüne yerleşmişlerdir (Koraş 2015: 52-56).

Eğitimine Kazakistan'da devam eden Muhemmetimin Obulkasimov önce Arkad, ardından Karavul Ortaokulunda, 11. sınıfı ise Embide Lomanosif adındaki Kazak Türkçesiyle eğitim veren bir okulda okumuştur. Devam ettiği bu okullarda Zeytune Yusupova ve Kemen Orazalin adındaki öğretmenlerinin Muhemmetimin Obulkasimov'un yetişmesinde, duygu ve düşüncelerinin gelişmesinde ve edebiyata atılmasında çok büyük emekleri olmuştur. "Cengiz Dağına İthaf" adlı şiiri bu sıralarda öğretmeni Kemen Orazalin'in önyak olması ile *Sovhoz Tuvi* adlı gazetede yayımlanmıştır (Koraş 2015: 56-57). Bu şiirinden önce 1960'lı yıllarda Kazak Türkçesiyle *Majanat*, *Köktem*, *Balabulak*, *Bozkulın* şiirlerini yazmıştır (Koraş 2015: 59).

1960'lı yıllarda yüksek tahsili için Özbekistan'a gitmiş, Taşkent Devlet Üniversitesinin Şark ve Gazetecilik Fakültesinde eğitim görmüştür. Henüz üniversitede okurken 1969 yılında Havvahan Hanım ile evlenmiş ve 1970 yılında üniversite eğitimini tamamlamıştır (Koraş 2015: 59).

Lise yıllarından başlayarak sürekli okuyan ve kendisini geliştiren şairin Özbekistan'da geçen yılları, bu yıllarda tanıştığı kişilerle olan ilişkileri kendisini geliştirmede etkili olmuştur. Gazetecilik yaptığı yıllar, bu birikimlerini yazıya döktüğü ve eserler verdiği dönemdir (Koraş 2015: 86). Gazeteciliğe 1960'lı yıllarda Semey'de yayımlanan *Sovhoz Tuvi* adlı gazetenin *Şingiz Tavga Arnav* "Cengiz Han'a Armağan" köşesinde şiir yazarak başlamış, daha sonra şiirin farklı türlerinde yazdığı eserleri, sürekli olarak farklı gazetelerde yayımlanmıştır (Koraş 2014b: 1758).

1975-1983 yıllarında Özbekistan televizyon ve radyosunda sunucu olarak Devlet Komitesi Uygur Tehriratı Bölümünde çalışmış, bu dönemde Taşkent'teki edebî çevre ile tanışmıştır. Rozi Kadiri, İmin Usman gibi Uygur sanatçıların yanında Tahir Malik, Abdulhey Nasir, Taşpolat Memetov gibi birçok şair, yazar ve bilim adamı ile edebiyat sohbetleri yapmış ve bilgi alışverişinde bulunmuştur. Yine bu dönemde A. Kutlukov, S. Memetkulov, Abay, Şakerim, M. Makateyeva, Özdemir Asaf gibi çağdaş şairler ile Lutfi, Fuzuli, Ömer Hayyam, Hafız Şirazi gibi klasik şairlerin ve Puşkin, Lermontov gibi yabancı şairlerin eserlerini okumuştur (Koraş 2015: 60).

1984 yılında Özbekistan'dan ayrılan şair, Kazakistan'ın Almatı şehrine giderek burada *Yeñi Hayat* gazetesinin Edebiyat Bölümünde yazar olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra bu gazeteden emekli olmuştur (Koraş 2015: 60-61).

Muhammetimin Obulkasimov, ilk şiir ve yazılarını henüz 13-14 yaşlarındayken kaleme almış, *Vetenim* "Vatanım" adlı ilk şiiri Çöçek'te Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Şincañ Pionéri* adlı gazetede yayımlanmıştır (Koraş 2015: 87).

Şair Muhammetimin Obulkasimov'un şiirlerinden bazıları şöyledir: *Atam-Cappar Hacı Muhammet-Eli İbrahim Xatirisige* "Babam Cappar Hacı Muhammet-Eli İbrahim Hatırasına", *Teğdir* "Kader", *Xatire* "Hatıra", *I. Esleş* "I. Hatırlayış", *Uygurmu El Tutqan Uluğvar Millet* "Uygur da Ülke Yöneten Yüce Millettir", *Reqipke Bir Söz* "Rakibe Bir Söz", *Qutluq Yurtuñ Bar* "Kutlu Yurdun Var", *Sen Kimniñ Evladi Oylan Burader* "Sen Kimin Evladısın Düşün Birader" (Koraş 2015: 48-58, 255-430)...

Şiirlerinin yanında *Pehriye* "Fahriye" gazeli; *Köñüldiki Gepler* "Gönüldeki Sözler", *İslam ve Milliy En'ene* "İslam ve Millî Gelenek" gibi makalelerini kaleme almıştır (Koraş 2015: 86).

Eserlerinin büyük bir kısmında "Almasbek", son eseri *Tarsus Tañliri* kitabında ise "Almasbek Hakaniy" takma adını kullanmıştır. Klasik tarzda yazdığı gazellerinde ise "Humar" mahlasını kullanmıştır (Koraş 2015: 44-45).

Ünlü Kazak şairi Abay ve Şahkerim'i üstat kabul eden Mehemmitimin Obulkasim, hayatı boyunca yazdığı eserleri on altı kitapta toplayarak yayımlamıştır (Koraş 2015: 84). *Bahar Naxşiliri* "Bahar Şarkıları", *Beşinci Okean* "Beşinci Okyanus" (1986), *Sen Büyük Derdim* (1999), *Kök Böriniñ Köz Yeşi* "Mavi Kurdun Göz Yaşı" (2002), *Ana ve Çingizhan* "Anne ve Cengiz Han" (2004), *Turanniñ Hakan Kizliri* "Turan'ın Hakan Kızları" (2004), *Kök Teñriniñ Söz Béşi* "Göktanrı'nın İlk Sözü" (2010) şiir kitapları; *Almas Zerriler* "Elmas Taneleri" (Davut Turahmetov ile birlikte-1990) atasözü kitabı; *Tarsus Tañliri* "Tarsus Sabahları" (2012) hatıra kitabı; *Şahkerim* (2009), *Abay İcadi Heqqide Oylar* "Abay Yazarlığı Hakkında Düşünceler" (2005) adlı inceleme eserleri; Klasik şairlerden Rudaki, İbni Sina, Ömer Hayyam, Sadi Şirazi gibi şairlerin Uygur Türkçesine çevirdiği eserlerini topladığı *Rubaiyat Bostani* "Rubaiyat Bahçesi" (2009) adlı kitabı Almasbek'in yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır (Koraş 2015: 61-69).

3.162. Muhtar Buğra (1964-)

Muhtar Buğra, 1964 yılında Atuş'ta dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokul eğitimini doğduğu şehirde almıştır. 1983'te Kızılsu Özerk İlçesi Bir Numaralı Lisesini tamamlamış ve memur olarak iş hayatına başlamıştır. 1986-1988 yıllarında Memur Yetiştirme Yüksekokulunda okumuştur (Koç 2016: 122).

1989 yılında Halk Radyo Kurumunun Edebiyat ve Sanat Bölümünde görev yapmaya başlamıştır. *Teñritağ Navasi* “Tanrıdağı Nevası” adlı programın yapılmasına öncülük etmiştir. Bu programın ilk aşamasında koordinasyon görevlisi, yapımcı, senarist, muhabir, sunucu ve editör olarak çalışmış, programın sevilmesinde ve günümüze kadar sürdürülmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. 1993 yılında Şincan Televizyon Kurumunun Edebiyat Sanat Bölümünde görevlendirilmiştir. Aynı yıl *Atuş Seylisi* “Atuş Şenliği” adlı filmin senaristlik görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Bu tarihten sonra pek çok sanat gecesi programının senaryosunu yazmış, televizyon programı yapma konusunda yeni başarılar imza atmıştır. “Sanat Albümü”, “Güldeste” adlı programlar bunlardan bazılarıdır. 1996-1998 yıllarında Şincan Sanat Enstitüsünün Yönetmenlik Bölümünde mesleki eğitim almıştır. *Zerepşan Sadasi* “Zerepşan Sedası”, *Aktu Tağ Meşripi* “Aktu Dağ Şöleni”, *Atuş Baravet Meşripi* “Atuş Baravet Şöleni” gibi programlar onun hem senarist hem de yönetmen olarak görev aldığı çalışmalarındandır. Bunun dışında bazı edebî şahsiyetler için düzenlenen “Edebî Çalışmalar Gecesi” başlıklı sanat filmlerinin yönetmenliğini üstlenmiştir (Abdulvahit Kaşgarlı 2017: 424-425).

Buğra program yapımcılığında ve yönetmenlikte başarılı olduğu kadar, edebî kişiliğiyle de dikkatleri üzerine çeken bir aydındır. Edebî kişiliğinin oluşmasında çocukluğunda ninesinden dinlediği efsane, masal ve rivayetlerin katkısı vardır. Dinlediği masallarda geçen efsanevi kahramanlar, tasvirler, kullanılan dil ve ninesinin destan tarzındaki anlatımı, Buğra’nın örnek bir insan olma arzusunun doğuşuna vesile olmakla birlikte şiire merak sarmasını sağlamıştır. Henüz ilkokuldayken yazdığı *İcadimdin Çaçarmen Nur* “Eserimle Saçarım Işık” adlı şiiri onun şair kimliği için attığı ilk adımdır (Abdulvahit Kaşgarlı 2017: 425). Çocukken oluşan şiir sevgisi, zamanla olgunlaşmış ve Buğra’nın bir şair olmasına vesile olmuştur (Koç 2016: 122). Kırgız Türklerinden olan ortaokul öğretmeni Abdurahman İsmail, onun şairliği için değil amaç için seçtiğini vurgular (İsmail 2005b: 205-234). Şair, kendi şiirleri hakkında “*Şiirlerime gizlenen güven, benim yaşam boyu başvuracağım izin kâğıdıdır.*” der (İmin 2011: 40).

Şairin *Dérizeñni Êçivet* “Pencereni Açıver”, *Kiçik Bala Emesmen* “Çocuk Değilim” gibi çocuk şiirleri bestelenerek radyo ve televizyonlarda okunmuştur (İmin 2011: 40, 45). *Barmu Men* “Var mıyım Ben” adlı çocuk şiiri için farklı iki beste yapılmış ve farklı kişilerce yorumlanmıştır (İmin 2011: 41). *Arman Çoqqisi* “Arman Zirvesi” adlı şiir kitabı, 2009 yılında Kırgız Türkçesine aktarılarak Şincan Halk Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Çin’deki azınlıkların seçme şiirlerinden oluşan Çince kitapta beş şiiri *Damo Jijie* “Çöl Faslı” başlığı altında yer almıştır (Na, Zhang 2009: 90-93). 26-29 Mayıs 2016 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Uluslararası Şiir Festivaline katılmış ve *Birlik*

“Birlik” adlı şiiri festival hatıra kitabına Türkiye Türkçesiyle ve Arapça basılmıştır (Koç 2016: 122-126).

Ümid Yultuzi “Umut Yıldızı”, *Qoş Méğiz* “Çift Çekirdek”, *Axşamqi Lirik* “Akşamdaki Lirik” (2007), *Tiken Pesli* “Diken Faslı” (2005), *Qum Pesli* “Kum Faslı” (2005), *Beşinçi Pesil* “Beşinci Faslı” (2005) şairin yayımlanmış şiir kitaplarıdır (İmin 2011: 47).

Buğra'nın *Uygur Heqqide Qoşaq* “Uygur Hakkında Koşuk”, *Erkek Su* “Erkek Su”, *Muellim* “Muellim” başta olmak üzere pek çok şiiri bestelenmiştir (İmin 2011: 47). *Berbat Bolğan Muhebbet* “Berbat Olan Sevgi”, *Duzaqqa Seper* “Cehenneme Yolculuk”, *Bu Kişini Tonumsiz* “Bu Kişiyi Tanıyor musunuz” adlı şiirleri ise film için bestelenmiş şiirlerin başında gelir (Abdulahit Kaşgarlı 2017: 426).

Çocuk şiirleri, şairin edebî kişiliğini oluşturan önemli eserlerindedir. *Anam Hörmiti* “Anneme Saygı”, *Çöçek Ailesi* “Masal Ailesi”, *Altun Balılar* “Altın Çocuklar” gibi çocuk şiirleri, çağdaş Uygur edebiyatının son zamanlardaki çocuk şiirlerine örnektir (İmin 2011: 45-46).

Yazar İmin Ehmedi (2005: 232-233), yazar ve araştırmacı Boğda Abdulla (2005: 1-7), yazar ve müzisyen Yasin Muhpul (2005: 1-7) şairin eserlerinin başarıları ve çağdaş Uygur edebiyatına, çağdaş Uygur çocuk edebiyatına getirdiği yenilikleri hususunda yazılar yazmışlardır.

Buğra'nın 2004 yılında yönetmenliğini yaptığı *Uygur 12 Mukamı-İraq Mukamı* adlı filmi, ona “Uygur Özerk Bölgesi Başarılı Mukam Emektarı” unvanını kazandırmıştır. Şair 2006 yılında Özerk Bölge çapında düzenlenen Azınlıklar Edebiyatındaki Genç Emekçi Ödülü'ne layık görülmüştür (Koç 2016: 122). *Muqeddes Zémin* “Mukaddes Zemin” adlı şiiri, üçüncüsü düzenlenen Tanrıdağ Edebiyat Ödülü'ne, *Çirayliq* “Güzel”, *Teklimakan* “Taklamakan” gibi şiirleri edebî eserlerin değerlendirilmesinde birincilik ödülüne, *Képinek ve Men* “Kelebek ve Ben” başlıklı çocuk şiiri ise Özerk Bölge çapındaki değerlendirmede birincilik ödülüne layık görülmüştür. 2008 yılında yaptığı *Rozi Héyt Sen'et Kéçiliki* “Ramazan Bayramı Sanat Gecesi” adlı filmi ülke çapında azınlıkların derleme filmlerinin değerlendirilmesinde birincilik ödülüne layık görülmüştür (Abdulahit Kaşgarlı 2017: 426).

Buğra halk edebiyatı ürünlerinin televizyona taşınmasına, tanınmasına, yaygınlaşmasına, kayda geçirilmesine katkı sağlamıştır. Atuş halk türkülerinin televizyonda sunulmasını sağlaması bu katkılar arasındadır (İmin 2008: 47).

Buğra, Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir. Hâlihazırda devam etmekte olan “Meşrep” adlı televizyon programının başyönetmeni ve Uygur Özerk Bölgesi çapında reytingi en yüksek olan büyük hacimli televizyon sanat

programı “*İpek Yolu Sedası*”nın planlayıcısı ve başyönetmenidir (Abdulvahit Kaşgarlı 2017: 426-427).

3.163. Muhtar Muhemmetimin Nezer (1974-)

Yazar Muhtar Muhemmetimin Nezer, 1 Mart 1974 tarihinde Aksu iline bağlı Bay ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1992-1997 yıllarında Kaşgar Pedagoji Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde okumuş, eğitimini tamamladıktan sonra 2004 yılına kadar Bay Ombaş Pamuk Tarlası Ortaokulunda öğretmen olarak çalışmıştır. 2004 yılında Üç Numaralı Ortaokulda göreve başlamıştır ve hâlen bu görevini sürdürmektedir (Nezer 2015: 1).

Muhtar Muhemmetimin Nezer, edebî faaliyetlerine 1994 yılında *Bayınğolin Géziti*'nde yayımlanan *Aşiq Lirikisi* “Aşk Liriği” şiiri ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren birçok dergi ve gazetede destanları, hikâyeleri ve uzun hikâyeleri yayımlanmıştır (Nezer 2015: 1).

Uzun hikâyelerinin bir kısmı *Seni Söyettim* “Seni Seviyordum” kitabında toplanarak 2015 yılında neşredilmiş, aynı zamanda Çin Medeniyet Neşriyatı tarafından derlenen *Bay Nezmliri* “Bay Nazımları” adlı Çince şiir antolojisinde iki şiiri yer almıştır (Nezer 2015: 1-2).

Aksu Yazarlar Cemiyetinin üyesi olan yazar, *Aqsu Edebiyatı* dergisi tarafından üçüncüsü düzenlenen Tarım Baharı Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür (Nezer 2015: 1-2).

3.164. Munluk Bakiyev (1932-1986)

Munluk Bakiyev, 1932 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinin Uygur ilçesine bağlı Çon Açınoki Mahallesi'nde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir (İsmayilov 2015: 231).

Önce mahalle okulunda okumuş, on yıllık eğitimini Ketmen'de tamamlamıştır. Ardından Abay Kazak Pedagoji Enstitüsünün Kazak Dili ve Edebiyatı Fakültesini kazanmıştır. 1957 yılında bu enstitüyü tamamlayıp kendi yurduna dönerek öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Onun ilk eserleri gazetelerde, bazı eserleri ise antolojilerde yer almıştır (İsmayilov 2015: 231).

Mektep Eğitim-Pedagoji Neşriyatında yazarlık yapmıştır ve *Kommunizm Tuği* gazetesinde çalışmıştır (İsmayilov 2015: 232).

1967 yılında *Séxi Yer* “Cömert Toprak” adlı ilk uzun hikâyesi yayımlanmıştır. Bunun dışında *Rena* “Rana”, *Qiz Qelbi* “Kızın Kalbi”, *Ular Balilar Édi* “Onlar Çocuklardı” gibi hikâyeleri vardır. *Bir Yaz Bir Qiş* “Bir Yaz Bir Kış” ise Bakiyev'in yayımlanmış romanlarından biridir (İsmayilov 2015: 232-239).

Munluk Bakiyev 27 Mart 1986 tarihinde vefat etmiştir (İsmayilov 2015: 232).

3.165. Muzepperhan Kurban (1944-)

Muzepperhan Kurban Esperoğlu, 1944 yılında İli şehrine bağlı Korgas ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1955 yılında ailesiyle birlikte Kırgızistan'ın Bişkek şehrine göç etmiş, 1965 yılında Rus Ortaokulunu tamamlamıştır. 1981 yılında Kırgızistan Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Fakültesinde okumaya başlamış, 1987 yılında mezun olmuştur. 1988-1992 yılları arasında *Kommunizm Tuği ve Yeğni Hayat* gazetelerinin Kırgızistan muhabirliği, 1992-1994 yılları arasında ise Kırgızistan Uygurları İttıpaq Cemiyetinin müdür yardımcılığı görevlerini yürütmüştür (Baudunov 2001: 201).

Muzepperhan Kurban edebiyatla ilgilenmeye başladıktan sonra Kırgızistan Uygurlarının sosyal ve siyasi hayatlarının gelişmesi için çok çaba sarf etmiştir. Kırgızistan tarihinde Yeni Uygur Türkçesiyle yayın yapan programlar ilk defa 1988 yılında Kırgızistan Devlet Televizyon-Radyo Kurumu bünyesinde onun önderliğinde yayın hayatına başlamıştır. Aynı yıl Yeni Uygur Türkçesiyle çoğunluğunu Uygur çocukların teşkil ettiği Bişkek şehrindeki Elli Üç Numaralı Okulda, Lebedinovka köyündeki İki Numaralı Okulda, Novopokrovka köyündeki Üç Numaralı Okulda eğitim programına katılmıştır (Baudunov 2001: 201).

Muzepperhan Kurban, Uygur aydınları ve gençleri kendi etrafında toplayarak 17 Aralık 1989 tarihinde Kırgızistan Uygurlarının İttıpaq Cemiyetini kurmuş, 25 Mart 1994 tarihinde ise bu Cemiyetin yayın organı olan *İttıpaq* gazetesini çıkarmıştır. 1997 yılında yine onun önderliğinde bağımsız bir gazete olan *Vicdan Avazi* çıkarılmaya başlanmıştır. Günümüzde de bu gazetenin redaktörlüğünü yürütmektedir (Baudunov 2001: 202).

Öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlayan Muzepperhan Kurban, 1970'li yıllardan itibaren yazarlık ile meşgul olmuştur. Şairlik dışında piyes yazarlığı da yapmıştır. *Bölüngeñ Yürek* "Bölünmüş Yürek", *Erke Bala* "Şımarık Çocuk" gibi piyesleri kaleme almıştır.

Şiirleri Yeni Uygur Türkçesiyle, Rusça ve Kırgız Türkçesiyle gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. *Bahar Naxşiliri* "Bahar Şarkıları" (1984), *Deđiqiler* "Dakikalar" (1986) Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan şiir kitabında; *Tömür Qanat* "Demir Kanat" (1986) Kırgız Türkçesiyle yayımlanan şiir kitabında; *Mert Köñül* "Cömert Gönül" (1987) ise Rusça yayımlanan şiir kitabında yer alan şiirlerine örnektir (Baudunov 2001: 202).

3.166. Nasuha İmin (1888-1955)

Nasuha İmin 1888 yılında Gulca şehrinin Kazançı Mahallesi'nde, ayakkabıcılıkla uğraşan bir ailede dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında anne ve babasını kaybetmiş, bu yüzden dedesi İmin tarafından büyütülmüştür (Komisyon 2006a: 288). Zeki ve eğitime oldukça hevesli bir çocuk olan Nasuha

İmin, dokuz yaşından on yedi yaşına kadar dinî mektepte okumuştur. O, bu sıralarda Nevai, Hüveyda gibi önemli şairlerin eserlerini ezberleyip bunları halk içinde güzel bir sesle okumuştur. Bu yeteneğinden dolayı halk onu “çocuk hafız” anlamında *Bovaq Qari*, *Bala Hapiz* diye adlandırmıştır (Ehmidi 1996: 324). 1905 yılında dedesinin ve diğer büyüklerinin yardımlarıyla Mısır’a gidip Kahire’deki Ezher Üniversitesinde on yıla yakın okumuş, burada Arapça ve Farsçayı çok iyi bir şekilde öğrenmiştir (Zaman 1995: 97-98).

Medreseyi yüksek derece ile bitirdikten sonra Mısır’da ve Buhara’da müderrislik yapmak için teklif almış olduğu halde o, kendi halkını eğitmek isteğiyle bu teklifleri geri çevirerek 1915 yılında Gulca’ya dönmüştür (Tanrıdağlı 1996: 17). Burada, kadılar ve müftüler önünde imtihan olup yüksek ilmi ile onları kendine hayran bırakmış ve Gulca’daki Alabay Mescidi’ne hatip olarak görevlendirilmiştir. Hatiplik yaptığı sırada halka ilim öğretmek, onları bilgisizlik ve gafletten uyandırmak ve diğer ülkelerdeki bilimsel ilerlemeleri onlara anlatmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, her cuma namazında eğitimi teşvik edici konuşmalar yapmıştır (Zaman 1995: 98; Ehmidi 1996: 324-325). Bütün bunların yanında eğitimi destekleyen bazı kişilerin de yardımıyla mescidin yanında bir mektep açıp burada öğrencilerine pozitif bilimler öğretmeye başlamıştır (Komisyon 2006a: 288). Açtığı bu medreseler sınıflarda kara tahta ve sıraların kullanılması; güzel yazı, coğrafya, hesap, ahlak ve beden eğitimi gibi derslerin tesis edilmesi gibi birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir (Zaman 1995: 98-99). Fakat Nasuha İmin’in bu yeni usul eğitimi ve halkı aydınlatma yolunda yaptığı faaliyetleri bazı bağınaz çevrelerin tepkisine sebep olmuş ve onlar çeşitli iftiralarla mahkemeye şikâyet etmişlerdir. Mahkeme heyeti, Nasuha İmin’i vaaz ve nasihat vermektan men etmiş, bu duruma öfkelenen şair hatiplik işini bırakıp Çağıstay’daki bir dostunun evine yerleşip edebiyat ile meşgul olmuş, bir süre de müderrislik yapıp öğrenci yetiştirmiştir (Zaman 1995: 100; Ehmidi 1996: 325-326). 1921 yılında Mevlana Yusuf Sekkaki’nin de mezarının bulunduğu Hunhay Mezar’a gitmiş, bir yıldan fazla ilim tahsil edip edebiyat ile meşgul olmuştur (Komisyon 2006a: 289). Bu sırada Sekkaki’nin hayatını ve eserlerini öğrenen yazar, burayı ziyarete gelenlere bu meşhur Uygur şairini büyük bir hevesle anlatmıştır (Zaman 1995: 101).

Nasuha İmin, 1928 yılında ülkede yapılan yenilikçi faaliyetlerin yasaklanmasına ve bağınaz güçlerin gittikçe artan baskılarına daha fazla dayanamayıp ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Zaman 1995: 103-104). Ana vatanından ayrılırken *Qaldı* “Kaldı” adlı şiirini yazmış; “*Feryad-figan ağlasam, kime ulaşır feryadım benim / Kim işitir bu zamanda ahu feryadımı benim...*” dizeleriyle yaşadığı derin acıyı ifade etmiştir (Ehmidi 1996: 326). Kazakistan ve Kırgızistan’ın birçok bölgesini gezmiş, bu bölgelerin ileri gelen zatları ile tanışmış, özellikle yüksek dinî bilgisi ve hatiplik yeteneği ile Kırgız halkı içinde

muhabbetle karşılanmıştır. Hayatının geri kalanını Kırgızistan'ın Karakol şehrinde geçiren yazar, 1955 yılında bu şehirde vefat etmiştir (Zaman 1995: 104).

Şairin bir divan hazırladığı ve bu divanın Kadir Karim adlı bir şahıs tarafından korunduğu bilinmektedir. Ülkedeki karışıklıklar sebebi ile divanın yakılıp gitmesinden endişelenen Karim, başka kitaplarla birlikte bu divanı da Aydön Mescidi'nin mihrabının altına gömmüş fakat mescit yıkıldığında bu divan kaybolmuştur (Zaman 1995: 105). Kazakistan ve Kırgızistan'da bulunduğu sıralarda da şairin birçok eser yazdığı bilinmekle beraber bu konudaki araştırmaların yetersizliği sebebiyle bu eserler toplanamamıştır (Zaman 1995: 104-105).

1981 yılından itibaren hayatı ve şiirleri üzerine birkaç ilmî çalışma yapılmış, birkaç şiiri yayımlanmış ve bazı şiirleri bestelenerek şarkı yapılmıştır (Ehmedi 1996: 327-328).

3.167. Nemet Helpet (1888-1962)

Nemet Helpet, 1888 yılında Turfan vilayetinin Lükçün köyünde çiftçilikle uğraşan bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Davut Ahun, Lükçün valisinin bahçivanıdır (Ehmedi 1996: 329). Gençlik yıllarını babasına yardım ederek geçiren Helpet, ilk eğitimini özel bir okulda aldıktan sonra yirmi yaşında Lükçün Medresesinde eğitim almaya başlamıştır (Zaman 1995: 370). Bu medresede Arapça ve Farsçanın yanında Doğu klasikleri ve Uygur edebiyatından Lutfi, Nevai, Zelili, Hüveyda, Sufi Allahyar, Meşrep gibi şairlerin ve Fars edebiyatının önemli şairlerinden Ömer Hayyam ve düşünür Şeyh Sadi'nin eserleri ile tanışmış; sınıf arkadaşları ile birlikte bu eserleri okumuş ve onların etkisiyle şiir yazmaya başlamıştır (Zaman 1995: 370; Ehmedi 1996: 329). “Medresede hocaya yardımcı olan öğrenci, dinî bilgisi yüksek olan kişi” anlamlarına gelen “Helpet” adı ona bu sıralarda verilmiştir (Ehmedi 1996: 329).

Babası vefat ettikten sonra medresedeki eğitimine ara vermek zorunda kalan Nemet Helpet, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalmıştır. Bir taraftan dinî faaliyetler ile meşgul olmuş diğer taraftan edebî faaliyetlerini devam ettirmek için Molla Zeydin'in yanına gidip halk içindeki eğlenceli nükteleri, hicivleri öğrenmiş ve bunları toplayıp düzenleyerek halk içinde nüktedan ve şair olarak tanınmaya başlamıştır (Komisyon 2006a: 372; Ehmedi 1996: 329; Zaman 1995: 370-371).

1913 yılında ailesi ile birlikte Turfan'ın Murtuk köyüne yerleşen şair, bu yıllarda Tömür Helpe'nin önderliğindeki Kumul Çiftçiler Ayaklanması'nı desteklemiş ve Tömür Helpe'nin vefatına ithafen *Hesret* şiirini yazmıştır. Şair Abduhalik Uygur ile de yakın ilişki içinde olmuş ve birlikte faaliyette

bulunmuşlardır (Komisyon 2006a: 372). Abdulhalik Uygur'un "Uygur" takma adını almasına medhiye yazmıştır (Ehmedi 1996: 329). 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı başkanlığındaki ayaklanmayı destekleyip yazdığı şiirlerle halkı bu ayaklanmayı desteklemeye çağırmıştır (Komisyon 2006a: 373). Abdulhalik Uygur ile birlikte her cuma günü farklı mescit ve medreselerde vaaz vererek halkı inkılap saflarına çağırılmışlardır (Ehmedi 1996: 330).

Ayaklanmanın başarıya ulaşmasının ardından Hoca Niyaz Hacı, kurulan yeni hükümetin başkan yardımcısı olup Ürümçi'ye geldikten sonra 1935 yılında Nemet Helpet'i de Devlet Bankasının müdür yardımcısı olarak görevlendirmiştir (Ehmedi 1996: 330).

1937 yılının ortalarında Şeng Şi-sey birçok aydınla birlikte Nemet Helpet'i de tutuklayarak hapse atmış, şair yedi yıl boyunca bu hapiste ağır şartlarda yaşam savaşı vermiştir. 1942-1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı'nın önderi Ehmetcan Kasimi ile birlikte aynı hücrede kalmıştır. Burada Nemet Helpet, Ehmetcan Kasimi'nin siyasi ve toplumsal meseleler hakkındaki fikirlerini ve ilmi bakış açısını öğrenme fırsatı bulmuş ve ondan çok etkilenmiştir (Zaman 1995: 371). 1944 yılında hapisaneden çıkmıştır (Ehmedi 1996: 331). Hapishanenin ağır şartları altında birbirlerine destek olan bu iki zat, sonraki dönemlerinde de dostluklarını sürdürmüştür (Zaman 1995: 371).

1947 yılından sonra Ehmetcan Kasimi'nin isteği ile İli'ye gidip burada Yedi Vilayet Demokratlar Teşkilatının sorumlusu ve Barış ve Halkçılığı Koruma İttifakı'nın üyesi olarak çalışmıştır (Komisyon 2006a: 373).

1955 yılından itibaren Uygur Özerk Bölgesi Siyasi Meclisinin üyeliği ve Turfan Kasabası Siyasi Meclisinin başkan yardımcılığı görevlerine getirilmiş ve ömrünün sonuna kadar burada görev yapmıştır (Ehmedi 1996: 332). Tansiyon hastalığına yakalanan Nemet Helpet, 1962 yılında 74 yaşında vefat etmiştir (Zaman 1995: 372).

1930'lu yıllarda "Kemi" takma adını kullanıp *Şincañ Géziti* 'nde *Cahangirlikke Qarşi İlimğa Devet* "Emperyalizme Karşı Bilime Davet" gibi pek çok şiir yayımlamıştır. Bunun dışında *Mana Keldim* "İşte Geldim", *Toptin Ayrılma* "Gruptan Ayrılma", *Bolmas* "Olmaz" adlı şiirleri vardır (Ehmedi 1996: 331; Komisyon 2006a: 373; Zaman 1995: 372).

Şair Nemet Helpet'in şiirlerinden bir kısmı *Güdük* "Düdük" (1982) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 15).

3.168. Nesirdin Davut (1941-1995)

Nesirdin Davut 1941 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1956 yılında ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Şincan Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1960 yılından itibaren ortaokullarda edebiyat

öğretmenliği yapmıştır. 1963 yılında Kırgızistan'a göç etmiş, kolхозlarda çalışmıştır. 1995 yılında kalp krizi sonucunda vefat etmiştir.

Nesirdin Davut, edebî çalışmalarına şiir ile başlamıştır. Şiirleri *İli Géziti*'nde, *Ammiviy Klip* gazetesinde ve çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. 1981 yılında hikâyeye türünde yazmaya başlayan Nesirdin Davut'un hikâyeye ve uzun hikâyeleri *Kommunizm Tuğı, Yéni Hayat, Pervaz* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.

1994 yılında Kırgızistan Yazarlar Cemiyeti Bediî Edebiyat Teşviqat Bürosu tarafından yayımlanan *Ümütüm Méniñ-Ata Yurt* adlı kitapta *Eskertiş* "Açıklama" adlı hikâyesi bulunmaktadır (Baudunov 2001: 243).

3.169. Nesrulla Ablet (1947-)

Nesrulla Ablet, 10 Aralık 1947 tarihinde Atuş'un Azak köyü Tetir Mahallesi'nde aydın bir ailede dünyaya gelmiştir. 1966 yılında Şincan Sanat-Ulaşım-Mimarlık Okulunun Mekanik Bölümünü bitirdikten sonra Komünist Parti Yopurga Kasabası Şubesinde kâtip olarak çalışmaya başlamış ve 1975 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1975-1976 yıllarında Azak köyünde görev almış, 1976-1980 yıllarında Atuş'taki çeşitli ortaokullarda öğretmenlik yapmıştır (Ablet 2015: 1).

1980'li yıllarda yayıncılık hayatına başlayan yazar Yeni Uygur Türkçesi-Çince olarak neşredilen *Meşel* dergisinde, *Atuş Edebiyatı* ve *Qizilsu Edebiyatı* dergilerinde görev almıştır. 1980-2006 yıllarında Atuş Kültür Derneğine tayin edilip derneğin yöneticiliğini yapmış ve 2006 yılında emekli olmuştur (Ablet 2015: 1-2).

İlk eserleri 1964 yılında yayımlanmaya başlayan Nesrulla Ablet, edebî hayatı boyunca birçok şiir ve destan kaleme almıştır. *Yeşil Yapraq* "Yeşil Yaprak", *Yamğur* "Yağmur", *Söyğü Şecerisi* "Sevgi Şeceresi", *Nesrulla Ablet Eserleri* "Nesrulla Ablet Eserleri" ve Çince olarak neşredilen "Nesrulla Ablet Şiirlerinden Seçmeler" adlı şiir kitapları; *Haqaretlengen Perişte* "Aşağılanan Peri" (1999), *Muhebbet ve Rezillik* "Muhabbet ve Rezillik" (2001), *Kepinek Çüşü* "Kelebek Düşü" gibi uzun hikâyeye kitapları yayımlanmıştır (Ablet 2015: 2).

Edebiyat nazariyesi, edebî eleştiri, tarih, kültür, eğitim ve folklor alanları üzerine çalışmalar yapan Nesrulla Ablet *Atuş Xelq Qoşaqłiri* "Atuş Halk Koşukları", *Atuş Xelq Çöçekłiri* "Atuş Halk Masalları", *Atuş Xelq Maqal-Temsilliri* "Atuş Atasözleri", *Atuş Xelq Dastanliri* "Atuş Halk Destanları", *Qomaltağdiki Meripet Meş'ili* "Komaltağ'daki Eğitim Meşalesi", *Tetir Bostanliqidiki Şanlıq İzlar* "Tetir Bahçesindeki Şanlı İzler", *İştarcıdiki Meripet Nuri* "İştarcıdaki Eğitim Işığı", *Toqulma ve Tesevurniñ Edebiy Eserlerdiki Roli* "Kurgu ve Tasavvurun Edebî Eserlerdeki Rolü" (2015) kitaplarını neşretmiştir (Ablet 2015: 2-3).

Amerikalı yazar Ernest Hemingway'ın "Silahlara Veda" adlı romanını, psikolog Tan Dav'ın "Nikâh Psikolojisi" adlı kitabını, Pekin Pedagoji Üniversitesinin derlediği liseler için "Coğrafya Ders Kitabı" adlı çalışmayı ve yirmiden fazla Çince şiiri Yeni Uygur Türkçesine tercüme edip yayımlamıştır. *Hayat Naxşiliri* "Hayat Şarkıları", *Bahar Xiyalliri* "Bahar Hayalleri", *Üzük Xiyallar* "Yarım Hayaller", *Çidam Toğruluq Naxşa* "Tahammül Hakkında Şarkı", *Tilikim* "Dileğim", *Yamğur Naxşisi* "Yağmur Şarkısı", *Qirğaqqa Qarap* "Kıyıya Bakıp", *Ceñgah Küyi* "Savaş Meydanı Ezgisi", *Dada* "Baba", *Yar Qoşiqi* "Yar Koşuğu", *Teñritağ Muhebbeti* "Tanrı Dağ Sevgisi", *Ana Pamir* "Ana Pamir", *Ana Tupraq* "Ana Toprak" gibi şiirleri çeşitli değerlendirme toplantılarında birincilik ve ikincilik ödüllerine layık görülmüş, şiirlerinin büyük bir kısmı Çinceye tercüme edilmiştir (Ablet 2015: 2).

Toy Tentenisi "Toy Tantanası" (1985) ve *Quyaş Qesidisi* "Güneş Kasidesi" (1991) adlı şiir antolojilerinde şiirleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 16-18).

Nesrulla Ablet Çağdaş Çin Sanatkârlar Cemiyetinin başkan yardımcısı, Çin Sanatkârlar Haberleşme Cemiyetinin başkan yardımcısı ve başkâtibi, Çin Uygur Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Cemiyetinin, Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Klasik Uygur Edebiyatı ve Makamı Araştırma Cemiyetinin üyesidir (Ablet 2015: 3).

3.170. Nezerhoca Abdusemet (1887-1952)

Nezerhoca Abdusemet, 1887 yılında Galçat köyünde dünyaya gelmiştir. Ataları İli Vadisi'nde yaşamışlardır. Babası 1863-1864 yıllarında İli Çiftçiler Ayaklanması'na katılmıştır. Yönetime karşı isyan hareketlerinde yer almıştır. Bu yıllarda kurulan yerel yönetimlerden biri de İli Sultanlığı'dır. 1871-1881 yıllarında bu bölgenin Rusların eline geçmesiyle Nezerhoca Abdusemet'in ailesi de Yedi Su Bölgesi'ne göç etmiştir (Zeyidi 2011: 52-53).

İlk eğitimini babasından almış, edebiyat, tarih ve coğrafya gibi alanlarda yetişmiştir. (Zeyidi 2011: 53). Onlu yaşlarda ilk eserlerini vermeye başlamıştır. Kazan Üniversitesinde okumuş, 1911 yılında Rusya'nın Kazan şehrinde çıkarılan *Şura* dergisine yazılarını ve makalelerini göndermiştir. Matbuatta "Uygur Balisi" takma adı ile makaleleri yayımlanmıştır. Yine 1911 yılında *Şura* dergisinde onun Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri ve Uygurların tarihi hakkında bilgi veren bir yazısı yayımlanmıştır. Yazıya gelen olumlu eleştiriler üzerine *Şura* dergisi ayrı bir sayfada bu yazı üzerine bir cevap yazısı yayımlamıştır (Zeyidi 2011: 53).

O, *Tarançi Türkliriniñ Tarixi* adlı risalesini yazmış, 1922 yılında bu risale Almatı'da kitapçık olarak Çağatay alfabesiyle yayımlanmıştır (Zeyidi 2011: 53).

Şura, *Yéni Yol*, *Til Yariş*, *Yultuz* ve *Vaqit* gibi gazete ve dergilerde eserleri yayımlanmıştır. *Şura* dergisinde yirmiden fazla makalesi bulunmaktadır. 1911

yılında *Şura* dergisinin 18. sayısında *Ğulca Sultanlığı ve Tarançılar Kimler* adlı bir makalesi yayımlanmıştır. Aynı yıl *Çiniy Türkistan Sartliriniñ Milliy Tarixi Heqqide* “Çin-i Türkistan Sartlarının Millî Tarihi Hakkında” makalesi derginin 20. sayısında, *Tarançılarda Muellim ve Mektep Mesilisi Qandaq* “Tarançılarda Öğretmen ve Okul Durumu Nasıl” makalesi 13. sayısında yayımlanmıştır (Zeyidi 2011: 54). 1914 yılında *Bizniñ Turmuş* “Bizim Yaşamımız” konulu bir makale kaleme almıştır. 1917 Sovyet Bolşevik İhtilali’nin ardından bu yenilik hareketini halka tanıtmak amacıyla Yedi Su’da *Kömek, Kembeğeller Avazi* gazetelerinde 1921-1930 yılları arasında yazılar yayımlamıştır (Zeyidi 2011: 53).

Mezlum Yaşlarniñ Zari “Zulüm Gören Gençlerin İnemeleri”, *İnqılabçı Uyğur Yaşlıridin* “Mücadeleci Uygur Gençlerinden”, *Mensepke* “Koltuğa”, Uyguristan “Uyguristan”, *Xan Teñri* “Hantanrı” gibi şiirlerini; *Visal* “Kavuşma” adlı düzyazı eserini; *Töt Koça Eğizida* “Dört Sokağının Kesişme Noktasında” adlı hiciv eseri; *Kiçikkine Riza* “Küçücük Riza”, *Omaq Bilen Amraq* “Sevimli ile Sevgili” (1921, Gulca) adlı hikâyelerini; *Nuzugum* “Nuzugum” adlı uzun hikâyesini Çağatay alfabesi ile kaleme almıştır (Zeyidi 2012: 53).

Onun Yedi Su’da yayımlanan *Yette Su Xelq Muxbiri, Kömek, Uçqun, Puqra, Kembeğeller Avazi, Yaş Uyğur, Birinçi Çamdım* gibi gazete ve dergilerde pek çok yazısı yayımlanmıştır (Zeyidi 2012: 55).

1925 yılında yazarın *Nuzugum* draması Almatı’daki Zarvat adlı okulda sahnelenmiştir (Zeyidi 2012: 55).

1929 yılında kırk iki yaşındayken ailesiyle birlikte İli şehrinin Çağıstay köyüne göç etmiş ve burada eğitim alanında çalışmıştır. *Xoştorxan* “Hoştorhan” destanını ve bazı yazıları kaleme almıştır (Zeyidi: 57).

1952 yılında İli şehrinin Çağıstay köyünde vefat etmiştir. Çağıstay’daki Birlik Okulunun arkasındaki mezarlığa defnedilmiştir (Zeyidi: 52).

Tarih makalelerinden bazıları şöyledir: *Çiñgiz Sözi Heqqide* “Cengiz Sözü Hakkında” (1912, Şura dergisi 18. sayısı), *Üçturpan Şehiridin Alte Miñ Ailini Gulca Şehirige Köçürüş* “Üçturpan Şehriden Altı Bin Aileyi Gulca Şehrine Göç Ettirmek” (1912, Şura dergisi 6. sayısı), *Musulmanlar Arisida İlim Tarqitiş Heqqide Mulahiziler* “Müslümanlar Arasında İlim Yayama Hakkında Mülâhazalar” (1912, Şura dergisi 11. sayısı), *Qeşqer Uyğurliriniñ İslam Qobul Qilişi ve Kona Kitablar* “Kaşgar Uygurlarının İslamiyeti Kabul Edişi ve Eski Kitaplar” (1913, Şura dergisi 11. sayısı), *Milliy Tarixqa Dair Türlük Mesililer* “Millî Tariha Ait Çeşitli Meseleler”, *İli Vilayitiniñ Tarixi* “İli vilayetinin tarihi” (1915, Şura dergisi 3. sayısı) (Zeyidi: 55)... Bunun dışında *Şura* dergisinde yine *Türkistan Çiniy Türkliri, Tarançı Türkliri* gibi yazıları yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 50).

Nezerhoca Abdusemet'in eserleri 1980 sonrası tekrar yayımlanmaya başlamıştır (Zeyidi: 58).

3.171. Nimşehit (1906-1972)

Nimşehit (Armiye Ali Seyrami), 1906 yılında Aksu'da Bay ilçesinin Sayram köyüne bağlı Tezekkağa Mahallesi'nde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006a: 385). Eğitime oldukça önem veren babası, oğlunun iyi bir eğitim almasına çok dikkat etmiştir. Nimşehit, ilk eğitimini kendi köyündeki bir okulda alarak okuma yazma öğrenmiş, 1920-1930 yılları arasında Bay ve Kuça'daki okullarda, ardından Kaşgar'daki ünlü Hanlık Medresesinde okumuştur. Burada Nevai, Sekkaki, Lütfi, Zelili gibi önemli klasik şairlerin eserleriyle tanışmış, Arap ve Fars dilleri ve edebiyatlarını, aynı zamanda felsefe, tarih ve mantık gibi bilimleri öğrenmiştir (İsmayil, İslam 1993: 22; Zaman 1995: 253).

Kaşgar'da okuduğu dönemlerde İngiliz, İsveç ve Rus misyonerlerinin propagandalarına karşı mücadele etmiş ve *Madara Ezem* "Büyük Barıştırmaya" ve *Envaru'l Huda* "Doğu Yol Işıkları" adlı kasidelerini yazmıştır. Bu kasideler onun halk arasında tanınmasına vesile olmuştur (Doğan, Durmuş 2002: 506-507).

Nimşehit, 1933 yılında Kaşgar'da baskıcı Çin yönetimine karşı çiftçilerin başlattığı ayaklanmaya aktif olarak katılmıştır. Bu sırada kendisine isabet eden bir kurşun sebebiyle ağır bir şekilde yaralandığı için "yarım şehit" anlamına gelen "Nimşehit" lakabı kendisine verilmiştir. Şair daha sonraki şiirlerinde bu adı takma ad olarak kullanmaya başlamıştır (Azizpour 2012: 614). Durumu ciddileştiği için arkadaşlarının tavsiyesi ile memleketi Bay'a geri dönüp bir süre burada dinlenmiş, ardından Kiriya adlı dağlık bir bölgede yeni kurulmuş olan pozitif bilimlerin öğretildiği bir ilkokulda öğretmenlik yapmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 23). Bu sırada Bay'da kurulan Medeni Aydınlatma Derneğinin eğitim faaliyetlerine katılıp gençlere dünyadaki yenilikleri ve gelişmeleri, eğitimin önemini anlatmıştır (Zaman 1995: 254).

1936 yılında Aksu'da aydınlar tarafından kurulan *Aksu Uçuri* gazetesine başyazar olarak getirilmiş ve on yıla yakın bu görevini sürdürmüştür (Tanrıdağlı 1996: 27). 1943 yılında Aksu'ya sürgüne gönderilip aynı gazetede çalışmaya başlayan Lutpulla Mutellip ile tanışmış ve birlikte çalışmaya başlamışlardır. Bu dönemde Nimşehit, halk edebiyatına yönelip gazetede bu türde çok sayıda eser yayımlamıştır. Derlediği hikâye ve destanlarda Uygur kahramanlıklarının ve kültür zenginliklerinin ağır basması, Milliyetçi Çin yönetimini rahatsız etmiştir. Bu sırada yoğun çalışma temposuna dayanamayan Nimşehit, akciğer kanserine ve akıl hastalığına yakalanmıştır (Emet 1998: 31; Turan 1983b: 31). Doktorların "yakında ölecek" diye rapor verdiği şairin tedavi masraflarını ödemekten kaçınan gazetesi onu işten çıkarmış, bunun üzerine kendi malını mülkünü

satarak masraflarını karşılamış, dinlenmek için doğduğu köye gitmiş ve burada sağlığına tekrar kavuşmuştur (Zaman 1995: 255; Turan 1983b: 31).

1945 yılında Üç Vilayet İnkılabı ordusuna katılıp Gulca'ya gitmiş, Millî Ordu bünyesindeki Tarih Araştırmaları Bölümünde çalışmıştır. Burada hayattaki halk kahramanları ile röportaj yaparak halk savaşı ile ilgili malzeme toplamıştır (Emet 1998: 31; Zaman 1995: 256).

1948 yılında İli'de Barış ve Halkçılığı Koruma İttifakı'nın bir yayını olan *İttifak* dergisinde çalışmıştır (İnayet 2011: 86). 1949 yılından sonra diğer Uygur aydın ve siyasetçileri gibi umudunu, mazlum milletlerin kurtuluşu ve bağımsızlığını vaat eden Çin komünistlerine bağlamış, onları kurtarıcı olarak görmüş, bu sebeple de Çin komünist partisinin yanında yer almıştır (İnayet 2011: 86; Abülvahit Kaşgarlı 2012: 346). 1952 yılından sonra düzenlenen halk kurultaylarına temsilci olarak katılmış, 1956 yılında Burhan Şehidi başkanlığında kurulan Çin Müslümanları Cemiyetinin üyesi ve propaganda aracı olarak otuz altı kişilik bir heyet ile hac merasimi için Mekke'ye gönderilmiştir (Zaman 1995: 257). Mekke, Medine gibi kutsal yerleri görmüş aynı zamanda Mısır ve Pakistan'a da uğramıştır (Turan 1983b: 33). Fakat bir süre sonra yönetim ile arası bozulmuş, 1966-1976 yılları arasında devam ettirilen Kültür Devrimi'nde "Milliyetçi" ve "Pantürkist" olarak suçlanmıştır. Birçok iftira ve zulüme maruz kalmış, 1960'lı yılların sonunda ailesi ile birlikte Bay ilçesinin en ücra bölgesine sürgün edilmiş, 22 Ağustos 1972 tarihinde altmış altı yaşında vefat etmiştir (İnayet 2011: 86; Kaşgarlı 1998a: 198). Ölümünden sonra 1979 yılında itibarı iade edilmiştir (Doğan, Durmuş 2002: 507).

Edebî çalışmalarına öğrencilik yıllarında başlayan şair, halk şiiri tarzında yazdığı ilk şiirlerini *Bazar ve Mazar* "Pazar ve Mezar" adlı kitabında toplamıştır. Daha sonraki dönemlerde yazdığı şiirlerini ise *Madar Ezem* ve *Envaru'l Huda* kitaplarında toplamıştır. Onu asıl ününe kavuşturan şiiri 1936 yılında yazdığı *Bilim İşqida* "Bilim Aşkıyla" şiiri ve *Miñ Öy ve Perhad-Şerin* "Bin Ev ve Ferhad-Şirin" adlı destanıdır (İnayet 2011: 86).

300'den fazla şiiri olan Nimşehit'in şiirlerinden bir kısmı şöyledir: *Qizim Yiğlimañ* "Kızım Ağlama", *Untuma* "Unutma", *Gézit* "Gazete", *Oquğili Ketken İnimğa Xet* "Okumaya Giden Kardeşime Mektup", *İlimge İlham* "İlme İlham", *Asarette Turup Kalğanlara Xitap* "Esarette Kalanlara Hitap", *İlim Ögen* "İlim Öğren", *Cinayettin Şikayet* "Cinayetten Şikayet", *Dostlarımğa* "Dostlarıma", *Oyğan* "Uyan", *Lehettin Sada* "Öbür Dünyadan Seda", *Xata* "Hata", *Cavabim* "Cevabım", *Qelemniñ Tovisi* "Kalemin Tövbesi", *Seperdiki Yarımğa* "Seferdeki Yarıme", *Tarim Qizi* "Tarım Kızı", *Yaşlardin İltimas* "Gençlerden İltimas", *Aldida* "Önünde" (1980), *Veten Qurbanliri Xatirisige* "Vatan Şehitleri Anısına", *Veten Muhebbeti* "Vatan Sevgisi" (1980), *Dostlirimğa* "Dostlarıma",

Qebirdin Avaz “Mezardan Gelen Ses”, *Xet* “Mektup”, *Ormandin Gülbağ* “Ormandan Çiçek Bahçesi”, *Ayrıldım* “Ayrıldım”, *Ğezel* “Gazel”, *Seğindim* “Özledim” (1980 şiir), *Büyük Cuñgo* “Büyük Çin”, *Hepside Ketken Dostum L. Mutellipke* “Hapiste Şehit Olan Dostum L. Mutellip’e”, *Mersiye* “Mersiye” (Ehmetcan Kasimi’nin vefatının anısına yazmıştır.), *Bir Dilbirimge* “Bir Dilberime”, *Kız* “Kız”, *Çıksam Nagah İşikke* “Çıksam Bazen Kapıya”, *Muhebbet İpadisi* “Aşk İfadesi”, *Uçrişiş* “Buluşma”... Bunun dışında *Leyla-Mecnun* “Leyla ile Mecnun” operası; *Yüsüp-Züleyha* “Yusuf ile Züleyha”, *Gör Ağzıdın Qayıqanda* “Ölümden Dönerken” destanları ve *Yılan Mungüzi* “Yılan Boynuzu”, *Remmal* “Falcı” hikâyeleri vardır (Tanrıdağlı 1996: 28; Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 133; Komisyon 2006a: 387-388; İnayet 2011: 86-94).

Şiir ve destanları *Veten Muhebbiti* “Vatan Sevgisi” (1957, 1963), *Tarım Qizi* “Tarım Kızı” (1963), *Yürek Sözi* “Yürek Sözü” (1980), *Miñ Öy ve Perhad-Şerin* “Binevler ve Ferhat-Şirin” (1987), *Nimşehit Şeirliri* “Nimşehit Şiirleri” (1998) kitaplarında toplanmıştır (İnayet 2011: 86).

Bunun dışında *Yaşlık Ögen* “Gençlik Öğren” (1957), *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Tarım Örkeşliri* “Tarım Dalgaları” (1980), *Ğezel ve Muhammesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Mukapatlanğan Şeirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993), *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojilerde şiirleri ve destanları yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-26).

Nimşehit, 1957 yılında Şincan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyetinin ve Yazarlar Cemiyetinin üyeliğine seçilmiştir (Zaman 1995: 257). Birçok şiiri Çinceye tercüme edilen şairin hayatı ve edebî faaliyetleri 1982 yılında *Cuñgo Az Sanlıq Milletler Yazğuçiliriniñ Tercimihali* “Çin Azınlık Millet Yazarlarının Biyografileri” kitabında tanıtılmıştır. 1981 yılında şiirlerinden bir kısmı Çince olarak *Nimşehit’in Şiirlerinden Seçmeler* adıyla yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 36-37).

3.172. Nur İsrailov (1910-1953)

Uygur edebiyatında önemli bir şiir ve düzyazı yazarıdır (Bahtiya 1961: 79). 1910 yılında Kazakistan’ın Almatı şehrinin Emgekçikazak ilçesine bağlı Birlik köyünde çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir (Zeynalov 2007: 67). Daha dört yaşını doldurmadan babasını kaybetmiştir (Bahtiya 1961: 79). Aile zor duruma düşünce çok çocuklu annesi Nur’u yakın bir akrabasına vermek zorunda kalmıştır (Zaman 1995: 545). O, on altı yaşına dek burada büyümüştür (Bahtiya 1961: 79). Küçük yaşından itibaren çiftçilikle uğraşmış ve köy çocuklarıyla sığır çobanlığı yapmıştır (Zaman 1995: 545). Onu yetiştiren akrabası yenilik taraftarı olduğu için eğitimine fazlasıyla önem vermiştir (Bahtiya 1961: 79). 1923 yılında Almatı’daki Tatar İlkokulunu bitirip Zarvat Okuluna başlamıştır (Zaman 1995: 545). Daha sonra Özbekistan Taşkent Azınlık Milletler Bilim Merkezinde okumuş ve 1929 yılında mezun olmuştur (Zeynalov 2007: 67).

Edebî faaliyetlerine Taşkent'te okurken 1927 yılında başlamıştır (Bahtiya 1961: 80). Sonrasında gazetecilikle uğraşmaya başlamıştır (Zeynalov 2007: 67). Gazetelerde ve yayınevlerinde çalışmıştır (Bahtiya 1961: 80). 1932 yılından 1935 yılına kadar Özbekistan İlmî Araştırmalar Enstitüsünde doktorasını tamamlamış; kültür, eğitim ve propaganda işleriyle uğraşmıştır (Zaman 1995: 545).

Özbekistan Yazarlar Cemiyeti üyesi olmuştur (Bahtiya 1961: 80). *Şarq Haqiqati Géziti*'nde çalışmıştır (Zeynalov 2007: 67).

Onun ilk şiiri 1927 yılında *Qutuluş* gazetesinde yayımlanmıştır (Zaman 1995: 545). 1931 yılında ise *Gañ Naxşiliri* "Çalışma Şarkıları" adlı ilk şiir kitabı yayımlanmıştır (Sedvakasov 1986: 103). Sonraki yıllarda ondan fazla şiir ve hikâye kitabı okuyucusuyla buluşmuştur (Zaman 1995: 545). 1933 yılında Çin idaresi altındaki Uygurları konu alan *Taşqirisida* "Dışarıda" adlı epik şiiri kitap olarak yayımlanmıştır (Bahtiya 1961: 87). 1937 yılına kadar Uygur edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlayan Nur İsrailov, 1937 yılında edebî çalışmaları bırakmıştır (Sedvakasov 1986: 106; Zeynalov 2007: 67). 1953 yılında vefat etmiştir (Zaman 1995: 545).

Onun eserlerinde Rus yazarlardan Maksim Gorki'nin, Mayakovski'nin ve Şolohov'un büyük etkisi vardır. Kendi milletinin halk edebiyatı unsurlarından da faydalanmıştır (Zaman 1995: 546).

Yéqimliq Aheñ "Hoş Melodi", *Anamğa* "Anama", *Taşqirisida* "Dışarıda", *Sémet* "Samet", *Yéñi Yéza* "Yeni Köy", *Birinçidin İkkinçige* "Birinciden İkinciye", *15'ni Tizduq Yeñi Esirge* "Onbeşi dizdik Yeni Asra", *İş Kéçisi* "İş Gecesi", *Xanteñri Yéñildi* "Hantanrı Yenildi", *Yigit* "Yiğit", *Öksime Siñlim* "Ağlama Kızkardeşim", *Şaire* "Şaire", *Yalta Kéçisi* "Yalta'nın Gecesi", *İkki Xet* "İki Mektup", *Kolxozdin Xet* "Kolhozdan Mektup", *Rizvangul* "Rizvangül", *Dunya* "Dünya", *Bolşevik Bahari* "Bolşevik'in Baharı", *U Teyyar* "O Hazır" gibi şiirleri vardır (Zaman 1995: 547; Bahtiya 1961: 80-96). *Künler* "Günler", *Gundixanidin* "Hapishaneden" adlı eserleri uzun hikâyelerine örnektir (Bahtiya 1961: 80-96). *Gañ Naxşiliri* "Çalışma Şarkıları", *Almanax* "Almanah" adlı kitapları vardır (Zaman 1995: 545).

3.173. Nur Rozi (1942-2012)

Nur Rozi, 1942 yılının Ocak ayında Uygur Özerk Bölgesi'nin Yeken ilçesi Çarek köyünde bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu Yarkent'te tamamladıktan sonra 1957 yılında Tarım Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünü kazanmıştır. 1957-1960 yılları arasında üç senelik üniversite hayatını tamamlayan Nur Rozi, önce Uygur Bölgesi'nde üretim ve inşaat yapan Sivil Görünümlü Ordunun Birinci ve Üçüncü Bölüğünde, ardından Kaşgar Konuşeher ilçesi Halk Hükümeti Tarımı Makineleştirme Bölümünde teknik eleman ve şef olarak çalışmıştır. 1985 yılında ise Kaşgar Uygur

Neşriyatına tayini çıktıktan sonra Baskı Fabrikası ve İşçiler Sendikasında müdür olarak çalışmıştır (Abdurehim 1999: 242).

Nur Rozi'nin edebî faaliyetleri 1980 yılında Kaşgar Edebiyatı dergisinde yayımlanan *Qoşmaq Adaş* "İkiz Arkadaş" adlı hikâyesiyle başlamıştır. Ardından *Möminniñ Momiğa Çiqişi* "Mümin'in Göndere Tırmanışı", *Taraza* "Terazi", *Qaltis Töhpe* "Olağanüstü Tuhfe", *Yağaç At* "Ağaçtan At", *İntikam* "İntikam" gibi pek çok hikâyesi yayımlanmıştır. *Halaket* "Helaket", Nur Rozi'nin uzun hikâyelerinden biridir (Abdurehim 2012: 206).

Nur Rozi'nin bazı hikâyeleri *Qisas* "İntikam" (1987) adlı hikâye kitabında toplanmıştır. *Encanbay* "Encanbay" (2012) adlı tarihî romanı yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 206).

Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesi olan Nur Rozi, 23 Eylül 2012 tarihinde 70 yaşında vefat etmiştir.

3.174. Nurahmet Ehmetov (1951-)

1951 yılında İli şehrinin Korgas Mazar köyünde dünyaya gelmiştir. 1962 yılında ailesi ile Kazakistan'a göç etmiş ve Yarkent'e yerleşmiştir. Burada H. Hamrayev Ortaokulunu bitirmiş, 1969 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesine başlamıştır. 1974 yılında mezun olunca öğretmen olarak çalışmıştır. Panfilov ilçesindeki *Yéñiliq Avazi* gazetesinde başkâtip, editör yardımcısı olarak çalışmıştır (Zeynalov 2007: 555).

Nurahmet Ehmetov'un şiire olan ilgisi, öğrencilik yıllarında başlamıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Men Yaxşiliq Kütüp Yaşaymen* "Ben İyilik Bekleyip Yaşayacağım", *Bilal Nazim Monologi* "Bilal Nazım Monoloğu", *Dostumğa Tilek* "Arkadaşına Dileğim", *Tört Pesil ve Tört Misra* "Dört Mevsim ve Dört Mısra" (Zeynalov 2007: 555-559)... *Yaxşiliq İsteymen* "İyilik İstiyorum" (1991), Nurehmet Ehmetov'un yayımlanmış şiir kitabıdır (Zeynalov 2007: 555).

3.175. Nuraniye Kemberova (1942-)

Nuraniye Kemberova 1942 yılında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1955 yılında ailesiyle birlikte Özbekistan'a göç etmiş, Encan şehrinde ortaöğrenimini tamamlamıştır. Ardından Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1966 yılında mezun olduktan sonra Karakalpakistan'ın Nokus şehrindeki Karakalpakistan Neşriyatında ve başka yerlerde çalışmıştır. 1992 yılından beri Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde yaşamaktadır (Baudunov 2001: 253).

1970'li yıllardan itibaren edebiyat sahasında eserler vermiştir. Hikâye ve uzun hikâyeleri Uygur, Karakalpak, Özbek, Kırgız lehçelerinde ve Rus dilinde basılan gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 253).

Nuraniye Kemberova'nın Yeni Uygur Türkçesiyle *Keçür Rabigül* "Affet Rabigül" (1980); Karakalpak Türkçesiyle *Keçür Bibigül* "Affet Bibigül" (1972), *Gülnara* "Gülnara" (1974); Rusça *Baharni Kütüp* "Baharı Bekleyip" (1973); Kırgız Türkçesiyle *Arşañ* "Kaplıca" (1997) gibi hikâye ve uzun hikâye kitapları yayımlanmıştır (Baudunov 2001: 253).

3.176. Nurmuhemmet Bosakov (1918-1950)

Şair Nurmuhemmet Bosakov, 1918 yılında Gulca'da yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, sabunculuk yaparak geçimini sağlayan İbrahim Ahun'dur. İlk eğitimini Gulca'da bir okulda alan Nurmuhemmet Bosakov, 1935 yılında Ürümcü'ye gidip ortaokulda okumaya başlamış fakat maddi imkânsızlıklar sebebiyle ancak bir yıl okuyabildiği okulunu bırakıp 1936 yılında *Şıncañ Géziti*'nin matbaasında işçi olarak çalışmaya başlamıştır (Ehmedi 1996: 385).

Nurmuhemmet Bosakov'un şiiire olan ilgisi ilkokulda okuduğu sıralarda başlamıştır. O Ürümcü'de edebiyat-sanat ve dergicilik sahasındaki önemli kişilerle tanışma imkânı bulmuş ve onlardan eğitim almıştır. Ayrıca bir taraftan klasik Uygur edebiyatını -Nevai, Meşrep, Molla Bilal, Seyit Muhammed gibi kişilerin şiir ve destanlarını- okuyup edebî bilgisini arttırmış diğer taraftan da o günkü Uygur şairleri ve yazarlarının eserlerini okuyup onların edebî üslubu ile tanışmıştır. Kendi çabalarıyla Rusça öğrenen şair; Gorki, Mayakovski, Puşkin, Lermontov, Gogol, Çehov gibi şahısların eserlerini okumuştur. Bu okumalar, onun edebî bilgisini arttırmış, yazma kabiliyetini geliştirmiştir. Nihayetinde 1937 yılında kendi eserlerini yazmaya başlayıp ilk şiirlerini *Şıncañ Géziti*'nde yayımlamıştır (Zaman 1995: 360).

1941 yılında şair Lutpulla Mutellip'in *Şıncañ Géziti*'ne gelmesinden sonra bu iki genç şair arasında yakın dostluk kurulmuş, birlikte edebî yeteneklerini geliştirip eserler vermişlerdir. Özellikle Lutpulla Mutellip'in Nurmuhemmet Bosakov üzerindeki etkisi ve ona yardımları göz ardı edilemez (Ehmedi 1996: 385-386).

1943 yılında Şeng Şi-sey yönetiminin baskıcı politikalarından dolayı Lutpulla Mutellip'in Aksu'ya sürgün edilmesi Nurmuhemmet Bosakov'u çok etkilemiş, umutsuzluğa kapılan şair bir süre sonra memleketi Gulca'ya dönmüştür. Fakat hükümetin kara listesinde olduğu için burada iş bulamamış ve baba mesleği olan sabunculuğu yaparak geçimini sağlamıştır (Tanrıdağlı 1996: 34).

1944 yılında Milliyetçi Çin yönetimine karşı Üç Vilayet İnkılabı başladığında Bosakov hemen inkılap saflarına katılmış ve aktif bir şekilde çalışmalarını yürütmüştür. Hem savaş cephelerinde mücadele etmiş hem de halkı aydınlatma, onları inkılap saflarına katma yönünde çaba harcamıştır. Düşmana karşı mücadele konularında propaganda yürütmüştür. Bu çerçevede şiirler yazıp halkın özgürlüğü ve inkılabın başarıya ulaşması için mücadele etmiştir (Zaman

1995: 363). İnkılabın başarılı olmasından sonra hayatının geri kalan kısmını çeşitli gazetelerde yazarlık yaparak geçirmiştir. (Komisyon 2006a: 481) İlk olarak *İli Géziti* idaresinde editörlük yapmış, aynı sırada yazdığı şiir, hikâye ve siyasi nitelikli makaleleri gazetede yayımlamıştır (Zaman 1995: 363).

Nurmuhammet Bosakov, yoğun çalışma temposu içinde hastalığa yakalanmış fakat arkadaşlarının dinlenmesi konusundaki tavsiyelerine kulak asmadan çalışmalarına devam etmiştir. 18 Aralık 1950 yılında hastalığına yenilerek otuz iki yaşında vefat etmiştir (Zaman 1995: 364-365).

Nurmuhammet Bosakov *Yenilmes Küç* “Yenilmez Güç”, *Yat, Yoqilidu Pat* “Yabancı, Yok Olacaktır Yakında”, *Uruş-Dehşet* “Savaş: Dehşet” şiirlerini *Şincañ Géziti*’nde yayımlamıştır. Bunun dışında *Bu, Neme Dolqun* “Bu Ne Dalga”, *Atlan Küreşke* “Atıl Mücadeleye”, *Yoqalğın Pat* “Yok Ol Hemen”, *Esirler Qoynida Tavlanduq* “Esirler Kucağında Güçlendik”, *Alğa Bas* “İlerle”, *Sözle Tarix* “Söyle Tarih”, *Güdük* “Düdük”, *Qelem* “Kalem” adlı şiirleri, makaleleri ve *Qanlı Qisas* “Kanlı Kisas” adlı hikâyesini okuyucularına sunmuştur. *Güdük* “Düdük” onun en bilinen şiirlerinden olup ders kitaplarında yer edinmiştir. Şair vefat ettikten kısa bir süre sonra bazı şiirleri *Yenilmes Küç* “Yenilmez Güç” eserinde toplanmıştır (Komisyon 2006a: 481-482). Yine bazı şiirleri *Güdük* “Düdük” (1982) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 15).

Nurmuhammet Bosakov şiirlerinin dışında tercümanlık, karikatüristlik gibi işler ile de meşgul olmuştur. Zunun Kadiri’nin teşebbüsü ve yardımı ile Arap halkının sözlü halk edebiyatından *Binbir Gece* Masalları’nın ilk kısımlarını Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir. Ayrıca Rus şair ve yazarların bazı eserlerini de Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir. Gazetede *Ğidiq* “Gıdık” adlı sütunu açıp, burada makale ve haberler yazıp bunlara uygun resimler çizmiştir. *Ğidiq* sütunu kötü alışkanlıkları bitirip iyi adetlerin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Nurmuhammet Bosakov, gençleri kendi yanına çekip onları edebiyat-sanat ile uğraşmaya davet etmiştir (Zaman 1995: 364).

3.177. Nurmuhammet Tohti (1949-)

Nurmuhammet Tohti 1949 yılının Aralık ayında Hoten kasabasında Tevekkül köyünde dünyaya gelmiştir. 1966 yılında Hoten’de liseyi bitirdikten sonra “yeniden terbiye” adlı siyasi hareket kapsamında bir süre çiftçilik ile meşgul olmuştur (Tohti 2005: 1). 1973-1977 yıllarında Şincan Üniversitesinin Matematik Fakültesinde eğitim gören yazar Hoten Pedagoji Yüksek Okulunda öğretmen ve idari personel, Komünist Parti Hoten Şubesinde kâtip, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazar, Hoten Pedagoji Yüksek Okulunun Kuruluş ve Tanıtım Bölümünün sorumlusu olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 785-786).

Nurmuhammet Tohti'nin edebî faaliyetleri kısmen geç başlamış, edebiyatın hikâye, uzun hikâye, mensur şiir, edebî haber türlerinde eserler vermiştir (Tohti 2005: 1). *Boynaq Heqqide Xatiriler* "Boynak Hakkında Hatıralar" adlı ilk hikâyesi 1984 yılında yayımlanmıştır. *Êşip Qalğan Bir Namrat* "Geride Kalan Bir Yoksul", *Şehla Köz* "Ceylan Göz" (1993), *Qarliğaç Uva Salğan Ayvanda* "Kırlangıcın Yuva Kurduğu Balkonda", *Çöl Oğli* "Çöl Oğlu" (1991) adlı uzun hikâyeler ve *U Dunyadiki Soraq* "O Dünyadaki Soru", *Beş Tüp Sege Terek* "Beş Tane Kavak", *Acayip Kespiy Aile* "Acayip Profesyonel Aile", *Yene Bir Acayip Kespiy Aile* "Bir Başka Acayip Profesyonel Aile", *İkki Botulka Mavtey* "İki Şişe Rakı", *Şah Meşrep Xotende* "Şah Meşrep Hoten'de", *Qoştağdiki Muşaire* "Koştağ'daki Şair Atışması", *Yeñi Qoşna* "Yeni Komşu", *Yigirme Miñ Bağaq* "Yirmi Bin Davetiye", *Bir Piyale Çay* "Bir Kâse Çay" (1986), *Pêşkellik* "Talihsizlik" (1989), *Amanet* "Emanet" (1989) adlı hikâyeler Tohti'nin eserlerine örnektir (Sartekin 2006a: 4; Sartekin 2006b: 78-148; Sultan, Abdurehim 2002: 280-283).

Nurmuhammet Tohti'nin şimdiye kadar *U Dunyadiki Soraq* "O Dünyadaki Soru", (1990), *Şehla Köz* "Ceylan Göz" (1995), *Çöl Oğli* "Çöl Oğlu" (1993), *Külüp Körgenler ve Körüp Külgenler* "Gülüp Görenler ve Görüp Gülenler" (1992), *Qarliğaç Uva Salğan Ayvanda* "Kırlangıcın Yuva Kurduğu Balkonda" (2005) gibi kitapları okuyucusuyla buluşmuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 288).

Eserleri pek çok ödüle layık görülen Nurmehemmet Tohti'nin bazı hikâyeleri *Qutluq Keçe* "Kutlu Gece" (1992) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

3.178. Osmancan Savut (1945-2013)

Şair Osmancan Savut, 1945 yılının Ekim ayında Manas kasabasında dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006b: 317). 1961 yılında Saven Ortaokulunu bitirdikten sonra Şincan Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Kumul, Saven gibi yerlerde çeşitli ortaokullarda öğretmen olarak çalışmış, 1986 yılında Uygur Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğine gönderilip ilk olarak *Edebiy Tercimiler* dergisinin Redaksiyon Bölümünde, daha sonra *Tarim* dergisinde çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 671-672).

İlk şiirini 1961 yılında yayımlayan şair, edebî hayatı boyunca çok sayıda önemli şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerden bir kısmı şöyledir: *Almidek Yürekte Alemçe Söygi* "Elma Kadar Yürekte Dünya Kadar Sevgi", *Vetinin Süt Bergen Halal ve Ap'aq* "Vatanım Süt Vermiş Helal ve Temiz", *Tozañ Qesidisi* "Toz Kasidesi", *Yürükim Seniñ Qepiñ* "Yüreğim Senin Kabağundur", *Dalilarni Başlap Keldim Quçaqliriñğa* "Bozkırları Getirdim Kollarına", *Qoruq Tam* "Eğri Duvar", *Külkem Lirikiliri* "Gülücüğümün Lirikleri", *Söygi-Küy* "Sevgi-Melodi", *Yeñi Yil Tuyğuliri* "Yeni Yıl Duyguları", *Qar* "Kar", *Bulaq* "Pınar", *Qarliğaç ve*

Qizim “Kırlangıç ve Kızım”, *Keçürgin Sen Meni Ala Boyniqim* “Affet Beni Ala Boynağım”, *Yürükimni Tutimen Saña* “Yüreğimi Sunuyorum Sana”, *Aşundaq Yaşaymen Aşu Tuyğuda* “İşte Böyle Yaşıyorum, Bu Duyguda”, *Amet* “Şans”, *Quyaş Qesidisi* “Güneş Kasidesi”, *Bir Maciradin Tesirat* “Bir Maceradan Tesirat”, *Töge ve İt* “Deve ve Köpek”, *Yalğançiniñ Şerhi* “Yalancının Açıklaması”, *Yaxşı Kişi Bir Cennettur Alemde* “İyi Bir Kişi Cennettir Dünyada”, *Teñtuşluq Tuyğusi* “Dostluk Duygusu”, *Qazaq Dostumğa* “Kazak Dostuma”, *Diyarimiz* “Diyarımız”, *Bu Meniñ Mehellem* “Bu Benim Mahallem”, *Köklem Lirikiliri* “Bahar Lirikleri”, *Tañ Lirikiliri* “Tan Lirikleri”, *Hilal Ay Tesiratlıri* “Yeni Ay Duyguları”, *Xelqim* “Halkım”, *Nan* “Ekmek”, *Dehqan Ata* “Çiftçi Dede”, *Nan Teñrisi* “Ekmek Tanrısı”, *Canican* “Sevgili”, *Çay Tuttuñmu Şarabmu* “Çay mı Uzattın Şarap mı”, *Bir Şeherde Yaşaymiz Emma* “Aynı Şehirde Yaşıyoruz Ama”, *Muhebbet Kéçisi* “Sevgi Gecesi”, *Bağ İçige Qaraydiken Derizeñ* “Bahçe İçine Bakıyormuş Penceren”, *Ayğa Cavab* “Aya Cevap”, *Erkile Balam* “Şımar Yavrım”, *Tuğulğan Küñüñge Mubarek Aman* “Doğum Günün Kutlu Olsun”, *Çeçimdiki Bir Tal Aq* “Saçımdaki Bir Tel Ak”, *Taşni Téşer Nigah Bilen Yaşaymen* “Taşı Deler Nigah ile Yaşıyorum”, *Yaş Logikam* “Genç Mantığım”, *Ürümçi Sen Meniñ On Toqquz Yeşim* “Ürümçi Sen Benim On Dokuz Yaşımsın”, *Aq Alminiñ Aq Çeçiki Aq Qardek* “Ak Elmanın Ak Çiçeği Kar Gibi”, *Tunci Qar* “İlk Kar”, *Tañda Turup* “Tan Vakti Kalkıp”, *Qar Basqan Dalılar Qar Basqan Yollar* “Karla Kaplanan Bozkırlar, Karla Kaplanan Yolar”, *Yiğa* “Ağlamak”, *Qara Külke* “Kara Gülücük”, *Şéir-Hayat, Ana, Muhebbet, Veten* “Şiir: Hayat, Ana, Sevgi, Vatan”, *Dala Naxşisi* “Bozkır Şarkısı”, “Yeni Gün, Yeni Sevgi, Yeni Dünya” (İnayet 1998: 197; Komisyon 2006b: 316-333; İsmayil, İslam 1993: 672- 675)...

Şiirlerinin bir kısmı *Almidek Yürekte Alemçe Söyğü* “Elma Kadar Yürekte Âlem Kadar Sevgi” (1984), *Tañ Lirikisi* “Şafak Liriği” (1989), *Tün Tivişliri* “Tün Sesleri” (1999), *Tañlar Bilen Sözlüşiş* “Şafaklar ile Sohbet” (2000) adlı kitaplarında yayımlanmıştır (Komisyon 2006: 317). Bazı şiirleri ise *100 Şéir* “100 Şiir” (1991) ve *Mukapatlanğan Şéirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 18-20).

Şair Osmancan Savut, edebî tercüme sahasında da emek harcamıştır. Çin ve Dünya edebiyatından şiirler ve Nodar Dumbadze’nin “Sonsuzluk Yasası” romanını tercüme etmiştir. Yine onun tercüme ettiği *Qorşav Buzuş Naxşisi* “Kuşatma Kıрма Şarkısı” şiiri *Kövrük* dergisi tarafından birincilikle ödüllendirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 679).

3.179. Ömer Abdulla Erkut (1972-)

Ömer Abdulla Erkut, 1972 yılında Piçan ilçesinin Uyuk köyünde dünyaya gelmiştir. 1992 yılında Turpan İli Öğretmen Okulunu bitirmiştir. Daha sonra uzaktan eğitim alarak lisans programından mezun olmuştur. 1992-2000 yılları

arasında Piçan ilçesinde öğretmen olarak çalışmıştır. Şu an Turfan Şehri Tecrübe Ortaokulunda çalışmaktadır (Ekrem 2014: 434-435).

1989 yılında *Şıncañ Ösmürliri* gazetesinde yayımlanan *Men Dostluqqa Yarimaymenmu* “Ben Arkadaşlığa Uygun Değil miyim” adlı hikâyesiyle edebiyat dünyasına adım atmıştır. Şimdiye dek Uygur Özerk Bölgesi’nde çeşitli gazete ve dergilerde *Yava Cigde* “Yabani İğde”, *Gül Köydürgüçi* “Gülü Yakıcı”, *Xoraz Tuğqan Tuxum* “Horozun Doğurduğu Yumurta” gibi iki yüzden fazla hikâye ve mensur şiiri; *Şeir Bizni İzdimekte* “Şiir Bizi Aramakta”, *Özini İzdeş Bayavanida* “Özünü Arama Çölünde” gibi otuzdan fazla edebî inceleme eseri; *Bulbuldin Gumanlinimen* “Bülbülden Kuşkulanırım”, *Xotunsiz Kün* “Hatunsuz Gün” gibi üç yüzden fazla şiiri; *Sim-Sim İşikni Aç* “Çisil Çisil Yağmur Kapıyı Aç” gibi yedi uzun hikâyesi yayımlanmıştır. Birçok hikâyesi, edebiyatla ilgili haber yazıları Uygur Özerk Bölgesi’nde çeşitli ödüllere layık görülmüştür (Ekrem 2014: 435).

Ömer Abdulla Erkut, *Qiriq Bir Yalğan* “Kırk Bir Yalan” adlı televizyon sanat filminin ve *Çañ Basqan Altun* “Toz Altında Kalan Altın” adlı iki bölümlü televizyon tiyatrosunun yönetmenliğini yapmıştır (Ekrem 2014: 435).

Ölüm Vehimisi “Ölüm Korkusu” (2000) adlı hikâye kitabı, *Baliliqta Soal Köp* “Çocuklukta Soru Çok” adlı romanı, eğitim öğretim alanında hazırladığı *Dil-Edebiyat Tekrar Yêtekçisi* “Dil ve Edebiyat Çalışma Rehberi” gibi kitapları Erkut’un okuyucusuyla buluştuğu kitaplarından bazılarıdır.

Ömer Abdulla Erkut, Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Ekrem 2014: 435).

3.180. Ömer Muhammedi (1906-1931)

Ömer Toka oğlu Muhammedi, Batı Türkistan çağdaş Uygur edebiyatının kurucularındandır (Zeynalov 2007: 36). 1906 yılında Almatı şehrinin Emgekçikazak ilçesine bağlı Yenişer köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir (Abdurahmanov 2014: 137). Çocukluk zamanları Talgar ve Almatı’da geçmiştir. Oduncu olan babası yaz günleri zengin toprak ağalarının ekinlerini biçip, harmanını döverek ailesinin geçimini sağlamıştır. Annesi ise sefalet içinde ve başkalarının kapısında onlar için çalışarak ve hor görülerek yaşamıştır. Ömer Muhammedi küçük yaşta annesini ve babasını kaybetmiş, çocukluğu yetimliğin getirdiği zorluklarla el kapısında geçmiştir (Zaman 1995: 530).

1920’li yıllarda hayatında büyük değişiklikler gerçekleşmiştir (Abdurahmanov 2014: 138). Ekim İhtilâli başarılı olup Sovyet egemenliği kurulduktan sonra Bolşevikler, kendi amaçlarına uygun insan yetiştirme projesi kapsamında, öncelikle yetimlere ve yoksullara eğitim imkânı sunmuştur. Bu çerçevede Ömer Muhammedi de okuma fırsatına kavuşmuş, ilkokula gitmeye başlamıştır (Zaman 1995: 530). 1922 yılında Almatı’da açılan üç aylık kursta okuma-

yazma öğrendikten sonra Taşkent'e gidip, Orta Asya Üniversitesinde eğitim almaya başlamış ve bu eğitimini 1927 yılında bitirmiştir (Abdurahmanov 2014: 138).

Ömer Muhemmedi, okulda başarılı olmakla birlikte birçok faaliyete de aktif olarak katılmıştır. Bilim Yurdu'nun edebî faaliyetlerin yapıldığı kurslara, duvar gazetesi ve okul dergisi çıkarma işlerine büyük heves ve ilgiyle katıldığı bilinir (Zaman 1995: 530). Eğitimine devam ettiği bu yıllarda ilk eserlerini yazmaya başlamıştır. Taşkent'te okuyan Uygur öğrenciler tarafından çıkarılan *Qizil Oquğuçi* elyazma dergisinde yazı işlerinden sorumlu sekreter ve yazar olarak görev almıştır (Abdurahmanov 2014: 138).

Ömer Muhammedi, okul yıllarında Sovyet-Rus edebiyatının kurucusu Maksim Gorki ve Mayakovski'nin eserleriyle tanışmış, Hamza Hekimzade Niyazi, Abdullah Tukay, Hadi Tahtaş gibi meşhur edebiyatçıların eserlerini okumuştur (Zaman 1995: 530-531). Okuduğu ve öğrendiği bilgiler, dönemin gençlerinin bilhassa karanlık bir çocukluk yaşayan genç Ömer'in hayatında büyük bir öneme haizdir. Nitekim Taşkent'te okuduğu dört beş yıl, Ömer'in aynı yıllarda okuyup yetişen Uygur aydınlarından sadece biri değil belki de meşhur bir edebiyatçı olarak yetişmesi için temel oluşturmuştur (Abdurahmanov 2014: 138).

1928-1929 eğitim yılında Çelek'teki bir pilot okulda dil ve edebiyat dersi veren Muhemmedi, okulun müdürü olarak da çalışmıştır. Zarvat adlı Uygur okulunda öğretmenlik yapmıştır (Zaman 1995: 531). Almatı Bölgesi Eğitim Bölümünün kurulmasıyla 1930 yılında Ömer Muhammedi, Yarkent'teki Pedagoji Teknik Okulunda hizmete başlamış, mesleki-idari işlerle meşgul olurken yazarlığa da devam etmiştir (Zaman 1995: 531).

Doğup büyüdüğü Almatı'ya geri döndükten sonra edebiyat sahasında verimli bir şekilde yazmaya başlamıştır (Abdurahmanov 2014: 138). Bu yıllarda Ömer Muhemmedi'nin manzum ve mensur eserleri, Almatı'da çıkan *Kembeğeller Avazi* adlı gazetede kesintisiz olarak basılmıştır (Abdurahmanov 2014: 138).

Yeni, halkçı edebiyatın temelini atan ve Sosyalist Realizm akımının önde gelen temsilcilerinden biri olan Muhemmedi, hayatının her bir dakikasını yeni düzeni övmeye adanmıştır (Zaman 1995: 536, Abdurahmanov 2014: 137). Onun geniş okuyucu kitleyle ilk buluşan şiiri 1927 yılında yayımlanan *Güller Tériduq* "Çiçekler Ektik" adlı şiiridir. Şair bu şiirini Sovyetlerin kuruluşuna, mutlu-mesut çalışan emekçilere, yeni kurulan güzel hayata armağan etmiştir (Zaman 1995: 531).

Ömer Muhammedi edebî çalışmalarına şiir yazarak başlamış, nesir türüyle devam etmiştir (Abdurahmanov 2014: 137; Zaman 1995: 531). Edebî hayatının ilk dönemlerinde yazdığı şiirleri esasen öğretmenler, ilim ve fenni yüceltme gibi konularda olup, bu şiirlerde marifetçilik fikri teşvik edilmiştir (Zaman 1995: 531).

Şair hayata dair olayları realist bakış açısıyla tahlil ederek eserlerinde sosyal ve siyasi olaylar, devir ve insanlar hakkında görüşlerini ortaya koymuştur (Zaman 1995: 533).

Yoksul bir yaşam sürmesi sebebiyle gençliğinde maruz kaldığı verem hastalığı şairin tomurcuklanan yeteneğinin çiçek açmasına fırsat tanımamış, gitgide artan ağrılardan sonra 14 Mart 1931 tarihinde Yarkent'te vefat etmiştir (Abdurahmanov 2014: 138).

Tömürdin Çeçek “Demirden Çiçek”, *Güller Teriduq* “Çiçekler Ektik”, *Tañ Naxşiliri* “Tan Şakıları”, *Qolxoz Yigitige* “Kolhoz Yiğidine”, *Rastini Yazimen* “Gerçeği Yazacağım”, *Yaşliğim* “Gençliğim”, *Armanlirim* “Arzularım”, *Oylima* “Düşünme”, *Lalma Bulutlar* “Aylak Bulutlar”, *İşçan Maşinilar* “Çalışkan Makineler”, *Batur Yillar* “Batur Yıllar”, *Metbuat Béğimizda* “Basın Bahçemizde”, *Ğazañlar Çüşkende* “Yapraklar Döküldüğünde”, *Séğindim Séni* “Özledim Seni”, *Öktebir Téñi Atqanda* “Ekim'in Tanı Ağardığında”, *Ömer Öldi* “Ömer Öldü” şiirlerinden bazılarıdır (Zaman 1995: 532-533; Abdurahmanov 2014: 137-144).

Éğir Künlerde “Ağır Günlerde”, *Biz Tüzigende* “Biz Düzelttiğimizde”, *Tövendin* “Aşağıdan”, *Sen Hazırlan* “Sen Hazırlan”, *Xiyallirim* “Hayallerim”, *Gemilerdin* “Yerin Altındaki Depolardan” adlı hikâyeleri vardır (Zaman 1995: 536; Abdurahmanov 2014: 137-144).

Ömer Muhammedi'nin *Batur Yillar* “Batur Yıllar” (1931), *Ömer Muhammedi Eserleri* “Ömer Muhammedi Eserleri”, *Şéirlar* “Şiirlar”, *Éğir Künlerde* “Ağır Günlerde”, *Ömer Muhammedi* “Ömer Muhammedi” gibi kitapları yayımlanmıştır. Eserleri Rusçaya çevrilmiş, Kazak Türkçesine aktarılmıştır. Günümüze kadar ayrı kitap olarak veya antolojilerde çok defa basılmıştır (Sedvakasov 1986: 69). Muhammedi'nin hayatı ve eserleri, Kazakistan'daki Uygur okullarının ders kitaplarında yer almıştır. Kazakistan'da 1970'li yıllarda adı verilerek kurulan Uygur okulu, eğitim öğretim faaliyetlerine günümüzde de devam etmektedir.

3.181. Ömer Muhammetimin Kiroren (1964-)

Ömer Muhammetimin Kiroren, 1964 yılında Çerçen ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1985 yılında Kaşgar Pedagoji Enstitüsünü bitirmiş, ardından *Kiroren* dergisinin Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır (Abliz 2013: 120).

Ömer Muhammetimin Kiroren, 1982 yılında edebiyat dünyasına adım atmıştır (Abliz 2013: 120). *Başegim Söygüsü* “Başegim Sevgisi”, *Qara Yulğun Çeçekliri* “Siyah Ilgın Çiçekleri”, *Ölmes Küyler* “Ölmez Melodiler” gibi sanat filmlerinin senaryolarını kaleme almıştır (Abliz 2013: 121). *Başegim Nezmiliri* “Başegim Nazımları”, *Qebridiki Palvan* “Kabirdeki Pehlivan”, *Qérimas Ana* “Yaşlanmaz Ana”, *Köyük Meñgü Téşi* “Yanık Abidesi” gibi şiir kitapları yayımlanmıştır.

Tarim dergisinin değerlendirmesinde ödül almıştır. Bunun dışında Altın Çağ Ödülü'ne ve Hantanrı Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür (Abliz 2013: 121).

3.182. Patigül Mehsetova (1959-)

Patigül Mehsetova, 1959 yılında Almatı vilayeti Uygur ilçesine bağlı Uzuntam köyünde dünyaya gelmiştir. 1975 yılında Çonca Uygur Okulunu bitirip Almatı Ticari Teknik Okuluna başlamıştır. Bu okuldan mezun olduktan sonra 1977-1979 yılları arasında Uygur ilçesindeki Komün Mahkemesinde mali işler memuru olarak çalışmıştır. 1980-1985 yılları arasında Abay Kazak Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesinde eğitim almıştır. 1985-1987 yılları arasında Almatı Şehri Zarya Vostoka Mahallesi Ortaokulunda Uygur dili ve edebiyatı dersleri vermiştir. 1987-2000 yılları arasında Abay Kazak Pedagoji Enstitüsünün Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 2001-2003 yılları arasında aynı enstitüde yüksek lisans eğitimi almıştır. 2004-2012 yılları arasında Almatı Şehri Bilim Kurumuna bağlı olarak faaliyet gösteren Öğretmenleri Yetiştirme ve Bilgisini Geliştirme Enstitüsünde çalışmıştır. Günümüzde Almatı Bilim Kurumunun Eğitim Öğretim Yeni Teknolojileri Bilimsel Yöntem Merkezinde yöntem uzmanı olarak çalışmaktadır.

Şiirleri, hikâyeleri ve ilmî çalışmaları *Pervaz*, *Kaşgar Edebiyatı*, *İntizar*, *İhsan*, *Meripet*, *Etnopedagogika*, *Ğunçe* gibi dergilerde, *Uygur Avazi*, *Aziya Būgūn* gibi gazetelerde ve *Anilar Avazi*, *Yaşlar Avazi*, *Vesiyet*, *Şéiriyet Gülzari*, *Qazaqstan: Ménin Vetinim*, *Uygurşunaşliq Boyiçe Tetqiqatlar* gibi antolojilerde yer almıştır.

Mehsetova; *Hayat Heqiqiti İlham Menbesi* “Hayatin Gerçeği, İlham Kaynağı”, *Oy Tamçiliri* “Düşünceden Damlalar”, *Çeksizlik* “Sonsuzluk” gibi değerlendirme kitaplarının; *Men Muhebbet Quçıgıda* “Ben Sevgi Kucağındayım”, *Diyanet* “Diyanet”, *Sirliq Alem Bu* “Gizemli Dünya Bu”, *Jürektin Tökülgen Yaş* “Yürekteken Akan Yaş”, *Künlük Tutqan Künciler* “Şemsiyeli Kıskaçlar”, *Séğiniş Muñi* “Özlem Hüznü”, *Siler Bilen Qalsam* “Sizinle Kalsam”, *Herqaysida Bar Xislet* “Herbirinde Var Hikmet”, *Bille Barğın Bağlarğa* “Beraber Git Bağlara”, *Kiçik Dostlarğa* “Çocuklara”, *Her Pesilniñ Gözelligi Bar* “Her Sezonun Güzelliği Var”, Kazak Türkçesiyle yayımlanan *Özine Senem* “Kendine İnan” adlı şiir kitaplarının; *Muhit Sen’et Muhitida* “Muhit, Sanat Muhitinde” adlı uzun hikâyenin yazarıdır.

Şarkı sözleri yazan şairin yüzden fazla şiiri bestelenmiştir. Ayrıca İlhom Zoyir’in *Qeriz* “Borç” adlı komedisini Özbek Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine kazandırmış, bu komedi Uygur Tiyatrosunun sevilen gösterilerinden biri olmuştur. *Ümütlük Duniya* “Umutlu Dünya” adlı film senaryosu şairin farklı türde kaleme aldığı eseridir.

Edebî eserleriyle ve yaptığı ilmî çalışmalarıyla çeşitli ödüllere layık görülmüştür. 2016 yılında Kazakistan Cumhuriyetinin bağımsızlığının yirmi beşinci yıl kutlamaları sırasında aldığı madalya bunlardan biridir.

Bazı eserleri Kazak Türkçesine aktararak ve Rusçaya çevrilerek çeşitli dergilerde ve antolojilerde yer almıştır. Eserlerine yönelik eleştiri yazıları yazılmıştır. Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir.

3.183. Patigül Sabitova (1936-)

1936 yılı Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. Şincan Üniversitesinden mezun olmuştur. Kazakistan'a göç edince Abay Kazak Pedagoji Enstitüsünde okumuştur. 1964-2005 yılları arasında Uygurşunaslik Enstitüsünde çalışmıştır.

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Men Köyermen Balamğa* "Ben Severim Çocuğumu", *Avazım Bar* "Sesim Var", *Ana* "Ana", *Anamniñ Kona Yağlıği* "Anamın Eski Başörtüsü", *Almuta* "Almatı", *Qiz ve Ana* "Kız ve Ana" (Zeynalov 2007: 339-344)...

Sabitova'nın *Méniñ Kiçik Dostlirim* "Benim Küçük Dostlarım", *Bizniñ Sinip Baliliri* "Bizim Sınıfın Çocukları", *Köyümçan Hemra* "Şefkatlı Eş", *Kim Eyiplik* "Kim Suçlu", *Qadirniñ Çüşliri* "Kadir'in Düşleri", *Dostlar* "Dostlar", *Jürigimde Bir Otum Bar* "Yüregimde Bir Ateşim Var", *Çataqçi* "Problemlı", *Yalğançiniñ Rastiliği* "Yalancının Dürüstlüğü" adlı şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 339).

Patigül Sabitova, Alaş Ödülü'nü kazanmıştır. Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 339).

3.184. Perhat Cilan (1945-)

Perhat Cilan, 8 Ağustos 1945 tarihinde Gulca'da dünyaya gelmiştir. Anne ve babasının isteğiyle 1954 yılında ilk eğitimini Gulca'daki Rus Dili Okulunda almıştır. Bu okulda bir süre okuduktan sonra ailesi ile birlikte Ürümçi'ye yerleştikleri için Rusça eğitimine Ürümçi'de devam etmiştir. İlkokul eğitimini Rusça alması onun sonraki dönemlerde dil araştırmaları ve edebî tercüme üzerine çalışmalar yapmasına olanak sağlamıştır. 1961-1966 yıllarında ortaokul ve lisede okuyan yazar, bu sıralarda gerçekleşen Kültür Devrimi ve onun yarattığı koşullar sebebiyle üniversite eğitimine devam edememiş ve bu yıllarda pek çok ağır işte çalışmak zorunda kalmıştır (Komisyon 2006c: 769).

1979 yılında Sosyal Bilimler Akademisi Dil Araştırmaları Enstitüsünde Rus Dili Tercümanlığı Bölümüne yerleşmiş, ardından bu Enstitünün başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Bu görevlerinin yanında dil araştırmaları ile meşgul olmuştur (Komisyon 2006c: 769-770).

Perhat Cilan'ın edebiyata olan ilgisi küçük yaşlarında başlamış, okuduğu eserler onun edebiyat dünyasına girmesine vesile olmuştur. Kültür Devrimi yıllarında ilk eserlerini vermeye başlayan yazar, ilk olarak *Pul* "Para" adlı hikâyesini yazmıştır. Fakat dönemin şartları itibarıyla bu hikâyeyi yayımlatmak mümkün olmadığı için eser, halk arasında el yazması şeklinde kopya edilerek yayılmıştır. Hikâye ancak 1980 yıllarının başlarında yayımlanabilmiştir. Yazar bu hikâyede kendi ismi yerine "Türkiye Yazarı Nihat Eli" ismini kullanmıştır. Yazarın diğer eserleri şöyle sıralanabilir: *Bahar Künleriniñ Biride* "Bahar Günlerinin Birinde", *Altun Qandiki Toy* "Altın Kandaki Düğün", *Yeñi Dost ve Kona Dost* "Yeni Dost ve Eski Dost", *Taşçı Ustamniñ Hékayisi* "Taşçı Ustamın Hikâyesi", *Ah Aygül* "Ay Aygül", *Qarda Yatqan Çokan* "Karda Yatan Kadın", *Bizniñ Polkovnik* "Bizim Albay", *Yol Üstide* "Yol Üstünde" hikâyeleri; *Guañcu Şamili* "Guancu Rüzgârı", *Acayip Şeherdiki Acayip Seper* "Acayip Şehirdeki Acayip Sefer" (1999) adlı uzun hikâyeleri (Komisyon 2006c: 770-771)... Bu hikâyelerin bir kısmını *Altun Qandiki Toy* "Altın Kan'daki Düğün" (1998) kitabında toplayarak yayımlamıştır (Komisyon 2006c: 776).

Hikâyelerinin yanında *Mehmut Qeşqeri* "Kaşgarlı Mahmut" (1994), *Orxun Şecerisi* "Orhun Şeceresi" (2000) ve *İdiqut Yultuzliri* "İdikut Yıldızları" (2005) romanları da bulunmaktadır (Sartekin 2006b: 4; Komisyon 2006c: 776).

Mehmut Qeşqeri romanı Münevver Eser Ödülü'ne ve dördüncüsü düzenlenen Azınlık Millet Yazarlarının Eserlerini Değerlendirme Toplantısı'nda ödüle layık görülmüştür (Komisyon 2006c: 776).

Mehmut Qeşqeri adlı romanı "Kaşgarlı Mahmut" adıyla 2015 yılında Türkiye'de yayımlanmıştır. Türkiye Türkçesine aktarılan bu eserde yazarın adı Ferhat Cıylan olarak geçmektedir.

Perhad Cilan edebî faaliyetlerinin yanında dil, edebiyat, tarih, kültür, folklor alanlarında da derin bilgiye sahip olan Uygur sahasındaki önemli dil araştırmacılarından biridir (Komisyon 2006c: 775).

3.185. Perhat İlyas (1964-)

Şair, yazar ve tercüman Perhat İlyas 1964 yılında Çapçal ilçesinin Çağıstay köyünde, eğitilmiş bir ailede dünyaya gelmiştir. 1982 yılında Merkezî Milletler Enstitüsüne kabul edilip matematik ve filoloji alanlarında okumuştur. 1987 yılında eğitimini tamamlayıp Özerk Bölge Parti Okuluna atanmıştır. 1989 yılında Şincan Halk Neşriyatında çalışmaya başlamış, 2001 yılına kadar *Dunya Edebiyatı* dergisinde yazarlık ve başyazar yardımcılığı yapmıştır. Şubat 2001'de Şincan Maarif Neşriyatında çalışmaya başlamıştır (Ekrem 2014: 171).

Perhat İlyas, edebî çalışmalarına 1982 yılında başlamıştır. *Tarim* dergisinde *Armanlar Yélinçaydu* "Arzular Alevlenir" adlı ilk uzun hikâyesi yayımlanmıştır.

Mende Nême Gunah “Benim Günahım Ne”, *Xizir Tikken Séde* “Hızırın Ekteği Sedir” adlı uzun hikâyeleri de vardır (Ekrem 2014: 172).

Şimdiye dek *Çoğ Soriğan Bala* “Köz İsteyen Çocuk” adlı şiir kitabı; *Ğalib Teşvişler* “Galip Endişeler” adlı şiir, mensur şiir, hikâye ve makalelerden oluşan bir kitabı; *Qomuşluqtin Başlanğan Yollar* “Kamışlıktan Başlanan Yollar”, *Armanlar Yélineaydu* “Arzular Alevlenir” adlı uzun hikâye kitapları; *Kroranlıq Balılar* “Lolanlı Çocuklar” adlı romanı ve *Uç Yürükim Uç* “Uç Yüreğim Uç” adlı şiir kitapları yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 171-172).

Çinli ve Uygur eleştirmenlerin *Kroranlıq Balılar* romanı hakkında yazdıkları ondan fazla eleştiri ve değerlendirme yazısı, çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Bu roman 2008 yılında ülke çapında dokuzuncusu düzenlenen Yerli Halklar Edebiyatı Tulpar Ödülü’ne, 2009 yılında ülke çapında düzenlenen “Beş Bir Kuruluşu Ödülü”ne layık görülmüştür (Ekrem 2014: 173).

Perhat İlyas’ın tercüme alanında da çalışmaları bulunmaktadır. Yabancı şairlerden Yeni Uygur Türkçesine tercüme ettiği beş yüzden fazla şiir *Dunya Edebiyatı*, *Teñritağ* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Yabancı şairlerden tercüme ettiği şiirlerin yer aldığı iki ciltlik *Yarılğan Yürek* “Yaralanan Yürek” adlı şiir kitabı basılmıştır. Bunların haricinde ülkedeki ünlü şairlerin eserlerinden yüze yakın şiir çevirmiştir. Yirmiyi aşkın şair ve yazarın yüzden fazla söylev, makale, hikâye ve mensur şiirlerini Çince’den tercüme edip yayımlamıştır (Ekrem 2014: 173-174).

Eğitim sahasında çalıştığı on yıl boyunca ortaokul ders kitaplarının tercümelerini yapmış ve bazı kitapları da yayıma hazırlamıştır (Ekrem 2014: 174).

2006 yılında Uygur Özerk Bölgesi Genç Yazarlar Ödülü’ne layık görülmüştür (Ekrem 2014: 172-173).

3.186. Perhat Kazimi (1970-)

Çocuk edebiyatı yazarı Perhat Kazimi 18 Ağustos 1970 tarihinde Piçan ilçesinin Dalankariz köyü Peştam Mahallesi’nde Yüsüpbay Çon Kariz’da çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu köyünde tamamlamıştır. 1988 yılında Piçan Köyü Ortaokulunu yüksek dereceyle bitirip Şincan Pedagoji Üniversitesinin Çin Dili Fakültesine kabul edilmiştir. 1991 yılında okulu bitirip 1999 yılına kadar Piçan İlçesi Bir Numaralı Ortaokulunda, 1999- 2007 yılları arasında ise Piçan İlçesi İki Numaralı Ortaokulunda öğretmenlik yapmıştır (Ekrem 2014: 342). Şu an Piçan İlçe Maarif İdaresi Eğitim-Öğretim Merkezinde müdür yardımcılığı görevini sürdürmektedir (Ekrem 2014: 342-343).

Perhat Kazimi *Turpan* dergisinde (1988) yayımlanan *Arzu* “Arzu” adlı şiiri ile edebiyat dünyasına adım atmıştır. Şimdiye kadar Uygur Özerk Bölgesi’ndeki

pek çok yayında *Apréldiki Lükçün Şehri* “Nisandaki Lükçün Şehri”, *Karizlar Kökide Qilimen Pervaz* “Karizların Üzerinde Uçuyorum”, *Ana Yurt Heqqide İkki Yürüş Şeir* “Ana Yurt Hakkında İki Takım Şiir”, *Epsus Omaq Quşum* “Maalesef Sevimli Kuşum” gibi üç yüzden fazla şiiri ve mensur şiiri; *Yılan Müñgüzi* “Yılan Boynuzu”, *Naciye* “Naciye” gibi otuza yakın hikâye ve uzun hikâyesi; *Bir Putluq Bala* “Tek Ayaklı Çocuk”, *Kona Qelemnadan* “Eski Kalemlik”, *İskenderniñ Müñgüzi* “İskender’in Boynuzu”, *Qarlıgaç Ayim ve Orda Oyuni* “Karlıgaç Hanım ve Saray Oyunu” gibi elliden fazla çocuk hikâyesi yayımlanmıştır. Bunların dışında dil, tarih araştırmalarıyla da ilgilenmiştir. *Kariz Namliriniñ Alahidiliki* “Kariz Adlarının Özellikleri”, *Abduxaliq Uyğur Şeiriridiki Xenzu Tilidin Kirgen Sözlerniñ İşlitişi Toğrisida* “Abduhalık Uyğur’un Şiirlerindeki Çince Alıntı Kelimelerin Kullanımı Hakkında”, *Kariz Medeniyetige Dair Bayanlar* “Kariz Medeniyetine Ait Beyanlar” gibi makaleleri yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 343)

Yazarın şimdiye kadar *Bovam ve Ücme Derixi* “Dedem ve Dut Ağacı”, *Oğri Atilip Qalğan Qiz* “Hırsız Olarak Adlandırılan Kız”, *İskenderniñ Müñgüzi* “İskender’in Boynuzu” adlı hikâye kitapları; *Ümidvar Bala* “Umutlu Çocuk”, *Bir Botulka Qum* “Bir Şişe Kum” adlı romanları yayımlanmıştır (Ekrem 2014: 343).

Perhat Kazimi, on ikincisi ve on dördüncüsü düzenlenen Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne ve pek çok kez *Turpan Edebiyatı* ve *Qomul Edebiyatı* dergilerinin düzenlediği çeşitli edebiyat ödüllerine layık görülmüştür (Ekrem 2014: 344).

3.187. Perhat Tursun (1969-)

Perhat Tursun, 1969 yılında Atuş’ta dünyaya gelmiştir. 1984-1989 yılları arasında Merkezî Milletler Enstitüsünün Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde okumuş, eğitimini tamamladıktan sonra Uygur Özerk Bölgesi Medeniyet Müdürlüğünde çalışmıştır. 2005-2011 yıllarında Merkezî Milletler Enstitüsünde yüksek lisans ve doktora eğitimi görmüş ve bunun neticesinde “doktor” unvanını almıştır (Şalamu 2016: 61).

Perhat Tursun’un edebî faaliyetleri 1980 yılında *Qizilsu Géziti*’nde yayımlanan şiiri ile başlamıştır. 1989 yılında *Halaket* “Felaket” adlı eseri *Tarim* dergisinde yayımlandıktan sonra ardı ardına *Muzliğan Derize* “Donan Pencere”, *Mesih Çöli* “Mesih Çöli” gibi eserleri yayımlanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren bazı eserleri, çeşitli Çince yayınlarda görülmeye başlanan Perhat Tursun, kendi eserlerini Çinceye tercüme etmenin yanı sıra Ali Şir Nevai, Baba Rehim Meşrep gibi klasik şairlerin eserlerini ve bazı genç Uygur yazarlarının eserlerini de Çinceye tercüme etmiştir. Eserlerinin bir kısmı yüksekokul dil ve edebiyat ders kitaplarında yer almıştır, bazı şiirleri ise birkaç yıldan beri *Cungo Şeiriyitidin Cevherler* “Çin Şiirlerinden Cevherler” adlı yıllık antolojide yer almaktadır.

Perhat Tursun'un bazı eserleri sinema senaryosuna çevrilmiştir. Bunların içinde *Öçken Yultuz* "Sönen Yıldız" adlı eseri "münevver senaryo" seçilmiştir. *Eplatonniñ Gürciki* "Platonun Küreği" adlı eseri Hantanrı Ödülü'ne layık görülmüştür. İki defa *Tarım* dergisi tarafından "münevver yazar" ve "emektar yazar" seçilmiştir. *Hazir Luğiti* "Hazırcevap Lügati" adlı tercüme eseri *Milletler Edebiyatı* dergisi tarafından takdir görmüştür.

Muhebbet Lirikiliridin Yüz Parçe "Sevgi Liriklerinden Yüz Parça" adlı şiir kitabı; *Mesih Çöli* (1998) adlı uzun hikâyeler kitabı; *Ölívélis Seniti* "İntihar Sanatı" (1999) adlı romanı, Perhat Tursun'un yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır. Eserlerinden bazıları İngiliz, Arap ve Kore dillerine tercüme edilmiştir (Şalamu 2015: 61).

3.188. Pettarcan Muhammediy (1930-1984)

1930 yılında Turfan şehrinin Yar köyünde dünyaya gelmiştir. Şincan Edebiyat Sanat Cemiyetinin başkan yardımcılığını yapmıştır. *Tarım* Dergisinde başyazar olarak çalışmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti Yazarlar Cemiyeti üyesi olmuştur (Zeynalov 2007: 280).

1948 yılından itibaren eserler vermeye başlayan şairin *Çéçek* "Çiçek", *Aptap* "Güneş Işığı", *Periq Et* "Farkına Var" gibi şiirleri bulunmaktadır (Zeynalov 2007: 280-281). Yayımlanan eserlerinden biri *Ömür Çéçekliri* "Ömür Çiçekleri" (1981) adlı şiir kitabıdır (Zeynalov 2007: 280).

3.189. Rahile Hapizova (1937-)

Şair Rahile Hapizova, 17 Aralık 1937 tarihinde Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. Ailesi Kaşgar vilayetine bağlı Astınatuş ilçesinden 1915 yılında Gulca'ya göç etmişlerdir. Hapizova 1953 yılında Ürünçi Milletler Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1957 yılında mezun olunca aynı enstitüde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan şair, 1963 yılında eşi ve çocuklarıyla birlikte Batı Türkistan'a göç etmiştir. Özbekistan'ın Taşkent vilayetine bağlı Ahangaran şehrine yerleşmiştir. Burada öğretmen olarak çalışmış ve emekli olmuştur (Camal 2008: 5).

1950 yıllarında ilk edebî eserlerini vermeye başlayan şairin bu yıllarda *Bulbul* "Bülbül", *Séni Kütimen* "Seni Bekleyeceğim", *Anican* "Anne Canım", *Şebnem* "Şebnem", *Qizil Gül* "Kızıl Gül", *Öruk* "Kayısı" gibi pek çok şiiri okuyucusuyla buluşmuştur (Camal 2008: 5). Ahangaran'a yerleştikten sonra da yazmayı bırakmamıştır.

Edebî yaşamı boyunca büyük bir aşkla şiir yazan Hapizova'nın eserleri hakkında Teyipcan Eliyev, Turgun Almas, Hizmet Abdullin, Dolkun Yasin, Murat Hemrayev, Mömün Hemrayev, Abdugopur Kutluk, Mosurmatkul Eskerov, A. Dobov, Rozi Kadiri Berkamal, Culmirza Aymirzayek, Aydın

Haciyeva, Mahmut Tahir gibi aydınlar *Şıncañ Géziti*, *Kommunizm Tuği*, *Yéni Hayat*, *Almalıq*, *Özbekistan Edebiyatı Géziti*, *Qaraqalpaq Géziti* gibi gazetelerde ve *Saadet* gibi dergilerde yazılar yazmış, değerlendirmeler yapmıştır (Camal 2008: 5)

Rahile Hapizova'nın *Tarim Güli* "Tarim Gülü" (1963), *Qelem ve Balam* "Kalem ve Yavrum" (1977), *Dil Arami* "Gönül Huzuru" (1983), *Hayat Şundaq* "Hayat Öyledir" (1988), Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı *Sağınip Sağınip Yaşayman* "Özleye Özleye Yaşıyorum" (2013) gibi şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 368).

Bazı eserleri *Anılar Avazi* "Anaların Sesi" (1983), *Şéirlar* "Şiirler" (1985), *Qizil Şepeq* "Kızıl Ufuk" (1987), *Şiiriyet Gülzari* "Şiir Bahçesi" (2007); Özbek Türkçesiyle yayımlanan *Ahangaran İlhamları* "Ahangaran İlhamları" (2005), *Didar Saadeti* "Kavuşma Saadeti" (2010); Rusça yayımlanan "Çınar Dalları" (1979) "İkrar" (2007) gibi antolojilerde yer almıştır (Camal 2008: 5)

Eserleri Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Karakalpak Türkçesi gibi lehçelere aktarılmıştır. Ayrıca Çinceye ve Rusçaya çevrilerek yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 368).

3.190. Rehim Kasim (1936-2012)

Rehim Kasim, 1936 yılında Gulca'nın Heyranbağ Mahallesi'nde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. 1947 yılına kadar Heyranbağ İlkokulunda, 1949 yılına kadar Gulca Ümit Okulunda, 1949-1951 yılları arasında İli Lisesinde okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 287). 1951 yılında Şincan Milletler Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamış, 1953 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Şincan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğine tayin edilmiş, ilk olarak *Tarim* dergisinin Editörlük Bölümünde, ardından *Şıncañ Sen'iti* dergisinin Editörlük Bölümünde çalışmıştır (Komisyon 2006b: 266). Bir süre Çin Yazarlar Cemiyetinin Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinde görev alan şair, 1956 yılında bu derneğin Lu Şün adındaki Edebiyat Enstitüsünü bitirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 287).

Rehim Kasim'ın edebî faaliyetleri 1951 yılında yayımlanan *Yüksek Pellige* "Yüksek Hedefe" adlı şiiri ile başlamış, bu tarihten itibaren şiir yazmakla meşgul olmuştur. Şiirlerinden bazıları şu şekildedir: *Azad Yézamğa* "Özgür Köyüme", *Kel Kakkuk* "Gel, Guguk", *Xuş* "Hoş", *Qizil Gül* "Kızıl Gül", *Yaşısun Qoli Gül İşçanniñ Qoli* "Yaşasın Eli Gül Çalışkanın Eli", *Yer-Uluğ Anam* "Toprak: Ulu Anam", *Başlıq Çüşken Pabida* "Amirin Binddiği Araba", *Hayatqa Medhiye* "Hayata Methiye", *Çegridin Xet* "Sınırdan Mektup", *Muhebbet Lirikliri* "Sevgi Lirikleri", *Üzüm Parlığanda* "Üzüm Parladığında", *Kepide* "Kulübede", *Yultuzluq Kéçe* "Yıldızlı Gece", *Şair* "Şair", *Kümüş Yollar* "Gümüş Yollar" (İsmayil, İslam 1993: 295-296; Komisyon 2006b: 266-272;

Abdülvahit Kaşgarlı 2014a: 137; Abdülvahit Kaşgarlı 2012: 355)... Bu şiirlerinin bir kısmını *Bizniñ İrade* “Bizim İrademiz” (1957), *Hayatqa Medhiye* “Hayata Methiye” (1980), *Yer-Ana* “Ana Toprak” (1985), *Yultuzluq Kéçe* “Yıldızlı Gece” (1993) kitaplarında toplamıştır. Bazı şiirleri *Mukapatlanğan Şiirlardan Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) gibi bazı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-20).

Şiirlerinin yanında destan türünde de eser veren şair *Çolpan* “Çoban Yıldızı” (1984) adlı destan kitabını yayımlamış ve *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojide bazı destanları yer almıştır (Sartekin 2006b: 26).

Yabancı dillerdeki çok sayıda şiiri; Li Bai, Du Fu, Guo Mo-ru, Tian Cen, Eyçin, Guo Şiao-çüen, Li Ci gibi şahısların şiirlerini; *Deslepki Muhebbet* “İlk Aşk”, *Tiyanşanğa Oxşaş Bol* “Tanrı Dağı Gibi Ol”; Vincin’in *Tiyanşan Naxşisi* “Tanrı Dağı Şarkısı” adlı şiir kitaplarını tercüme etmiştir. 1961 yılında Turgun Almas ile birlikte *Xenzu Şairleriniñ Şiirliri* “Çin Şairlerinin Şiirleri” kitabını düzenleyerek neşretmiştir. *Tiyenenmen Şiirliri* “Tiananmen Şiirleri”, *İnqilabiy Qurbanlarniñ Şiirliri* “Mücadele Şehitlerinin Şiirleri” adlı kitapların tercüme ekibinde yer almıştır. Uzun yıllardan bu yana *Tarim*, *Edebiy Tercimiler* dergilerinde yazarlık yapmasının yanında *Tañ Naxşiliri* “Tan Şarkıları”, *Yeñiş Tuyğusi* “Yenme Duygusu”, *Ömür Çeçekliri* “Ömür Çiçekleri” şiir kitaplarını düzenleyerek yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 287-288).

Çolpan destanı, 1981 yılında Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda, *Yer-Uluğ Ana* şiiri 1985 yılında ikincisi düzenlenen Azınlık Milletlerin Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda, *Kümüş Yollar* destanı ise 1989 yılında Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülüne layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 196).

3.191. Rehimcan Roziyev (1935-)

Rehimcan Roziyev 1935 yılında Uygur Özerk Bölgesi’nin Gulca şehrine yakın olan Üçon köyünde dünyaya gelmiştir. Babası dindar biri olmakla birlikte Marifetçilere yakındı. Rehimcan Roziyev Toqquztara’daki ilkokulda, ardından Gulca’daki “Roşen” ve “Ümüt” adlı okullarda okumuştur. Bu öğrencilik yıllarında hem şairliğe hem de ressamlığa olan ilgisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu okulu bitirdikten sonra Şincan Enstitüsünün Ressamlık Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1957 yılında mezun olunca Şincan Ressamlar Atölyesinde, kısa bir süre sonra da Şincan Halk Neşriyatında çalışmaya başlamıştır. 1961 yılında Kazakistan’a geçmiş, pek çok farklı işte çalışmıştır. 1967 yılından itibaren emekli oluncaya kadar Kazakistan Radyo Televizyon Kurumunda çalışmıştır (İsmayilov 2015: 243).

Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Anamniñ Mirasi* “Anamın Mirası”, *Oyğan Qelb* “Uyan Kalp”, *Hayatqa Muhebbet* “Yaşama Sevgi”, *Ana ve Hayat* “Ana ve

Hayat, *Ömür ve Hayat* “Ömür ve Hayat”, *Ömür Sürimen* “Yaşayacağım”, *Gülni Dep* “Gül İçin”, *Séğiniş* “Özlem”, *Bir Tal Gül* “Bir Tane Gül”, *Köl ve Köñül* “Göl ve Gönül”, *Muhebbet* “Sevgi”, *İli Deriyasi* “İli Deryası”, *Yéza Koçiliri* “Köy Sokakları”, *Bovam Yaşığan Yutta* “Dedemin Yaşadığı Memlekette”, *Veten Méhri* “Vatan Sevgisi”, *Boptu Dédiñ* “Olsun Dedin”, *Hesret* “Hasret”, *Munara* “Minare”, *Ömer* “Ömer”, *Umut* “Umut”, *Égilmes Gül* “Bükülmez Gül”, *Bexit* “Baht”, *Qandaşliq* “Kandaşlık”, *Çokan Mazari* “Kadın Mezarı”, *Üç Bayliq* “Üç Çeşit Zenginlik” (İsmayilov 2015: 243-251)...

Şairin *Oyğaq Qelb* “Canlı Kalp” (1989), *Tumar* “Cevşen” (1998), *Bostan* “Bahçe”, *Otluq Söz* “Ateşli Söz”, *Ğénimet Çağ* “Ganimet Çağ”, *Otluq Éqin* “Ateşli Akın”, *Miñ Öy* “Bin Ev”, *Sirliq Dolqunlar* “Gizemli Dalgalar”, *Kişenlengen Yürekler* “Tutsak Olan Yürekler” gibi şiir kitapları yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 243). Bunlardan başka *Rohlardin Medet* “Ruhlardan Medet” (2006) adlı destan kitabı, *Qaymuquş* “Kaybolma” adlı kitabı da yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 327).

Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 327).

3.192. Rehmitulla Cari (1926-1999)

Rehmitulla Cari, 1926 yılında Kaşgar’da küçük bir tüccar ailesinde dünyaya gelmiştir. Anne ve babasının eğitilmiş olması onun küçük yaşta ilme olan ilgisini uyandırmıştır (İsmayil, İslam 1993: 167). Evlerinde Taşkent’te basılmış çok sayıda Türkçe kitaplar olduğu için gençlik dönemlerinde Doğu edebiyatı ve Çağatay edebiyatı klasiklerinin eserleri ile tanışmış, aruz veznini öğrenmiş ve ilk şiirlerini bu vezinde yazmıştır (Zaman 1995: 498). 1937 yılında ilkokulu bitiren şair, 1942 yılına kadar Kaşgar Heytgah Camii’ndeki medresede Arap ve Fars dillerini öğrenmiştir (Zaman 1995: 497). Aynı zamanda bu dillerin edebiyatları ve klasik Uygur dil ve edebiyatını öğrenmiştir (Komisyon 2006a: 536). Bu sırada Batı Türkistan’dan gelen ortaokul ders kitaplarını, Özbek Türkçesi ve Tatar Türkçesiyle yayımlanmış kitapları okuyup kendi gayretleriyle ilim öğrenmeye çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 167).

1942 yılında *Qeşqer Géziti*’nde dizgici ve redaktör olarak çalışmaya başlamış, bu sırada eğitimine de devam etmiş, işten arta kalan vakitlerinde müderrislerin evlerine giderek mantık, istatistik, coğrafya, tarih ve Arap edebiyatına ait kitaplar okuyup; Şeyh Sadi, Hafız Şirazi, Cami, Bidil gibi klasik şairlerin Farsça eserleri ile tanışmıştır (Komisyon 2006a: 536). Bir taraftan da Çin-Sovyet Dostluk Cemiyetinin açtığı kurslara devam ederek Rusça öğrenmiştir (Zaman 1995: 497-498).

1946 yılının sonlarına doğru Ürümçi’ye giden şair, ilk olarak Eğitim Bakanlığına bağlı Ders Kitabı Hazırlama Bölümünde, ardından 1948 yılında *Şincañ Géziti*’nde Redaksiyon Bölümünde çalışmıştır. Burada şair ilmini ve

edebî bilgisini arttırma imkânına sahip olmuş, bir taraftan Rusça öğrenmeye devam etmiş, diğer taraftan Taşkent ve Almatı'da basılan gazeteler, dergiler ve çeşitli kitaplar ile tanışıp yeni üslup ve temalarla yazılan eserleri okuyarak bakış açısını genişletmiş ve kendi şiirlerini de farklı vezinlerle yazmaya başlamıştır. Bu dönemde yazdığı şiirleri ve makaleleri *Şıncañ Géziti*, *Oyğan* gibi gazetelerde ve dergilerde yayımlamıştır (Zaman 1995: 499).

1949 yılından sonra *Şıncañ Géziti*'nde Rusça tercüman olarak çalışmaya başlamış ve Sovyet yayınlarında çıkan bazı eserleri tercüme etmiştir (Zaman 1995: 499). Ayrıca bu dönemde Ürümçi Öğretmen Okulunda dil ve edebiyat öğretmeni ve Dil Okulunda Rusça öğretmeni olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 168).

1949 yılından sonra *Çin-Sovyet Dostluk* dergisinde, Şıncan Halk Neşriyatında ve *Tarım* dergisinde yazar olarak çalışmıştır (Komisyon 2006a: 536). 1953-1956 yılları arasında Şıncan Halk Neşriyatında Mao Ze-dun Seçme Eserleri'ni Tercüme Bölümünde, ardından Çin Yazarlar Cemiyeti Şıncan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinde çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 168).

İlk şiiri 1946 yılında *Şıncañ Géziti*'nde yayımlanan *Sen'etke Muhebbet* "Sanata Sevgi" adlı eseridir (Zaman 1995: 498). 300'den fazla şiirinin yayımlandığı bilinir (Komisyon 2006a: 536). Şiirlerinden bazıları şu şekildedir: *Kaşığar* "Kaşgar", *Şair Siñlimğa* "Şair Kız Kardeşime", *Yillarğa Soal* "Yıllara Soru", *Qedimiñ Qutluq Seniñ* "Adımın Kutlu Senin", *Dehqan Qizi* "Çiftçi Kızı", *Muşaire* "Muşaare" *Uluğ Toy* "Ulu Düğün", *Bizniñ Bağ* "Bizim Bahçe" (Emet 1998: 106; İsmayil, İslam 1993: 169-172)... Bu şiirlerin bir kısmı *Qelb Sözi* "Kalp Sözü" (1983) ve *Bizniñ Bağ* "Bizim Bahçe" (2005) kitaplarında toplanarak yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 23; Zeynalov 2007: 216).

Yazdığı şiirlerinin yanında edebî tercüme sahasındaki faaliyetleri ile de önemli çalışmalara imza atmıştır. 1959 yılında ilk olarak Mao Ze-dong'un on sekiz şiirini daha sonra *Qizil Ravaqtiki Çüş* "Kızıl Çadırdaki Düş" eserinin 3. ve 4. ciltlerini Çince'den, Gomoro'nun *Çüy Yürek* dramasını (1959) Rusçadan çevirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 173). Ayrıca *Sipartak* "Spartak" (1981), *Tinç Don* "Sessiz Don" (1984-1987), *Aka-Uka Yerşovlar* "Ağabey-Kardeş Yerşovlar" (1963) romanlarını ve Çehov, Maksim Gorki, Puşkin gibi şahısların eserlerini Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir (Zaman 1995: 500; Komisyon 2006a: 537).

Klasik edebiyat araştırmaları ile de ilgilenen şair, Şeyh Sadi'nin *Gülistan* adlı eserini tercüme ederek 1985 yılında yayımlamıştır. Teyipcan Eliyev ile birlikte *Uygur Klassik Edebiyatidin Nemuniler* "Klasik Uygur Edebiyatından Örnekler" (1983) ve Ali Şir Nevai'nin *Perhad ve Şerin* "Ferhat ile Şirin" destanını (1991) yayıma hazırlamıştır (Komisyon 2006a: 537). 1956 yılından itibaren *Tarım* dergisinde klasik eserlerin editörlüğünü yapmasının dışında *Muhebbetname*'yi

düzyazı şeklinde yayıma hazırlamış ve kitap halinde bastırılmıştır. Lütfi, Atayi, Sekkaki gazellerini düzyazı şeklinde çağdaş Uygur edebiyatına kazandırmıştır. *Navayi Gezelleri* adlı kitabın editörlüğünü yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 174). Bu çalışmalarıyla klasik Uygur edebiyatındaki pek çok eserin Yeni Uygur Türkçesine kazandırılması çalışmalarına büyük katkıları olmuştur (Emet 1998: 105).

Yaptığı önemli tercümelere dolaylı “münevver bilim insanı” olarak değerlendirilen Rehmitulla Cari, aynı zamanda Çin Milletler Eski Dil ve Yazı Araştırmaları Cemiyetinin ve Özerk Bölge Tercümanlar Cemiyetinin üyeliğinde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 174).

3.193. Rizvangül Yüsüp (1970-)

Yazar Rizvangül Yüsüp, 16 Aralık 1970 tarihinde Yeken kasabasına bağlı Aral köyünde eğitilmiş bir ailede dünyaya gelmiştir. 1984 yılında Yeken Pedagoji Okulunun Çin Dili Bölümüne kabul edilip 1987 yılına kadar bu okulda eğitim almıştır (Abdurehim 2012: 468).

Eğitimi tamamlandıktan sonra ilk olarak Gülbağ Köyü Henimerik Okulunda öğretmen olarak görevlendirilmiş, 2000 yılından sonra Yeken Parti Okuluna tayin edilmiştir. 2007 yılında dört ay boyunca Lu Şün Edebiyat Enstitüsünde eğitim alan yazar, şu an Yeken Parti Okulunda Çince öğretmeni olarak çalışmaktadır. Rizvangül Yüsüp, aynı zamanda Yeken Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir (Abdurehim 2012: 468).

1990 yılında *Qeşqer Edebiyatı* dergisinde yayımlanan *Bext* “Baht” adlı hikâyesi ile edebiyat sahasına adım atan Rizvangül Yüsüp’ün eserlerinin bir kısmı şöyledir: *Şebnem* “Şebnem”, *Çigde Çéçiki* “İğde Çiçeği”, *Qizarğan Sehra* “Kızaran Köy”, *Sirliq Alma* “Sırlı Elma”, *Qamğaqrniñ Çüşi* “Deve Dikeninin Düşü”, *Ezitzu* “Şeytan” adlı hikâyeleri; *Servixan* “Servihan”, *Upuq Cilvisi* “Ufuk Cilvesi”, *Hicran Sepiri* “Ayrılık Yolculuğu” adlı uzun hikâyeleri ve *Söygi Menzili* “Sevgi Menzili” adlı romanı (Abdurehim 2012: 468-470)... Hikâyelerinin bir kısmı *Qizarğan Sehra* “Kızaran Köy”, *Yeşil Arman* “Yeşil Arzu” ve *Servixan* “Servihan” adlı kitaplarda toplanarak yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 469).

Rizvangül Yüsüp, günümüzdeki kadın yazarlar içinde eserleri üzerinde en çok araştırma yapılan ve eserleri en çok ödüllendirilen yazarlardan biridir (Abdurehim 2012: 471).

3.194. Rozi Kasim (1938-1966)

Rozi Kasim, 1938 yılının Ekim ayında Aksu vilayetinin Konaşer kasabasında dünyaya gelmiştir. 1954-1957 yıllarında Şincan Enstitüsünün Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Eğitimi tamamlandıktan sonra Şincan Uygur Özerk

Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde çalışmış, aynı zamanda edebiyat araştırmaları ile meşgul olmuştur (Komisyon 2006c: 921).

1960 yıllarında birçok aydın gibi siyasi baskılara maruz kalan yazar, 1966 yılının Kasım ayında henüz 28 yaşındayken vefat etmiştir (Komisyon 2006c: 921).

Rozi Kasim'in edebî faaliyetleri 1950 yıllarında başlamıştır. İlk olarak *Çegridin Xet* "Sınırdan Mektup", *Yezamda* "Köyümde" gibi çeşitli şiirleri yazarak edebiyat sahasında tanınmaya başlamıştır. Ardından *Poeziyimizdeki Bezi Eğişlar* "Şiirimizdeki Bazı Kaymalar", *Prozimiz Heqqide Birqañçe Pikir* "Mensur Eserler Hakkında Birkaç Fikir", *Yeñi Hayatimizğa Medhiye* "Yeni Hayatımıza Methiye", *Maksim Gorki Uyğur Edebiyatida* "Maksim Gorki Uygur Edebiyatında" gibi ilmî ve eleştirel makaleleri kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 921-922).

Şiirlerinin bir kısmı *Bizniñ Tilek* "Bizim Dileğimiz" (1981) adlı şiir antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 15).

3.195. Rozi Sayit (1944-2001)

Rozi Sayit, 1944 yılının Ağustos ayında Guma kasabasında eski bir asker ailesinde dünyaya gelmiştir (Sultan, Abdukerim 2002: 172). Çocukluk devri Guma'da geçen şair, 1951 yılında ailesi ile birlikte Hoten'e yerleşmiş, ilk ve ortaokul eğitimini burada almıştır (Sultan, Abdukerim 2002: 172; İsmail, İslam 1993: 697). 1958 yılında ortaokulu bitirdikten sonra köyüne dönerek bir süre çiftçi olarak çalışmıştır. Bu yıllarda toplumla, özellikle çiftçilerle iç içe olan şair halk içinde dolaşp masal, koşuk ve destanları dinlemiş; edebiyatın sosyal hayat içindeki yerini ve insan hayatındaki önemini görmüş ve bu etkilerle ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır. Bu dönemde halktan ve sosyal hayattan öğrendiği şeyler sonraki dönemlerde edebî hayatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (İsmayil, İslam 1993: 696-697).

Rozi Sayit, 1973 yılında çiftçilik hayatına son vererek Kaşgar Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Hoten'de bir süre öğretmen olarak çalışmış, 1983 yılından sonra Hoten'de *Yeñi Qeşqer* dergisinin Redaksiyon Bölümünde çalışmıştır. 8 Eylül 2001 tarihinde Hoten'de hastalık sebebiyle vefat etmiştir (Sultan, Abdukerim 2002: 172).

Şair, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin, Çin Halk Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinin ve Özerk Bölge Siyasi Meclisinin üyeliğini yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 704).

Çocukluk devrinin çiftçilerin arasında geçmesi ve kendisinin de bir süre bu mesleği yapması dolayısıyla çiftçilerin hayatını, yaşam zorluklarını çok iyi bilen

şair bunları şiirlerinde bolca işlemiş ve bu sebeplerle *Dehqan Şairi* “Çiftçi Şairi”, *Rozi Qoşaq* “Rozi Koşuk” olarak adlandırılmıştır (Komisyon 2006b: 400).

Rozi Sayit, 1973 yılında *Qeşqer Gézetesi*’nde yayımlanan *Dehqanmu Daşöge Kirdi* “Çiftçi de Üniversiteye Girdi” şiiri ile edebiyat sahasına adım atmış, şiirlerinde “Dehqani”, “Tersai” takma adlarını kullanmıştır (Komisyon 2006b: 398). Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Şeir Şundaq Éytidu* “Şiir Öyle Söylüyor” (İsmayil, İslam 1993: 696-701), *Yoruñqaş Nezmiliri* “Yorunkaş Nazmileri”, *Can Dadam-Dehqan Dadam* “Can Babam, Çiftçi Babam”, *Bir Dehqan Şundaq Dedi* “Bir Çiftçi Öyle Dedi”, *Pah Dehqanniñ Heykili* “Vay Çiftçi Heykeli”, *Dehqanni Aldığa Sélivaldi İş* “Çiftçiyi Önüne Saldı İş”, *Östi* “Büyüdü”, *Bexti Dehqan Bextlik Dehqan* “Şansı Çiftçi, Şanslı Çiftçi”, *Dehqan Bolmaq Tes* “Çiftçi Olmak Zor”, *Kel* “Gel”, *Dehqanniñ Bahari* “Çiftçinin Baharı”, *Ah Meniñ Millitim* “Ah Benim Milletim”, *İstil Toğrisida* “Tarz Hakkında”, *Aqivet* “Akıbet”, *Kona Merez Yeñi Apet* “Eski Çıban Yeni Afet”, *Balilar Pulğa Zar Çirikler Betxec* “Çocuklar Paraya Hasret, Çürükler İsrafçı”, *Başliq Sizmiliri* “Başkan Çizgileri”, *Tuyuqlar* “Tuyuglar” (1985) (Sartekin 2006b: 89; Komisyon 2006b: 401-404)...

Edebî hayatı boyunca çok sayıda şiir kaleme almış ve bu şiirlerini *Qaşteşiniñ Rivayiti* “Yeşim Taşımın Rivayeti” (1982), *Bu Qiz Kimni Tallisun* “Bu Kız Kimi Seçsin?” (1984), *Merhaba* “Merhaba” (1984), *Köñüldiki Gepler* “Gönüldeki Sözler” (1989), *Muhebbettin Pütken Naxşilar* “Sevgiden Gelen Şarkılar” (1995), *Rubaiy ve Tuyuqlar* “Rubai ve Tuyuglar” (1997), *Dehqan Külkisi* “Çiftçi Gülücüğü” (1998), *Pah Dehqan Heykili* “Vay Çiftçi Heykeli” (1999), *Ah Uzaqqa Sozulğan Çüş* “Ah Uzayan Düş” (2000) kitaplarında toplamıştır (Sartekin 2006b: 21, Komisyon 2006b: 398).

Bazı şiirleri *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Mukapatlanğan Şeirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 18-20).

Yoruñqaş Nezmiliri “Yorunkaş Nazımları”, *Çüşname* “Düşname”, *Barat Yazğan Hékaye* “Barat’ın Yazdığı Hikâye”, *Untulmaydu Töhpikar* “Unutulmaz Tuhfekar”, *Yaşliqim-Bahar Bextim* “Gençliğim, Bahar Bahtım”, *Güllengen Xoten* “Gelişen Hoten”, *Bu Qeyer Bu Xoten* “Burası Neresi, Burası Hoten”, *Köñüldiki Gep* “Gönüldeki Şarkı” eserleri çeşitli edebiyat ve sanat toplantılarında ödüllendirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 704).

3.196. Saadet Babacanova (1943-)

5 Ağustos 1943 tarihinde Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. Ortaöğretimini tamamladıktan sonra Taşkent’e göç etmiştir. 1975 yılında Taşkent Devlet

Üniversitesi Basın Yayın Fakültesinden mezun olmuştur. İlk edebî eserleri *İli Derya* gazetesinde yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 496)

İstiqlaliyet gazetesinde uzun süre çalışmıştır. Özbekistan’da çeşitli dergi ve gazetelerde, görsel medyada çeşitli şiirleri yayımlanmıştır.

Bazı şiirleri *Analar Avazı* “Anaların Sesi” (1983), *Deqiqiler* “Dakikalar” (1987) adlı seçme şiir kitaplarında yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 496).

3.197. Saadet Sattar Aytuğ (1975-)

Saadet Sattar Aytuğ, 8 Haziran 1975 tarihinde Aksu vilayetinin Toksu kasabasında çiftçi bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Sattar Micit ve annesi Dileysen Rozi edebiyat ve sanatla ilgili kişilerdir. Babası kendi yazdığı şiirleri besteleyip dutar, tambur eşliğinde söyleyen biridir. Ailesinin edebiyata ve sanata olan düşkünlüğü Saadet Sattar’ın küçük yaşlarda edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır (Aytuğ 2016: Arka kapak)

Saadet Sattar’ın ilk şiiri *Kitab* “Kitap” 1987 yılında *Şıncañ Ösmürliri* gazetesinde yayımlanmıştır. İlk şiirinden itibaren günümüze kadar çok sayıda şiir, hikâye, uzun hikâye ve makalesi çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanan *Tivişsiz Kêçe* “Sessiz Gece” adlı hikâye antolojisinde üç hikâyesi yer almıştır. *Seniñ Yazğan Heliqi Xetiñ* “Senin Yazdığın Mektubun” adlı şiiri Çinceye tercüme edilip 2013 yılında *Muzat Dolqunliri*’nda Çince olarak yayımlanmıştır (Aytuğ 2016: Arka kapak).

Yazarın 2016 yılında *Yamğur Pesli* “Yağmur Fıslı” adlı uzun hikâye kitabı yayımlanmıştır (Aytuğ 2016: Arka kapak)

Saadet Sattar’ın Uygur İnternet Edebiyatında önemli çalışmaları olmuş, *Şıncañ Yazğuçılar Tori* “Şincan Yazarlar Ağı”nda yayımlanan şiir ve koşukları geniş okuyucu kitleleriyle buluşmuştur (Aytuğ 2016: Arka kapak).

Yazdığı eserlerle çeşitli edebiyat yarışmalarında “Bilqut Loñqisi Edebiyat Ödülü”, “Bas-bas Tori Edebiyat Ödülü”, “Misranim Edebiyat Ödülü”, “Meşrep Edebiyat Ödülü”, “Yangın Edebiyat Ödülü” gibi birincilik ve ikincilik ödüllerinin sahibi olmuştur. 2011 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin kadın yazarların kitaplarını okuma kursuna katılmıştır (Aytuğ 2016: Arka kapak)

Saadet Sattar, Şincan Hürriyet Sinema Televizyon Şirketinde çalışmaya başladıktan sonra edebiyata ve sanata olan ilgisini sahne sanatına yönlendirip bu alanda çalışmalar yürütmüştür. Şu an Hürriyet Sinema Televizyon Şirketinin Edebiyat Bölümünün sorumlusu olan yazar, şirkette üretilen çok sayıda reklam senaryosu, reklam sözü ve reklam projesi hazırlamıştır. O, Şincan Hürriyet Sinema Televizyon Sınırlı Şirketinde yakında yayımlanacak olan televizyon

filmi *Milyon Gül* “Milyon Gül”ün senaristlerinden biridir (Aytuğ 2016: Arka kapak).

Yazar aynı zamanda Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin ve Şincan Halk Edebiyatçıları ve Sanatçıları Cemiyetinin üyesidir (Aytuğ 2016: Arka kapak).

3.198. Sabit Abdurahmanov (1928-2005)

“Uyguri” takma adını kullanan Sabit Abdurahmanov, 1928 yılında Yettesu bölgesine bağlı Kariturik köyünde dünyaya gelmiştir. 1944 yılında İli Askerî Okulunu bitirip, öğretmen olarak göreve başlamıştır. 1945 yılından başlayarak gazete ve dergilerde şiirleri yayımlanmaya başlamıştır (Zeynalov 2007: 251).

Cennetin Qoğlanğan Roh “Cennetten Kovulan Ruh”, *Otluq Jillar Hatirisi* “Ateşli Yıllar Hatırası”, *Qutluq Künler* “Kutlu Künler”, *Tarixniñ Cavabi* “Tarihin Cevabı” gibi şiirleri yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 251).

Veten Mektupları “Matan Mektupları” adlı makaleler kitabı, *Uygur Xelqiniñ Heqiqiy Tarixi* “Uygur Halkının Gerçek Tarihi”, *Uygurname* “Uygurname” adlı tarih kitapları yayımlanmıştır. *Hayat Naxşiliri* “Hayat Şarkıları” ise şiir kitabıdır (Zeynalov 2007: 251).

3.199. Savut İskenderov (1935-)

1935 yılında İli şehrine bağlı Çağıstay köyünde dünyaya gelmiştir. Köyde ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1955 yılında Gulca Ehmetcan Kasimiy Bilim Yurdunda eğitim almıştır (Zeynalov 2007: 401)

1959 yılında Batı Türkistan’a göç etmiştir. Aynı yıl Abay Kazakistan Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesine başlamış ve 1965 yılında mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapmış, daha sonra *Uygur Avazı* ve *Yeñi Hayat* gazetelerinde muhabir ve bölüm başkanı olarak görev almıştır (Zeynalov 2007: 401).

1960 yılında şiirleri yayımlanmaya başlayan şairin *Tügimes Arman* “Bitmes Arzu”, *Teçliq İlhamliri* “Barış İlhamları”, *Kim Küçlük* “Kim Güçlü”, *Ğenimet Demler* “Ganimet Anlar”, *Hicran* “Ayrılık”, *Derdi Yoq Demsen Méni* “Derdi Yok Diyor musun Beni” adlı şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 401).

3.200. Savutcan Memetkulov (1940-2006)

Savutcan Memetkulov 1940 yılında Almatı şehrinin Panfilov ilçesine bağlı Nadek köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Mehemmet veteriner, annesi Tursunbüvi ilk kadın traktör sürücüsüdür. Savutcan Memetkulov beş yaşına henüz girmişken anne ve babasından ayrılmış, büyükannesi ve dedesi tarafından yetiştirilmiştir. İlkokulu kendi köyünde bitirdikten sonra Pencim köyündeki yedi yıllık mektepte eğitimine devam etmiş, onuncu sınıfı ise Yarkent’teki

Kirov Okulunda tamamlamıştır. Müziğe olan ilgisi dolayısıyla Almatı'ya gelip Çaykovski adındaki müzik okulunda okumaya başlamıştır (İsmayilov 2015: 303). Diğer gruplarda yer bulunmadığı için viyolonsel grubuna kaydolmuştur. Fakat bu durumdan duyduğu memnuniyetsizlik sebebiyle okulu bırakmış, 1961 yılında Kazak Devlet Üniversitesinin Gazetecilik Fakültesine kaydolmuştur. Okulu yüksek bir dereceyle tamamladıktan sonra *Kommunizm Tuği* gazetesinde on yılı aşkın bir süre çalışmıştır (İsmayilov 2015: 304).

1991 yılında yeniden çıkarılmaya başlanan *Arzu* adlı dergide başyazar yardımcısı olarak çalışmıştır. 1994 yılından itibaren emekli olana kadar Jazuşi Neşriyatında Uygur Bölümünü yönetmiştir (İsmayilov 2015: 304).

Edebiyata olan ilgisi öğrencilik yıllarında başlamıştır. İlk kez on beş yaşındayken yazdığı kısa hikâyesi, ardından düz yazı ve diğer türlerdeki eserleri yerel ve il çapındaki gazetelerde yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 304).

Sekizinci sınıfta okurken ilk şiiri *Kommunizm Tuği* gazetesinde basılmıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Anilar* “Analar”, *Yaxşiliq* “İyilik”, *Anamğa* “Anama”, *Men-Bexit* “Ben: Baht”, *Ölük Tam* “Ölü Duvar”, *Sirliq Davan* “Gizemli Yokuş”, *Nadamet* “Hasret” (İsmayilov 2015: 304-313)...

İlk kitabı 1968 yılında *Yaşliq Naxşisi* “Gençlik Şarkısı” adıyla basılmıştır. Ardından *Yaxşiliq* “İyilik”, *Özemni İzdeymen* “Kendimi Ariyorum”, *Méhrim* “Sevgim”, *Déxan Qizi* “Çiftçi Kızı” gibi kitapları basılmıştır. *Talağa Çiqsam Şamili* “Dışarı Çıksam Rüzgârı” adlı bir uzun hikâyesi de vardır (İsmayilov 2015: 304).

Savutcan Memetkulov tercüme ve aktarma alanında da çalışmalar yapmış; Kazak, Rus, Tatar, Özbek şairlerin eserlerini çağdaş Uygur edebiyatına kazandırmıştır (İsmayilov 2015: 304).

3.201. Selimahun Zeynalov (1936-2011)

1936 yılında İli ilçesinin Çağıstay köyünde dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini köyde tamamlamıştır. 1959 yılında Gulca şehrinde Ahmetcan Kasimiy Öğretmen Okulundan mezun olmuştur. Aynı yıl Uygur ilçesinin Çon Aksu köyüne göç etmiştir. Burada *Arzu Ansamblının* orkestra şefi olarak çalışmıştır. 1963-1997 yılları arasında Uygur ortaokulunda müzik öğretmeni olarak ders vermiştir (Zeynalov 2007: 348).

Zeynalov 1960 yılından itibaren şiir yazmaya ve müzik ile meşgul olmaya başlamıştır. *Séğindim* “Özledim” (1964), *Şükri Deymen* “Şükürler Olsun Diyorum”, *Yürek Sadaliri* “Kalbin Sesleri”, *Dilin Aramı* “Gönlün Huzuru” (2003) gibi şarkılar Zeynalov'un bestelediği üç yüzden fazla şarkıdan birkaçıdır (Zeynalov 2007: 348).

Qazaqstanım “Kazakistan’ım”, *Jillar Soğisi* “Yılların Hediyesi”, *Naxşam Méniñ* “Şarkım Benim”, *Ana Jutum Çağıstay* “Memleketim Çağıstay”, *Ana Méhri* “Ana Sevgisi”, *Meñgü Yadlaymiz* “Sonsuza Kadar Hatırlayacağız”, *Dost Qelbi* “Dostun Kalbi”, *Yadimda* “Aklımda”, *Elvida* “Elveda”, *Çoqqılarğa Pervaz Qil* “Zirvelere Uç” gibi şiirleri *Şéiriyet Gülzarı* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 348-353).

Selimahun Zeynalov “İlham Mukapatı”nda birinciliğe layık görülmüştür. Aynı zamanda Kazakistan Besteciler Cemiyetinin üyesidir (Zeynalov 2007: 348).

3.202. Semet Dugayli (1947-2016)

Semet Dugayli, 1947 yılında Kaşgar Yenişehir kasabasında dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006c: 453). Çocukluk dönemlerinde edebiyata ilgi duymaya başlayan yazar, henüz ilkokulda okuduğu sıralarda, babasının isteğiyle Memtimin Helpet Ahunum’dan dinî ders almıştır. Bu okulda okuduğu iki yıl içinde Kur’an-ı Kerim’i ezberlemiş, Sofi Allahyar’ın eserlerini okumuştur. Bu eserle klasik Uygur şiir şekilleriyle tanışan Semet Dugayli, aynı zamanda bu yıllarda halk arasında söylenen koşukları toplamaya başlamıştır. Bu çerçevede komşusu Meremhan Nine’den çok sayıda koşuk öğrenmiş, bütün bu beyit ve koşukları bir defterde toplamıştır. Ardından Zunun Ahun adlı bir kişinin yardımıyla Emir Navayi’yi okumuş, bu eser Semet Dugayli’nin şiire olan ilgisini daha da arttırmıştır. Semet Dugayli ortaokulda okuduğu sıralarda okul ve kasabanın kütüphaneleri ona çok sayıda edebî esere ulaşma fırsatını vermiştir. Bu kütüphaneler vasıtasıyla Rus yazarlarının *Anna Karenina*, *Ölü Canlar*, *Yüzbaşının Kızı*, *Zamanımızın Bir Kahramanı*, *Ana* gibi eserlerini okumuştur. Bu yıllarda edebî çalışmalarına başlamış, okuldaki Edebiyat Kulübünün dergisi olan *Yaş Günçilar*’da şiir ve makaleler yazmıştır. *Yiraqtiki Uçqunlar* “Uzaktaki Kıvılcıklar” adlı eseri drama haline getirmiştir. *Köñlek Kiygen Öçke* “Gömlek Giyen Keçi” adlı uzun hikâyesini yazmıştır. Bu dönemde yazdığı eserleri herhangi bir dergi veya gazetede yayımlanmamış ancak sahnelerde oynanmış, bu vasıta ile öğrenciler arasında yayılmıştır (İsmayil, İslam 1993: 614-615).

Semet Dugayli, 1961 yılında henüz liseyi tamamlamadan mesleki askerliği kazanmıştır. 1967 yılında Askerî Kurumdan Meslek Değiştirme Programı çerçevesinde Kaşgar’a dönmüş otomobil tamir fabrikasında ve başka farklı şirketlerde tercüman olarak çalışmaya başlamıştır. 1980-1985 yıllarında Kaşgar Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde öğretmenlik yapmıştır. 1985-1988 yıllarında Milletler Neşriyatında editörlük ile meşgul olmuştur. Halk Kurultayı Daimî Komitesinin yazı işleri başkanlığında çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 613).

Semet Dugayli’nin edebî faaliyetleri, 1950 yıllarında şiir sahasında başlamıştır. *Kiçik Leqva* “Küçük Tembel” (1984), *Güzellik İzdeme*, *U Sende* “Güzellik

Arama O Sende” (1986), *Tumanliq Qirğaq* “Dumanlı Kıyı” ve *Tilemçi* “Dilenci” (1992), *Pasil* “Sınır” (1991), *Altundin Qimmat* “Altından Daha Pahalı” (1994), *Taşqa Aylanğan Adem* “Taşa Dönüşen Adam” (2000), *Qaşteşiniñ Yeñi Rivayiti* “Yeşim Taşının Yeni Rivayeti” (2001), *Yolniñ Axiri Bolidu* “Yolun Sonu olur” (2001, 2002), *Qomuş Pöpüki* “Kamış Çiçeği” (2004), *Etrapiñğa Qara Ademler* “Etrafına Bak İnsanlar” (2005), Böşüş “Açış” (1976), *Qelb Asminida Nur* “Gönül Göğünde Işık” (1979) gibi hikâyeleri ve uzun hikâyeleri kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 454; Sartekin 2006a: 4-14; Sartekin 2006b: 149).

Şiirlerinin bir kısmı *Ğunçimen* “Goncaym” (1985) kitabında yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 615). Yine bazı şiirleri *Toy Tentenisi* “Düğün Tantanası” (1985) antolojisinde ve bazı destanları *Dastanlar* “Destanlar” (1980) antolojisinde yayımlanmıştır (Sartekin 2006b: 16-26).

Hikâyelerin bir kısmı *Rozi Heytniñ Birinçi Küni* “Ramazan Bayramı’nın İlk Günü” (1991), *Cuşqun Eqim* “Coşkun Akım” (1982), *Qaçqun Karvan* “Kaçak Kervan” (1987) kitaplarında toplanarak yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 615; Sartekin 2006b: 9).

Hikâyelerinin yanında *Nurluq Qelbler* “Nurlu Kalpler” (1985), *Gülayim* “Gülay’ım” (1988) ve 4 ciltlik *Hayat Şamalliri* “Hayat Rüzgârları” (1996, 1998, 2000) romanlarını kaleme almıştır (Sartekin 2006b: 2; Komisyon 2006c: 454). Ayrıca *Şair Ölmeydu* “Şair Ölmez”, *Rabiye-Seidin* “Rabiya ile Seidin” dramaları; *Qedimqi Uyğur Medeniyiti Toğrisida Qisqıçe Bayan* “Eski Uyğur Medeniyeti Üzerine Kısa Bir Beyan” makalesi; *Amannisaxan* “Amannisahan” operası; *Yultuzluq Kéçe* “Yıldızlı Gece”, *Şerqqe Seper*, “Doğuya Sefer”, *Siyasi Rehbirimiz* “Siyasi Rehberimiz”, *Yalğan Aççıq* “Sahte Öfke” gibi eserleri vardır (İsmayil, İslam 1993: 615; Komisyon 2006c: 454).

Yultuzluq Kéçe, *Şerqqe Seper*, *Rabiye-Seidin* gibi eserleri Çinceye çevrilmiştir. *Siyasi Rehbirimiz*, *Amannisaxan*, *Yalğan Aççıq* gibi eserleri çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Yazar *İslam Dinî Luğiti* “İslam Dinî Sözlüğü” ve *Edebiyat Atalğuliri Luğiti* “Edebiyat Terimleri Sözlüğü” gibi eserlerin düzenlenmesi çalışmalarına katılmıştır. Ayrıca çok sayıda destan, şiir, hikâye, ilmî makale ve kitapları tercüme etmiştir (İsmayil, İslam 1993: 615-616).

Semet Dugayli Çin Yazarlar Cemiyetinin üyeliği, Çin Tiyatrocular Cemiyeti Şincan Uyğur Özerk Bölgesi Şubesinin ve Çin Azınlık Millet Yazarları İlim Cemiyetinin heyet üyeliğini yapmıştır (İsmayil, İslam 1993: 622)

3.203. Seypidin Ezizi (1915-2003)

Seypidin Ezizi (Seypidin Taşahun oğlu Ezizi), 1915 yılının Mart ayında Atuş’ta eğitime önem veren, varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir (Zaman 1995: 340). Küçük yaşlarında dinî okulda okumuş, çocukluk ve gençlik devirlerini ilim

öğrenerek geçirmiştir (Komisyon 2006a: 407). Bu sırada Nevai, Hoca Hafız, Sufi Allahyar ve Meşrep gibi klasik şairlerin eserleri ile tanışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 52). 1932 yılında daha on yedi yaşındayken Kaşgar Çiftçiler Ayaklanması'na katılıp asker ve kâtip olarak görev almıştır (Komisyon 2006a: 407).

Bazı aydın kişilerin etkisi ve yardımıyla yeni eğitimin yaygınlaştırılması ve halkın cahillikten kurtulması için çalışmalara katılan yazar, aynı zamanda akrabası olan Memtili Efendi'nin eğitim alanındaki faaliyetlerinden etkilenerek onun açtığı kısa dönemli öğretmen yetiştirme kurslarına katılmış, bu kursu tamamladıktan sonra eğitim faaliyetlerinde daha aktif bir şekilde yer almıştır (Zaman 1995: 341; İsmayil, İslam 1993: 52; Karluk 2010: 85). Kaşgar'da bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Memtili Efendi ile birlikte Atuş'a gitmiştir (Zaman 1995: 340). Memtili Efendi'nin Atuş'taki faaliyetlerine yakından tanıklık eden Seypidin Ezizi, öğrencilik yıllarında onun kurduğu İzciler Grubuna da katılmıştır (Karluk 2010: 85-88).

1936 yılında eğitim amacıyla Batı Türkistan'a gitmiş, Taşkent'teki Orta Asya Üniversitesinde okumuştur (Komisyon 2006a: 407). Burada Rusça öğrendikten sonra Rus edebiyatı, Özbek ve Kazak edebiyatının temsilcileri ve onların eserleri ile tanışmış; Maksim Gorki'nin "Ana", Nikolay Ostrovskiy'in "Çelik Böyle Sertleşti" gibi eserlerini okumuştur (Zaman 1995: 342). Eğitimi tamamladıktan sonra memleketine dönmüş ve *Çöçek Géziti*'nde çalışmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 52).

Yazar 1943 yılında Üç Vilayet İnkılabı'nın merkezi konumunda bulunan Gulca'ya gidip Üç Vilayet Askerî Mahkemesinde kâtip, Geçici Hükümet Eğitim Bakanı, *Alğa* gazetesinin baş editörü ve Halk Demokratik İttifakı'nın başkanı gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Bütün bu görevlerinin yanında edebî faaliyetlerde bulunup eserlerini yayımlamaya devam etmiştir (Zaman 1995: 343-344). 1949 yılında Millî Hükümet'in önemli liderleri "uçak kazası" denilen olayda şehit olunca Pekin'deki görüşmelere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş toplantısına tek başına temsilci olarak katılmış, Uygur Özerk Bölgesi kurulduktan sonra en önemli millî lider konumuna yükselmiştir (Karluk 2010: 85).

1955 yılından sonra Uygur Özerk Bölgesi Halk Hükümeti'nin başkanı, Parti Komitesi sekreteri, askerî bölgenin siyasi parti başkanı, birinci dönemden altıncı döneme kadar Milletvekilliği Daimî Çalıştayının müdür yardımcısı, Kadırlar Okulu ve Parti Okulunun müdürü, Şincan Üniversitesinin fahri rektörü olarak görev almıştır (Zaman 1995: 344). Mao'nun ölümünden sonra politik muhitin dışında kalarak kendisini daha çok edebiyat ve tarih çalışmalarına vermiş ve bazı kitaplar yazmıştır (Karluk 2010: 85).

1938 yılında *Yeñi Hayat* dergisinde yayımlanan *Yétim Toxti* "Yetim Durdu" adlı hikâyesi ile edebiyat sahasına adım atan yazarın aynı zamanda *Şanlıq Gélibe*

“Şanlı Başarı”, *18 Avğust* “18 Ağustos”, *Çaqirilmığan Mehmanğa Sovğa* “Davetsiz Misafire Hediye” gibi dramaları basılmış ve sahnelerde oynanmıştır (Komisyon 2006a: 407).

Yazarın günümüze ulaşan diğer eserleri şöyledir: *Zamanqul* “Zamankul”, *İkki Menzire* “İki Manzara”, *Aççıq Xatire* “Acı Hatıra”, *Yadikar* “Yadigâr”, *Şanlıq Qurban* “Şanlı Kurban” (1965), *Qisas* “Kısas”, *Ana Xitabi* “Ana Hitabı” (1964) hikâyeleri; *Xelq Dolquni* “Halk Dalgası” uzun hikâyesi; *Küreş Yoli* “Mücadele Yolu” (1959) draması; *Turdi Qasimniñ Xuşallıqı* “Turdi Kasım’ın Memnuniyeti” (1952), *Dehqanlar Toyi* “Çiftçiler Düğünü” (1952) denemeleri; *Tunci Poyiz Avazi* “İlk Tren Sesi” (1963), *Qizil Laçın* “Kızıl Şahin” (1967) lirik mensur şiirleri; *Xemirturuş Séliş Kerek* “Maya Koymak Gerek” (1957) komedisi; *Teñri Tağ Bürküti* “Tanrı Dağı Kartalı” (1988) romanı (Komisyon 2006a: 407-408; Sartekin 2006a: 12).

Uygur tarihi, edebiyatı, sanatı ve etnografyası üzerine araştırmalar yapan Ezizi, topladığı materyallerle *Amannisaxan* (1980) dramasını ve *Sutuq Buğraxan* (1987) adlı tarihî romanını yayımlamıştır (Zaman 1995: 346). Aynı zamanda *Buğda Sadaliri* “Buğda’nın Sesi”, *Boran Qoşaqıli* “Rüzgâr Şarkıları”, *Evliya Ata* “Evliya Ata” (1987) adlı şiir, mensur şiir ve hikâyelerden oluşan kitapları, iki ciltlik *Ömür Dastani* “Ömür Destanı” (1990, 1994) adlı hatırasını ve dramalarını topladığı *Küreş Yoli* “Mücadele Yolu” (1989) adlı kitabı yayımlamıştır. Ayrıca edebî haber ve hatıralarının yer aldığı *Sama Naxşisi* “Sema Şarkısı” (1993) eseri vardır (Sartekin 2006b: 35; İsmayil, İslam 1993: 53; Komisyon 2006a: 408).

Bazı şiirleri *Şanlıq Yillar* “Şanlı Yıllar” (1965), *Tentene* “Tantana” (1976) antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14).

İkki Bayğa Bir Malay “İki Zengine Bir Hizmetçi”, *Bay ve Malay* “Zengin ve Hizmetçi” gibi dramaları Rusçadan tercüme edip, bunların sahnelenmesi için yönetmenlik yapmış ve kendisi de bu oyunlarda rol almıştır (Komisyon 2006a: 407).

3.204. Söyüngül Çanişev (1940-)

Söyüngül Çanişev, 1940 yılında Ürümçi şehrinde memur bir ailede dünyaya gelmiştir. Tatar okulunda ilköğretim eğitimini tamamladıktan sonra İki Numaralı Kız Lisesine gitmiştir. 1957 yılında Şincan Tıp Enstitüsüne kaydolmuş, ancak kurduğu teşkilat nedeniyle tutuklanmış on sekiz yılını hapistede geçirmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra 1980 yılında Avustralya’ya göç etmiştir (Çanişev 2016: 5).

Avustralya’ya yerleştikten sonra ülkesinde yaşadığı sıkıntıları kamuoyuyla paylaşmak amacıyla hatıralarını yazmaya başlamış ve bu hatıraları temelinde ortaya çıkardığı iki tarihî romanını Türkiye Türkçesine aktarılmış haliyle

Türkiye’de yayımlamıştır. Bu eserleri “Göz Yaşlarıyla Islanan Topraklar” (2016) ve “Sökmeyen Şafaklar” (2016) adlı eserlerdir. Bir başka romanı ise İstanbul’da Yeni Uygur Türkçesiyle basılan *Alemler Ara Seper* “Dünyalar Arasında Yolculuk” (2016) adlı fantastik romanıdır.

3.205. Sultan Haşim (1941-2014)

Sultan Haşim 1941 yılının Şubat ayında Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. 1959 yılından 1964 yılına kadar Şincan Enstitüsünün Makine Mühendisliği Fakültesinde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra Öktebir Traktör Fabrikasında mühendis olarak çalışmaya başlamıştır. 1982 yılından itibaren çalıştığı Şincan Halk Neşriyatı Uygur Bölümünden 2001 yılında emekli olmuştur. 13 Ağustos 2014 tarihinde Ürümqi şehrinde kalp hastalığı sebebiyle vefat etmiştir (Ekrem 2014: 282).

Sultan Haşim’in edebî çalışmaları 1979 yılında yayımlanan *Nurgül* “Nurgül” adlı hikâyesiyle başlamıştır (Ekrem 2014: 282). Sonrasında ise *Sirliq Kéçiler* “Gizemli Geveler”, *Sirliq Yeşil Nur* “Gizemli Yeşil Işık” gibi kırktan fazla hikâyesi yayımlanmıştır. Bazı eserleri Uygur Özerk Bölgesi çapında ödüle layık görülmüştür. Bazı eserleri edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (Ekrem 2014: 282-283).

Fantastik türde eserler veren Sultan Haşim’in *Barğan* “Gitmiş”, *Sirliq Signal* “Gizemli Sinyal”, *Sirliq Kéçe* “Gizemli Gece”, *Axırqi Tallaş* “Son Seçim”, *Bir Cüp Aq Térek* “İkiz Beyaz Kavak Ağacı”, *Yultuzluq Kéçe* “Yıldızlı Gece”, *Közge Körünmes Üzük* “Görünmez Yüzük” adlı kitapları bulunmaktadır. Bir başka eseri ise *Kümüş Reñ Quta* “Gümüş Renkli Kutu” (2012) adlı fantastik romanıdır (Ekrem 2014: 283).

3.206. Sultan Mahmut Kaşgarlı (1937-)

Sultan Mahmut Kaşgarlı, 1937 yılında Uygur Özerk Bölgesi’nin Kaşgar şehrinde dünyaya gelmiştir (Doğan 2013: 55). İlk tahsilini Kaşgar’da, orta ve lise tahsilini Gulca’da tamamlayan Kaşgarlı, 1956 yılında Şincan Üniversitesi Dil-Edebiyat Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. 1956 yılından başlayarak 1982 yılına kadar aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmıştır (Gülensoy 2012: 439).

1982 yılında ailesi ile birlikte Türkiye’ye göç eden Kaşgarlı, 1983-1993 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır (Doğan 2013: 55). Bu süreçte aynı bölümde 1986-1990 yılları arasında doktora eğitimi almış ve “Uygur Türkçesinde Fiiller” konulu teziyle doktora payesini elde etmiştir. 1994 yılında Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalındaki doçentlik kadrosuna atanmıştır (Gülensoy 2010: 439). 1996 yılında profesör unvanı alan Mahmut

Kaşgarlı, 2000-2003 yıllarında aynı üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı görevinde bulunmuştur (Doğan 2013: 55). Burada “Türk Dili Bibliyografyası”, “Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi)” ve “Çağdaş Türk Lehçeleri” gibi dersler vermiştir (Gülensoy 2012: 440). 2004 yılında emekliye ayrılmıştır (Doğan 2013: 55).

Prof. Dr. Sultan Mahmut Kaşgarlı, bir şair olarak eserler verdiği gibi bilim adamı olarak da eserler vermiştir. Uygur Türklerinin dili, edebiyatı, kültürü ile Türk Dünyası üzerine hazırlanmış olduğu çok sayıda kitap ve makalesi vardır. Uygur Özerk Bölgesi, Çin ve Türkiye’de yayımlanmış on dört kitabı, üç yüz elliden fazla makalesi bulunmaktadır (Doğan 2013: 55). Bu makalelerinin bazıları Çince, İngilizce ve Arapça olarak yabancı ülkelerde ve Türkiye’deki çeşitli bilimsel dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Ayrıca Çin, Türkiye, ABD, Almanya ve Rusya gibi birçok ülkede tertip edilen milletlerarası bilimsel kongrelere ve konferanslara katılarak Türk Dünyası ve Uygurların dili, edebiyatı ve kültürüyle ilgili konularda çeşitli tebliğler sunmuştur (Gülensoy 2012: 440).

Yayımlanan ilk makalesi *Yazğuçi Sepidin Êizniñ İcatçanlığı Toğrisida* “Yazar Seyfeddin Ezizi’nin Edebî Yaraticılığı Hakkında” (1961) adlı çalışmadır. Bunun ardından *Şincañ Edebiyatı, Kitaplarğa Baha, Şincañ Üniversitesi İlmî jornili* gibi dergilerde *Şiir Toğrisida Mülâhiziler* “Şiir Hakkında Mülâhazalar” (1962), *Senet Eserlerideki Obrazlıq Tepekkür Toğrisida* “Sanat Eserlerindeki Belirgin Tefekkür Hakkında” (1978), *Edebiy Til Toğrisida* “Edebî Dil Hakkında” (1981) gibi pek çok makalesi yayımlanmıştır. Türkiye’ye gelişinin ardından *Türk Edebiyatı, Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Doğu Türkistan’ın Sesi, Türk Kültürü* gibi dergilerde “Uygur Edebiyatı” (1984), “Uygur Türkçesinde Kelime Türetme Usulleri Hakkında” (1986), “Şair Abdülhalik Uygur” (1986), “Uygur Türklerinde Dügün Koşukları” (1987), “Uygur Şiirinde Aruz Vezni Hakkında” (1988), “Uygur Türk Edebiyatının Tarihi Gelişmesi”, “Uygur Türkçesinin Tarihi Gelişmesi” (1992), “Çağdaş Uygur Edebiyatının Bayraktarı Âlim ve Yazar Abdülkadir Abdülvahit Ezizi” (1995), “Milliyetçi Vatansaver Uygur Şairi Abdülezziz Meksum Ezizi” (1996), “Büyük Türk Bilgini Kaşgarlı Mahmut’un Kişiliği ve Türklük Bilinci” (1997), “Çağdaş Uygur Edebiyatı Şairi Mehmetali Tefvik Şiirlerine Çağdaş Türkiye Edebiyatının Etkileri” (1998), “Türkiye Türkleri Edebiyatı ile Doğu Türkistan Uygur Türkleri Edebiyatında Rubai” (1999), “Türk Dünyasını Ortak Alfabe ve Ortak Yazı Diline Kavuşturmak İçin Bazı Öneriler” (2001) gibi dil, edebiyat, kültür ve diğer alanlarda pek çok makalesi yayımlanmıştır (Gülensoy 2012: 440-443).

İlk kitabı *Yürek Sadası* “Yürek Sedası” (1959) adlı şiir kitabıdır. Bu kitabını *Uygur Tili Gramatikisi* “Uygur Dili Grameri” (1961) ve *Yeziqçiliq Bilimleri* “Kompozisyon Bilgisi” (1966) adlı eserleri izlemiştir. Kültür Devrimi’nin

ardından *Ceñ Naxşisi* “Mücadele Şarkısı” (1978) adlı şiir kitabı; devamında ise *Uygur Xelq Qoşaqqliri* “Uygur Halk Koşukları” (1980) yayımlanmıştır. “Uygur Edebiyatından Seçmeler” (1981) ise Kaşgarlı’nın Çince yayımlanan kitabıdır. Türkiye’ye göç etmeden önceki son eseri, şiir kitabı olan *Tulun Ay* “Dolunay”dır (1982). Türkiye’ye gelişinin ardından yayımlanan ilk kitabı “Modern Uygur Türkçesi Grameri” (1992) adlı eseridir. Bu kitap Türkiye’de yayımlanan Yeni Uygur Türkçesinin ilk gramer kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonra “Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı” (1998) adlı eseri basılmıştır. *Arman* “Arzu” (1999) ise Kaşgarlı’nın bir başka şiir kitabıdır.

3.207. Şahip Abdusalām Nurbeg (1969-)

Şahip Abdusalām Nurbeg, 7 Nisan 1969 yılında Aksu’nun Kelpin kasabasında dünyaya gelmiştir. 1987-1990 yılları arasında Hoten Pedagoji Yüksek Okulu Çin Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitim almış, 1995-1997 yıllarında Şincan Üniversitesi Çin Dili ve Edebiyatı Bölümünde uzaktan eğitim ile lisans programından mezun olmuştur (Şalamu 2016: 110).

Şahip Abdusalām Nurbeg, 1990 yılından itibaren edebiyat ve edebî araştırma ile meşgul olmuştur. Şimdiye kadar çeşitli yayınlarda çok sayıda şiir ve edebî araştırma yazıları yayımlamıştır. “Sosyal Bilimler Akademisi 2005 Yılı Sosyal Bilimler Araştırmaları Uygur Şölenlerine katılmıştır. *Kelpin Odikam Meşripi*’nin senaryosu *Cuñgo Uygur Meşrepliri* “Çin Uygur Şölenleri” (2009) adlı kitapta yer almıştır. *Kelpin Meşripi* 2011 yılında *Uygur Meşrep Medeniyiti* “Uygur Şölen Kültürü” adlı dört ciltlik kitapta yer almış, yine bu araştırma *Meşrep Medeniyiti Qamusi* “Şölen Kültürü Kamusu” adlı eserde de yer almıştır.

Çeşitli gazete ve dergilerde üç yüzden fazla şiiri ve kırktan fazla araştırma yazısı yayımlanan şair, seçme şiirlerden oluşan *Ranşaode Maisui* “Yanan Buğday” adlı kitabı yayıma hazırlamıştır. Bir başka kitabı ise eleştiri ve değerlendirme yazılarından oluşan *Şirende Şenfēn* “Şairin Kimliği” adlı kitaptır (Şalamu 2016: 110).

3.208. Şairem Baratova (1980-)

Şairem Baratova, 1980 yılında Almatı’da Uygur kasabası Ardolata köyünde dünyaya gelmiştir. 1997 yılında Şerin Ortaokulunu tamamlayıp aynı yıl Abay Almatı Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesine sınavsız kabul edilmiştir. 2001 yılında bu okulu başarıyla tamamlayıp ilk öğretmenliğini bir anaokulunda yapmaya başlamıştır. 2006-2016 yıllarında R. B. Süleymanov Şarkşunaslık Enstitüsünde çalışmıştır (Baratova 2013: Arka kapak).

Şu an Ş. B. Baratova Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi Filoloji ve Çok Dilli Eğitim Enstitüsünün Doğu Dilleri ve Tercüme Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır (Baratova 2013: Arka kapak).

2008 yılında Evezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde Edebiyat Kuramı ve Metin İncelemesi alanında *Zamaniviy Qazaq ve Uyğur Sillabikiliq Poeziyasi: Ölçem, Ritm ve Qapiye* “Çağdaş Kazak ve Uygur Hece Şiiri: Ölçü, Ritim ve Kafiye (1950-2000)” adlı tezini başarı ile savunup doktor unvanı almıştır (Baratova 2013: Arka kapak).

Şairem Baratova'nın *Şatliqqa Teşnalik* “Mutluluk Arzusu” (2013) adlı şiir kitabı yayımlanmıştır. Bunun dışında eserleri *Qazaqstan Meniñ Vetinim* “Kazakistan Benim Vatanım”, *Çoñ Bağniñ Meviliri* “Büyük Bahçenin Meyveleri” adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Baratova 2013: Arka kapak).

3.209. Şayim Şavayev (1938-2010)

Şayim Şavayev 1938 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesine bağlı Tügmen köyünde dünyaya gelmiştir. 1955 yılında Çon Aqsu'daki ortaokulu bitirip kolhozda çalışmaya başlamıştır. Bu sırada Köy Parti Şubesinde görev almış, Parti Şubesinin çocuk kolu olan Piyonerler Evinin müdürlüğünü yapmıştır. Eğitim amacıyla 1960 yılında Kurmanğazi Kazak Devlet Konservatuvarının Tiyatro Fakültesine girmiştir ve mezun olduktan sonra Cumhuriyet Uygur Tiyatrosunda çalışmıştır (İsmayilov 2015: 295). Burada hem tiyatroculuk yapmış hem de şarkıların sözlerini yazmıştır. Yardımcı yönetmen, tercüman olmanın yanı sıra kendi yazdığı dramaları da sahnelemiştir. Mesleki yönetmen olmak için 1971 yılında Almatı Sanat Enstitüsünün Yönetmenlik Fakültesine girmiştir. Mezun olduktan sonra yönetmen olarak Uygur tiyatrosunda birçok eseri sahnelemiş, bunlar Kazak televizyonunda da yayımlanmıştır (İsmayilov 2015: 296).

1979 yılında Kazakistan Yazarlar Cemiyeti Kurumuna atanmış, Uygur Edebiyatı Bölümünü yönetmiştir. 1985-1990 yılları arasında Kazakfilm Sinema Stüdyosunda Sanat Filmlerini Uygurcaya Tercüme Bölümünü yönetmiştir. 2010 yılında vefat etmiştir (İsmayilov 2015: 296).

Şavayev'in şiirleri 1960 yılından başlayarak çeşitli antolojilerde yer almaya başlamıştır (İsmayilov 2015: 296).

Bazı hikâye ve uzun hikâyeleri şöyledir: *Sera Qizliri* “Köy Kızları”, *Hayat Simfoniyasi* “Hayat Semponisi”, *Lale* “Lale”, *Séxi Yürek* “Cömert Yürek”, *Ala Kala* “Ala Öküz”, *Éyiq Balisi* “Ayı Yavrusu”, *Çimen Dopa* “Çimen Doppa”, *Yoqalğan Qelem* “Kaybolan Kalem”, *Séhirlik Aq Bulutlar* “Sihirli Beyaz Bulutlar” (İsmayilov 2015: 296-298)...

1970 yılında *İmzasız Xetler* “İmzasız Mektuplar” adıyla hikâyelerinin ve uzun hikâyelerinin yer aldığı ilk kitabı basılmıştır. Ardından *Anar Güli* “Nar Gülü”, *Çimen Dopa* “Çimen Doppa” (Rusça), *Yoqalğan Qelem* “Kaybolan Kalem”, *İzdeymen Seni* “Arıyorum Seni”, *Mirzigül* “Mirzigül”, *Kéliñlar Naxşa Éytayli* “Gelin Şarkı Söyleyelim” adlı kitapları basılmıştır (İsmayilov 2015: 296). *Bilal*

Nazim “Bilal Nazım” ise roman olarak kaleme aldığı eserdir (İsmayilov 2015: 296).

Şiir, hikâye ve roman dışında drama eserleri de yazmıştır. *Akam Öylinidu* “Ağabeyim Evlenecek”, *Séniñ Qara Közliriñ* “Senin Kara Gözlerin” (1975), *Bégunağa Beş Eyip* “Suçsuza Beş Ayıp” adlı sahne eserleri Şavayev’in yazdığı drama eserlerinden bazılarıdır. *Séniñ Qara Közliriñ* draması Özbekistan ve Azerbaycan’da sahnelenmiştir (İsmayilov 2015: 296).

3.210. Şevket Nezeri (1957-)

Yazar, eleştirmen ve oyun yazarı Şevket Eynidinoğlu Nezeri, 21 Eylül 1957 tarihinde Almatı şehrinin Yarkent ilçesine bağlı Pencim köyünde dünyaya gelmiştir. Kendi köyünde ortaokulu tamamladıktan sonra Sovyetler ordusunda askerlik görevini yerine getirmiştir. Ardından El-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesinde eğitim almıştır. Çalışma yaşamına *Kommunizm Tuği* gazetesinde dizgici olarak başlamıştır. Daha sonra 1987 yılından itibaren Kazak Devlet Tele-radyo Kurumu Alitağ Uygurca Yayınlar Programında çalışmaya başlamıştır ve uzun yıllar burada redaktör ve muhabir olarak görev almıştır. 2005 yılından itibaren özel “Şevket-şov” adlı tiyatro stüdyosunu açmıştır, burada çalışmalarına devam etmektedir (Nezeri 2017: 4).

1980’li yılların sonunda kaleme aldığı *Suni Körmeý Ötük Yeşmeýli* “Suyu Görmeden Çizmeyi Çıkartmayalım” adlı hiciv hikâyesi ile edebiyat sahasına adım atmıştır. Tiyatro alanında önemli çalışmalar yapan Nezeri’nin tiyatro eserlerinden bazıları şunlardır: *Qoş Yultuz* “Çift Yıldız”, *Sot Hüküm Qilidu* “Mahkeme Karar Verecek”, *Ahañni Tap* “Melodiyi Bul”, *Néme, Qaçan, Qeyerde* “Ne, Ne Zaman, Nerede”, *Şöhret Deqiqisi* “Şuhret Anları”... Ayrıca *Ağriqhanida Bir Kün* “Hastenede Bir Gün”, *Balamni Qandaq Qeynata Deymen* “Çocuğuma Nasıl Kayınpeder Derim” müzikli komedi piyesinin Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Ün-Sin Neşriyatı tarafından yayımlanan *Nabap Doxturlar Karametliri* “Sahte Doktorların Kerametleri”, *Künçi* “Kıskanç”, *Kazzap* “Sahtekâr”, *Ölümdin Başqisi Tamşe* “Ölümden Başkası Eğlence” gibi komedi filmlerinin senaryolarını yazmıştır (Nezeri 2017: 4-9).

Son yıllarda yoğun olarak komedi tiyatrosu türünde eser veren Nezeri bazı eserlerini Yeni Uygur Türkçesiyle, Özbek Türkçesiyle, Kazak Türkçesiyle ve Rusça kaleme almıştır. Eserlerinden bazıları ise Özbek ve Kazak lehçelerine ve Rusçaya çevrilmiştir. Yazdığı komedi eserlerinin yönetmenliğini ve oyunculuğunu da üstlenmiştir. Oyunları Kazakistan Devlet Tiyatrosunda, “Şevket-şov” adlı özel tiyatrodada ve Rusya sahnelerinde sergilenmiş, televizyon ekranlarında geniş izleyici kitlesiyle buluşmuştur. Günümüze kadar yazarın iki yüz elliye yakın eseri sahnelenmiştir (Nezeri 2017: 4-7).

Şevket Nezeri'nin *Mongitofon* "Teyip" (1989), *Hey Biz Ademler* "Hey Biz İnsanlar" (1994), *Ölümden Başqisi Tamşe* "Ölümden Başkası Eğlence" (2003), *Xoş Keypiyat* "Keyifli Durum" (2007) gibi kitapları yayımlanmıştır. Nezeri aynı zamanda *Qarğış Tekken Teğdir* "Bedduanın Tuttuğu Kader" adlı romanın yazarıdır. Son kitabı altmış yaşına girmesi münasebetiyle hazırladığı *Şanlıq Yol* "Şanlı Yol" (2007) adlı eseridir.

Çağdaş Uygur edebiyatına parodi türünü kazandıran Nezeri, İlham Özel Ödülü'ne layık görülmüştür. Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Nezeri 2017: 4-7).

3.211. Şükür Yalkin (1916-)

Şükür Hümidinoğlu Yalkin, 1916 yılında Özbekistan'ın Taşkent şehrinde doktor bir ailede dünyaya gelmiştir (Cami 2001: 123). Babası Muhiddin Hacı, Arap, Fars, Urdu dillerine ve Doğu edebiyatına hâkim, çok kitap okuyan biridir (Elçin 2012: 45). Şükür Yalkin da bu ortamda yetişmiş ve öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır (Cami 2001: 123). 1929 yılında Kazakistan'a göç etmiş, ortaokul ve lise eğitimini burada almıştır (Elçin 2012: 45). 1931 yılında Moskova Pedagoji Enstitüsünün Dil Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. Bu süre içerisinde hem Rus dilini öğrenmiş, hem de Doğu edebiyatının büyük şairleri Nevaî, Fuzulî, Hâfız-ı Şirâzî, Şeyh Sait, Abdurrahman Câmî ve Batı Türkistan'da tanınan Namık Kamal, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit, Reşat Nuri, Abdullah Tukay, Sabir Tahir, Abay Konanbay gibi şahsiyetlerin eserlerini okumuştur (Cami 2001: 123). Puşkin, Gogol, Tolstoy, Turgenyev, Çehov, Gorki, Shakespeare, Byron, Hugo, Zola, Maupassand, Genrih gibi meşhur Rus ve Batı yazarlarının eserleriyle tanışmıştır (Elçin 2012: 45-46).

1936 yılında Çöçek'e giden ve edebî hayatına burada devam eden Yalkun, Çöçek'te Özbek Kültür Derneğinde çalışmıştır. 1944 yılında yani Üç Vilayet İnkılabı sırasında çalışmak için Ürümqi'ye gitmiştir. 1946 yılında Şincan Enstitüsünde okumaya başlamıştır. 1955 yılında Şincan Halk Neşriyatına yazar olarak atanmış, 1957 yılında ise Çin Yazarlar Cemiyeti Şincan Uygur Özerk Bölgesi Şubesinde görevlendirilmiştir. Burada "Sağcılarla Mücadele Hareketi"nin hedefi haline gelmiş, 1979 yılına kadar birçok eziyet görmüştür (Cami: 124).

Şükür Yalkin 1930'lu yıllarda dramalarını kaleme almaya başlamış, eserlerinin bir kısmı Rusçaya ve Çinceye çevrilmiş, Çin'de ve diğer ülkelerde sahnelenmiştir (Cami 2001: 125). 1936 yılında Çöçek'e gelmiş ve sahne eseri olan *Ölüm* "Ölüm" adlı komedisini kaleme almıştır. Çöçekte iken yine *Metrehimbayniñ Toyi* "Metrehimbay'ın Düğünü", *Veten Nomusi Üçün* "Vatan Namusu İçin", *Küreş* "Mücadele", *Şaîxey Kéçisi* "Şanghay Gecesi", *Muhim Höccet* "Önemli Evrak", *Yettinçi Oq* "Yedinci Ok", *Aldamçı* "Aldatıcı" gibi

dramalarını kaleme almıştır. (Elçin 2012: 45-46). Ürümçi'ye geldikten sonra ise *Bahar* “Bahar”, *Yalğuz Qiz* “Yalnız Kız”, *Del Toy Küni* “Tam da Düğün Günü” dramalarını kaleme almıştır (Cami 2001: 124).

1979 sonrası edebiyat sahasına geri döndüğü zaman altı dramadan oluşan *Dramilar* adlı kitabını yayımlamıştır. *Tikenlik Güller* “Dikenli Güller”, *Çiş Doxturi* “Diş Hekimi” adlı eserleri de vardır (Cami 2001: 125-128).

3.212. Tahir Hamut (1969-)

Tahir Hamut, 1969 yılında Kaşgar şehrinin Peyzavat ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini Peyzavat'ta ve Kaşgar'da almıştır. Ardından 1988-1992 yılları arasında Pekin Merkezî Milletler Enstitüsü Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümünde okumuştur. Mezuniyetinin ardından, devletin üst düzey görevlilerini yetiştirmek için kurulan Merkezî Parti Okulu ve Uygur Özerk Bölgesi Parti Okulu gibi yerlerde çalışmıştır. 2009 yılında İzgil Kino Televiziyeye Şirketi adında özel bir firma kurmuştur ve burada çalışmalarına devam etmektedir (Abdurehim 2012: 443)

1998 yılından itibaren sinema-televizyon alanında yönetmen olarak çalışmış ve birçok televizyon filmine, belgesele, edebiyat sanat filmine ve uzun metrajlı sanat programına imza atmıştır. 2007 yılından itibaren fahri profesör unvanıyla Şincan Sanat Enstitüsü Sinema-Televizyon-Drama Fakültesinde ders vermektedir (Abdurehim 2012: 443).

İlk şiiri *Men Ölgende* “Ben Ölünce”, *İşçilar Vaqit Géziti* 'nde (1989) basılan Tahir Hamut, 1986 yılından itibaren edebiyat sahasına adım atmıştır. Günümüze kadar yüzden fazla eseri, makalesi ve tercümesi çeşitli yayınlarda basılmıştır. Şiirlerinin bir kısmı İngilizceye tercüme edilerek Amerika'da çeşitli yayınlarda neşredilmiştir. Çince yazdığı bazı şiirleri Çince antolojilerde yer almıştır. *Qurban Heytniñ Aldida* “Kurban Bayramı Arifesinde”, *Yaz-Bir Süyqest* “Yaz: Bir Kumpas Kurucusudur”, *Xelq Meydanı* “Halk Meydanı”, *Déñiz* “Deniz”, *Telefon* “Telefon” bu tür şiirlerdendir (Şalamu 2016: 84-109; Abdurehim 2012: 443).

Hamut'un pek çok eseri *Bostan*, *Şincan Radyo-Televizyon Enstitüsü İlmî Dergisi*, *İli Deryasi*, *Crazyhorse*, *Gulfcoast*, *Off The Coast*, *Banango Street*, *Şincan Medeniyet Sahesi* gibi dergilerde yayımlanmıştır. *Ürümçi* “Ürümçi”, *Şehir Kéçisi* “Şehrin Gecesi”, *Méniñ Makanım* “Benim Mekânım” *Cenubqa Seper* “Güneye Yolculuk”, *Qeşqerge Qaytiş* “Kaşgar'a Dönüş” adlı şiirleri dergilerde yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 443-444).

Qeşqerdiki Yer Şari “Kaşgardaki Yerküresi” (2000), *Ariliq ve Başqilar* “Mesafe ve Diğerleri” (2016) adlı şiir kitapları ve *Ğerb Modérnizm Edebiyatı Éqimliri* “Batı Modernizm Edebiyat Akımları” (2000) adlı araştırma kitabı yayımlanmıştır.

3.213. Taşgöl Heziyarova (1954-)

1954 yılında Gulca şehrinin Herembağ Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. 1959 yılında ailesi ile birlikte Batı Türkistan'a göç etmiştir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiştir. 1969 yılında Kazakistan'ın Almatı Vilayeti Emgeçkikazak İlçesine bağlı Koram köyündeki ortaöğrenimini bitirip aynı okulda laborant Piyonerler Teşkilatının rehberi olarak çalışmıştır.

Tovva "Tövbe", *Yerdin Soraymen Epu* "Topraktan Özür Dilerim", *Hayat ve Mamat* "Yaşam ve Ölüm", *Sen Yoq* "Sen Yoksun", *Umut* "Umut" gibi şiirleri *Şeiriyet Gülzari* adlı şiir kitabında yer almıştır (Zeynalov 2007: 560-564). *Kalbim Nidasi* "Kalbimin Sesi" (2005) ise Heziyarova'nın yayımlanmış şiir kitaplarından (Zeynalov 2007: 560).

3.214. Taşpolat Nametov (1940-)

"İkramiy" takma adını kullanan Taşpolat Nametov, 1940 yılında şimdiki Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Çillenze kasabasında dünyaya gelmiştir. Daha sonra ailesiyle birlikte Yarkent'e göç etmişlerdir. Kirov Uygur Okulunda okumuştur. Ardından Taşkent'teki Orta Asya Devlet Üniversitesinin Dil Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır. 1969 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Özbekistan Millî Radyo Televizyon Kurumunda çalışmaya başlamıştır. 1975-1978 yılları arasında Marksizm-Leninizm Üniversitesini tamamlamıştır. Kırk yılı aşkın bir süre Özbekistan Radyo Televizyon Kurumu Uygur Bölümünde çalışan Nametov 2000 yılında buradan emekli olmuştur (İsmayilov 2015: 354).

Öğrencilik yıllarından itibaren edebiyatla ilgilenmiş, *Yéñiliq Avazi* adlı yerel gazetede şiirleri yayımlanmıştır. Şiirlerinden bazıları şöyledir: *Köz Monçaq* "Nazar Boncuk", *Gülşen Gülliri* "Gül Bahçesinin Gülleri", *Solmas Çeçekler* "Solmaz Çiçekler", *Ölüm Aldida* "Ölümün Önünde", *Ölmes Ömür* "Ölmez Ömür", *İparxan* "İparhan", *Amannisaxan* "Amannisahan", *Eqilliq Toşqan* "Akıllı Tavşan", *Qisaskar Qismiti* "Kısaşının Kısmeti", *Sirliq Miras* "Gizenli Miras", *Untulmas Uçrişiş* "Unutulmaz Buluşma", *İkki Palvan* "İki Pehlivan" (İsmayilov 2015: 355-358)... Bazı şiirleri *Kéliñlar Naxşa Eytayli* "Gelin Şarkı Söyleyelim", *Méniñ Dostlirim* "Benim Dostlarım", *Qizil Şepeq* "Kızıl Şafak", *Bulaqlar* "Pınarlar" gibi antolojilerde yer almıştır (Zeynalov 2007: 378).

Nemetov'un *Quyaş Külkisi* "Güneşin Gülücüğü" (1980) adlı ilk kitabı yayımlandıktan sonra bu kitabını *Bulaq* "Pınar", *Qutluq Miras* "Kutlu Miras" (1990), *Arman Quşi* "Arzu Kuşu" (1996) gibi kitapları takip etmiştir (İsmayilov 2015: 354). *Köz Monçaq* "Nazar Boncuğu", *Gülşen Gülliri* "Gül Bahçesinin Gülleri", *Solmas Çeçekler* "Solmaz Çiçekler" adlı üç ciltten oluşan kitabı ise çocuklar için kaleme aldığı bir eserdir (İsmayilov 2015: 355).

Eserleri Özbek, Kazak, Kırgız ve Karakalpak lehçelerine, Rus ve Tacik diline çevrilmiştir (İsmayilov 2015: 355).

Özbekistan Yazarlar Cemiyetinin ve Özbekistan Gazeteciler Cemiyetinin üyesidir (İsmayilov 2015: 354).

3.215. Telman Nurahunov (1964-)

Telman Nurahunov 1964 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesine bağlı Çoñ Aqsu köyünde dünyaya gelmiştir. Köydeki ortaokulu tamamlayıp Abay Kazak Devlet Üniversitesinin Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesinde eğitim almaya başlamıştır. 1986 yılında mezun olunca Jazuşi Neşriyatında, ardından da Dil Komitesinde çalışmıştır. Bir süre sonra “Kazakistan-1” televizyonuna bağlı “Alitağ” programının Uygur Bölümünü yönetmiştir. İntersvyaz, Utilit ve benzeri iş yerlerinde müdür olarak çalışmıştır (İsmayilov 2015: 359).

Kazakistan sahasındaki postmodern şiirin öncülerindendir. Şiirlerinden bazıları şunlardır: *Çüşümde Atam* “Düşümde Atam”, *Béşimğa Yögeydu* “Başıma Sarıyor”, *Neyni Çal* “Neyi Çal”, *Endişem Tola* “Endişem Çok”, *Hedemge* “Ablama”, *İnimğa* “Erkek Kardeşime”, *Némidin Başlinidu Veten* “Neyden Başlanır Vatan”, *Yut* “Memleket”, *Rencime Eziz Yut* “Küsmeye Aziz Memleket”, *Yutta* “Memlekette”, *Yut Muhebbiti* “Memleket Sevgisi”, *Eziz Yut* “Aziz Memleket”, *Aqsuluq* “Aksu’lu”, *Çoñ Aqsu* “Çon Aksu”, *Ömür Kütmeydu* “Ömür Beklemez”, *Özemni İzdep* “Benliğimi Arayıp”, *Péşanemge Pütüptu* “Kaderime Yazılmış”, *Tebiet ve Adem* “Doğa ve İnsan”, *Şepqetsiz Alem* “Sevgisiz Dünya”, *Ata* “Ata”, *Vetensiz* “Vatansız”, *Bir Kün Kéler* “Bir Gün Gelir”, *Veten Bolmisa* “Vatan Yok İse”, *Uygurmen* “Uygur’um”, *Qeşqer Şehiri* “Kaşgar Şehri”, *Séğın Méni* “Özle Beni”, *Qelbtiki Halet* “Kalpteki Hal”, *Séniñda Bolsun* “Sende Olsun”, *Meñgüge* “Sonsuza Kadar”, *Bilmeysen* “Bilmiyorsun”, *Kelmidiñ* “Gelmedin”, *Söyğü Keldi* “Sevgi Geldi” (İsmayilov 2015: 359-360)...

Hikâye ve uzun hikâye türünde de önemli eserler ortaya koyan Nurahunov’un *Yiğlimañ Qiz Yiğlimañ* “Ağlama Kız Ağlama”, *Yarılışın Özeñdin* “Her Şey Senin Elinde”, *Sersan Bolğan Adem* “Perişan Olan Adam”, *Seradin Kelgen Yigit* “Köyden Gelen Yiğit” gibi uzun hikâyeleri vardır (İsmayilov 2015: 360-364).

Közler ve Yürek “Gözler ve Yürek” (2006), *Çin Yürektin* “Kalpten” (2008) adlı şiir kitapları; *Sevda* “Sevda” (2001), *Seradin Kelgen Yigit* “Köyden Gelen Yiğit” (2010) adlı uzun hikâye kitapları yayımlanmıştır.

Uygur Sanat Kulübünün İlham Ödülü’ne layık görülmüştür. Genç yaşta Uygur okullarının dil ve edebiyat ders kitaplarında yer alarak özgeçmiş ve eserleri ders konusu olan nadir aydınlardan biridir (İsmayilov 2015: 359-364).

3.216. Teyipcan Eliyev (1930-1989)

Teyipcan Eliyev, 11 Nisan 1930 tarihinde İli vilayetinin Korğan kasabasında eğitilmiş bir ailede dünyaya gelmiştir. 1938-1948 yıllarında Korğas

kasabasındaki ilkokul, ortaokul ve dinî mektepte eğitim görmüştür (Harbalioğlu 2016: 98; İsmayil, İslam 1993: 146).

Küçük yaşlarından itibaren edebiyata ilgi duyan Teyipcan Eliyev, on dört yaşına geldiğinde bin mısradan fazla halk koşuğunu ezberlemiş, bununla birlikte *Şıncañ Géziti* ve *İli Géziti*’nde yayımlanan şiirleri, özellikle Lutpulla Mutellip ve Abdurehim Ötkür gibi şairlerin şiirlerini okumuştur. Dinî okulda okuduğu sıralarda klasik Uygur edebiyatının Nevai, Növbite, Meşrep gibi temsilcilerinin şiir ve gazellerini okumuştur. Özellikle Nevai’nin şiirlerinin Teyipcan Eliyev’in üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ortaokuldayken Abdullah Tukay, Abay Kunanbayev, Ömer Muhemmedi, Hamit Alimcan, Puşkin, Mayakovski gibi önemli şairlerin şiirleri ile tanışmış, sonraki devirlerde Çüy Yüen, Ey Çin gibi Çinli şairlerin şiirlerini araştırmıştır. Okudukları ve yaptığı araştırmalar Teyipcan Eliyev’in şiire olan ilgisini arttırmış, bu şiirlerden etkilenerek “Cüriti” (Yürekli) takma adıyla şiir yazmaya başlamıştır (Zaman 1995: 399; İsmayil, İslam 1993: 149-150).

Orta tahsilini tamamladıktan sonra büyük şehirlere gidip yüksek ilim merkezlerinde okumak istese de Milliyetçi Çin yönetiminin ağır baskıları altında bu imkânı bulamamıştır (İsmayil, İslam 1993: 149-150).

Teyipcan Eliyev, 1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı hareketi başladığında orduya katılmayı istemiş fakat yaşı küçük olduğu için bu arzusunun ulaşamamıştır (İsmayil, İslam 1993: 150). 1948 yılında döneminin önemli edebiyat merkezlerinden biri olan Gulca’ya gidip Üç Vilayet İnkılabı Geçici Hükümeti’nin yayın organı olan *Alğa* gazetesinde editör olarak çalışmaya başlamıştır. 1950 yılında Ürümçi’ye giderek burada 1955 yılına kadar Şincan Kültür İdaresinde Edebiyat ve Sanat Bölümünün müdürlüğünü yapmıştır. 1955-1958 yıllarında Özerk Bölge Parti Komitesi Propaganda Bölümü Edebiyat ve Sanat İdaresinin müdür yardımcılığı, Özerk Bölge Edebiyatçılar ve Sanatçılar Parti Grubunun sekreter yardımcılığı, Şincan Yazarlar Cemiyetinin başkâtipliği, *Tarim* dergisinin baş editör yardımcılığı gibi çeşitli vazifeleri yürütmüştür (Harbalioğlu 2016: 98; Sultan, Abdurehim 2002: 29-30). 1950 yılında Şien’de birincisi düzenlenen Edebiyatçılar ve Sanatçılar Temsilcileri Kurultayına katılmıştır. Toplantıdan sonra Pekin, Tyencin gibi büyük şehirlere ziyaretlerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 153).

Dönemin birçok şairi gibi umudunu halkının kurtuluşunu ve bağımsızlığını vaat eden Çin komünistlerine bağlayarak 1953 yılında Çin Komünist Partisine üye olmuştur (Kaşgarlı 2012: 346). Bu dönemden sonra edebiyat ve sanat sahasındaki bazı rehberlik hizmetlerini üstüne alarak Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyetinin çalışmalarını genişletme ve eğitime gibi konularda faaliyet göstermiştir. 1963-1964 yıllarında Merkezî Yüksek Parti Okulunda eğitim görmüştür (İsmayil, İslam 1993: 155).

Eleştirel türdeki şiirleri nedeniyle 1957-1960 yıllarında çok fazla baskı gören ve sürgüne gönderilerek ağır zorunlu işleri yapmaya mecbur bırakılan şair, 1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi'nde ise daha büyük baskılar altında zor günler geçirmiştir (Harbalioğlu 2016: 98).

1979 yılında Çin Yazarlar Cemiyetinin 3. Halk Kurultayında derneğin başkan yardımcılığına seçilen yazar 1980 yılında Uygur Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğinin 3. Kurultayında da derneğin başkan yardımcılığına ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcılığına seçilmiştir. 1982 yılında Çin Yazarlar Cemiyeti Temsilciler Kurumu ile birlikte Yugoslavya'ya gitmiş ve dünya şiir bayramına katılarak Uygur şiirini dünya sahnesinde tanıtmaya imkânı bulmuştur. Bunların dışında yine Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerde birtakım ziyaret ve konferanslarda bulunmuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 29-30). 1984 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Folklor Araştırmaları Dairesi tarafından Eskişehir'de düzenlenen Halk Edebiyatı Semineri'ne teşrif etmiş, böylece Türkiye'yi görme fırsatı bulmuştur. Türkiye'de bulunduğu sırada TRT'de bir televizyon programına konuk olarak katılmıştır (Kaşgarlı 1998a: 227-229).

Teyipcan Eliyev, 1986 yılında yakalandığı kanser hastalığından kurtulamayıp 19 Şubat 1989 tarihinde Ürümqi'de vefat etmiştir (Harbalioğlu 2016: 98; Sultan, Abdurehim 2002: 30; Kaşgarlı 1998a: 229).

Edebî hayatı boyunca birçok şiir kaleme alan Teyipcan Eliyev'in ilk şiiri 1945 yılında yazdığı *Ceñçi Akamğa* "Asker Ağabeyime" adlı şiiridir. Bunun dışında yayımlanan diğer şiirleri ise şöyledir: *Canan Üçün* "Sevgili İçin", *Gülümge* "Çiçeğime", *Qış Ketti* "Kış Gitti", *Köklem Cilvisi* "Bahar Parıltısı", *Adaqqi Sözü* "Son Sözü", *Küreş* "Savaş", *Küt Meni* "Bekle Beni", *Lenin Ölmidi* "Lenin Ölmedi", *Tañmu Yeqin* "Tan Vakti da Yakındır", *Tañ Naxşisi* "Seher Şarkısı", *Xitabim* "Hitabım", *Bügün* "Bugün", *Toy* "Düğün", *Dehqan Qizniñ Naxşisi* "Çiftçi Kızın Şarkısı", *Köyüp Qaldim Men Saña* "Âşık oldum Ben Sana", *Bahar Şamili* "Bahar Rüzgarı", *Tağni Körsem* "Dağı Görsem", *Oğulnisaxan Ceñde* "Oğul Nisahan Savaşta" destanı; *Bext* "Baht", *Yürek Sözi* "Yürek Sözü", *Men Sotsiyalistik Şehir Adimi* "Ben Sosyalist Şehir İnsanıyım", *Valaqteğkürüpnüñ Ölümü* "Gevezenin Ölümü", *Vetenim* "Vatanım", *Tügimes Naxşa* "Bitmeyen Şarkı", *Sañ Mudiriniñ 'Ziyandaşqa Qarşi' Acayip Tedbiri Toğrisida Qoşaq* "Depo Müdürünün 'Zararlı Şeye Karşı' Acayip Tedbiri Hakkında Koşuk", *Miltiqimni Bergin Qolumğa* "Tüfeğimi Ver Elime", *Amriqim* "Sevdiğim", *Orçuq Batur* "Orçuk Batur" *Veten Heqqide Gezel* "Vatan Hakkında Gazel", *Yolluq Alma* "Yolluk Elma", *'Asasen' niñ Şikayeti* "Esasen'in Şikayeti", *Zepmu Çirayliq Keldi Bahar* "Çok Güzel Geldi Bahar", *Sen'et Bahari* "Sanatın Baharı", *Arça* "Köknar", *Çoğluq Yénida Çaqqaq Bar İken* "Çiçeğin Yanında Diken Varmış", *Teverrukni Körgende* "Hatırayı Gördüğünde", *Muqam* "Makam", *Turpan Mehxanxanisi* "Turfan

Misafirhanesi”, *Altay Naxşiliri* “Altay Şarkıları”, *Adem Biz Melhemge Mohtacmiz* “İnsan Biz Merheme Muhtacız”, *Kün Çiqışniñ Teñi Atti* “Doğunun Tanı Attı”, *Guñçendañ Heqqide Qeside* “Komünist Partisi Hakkında Kaside”, *Derd* “Dert”, *Mavcuşiğa Xet* “Mao Başkan’a Mektup”, *Negir Soldatniñ Xeti* “Negir Soldat’ın Mektubu”, *Qizniñ Naxşisi* “Kızın Şarkısı”, *Salam Merdler Vetinige* “Selam Mertler Vatanına”, *Dostluq Qoşiqi* “Dostluk Koşuğu”, *Qeni Dostum Kötür Qedehni* “Hadi Dostum Kaldır Kadehini”, *Seğiniş* “Özlem”, *Moskvada 1 May* “Moskova’da 1 Mayıs”, *Razlev Boyidiki Kepe* “Razlev Boyundaki Kulübe”, *Salam Qazaqistan* “Selam Kazakistan”, *İssiq Köl* “Issık Göl”, *Avropa* “Avrupa” (Sultan, Abdurehim 2002: 30-35), *Bext Arzusida* “Baht Arzusunda”, *Saqiyğa İltimas* “Sakiye İltimas”, *Körüvidim Çüşümde Bulbul* “Görmüştüm Rüyamda Bülbül”, *Men Şundaq Bir Oğul Bala Men* “Ben Böyle Bir Erkek Evladım”, *Rubaiylar* “Rubailer”, *İşenç* “İnanç”, *Şerin Arzular* “Tatlı Arzular”, *Lutpullağa* “Lutpulla’ya”, *Yazni Seğindim* “Yazı Özledim”, *Keleçekke Salam* “Geleceğe Selam”, *Péşqedem Ceñçiniñ Nesiheti* “Kıdemli Bir Askerin Nasihati”, *Atatürk Qevride* “Atatürk’ün Kabrinde”, *Meylimu?* “Olur mu?”, *Sazende Dostum Abdulla Hamutqa Mersiye* “Sazende Dostum Abdulla Hamut’a Mersiye” (1981), *Melhem İlhami* “Merhem İlhamı” (1981) (Harbalioğlu 2016: 100-103; Kaşgarlı 1998a: 231; Sartekin 2006b: 83; Komisyon 2006b: 92-227; Emet 1998: 116; Zaman 1995: 400; İsmayil, İslam 1993: 151-155).

Şair Teyipcan Eliyev, hayatı boyunca yazdığı bu şiirlerin büyük bir kısmını *Şerq Naxşisi* “Doğu Şarkısı” (1951), *Tinçliq Naxşisi* “Barış Şarkısı” (1954), *Tügimes Naxşa* (1957), *Vetenimni Küyleymen* “Vatanımı Övüyorum” (1963), *Zepmu Çirayliq Keldi Bahar* “Çok Güzel Geldi Bahar” (1980), *Bahar İlhami* (1984), *Tallanğan Şeirler* “Seçilmiş Şiirler” (1985), *Töhmet Qurbani* “İftira Kurbanı” (1986), *Yantaq* “Diken” (1989), iki ciltlik *Teyipcan Eliyov Şeirleri* “Teyipcan Eliyev Şiirleri” (1997) gibi kitaplarında toplamıştır. Çinceye tercüme ettiği şiirleri *Teyipcan Şeirleridin Tallanma* “Teyipcan Şiirlerinden Seçmeler” (1982) adlı eserinde yayımlamıştır (Harbalioğlu 2016: 98; Emet 1998: 115; Komisyon 2006b: 195)

Şiirlerinin bir kısmı *Yaşliq Ögen* “Gençlik Öğren” (1957), *Şanlıq Yillar* “Şanlı Yıllar” (1965), *Ceñ Naxşisi* “Cenk Şarkısı” (1975), *Vetenge Medhiye* “Vatana Methiye” (1978), *Bahar Cilvisi* “Bahar Parıltısı” (1979), *Tarim Örkeşliri* “Tarım Dalgaları” (1980), *Gezel ve Muhammesler* “Gazel ve Muhammesler” (1983), *Toy Çaçqusi* “Düğün Şekeri” (1985), *100 Şeir* “100 Şiir” (1991), *Muhebbet Lirikiliri* “Sevgi Lirikleri” (1991), *Ah Yultuzlar* “Ah Yıldızlar” (1991), *Mukapatlanğan Şeirlerdin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993), *Qamça* “Kamçı” (1993) adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-20).

Bu şiirlerinin yanında *Bir Toyniñ Tarixi* “Bir Düğünün Tarihi” (1955) hikâyesi; *Ah Dostum ve Oğriniñ Eslimisi* “Hırsızın Hatırlaması” destanlarını yazmış ve

1981 yılında Eli Ezizi ile birlikte *Gerip-Senem* filminin senaryosunu hazırlamışlardır (Kasapoğlu Çengel 2013: 147; Sartekin 2006a: 8; Komisyon 2006b: 227; İsmayil, İslam 1993: 160). Bazı destanları *Dastanlar* “Destanlar” (1980) adlı antolojide yer almıştır (Sartekin 2006b: 26).

Teyipcan Eliyev, klasik Uygur edebiyatı araştırmaları ile de meşgul olmuş, bu çerçevede *Nevai Ğzelliri* “Nevai Gazelleri”, *Uygur Klassik Edebiyatidin Nemuniler* “Klasik Uygur Edebiyatından Örnekler”, *Nizari Dastanliri* “Nizari Destanları”, *Gomnam Ğzelliri* “Gomnam Gazelleri” ve Şeyh Sadi’nin *Gülistan* adlı eserini yayıma hazırlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 164-165; Komisyon 2006b: 195). Ayrıca ünlü klasik şair Kalender’in doğduğu yer, edebî faaliyetleri ve eserleri hakkında önemli çalışmalarda bulunmuş ve 1970’li yılların sonlarında bu şaire ait yüz kırk dokuz gazel ve yirmiden fazla muhammesin yer aldığı bir el yazma divan bulmuştur. Bu divandaki gazel ve muhammeslerden altmış iki parçasını seçerek neşre hazırlamış ve *Bulaq* dergisinde yayımlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 164).

Çin şairlerinden Çüy Yüen’in *Cudaliq Zari* “Ayrılık Hasreti” adlı eserini tercüme etmiş, *Mavcuşi Şiirliri* “Mavcuşi Şiirleri”, *Tyenenmen Şiirliri* “Tiananmen Şiirleri”ni tercüme etme çalışmalarına katılmıştır. *On İkki Muqam* “On İki Makam”ın metinlerini düzenleyip notalandırma işlerinde görev almıştır (Komisyon 2006b: 195).

Çok sayıda şiiri Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi lehçelere ve Moğolca, Korece, İngilizce, Rusça, Fransızca gibi dillere tercüme edilmiştir. Bazı yabancı gazete ve dergilerde edebî hayatı tanıtılmıştır. Şiirlerinin bir kısmı Çin Azınlık Milletler Edebiyatı İlmî Cemiyetinin düzenlediği 1981 yılı Şanhay Edebiyat Sanat Neşriyatı tarafından neşredilen *Çin Azınlık Millet Edebiyatından Seçmeler* adlı beş ciltlik kitapta yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 148). Teyipcan Eliyev’in hayatı ve edebî çalışmaları yükseköğretim ders kitabı olan *Çin Bugünkü Zaman Edebiyatı Tarihi*’nde yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 149).

Muhebbet Lirikliri “Sevgi Lirikleri” eseri 1981 yılında ilki düzenlenen Azınlık Milletler Edebî Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda, *Yurtumni Körüp Degen Geplirim* “Yurdumu Görünce Söylediğim Sözlerim” şiiri 1983 yılında üçüncüsü düzenlenen Azınlık Milletler Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödüllere layık görülmüştür (Harbalioğlu 2016: 98; Komisyon 2006b: 195-196).

Birçok uluslararası edebiyat sempozyumuna ve şiir etkinliğine katılan şair, Uygur Edebiyatının dünyaya tanıtılmasında katkılar sağlamıştır (Emet 1998: 115).

3.217. Teyipcan Hadi (1925-1989)

Çağdaş Uygur edebiyatında hikâye, uzun hikâye ve roman türünün önemli temsilcilerinden biri olan Teyipcan Hadi, 1925 yılında Gulca’da dünyaya

gelmiştir. 1934-1939 yılları arasında Ürümçi'de okumuş, 1941-1944 yılları arasında da Gulca'da öğretmenlik yapmıştır. 1944 yılında gerçekleşen Üç Vilayet İnkılabı'na katılmış, aynı dönemlerde Üç Vilayet İnkılabı Hükümeti'nde görev almıştır. 1952 yılına kadar bir süre Ticaret ve Sanayiciler Derneğinde kâtip olarak çalışmıştır. Daha sonraki dönemlerde çeşitli siyasi ve toplumsal hadiselerde birçok aydın gibi zor günler yaşamış, 1989 yılında hastalanarak vefat etmiştir (Komisyon 2006c: 438).

Edebî faaliyetlerine 1940'lı yıllarda başlayan Teyipcan Hadi, bu yıllarda *Yimirilgen Tosalğu* "Kaldırılan Engel", *Bir Künlük Yatliq* "Bir Günlük Evlilik" gibi hikâyeleri yayımlamış ancak sonraki dönemlerde siyasi sebeplerden dolayı 1980'li yıllara kadar düzenli olarak eser verememiştir (Komisyon 2006c: 438). 1981 yılında *İli Deryasi* dergisinde *Palvan Keldi* "Pehlivan Geldi" hikâyesi ardından sırasıyla *Batur Keldi* "Bahadır Geldi" (1986), *Közümni Eçip Çiqtim* "Gözümü Açıp Çıktım" (1987), *Çin Moden* "Çinmoden" (1987), *Öçke Döñ'de Lavuldiğan Meş'eller* "Keçi Tepesinde Alevlenen Meşaleler" (1987), *Çoruq Hékim* "Çoruk Hekim" (1980) ve bu hikâyenin devamı niteliğindeki *Aq Östiñim Aq* "Ak Kanalım Ak" (1982) hikâyelerini yayımlamıştır (Komisyon 2006c: 438-439; Baran 2007: 205). *Palvan Keldi* hikâyesi, ortaokul ders kitaplarında yer almış, radyo draması olarak çalışılmış ve Münevver Eser Ödülü'ne layık görülmüştür (Komisyon 2006c: 440).

Hikâyelerinin bir kısmını *Çoruq Hékim* (1996) kitabında toplayarak neşretmiştir (Sartekin 2006b: 10). Bununla birlikte bazı hikâyeleri *Seğiniş* "Özlem" (1984) ve *Xilvettiki Çoğluq* "İssız Yerdeki Çoğluk" (1987) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Folklor alanında yaptığı bazı çalışmaları *Uyğur Xelq Letipiliri* "Uygur Halk Nükteleri" (1986) adlı eserde yer almıştır (Sartekin 2006b: 29).

3.218. Tohtaş Bekri (1939-)

1939 yılı İli vilayetinin Bolstan köyünde bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir. 1959 yılı İli Ehmecan Kasimi Öğretmen Okulunu bitirmiştir. Şiir, hikâye, masal, bulmaca gibi alanlarda on beş kadar kitabı yayımlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Uygur Özerk Bölgesi'nde birçok ödülün sahibidir. Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti üyesidir (Zeynalov 2007: 425).

Turnilar Uçup Ötkende "Turnalar Uçarak Geçtiğinde", *Bahar Etigenliri* "Bahar Sabahları", *Maymun ve Eynék* "Maymun ve Ayna" gibi şiirleri *Şeiriyyet Gülzari* adlı antolojide yer almıştır (Zeynalov 2007: 425-427).

3.219. Tohti Ayup (1945-)

Yazar Tohti Ayup, 1945 yılında Kuça kasabasında öğretmen bir ailede dünyaya gelmiştir. 1953-1957 yılları arasında Kuça'da ilkokulda okumuş, ardından Aksu

Öğretmen Okulunda eğitimine devam etmiştir. 1963 yılında eğitimini tamamladıktan sonra 1970 yılına kadar Kuça Sanat Kurumunda mesleki yazar olarak çalışmıştır (Komisyon 2006c: 742). Kültür Devrimi'nin gerçekleştiği bu yıllarda, bilhassa 1970 yılının Mart ayında “devrim karşıtı” olarak suçlanarak hapse atılmıştır. Bu dönemlerde zor günler yaşayan yazar, hapisten çıktıktan sonra bir süre işsiz kalmıştır (İsmayil, İslam 1993: 680). 1979 yılına kadar devam eden bu süreçte ileri dönemlerdeki edebî faaliyetleri için bol malzeme toplamış, geçirdiği zorlukları ve bu dönemde toplumun yaşadığı sıkıntıları eserlerinde dile getirmiştir. Kültür Devrimi'nden sonra 1981 yılının şubat ayında *Aqsu Edebiyatı* dergisi Redaksiyon Bölümünde, yine aynı yıl Ürümçi'de Şincan Halk Neşriyatının Uygur Redaksiyon Bölümünde çalışmıştır. 1988 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazar olarak göreve başlamıştır (Komisyon 2006c: 742-743).

Tohti Ayup'un edebiyata olan ilgisinde anne ve babasının eğitilmiş kişiler olması ve özellikle annesinin ilim sevgisi, oğlunu da bu ruhta yetiştirmek istemesi etkili olmuştur. Okul yaşı gelinceye kadar annesinin vasıtasıyla Sovyetler Birliği'ndeki yazarların ve şairlerin eserleriyle, klasik Doğu şairleri ve yazarlarının önemli eserleri ile tanışmıştır. Bu eserler arasında onu en fazla etkileyen Puşkin'in *Balıkçı Dede ile Altın Balık Hakkında Masal* adlı eseri olmuştur. Bu edebî çevre onun şiire olan ilgisini arttırmış ve ilkokulda okuduğu sıralarda şiir yazmaya başlamış, ilk şiirleri *Aqsu Géziti*'nde yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 680-681).

Tohti Ayup 1960'lı yıllarda yayımlanan şiirleriyle edebiyat sahasına adım atmıştır. Daha sonra hikâye yazmaya başlayan yazar, 1965 yılında *Şincan Edebiyatı* dergisinde *Maxoçiniñ Qelbi* adlı ilk hikâyesini yayımlamıştır. Bu ilk hikâyenin ardından *Bext Yéşi* “Baht Yaşı”, *Ana* “Ana”, *Qaravul* “Gözcü”, *Böşük* “Beşik” (1991), *Müñgüz* “Boynuz”, *Puqraniñ Qéni* “Reyanın Kanı”, *Ğurğur Şamal* “Rahatlatıcı Rüzgar”, *Marcan Bulaq* “Mercan Kaynağı” (1984), *Arman* “İstek” (1986), *Taşlanduq Kepide* “Bakımsız Kulübede”, *Ot İçidiki Adem* “Ateş İçindeki İnsan” (1987), *Qum Basqan Deñiz* “Kumun Bastığı Deniz” (1988), *Ah Yer* “Ah, Toprak”, *Ğaz* “Kaz”, *Burç ve Azap* “borç ve Azap” (1982), *İnsanlar Yaratqan Söyğü* “İnsanların Yarattığı Sevgi” (1987) adlı hikâye ve uzun hikâyeleri kaleme almıştır (Sartekin 2006b: 71-73; Sultan, Abdurehim 2002: 264-266; İsmayil, İslam 1993: 684). *Ögen VadiSidiki Tulpar* “Ögen Vadisi'ndeki Tulpar” (1997) adlı hatıra kitabı ve *Kuçar* (1980) adlı şiiri vardır (Sartekin 2006b: 34-81).

Hayat Qediri “Hayatın Değeri” (1980, 1983), *Ğur-Ğur Şamal* (1993), *Arman* (1987), *Qum Basqan Deñiz* (1990), *Marcan Bulaq* (1985) adlı hikâye-uzun hikâye kitapları; *Teñriniñ Hökümi 1-2* “Tanrı'nın Hükümü 1-2” (1994, 1997), *Böre Ana* “Kurt Ana” (1999) adlı romanları yayımlanmıştır (Komisyon 2006c: 759-760).

Hikâyelerinin bir kısmı *Sovğat* “Hediye” (1985) ve *Qutluq Kéçe* “Kutlu Gece” (1992) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Eserleri Çince ve diğer dillere tercüme edilmiştir. 1986 yılında Cyañ Cuñven Edebiyat Ödülü’nün sahibi olmuş ve ülke bazında bunun gibi birçok ödüle layık görülmüştür (Sultan, Abdurehim 2002: 269). Bazı hikâyeleri ortaokul edebiyat ders kitaplarında yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 681).

3.220. Tömür Davamet (1927-)

Şair Tömür Davamet, 1927 yılında Toksun kasabasında yoksul bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarında babasından okuma yazma öğrenen yazar, komşularından ve akrabalarından çok sayıda halk koşuğu ve masallar dinleyerek büyümüştür. Bu çevre onun küçük yaşlarında edebiyata ilgi duymasını sağlamış, ortaokulda okuduğu sıralarda bazı koşukları yazmış ve bunları halk müziği şekillerinde şarkı olarak düzenlemiştir (İsmayil, İslam 1993: 224-225).

Ortaokulu bitirdikten sonra bir süre çiftçilik ile meşgul olan yazar, 1950 yılından itibaren kolhozlaştırma çalışmalarına aktif olarak katılmış; önce köy başkanı, bölge başkanı, ardından Toksun kasabasına hâkim, Kasaba Parti Şubesinin başkanı olarak görev almıştır. 1964 yılında Özerk Bölge’nin başkan yardımcısı olmuştur. 1968-1974 yıllarında Özerk Bölge İnkılap Komitesi Üretim Komutanlık Kurumunun başkan yardımcılığı, 1974 yılında İnkılap Komitesinin daimî üyeliği, Özerk Bölge İnkılap Komitesi Dacey’den Öğrenme Kurumunun müdürlüğü ve İnkılap Komitesinin Çiftçilik-Hayvancılık Kurumunun müdürlüğü vazifelerinde bulunmuştur. 1978-1979 yıllarında Komünist Parti Uygur Özerk Bölge Şubesinin başkanı, Özerk Bölge İnkılap Komitesinin müdür yardımcısı olarak çalışmıştır. Özerk Bölge Halk Kurultayı Daimî Komitesinin müdürlüğü, Devlet Halk İşleri Komitesinin müdür yardımcılığı gibi vazifeleri yürütmüştür. 1985-1993 yılları arasında Komünist Parti Uygur Özerk Bölge Şubesinin başkan yardımcısı, Özerk Bölge Halk Hükümeti’nin başkanı olarak çalışmıştır. 1993 yılında 8. Halk Kurultayı Daimî Komitesinin müdür yardımcılığına getirilmiştir (Komisyon 2006b: 351-352).

Tömür Davamet’in fahri başkanlığında ve İminov Hamit’in başkanlığında, 26 Nisan 1988 tarihinde birçok araştırmacının katılımıyla Uygur Özerk Bölgesi Kutadgu Bilig Araştırmaları Topluluğu, Uygur Özerk Bölgesi Kutadgu Bilig Çalıştayı kurulmuş, bu topluluk Kutadgu Bilig üzerine yürütülen çalışmalarını birleştiren bir çatı kuruluş olarak önemli çalışmalarda bulunmuştur (Jamal, Kafkasyalı 2016: 192).

Tömür Davamet’in edebî faaliyetleri 1963 yılında yayımlanan *Qariğayniñ Xisliti* “Çam Ağacının Vasıfları” şiiri ile başlamıştır. Bu şiirinin başarısı onun edebiyata olan hevesini artırmış ve art arda şiirler kaleme almıştır. Tömür

Davamet'in şiirlerinin bir kısmı şöyledir: *Ketminim* "Çapam", *Seper Tesiratlıri* "Sefer Tesiratları", *Bahar İlhami* "Bahar İlhamı", *Qizil Gül* "Kızıl Gül", *Qobul Qilgin Salamimni* "Alın Selamımı", *Özgiriş* "Değişim", *Külgin Qeşqer* "Gül Kaşgar", *Salam ve Ümid* "Selam ve Ümit", *Taşqorğan Xatirilir* "Taşkorgan Hatıraları", *Yürek Sadasi* "Yürek Sedası", *Küyleymen Seni Şincañ* "Methediyorum Seni Sincan", *Korliğa Barguçe Oyliğanlirim* "Korla'ya Ulaşana Kadar Düşündüklerim", *Qaramay Naxşiliri* "Karamay Şarkıları", *Xelqim* "Halkım", *Teñritağniñ Şadliqi* "Tanrı Dağı'nın Sevinci", Göher *Zeminida Toy* "Cevher Toprağında Dügün", *Altay Lirikisi* "Altay Lirigi", *Taralsun Şincañniñ Nami Cahanğa* "Yayılsın Şincan'ın Namı Dünyaya", *Türkiye İlhamlıri* "Türkiye İlhamları", *Anamsen Veten* "Annemsin Vatan", *Dunyağa Yüzlensun Muqam* "Dünyaya Açılsın Makam", *Teñritağ Bürküti Eylidi Pervaz* "Tanrı Dağı Kartalı Süzöldü", *Tarımğa Beğişlanğan Naxşa* "Tarım'a İthaf Edilen Şarkı", *Kuçar Tesiratlıri* "Kuçar Tesiratları", *Çillaydu Etiki Quyaş* "Çağırıyor Yarımın Güneşi", *Zerepşan Boyida Şadliq* "Zerepşan Kıyısında Sevinç", *Vaqit ve Hayat* "Vakit ve Hayat", *Seriqbuya Baziri* "Sariot Pazarı", *Kazir-Seniñ İcadkariñ Uyğur Ecdadi* "Kariz, Senin Yaratıcın Uygur Ataları", *Yaxşiliq* "İyilik", *Ana Tilimiz* "Ana Dilimiz", *Marks Qebrisi Aldida* "Marks Kabri Önünde", *Veten Muqeddes* "Vatan Kutsaldır", *Öktebirdiki Beyciñ* "Ekimdeki Pekin", *Beydeyxe Tesiratlıri* "Beydeyhe Tesiratları", *Cu Xey Nezmisi* "Cu Hey Nazmı", *Ana Derya-Xuañxe Deryasi* "Ana Nehir: Huanhe Nehri", *Seddiçin Sepilige Çıqqanda* "Çin Seddi'ne Çıktığında" *Yurtumğa Seper* "Yurduma Sefer", *Kör Dehqan Külkisini Maysilarda* "Gör Çiftçi Gülüşünü Fidanlarda", *Tağlarni Qoçaqlığan Atuşta* "Dağları Kucaklayan Atuş'ta", *Qaramay Naxşiliri* "Karamay Şarkıları", *Altay Lirikiliri* "Altay Lirikleri", *Ümid* "Ümit" (1995), *Dehqan Üçün* "Çiftçi İçin" (1981), *Veten Toyığa* "Vatanın Dügününe", *Paytextke Muhebbet* "Başkente Sevgi", *Söyümlük Yurtum* "Sevimli Memleketim", *Xelqim* "Halkım", *İttipaqliq Naxşisi* "Birlik Şarkısı", *Qerindaş Biz* "Kardeşiz Biz", *Yene Keldim Qoynuñğa* "Yine Geldim Koyununa"... Bu şiirlerinin yanında *Aman Bilen Exter* "Aman ile Ehter" adlı destanı; *Dostluq Sepiri* "Dostluk Seferi" (1996) hatırası ve *Söyümlük Yurtum-Şincañ* "Güzel Yurdum Şincan" (1993) eseri vardır (Komisyon 2006b: 352-358; Sartekin 2006b: 83-107; İsmayil, İslam 1993: 226-230).

Tömür Davamet yazdığı şiirlerin bir kısmını *Tiyanşan Şadliqi* "Tanrı Dağı Sevinci" (1982), *Yürek Naxşiliri* "Yürek Şarkıları" (1985), *Yurt Muhebbeti* "Memleket Sevgisi" (1987), *Vetenge Muhebbet* "Vatana Sevgi" (1987), *Hayat Meş'ili* "Hayat Meşalesi" (1991), *Devir İlhamlıri* "Devir İlhamları" (1991), *Hayat Meş'ili* "Hayat Meşalesi" (1992), *Bostanlar Arilap* "Bahçeler Gezip" (1996), *Ömür İzleri* "Ömür İzleri" (2000) ve Çince olarak yayımlanan *Yürek Küyliri* "Yürek Ezgileri", *Ana Yurt Küyleri* "Ana Yurt Ezgileri" adlı kitaplarında toplayarak neşretmiştir (İsmayil, İslam 1993: 226; Komisyon 2006: 358). Bazı şiirleri ise *Qutluq İz* "Kutlu İz" (1985), *Toy Çaçqusi* "Dügün Şekeri"

(1985), *Mukatpatlanğan Şéirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 16-20).

Yürek Naxşiliri, *Yurt Muhebbeti*, *Hayat Meş'ili* şiir kitapları Çinceye, *Veten Muhebbeti* şiir kitabı ise Japoncaya tercüme edilmiştir. 1989 yılında *Altay Lirikisi*, Özerk Bölge’de Yeni Devir Münevver Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda ödüllendirilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 226; Komisyon 2006b: 358).

3.221. Turdi Hasanov (1909-1937)

Turdi Hasanov, 1909 yılında Uygur Özerk Bölgesi’nin Süydün şehrinde fırıncı bir ailede dünyaya gelmiştir. Zervat adındaki ortaokulda okumuştur. Devamında ise Özbekistan’ın Taşkent şehrindeki Orta Asya Devlet Üniversitesinde öğrenim görmüştür. Çok geçmeden *Qutuluş* gazetesinde çalışmıştır (Zeynalov 2007: 65).

Onun eserlerine örnek olarak *Quruluş Çéçekliri Heqqide* “Kuruluş Çiçekleri Hakkında”, *Quruluş Gigantliri Heqqide* “Kuruluş Devleri Hakkında”, *Teklimakan* “Taklamakan”, *Kolxoz Qizi* “Kolhoz Kızı” verilebilir (Zeynalov 2007: 65-67). Vatan konusu Turdi Hasanov’un eserlerinde önemle üzerinde durduğu bir konudur. *Zulum Oçıği* “Zulüm Ocağı” adlı uzun hikâyesi de vardır (Zeynalov 2007: 65).

T. Hesanolov’un *Küreş* “Mücadele” (1934), *İnkılap Süri* “İnkılabın Heybeti” (1934), *Zulum Oçıği* “Zulüm Ocağı” (1935), *Altın Tomlar* “Altın Ciltler” (1936) adlı kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 65).

3.222. Turdi Samsak (1923-1992)

Turdi Samsak, 1923 yılında Kaşgar Beşkerem köyünün Çugur bölgesinde yoksul bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. Ortaokula kadar okuduktan sonra çeşitli engeller sebebiyle eğitimine devam edememiş, 1942 yılının Mart ayında Kaşgar’dan ayrılarak İli, Altay gibi bölgelere gitmiş, burada zengin ailelerin yanında kâtip olarak çalışmıştır (İsmayil, İslam 1993: 185).

1944 yılındaki Üç Vilayet İnkılabı sırasında Millî Ordu’ya katılarak askerî hayata adım atan yazar Birlik Komutanlığı, Süvari Cemiyetinin siyasi liderliği, Topçular Cemiyeti Batarya Komutanlığının siyasi yardımcılığı ve askerî muhabirlik gibi vazifelerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 185). 1949 yılında Komünist Parti Halk Kurtuluş Ordusu’nun 14. tümeninin Siyasi Bölüğünde, ardından Propaganda Bölümünde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1950 yılının Ekim ayında Ürümqi’de açılan 1. Eğitimciler Kurultayına katıldıktan sonra Tümen Siyasi Bölüğünün geçici başkanı olarak görevlendirilmiş ve bu sebeple Askerî Bölge idaresindeki askerî siyasi kursta 1951 yılından 1952 yılının sonlarına kadar eğitim almıştır (İsmayil, İslam 1993: 186). Aldığı bu eğitimden sonra meslek değiştirip Kadırlar Okulunda Dil ve

Edebiyat Bölümünün başkanı olmuş, daha sonra Şincan Halk Neşriyatına gönderilip *İttipaq* dergisinin editörü olarak çalışmıştır. 1956 yılında Özerk Bölge Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin yayın organı olan *Tarim* dergisinin editörü olarak çalışmaya başlamıştır. Ancak çok geçmeden 1958 yılında “milliyetçi” suçlamasıyla görevinden alınıp uzun süre zor bir yaşam geçirmiştir (İsmayil, İslam 1993: 186). Nihayet 1979 yılından sonra Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde çalışmaya başlamış ve buradan emekli olmuştur (Komisyon 2006c: 518).

Yazar, 15 Temmuz 1992 yılında Ürümqi’de kendisini soymak isteyen bir kadın tarafından sokak ortasında bıçaklanarak öldürülmüştür (Tanrıdağılı 1996: 137; Komisyon 2006c: 518).

Turdi Samsak, edebî çalışmalarına öğrencilik yıllarında okul duvar gazetelerine yazdığı eserlerle başlamış ancak gerçek anlamda ilk şiiri 1946 yılında *Üç Vilayet İnkılabı* gazetesinde yayımlanmıştır. Ardından *Üç Vilayet*’in dergisi olan *İttipaq*, askerî gazete olan *İnkılab Teñi* gibi yayınlarda *Büyük Bayram Xuş Hal* “Büyük Bayram Hoş Hal” muhammeslerini yayımlamıştır. Daha sonra *Qehriman Qiz* “Kahraman Kız”, *Turmuşta Küreş* “Hayat Mücadelesi”, *Mestler* “Sarhoşlar” gibi dramaları yazmış ve bu eserler askerî sanat grupları tarafından oynanmıştır. Bu ilk başarıları Turdi Samsak’ın edebiyata daha da yönelmesine vesile olmuş, çeşitli gazete ve dergilerde şiir ve hikâyeleri ardı ardına yayımlanmaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 186-187).

1950’li yıllarda hikâye türünde eserler vermeye başlayan yazarın hikâye ve uzun hikâyelerinin bir kısmı şöyledir: *Xuşallıq* “Sevinç” (1956), *Beş Tal Oq* “Beş Adet Kurşun” (1957), *Tiyanşan Bağrida* “Tanrı Dağı Bağrında” (1957), *Bextaxunniñ Bexti* “Behtahun’un Bahtı”, *Acayip* “Acayip”, *Kütken Kün* “Bekleyen Gün”, *Qoşnamniñ Xotuni* “Komşumun Karısı”, *Vicdan Azabi* “Vicdan Azabı”, *Heremniñ Halqisi* “Suudi Arabistan’ın Küpesi”, *Qeşqer Güzili* “Kaşgar Güzeli”, *Yürek Siri* “Yürek Sırrı”, *Uygur Qizi Pirdevsi* “Uygur Kızı Firdevsi” *Aqtoğraq* “Ak Kavak” (Komisyon 2006c: 520-526)... Yine bu yıllarda yazdığı şiirler ise *Dostluq Teşekkürü* “Dostluk Teşekkürü”, *Qanun* “Kanun”, *Yürek* “Yürek”, *Köklem* “Bahar”, *Keñeş* “Dayanışma”, *İltica* “Rica”, *Muhabbet Tovisi* “Sevgi Pişmanlığı”, *Tonur Bésida* “Tandır Başında”, *Essalam* “Selam”, *Batur* “Kahraman”, *Xoten* “Hoten”, *Salam Qeşqer* “Selam Kaşgar”, *Yaşliqim* “Gençliğim”, *Untup Qal* “Unut”, *Ney* “Ney”, *Rast ve Yalğan Dostlirim Tola* “Gerçek ve Sahte Dostlarım Çok”, *Çapan* “Palto”, *Böşük Tuvide* “Beşik Yanında”, *Kelin* “Gelin” olarak sıralanabilir (İsmayil, İslam 1993: 189). *Xuş, Gülca* “Elveda Gulca” (1981), *Bayandaydin Ötkende* “Bayanday’dan Geçerken” (1981), *Küre* “Küre” (1981), *Salam Keñsay* “Selam Kensay”(1981), *Sayram Boyida* “Sayram Gölü Kıyısında” (1981), *Çiñ* “Sağlam” (1981) adlı çalışmaları da vardır (Sartekin 2006b: 157; Komisyon 2006c: 519-520).

Şiirlerinin bir kısmı *Yapraqtiki Neqişler* “Yapraktaki İşlemeler” (1989) ve *Muhebbet Lirikiliri* “Sevgi Lirikleri” (1991) antolojisinde, hikâyeleri ise *Hékayiler* “Hikâyeler” (1980) antolojisinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12-18).

Hikâye ve şiirlerinin yanında *Loqman Heqqide Hékayiler* “Lokman Hakkında Hikâyeler” ve *Körgeñ Kün* “Geçmiş” biyografik eserleri ve *Tarix Qehriman* “Tarih Kahraman”, *Adalet Qoñğuriqi* “Adalet Zili”, *Xoraz ve Maysa* “Horoz ve Fidan” masalları vardır (Komisyon 2006c: 519-520, 526; İsmayil, İslam 1993: 188).

Turdi Samsak’ın şimdiye kadar *Köklem* “Bahar” (1957) ve *Beşkerem* “Beşkerem” (1982) adlı şiir kitapları, *Tiyanşan Bağrida* “Tanrı Dağı Bağrında” (1982) hikâye kitabı, *Yürek Siri* “Yürek Sırrı” (1989) uzun hikâye kitabı, *Öçmes Yultuzlar* “Silinmez Yıldızlar” (1985) adlı eseri ve *Axirettin Kelgenler* “Ahiretten Gelenler” (1985) adlı romanı yayımlanmıştır (Komisyon 2006c: 528).

Kahraman Kız, *Hayat Mücadelesi*, *Ev İşi de İştir* dramaları sahnelerde oynanmış ve radyolarda yayımlanmıştır. *Beş Kurşun*, *Pagon* “Apolet” gibi hikâye, şiir ve masalları ortaokul ve lise ders kitaplarına konmuştur (Tanrıdağlı 1996: 137). *Beş Tal Oq* eseri Çinceye ve Koreceye tercüme edilmiş ayrıca “Askerî Temadaki Eserlerden Seçmeler” adlı kitapta yer almıştır. *Dostluq Teşekkürü* “Dostluk Teşekkürü” şiiri ise Özbek Türkçesine aktarılmış, Rusçaya tercüme edilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 187).

Tiyanşan Bağrida kitabı Sovyetler Birliği’nin iki yılda bir gerçekleştirdiği Moskova Uluslararası Kitap Sergisi’ne Çin Halk Cumhuriyeti’ni temsilen bazı eserlerle beraber katılmıştır (Tanrıdağlı 1996: 136). 1954-1956 yılında Özerk Bölge çapında Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda *Keñeş* masalı ile *Xuşallıq* hikâyesi ödül almıştır (İsmayil, İslam 1993: 186-187).

3.223. Turgan Tohtemov (1940-2009)

Turgan Tohtemov 1940 yılında Almatı şehrinin Yarkent bölgesine bağlı Sadir köyünde dünyaya gelmiştir. Babası savaşta ölmüştür. Turgan Tohtemov eğitimine kendi köyünde başlamış, ardından da Sadir’deki okulda devam etmiştir. Saribelde’de yedi yıllık eğitimini tamamlamıştır. Yarkent’teki Kirov adındaki Uygur Ortaokulunda okumuş ve 1959’da mezun olunca Kazak Pedagoji Üniversitesi Tabiat-Coğrafya Fakültesinde okumaya başlamıştır. Fakat bir yılın ardından okula açıktan devam edip çalışmak durumunda kalmıştır. Evvela demir yollarında makinist, daha sonra *Kommunizm Tuği* gazetesinde bölüm başkanı olarak çalışmıştır. 1979 yılında Jazuşı Neşriyatında çalışmaya başlamıştır. Ardından *Yéni Hayat* gazetesini yönetmiş, yerel ve uluslararası gazetelerde çalışmıştır. 2009 yılında vefat etmiştir (İsmayilov 2015: 281).

Kona Tügmen “Eski Değirmen”, *Bazğan Sadasi* “Çekiğin Sesi”, *Dadamniñ Axırqi Xéti* “Babamın Son Mektubu” gibi uzun hikâyeleri; *Aq Yéğin* “Ak Yağış”, *Vicdan Avazi* “Vicdanın Sesi”, *Nazugum* “Nazugum”, *Sergerdan* “Yurtsuz” adlı romanları ve hikâyeleri vardır (İsmayilov 2015: 281-293).

3.224. Turgun Almas (1924-2001)

Turgun Almas, 30 Ekim 1924 tarihinde Uygur Özerk Bölgesi'nin Kaşgar şehrine bağlı Konaşher ilçesinin Döletbağ kasabasında, Tarboğuz köyünde ticaretle geçinen İminaxun ailesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenim ve ortaöğrenimini kendi köyünde tamamladıktan sonra 1937 yılında ailesiyle birlikte Gulca şehrine göç etmişlerdir. 1939-1942 yılları arasında Ürümçi'deki Öğretmen Yetiştirme Okulunda, 1956-1957 yıllarında Pekin'deki Lu Şün Edebiyat Enstitüsünde eğitim almıştır (Almas 1989: 1).

Turgun Almas, öğrencilik yıllarında edebiyatla ilgilenmeye başlamış; Rus, Fransız, İngiliz ve Sovyet yazarlarının eserlerini okumuştur (Almas 2010: 1). 1941 yılında yazdığı *Qayıtmaymız* “Geri Dönmeyiz” adlı ilk şiiriyle tanınmaya başlamıştır (Tilivaldi 2016a: 10).

O, öğretmenler okulundan mezun olduktan sonra 1942 yılında Karaşehir'in Denzil ilçesindeki bir ilkokula müdür olarak tayin edilmiştir. Yönetim aleyhindeki faaliyetlerinden ötürü 1943 yılında Çin Hükümeti tarafından tutuklanarak hapsedilmiştir. Hapis yattığı sıralarda da eserler vermeye devam etmiş; *Tutqun* “Tutsak”, *Ğerip Momay* “Kimsesiz Nine”, *Cemile* “Cemile”, *İkki Tamçe Yaş* “İki Damla Gözyaşı”, *Azatlıq Meş'ili* “Bağımsızlık Meşalesi” gibi şiirleri kaleme almıştır (Almas 1989: 2). 1946 yılında hapishaneden çıkarılmıştır ve 1000 kilometreden uzun bir yolu yürüyerek Kaşgar şehrine gelmiştir (Kaşgarlı 1998: 216). Kaşgar'da zar zor da olsa bir okulda öğretmenlik işi bulmuştur (Almas 1989: 2). Bu yıllarda *Tenlirim Yapraq* “Tenim Yaprak”, *Yaşliqim* “Gençliğim”, *Ana Topraq Üçün* “Ana Toprak İçin” gibi şiirleri kaleme almış, halkı Milliyetçi Çin Partisinin zorbalığına karşı çıkmaya çağırmıştır. *Tenlirim Yapraq* şiiri şarkı olarak seslendirilmiş ve Uygur Bölgesi'nin dört bir yanına yayılmıştır (Almas 1989: 1).

15 Haziran 1946 tarihinde Çin Hükümeti ile Yerli Hükümet arasında anlaşma imzalanmış, güneydeki yedi vilayette ömrü pek kısa olan demokratik ve barış süreci yaşanmıştır. Turgun Almas bu dönemde Kaşgar Öğretmen Okuluna müdür yardımcısı ve Kaşgar Öğretmen Kursuna müdür olarak atanmıştır. *Ümidlik Xiyal* “Umutlu Düşünceler”, *Cenup Sadasi* “Güneyin Sedası”, *Muñlirim* “Hüzünlerim” adlı şiirlerini bu dönemlerde yazmıştır (Almas 1989: 2-3).

Mayıs 1947'de Ehmecan Kasimi ile Cang Cı-cung Kaşgar'a ziyarete geldiğinde üç kişiden oluşan halk vekilinden biri olan Turgun Almas, Cang ile resmî görüşme yaparken halkın durumunu ve isteğini açıkça dile getirmiştir.

Ehmetcan Kasimi Ürümçi'ye döndükten sonra Kaşgar'ın da içinde bulunduğu yedi vilayeti yöneten Milliyetçi Çin Hükümeti teröre kaldığı yerden devam etmiştir. Turgun Almas bu dönemde *Satqunğa Ölüm* "Haine Ölüm" adlı şiirini yazarak tepkisini göstermiştir (Almas 1989: 3).

21 Temmuz 1947 tarihinde gece yarısı Kaşgar Öğretmen Okulu ablukaya alınarak Turgun Almas tutuklanmış ve 42. Çin Kolordusu'nun Kaşgar şehrinin Yenişehir ilçesindeki askerî hapishaneye kapatılmıştır (Kaşgarlı 1998: 218). Yapılan tüm işkencelere rağmen dimdik ayakta kalmayı başaran şair, bu sırada *Güzilim* "Güzelim" gibi şiirlerini kaleme alarak umutsuzluğa düşmemiş ve boyun eğmez karakterini sergilemiştir (Almas 1989: 4). 1949 yılı Nisan ayına kadar süren hapis hayatından sonra Ürümçi'ye, ardından Gulca şehrine giderek *Alğa* gazetesinde yazar olarak çalışmıştır. 1950 yılında Kaşgar şehrine geçmiş, 1953 yılına kadar Kaşgar ve Ürümçi'de toplum güvenliği alanında sorumlu memur olarak çalışmıştır (Almas 1989: 4).

1953 yılından itibaren Şincan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyetince neşredilen dergilerde yazı işleri müdürü ve tercüman olarak çalışmıştır (Kaşgarlı 1998: 219).

Şairin 1955 yılında Uygur Özerk Bölgesi çapında ilki düzenlenen Edebî Eserleri Değerlendirme Toplantısı'nda *Qizil Bayraq* "Kızıl Bayrak" adlı uzun hikâyesi ve *Piçaq* "Bıçak" adlı draması birinciliğe layık görülmüş, Çinceye, İngilizceye ve Rusçaya aktarılmıştır. *Piçaq* draması, 1958'de Cungo Şicüy Neşriyatı tarafından Çince ayrı bir kitap olarak basılmıştır (Almas 1989: 4-5).

7 Kasım 1957'de Rus Ekim İhtilali'nin 40. yılı münasebetiyle Çin Yazarlar Cemiyeti Heyetinin üyesi olarak Sovyetleri ve Sovyetlerin idaresi altındaki Türk topraklarını ziyaret etmiştir. Bu sırada *Dinipir Boyida* "Dinipir Kıyısında", *Bir Tamçe Qan* "Bir Damla Kan" gibi şiirlerini kaleme almıştır. Üç aylık bu ziyaretin ardından 1958 yılı Şubat ayında Ürümçi'ye dönmüştür. 1959 yılında sağcılık, milliyetçilik ve Pantürkistlikle suçlanarak tenkit edilmiş ve çeşitli köylere sürgünle cezalandırılmıştır (Kaşgarlı 1998: 219). Kültür Devrimi döneminde Çin yönetimi tarafından "millî ayrılıkçı" suçlamasıyla tutuklanarak hapse atılmış, 1977 yılında Mao'nun ölümünün ardından serbest bırakılmıştır (Almas 2010: 5).

Serbest bırakılmasının ardından da edebiyat çalışmalarına devam etmiştir. *Tarim Şamalları* "Tarim'in Rüzgârları" gibi şiir kitaplarına 1982 yılında Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanan *Tañ Seher* "Tan Sabahı" adlı şiir kitabı eklenmiştir (Almas 1989: 4).

Turgun Almas, birçok önemli eseri Çince ve Rusçadan Yeni Uygur Türkçesine tercüme etmiştir (Kaşgarlı 1998: 219).

Hapis hayatının üzerinde bıraktığı sağlık sorunlarına rağmen çalışmalarına tüm hızıyla devam etmiştir. *Uygurlarniñ Tarixi Kelip Çiqişi Heqqide Mulahize*, “Uyguların Kökeni Üzerinde Mülahaza”, *Oğuzname Eposi Heqqide* “Oğuzname Eposu Hakkında”, *Epsane ve Rivayetler Heqqide* “Efsane ve rivayetler Hakkında” gibi Uygurların ortaya çıkışı, edebiyatı, medeniyeti ve tarihi hakkında *Tarim*, *Şıncañ Medeniyeti*, *Şıncañ Yaşliri*, *Şıncañ Maaripi*, *Qeşqer Pidagogika Şöyüeni İlmîy Jornili*, *Milliy Yazğuçılar* gibi dergilerde kırktan fazla araştırma yazısı yayımlanmıştır. (Kaşgarlı 1998: 219-220).

Hunlarniñ Qisqıçe Tarixi “Hunların Kısa Tarihi”, *Uygurlar* “Uygurlar”, *Uygur İdiqut Xanliqi* “Uygur İdikut Hanlığı”, *Türkler* “Türkler”, *Qedimki Uygur Edebiyatı* “Klasik Uygur Edebiyatı” gibi hacimli eserleri yayımlanmıştır. *Hunlarniñ Qisqıçe Tarixi* adlı eseri Almancaya çevrilerek Hamburg’da, *Qedimki Uygur Edebiyatı* adlı eseri Arapçaya çevrilerek Suudi Arabistan’da yayımlanmıştır (Almas 1989: 5). *Uygurlar* adlı kitabı ise Türkiye Türkçesine aktarılmış, 2010 yılında Türkiye’de yayımlanmıştır. Bu eserler, 20. yüzyılın ikinci yarısında Uygurların içinde yetişen bir âlim tarafından yazılan ilk kitap olma özelliği taşımaktadır (Kaşgarlı 1998: 220).

1991 yılından itibaren Çin yönetimince *Hunlarniñ Tarixi*, *Qedimqi Uygur Edebiyatı*, *Uygurlar* adlı üç kitaba karşı şiddetli bir tenkit hareketi başlatılmıştır. Turgun Almas Pantürkistlik, ayrılıkçılık, milliyetçilik ve Uygur şovenistliğiyle suçlanmıştır. Bu üç kitap yasaklanarak toplatılmıştır. Turgun Almas’ın yurt dışına çıkması yasaklanmıştır, ev hapsinde tutulmuştur (Kaşgarlı 1998: 221).

Turgun Almas Çin Sosyal Bilimler Akademisi Orta Asya Araştırma Kurumunun, Çin Yazarlar Cemiyetinin, Şıncan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti Heyet Komitesinin, Çin Yazarlar Cemiyeti Şıncan Uygur Özerk Bölgesi Şubesi Heyet Komitesinin, Kutadgu Bilig Araştırma Cemiyetinin üyesi iken kitapları hakkında iftira ve suçlama kampanyası başlatıldıktan sonra bu kurumların üyeliğinden çıkarılmıştır (Kaşgarlı 1998: 221-222; Almas 1989: 5-6).

Turgun Almas, 11 Eylül 2001 tarihinde Ürümçi’deki Uygur Millî Hastanesi’nde 80 yaşında vefat etmiştir.

3.225. Tursun Vahidiy (1918-1977)

“Kızık” takma adını kullanan Tursun Vahidiy, 1918 yılında Turfan şehrinin Astana ilçesinde dünyaya gelmiştir. Ailesi onu on beş yaşına kadar dinî eğitim veren medreselere göndermiş, buradaki dinî eğitimin yanında Nevayi, Meşrep, Ahmet Yesevi gibi ünlü isimlerin şiir ve divanlarını severek okumuştur. 1936-1939 yılları arasında Ürümçi’de Öğretmen Yetiştirme Okulunu bitirmiştir. 1961 yılında ailesi ile birlikte Kazakistan’a göç etmiştir (Zeynalov 2007: 103).

İlk edebî eseri olan *Dexan Akamğa* “Çiftçi Ağabeye” (1940) *Şıncañ Géziti*’nde yayımlanmıştır. 1945 yılında aynı gazetede genel yayın müdürü olmuştur.

Edebiyat Gülzari sayfasında onun şiirleri kesintisiz yayımlanmış, 1945-1947 yıllarında yüzden fazla şiir okuyucusuyla buluşmuştur (Zeynalov 2007: 103).

Meniñ Naxşam “Benim Şarkım” (1970), *Ğezeller* “Gazeller” (1976) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 103). *Hey Duniya* “Hey Dünya”, *Könüş* “Alışmak”, *Dutarım* “Dutarım”, *Salam Almuta* “Selam Almatı” gibi birkaç şiiri *Şeiriyet Gülzari*’nda yer almıştır (Zeynalov 2007: 103-112).

3.226. Tursun Yunus (1942-)

Tursun Yunus, 1942 yılında Yeken kasabasında bir doktor ailesinde dünyaya gelmiştir. 1958 yılı Yeken Kasabası Bir Numaralı Ortaokulunu bitirdikten sonra Pekin Merkezî Tiyatro Enstitüsüne girmiş, 1946 yılına kadar bu enstitünün Aktörlük Bölümünde okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra Uygur Bölgesi Müzik, Dans ve Drama Ekibinde çalışmış, daha sonra Opera Ekibinde mesleki yazar olmuştur. 1988 yılından sonra Tanrı Dağı Sinema Stüdyosunda mesleki yazar olarak çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 308).

Çağdaş Uygur dramacılığının önemli isimlerinden biri olan Tursun Yunus *Qanliq Yillar* “Kanlı Yıllar”, *Muqam Ecdadliri* “Makam Ecdatları”, *Kütülmigen Toy* “Beklenmeyen Düğün”, *Karamet Bir Kün* “Sıradışı Bir Gün”, *Altun Böşük* “Altın Beşik”, *Hesen-Hüsen* “Gökkuşağı”, *Qoğun Pişqanda* “Kavun Olgunlaştığında”, *Güldeste* “Gül Demeti”, *Dunyavi Tilsimat* “Dünyevi Büyü” dramalarını ve *Melike Amannisa Xénim* “Melike Amannisa Hanım” (1996) romanını yayımlamıştır (Sartekin 2006b: 2; Sultan, Abdurehim 2002: 309).

Qanliq Yillar “Kanlı Yıllar” draması 1985 yılında düzenlenen Drama Yarışması’nda gümüş madalya ile ödüllendirilmiştir (Sultan, Abdurehim 2002: 311).

3.227. Tursunay Höseyin (1944-)

Şair Tursunay Höseyin, 1944 yılının Temmuz ayında Kaşgar’ın Tokkuzak kasabasına bağlı Beşkerem köyünde dünyaya gelmiştir. Sazendeleri ile meşhur olan bu köy, Tursunay Höseyin’in hayatında önemli bir yere sahiptir. Şair, küçük yaşlarından itibaren bu köyde sazendelerden dinlediği destan, rivayet ve masallarla büyümüş, bu onun edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 533).

Tursunay Höseyin’in ilkokul ve ortaokuldaki öğretmeni Emet İbrahim derin edebî bilgiye sahip bir kişi olup öğrencilerine sık sık dünya klasikleri, önemli yazar ve şairler hakkında bilgi vermekteydi. Bu öğretmeninden Hintli bir kızın yazdığı hikâye ile uluslararası ödüle layık görüldüğünü duyması, küçük yaşlardaki Tursunay’ı heyecanlandırmış ve hocasından aldığı edebî eserleri bir başka ilgiyle okumaya başlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 533). Bu dönemde Tolstoy’un *Küçük Çocuklar İçin Hikâyeler*, *Altın Anahtar* ve *Buratino*

Maceraları; Puşkin'in *Balıkçı ile Altın Balık Hakkında Masal* gibi çocuk edebiyatı eserlerini okumuştur. Ortaokulda okuduğu dönemlerde edebiyat öğretmenlerinin desteğiyle şiirler yazmaya başlamıştır. *Ciriñlaydu Qoñğuraq* “Çalıyor Zil”, *Aqqan Süzük Su* “Akan Temiz Su”, *Mektipim* “Okulum” gibi şiirleri okulun duvar gazetesinde yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 534).

İlk ve orta eğitimini Kaşgar'da tamamladıktan sonra 1958 yılında Şincan Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Fakültesinde okumaya başlamıştır (Emet 1998: 140). Burada Nevai, Cami, Zelili, Hemit Alimcan, Ehmet Yerikey, Hadi Tahtaş, Ömer Muhemmedi, Lutpulla Mutellip ve Puşkin, Lermontov, Mayakovski gibi önemli şahısların eserleri ile tanışma fırsatı bulmuştur (İsmayil, İslam 1993: 534-535).

1962 yılında eğitimini tamamladıktan sonra Kaşgar Konaşehar Bir Numaralı Ortaokulda öğretmenlik yapmış, 1972-1976 yıllarında Hoten Öğretmen Okulunda edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır. 1976 yılında Ürümçi'ye tayin edilmiş, ilk olarak *Tarim* dergisinin Redaksiyon Bölümünde çalışmıştır. 1991 yılında Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazarlık ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti başkan yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir (Komisyon 2006b: 346-347).

Edebî hayatı boyunca beş yüzden fazla şiiri, beş destanı ve çocuk hikâyeleri yayımlayan Tursunay Höseyin'in şiirlerinden bazıları şöyledir: *Men Bir Ayal Qelbim Biğubar* “Ben Bir Kadının Kalbim Temiz”, *Cineste* “Vişne”, *Yette Parçe Süret* “Yedi Resim”, *Çinar* “Çınar”, *Gilemçi Aniniñ Xatirisidin* “Kilimci Annenin Hatirasından”, *Hayat, Çiğir Yol* “Dar Patika”, *Aç Güzilim Romaliñni* “Aç Güzelim Peçeni”, *Bir Şairege* “Bir Şaireye”, *Anılar Qelbi* “Annelerin Kalbi”, *Sahibcamal Qizğa* “Güzeller Güzeli Kıza”, *Ayal Köñli* “Kadın Kalbi”, *Ayal* “Kadın”, *Boz Yerde, Çöldiki Bekette* “Çöldeki Durakta”, *Uçrişiş* “Buluşma”, *Tümen Deryasi* “Tümen Nehri”, *Qiriq Yeşim* “Kırk Yaşım”, *Orun* “Yer”, *Gül Taqaymen Köksüñge* “Çiçek Takarım Göğsüne”, *Sehra Kécisi* “Köy Gecesi”, *Anarliq Bağ* “Nar Bahçesi” (İnayet 1998: 196; Komisyon 2006b: 347-348; Emet 1998: 142; İsmayil, İslam 1993: 535-541)... Bu şiirlerinin bir kısmı *Tiyanşan Naxışı* “Tanrı Dağı Şarkısı” (1973), *Yapraqtiki Neqişler* “Yapraktaki Desenler” (1989) ve *Mukapatlanğan Şéirlardin Tallanma* “Ödüllü Şiirlerden Seçmeler” (1993) adlı şiir antolojilerinde yer almıştır (Sartekin 2006b: 14-20).

Bir Qizniñ Sergüzeştisi “Bir Kızın Macerası” (1989) gibi birçok hikâyenin de yazarı olan Tursunay Höseyin, bu hikâyelerinin bir kısmını *Seherde Körgen Çüş* “Seherde Görülen Düş” (2001) adlı hikâye-uzun hikâye kitabında toplamıştır (Sartekin 2006b: 148). Bazı hikâyeleri *Acayip Altun* “Acayip Altın” (1993) çocuk hikâyeleri antolojisinde ve 14 kadın yazarın hikâyelerinden oluşan *Sot Üstide* “Mahkeme Üstünde” (1984) adlı kitapta yer almıştır (Sartekin 2006b: 8-12).

Onun günümüze kadar *Cineste* “Vişne” (1981), *Bulbul Navasi* “Bülbül Sesi” (1983), *Gülnehal* (1984), *Çiğir Yol* “Dar Patika” (1989), *Sehra Nezmiliri* “Köy Nazımları” (1993) adlı şiir kitapları ve *Baliliqim* “Çocukluğum” (1996), *Tilla Yopurmaq* “Altından Yaprak” adlı çocuk hikâye kitapları yayımlanmıştır (Komisyon 2006b: 347- 350).

Kadın şairlerin şiirlerinden müteşekkil *Anilar Qelbi* “Annelerin Kalbi” (1982), *Bulbullar Nezmisi* “Bülbüller Nazmı” (1986) gibi şiir kitaplarını yayıma hazırlamıştır (İsmayil, İslam 1993: 535).

Yette Parçe Süret destanına birçok edebiyat ödülü verilmiş; *Mehrigiyah* şiiri ve *Seper Naxşisi* “Yolculuk Şarkısı” destanı Münevver Eserleri Değerlendirme Toplantısı’nda ayrı ayrı ikincilik ve üçüncülük ödüllerine layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 535; Komisyon 2006b: 349).

Özerk Bölge Kadınlar Derneğinin 5. ve 6. Kurultaylarının, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin 4. Kurultayının temsilcisi olan yazar Çin Yazarlar Cemiyeti üyeliği, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti 4. Dönem yönetim üyeliği ve başkan yardımcılığı, Özerk Bölge Kadın Aydınlar Dostluk Cemiyetinin başkan yardımcılığı, Şincan Kadınlar Cemiyeti ve Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti başkan yardımcılığı, Şincan Aydın Kadınlar Cemiyeti Başkanlığı görevlerini sürdürmüştür (Emet 1998: 141; İsmayil, İslam 1993: 536).

3.228. Tursuncan Letip (1945-)

Tursuncan Letip 1945 yılının Kasım ayında Ürümçi’de dünyaya gelmiştir. 1952-1959 yıllarında ilkokul ve ortaokulda eğitim görmüştür. 1959 yılından itibaren çeşitli ilkokullarda ve ortaokullarda öğretmen olarak görev almıştır. 1982 yılında Uygur Özerk Bölgesi Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneğine gönderilmiş ve burada *Şincañ Sen’iti* dergisinde editör olarak çalışmıştır. Bu görevi sırasında dergiye gönderilen çeşitli drama eserlerini okuması, onun bu alana olan ilgisini günden güne arttırmıştır. Bu dönemde kendisinin yazdığı bazı dramaların beğenilmesi sebebiyle 1988 yılında Şincan Opera Ekibinin mesleki yazarlık görevi için teklif almış ve bu göreve başlamıştır (Komisyon 2006c: 850).

Tursuncan Letip drama sahasındaki çalışmalarına 1980’li yıllarda başlamış, *Ezitqu* “Şeytan” adlı tek perdelik dramasını 1983 yılında yazmıştır. Bu dramasının ulaştığı başarı, onun için önemli bir teşvik olmuş ve 1984 yılında *Toxtañ Toxtimet* “Dur Tohtimet” adlı komedisini yazmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 316).

Bizge İşinemsiz “Bize Güveniyor Musunuz?”, *Qeri Yigitniñ Toyi* “Yaşlı Yiğidin Düğünü”, *Tansikeş Tömür Xotunlar* “Dansçı Demir Hatunlar”, *Keçküzdiki*

Ğeribliq “Sonbahardaki Kimsesizlik” ve *Çin Muden* “Çinmuden” dramalarını kaleme almıştır (Komisyon 2006c: 853; Sultan, Abdurehim 2002: 317-319)

3.229. Tursuncan Muhemmet (1965-)

Tursuncan Muhemmet 18 Şubat 1965 tarihinde Hoten’de Çıra kasabası Gulahma köyünde dünyaya gelmiştir. 1983 yılında Keriye Öğretmen Okulunun Fen Bölümünü bitirmiş, 1986-1988 yıllarında Hoten Eğitim Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Bölümünde okumuştur (Muhemmet 2016: 1).

Eğitimini tamamladıktan sonra Çıra kasabası, Damku Ortaokulunda öğretmen olarak görev almıştır. 1991 yılında Hoten’de *Yeñi Qaştéşi* dergisinin Editörlük Bölümünde çalışmaya başlamıştır, hâlen bu derginin baş editör yardımcısı olarak görev almaktadır (Muhemmet 2016: 1).

Tursuncan Muhemmet, 1987 yılında *Yeñi Qaştéşi* dergisinde yayımlanan *Hüner Almaştırurş* “Meslek Değiştirme” adlı hikâyesi ile edebî çalışmalarına başlamıştır. Ardından çeşitli dergilerde *Ana Qedri* “Ana Kadri”, *Böre Cilğisi* (2002), *Alvun* “Şeytan”, *Qiyadiki Ay* (2005), *Çüşiniksiz Hayat* “Anlaşılmaz Hayat”, *Qara Müşük* “Kara Kedi”, *Mehşer Küni* “Mahşer Günü”, *Kohiqaptiki Tebessüm* “Kaf Dağı’ndaki Tebessüm” (1996), *Qaynam* “Girdap” (1996), *Dostum Heqqide Rivayet* “Dostum Hakkında Rivayet” (2003), *Köñül Çüşü* “Gönül Düşü” (2004) adlı hikâye ve uzun hikâyeleri yayımlanmıştır (Sartekin 2006a: 5-7; Muhemmet 2016: 1).

Mehir Buliqi “Sevgi Pınarı” (2015-2016), *Cezire* “Çöl”, *Küz Yamğuri* “Güz Yağmuru”, *Qaytiş* “Dönüş” ve iki ciltlik *Hicran* “Ayrılık” romanları; *Quduqtiki Ay Şolisi* “Kuyudaki Ay Işığı” (1999), *Kuhiqaptiki Tebessüm* “Kaf Dağı’ndaki Tebessüm” (1999), *Sehirlilik Ney* “Sihirli Ney” (2006), *Vicdan Közi* “Vicdan Gözü”, *Menzilsiz Çüş* “Menzilsiz Düş” gibi uzun hikâye kitapları; *El Ayiği Besiqqanda* “Sessizliğe Büründüğünde”, *Tündiki Perişte* “Gece Meleği” (2003) gibi hikâye kitapları neşredilmiştir (Muhemmet 2016: 2).

Kün Yamğuri romanı Çinceye, *Cezire* romanı ise Çince ve İngilizceye tercüme edilmiştir. Bunun dışında bazı hikâyeleri Çinceye tercüme edilerek *Minzu Venşüe* ve *Şiyü* gibi dergilerde yayımlanmıştır (Muhemmet 2016: 2).

Cahanniñ Étiki Keñri “Dünya’nın Eteği Geniş”, *Quduqtiki Ay Şolisi*, *Qiyadiki Ay* adlı uzun hikâyeleri ayrı ayrı Hantanrı Edebiyat Ödülü’ne; *Hicran* romanı 2009 yılında üçüncüsü düzenlenen Tanrı Dağı Edebiyat ve Sanat Ödülü’ne layık görülmüştür. Tursuncan Muhemmet Özerk Bölge Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneği ve Özerk Bölge Yazarlar Cemiyeti tarafından birçok kez Genç Yazarlar Ödülü, Özel Emek Ödülü ve Münevver Yazar Ödülü’ne layık görülmüştür (Muhemmet 2016: 2).

Tursun Muhemmet Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin ve Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (Muhemmet 2016: 2).

3.230. Tuygun Abduveli (1974-)

Tuygun Abduveli, 27 Kasım 1974 tarihinde Uygur Özerk Bölgesi'nin Aksu şehrine bağlı Kelpün kasabasının Yurçi köyünde dünyaya gelmiştir (Abduveli 2009: 3).

Eğitimi Uygur Özerk Bölgesi'ndeki çeşitli okullarda tamamlayan Tuygun Abduveli, şiir yazmaya çok küçük yaşlarda başlamıştır. 11 Ağustos 1987 yılında *Aqsu Géziti*'nin *Cenub Şamili* sayfasında ilan edilen *Ustazim* "Öğretmenim" adlı şiiri ile edebî faaliyetlerine başlamıştır. O tarihten 1992 yılına kadar *Tarim*, *Teñritağ*, *Aqsu Edebiyatı*, *Kroren* gibi dergilerde ve *Şıncañ Géziti*, *Ürümçi Keçlik Géziti*, *İşçilar Vaqit Géziti* ve *Aqsu Géziti* gibi pek çok gazete ve dergide üç yüze yakın şiiri ve elli parçaya yakın hikâyesi, mensur şiiri ve tercüme eserleri yayımlanmıştır (Doğan 2013: 181).

1992 yılından 1996 yılına kadar Ürümçi I. Hapishanesinde tutuklu kalmış, 1998 yılından itibaren edebî faaliyetlerine geri dönmüştür. Aynı yıl içinde yayımlanan *Yoqalğan Tuygun* "Kaybolan Tuygun", *Yézilmiğan Xetniñ Davami* "Yazılmayan Mektubun Devami", *Tuygun Tiniqlar* "Hassas Nefesler" gibi şiirleri *Tarim*, *Teñritağ*, *Aqsu Edebiyatı* gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. 2001 yılında Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti üyeliğine kabul edilmiştir (Doğan 2013: 181).

2003 yılında önce Pakistan'a, ardından Türkiye'ye, 2004'te ise Kanada'nın Toronto şehrine göç etmiştir. Kanada'da inşaat ve tesisat gibi çeşitli işlerde çalışmıştır. Hâlâ Kanada'da yaşamını sürdürmektedir (Doğan 2013: 181).

İstanbul ve Kanada'da kaleme almış olduğu şiirlerinden ve Uygur Özerk Bölgesi'nde çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış olan şiirlerinden oluşan ilk şiir kitabı *Közlerimde Mügdeydu Quyaş* "Gözlerimde Uyuklar Güneş" (2009) adlı kitaptır (Abduveli 2009: 4-5).

3.231. Uçkuncan Ömer (1945-)

Şair, folklor araştırmacısı ve edebî tercüman Uçkuncan Ömer, 1945 yılında Kaşgar'a bağlı Konaşerher Mengen Mahallesi'nde eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. 1968 yılında Merkezî Milletler Üniversitesini tamamladıktan sonra 1971 yılında *Qeşqer Géziti*'nde muhabir ve editör olarak çalışmaya başlamıştır. 1981 yılından itibaren *Qeşqer Edebiyatı* dergisi Editörlük Bölümünde müdür yardımcısı ve baş editör yardımcısı olarak görev almış, 2005 yılında buradan emekli olmuştur (Uçkuncan 2013: 1).

Uçkuncan Ömer, 1957 yılında *Şincañ Pionérliri* gazetesinde yayımlanan *Güldeste* “Güldeste” adlı şiiri ile edebî faaliyetlerine başlamış, daha sonra çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda şiir, destan, deneme, ilmî makale ve tercüme eserleri yayımlamıştır. Yayımlanan bu eserlerinin bir kısmı şöyledir: *Xezine* “Hazine”, *Salam Yultuzlar* “Selam Yıldızlar”, *Meripet Yultuzi* “Eğitim Yıldızı”(1990) destan kitapları; *Ah Nurluq Abidiler* “Ah Nurlu Abideler”, *Zumret Çeşmiler* “Zümrüt Çeşmeler”, *Seley Çaqqanniñ Hayati ve Letipiliri* (1. 2. 3. cilt) “Seley Çakkan’ın Hayatı ve Nükteleri (1. 2. 3. cilt) (1983), *Uygur Xelq Qoşaqçiliri* “Uygur Halk Koşukçuları”, *Uygur Xelq Toy-Merike Qoşaqçiliri* “Uygur Halk Düğün Koşukları”, *Uygur Xelq Tarixiy Qoşaqçiliri Qamusi* “Uygur Tarihi Halk Koşukları Sözlüğü”, *Uygur Folklor Medeniyet Xezinisidin Qetriler* “Uygur Folklor Medeniyet Hazinesinden Damlalar” (2013) (Uçkuncan 2013: 1-2)... Şiirlerinin bir kısmı *Çeşmiler* “Çeşmeler” (1984), *Arzu Bostani* “Arzu Bahçesi” (1989), *Pezilet Naxşiliri* “Fazilet Şarkıları” (1991) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 16-18).

Yazarın eserlerinin bir kısmı çeşitli gazete, dergi ve ilmî araştırma toplulukları tarafından çeşitli derecelerde ödüllere layık görülmüş, yine bazı şiirleri başta Çince olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir (Uçkuncan 2013: 2).

Uçkuncan Ömer Çin Yazarlar Cemiyeti, Çin Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyeti, Çin Halk Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti, Çin Doğu Medeniyeti Araştırma Cemiyeti, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyeti, Şincan Halk Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyeti, Şincan Orta Asya-Batı Asya Araştırma Cemiyeti, “12 Mukam” Araştırma Cemiyeti, “Kutadgu Bilig” Araştırma Cemiyeti gibi ilmî cemiyetlerin üyesidir (Uçkuncan 2013: 2).

3.232. Vilyam Molotov (1976-)

Kurbancanoğlu Vilyam Molotov, 1976 yılında Almatı şehrinin Uygur ilçesine bağlı Avat köyünde, öğretmen anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1982-1993 yılları arasında Avat Ortaokulunda okumuştur. Okul yıllarında şiire merak salmıştır. Şiirleri ilk zamanlarda ilçe gazetesi olan *İli Şuğılası*’nda daha sonra *Uygur Avazi*, *Jaña Zaman* gibi ulusal gazetelerde ve *Pervaz*, *Didar*, *Çunçe* dergilerinde yayımlanmıştır. Yine okul yıllarında Uygur dili ve edebiyatı üzerine il ve ilçe genelinde düzenlenen olimpiyatlara katılmış, 1991-1993 yıllarında ise ülke genelinde düzenlenen olimpiyatlarda dereceye girmiştir. 1994-1999 yılları arasında K. Satpayev Kazak Millî Teknik Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Ekoloji Mühendisliği Bölümünde lisans eğitimi almıştır (Hemrayev 2014: 231).

1998 yılında Türkistan şehrinde düzenlenen Dünya Türk Gençleri Kurultayında alınan karar üzerine şiirleri Azerbaycan ve Türkiye’deki yayın kuruluşlarınca basılmıştır. Aynı yıl Dünya Türk Genç Yazarlar Cemiyetinde başkan vekilliği görevine tayin edilmiştir (Hemrayev 2014: 231).

1999 yılında Almatı Şehri Yettesu İlçesi Yüz Elli Numaralı Okulda müdür yardımcılığı görevini üstlenmiştir. 2003'ten itibaren kendi mesleğini icra etmektedir ve hâlen bu görevdedir. Aynı zamanda Kazakistan Uygurları arasında yetişen yeni nesil bir şair olarak bilinmektedir. Şair, Uygur şairleri Nezerhoca Abdusemetov, Abdulhey Muhammedi, Kazak şairler Miryakup Dulatov, Mağcan Cumabayev'i kendisine örnek almıştır (Hemrayev 2014: 231-232).

Sirliq Alem "Sırlı Dünya" (2006), *Kök Böre Evladimen* "Bozkurt Neslindenim" (2013) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. 2014 yılında edebiyatçılara ve sanatçılara verilen devlet bursunu alma hakkı kazanmıştır (Hemrayev 2014: 232).

3.233. Yalkun Rozi (1966-)

Yalkun Rozi, 4 Mart 1966 tarihinde Atuş'un Ağu köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokul eğitimini 1973-1980 yılları arasında Ağu köyünde tamamlamıştır. 1980-1982 yıllarında Kızılsu'da liseyi okuduktan sonra yükseköğrenim için Şincan Üniversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesine başlamıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesinde bir yıl okuduktan sonra kaydını Edebiyat Fakültesine almış ve eğitimine burada devam etmiştir. 1987 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra Uygur Özerk Bölgesi Halk Radyosunda haber muhabiri olarak çalışmaya başlamış, 1991 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1991-2005 yılları arasında *Şincañ Maarip Géziti*'nde editörlük yapmıştır. 2005 yılında Şincan Maarif Neşriyatının Ders Kitabı Hazırlama Bölümünde ana dil ve edebiyat ders kitaplarının hazırlanması ve editörlük işleriyle meşgul olmuştur (Rozi 2012: 1).

1986 yılında *Tarim* dergisinde yayımlanan "*Aq Romalliq Perizat*" *Dastani Toğrisida* " 'Beyaz Başörtülü Güzel' Destanı Hakkında" eseri ile edebî tenkitçiliğe başlamış ve günümüze kadar atmıştan fazla eleştiri yazısı kaleme almıştır. *Zeip Roh ve Zeip Muhebbet* "Zayıf Ruh ve Zayıf Sevgi", *Edibler Neme Üçün Puşayman Qilidu?* "Yazarlar Niçin Pişman Oluyor?", *Edebiyatimizdiki Azğun Roh* "Edebiyatımızdaki Sapkın Ruh", *Ana Yurt'tin Tesirat* "Ana Yurttan Tesirat" adlı eleştirilerini yayımlamış, 1999 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından *Teklimakandiki Altun Koldurma* "Taklamakan'daki Altın Çingirak" eleştiri kitabını neşretmiştir (Rozi 2012: 1-2).

Âlim Abduşükür Muhemmetimin'in vefatı münasebetiyle 1995 yılında yazdığı *Uygurlarda İcadıyetniñ Qimmiti ve İcadkarniñ Qismiti* "Uygurlarda Yazarlığın Kıymeti ve Yazarın Kısmeti" yazısı ile makale yazarlığına başlamış olan Yalkun Rozi'nin otuzdan fazla makalesi yayımlanmıştır. Bu makalelerden bazıları şöyledir: *Kamaltürk ve Ürimçi* "Kemaltürk ve Ürimçi", *Biz Qandaqlarçe 'Naxşa-Ussul Milliti' Atılıp Qalduq?* "Biz Nasıl Oldu da 'Şarkı-Dans Milleti' Olarak Tanındık", *Zadi Qandaq Anilar Uluğ* " Nasıl Anneler Kutsaldır", *Bekxam Muhimmu, Eşekmu-Hoşur Qariyğa Oçuq Xet* "Bekham

Muhim mi Eşek mi: Hoşur Kariy'a Açık Mektup", *Lay Qel'eniñ Siri* "Çamur Kalenin Sırrı" (2012), *Bir Parçe Xişniñ Siri* "Bir Parça Kerpiçin Sırrı", *Nezeriye Emaliqi ve İdiye Qatmalliqidin Qaçan Qutulimiz* "Nazariye Körlüğü ve Fikri Durgunluktan Ne Zaman Kurtulacağız?", *Memtili Ependi* "Memtili Efendi", 20. *Esirdiki Tunci Islahatçı* "20. Yüzyıldaki İlk Islahatçı", *Aka-Uka Musabayoflarniñ Toqquz Çoñ Töhpisi* "Musabayov Kardeşlerin Dokuz Büyük Katkısı", *Uygur Yeñi Maaripi Qaçandin Başlangan* "Uygur Çağdaş Eğitimi Ne Zaman Başladı", *Gülendem Abistayniñ Kündilik Xatirisi İzidin* "Gülendam Abistay'ın Günlüğünün İzinden", *'Uygur Medeniyet Aqartış Uyuşmisi' Qaçan, Qandaq Qurulğan* " 'Uygur Aydınlanma Derneği' Ne Zaman ve Nasıl Kuruldu?" (Rozi 2012: 2-3)...

Abduşükür Muhemmetimin ve Eset Suleyman gibi şahısların eserleri başta olmak üzere din, tarih, kültür, eğitim, siyaset konularında yirmiye yakın kitabı yayıma hazırlamıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: *Qedimki Merkeziy Asiyе* "Eski Orta Asya", *Yipek Yolidiki Toqquz Hékmеt* "İpek Yolu'ndaki Dokuz Hikmet", *Kiroranniñ Siri* "Lolan'ın Sırrı", *Xelqaradiki İslam Dolquni* "Uluslararası Platformdaki İslam Dalgası", *Hazirqi Zamandiki İslamizm* "Çağdaş İslamizm", *İslam Diniga Dair Soal-Cevablar* "İslam Dinine Dair Sorular ve Cevaplar", *Bugünki Zaman Erep-İslam Pelsepesi* "Çağdaş Arap-İslam Felsefesi", *Yehudilarniñ Qed Kötürüş Tarixi* "Yahudilerin Kalkınma Tarihi", *Mustapa Kamal* "Mustafa Kemal" (Rozi 2012: 5)...

Yalkun Rozi, birçok okul, radyo ve televizyon programlarında yüzden fazla sohbet ve konferans programına katılmıştır. *Medeniyet Bostani* "Medeniyet Bahçesi", *Çin Yürektin Çin Sözler* "Gönülden Doğru Sözler" gibi televizyon programlarında düzenlenen *Bext İlkiñizde* "Şans Elinizde", *Kişilik Hayatniñ Çiriği-Ümid* "İnsan Hayatının Işığı-Ümit", *Neğme-Nava ve Millet Sapasi* "Eğlence ve Toplum Kalitesi", *Oqutquçi Rohi* "Öğretmenin Duruşu" sohbetleri okuyucular tarafından çok sevilmiştir (Rozi 2012: 3-4).

Yalkun Rozi, ana dil ve edebiyat eğitimi için ders kitapları düzenleme işinde önemli çalışmalar yapmıştır. 2001 yılında başlayan yeni ders ıslahatı fikri ve ihtiyacı doğrultusunda temel eğitim dil ve edebiyat ders kitaplarının düzenlenmesi çalışmalarına katılmıştır. Ders kitaplarının hazırlandığı on yıl içinde ders kitaplarının metinlerini yenileme ve düzenleme işlerini yapmıştır. Liselerde okutulan dil ve edebiyat ders kitaplarının hazırlanmasında görev almış, bazı ortaokullarda ve ilkokullarda dil ve edebiyat öğrencilerine ders vermiştir (Rozi 2012: 5).

3.234. Yasincan Sadik Çoğlan (1966-)

Yasincan Sadik Çoğlan, 1966 yılının Mart ayında Yeken ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1986 yılında Şincan Su İşleri Okulunun Su Yönetimi Bölümünü tamamlamış, ardından Yeken Nehir Suyu Yönetim İdaresinde çalışmaya

başlamıştır. Yükseköğrenimini Dil ve Edebiyat Bölümünde uzaktan eğitim ile okuyan yazar 1996 yılında lisansını tamamlamış, 2004-2005 yıllarında Pekin Lu Şün Edebiyat Enstitüsünde okumuştur. Şu an Yeken Nehri Yönetim İdaresinin Siyasi Bölümünde çalışmaktadır (Abdurehim 2012: 413).

Yasincan Sadik Çoğlan, 1988 yılı *Yeken Géziti*'nde yayımlanan *Addiy-Sadda Başlıq* "Sıradan Başkan" adlı hikâyesi ile edebiyat sahasına adım atmıştır. Bu ilk hikâyesinin ardından mensur eserlerle meşgul olmuş, çeşitli yayınlarda çok sayıda hikâyesi, uzun hikâyesi, romanı ve mensur şiiri yayımlanmıştır. Yazarın bu eserlerinden bazıları şöyledir: *Küylar Xanişi-Amannisaxan* "Ezgilerin Sultanı: Amannisahan", *Adalet Hamiyisi-Seidxan* "Adaletin Hamisi: Seidhan", *Divan Meşrepke Tökülgen Qan* "Divan Şölene Dökülen Kan" adlı uzun hikâyeleri; *Davan* "Zirve", *Callat Xenim* "Cellât Hanım", *Nazinin Qizlar* "Narin Kızlar", *Şerendaz Ayal* "Muhteşem Kadın" ve 6 ciltlik *Bahadırname* "Bahadırname" adlı romanları; *Yultuz, Közüñni Qisma* "Yıldız, Gözünü Kısma", *Bulbulistan* "Bülbülistan", *Patimeniñ Köñleki* "Patime'nin Gömleği", *Gülsüm Panaq* "Burnu Yassı Gülsüm", *Ğora Pesli* "Çağla Vakti", *Mevilerniñ Şipaliq Roli* "Meyvelerin Şifalı Rolü" adlı hikâyeleri (Abdurehim 2012: 413-415)...

Hikâyelerinin bir kısmı *Yürikim Yiğlaydu* "Yüreğim Ağlıyor", *Süküttiki Zémin* "Sukuttaki Toprak", *Divan Meşrepke Tökülgen Qan*, *Altun Cuvan* "Altın Kadın", *Ay Mökken Keçe* "Ay Gizlenen Gece", *Kakkuk Balisi* "Guguk Yavrusu", *Cananğa Yezilğan Xetler* "Canan'a Yazılmış Mektuplar" adlı kitaplarda toplanarak yayımlanmıştır (Abdurehim 2012: 414).

Yazar Yasincan Sadik Çoğlan, yazdığı bu eserlerle "Tulpar Ödülü", "Tanrı Dağı Edebiyat Ödülü" gibi birçok edebiyat ödülüne layık görülmüştür (Abdurehim 2012: 414).

Yasincan Sadik Çoğlan, Çin Yazarlar Cemiyetinin üyesi, Kaşgar Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcılığı ve Yeken Yazarlar Cemiyetinin başkanlığı gibi görevleri yürütmektedir (Abdurehim 2012: 413).

3.235. Yehiya Tayirov (1938-)

Yehiya Tayirov 7 Aralık 1938 tarihinde Gulca şehrinin Herembağ Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir (Abdurahmanov 2014: 246). On iki yaşındayken babası Tayir Sopi, on yedi yaşındayken annesi Ayimhan vefat etmiştir (İsmayilov 2015: 395). 1963 yılında ailesiyle Kazakistan'a gelip Çilek kasabasının Karayota köyündeki okulda, sonrasında Yarkent'e bağlı Pencim köyünün Abdulla Rozibaqiyev adına kurulan Uygur Ortaokulunda dil ve edebiyat öğretmeni olarak görev yapmıştır (Abdurahmanov 2014: 246).

1971 yılında Taşkent'e gelip Özbekistan Radyo Televizyon Üst Kurulunun Uygur Bölümünde, Özbekistan Parti Tarihi Enstitüsünde çalışmıştır. 1973-1988

yılları arasında Almatı'da Yeni Uygur Türkçesiyle çıkarılan *Kommunizm Tuği* ve onun devamı olan *Yéñi Hayat* gazetelerinin Özbekistan muhabirliğini yapmıştır. Sonrasında 1996 yılına kadar Özbekistan Tele-radyo Haberleri Yabancı Ülkelere Yönelik Radyo Programı Kurumunun Uygurca Radyo Bölümünde editör ve muhabir olarak çalışmıştır. Emekli olduktan sonra Kazakistan'a dönmüştür ve şu anda Kapçağay şehrinde yaşamaktadır (İsmayilov 2015: 395).

Çocukluk döneminde annesinden duyduğu masal ve kıssalar; daha sonra Ö. Muhemmedi, Z. Kadiri, L. Mutellip, A. Kadiri, Aybek, S. Mukanov, A. Tokay A. P. Çehov, M. Gorki gibi yazarlardan ve şairlerden okuduğu eserler Tayirov'un edebî yaşamında etkili olmuştur. İlk şiiri *Alğa Qarap Kétivatimen* "İleriye Doğru Gidiyorum" adı ile 1956 yılında *Şıncañ Néftçiliri* gazetesinde yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 246). Daha sonra yazdığı eserler ise *İli Geziti*, *Ammiviy Klub*, *Tarim* dergilerinde basılmıştır (İsmayilov 2015: 395).

Közler "Gözler" (1969), *Éqide* "Akide" (1971), *Méhir* "Sevgi" (1978), *Duniyağa Bir Kélimiz* "Dünyaya Bir Kere Geliyoruz" (1985), *Tar Koçidiki Ay* "Dar Sokaktaki Ay" (1989) kitapları neşredilmiştir. Kazak ve Özbek lehçelerine aktarılan ve Rus diline tercüme edilen eserleri Almatı'da, Taşkent'te ve Moskova'da *Qayırılı Tañ*, *Hayat Yalqunliri*, *Utrenniy Veter* adlarıyla kitaplaştırılmıştır. Seçilmiş hikâyeleri Yeni Uygur Türkçesiyle yayımlanan *Xurapattin Meripetke* "Hurafeden Çağdaş Eğitime", *Çeksiz Uluqlar* "Sonsuz Ulular" kitaplarında ve *Pervaz* adlı kitapta yayımlanmıştır. Gulca'da yayımlanan *İli Deriyasi* dergisinde *Saadet Térigi* "Saadet Ağacı", *Ömrüm Bahari* "Ömrümün Baharı", *Alamet Karametoviç* "Sıradışı Karametoviç", *Hesret* "Hasret" adlı hikâyeleri ve *Duniyağa Bir Kélimiz* "Dünyaya Bir Kere Geliyoruz" adlı uzun hikâyesi yayımlanmıştır (Abdurahmanov 2014: 246). Yazarın bazı eserleri *İli Deriyasi* dergisi dışında Ürümçi'deki Şincan Halk Neşriyatında yayımlanmıştır (İsmayilov 2003: 396). *Tar Koçidiki Ay* (1998) kitabı Ürümçi'de Şincan Halk Neşriyatında basılmıştır (Abdurahmanov 2014: 246-247).

Hikâyelerinden bazıları şunlardır: *Esleş* "Hatırlamak", *Saadet Térigi* "Saadet Ağacı", *Ömrüm Bahari* "Ömrümün Baharı", *Éh Biz Ademler* "Ah Biz İnsanlar", *Çinar* "Çınar", *Köñül Déginimiz* "Gönül Dediğimiz", *Qarlıq Xet* "Karlı Mektup", *Vijdan* "Vicdan", *Köñül Tarazisi* "Gönül Terazisi", *Éqide* "Akide", *Saye* "Gölge", *Dadamniñ Ağinisi* "Babamın Arkadaşı", *Mertlik* "Cömertlik", *Zumret* "Zümrüt", *Xoşnilar* "Komşular", *Guman* "Kuşku", *Qol Yetmigen Yultuzum* "Elin Uzanmadığı Yıldızım", *Adimiy Şeytan* "İnsan Görünümlü Şeytan", *Béaram* "Huzursuz", *Teñşelmigen Alem* "Eşitsiz Dünya" (İsmayilov 2015: 397; Abdurahmanov 2014: 246-249)...

Uzun hikâyelerinden bazıları şöyledir: *Tar Koçidiki Ay* “Dar Sokaktaki Ay”, *Tağdin Taş Köçse* “Dağdan Taş Göçse”, *Duniyağa Bir Kélimiz* “Dünyaya Bir Kere Geliyoruz” (Abdurahmanov 2014: 247)...

Aygül “Aygül”, *Ömer* “Ömer” ise Tayiron’un sahne eserleridir (Abdurahmanov 2014: 246).

Roman türünde de eserler veren yazarın *Yazniñ Yalğuz Yadnamisi* “Yazın Tek Hatırası”, *Köyüvatqan Yol* “Yanan Yol” adlı romanları bulunmaktadır (İsmayilov 2015: 400).

Yehya Tayirov, 1979 yılından beri Kazakistan Yazarlar Cemiyetinin üyesidir (İsmayilov 2015: 395; Abdurahmanov 2014: 246).

3.236. Yüsüp Garibi (1864-1940)

Yüsüp Garibi (Yüsüp ibni Cübeyr ibni Petenuş Garibi), 1864 yılında Kumul kasabasının Şeriçi köyünde parçalanmış bir bey ailesinde dünyaya gelmiştir (Komisyon 2006a: 269). Babası Cübeyr Bey, Muhammed Beşir Van devrindeki unvanı Petenuş Teyçi olan makam sahibi bir kişinin büyük oğludur. Petenuş Teyçi, Beşir Van tarafından dönemin siyasi meselelerinden dolayı eşi Leylihan ve ortanca oğlu ile birlikte katledilip mal varlığına el konmuş siyasi kimlikli biridir (Zaman 1995: 79-80). Çocukluk ve gençlik dönemleri sıkıntı içinde geçen Yüsüp Garibi, Kumul’da meydana gelen karışıklıklar sebebiyle ülkesinden ayrılıp olaylar yatışınca kadar başka ülkelerde yoksulluk içinde yaşamış, bir süre sonra tekrar ülkesine dönmüştür (Komisyon 2006a: 269).

Yüsüp Garibi, Kumul Medresesinde eğitim almıştır. Bu dönemde Çağatay yazısını, Arap ve Fars dillerini iyi derecede öğrenmiş, ayrıca kendi çabalarıyla Çin dilini ve yazısını, matematik, kimya, coğrafya gibi bilimlerini öğrenmiştir (Komisyon 2006a: 270; Zaman 1995: 80). Genç yaşında Nevai, Şeyh Sadi, Hafız Şirazi gibi önemli yazar ve mütefekkirlerin eserlerini tekrar tekrar okumuş ve bu eserler onda derin bir etki bırakmıştır (Zaman 1995: 80-81).

Edebî faaliyetlerinin yanında siyasi çalışmaları ile de tanınan Yüsüp Garibi, devlet kadrolarında birçok önemli görevde bulunup 49 yaşında “teyçi” unvanlı devlet adamı olmuştur. Bu görevleri sırasında zulümlerin ortadan kalkması ve adaletin sağlanması için çok çaba göstermiş, bu yüzden de halk tarafından ülkesini adaletle yöneten büyük hükümdar Nuşirevan’a benzetilmiştir (Komisyon 2006a: 270). Görev yaptığı süre boyunca toplumdaki aydınların ve sanatkârların çalışmalarını desteklemiş; Hapiz Hacı, Molla Sıdık, Molla Zimer gibi Kumul’un önemli aydınlarını saraya çağırıp değerli hediyelerle onları ödüllendirmiştir. Ayrıca 1916 yılında sarayın yanında özel bir hattat yetiştirme sınıfı açmış, Kumul’un en önemli hattatlarından biri olan İbrahim Helpin’i buraya hoca olarak görevlendirip yirmi gencin yetişmesini sağlamıştır (Zaman 1995: 81-82).

1937 yılında hac vazifesini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gitmiş, dönüşte Girit, Türkiye, Mısır, Filistin, Suriye gibi devletlere ziyarette bulunmuştur. Orta Doğu medeniyetinden çok etkilenmiş, bu ziyaretler onun bakış açısını genişletmiştir (Zaman 1995: 83).

1938 yılında Şeng Şi-sey tarafından oğlu Mevüp Bey'in tutuklanması onu çok sarsmış, sağlığı gittikçe bozulan Yüsüp Garibi 1940 yılının Eylül ayında Turfan'daki Kara Goca Kariz'da vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 271; Zaman 1995: 83).

Yusuf Garibi, gençlik zamanında edebiyat sahasına adım atmış ve çok sayıda şiir kaleme almıştır. Fakat 1930 yılına kadar yazdığı şiirlerinin büyük bir kısmı siyasi olaylar sırasında yok olup gitmiş, çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir (Komisyon 2006a: 270). Eşinin ölümü üzerine yazdığı on kuple mersiyeği bir fanusun içine koyup kabrinin kubbesi içine asmıştır (Zaman 1995: 80). *Vah Derix* "Maalesf", *Ne Kérek* "Ne Gerek" adlı şiirlerini ise oğlunun tutuklanması üzerine yazmıştır (Komisyon 2006a: 270).

Abdurekip Tömür tarafından şairin ondan fazla şiiri bulunmuştur. Bunların bir kısmı şairin torunu Oveyis Hacı'nin ezberlediği şiirler, bir kısmı ise taşlara kazılan şiirlerdir. Bu şiirler *Bulaq* dergisinin 1993 yılının 1. sayısında yayımlanmıştır. Bu şiirlerinin bir kısmında kendi ismini, bir kısmında doğduğu yerin adını, bir kısmında ise "Garibi" takma adını kullanmıştır (Zaman 1995: 83; Komisyon 2006a: 270-271).

3.237. Zamanidin Pakzat (1970-)

Zamanidin Pakzat, 1970 yılında Gulca ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1993 yılında Şincan Pedagoji Üniversitesinin Çin Dili ve Edebiyatı Fakültesinden mezun olmuştur. *Toyğa Mañgan Müşük* "Düğüne Giden Kedi" adlı çocuk şiirleri kitabı, *Qaçqun Dostlar* "Fırar Etmiş Dostlar" adlı çocuk masalları kitabı yayımlanmıştır. Bazı eserleri antolojilerde yer almıştır. Ona yakın eseri ilkököl ve ortaokul ders kitaplarında yer almıştır (Abliz 2013: 114).

3.238. Ziya Semediy (1914-2000)

Ziya Semediy, 15 Nisan 1914 tarihinde şimdiki Kazakistan'a bağlı Taldıkorgan Yarkent ilçesinin Honıhay köyünde dünyaya gelmiştir. 1924 yılına kadar önce Yarkent'teki ilkökulda, sonraları Rus dilini öğrenmek için Lonaçarıski adındaki Rus ortaokulunda, 1929 yılında ise Zervat adındaki Uygur ortaokulunda eğitim almıştır. Uygur ortaokulunda okurken Uygur şairleri Ömer Muhemmedi, Hezim İskenderuf onun dil ve edebiyat öğretmeni olmuşlardır. Onların etkisiyle Ziya Semediy de edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. 1931 yılında ailesiyle birlikte Uygur Özerk Bölgesi'ne göç etmiştir (Kaşgarlı 1998: 160).

Gulca şehrine geldiği ilk zamanlarda tezgâhtar olarak çalışmış, daha sonra kısa süreli öğretmen yetiştirme kursunda okumuştur. Mezun olduktan sonra 1934 yılında Gulca şehrindeki Umut adlı okulda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. İlkokul müdürü İli vilayetinin aydınlanma cemiyeti olan Uygur Aydınlanma Cemiyeti müdürlüğü gibi görevlerde bulunmuştur (İsmayilov 2015: 107). Bu yıllardan itibaren *İli Géziti*'nde şiirleri yayımlanmıştır (Kaşgarlı 1998: 160-161).

Ziya Semediy 1935-1936 yılları arasında Gulca'daki Şerk Okulunun müdürlüğünü yapmıştır. 1936 yılının sonlarında İli şehri Uygur Aydınlanma Cemiyeti Kültür-Eğitim Bölümünde görev yapmış, ayrıca bu Cemiyetin kâtibi olarak çalışmıştır. Eğitim ve kültür faaliyetlerinin hız kazanmasından ve geniş kitlelere yayılmasından rahatsızlık duyan Milliyetçi Parti Hükümeti, cemiyeti kapatmakla beraber 19 Ekim 1937 tarihinde Ziya Semedi'yi tutuklayarak hapse atmıştır. Yedi yıl boyunca hapiste tutulan Semediy, 1944 yılının sonlarına doğru yani Üç Vilayet İnkılabı başlayınca serbest bırakılmıştır (İsmayilov 2015: 107-108). Özgürlüğüne kavuşan Semediy bu İnkılab'a katılmış, Millî Ordu Komutanlık Merkezinde bölüm başkanlığı ve *İnqilap Téñi* gazetesinin Yazı İşleri müdürlüğünü yapmıştır. Bu sırada iki kez "istiklal için mücadele" madalyası ile ödüllendirilmiştir (Kaşgarlı 1998: 161).

Ziya Semediy, *Ruşen* "Ruşen", *Qanlıq Dağ* "Kanlı Leke" (1934) adlı dramaları, *Ğerip ve Senem* "Garip ile Sanem" (1936) adlı müzikal drama eserini, *Köyümçan Ana* "İlgili Ana", *Siri Éçildi* "Sırrı Açıldı" adlı komedi eserlerini yazmıştır. Bu eserlerden başka *Sürlük Minotlar* "Ürkütü Dakikalar", *Xıtay Zindanlirida* "Çin Hapishanelerinde", *Zulumğa Zaval* "Zulüm Yok Olsun", *Axırqi Deqıqiler* "Son Dakikalar" adlı dramalarını yazmıştır. *İli Deryasi Boyida* "İli Deryası Kıyısında" adlı senaryosu bulunmaktadır (İsmayilov 2015: 108).

Yazar olmanın yanı sıra devlet adamı yönü ile de tanınan Semediy, 1951 yılında Uygur Özerk Bölgesi Hükümeti'nin Yönetim Kurulu üyesi, Çin'in Kuzeybatı Beş Eyaleti Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyetinin başkan yardımcısı, 1956 yılında ise Uygur Özerk Bölgesi kültür bakanı, Eğitim Bakanlığı bakan yardımcısı ve Yazarlar Cemiyetinin başkanı olarak hizmet vermiştir. 1956 yılında Çin Yazarları Delegasyonu ile birlikte Hindistan'ın başkenti Delhi'de gerçekleştirilen Asya Yazarları Kongresi'ne katılmıştır. 1957 yılında Pekin Milletler Neşriyatı tarafından *Tallangan Eserler* "Seçilmiş Eserler" adlı kitabı yayımlanmıştır (Kaşgarlı 1998: 163).

1958-1959 yıllarında Ziya Semediy ve arkadaşları Çin yönetimince "sağcı, milliyetçi, komünist ve sosyalist parti karşıtı" suçlamalarıyla "beş kişilik yerli milliyetçi çete" olarak adlandırıp beş ay süreyle karalama kampanyasına tabi tutulmuş, ardından görevlerinden azledilerek ceza kamplarına sürgün edilmiştir. 1961 yılında Batı Türkistan'a göç etmiş ve Almatı'ya yerleşmiştir. *Bir Tal*

Papiros “Bir Sigara” gibi dramalarını; *Mayımhan* “Mayımhan” (1965) romanını, 1967 yılında *Yıllar Sırı* “Yılların Sırrı” romanının ilk kitabını, 1969 yılında ise ikinci kitabını yazmıştır. *Esirdin Esirge* “Asırdan Asıra”(1974), *Ürük Gülligen Çağda* “Kayısı Çiçek Açtığımda” (1976), *Dertmenniñ Zarı* “Dertlinin İnlemesi” (1978), *Géni Batur* “Gani Batur” (1979) gibi eserleri yazmıştır (Kaşgarlı 1998: 164-165). *Yıllar Sırı* romanının üçüncü ve dördüncü kitabını 1989 yılında yayımlayan yazar, 1996 yılında *Ehmet Efendi* “Ehmet Efendi” adlı hacimli romanını yazmıştır (İsmayilov 2015: 109).

Semediy'nin pek çok eseri Kazak ve Özbek lehçesine aktarılıp, Rusçaya ve başka dillere tercüme edilip yayımlanmıştır. Kazakistan Hükümeti tarafından kendisine “Halk Yazarı” unvanı verilmiştir ve 17 Haziran 1994'te yazarın 80 yaşına girmesi münasebeti ile hükümet tarafından bir şükran günü tertiplenmiştir (Kaşgarlı 1998: 165).

3.239. Ziyaydin Kaharov (1925- 1986)

1925 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrine bağlı Çilek köyünde dünyaya gelmiştir. 1930 yılının başlarında ailesi ile birlikte Gulca şehrine göç etmişlerdir. 1943 yılında Gulca şehrinde Askerî Okulu bitirmiş, 1956 yılında tekrar Batı Türkistan'a göç etmiştir. Abay Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsünün Tarih-Filoloji Fakültesini 1961 yılında bitirmiştir. 1962-1972 yılları arasında Kazakistan Bilimler Akademisinin Uygurşinaslık Bölümünde çalışmıştır (Zeynalov 2007: 187).

Şiirleri 1944 yılından başlayarak yayımlanmaya başlamıştır. Şiirleri önceleri *İlham Uçqunliri* “İlham Kıvılcımları” ve *Yaşlar Avazi* “Gençlerin Sesi” gibi antolojilerde yayımlanmıştır. Daha sonra *Emgek Ademleri* “Emek İnsanları”, *Tag Çeçekliri* “Dağ Çiçekleri”, *Yoruk Yultuzlar* “Parlak Yıldızlar” adlı kitapları yayımlanmıştır (Zeynalov 2007: 187).

3.240. Zordun Sabir (1937-1998)

Zordun Sabir, 1937 yılının Nisan ayında İli Vilayetine bağlı Gulca kasabasının Yenitam köyü, Bostan Mahallesi'nde çiftçi bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Annesi Anarhan, Zordun Sabir henüz beş yaşındayken vefat etmiş, babası Sabir, çocuklarının üvey anne elinde büyümesini istemeyerek onlara hem annelik hem de babalık yapmış ve çocukları ortaokulu bitirene kadar tekrar evlenmemiştir. Eğitime oldukça önem veren biri olan Sabir, oğlu Zordun okul yaşına geldiğinde onun masraflarını karşılamak için mahallenin zenginlerinden olan İlazi'nin yanında üç ay çalışmıştır (Hasancan 2016a: 2).

Çocukluk yılları İli Nehri kenarında geçen yazar, ilk eğitimini köyündeki bir okulda tamamladıktan sonra İli Öğretmen Okuluna girmiştir (İsmail, İslam 1993: 447). 1957 yılında bu okulu bitirince *İli Géziti* 'nde çalışmaya başlamıştır. Aynı yıl içinde Kuzeybatı Milletler Enstitüsünde okumaya başlamış, bir taraftan

okuluna devam edip bir taraftan da çalışma hayatını sürdürmüştür (Komisyon 2006c: 557). Eğitimini tamamladıktan sonra bir süre aynı fakültede öğretim üyesi olarak, 1964 yılında ise Gulca İki Numaralı Ortaokulda dil ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır (Sultan, Abdükerim 2002: 185; Tanrıdağlı 1996: 38). Kuzeybatı Milletler Enstitüsünde okuduğu sıralarda farklı milletlerin tarih, edebiyat ve kültürlerine dair bilgiler alma fırsatına sahip olmuştur. Lu Şün, Gomoru, Mao Dun, Bacin, Lauşi, Şekspir, Balzac, Maupassant, Lev Tolstoy, Çehov gibi önemli şahısların eserlerini Çince okumuştur. Yine farklı zaman dilimlerinde klasik Uygur edebiyatı ve çağdaş Uygur edebiyatından Lütfi, Nevai, Nizari, Zelili, Molla Bilal, Lutpulla Mutellip, Zunun Kadir, Teyipcan Eliyev, Elkem Ehtem gibi şahısların eserlerini dikkatle okumuş, bu okumaları onun edebiyata olan ilgisini arttırmıştır (İsmayil, İslam 1993: 447-448)

1966-1976 yılları arasındaki Kültür Devrimi sırasında “şüpheli” ve “milliyetçi” olarak suçlanan yazar, yönetim tarafından Tibet’in Garmu ilçesine sürgün edilmiştir. Burada birçok zorluk ile mücadele etmiş ve 1970’li yıllara kadar yazı kaleme alamamıştır (Hasancan 2016a: 3). Bu zorlu yıllar, Zordun Sabir’in hayata olan güvenini yok etmemiş, bu sıralarda çiftçilerle vakit geçirip onların sıkıntılarını, ümitlerini, yaşam tarzlarını öğrenerek ileriki eserleri için malzeme toplamıştır (İsmayil, İslam 1993: 448).

Kültür Devrimi’nden sonra nispeten rahatlayan yazar, 1979 yılında Şincan Halk Neşriyatında görevlendirilerek Uygur Redaksiyon Bölümünde yazar olarak çalışmaya başlamıştır. 1981 yılında Pekin’de Lu Şün Edebiyat Enstitüsünde eğitim almış, aynı yıl Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde mesleki yazarlık yapmıştır (Komisyon 2006c: 558)

Yazar, 1987 yılında Batı Almanya’ya giderek burada çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur (İsmayil, İslam 1993: 450). Bu süreçte Berlin Ziraat Üniversitesi Toprak Araştırmaları Yüksek Okulunun öğretim üyesi ve Dr. Thomas’ın teşebbüsü ile Berlin Üniversitesinde Uygur Edebiyatı üzerine bir konferans vermiştir (Yiğitbaşı 1999: 9). Frankfurt, Mannheim gibi şehirlerde çeşitli konferanslara katılmış; Batı Almanya ilim adamları ile Uygur edebiyatı, kültürü, tarihi, dili, etnografyası üzerine fikir alışverişinde bulunmuştur. Berlin Üniversitesi, Hamburg Üniversitesi, Frankfurt Üniversitesi ve Freiburg Üniversitesindeki önemli profesörlerin, şark bilimcilerin, folklor araştırmacılarının ve bu alanlarda araştırma yapan hocaların ve öğrencilerin katıldığı bu toplantılarda Zordun Sabir, Uygur edebiyatı hakkında bilgi vermiştir. Zordun Sabir’in bu konferanslarda sunduğu makaleler, Thomas Happi’nin tercümesi vasıtasıyla Berlin’de Almanca olarak çıkan *Türkoloji Araştırmalarına Dair Materyaller* dergisinde *Uygur Edebiyatı Hakkında Kısaca Beyan* adıyla yayımlanmış, ardından kitap olarak yayımlanmıştır. Bu eser aynı zamanda bir Uygur yazarın Avrupa sahnesindeki ilk ilmî konferansı ve Uygur edebiyatını Avrupa’da tanıtan ilk eser olma özelliğine sahiptir (İsmayil, İslam 1993: 450-451). Zordun Sabir, Almanya ziyaretinde bulunduğu sırada ünlü Türkolog

Annemarie von Gabain ile de görüşmüştür. Gabain ile Almanya'yı gezmiş, daha sonra ikili arasında iyi bir arkadaşlık oluşmuştur (Hasancan 2016a: 3).

1988 yılında Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkeleri ziyaret eden yazar, Suudi Arabistan'da kral tarafından ağırlandı (Hasancan 2016a: 3; Sultan, Abdükerim 2002: 185).

Uygur Özek Bölgesi 8. Dönem Siyasi Meclisinin daimî üyesi, Çin Yazarlar Cemiyetinin üyesi, Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinin başkan yardımcısı, Özerk Bölge Edebiyat ve Sanatçılar Derneğinin yazarı olan Zordun Sabir, 13 Ağustos 1998 tarihinde Ürümçi'de kalp krizi geçirerek vefat etmiştir (Hasancan 2016a: 2; Komisyon 2006c: 558).

Zordun Sabir, edebiyat sahasına 1961 yılında *Tarim* dergisinde yayımlanan *Aq Öruk* "Ak Erik" adlı şiir ile girmiştir. 1972 yılında *Tağ Keynige Ötkiçe* "Dağın Arkasına Geçene Kadar" adlı ilk hikâyesi yayımlanmıştır. Yayımlanan diğer hikâyeleri ve uzun hikâyeleri şöyledir: *Sırdaş Qelbler* "Sırdaş Kalpler", *Seherçi* "Sabahçı", *Bahar Bovayniñ Künliri* "Bahar Dedenin Günleri" (1975), *Dolan Yaşliri* "Dolan Gençleri" (1979), *Qerzdar* "Borçlu" (1980), *Qoşnilar* "Komşular", *Eh Topiliq Yol* "Ah Tozlu Yol", *Cigdiler Piçirleydu* "İğdeler Fısıldıyor" (1985), *Bu Yer Şundaq Xisletlik* "Bu Toprak Böyle Verimli", *Untumaymen Gülsare* "Unutmam Gülsare", *Tarim Süyi Keynige Aqmaydu* "Tarım Suyu Tersine Akmaz", *Boş Kelme Turpanliq* "Yumuşak Olma Turfanlı", *Siziq Ademlergila* "Çizik İnsanlar İçin", *İşsizlar Teximu İşçan* "İşsizler Daha da Çalışkan", *Baş-Axiri Yoq Xetler* "Başı ve Sonu Olmayan Mektuplar", *Qeni U Bağlar* "Nerde O Bahçeler", *Tömür Tapan* "Demir Taban", *Xiyal ve Saye* "Hayal ve Gölge", *Amet* "Şans", *Dolqunlar Sadasi* "Dalgalar Sedası", *Quyaş Vehimisi* "Güneş Tehlikesi", *Yeñilanğan Hava* "Yenilenen Hava", *Qeşqer Koçiliri* "Kaşgar Sokakları", *Hörmet* "Hürmet", "Şikâyet", *Göherniñ Bexti* "Cevher'in Bahtı", *10. Sinipni Emdi Tügettım* "10. Sınıfı Şimdi Bitirdim", *Mehriban Ata* "Şefkatli Baba", *Qubulhanida* "Kabul Odasında", *Kakkuk Kelip Qonğanda* "Guguk Geldiğinde" (1984), *Subhi* "Sabah" (1983), *Xeyirlik İş* "Hayırlı İş", *Zamandaşlar* "Çağdaşlar", *Bahar Haman İllik* "Bahar Zaten Ilık" (1984), *Qum Arşan* "Kum Kaplıcası" (1989), *Xire Derize* "Muğlak Pencere" (1991), *Vapadarlik* "Vefakarlık" (1983), *Sada* "Seda" (1995), *Tuman* "Duman" (1991), *Keçküz* "Sonbahar" (1989), *Gülemxan* "Gülemhan" (1983), *Arça Yapriqi* "Kökner Yaprağı" (1985), *Sübhi* "Tan Vakti" (1983), *Seherde Körgen Çüş* "Seherde Görülen Rüya" (1986), *Axirqi Padiçi* "Son Çoban" (1997), *İnsap* "İnsan" (1989), *Töhpe* "Katki" (1978), *Yiqilmas Bayraq* "İnmez Bayrak" (1979) (Sartekin 2006a: 14; Komisyon 2006c: 559-593; Sartekin 2006b: 148; Hasancan 2016a: 3-5; İsmayil, İslam 1993: 457; Yiğitbaşı 1999: 11)... *Étiz Beşidiki Kepe* "Tarla Başındaki Kulübe", *Dostlar* "Dostlar" gibi drama ve operaları; *U Méni Kütken İken* "O Beni Beklemişmiş", *Yalğuz Bulaq*

“Yalnız Pınar”, *Bextsiz Qiz* “Bahtsız Kız” gibi şiir ve hikâyeleri yayımlanmıştır (İsmayil, İslam 1993: 451).

Hire Derize “Muğlak Pencere” adlı üç uzun hikâyesini topladığı eseri; *Yazğuçi Bolmaq Tes* “Yazar Olmak Zor” (2012) adlı hatıra ve makalelerden oluşan kitabı; *Şebnem* (1980), *Sadakat* (1983), *Unutmaymen Gülsare* “Unutmam Gülsare” (1989), *Cigdiler Piçirleydu* “İğdeler Fısıldıyor” (1986), *Arça Yapriqi* “Köknar Yaprağı” (1985), *Xire Derize* (1993), Gülemxan (1999), *Baş Axiri Yoq Xetler* “Başı Sonu Olmayan Mektuplar” (1992), *Qerzdar* “Borçlu” (1999) adlı uzun hikâye ve hikâye kitapları; *Avral Şamalliri* “Avral Rüzgârları” (1981), *İzdiniş 1-2* “Arayış 1-2” (1984, 1990), *Ata* (1994) ve *Hezine* “Hazine” romanları yayımlanmıştır (Hasancan 2016a: 3-5; Yiğitbaşı 1999: 11; Sartekin 2006b: 4-11; İsmayil, İslam 1993: 448-449).

Hékayiler “Hikâyeler” (1980), *Sovğat* “Hediye” (1985) ve *Qutluq Kéçe* “Kutlu Gece” (1992) antolojilerinde bazı hikâyeleri yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Sağlığında tamamlayıp vefatından on beş gün önce yayımlanmak üzere yayınevine teslim ettiği *Anayurt* adlı üç ciltlik romanı 2000 yılında Halk Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır (Doğan, Durmuş 2002: 540).

Eserlerinin büyük kısmı Çinceye tercüme edilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 449). *Siziq Ademlergila* “Çizik İnsanlar İçin”, *İşsizlar Teximu İşçan* “İşsizler Daha Çalışkan” hikâyeleri Almancaya çevrilmiştir (Hasancan 2016a: 3). *Qerzdar* “Borçlu” adlı hikâyesi Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (Abdulvahit Kaşgarlı 2016: 115-170).

Hayatı ve edebî şahsiyeti üzerine *Hékayiler Aylıq Jurnili*, *Milliy Yazğuçılar*, *Edebiyat-Sen’et Xeverliri* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazıların yayımlandığı Zordun Sabir, 1992 yılında *Tanrıdağı* dergisinin düzenlediği Uygur edebiyatında halkın en sevdiği yazar oylamasında ilk sırada yer almıştır (İsmayil, İslam 1993: 449). *Dolan Yaşliri* “Dolan Gençleri” hikâyesi 1979 yılı Özerk Bölge içinde ve 1981 yılındaki Azınlık Milletler Yazarlarının Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda birincilik ödülleri; *Qobulhanida* “Kabul Odasında” hikâyesi 1981 yılında Özerk Bölge çapında düzenlenen Azınlık Millet Yazarlarının 30 Yıllık Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda ikincilik ödülüne; *İzdiniş* romanı 1983 yılında ikincisi düzenlenen Azınlık Millet Yazarlarının Edebî Eserlerini Değerlendirme Toplantısı’nda Münevver Roman Ödülü’ne layık görülmüştür (İsmayil, İslam 1993: 449-450). Aynı zamanda Suudi Arabistan ziyaretinde, Uluslararası Faysal Ödülü’nü alarak çağdaş Uygur edebiyat tarihinde yurtdışında ödül alan ilk Uygur yazar olmuştur (Hasancan 2016a: 3, 5).

Uygur edebiyatında en çok araştırılan yazarlardan biri olan Zordun Sabir ve eserleri üzerine birçok tez yazılmıştır. Bugüne kadar onun eserleriyle ilgili araştırmaları konu alan beş kitap yayımlanmıştır. Ölümünden sonra bazı

yazarlar Zordun Sabir için hatıra evi kurmayı düşünmüşlerdir. Resmî kurumlardan olumlu yanıt alınamaması üzerine 2009 yılı Ekim ayında yazarın memleketi Gulca şehrinde, öğretmenlik yaptığı ortaokulda; müdür başta olmak üzere, yazarın ailesi, tüccarlar, yazarlar ve vatandaşlardan oluşan ekip Zordun Sabir için hatıra evi kurmayı başarmışlardır. Bu hatıra evinde yazarın kullandığı özel eşyaları, fotoğrafları ve bazı eserlerin el yazmaları sergilenmiştir. Yetmiş metrekairelik küçük bir daireden oluşan Zordun Sabir Anma Evi, aynı zamanda ilk Uygur yazarı anma evi olma özelliğine de sahiptir (Hasancan 2016a: 5-6).

Zordun Sabir'in edebî faaliyetleri üzerine Türkiye'de Trakya Üniversitesinde Hatice Yiğitbaşı tarafından "Zordun Sabir'in 'Hire Derize' Adlı Kitabından 'Duman' Adlı Hikâyenin Sentaks Çalışması" adıyla bir tez hazırlanmıştır (Yiğitbaşı, 1999).

3.241. Zunun Kadiri (1912-1989)

Çağdaş Uygur edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Zunun Kadiri, 1912 yılının Haziran ayında Tarbagatay vilayetinin Dörbilcin kasabasında dünyaya gelmiş, üç yaşında ailesi ile birlikte Gulca'ya yerleşmiştir. İlk eğitimini dokuz yaşında dinî okulda aldıktan sonra pozitif bilimlerin öğretildiği başka bir okulda okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 39). Zunun Kadiri, çocukluk yıllarından itibaren halk destanları, masallar, meddah kıssaları ve cenknamelere büyük ilgi duymuş; Ali Şir Nevai, Meşrep gibi klasik şairlerin eserlerini, Firdevsi'nin *Şehname*'sini, Şeyh Sadi'nin *Gülistan* adlı eserini okumuştur. Bunun yanında Rus yazarlarından Maksim Gorki'nin Tatar ve Özbek Türkçesine çevrilmiş eserlerini, Sadreddin Ayni ve Ömer Muhammedi gibi yazarları okumuştur (İnayet 2009: 76).

Babasının vefatı üzerine eğitim hayatına ara veren yazar, okuldan ayrılıp bir süre ufak tefek işlerde çalışmak zorunda kalmıştır (Komisyon 2006a: 397). 1935 yılında Gulca'da açılan öğretmen yetiştirme kursunda bir yıl okumuş, burayı bitirdikten sonra yine Gulca'daki Beytulla İlkokulunda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 55). 1937 yılında Ürümçi'ye gidip iki yıl ortaokulda, üç yıl da ziraat yüksekokulunda okumuştur (İsmayil, İslam 1993: 39).

1941 yılında Gulca'ya dönen yazar, bir süre Uygur Derneği idaresindeki Sanayi-i Nefisede oyunculuk, yönetmenlik ve yazarlık gibi görevlerde bulunmuştur. 1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı'nın patlak vermesiyle cepheye katılarak savaş muhabiri olmuştur (İsmayil, İslam 1993: 39). Bu savaş sırasında karşılaştığı ve onu etkileyen bazı olayları daha sonraki dönemlerde eserlerinde işlemiştir (Berki 2016: 10). 1944 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu yeni Cumhuriyetin yayın organı olan *Şarki Türkistan Géziti*'nde çalışmış, gazetede şair Abliz Naziri ile birlikte *Ösüş* "Yükseliş" adlı edebiyat sayfasını birlikte hazırlamışlardır (Zaman 1995: 397; Kaşgarlı 1998a:

206). 1945 yılında *Küreş* ve *İttipaq* dergilerinde editörlük ve baş editörlük görevlerinde bulunmuştur (Komisyon 2006a: 397).

1949 yılında yönetimin el değiştirmesinden sonra birçok farklı görevlerde bulunan yazar 1951-1954 yılları arasında Gulca Kızlar Ortaokulunda çalışmış, 1954 yılında Uygur Bölgesi Kültür Bakanlığında ve 1957 yılında Şincan Edebiyatçılar ve Sanatçılar Cemiyetinde başkan yardımcısı olarak çalışmıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 55). 1957 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te düzenlenen Asya-Afrika Yazarlar Kongresi'ne katılmıştır (Şahin 2014: XVII). 1959-1962 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti milletvekilliği, Uygur Özerk Bölgesi Siyasi Danışma Komitesi Yürütme Kurulu üyeliği ve Çin Halk Cumhuriyeti Yazarlar Cemiyeti üyeliği yapmıştır (Kaşgarlı 1998a: 206).

1962 yılında Mao ve Çin yönetimine karşı çıktığı için bütün görevlerinden azledilerek eğitim kamplarına gönderilmiştir. Bu kamplarda çok eziyet çeken yazar, ancak Mao'nun ölümünden sonra 1978 yılında buradan kurtulabilmiş fakat sağlığı iyice bozulmuştur (Yılmaz 2009: 15-16). 1979 yılından sonra tekrar Şincan Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar Cemiyetinde çalışmaya başlamıştır (Sultan, Abdurehim 2002: 55).

Döneminin siyasi olayları yüzünden yaşamının en verimli döneminde eğitim kamplarına gönderilerek çeşitli işkencelere maruz kalan yazar, ağır hasta olarak dostlarını ve akrabalarını ziyarete gittiği Kazakistan'ın Almatı şehrinde 24 Eylül 1989 tarihinde vefat etmiştir (Komisyon 2006a: 398; Akhmedova 2010: XI).

Zunun Kadiri, edebiyat sahasına 1937 yılında yazdığı *Cahaletniñ Capasi* "Cehaletin Cefası" adındaki üç perdelik draması ile girmiş ve ondan fazla tiyatro eseri yazmıştır (İnayet 2009: 76). Aynı yıllarda okulda eğitim almakta olan yazar, bu dramasını okuldaki arkadaşları ile birlikte sahnelemiş; yönetmenlik ve oyunculuk görevlerini kendisi üstlenmiştir (Zaman 1995: 157). Bunun dışında *Ğunçem* "Goncam", *Gülnisa*, *Uçraşqanda* "Karşılaşınca", *Toy* "Düğün", *Partizanlar Etriti* "Partizanlar Takımı", *Her İşniñ Yoli Bar* "Her İşin Bir Yolu Var", *Xuş Xever* "Sevinçli Haber", *Gülistan* (daha sonra film senaryosunu olarak yazılmış) adlı dramaları; *Çimen* adında şiiri; *Çüce Bilen Seğizxan* "Civciv ile Saksığan", *Qoşçi Bilen Çaşqan* "Çiftçi ile Fare", *Qağa Bilen Kepter* "Karga ile Güvercin", *Kepinek Bilen Heriler* "Kelebek ile Arılar" *Tiñşa Dunya* "Dinle Dünya", *Altunniñ Tesiride* "Altının Etkisinde" adlı manzum masalları ve iki binden fazla bilmecenin yer aldığı *Tepişmaqlar* "Bilmeceler" adlı kitabı; ayrıca *Rohiy Ozuq Toğrisida* "Manevi Azık Hakkında", *Maksim Gorki Balılar Ğiz Edibiyat Toğrisida*, "Sözlü Çocuk Edebiyatı Hakkında", "Folklorumuza Nasıl Bakmak Gerek?" gibi yirmiden fazla edebî ve ilmi makale yazmış, Uygur Türklerinin halk hikâyelerini,

türkülerini ve atasözlerini neşrederek çağdaş Uygur edebiyatının ve sanatının gelişmesine katkı sağlamıştır (Doğan 2000: 8).

1940'lı yılların ortalarında hikâye yazmaya başlayan Zunun Kadiri *Muellimniñ Xeti* "Öğretmenin Mektubu" (1945), *Rodipay* "Canavar" (1945), *Küçükke Hucum* "Köpek Yavrusuna Hücum" (1946), *İkki Barmiqim Bilen* "İki Parmağımla", *Guman* "Şüphe" (1947), *Mağdur Ketkende* "Dermandan Kesilirken" (1948), *Çeniqış* "Çelikleşmek, sağlamlaşmak" (1955), *Guman* (1957), *Qizil Gül* "Kızıl Gül" (1959), *Rehmet* "Teşekkür" (1958), *Esleş* "Hatırlama" (1959), *Xatircem Bolğan Aile* "Huzura Kavuşan Aile" (1960), *Bextixanniñ Hayati* "Behtihan'ın Hayatı", *Çin Qiş* "Zorlu Kış", *Perman* "Ferman" ve *Harduk Yetkende* "Yorulunca", *Dehqanniñ Hayati* "Çiftçinin Hayatı" (1960) gibi hikâyeleri yazmıştır (Akhmedova 2010: XII; İsmayil, İslam 1993: 40-41; Zaman 1995: 157; Doğan 2000: 7; Şahin 2014: XIX-XIX; Komisyon 2006a: 399, 400; Ehmedov: 21; Kaşgarlı 1998a: 203; İnalet 2009: 77; Tanrıdağlı 1996: 21; Sartekin 2006a: 10; Baran 2007: 202, 203; Sultan, Abdurehim 2002: 56). Hikâyelerinin bir kısmı 1960 yılında *Puşayman* "Pişman" kitabında toplanmıştır (Komisyon 2006a: 206).

Folklor çalışmaları ile de ilgilenen Zunun Kadiri, M. Rehimi ile birlikte *Uygur Xelq Maqal ve Temsilliri* "Uygur Atasözleri" (1957) kitabını neşretmiş, 1981 yılında Teyipcan Eliyev ve Eli Eziz ile birlikte *Ğerip-Senem* film senaryosunu yazmıştır (İsmayil, İslam 1993: 41; Sartekin 2006b: 27).

Zunun Kadiri, hayattayken eserlerinin bir kısmını düzenleyip hikâye, drama ve masallardan ibaret *Ğunçem* (1960); hikâyelerinin bir kısmının yer aldığı *Çeniqış, Çöçekler ve Meseller* "Hikâyeler ve Masallar"; çocukluk ve gençlik devri hakkındaki otobiyografisi olan *Xatiriler* "Hatıralar" adlı kitaplarını neşretmiştir (İsmayil, İslam 1993: 49-50).

Eserlerin büyük bir kısmı Medeniyet İnkılabı sırasında yok olan Zunun Kadiri'nin korunabilen eserleri 1992 yılında toplanarak Şincan Halk Neşriyatı tarafından *Zunun Qadir Eserliri* "Zunun Kadiri Eserleri" adıyla neşredilmiştir (Berki 2016: 9; İsmayil, İslam 1993: 41). Bu kitapta *Şepqet Hemşirisi* "Şefkat Hemşirisi", *Exmetcan Qasimi* "Ehmetcan Kasimi", *Xatircem Bolğan Aile* "Huzura Kavuşan Aile", *Bir Dehqan Yigit Bilen Söhbət* "Bir Çiftçi Yiğit ile Sohbet", *Bextixanniñ Hayati* "Bahtihan'ın Hayatı" gibi beş mensur şiiri ve *Xatiriler* "Hatıralar" isimindeki geniş hacimli bir hatırası vardır (Berki 2016: 10).

Zunun Kadiri, kendi yazdığı eserlerin yanında çeşitli dillerden ve Türk lehçelerinden bazı eserleri Yeni Uygur Türkçesine çevirmiştir. Maksim Gorki'nin, Özbek Yazar Mirkerim Asımcan'ın bazı eserlerini aktarmıştır. Tatar yazar Adil Kutey'in *Tapşurulmiğan Xetler* "Gönderilmeyen Mektuplar", Kazak şair Tancarık'ın *Gündipay* "Gardıyan" adlı eserleri Zunun Kadiri'nin çevirdiği eserlerden bazılarıdır (Şahin 2014: XIX).

Yazarın *Çéniqış* ve *Ğunçem* eserleri 1980 yılında Çin Azınlık Milletler Edebiyatı İlim Cemiyeti tarafından düzenlenen “Çin Azınlık Milletler Edebiyatından Seçmeler” kitabında yer almıştır. Aynı zamanda üniversitelerde ders kitabı olarak okutulan “Çağdaş Çin Edebiyat Tarihi”nde Zunun Kadiri’nin hayatı ve edebî faaliyetleri hakkında bilgiler yer almaktadır (İsmayil, İslam 1993: 51). Bazı hikâyeleri ise *Hékayiler* “Hikâyeler” (1980), *Sovğat* “Hediye” (1985) ve *Seher* (1985) adlı antolojilerde yer almıştır (Sartekin 2006b: 12).

Zunun Kadiri’nin eserleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Eleştirmen Çen Bai-cun ile Çen Cün-vu tarafından “Zunun Kadiri’nin Drama ve Hikâye Yaratıcılığı Hakkında” adlı makale, Kadiri’nin eserlerine yönelik yapılan çalışmalardandır (İsmayil, İslam 1993: 50).

Türkiye’de ise Marmara Üniversitesinde Alonur Akhmedova tarafından “Zunun Kadiri’nin Hikâyeleri: Giriş, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım” (Akhmedova 2010); Trakya Üniversitesinde Levent Doğan tarafından “Zunun Kadiri Gunçem (Metin-İnceleme-Dizin)” (Doğan 2000); Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde Ümit Şahin tarafından “Zunun Kadiri’nin Hikâyelerinin Dili Üzerine Bir İnceleme (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)” (Şahin 2014); Fırat Üniversitesinde Cansu Yılmaz tarafından “Zunun Kadiri Eserleri (Giriş-İnceleme-Metin-Çeviri)” (Yılmaz 2009) adlarıyla tezler hazırlanmıştır.

1956 yılında *Toy* adlı draması sahne eserleri arasından üçüncülükle ödüllendirilmiştir (Zaman 1995: 157). Bu ödül 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra ulusal ölçekte ödüllendirilen ilk eser olmuştur (Sultan, Abdurehim 2002: 57). 1956 yılında *Çéniqış* hikâyesi birincilik ödülüne; 1981 yılında yine *Çéniqış* hikâyesi ve *Ğunçem* draması birincilik ödülleriyle layık görülmüştür. *Çéniqış* daha sonraları Rusça, İngilizce, Fransızca ve Japoncaya tercüme edilmiştir (İsmayil, İslam 1993: 49-50). 2009 yılında ise Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (İnayet 2009: 73-117).

SONUÇ

Türkistan topraklarında ortak bir kültürel zeminde yaşamakta olan Uygurlar, siyasi sınırların çizilmesiyle Batı Türkistan ve Doğu Türkistan olarak isimlendirilen coğrafyalarda kültürel varlığını ve birliğini koruma mücadelesi vermiştir. Uygur edebiyatı bu mücadelenin etkin ve önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Batı Türkistan'ın Rus idaresi altına girmesi ve 1990 sonrası Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığına kavuşması nedeniyle bu coğrafyadaki Uygur edebiyatı önceleri "Uygur Sovyet Edebiyatı" adı altında incelenmiş, 1990 sonrası ise "Kazakistan Uygur Edebiyatı", "Kırgızistan Uygur Edebiyatı" gibi adlar altında ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Doğu Türkistan coğrafyasının Çin idaresi altına girmesi nedeniyle bu coğrafyanın adı Şincan olarak değiştirilmiş, 1955'te yasalarda özerklik statüsü verildiği kaydedilmiş, bu coğrafyada gelişen Uygur edebiyatı "Çağdaş Uygur Edebiyatı", "Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı" başlığıyla incelenmiştir.

Rusların ve Çinlilerin idaresi altında yaşayan Uygurlar, yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal sıkıntılar nedeniyle kitleler halinde göç gerçekleştirmişlerdir. Bu göçler kimi zaman Rus idaresi altındaki Türk topraklarına yönelik kimi zaman ise Çin idaresi altındaki Türk topraklarına yönelik olmuştur. Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nden Orta Doğu'ya ve Avrupa'ya da az sayıda göç olmuştur. Günümüzde Çin'in izlediği politikaya bağlı olarak göçler, bireysel ya da aile düzeyinde kimi zaman yoğun kimi zaman seyrek olarak devam etmektedir. Böylece farklı ülkelerde az da olsa edebî eserler kaleme alınmıştır. Çağdaş Uygur edebiyatının omurgasını teşkil eden ve esas nüfusun bulunduğu Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi, diğer bölgelerdeki çağdaş Uygur edebiyatına kaynak temin etmiştir.

Çağdaş Uygur edebiyatı, oluşmaya başladığı XIX. yüzyılın sonlarından günümüze kadar olan süreçte bünyesine yeni edebî akımları alarak devam etmiştir. İncelediğimiz kaynaklar, Batı Türkistan'da gelişen çağdaş Uygur edebiyatında hikâye, uzun hikâye ve roman türünün Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'ne göre daha önce ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde farklı adlar altında tekrarlanan siyasi hareketlerin tahrip edici etkileri söz konusu olunca bu görüşün sabit kalamayacağı da göz ardı edilmemelidir.

Sosyalist realizm akımı söz konusu olduğunda Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nin Batı Türkistan'ı otuz yıl geriden takip ettiği görülmüştür. Bu durum Çin'in 1949 sonrasında ülkeyi, özellikle azınlıkları yönetirken Sovyetlerin izinden gitmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çin idaresi sosyalist

realizmi Uygur edebiyatına yerleştirdiği sıralarda Uygur edebiyatının tıpkı Batı Türkistan'da olduğu gibi zayıfladığı görülmüştür.

Edebî şahsiyetlerin hayatı incelendiğinde ister Çin idaresi altındaki Uygur Bölgesi'nde doğmuş ve burada yaşayıp eser vermiş kişiler olsun ister farklı ülkelere göç etmiş kişiler veya onların sonraki kuşakları olsun zorlu bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmıştır. Genç yaşta hayatını kaybeden yazarların ve şairlerin çok kısa süren yaşamlarına sığdırdıkları çok sayıda çalışması ve eseri aslında onların zamandaşlarının ve sonraki kuşakların geleneklerini koruma mücadelesinde âdeta bir güç kaynağı olmuştur. Uygur aydınları eserlerinde vatanına olan sevgisini, özlemini dile getirmekten hiçbir zaman vazgeçmediği gibi sonraki kuşaklara vatanı, milleti uğruna kendini feda etmiş aydınların hayat hikâyelerini ve eserlerini aktarmayı, böylece genç kuşakların ve yetişecek sonraki neslin mücadele ruhunu canlı tutmayı da ihmal etmemişlerdir. Farklı meslek dallarında eğitim alan pek çok kişinin edebiyat sahasında faaliyet göstermesi veya mesleğini değiştirerek edebiyat sahasına ait birer profesyonel olması, akademisyenlerin de zaman ayırarak edebî eser yazması, Uygurların içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durum ve bu durumun getirdiği sorumluluk anlayışı ile açıklanabilir. Eğitim, iş ve benzeri imkânlar sağlandığı zaman Uygur aydınların büyük bir verimlilikle çalışmalar yapmasından ve edebî eserler ortaya koymasından hareketle ait oldukları ülkenin sosyal, ekonomik vb. alanlara yapacağı katkılar göz ardı edilmemelidir.

Göç edenler Yeni Uygur Türkçesiyle eserler vermenin yanı sıra bulunduğu ülkelerin dillerinde de edebî eserler kaleme almıştır. Yeni Uygur Türkçesinden diğer dillere veya lehçelere, diğer dillerden veya lehçelerden Yeni Uygur Türkçesine pek çok yazıyı ve eseri aktarmışlardır. Bu yönüyle Uygurlar, ataları olan eski Uygurların izinden gitmiş, farklı kültürlerin tanınmasına, farklı etnik kökene ait bireylerin birbirini kültürel yönden anlamasına, kısacası dünya barışına katkı sağlamıştır. Zira Eski Uygur Türkçesi alanında bilinen dinî metinlerin önemli bir kısmı Uygurların çevirisiydi.

Kazakistan'da Uygur okulları varlığına devam etmektedir. Bu tür okulların faaliyet göstermesi çağdaş Uygur edebiyatının sürekliliği için büyük önem taşır.

Çağdaş Uygur edebiyatı tarihi incelenirken edebî üretimin, edebî şahsiyetlerin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortama bağlı olarak kimi zaman sekteye uğradığı kimi zaman zengin eserlerle verimli bir sürece girdiği saptanmıştır. Bu durum, devletlerin Uygurlara yönelik uyguladığı politikanın çağdaş Uygur edebiyatı için belirleyici bir nitelik taşıdığını gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

- ABDULLA Buğda (2005). “Muhtar Buğra Şiirlerindeki Halqış”, *Beşinçi Pesil*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 1-7.
- ABDULLA Geyret (2015). *Eqide*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2016). *Çağdaş Uygur Hikâyelerinden Seçmeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2017). “Uygur Şair Muhtar Buğra’nın Çocuk Şiirlerindeki Tema- ‘Qum Pesli’ Örneği”. *Atatürk Üniversitesi TEAD* (59): 421-434.
- ABDURAHMANOV M. vd. (2014). *Uygur Edebiyatı 10*. Almatı: Mektep Neşriyatı.
- ABDUREHİM Kerimcan (1999). *Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Luğiti*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- ABDUREHİM Kerimcan (2012). *Qeşqer Edipliri*. Keşgar Mecmuası Serisi 24. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- ABDUREŞİT Eset (2016). *İli Yoli Egri-Toqay*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- ABDUVELİ Tuygun (2009). *Közlirimde Mügdeydu Quyaş*. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2012). “Komünist Çin Dönemi Uygur Şiiri Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XII (1): 345-359.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2014a). “Çağdaş Uygur Edebiyatı ve Onun Geleceği”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (3): 129-145.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2014b). “Çağdaş Uygur Şairlerinden Memtili Tefvik Efendi’nin Hayatı ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 49 (49): 165-194.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI Raile (2016). “Uygur Şair Memtili Tefvik Efendi’nin Öğretileri Üzerine”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (42): 229-246.
- ABLET Nesrulla (2015). *Toqulma ve Tesevurniñ Edebiy Eserlerdiki Roli*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- ABLİZ Abdusalam vd. (2013). *Uygur Edebiy Eserliridin Tallanma*. Şi An: Şi An Jiaotong Üniversitesi Yayınevi.

- AKHMEDOVA Alonur (2010). *Zunun Kadiri'nin Hikâyeleri: Giriş, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ALİYEVA Minara (2012). “Abdulhaluk Uygur’un Çağdaş Uygur Edebiyatı’ndaki Yeri ve Önemi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (13): 185-197.
- ALMAS Turgun (1989). *Uygurlar*. Ürümçi: Şıncañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı.
- ANDİCAN A. Ahat (2003). *Cedidizm’den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- AŞÇI Ufuk Deniz (2004). “Suudî Arabistan’ı Yurt Edinen Doğu Türkistanlılar, Kullandıkları Yazı Dili ve Bu Yazı Diliyle Kaleme Alınmış Bir Eser: Sîretü Hâtemü’n-Nebiyîn”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (16): 47-67.
- AY Özgür (2007a). “Abdurrahim Ötkür ve ‘İz’ Romanı Üzerine”, *Turkish Studies* 2 (2): 54-72.
- AY Özgür (2007b). *Abdurrahim Ötkür’ün ‘İz’ Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AYKUT A. Sidik (2016). *Ay Pesli*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- AYTUĞ Saadet Sattar (2016). *Yamğur Pesli*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- Azad Şerkiy Türkistan Gazetesi* (1946). 128/1. (08.06.1946).
- AZİZPOUR Maliheh (2012). “Doğu Türkistan Şairi Nimşehit ve Güney Azerbaycan Şairi Oktay’ın Şiirlerinde Vatanseverlik Anlayışı”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi. 613-620.
- BAHTİYA İ. vd. (1961). *Uygur Sovyet Edebiyatiniñ Mesililiri*. Almatı: Kazakistan Devlet Gözel Edebiyat Neşriyatı.
- BARAN Lokman (2007). “Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi”, *Bilig* (42): 191-211.
- BARAN Lokman (2008). “Lutpulla Mutellip’in Hayatı, Sanatı ve Eserleri”, *Bilig* (44): 173-194.
- BARATOVA Şairem (2013). *Şatliqqa Teşnaliq*. Almatı: Mir Neşriyat.
- BATUR Celaledin (1996). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Mehmet Emin Buğra’nın Rolü” (Sempozyum Bildirisi). Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 97-107.

- BAUDUNOV E. A. (2001). *Qirgizstan Uyğurliriniñ Edebiyatı*. Bişkek: Uluslararası Bilim Programı Entegrasyon Enstitüsü Uygur Filolojisi Bölümü Yayınları.
- BAUDUNOV Ekbercan (2016). “Qirgizistan Uyğur Edebiyatiniñ Şekillinişi ve Bügünki Ehvalı” (Sempozyum Bildirisi). İstanbul: Uygur Akademisi. 1-9.
- BAVDİNOV Alimcan (2014). *Uznik*. Almatı: Ofsetnaya Yayınları.
- BAVDİNOV Alimcan (2016). *Sen Nede Bexit?*. Almatı: Mir Neşriyatı.
- BERKİ A. Abdureşid (2014). *Söygi ve Qisas*. Ürümqi: Şıncan Pen-Tehnika Neşriyatı.
- BERKİ Ablet (2016). “Zunun Kadir’in Uygur Edebî Ahbaratçılığına Katkısı”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (7): 8-13.
- BİRİNCİ Ali (1997). “Şarki Türkistan Tarihinde Mehmet Emin Buğra”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı - II*: 1423-1426.
- BUĞDA Alimcan (2014). “İslam Dünyasındaki Yeni İslamî Fikir Akımları ve Uygur Müslümanlarına Olan Etkileri”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı-I*. Niğde: Niğde Üniversitesi Kaşgarlı Mahmut Uygur-Çin Araştırma ve Uygulama Merkezi. 575-587.
- BUĞRA M. Yakup (1995). “M. Emin Buğra’nın Doğu Türkistan’daki Mücadelesi”, *Doğu Türkistan’ın Sesi* (46): 15-21.
- BUĞRA M. Yunus (1995). “Mehmet Emin Buğra’nın Mücadele Hayatından Örnekler - Sosyal, Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri”, *Doğu Türkistan’ın Sesi* (46): 10-14.
- BUĞRA Muhtar (2005a). *Qum Pesli*. Ürümqi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- BUĞRA Muhtar (2005b). *Tiken Pesli*. Ürümqi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- BUĞRA Muhtar (2005c). *Beşinci Pesli*. Ürümqi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- BUĞRA Muhtar (2007). *Axşamqi Lirikası*. Ürümqi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- CALALİDİN Abdukadir (2015). *İnsaniy Süpet Menzili*. Ürümqi: Şıncan Pen-Tehnika Neşriyatı.
- CAMAL Sultan (2008). “Hemme Yultuzlar Çaqnayermeydu”, *Uygur Avazi* (18.01.2008).
- CAMİ Muhammet Eysa (2001). *Uygur Hazirqi Zaman Dramçiliqi Toğrisida*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

- CELİLOV İlahun (2004). “Uygur Dramaturgliri”. *Sen’et*. (6.10. 2004).
- CELİLOV İlahun (2013). “Talanntımu Emgek Oñşaydu”. *Aziya Bügün* (15.3.2013).
- DOĞAN Levent (2000). *Zunun Kadiri Gunçem (Metin-İnceleme-Dizin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DOĞAN Levent (2007). *Sultan Mahmut Kaşgarlı’nın Şiirlerinden Seçmeler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- DOĞAN Levent (2013). *Doğu Türkistan Dışındaki Uygur Şairleri*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- DOĞAN Levent, DURMUŞ Oğuzhan (2002). “Yeni Uygur Türkçesi ve Edebiyatı”, *Türkler* (20). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 497-519.
- EHMEDİ İmin (2005). “Axırqı Söz”, *Qum Pesli*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı. 232-233.
- EHMİDİ İmin (2014). *Otqa Tuğulğan Bala*. Ürümçi: Şıncan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- EHMİDİ İmincan (1996). *Uygur Edebiyatı Tarixidiki Namayendiler*. Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- EKREM Bulbul (2014). *Uygur Balılar Roman İcadıyıtıdiki Yarqınlıq*. Ürümçi: Şıncan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- ELA Memtimin (2015). “Kiriş Söz”, *Exmetcan Osman Tallanma Şeirliri*. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı. 7-43.
- ELÇİN M. Murtıza (2012). *20- Esir Uygur Drama Tarixi*. Şıncan: Şıncan Güzel Sanat-Foto Suret Neşriyatı ve Şıncan Elektron Ün-Sin Neşriyatı.
- ELİ Mettursun (2010). “Uygur Yeñi Proziçiliqiniñ Barlıqqa Kélişidiki İctimaiy, Tarixiy Şarait ve Medeniyet Kontékisti”, *Tarim Jornili* (1): 114-120.
- EMET Erkin (1997). “Abdürrahim Ötkür’ün Yeni Uygur Edebiyatındaki Yeri”. *Doğu Türkistan Çağdaş Uygur Edebiyatında Millî Mücadele (Sempozium)*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 38-44.
- EMET Erkin (1998). *Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EMET Erkin (2009). *5 Temmuz Ürümçi Olayı ve Doğu Türkistan*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- ERSÖZ Derya (2014). “Marksist Eleştiri Yöntemine Göre İz Romanının Kişi Kadrosu Üzerinde Bir İnceleme”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (4): 25-36.
- EZİZİ (2012). *Çüşümdiki Qiz*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- GÜLENSOY Tuncer (2012). *Türkiye Türkologları Türk Diline Emek Verenler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLER Hamide (2013). *Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ehtem Ömer ve Hikâyeleri*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- HACİ Abduqadir (1986). “1933 Yildin 1937 Yilgiçe Qeşker, Xoten, Aqsularda Bolup Ötken Veqeler”, *Şinciang Tarix Materiyalliri* (17): 1-113.
- HADİ Teyipcan (1996). *Çoruq Hékim*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- HARBALİOĞLU Neşe (2016). “20. Yüzyıl Uygur Şairlerinden Teyipcan Eliyev”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (8): 97-105.
- HARBALİOĞLU Neşe (2017). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Mensur Şiir Türünün Bir Temsilcisi: Ehmet İmin”. *IV Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı-I*. Niğde: Niğde Üniversitesi Kaşgarlı Mahmut Uygur-Çin Araştırma ve Uygulama Merkezi. 649-656.
- HASANCAN Abdulvahit (2016a). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Önemli Bir Yazar: Zordun Sabir”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (7): 1-7.
- HASANCAN Abdulvahit (2016b). “Çağdaş Uygur Yazarı Mehmet Emin Hoşur ve Eserleri”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (8): 1-9.
- HEMRAYEV Alimcan (2014). *Uygurskaya Poeziya Nezavisimogo Kazahstana*. Almatı: Mutha Auezov Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.
- HÜSİYİN Maysigül (2011). “Kadimle Cedid Arasında Abdukadir Binni Abdulvaris Kaşgari”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi* (2): 1-4.
- İLKUL Ahmet Kemal (1955). *Türkistan ve Çin Yollarında Unutulmayan Hatıralar*. İstanbul: Zarif İş Matbaası.
- İLTEBİR Abdülkerim (1996). “Yeni Uygur Edebiyatında Milliyetçilik”, *Doğu Türkistan Çağdaş Uygur Edebiyatında Millî Mücadele (Sempozyum)*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 93-96.

- İMİN Abdureşit (1997). *Küreş İlhamliri- Şiirlar ve Hikayiler*. Bişkek: İlim Neşriyatı.
- İMİN Muhammet (2011). “Sen’et Yoli-Arman Yolidur”, *Tanritağ Ekranı* (2): 40-47.
- İNAYET Alimcan (1998). “Çağdaş Uygur Şiiri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* II. 191-206.
- İNAYET Alimcan (2000). “Uygur Şairi Boğda Abdullah ve Bir Kısım Şiirleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (9): 242-250.
- İNAYET Alimcan (2003). “Ünlü Eğitimci Mehmet Ali Tevfik’in Edebî Kişiliği Üzerinde”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (15): 143-158.
- İNAYET Alimcan (2005). “Seyit Noçi Desteni ve Seyit Tipi Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 5 (2): 219-228.
- İNAYET Alimcan (2007). *Abdulhâluk Uygur ve Şiirleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAYET Alimcan (2009). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Bir Hikâye: Çenkış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* IX (2): 73-117.
- İNAYET Alimcan (2010). “Lütfullah Mutalif ve Edebî Faaliyetleri”, *Türk Kültürü* (2): 231-245.
- İNAYET Alimcan (2011). “Nimşehit ve Edebî Faaliyetleri Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XI (1): 85-98.
- İNAYET Alimcan (2013). “1930’lu Yıllarda Kaşgar’da Çıkan ‘Şerqi Türkistan Hayati’, ‘Erkin Türkistan’ ve ‘Yeñgi Hayat’ Gazetelerindeki Bazı Şiirler”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (1): 1-42.
- İSMAİL Abdurahman (2005). “Yaş Şair, Talantliq Rejissor Muhtar Buğrağa Oçuq Xet”, *Tiken Pesli*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 205-234.
- İSMAİL Abdurakman (2009). *Muhtar Buğra-Arman Asqası*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- İSMAYİL Ablimit, İSLAM Mahmutcan (1993). *Hazirqi Zaman Uyğur Edipliri*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- İSMAYİLOV R. (2015). *Uygur Edebiyatı, İctimaiy Gumanitarliq Yönilişidiki 11. Sinipliri Üçün Derslik*. Almatı: Mektep Neşriyatı.
- JAMAL Gulnisa, KAFKASYALI Muhammet Savaş (2016). *Kutadgu Bilig Araştırmaları Tarihi*. Ankara: Karınca Yayınları.

- KADİROV A. (1980). “Uygur Dramaturgiyesi”, *Uygur Edebiyatı ve Folkloridiki Janrlar*. Almatı: Nauka Neşriyatı. 87-102.
- KADİROV Emetcan (1978). *Piesilar*. Almatı: Jazuşı Neşriyatı.
- KARAMAN Ahmet (2013). “Uygur Şairi Muhemmetcan Raşidin ve Şiir Dünyası”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XV (2): 101-120.
- KARAMAN Ahmet (2014). “Uygur Şairi Lutpulla Mutellip”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (3): 101-115.
- KARAMAN Ahmet (2015). “Uygur Şairi Boğda Abdulla”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (4/2): 700-716.
- KARLUK Abdureşit Jelil (2010). “Uygur Yenileşme Sürecindeki İstanbul Ekolünün Etkisi Üzerinde”, *Türk Kültürü* III (1): 72-112.
- KARLUK Abdureşit Jelil (2009). “Uygur Yenileşme Sürecindeki İstanbul Ekolu ve Onun Bazı Temsilcileri Üzerine”, *Türk Kültürü* III (2): 290-328.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (1991). “Asya Çöllerinde Parlayan Yıldız Lütfullah Mutallip”, *Türk Kültürü* (339): 442-446.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (1998a). “Abdurrahim Ötkür’ün Şiirlerinde Hürriyet ve Mücadele”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (5): 87-97.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (1998b). “Uygur Türklerinin Edebiyatı”, *Türk Dünyası Edebiyatları*. İstanbul: M.E.B. Yayınları. 595-641.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (2000). *Abdurrahim Ötkür’ün Şiirleri I*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (2002). “Uygur Şairi Abdurehim Tileşup Ötkür (1923-1995)”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (5): 37-59.
- KASAPÖĞLU ÇENGEL Hülya (2013). “Çağdaş Uygur Edebiyatı”. *Çağdaş Türk Edebiyatları-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 140-170.
- KAŞGARİ Bedia (2001). *The Unattainable Lotus*. Londra: Saqi Books.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (1970). Elyazma. 1-8.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (1990). “Uygur Edebiyatının Tarihi Gelişmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları* (68): 45-62.

- KAŞGARLI Sultan Mahmut (1995). “Çağdaş Uygur Edebiyatı’nın Bayraktarı Âlim ve Yazar Abdulkadir Abdulvaris Ezizi (1862-1924)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* (105): 14-15.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (1998a). *Çağdaş Uygur Türkleri’nin Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (1998b). “Çağdaş Uygur Edebiyatı Şairi Mehmet Ali Tevfik’in Şiirlerinde Çağdaş Türkiye Edebiyatının Etkileri”, *Türk Kültürü* (425): 560-569.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (2002). “Uygur Türkleri Edebiyatı”. *Türkler* (20). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 520-541.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- KERİMİ Hacı Mirzahid (2015). *Cudaliq*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- KOÇ Ayhan (2016). *IV. Uluslararası İstanbulensis Şiir Festivali*, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 122-126.
- KOMİSYON (1967). *Uygur Sovet Edebiyatı Tarixiniñ Oçerkleri*. Almatı.
- KOMİSYON (1982). *Kazakistandaki Uygur Yazğuçılar*. Almatı: Puşkin Kazak Devlet Kütüphanesi Millî Bibliyografya Bölümü Yayınları.
- KOMİSYON (1989). *Uygurlarniñ Qisqıçe Tarixi*. Ürümçi: Şinciang Halk Neşriyatı.
- KOMİSYON (1998). *Türk Dünyası Edebiyatları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- KOMİSYON (2000). *Şinciañ Üç Vilayet İnkılabı Tarixi*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KOMİSYON (2004). *Qazaqstan Jazuşılari: XX. Ğasır*: Almatı: Anıqtamalıq.-Almatı.
- KOMİSYON (2006a). *Uygur Edebiyatı Tarixi 3*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KOMİSYON (2006b). *Uygur Edebiyatı Tarixi 4/1*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KOMİSYON (2006c). *Uygur Edebiyatı Tarixi 4/2*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- KORAŞ Hikmet (2014a). “Kazakistan’da Çağdaş Uygur Edebiyatı, Uygur Yazar ve Dramaturg Ahmetcan Aşiri (Aşirov)”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (3): 117-127.
- KORAŞ Hikmet (2014b). “Mehemmedimin Obulkasimov’un Şiirlerinde Türklük ve Millî Kimlik”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları*

- Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*. Niğde: Niğde Üniversitesi Kaşgarlı Mahmut Uygur-Çin Araştırma ve Uygulama Merkezi. 1757-1786.
- KORAŞ Hikmet (2015). *Vatan Şairi Bir Uygur Mehemmetimin Obulkasim (Almasbek)*. Konya: Kömen Yayınları.
- KURBAN İklil (1994). “Turgun Almas ve ‘Uygurlar’”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (1): 169-173.
- KURBAN Nur Ahmet (2010). “Çağdaş Uygur İslam Düşüncesinin Önderi Abdulkadir Damolla”, *Bilig* (53): 167-182.
- KURBAN Nur Ahmet (2016). “Doğu Türkistan Bağımsızlık Davasının Lideri Mehmet Emin Buğra Hareketinin Dinsel Dinamikleri”, *Turkish Studies* 1 (1): 147-160.
- LİU Zhı Xiao. (2003). *Uygur Tarixi 2/2*. (Çev. Ablet Nurdun vd.). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- MA Da Jeng, SHU Ji Ying (2007). “Şerqi Türkistan Döliti” *Xamxiyaliniñ Berbat Boluşi*. (Çev. Ehmet Mömin). Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- MEHMET Abdulhakim (2006). *Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- MEHMET Abdulhakim (2009). “Uygur Halk Destanları Üzerine Çin’de Yapılan Çalışmalar ve Eleştirel Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies* 4 (3): 1541-1564.
- MOLLAVUTOV S., REYHANOV D. (2015). *Uygur Edebiyatı, Umumiy Bilim Beridiğan Mekteplerniñ 9. Sinipliri Üçün Derslik*. Almatı: Mektep Neşriyatı.
- MOLLAVUTOV Savut (2013). *Uygur Edebiyatı-Umumiy Bilim Beridiğan Mekteplerniñ 9- Sinipliri Üçün Derslik*. Almatı: Mektep Neşriyatı.
- MOLLAVUTOV Savut (2014). “Bilal Nazım (1825-1900)”, (Aktaran: Derya ERSÖZ), *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (4): 57-63.
- MUHEMMET Mahmut (2015). *Güzel Qırğaq*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- MUHEMMET Tursuncan (2016). *Mehir Buliqi*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- MUHPUL Yasin (2005). “Tiken Pesli’diki Yürek Sadası”, *Tiken Pesli*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. 1-8.
- MUTİİ İ. (1984). “Meripetperver Mehsut Muhiti Toğrisida Eslime”, *Şinciañ Tarix Matériyalliri* (13): 100-115.

- NA Yun, ZHANG Yue-han (2009). *Zhongguo Dangdai Shaoshuminzu Wenxue Fanyi Zuopinxiuan*. (Çev. Dilmurat Talat). Pekin: Zuoja Neşriyatı.
- NEZER Muhtar Muhemmetimin (2015). *Seni Söyettim*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- NEZERİ Şavket (2017). *Şanlıq Yol*. Almatı: Mir Neşriyatı.
- NURAHUNOV Telman (2016). “Uygır Edebiyetiniñ Damu Satıları”. (06.06.2016).
- ÖGER Adem, GÜLER Hamide (2014). “Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ehtem Ömer ve Hikâyeleri”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (3): 65-99.
- ÖMER Ehtem (2013). *Ah Rehimsiz Derya*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- ÖMER Ehtem (2014). *Qumluq Titrevatidu*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- ÖMER Ehtem (2015). *Çümbellik Sahibcamal*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- ÖMER Ehtem (2016). *Deliğulluqtiki Söyüğü*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- ÖMER Uçkuncan (2013). *Uygır Folklor Medeniyet Xezinisidin Qetriler*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- ÖRKİŞİ Nurmuhammed Yasin (2005). “Yabani Güvercin”, *Gök Bayrak* (65): 8-17.
- ÖZKAN İsa (1996). “Kalbi Türklük İçin Çarpmış Bir Devlet Adamı ve Şair: Mehmet Emin Buğra”, *I. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yayınları. 465-468.
- ÖZKAN Nevzat (2014). “Kayseri'deki Uygur Türkleri Diasporası”, *Diyalektolog* (9): 1-12.
- ÖZTÜRK Hilal (2016). “Mettursun Süleyman'ın ‘Gayit Samsaqniñ Oğli Boş’ Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (8): 80-89.
- PEROZAN Abla İshak. (2015). *Quyaş Söygen Aral*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- POLAT Muhammet (1985). *Uygır Edebiyatıda Proza*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- POLAT Muhammet (2014). *Uygur Edebiyatıda 50 Yıl*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.

- REHİM Muhammet (1998a). *Téyipcan Éliyév Şéirliri 1*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- REHİM Muhammet (1998b). *Téyipcan Éliyév Şéirliri 2*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- ROZİ Yalkun (2012). *Lay Qel'eniñ Siri*. Ürümçi: Şincan Pen-Tehnika Neşriyatı.
- SABİTOVA P. (1980). “Uygur Povéstliriğa Dair Mulahiziler”, *Uygur Edebiyatı ve Folkloridiki Janrlar*. Almatı: Nauka Neşriyatı. 59-86.
- SARTEKİN Eziz Atavulla (2006a). *Uygurçe Neşr Qilingan Tebbiy Edebiy Eserler Katalogi 1*. Ürümçi: Şincan Halk Sıhhiye Neşriyatı.
- SARTEKİN Eziz Atavulla (2006b). *Uygurçe Neşr Qilingan Tebbiy Edebiy Eserler Katalogi 2*. Ürümçi: Şincan Halk Sıhhiye Neşriyatı.
- SEDVAKASOV Gocehmet (1986). *Uygur Sovet Edebiyatiniñ Tarixi*. Almatı: Kazakistan SSR Nauka Neşriyatı.
- SEYİT Abdurusul (2016). *Qismet Pütülgen Xetler*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- SÖYLEMEZ Orhan (2013). “Çağdaş Kırgız Edebiyatı”. *Çağdaş Türk Edebiyatları-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 118-139.
- SULAYMAN E. (2000). *Teklimakanğa Dümlengen Roh*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- SULTAN Azad (1997). *Bügünki Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.
- SULTAN Azad (2001). “20-Esir Uygur Edebiyatiniñ Umumiy Ehvalı”, *İlmiy Maqaliler Toplimi*. Ürümçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı. 1-37.
- SULTAN Azad, ABDUREHİM Kerimcan (2002). *Uygur Bügünki Zaman Edebiyat Tarixi*. Ürümçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı.
- ŞAHİN Ümit (2014). *Zunun Kadiri'nin Hikâyelerinin Dili Üzerine Bir İnceleme (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ŞALAMU Şiyayıpu (Şahip Abdusalam Nurbeg) (2016). *Ranşaoğe Maisui*. Vuhan: Changjiang Venyi Neşriyatı.
- ŞAMİL Əli (2011). “Uygur Türklərində Folklor və Ədəbiyyatın İnkişafı”, *Uygur, Qaqauz, Quzey Qafqaz Türklərinin Folkloru ve Ədəbiyyatı*. Bakü: Nurlan Neşriyat. 25-88.

- ŞEHİDİ Burhan (1986). *Şinciangniñ 50 Yılı*. Pekin: Milletler Neşriyatı. (Çev. Nurmuhemmet Döleti v.d.)
- TANRIDAĞLI Güلزade (1996). *Çağdaş Uygur Romanı (20. Yüzyıl)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TANRIDAĞLI Güلزade (1997). “Uygur Romancılığında A. Ötkür’ün Yeri”, *Doğu Türkistan Çağdaş Uygur Edebiyatında Millî Mücadele Sempozyumu*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 46-57.
- TANRIDAĞLI Güلزade (1998). “Uygur Edebiyatında Roman”, *Türk Dünyası* (5): 99-120.
- TARİMİ Ahmetcan Mümin (2016). “20. Yüzyılda Çin’de Uygur Tarihi ve Kültürü Üzerinde Araştırmalar”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (8): 60-67.
- TATLIQ Erşidin (2004). “1949. Yıldın Burun Şincañda Uyğur Tilida Neşir Qilingan Gézit-Jornallar”, *Şinciang Tezkiriçiliki Jornili* (3): 51-58.
- TAYİPOVA Tursunay (2015). *Uyğur Alimleri*. Almatı: Gigatrit Yayınevi.
- TEKLİMAKANİ Abdureop Polat (2010). *Muhakimetul Lugheteyn’din Meariful Lugheteynğiče*. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı.
- TEKLİMAKANİY Abdureop Polat (2003). *Çağatay Uyğur Tili Heqqide Mupessel Bayan*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TEKLİMAKANİY Abdureop Polat (2004). *Esliy Yézilişi Bilen Uyğur On İkki Muqami Tékestliri*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TEVEKKÜL Mihrullah (2014a). “Uygurlarda Ceditçilik Hareketi ve Onun Etkisi Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması III*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları. 431-439.
- TEVEKKÜL Mihrullah (2014b). “Uygur Çeditçilik Hareketinde Qutluq Hacı Şewqiy’nin Yeri ve Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*. Niğde: Niğde Üniversitesi Kaşgarlı Mahmut Uygur-Çin Araştırma ve Uygulama Merkezi. 2681-2698.
- TEYLUR K. (2006). *Wild West China The Taming of Xinjiang*. Uygurca Neşri: *Tincimas Uyğur Diyari 1-2*. (Çev. Abdurehman). Miyonhen: Dünya Uygur Kurultayı Neşriyatı.

- TEZCAN Lütfihan (2003). *Abdulhalik Uygur'un Şiirlerinin Uygur Türkçesinin Dil Özellikleri Açısından İncelenmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- TİĞİN Bilge (1995). "Mehmet Emin Buğra'nın Edebî Kişiliği", *Doğu Türkistan'ın Sesi* (46): 27-30.
- TİLİVALDİ Alimcan (2016a). *Uygur Diyaridiki Edebiyatimizniñ Yéni Pellisi*. *İttipaq Gazetesi*. (3.03.2016).
- TİLİVALDİ, HEMRAYEV A. (2016b). "Uyul Taşqa Tomur Tartqan Sima". *Uygur Avazi*. (18.8.2016).
- TOHTEMOV K. (1980). "Uygur Sovet Romanınıñ Tereqqiyati", *Uygur Edebiyatı ve Folkloridiki Janrlar*. Almatı: Nauka Neşriyatı. 3-36.
- TOHTİ Nurmuhemmet (2005). *Qarliğaç Uva Salğan Ayvanda*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TURAL Sadık Kemal (1997). "Edebiyatta Şahsiyet Meseleleri", *Doğu Türkistan Çağdaş Uygur Edebiyatında Millî Mücadele (Sempozyum)*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 58-64.
- TURAN Şekür (1983a). "Şair Lütfüllah Mutallıp ve Rus-Çin İstismarcılığı", *Emel* (134): 39-42.
- TURAN Şekür (1983b). " 'Nimşehit' Ermiya Ali Sayramı", *Emel* (138): 30-34.
- TURAN Şekür (1986). "Abdurrahim Ötkür", *Türk Kültürü* (281): 581-584.
- TURAN Şekür (1998). "Uygur Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı-4*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 213-228.
- TURDİ Ehet (2009). *Bextsiz Seidiye*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- TÜRKİYYKAN Abbas Moniyaz (2015). *Dillar Pervazi*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- UDUNLUK S. Tursunniyaz (2012). "Kériye Diyaridin Yétişip Çıqqan Oxşas İsimlik Üç Edib". *Kériye Dergisi* (1): 55-60.
- VAHİDİ Haşir, UYGURİ Sabit (2003). *Dr. Mesut Sabri Baykozi Hakkındaki Doğrular ve Hakikatler*. (Çev. Baykozi Vahidi, Uyguri Pehlivan). Yayınevi yok.
- YARRING Gunnar Alfred (1998). *Qeşqerge Qayta Seper*. Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı. (Haz. Yang Lian, Çev. Abdugupur Seidin)

- YASİN Dolkun (2005). “Hicran Küyçisi”. *Hicran*. Almatı: Naş Mir Neşriyatı. 3-6.
- YASİN Yusufcan (2014). “Uygur Özerk Bölgesi’nde Kutadgu Bilig Araştırmaları-I”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (35): 81-109.
- YELOĞLU Adem (2016). “Doğu Türkistan’da Misyonerlik Faaliyetleri ve Uygur Türkçesi Hakkında”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı-II*. Bakü. 25-28.
- YEŞİLÇİÇEK Vedat, SAKALLI Erol (2013). “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Türk Şiirinde Bağımsızlık Metaforu: ‘Uyan’ ”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* (1): 135-143.
- YILDIRIMER Nazlı (2015). *Muhammedcan Raşidin’in Seçme Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- YILMAZ Cansu (2009). *Zunun Kadiri Eserleri (Giriş-İnceleme-Metin-Çeviri)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- YİĞİTBAŞI Hatice (1999). *Zordun Sabir’in ‘Hire Derize’ Adlı Kitabından ‘Duman’ Adlı Hikâyenin Sentaks Çalışması*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- YOLVAS Mahmut (2014). *Kök Qomuş*. Ürümçi: Şincan Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.
- YU Tian (2010). *Mingyue Tianshan*. Pekin: Shijie Zhishi Neşriyatı.
- YUAN She-li (1995). “Afanti Yu You Chuantong Youmo Xinggede Weiwuerren”, *Min Zu Wen Şue Yan Jiu* (2): 46-52, 96.
- YUSUF Hacı Yakup (1997). “ ‘Sözde ‘Doğu Türkistan’ Gerçekte Ne İfade Eder?’ Başlıklı Makaleye Bir Cevap”, *Doğu Türkistan Çağdaş Uygur Edebiyatında Millî Mücadele (Sempozyum)*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 23-33.
- YÜSÜPOV Rehmetcan (2017). “Tillarga Eşna, İcatqa Teşna”, *Uygur Avazi*, No: 7 (7811). (16.02.2017).
- ZAMAN Nurmehemmed (1995). *Uygur Edebiyatı Tarixi*. Ürümçi: Şincan Maarip Neşriyatı.
- ZAMAN Nurmuhamet (1996). “Dramatorg ve Şair Abdulla Rozi Heqqide”, *Şinciang Daşösi İlmîy Jurnili* (4): 40-50.

ZEYİDİ Mahmut (2011). “Meşhur Medeniyet Erbabı Nezerğoca Abdusemet (Uygur Balisi) Heqqide Eslime”. *Şincan Tarih Medeniyeti Dergisi (Özel Sayı)*: 52-58.

ZEYNALOV Selimahun (2007). *Şeiriyyet Gülzari (Tallanma)*. Almatı: Mir Neşriyat.

ZULPİKAR Mesumcan (2014). *Tallanma Eserler “Hékayiler”*. Almatı: Mir Neşriyat.

ÇAĞDAS
UYGUR EDEBİYATI TARİHİ

